مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ

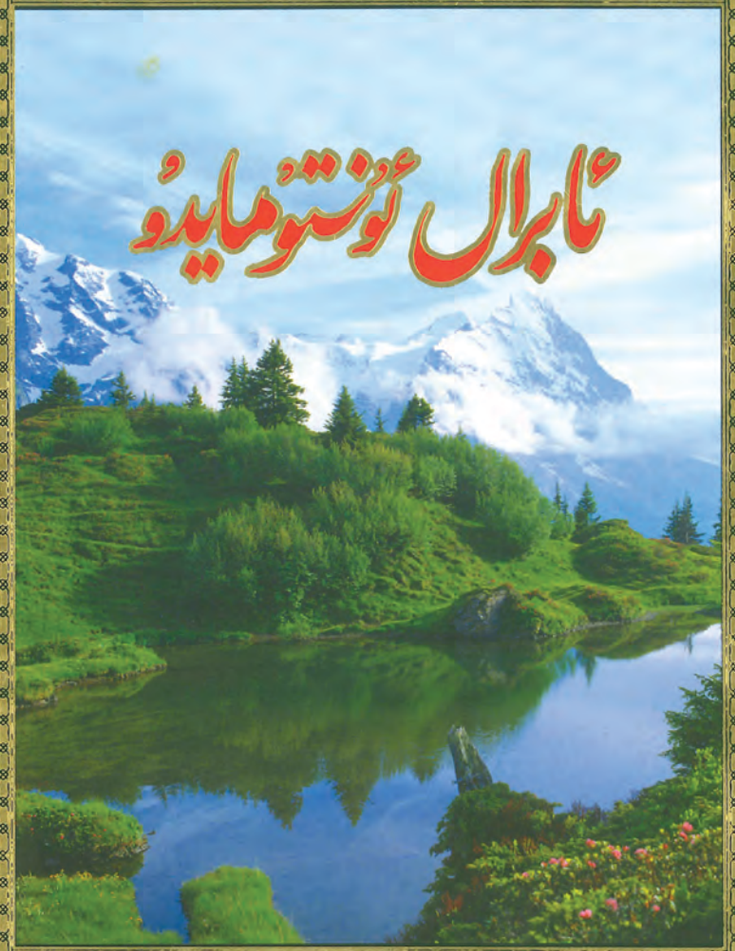
ISBN 978-7-228-18538-2
9 787228 185382 >

ئابرال ئۇنتۇمايدۇ

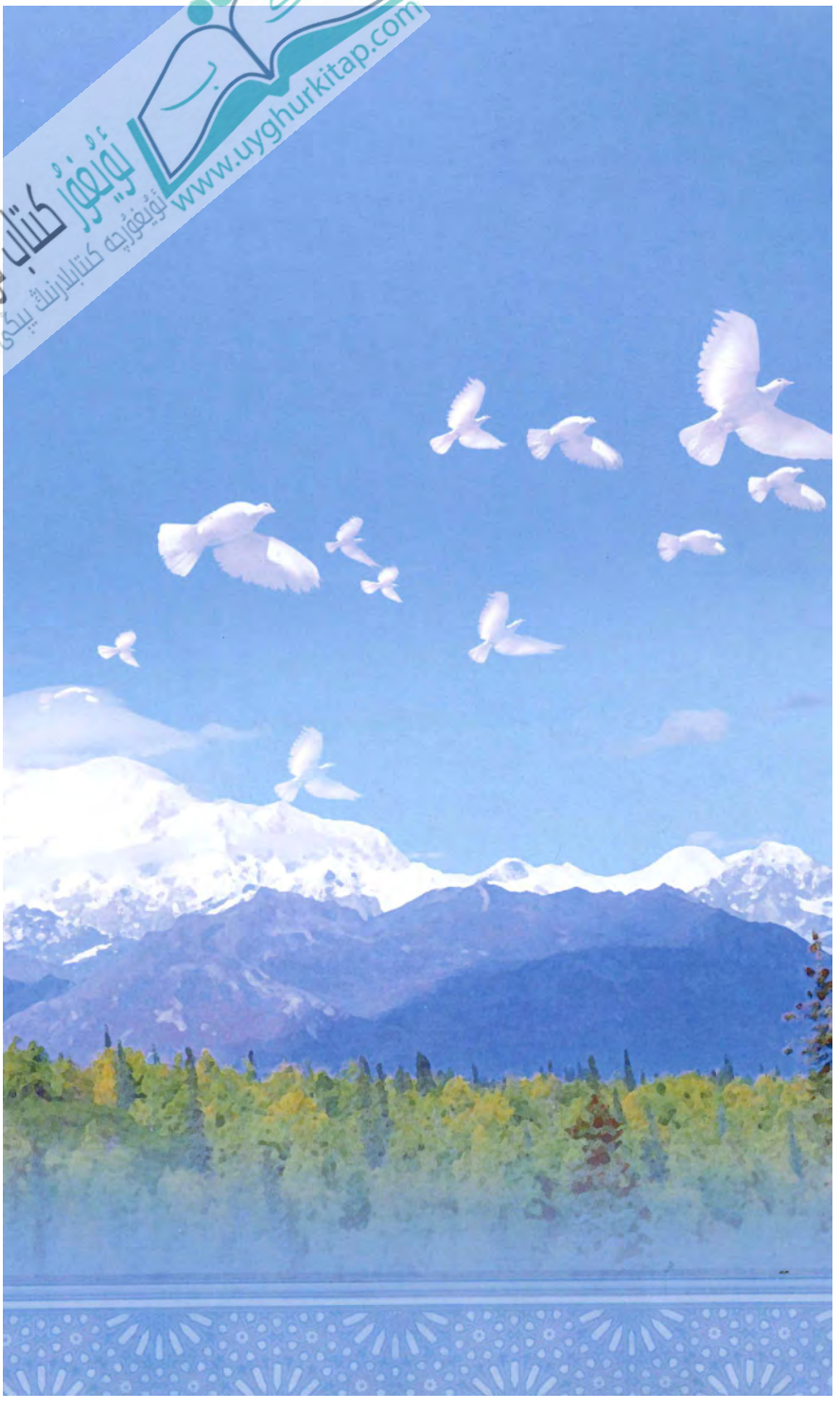
شىنجاڭ خەلق باش نەشرىياتى
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مىركايىل نۇرئالىم

ئابرال ئۇنتۇمايدۇ

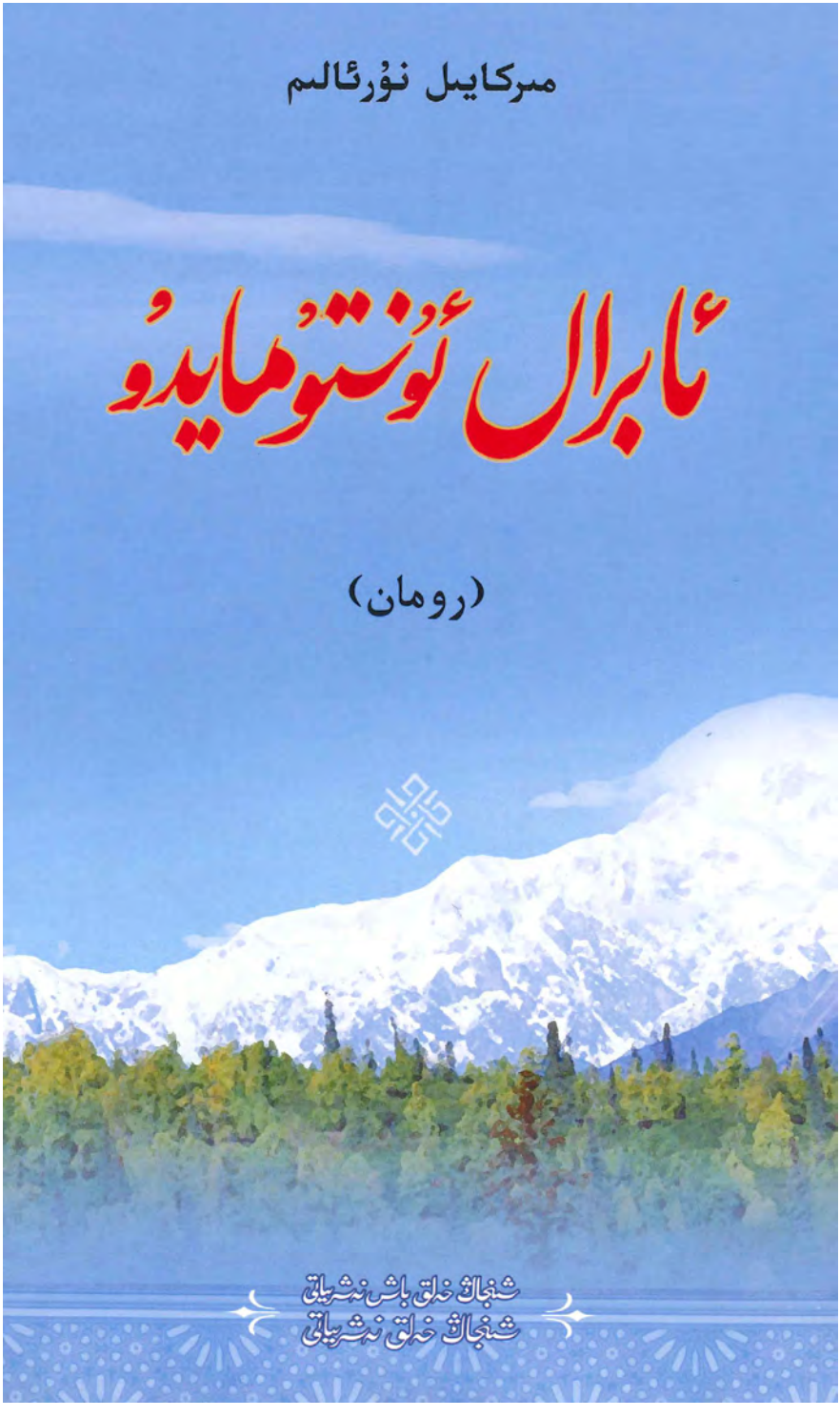
شىنجاڭ خەلق باش نەشرىياتى
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

مىركايىل نۇرئالىم

ئابرال ئۇنتۇمايدۇ

(رومان)

图书在版编目(CIP)数据

阿布拉力不会忘记：维吾尔文 / 米尔卡伊力·奴阿里木著.
乌鲁木齐：新疆人民出版社，2015.7（2016.3 重印）
ISBN 978-7-228-18538-2

Ⅰ. ①阿… Ⅱ. ①米… Ⅲ. ①长篇小说-中国-当代-维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ. ①I247.5

中国版本图书馆CIP数据核字(2015)第145649号

作　　者	米尔卡伊力·奴阿里木
责任编辑	巴力江·孜帕尔
责任校对	热娜古丽·阿布力米提
封面设计	艾克拜尔·沙力
摄　　影	哈力木拉提·克由木拜格
书名书写	买买提·诺比提
出　　版	新疆人民出版总社 新疆人民出版社
电　　话	0991-2827472
地　　址	乌鲁木齐市解放南路348号
邮　　编	830001
印　　刷	北京顺诚彩色印刷有限公司
发　　行	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230毫米 32开本
印　　张	17
版　　次	2015年10月第1版
印　　次	2016年3月第2次印刷
印　　数	3001-6000
定　　价	45.00 元

مىركايىل نۇرئالىم

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئاپتور ھەققىدە

مىركايىل نۇرئالىم 1964 - يىلى 6 - ئاينىڭ29 - كۈنى تىلقا ناھىيەسىنىڭ سۈپتاي يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1972 - يىلىدىن 1981 - يىلىغىچە تىلقا ناھىيەسىدە باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇغان. 1983 - يىلىدىن 1985 - يىلىغىچە ئىلى 2 - دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىنىڭ ئومۇمىي پەنلەر كەسپىدە ئوقۇغان. 1985 - يىلىدىن 1987 - يىلىغىچە تىلقا ناھىيەسى سۈپتاي يېزىلىق توققۇز يىللىق ئۇيغۇرچە مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. 1987 - يىلىدىن 1989 - يىلىغىچە ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئەدەبىيات كەسپىدە بىلىم ئاشۇرغان. 1989 - يىلىدىن 1996 - يىلىغىچە تىلقا ناھىيەسى سۈپتاي يېزىلىق توققۇز يىللىق مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. بۇ مەزگىلدە شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات كەسپىدە ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش بويىچە ئوقۇپ، تولۇق كۇرسنى پۈتكۈزگەن. 1996 - يىلىدىن ھازىرغىچە سۈپتاي يېزىلىق مائارىپ ئىشخانىسىدا ئىشلەپ كەلمەكتە. ئۇ شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

مىركايىل نۇرئالىم 1988 - يىلى «ئىلى دەريا‌سى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان «ھايات ئۆتەر، تۇگىمەس سۆيگۈم» ناملىق شېئىرى ئارقىلىق ئەدەبىيات سېپىگە قەدەم قويغان. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن شىنجاڭدىكى ھەرقايسى گېزىت - ژۇرنالالاردا «ھايات ناخشىسى»، «ئاياغ تىۋىشى»، «ئانا»، «مەشرەپ» قاتارلىق يۈز پارچىدىن ئارتۇق شېئىرنى، «تال تۇۋىدە»، «تۇن كېچىدىكى ئاۋاز»، «قاسىمكامنىڭ پاراڭلىرى»، «سۇنغان كۆڭۈل» قاتارلىق

نۇرغۇن ھېكايىلەرنى، «ئەدەبىي ئەسەر تىلىنىڭ ئۇبرازلىق ئالاھىدىلىكى»، «قەدىمكى يۇرت — سۇپتاي يېزىسىدىكى مەسچىتلەرنىڭ قىسقىچە تارىخى» قاتارلىق ئەدەبىي ۋە تارىخىي ئەسەرلەرنى ئېلان قىلغان. ئۇنىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان.

قولىڭىزدىكى «ئابرال ئۇنتۇمايدۇ» ناملىق ئەسەر ئۇنىڭ كۆپ تەرەپلىمە ئىزدىنىش ۋە بەدىئىي تەپەككۇرىنىڭ مەھسۇلى بولۇپ، ئوقۇرمەنلەرگە بەلگىلىك تەربىيە ۋە ئېستېتىك زوق ئاتا قىلغۇسى.

1

— گۆشى سىزنىڭ، سۆڭىكى مېنىڭ بۇ بالىنىڭ، مولىلام، دىلىغا بىر ئىلىم سېلىپ بەرگەن بولسىڭىز!

— ئىنشائاللا، بولىدۇ شاگىيوم.

— ئەمىسە، بالامنى سىلىگە تاپشۇردۇم، تەقسىر، ئوبدانراق ئوقۇتۇپ ساۋاتلىق قىلىپ بېرەلا، — دېدى ئاتابەكرى شاگىيو سەككىز ـ توققۇز ياشلاردىكى ئوغلى مەھمۇدنى پەرھىز موللامغا تاپشۇرۇپ.

— بالىلارنىڭ دىلىغا ئىلىم سېلىش ساۋابلىق ئىش، بالىلارنى ئوقۇتماسلىق گۇناھى كەبىر بولىدۇ. بالىنى ئەكېلىپ بېرىپ ياخشى قىلدىلا، — دېدى ئوتتۇرا بوي، ئۆچكە ساقال، بېشىغا يۇغان سەللە ئورىغان، قارىداپ كەتكەن يۈزلىرىنى قورۇق باسقان، كۆزلىرى قىسىق پەرھىز موللا مەسچىتنىڭ يېنىدىكى بىر ئېغىزلىق تالىپخانىدىن ئاتابەكرى شاگىيونى ئۆزىتىپ چىقىۋېتىپ. تالىپخانا مەسچىتنىڭ جەنۇب تەرىپىگە يېڭىدىن سېلىنغان بىر ئېغىزلىق ئۆي بولۇپ، كۈنگەيگە قارىتىلىپ ياسالغانىدى. ئۆگزىنىڭ ئوستىگە تۆڭلۈك دېرىزە قويۇلغان بولۇپ، ئىچى زەي، قاراڭغۇ ئىدى. بۇلۇڭغا مورا ئوچاق ياسالغان، ئوچاق يېنىغا بالىلار ئۆزلىرى ئېلىپ كەلگەن قېغ، كەسلەنگەن ياغاچ ئوتۇنلار دۆۋىلەپ قويۇلغانىدى. كۈنگەيگە قارىتىلغان بۇ تالىپخانىغا بىر مۇجۇقلۇق ئىشىك قويۇلغان بولۇپ، ئىشىكنىڭ كېشىكىگە كىمدۇر بىرسى تېخ بىلەن ئەگرى ـ بۈگرى قىلىپ ئىشىكنىڭ ياسالغان ۋاقتىنى «1905 ـ يىلى» دەپ ئويۇپ

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

قويغانىدى. بۇ يازمىدىن بۇ تالىپخانىنىڭ 1905 - يىلى ياسالغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى.

بۇ كەچ كۈز مەزگىلى بولۇپ، ئاچچىق سوغۇق سۇغۇكتىن ئۆتەتتى. پەرھىز موللا مەھمۇدنى يېتىلەپ تالىپخانىنىڭ ئىچىگە كىردى. مورا ئوچاققا يېپىلىپ ئىسسىنىۋاتقان بالىلار موللىنى كۆرۈپ قورقۇپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، ئۆز ئورۇنلىرىغا يۈگۈرۈشتى.

— هوي، توڭلىغۇر هارىمىلار، جايىڭغا بېرىپ ئولتۇرۇش! — دېدى پەرھىز موللا ئاچچىقلىنىپ. بالىلارنىڭ كىيىملىرى يېلىڭ بولۇپ، كەچ كۈزنىڭ زەھەردەك سوغۇقى ئۇلارنىڭ تەنلىرىنى قورۇپ ئوبدانلا مۇزلاتقانىدى. بىچارە بالىلارنىڭ كۆزلىرى مورا ئوچاقتا ئىدى، ئۇلار موللىنىڭ جازالىشىدىن قورقۇپلا، سامان سېلىنغان داق يەرگە يۈگۈرۈپ بېرىپ ئولتۇرۇشتى. پەرھىز موللا مەھمۇدنى بالىلارنىڭ يېنىغا بېرىپ ئولتۇرۇشقا ئىشكىكى بىلەن ئىما قىلدى. مەھمۇد ياش - قۇرامى، كىيىنىشى، چىرايى ئوخشاش بولمىغان ئۇيغۇر، تاتار، قازاق بالىلىرىنىڭ يېنىغا بېرىپ ئولتۇردى. بالىلار بولسا قوللىرىدىكى ياغاچ تاختايغا هايۋانلارنىڭ تاغاق سۆڭەكلىرىگە ئەرەب يېزىقىدا يېزىلغان سۈرە، ئايەتلەرنى كۆزلىرىنى يۇمۇپ قارىغۇلارچە يادقا ئېلىشقا باشلىدى. بۇ بالىلارنىڭ تالىپخانىغا كېلىپ ئوقۇشى ئىلگىرى - كېيىن بولغاچقا يادقا ئېلىۋاتقان دىنىي دەرسلىرىمۇ ئوخشاش ئەمەس ئىدى. بىرلىرى هەرپلەرنى ئۆگەنسە، بىرلىرى سۈرە يادلاۋاتاتتى. كىچىك مەھمۇد بالىلارنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى، نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرالمايى، بىردە بالىلارغا، بىردە موللىنىڭ هەربىكەتلىرىگە هەيرانلىق، تارتىنىش، قورۇنۇش ئىلكىدە قارىماقتا. بىر چاغدا پەرھىز موللا:

— ئالدىنقى كۈنى بەرگەن دەرسنى يادقا ئېلىپ بولدۇڭلارمۇ؟ — دەپ سورىدى.

بالىلار كۆك ماڭقىلىرىنى مىرتىلدىتىپ تارتىپ مولىدىن قورقۇشۇپ، مەندىن دەرس سوراپ قالارمۇ دېگەن ئەنسىرەش، تەشۋىش ئىچىدە بىر ـ بىرىگە قارىشىپ جىم تۇرۇشتى. موللا بىر چاغدا سەككىز ياشنىڭ قارىسىنى ئېلىپ قالغان، قارىقۇمچاق، يىرتىق ماتا چاپان، ئىشتىنىنىڭ نۇرغۇن يەرلىرىگە ياماق چۈشكەن، پۇتىغا يىرتىلىپ كەتكەن تېرە چورۇق كىيگەن، قوللىرىنىڭ دۈمبىلىرى قارىيىپ يېرىلىپ كەتكەن غىياسىدىننى ئالدىنقى كۈنى يادقا ئېلىشقا تاپشۇرغان «پاتمە» سۈرىسىنى يادقا ئوقۇپ بېرىشكە تۇرغۇزدى. قورقۇپ، تىترەپ تۇرغان غىياسىدىن پاتمە سۈرىسىنىڭ بېشىنى باشلاپلا تىرنىقىنى تاتىلاپ توختاپ قالدى. موللا خېلى تەخىر قىلىپ ساقلاپ تۇردى. بىراق، غىياسىدىن يادقا ئېلىپ بېرەلمىدى. پەرھىز موللىنىڭ قاتتىق ئاچچىقى كېلىپ، ئۆچكە ساقاللىرى تىترەپ كەتتى. موللا:

ـــ ھەي، دەيۈز، سۈرە يادلىماي نېمە قىلدىڭ؟ ئېشەكنىڭ قوڭغا كەشتە تىكتىڭما؟ ـــ دەپ تىللاشقا باشلىدى. غىياسىدىن بولسا، گەپ ياندۇرماي يەرگە قاراپ، ماڭقىسىنى تارتىپ تۇراتتى.

ـــ ئاچە ئالمىنىڭنى، ساڭا دەرس يادلىمىغانلىڭ تەمىنى تېتىتىپ قويايي، ـــ دەپ قولىدىكى بىر ھېتىرچە كېلىدىغان كالتە تاياق بىلەن غىياسىدىننىڭ ئالمىنىغا ئۇرۇشقا باشلىدى ئۇ. موللا ھەربىر قېتىم تاياق بىلەن بالىنىڭ ئالمىنىغا ئورغاندا غىياسىدىن چىدىماي كۆزىنى مەھكەم يۇمۇۋالاتتى. مەھمۇد بۇ ئىشلاردىن ھەم ھەيران بولدى ھەم قورقتى. موللا غىياسىدىننى جازالاپ بولغاندىن كېيىن، بالىلارنىڭ قولىدىكى تاختاي ۋە ھايۋانلارنىڭ تاغاق سۆڭەكلىرىگە ھەرقايسىسىغا ئايرىم ـ ئايرىم ھەرپ ۋە ئايەتلەرنى يېزىپ بەردى، ئاندىن بالىلارغا:

ـــ ئەتە مۇشۇ ئايەتنى يېزىپ يادلاپ كېلىسىلەر، سورايمەن. يادقا ئېلىپ بولغاندىن كېيىن تاختاي ۋە سۆڭەكلەردىكى

خەتلەرنى پاكىز ئۆچۈرۈۋېتىڭلار، يەرگە تاشلىنىپ قالسا ياماق بولىدۇ، — دېدى. بۇ قەدىمكى ئۇسۇل بويىچە دىنىي ئوقۇتۇش بولۇپ، ئەرەب يېزىقىدا دىنىي دەرسلەر ئۆتۈلەتتى. قەغەزلەر ئىشلىتىلمەيتتى. ئەرەب يېزىقى يېزىلغان قەغەزلەر بىخەستەلىكتە يەرگە تاشلىنىپ كەتسە، ياكى خارلىنىپ قالسا، ياماق بولىدۇ دەپ، قارالغاچقا بالىلارنىڭ ھەممىسى ياغاچ تاختايغا، ياكى ھايۋانلارنىڭ تاغاق سۆڭەكلىرىگە يېزىپ يادقا ئېلىپ بولغاندىن كېيىن موللىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئۆچۈرۈپ تاشلىناتتى. خاتىرە قالدۇرۇشقا بولمايتتى. تۇرمۇشتا ئەرەب يېزىقىدا ئۆزئارا ئالاقە، سالام خەت، ئىشق ـ مۇھەببەت خەتلىرىنى يېزىپ سۆيگۈ ـ مۇھەببەت ئىزھار قىلىشقا يول قويۇلمايتتى. توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغلارغا باغاق يېزىشلارمۇ چەكلىنەتتى. شۇڭمۇ دىنىي مەكتەپلەردە نەچچە يىل ئوقۇغان بالىلار تۇزۇكرەك ئىككى ئىلىك خەت يازالمايتتى. بىراق، «قورئان كەرىم»دىكى ئايەتلەرنى كۆزنى يۇمۇپلا شارقىرىتىپ ئوقۇپ بېرەلەيتتى. مەكتەپكە ئوقۇغۇلى كەلگەن بالىلارغا بىردىن تاختاي ياكى ھايۋانلارنىڭ تاغاق سۆڭىكىنى ئېلىپ كېلىش بۇيرۇلاتتى.

— مەھمۇد، دادىڭغا دەپ، ئەتە خەت يازىدىغانغا بىر تاختاي، يا چارۋا ـ مالىلارنىڭ تاغاق سۆڭىكىدىن ئېلىپ كەل ! ئەتىدىن باشلاپ دەرس ئالىسەن !

— ماقۇل، — پەرھىز موللىدىن قورقۇپ ئولتۇرغان مەھمۇد ئارانلا جاۋاب بەردى. موللا بالىلارغا يېڭى دەرس بېرىپ، بىرقانچە قېتىم ئەگەشتۇرۇپ يادلىتىپ قويۇپ، ئۆز ئىشىنى قىلىش ئۈچۈن سىرتقا چىقىپ كەتتى. بالىلار تالىپخانا ئىچىدە گۇللەرگە ئولىشۇپلىپ غوڭۇلدىغان ھەسەل ھەرىلىرىدەك ئاۋاز چىقىرىپ، دەرس ئوقۇپ ئۆي ئىچىنى بىر ئالدى. بالىلار موللا يېزىپ بەرگەن ئايەتنى قارىغۇلارچە يادلاشقا باشلىدى. ئۇلار خېلى بىر چاغقىچە

جىم ئولتۇرۇپ سۇرە يادلىغاندىن كېيىن، زېرىكتىمۇ يا مۇزلىدىمۇ، ئۆي ئىچىدە ئۇيان - بۇيان مېڭىشقا، بىر - بىرىنى نوقۇپ ئويناشقا باشلىدى. ئاخىردا مۇزلاپ كەتكەن يېلىك بالىلار ئۆزلىرىنى مورا ئوچاقنىڭ ئالدىغا ئاتتى. ئۇلار بۇ زەي، سوغۇق تالىپخانىدا مۇزلاپ كەتكەندى. بۇ كەچ كۇز ئاخىرلىشىپ قەھرىتان قىش باشلىنىش ئالدىدىكى سوغۇق ئۆتكۇنچى مەزگىل ئىدى. بايات ىن موللا دەرس سۆزلەۋاتقاندا بىچارە بالىلارنىڭ قۇلىقى موللىنىڭ سۆزىدە بولغىنى بىلەن، كۆزى مورا ئوچاقتا ئىدى. بالىلار ئۆزلىرى ئېلىپ كەلگەن ياغاچ ئوتۇن، قېغ، تېزەكلەرنى مورا ئوچاققا تىزىپ قويۇپ قىستىلىشىپ ئىسسىنىشقا باشلىدى. بىرلىرى نۆۋەت بىلەن ئىشكتە موللىغا قاراپ كۆزەتتە تۇرۇشتى. ئۇنداق قىلمىغاندا موللا تۇيۇقسىز ئۆي ئىچىگە كىرىپ قالىدىغان بولسا بالىلار تەن جازاسىدىن ئامان قالمايتتى.

موللا ھەر كۇنى بالىلارغا ئاشۇ ئۇسۇلدا دەرس بېرىپ قويۇپ، بالىلارنىڭ ئارىسىدىن ياشتا چوڭراق بىرەر بالىغا بالىلارغا قاراشنى تاپىلاپ قويۇپ، چىقىپ كېتىپ ئۆز ئىشىنى قىلاتتى. بەزىدە ياشقا چوڭراق بالىلارنى ئېلىپ چىقىپ ئۆي ئىشلىرىغا سالاتتى. بالىلار موللىنىڭ مالىلىرىنى سۇغىراتتى، چۆپلىرىنى ئەكىرىپ مالىلىرىغا سېلىپ بېرەتتى، ئېغىلدىكى قېغلىرىنى قومۇراتتى، تىزاتتى، ئوتۇنلىرىنى ياراتتى. موللىنىڭ ئىشىنى قىلغان بالىلار بولسا، موللىنىڭ دەرس سورىمىغىنىدىن، تەن جازاسىغا ئۇچرىمىغىنىدىن خۇش بولاتتى. موللا بولسا قىش كېلىشتىن ئاۋۋال ئۆي ئىشلىرىنى سەرەمجان قىلىۋالغىنىغا خۇش بولۇپ، قىش غېمىنى غەملەيتتى. شۇڭا، بالىلار موللىدا شۇنچە ئوقۇپمۇ، قارىغۇلارچە يادقا ئېلىپمۇ، خەت تونۇسىمۇ، يازالمايتتى. بەزى بالىلار موللىنىڭ تايىقىدىن قورقۇپ دەرس ئالماي قېچىپ كېتەتتى، يىللاپ ئوقۇپمۇ ھەپتىيەككە

چىقالمايتتى. بۇنىڭ بىلەن «تەببەت يادا، ئوقۇماق تەس ئەمەس، يادا باقاي دادا» دەپ ئوقۇشتىن توختاپ قالاتتى. ئۇمىدلىك كۆزلىرى بىلەن موللاغا تەلمۈرۈپ تۇرغان سەبىي قەلبلەرنىڭ ئۇلۇغ ئارزۇ - ئارمانلىرى بۆشۈكىدىلا نابۇت بولۇپ تۇنجۇقانلىق بىر قىسىم موللىلار مۇشۇ خىل ئۇسۇلدا دىنىي دەرسلەرنى قارىغۇلارچە يادقا ئالدۇرۇش ئارقىلىق چەكلەپ، بالىلارنىڭ تەپەككۇرىنى بوغۇپ قويياتتى، ئۇلارنىڭ بىلىم ئېلىش يوللىرىنى توسۇپ، نادانلىق، خۇراپاتلىق پاتقىقىغا پاتۇرۇپ، بالىلارنىڭ ئەتىكى ئىستىقبالى بىلەن كارى بولمايتتى. موللىنىڭ بۇ ئىشلارنى ئويلاشقىمۇ قورىبى يەتمەيتتى. ئەلۋەتتە، بۇ سۆز تولىراق مۇشۇ موللىغىلا قارىتا ئېيتىلغان بولۇپ، باشقا جايلاردا پىكرى ئوچۇق، يېڭىلىقپەرۋەر، بالىلارغا ئەتراپلىق بىلىم بېرىدىغان موللىلارمۇ بار ئىدى.

— بۇ قانداق گەپ بولدى؟ موللامدا شۇنچە يىل ئوقۇپ، ئىككى ئىلىك خەت يازالمىسا، مۇشۇمۇ ئىش بولدىمۇ؟ بۇ يۇرتتىكى بارلىق موللىلاردا ئوقۇغان قارىيلارنى چاقىردىم، بىرىمۇ تۇزۇكرەك ئىككى ئىلىك خەت يېزىپ بېرەلمىدى؟ — ئابابەكرى شاڭيو بىر كۈنى تورۇق ئېتىغا مىنىپ خاپا بولۇپ زەردىسى قاينىپ، مەنسۇربايىنىڭ قېشىغا كەلدى.

— هوي، شاڭيوئاكا، ئەتىگەندىلا قاينىپ قاپسەنغۇ؟ — دېدى مەنسۇرباي.

— قارىمامسەن، مۇنۇ، مەھمۇدقا !

— هە، نېمە بوپتۇ مەھمۇدقا؟ — دېدى مەنسۇرباي ئابابەكرى شاڭيونىڭ خاپا بولۇپ قېلىشىنىڭ سەۋەبىنى سوراپ.

— مەن شەھەرگە كىرمەكچىدىم، ئۆيگە لازىمەتلىك نەرسىلەرنى يېزىپ بەرگىن بالام، بولمىسا ئۇنتۇپ قالىمەنكەن دېسەم، يازالمايمەن دەيدۇ.

— هە، شۇ ئىشمىدى، بۇغۇ كىچىك، چوڭلارمۇ يازالمايدىغان

تۇرسا، ــ دېدى مەنسۇربايي ئابابەكرى شاگىيونىڭ ئوغلىنى تېخىمۇ قاينىتىپ.

ــ توغرا، بۇ كىچىك، يازالمىسۇن، باشقىلار يازار دەپ بىر نەچچە يىل ئوقۇغان بالىلارنى چاقىرىپ كېلىپ يازدۇرسام ئۇلارمۇ يازالمايمىز دەيدۇ، ھەي، بۇ زادى قانداق گەپ، بالىلار نېمە ئوقۇۋاتىدۇ؟

ــ ھوي، شاگىيوئاكا، قاينىمىغىنا ! ئۆزۈڭ بىلىسەن، ئاۋۇ يوقىرىقى مەھەللىدىكى توختاخۇن مەزىنىمۇ نەچچە يىل ئوقۇپ كېلىپ ئارانلا مەزىنلىك قىلىۋاتىدۇ. ئاۋۇ قېيۇممۇ بىرنەچچە يىل ئوقۇپ ئارانلا ئىمامىلىقنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىۋاتىدۇ. ئۇلار قۇرئاننى شارىلدىتىپ ئوقۇغان بىلەن ئىككى ئىلىك سالام خەت يازالمايدۇ. موللىلار ئەرەب يېزىقىدا سالام خەت يېزىشنى چەكلەيدۇ.

ــ قىزىق ئىش ـ دە، نېمىشقا خەت يېزىشنى چەكلەيدۇ؟

ــ خەت يازغان قەغەزلەر تاشلىنىپ كەتسە يامان بولىدۇ دەپچۇ.

ــ ئەمىسە بىزنىڭ ئۆز يېزىقىمىزنى ئۆگەتسە بولمامدۇ؟ بىزدە يېزىق يوقما؟

ــ بار.

ــ ئەمىسە نەدە؟

ــ مولىلاملار چەكلەيدۇ، ــ دېدى مەنسۇربايي نېرى ـ بېرىسىنى ئويلىمايلا.

ــ ئەرەب يېزىقىدا ئۆزئارا خەت يازغىلى بولمىسا، ئۆز يېزىقىمىز چەكلەنسە، ئەمىسە بىز قانداق قىلىمىز؟ !

ــ شۇنى دەيمەن، ئۆز تىلىمىزدا، ئۆز يېزىقىمىزدا ئىككى ئىلىك خەت يېزىپ بىر ـ بىرىمىزگە زۇۋانىمىزنى ئوقتۇرالمىساق، مۇشۇمۇ ئىش بولدىمۇ؟ ــ دېدى مەنسۇربايي.

ــ ياق، بىزنىڭ يېزىقىمىز بار، مەن يېزىقىمىزنى تاپمەن، ــ

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنى پېكى ئىزدىسى

دېدى ئاباباكرى شاڭيو قەتئىيلىك بىلەن، — ئۆتكەندە شەھەرگە كىرگەندە، ئابدۇمۇتائالى خەلىپەمنىڭ ئۆز يېزىقىمىزدا كىتاب ئوقۇۋاتقىنىنى كۆرگەنمەن.

— شۇنداقمۇ؟ — مەنسۇرباي نېمە دېيىشنى بىلەلمەي ئاباباكرى شاڭيوغا قاراپ تۇرۇپ قالدى.

— بالىلارنى شۇنچە ئوقۇتساق، سۈرە ـ ئايەتلەرنى شارىلدىتىپ قارىغۇلارچە ئوقۇشتىن باشقا بىرەر ئاددىي جۈملىنى قۇراشتۇرالمىسا، بىر پارچە خەت يازالمىسا، بۇ قانداق بولغىنى؟ — ئاباباكرى شاڭيونىڭ قارا قاشلىرى ئاستىدىكى قوشۇملىرى تۇرۇلگەنىدى، — بىر يۇرتنا، تۇزۇك ساۋاتلىق ئادەم بولمىسا، قانداق بولغىنى؟ يۇرتقا نى ئات، نى نوموس ! قارا، تۇنۇگۈن كەلگەن تاتارنىڭ بالىلىرى چېغىدا ئۆز يېزىقىدا بىر نېمىلەرنى يېزىپ ئوقالايدۇ، — دېدى ئاباباكرى شاڭيو، ئۇ بۇگۈن سول يېنىنى بېسىپ قويتىمۇ، سەل قىناپ قالغانىدى.

— مەن مەھمۇدنى شەدە (شەھەردە دېمەكچى)ئوقۇتمەن، غۇلجا مەدرىسەدە ئوقۇتمەن...

— شۇنداق قىل، شاڭيوئاكا، قارىمامسەن ئۆتكەنكى ئەللىكبېشى سايلاش ئىشىدىكى نادانلىقىمىزنى، گالۋاڭلىقىمىزدىن باشقىلارنىڭ ئالدىدا نومۇسقا، ئۇياتقا قالدۇق، ئۇياتقا !

— كۆردۈڭمۇ؟ شۇ چاغدا ھېتەنىڭ (ھېيتمۇھەممەد دېمەكچى) قىلغان ئىشىنى ! شۇنىڭدىن باشلاپ باشقىلار بىزنى گاسلار دەپ ئاتايدىغان بولۇۋالدى، ئۇنىڭ ئۆزىمۇ بۇ يۇرتتا گاس دېگەن لەقەم بىلەن ئاتىلىدىغان بولدى، ئەۋلادىغا بۇ نام لەقەم بولۇپ قالىدىغان بولدى، — دېدى ئاباباكرى شاڭيو.

ھېتەنىڭ ئىشى مۇنداق بولغانىدى: ھېتە ئەللىكبېشىلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ كېلىۋاتاتتى. كېيىن كۆپچىلىك ئۇنىڭ مەنسىپىنى ئېلىپ تاشلاپ ئورنىغا باشقا بىرسىنى سايلىۋالدى.

بۇ ئىشتىن كېيىن باشقىلار: ھېتە، سەن ئەمدى ئەللىكبېشىلىقتىن ئۆستۈرۈلۈپ شاڭيو بولدۇڭ، دېسە ئىشىنىپ، باشقىلارغا ئۆزىنىڭ شاڭيو بولغانلىق ئىشىنى يازدۇرۇپ مەھكىمىگە ئەكىرمەكچى بولدى. بۇنى بىلگەن مەھەللىدىكى بىر قىسىم ھەييارلار خەت بىلەنغان بىرسىگە ھېتەنىڭ ئەللىكبېشىلىقتىن قالدۇرۇلغانلىق ئىشىنى يازدۇرۇپ ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدى. خەت تونۇمايدىغان ھېتە ئۆزىنىڭ بۇ مەنسەپتىن قالدۇرۇلغانلىق خېتىنى مەن شاڭيو بولدۇم دەپ بىلىپ مەھكىمىگە ئەكىردى. مەھكىمىدىكىلەر خەتنى ئوقۇپ ھېتەگە قاراپ كېتىپ:

— ھېتە دېگىنى كىم؟ — دېدى.

ھېتە نېمە ئىشلىقىنى بىلمەيلا:

— ھېتە دېگەن مەن، — دېدى.

مەھكىمىدىكىلەر ھېتەنىڭ چىراي ـ ئەپتىگە قارىغىنىچە قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ كېتىشتى.

— ھەي، ئەخمەق، بۇ سېنىڭ ئەللىكبېشىلىقتىن قالدۇرۇلغانلىق خېتىڭكەنغۇ، نەدىمۇ شاڭيولۇققا تەيىنلەنگەن قەغەز بولسۇن؟! — دېدى ئۇلار. ھېتە شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ ئەخمەق قىلىنغانلىقىنى بىلدى. بۇ گەپ قۇلاقتىن ـ قۇلاققا يېتىپ مەھەللىگمۇ يېتىپ كەلگەندى. بۇ يۇرتتىكىلەر ھېتەنى شاڭخو قىلىپ «گاس» دەپ چاقچاق نىشانى قىلىۋالدى. بۇ يۇرت ئىچىگە تارىلىپ كەتتى. ھېتەنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقان، بالىچاقىسىنى گاسلار دەپ ئاتاشتى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇلارنىڭ جەمەتىگە گاسلار دېگەن لەقەم سىڭىپ قالغاندى.

— شۇنداق، لەقەمنى پەرىشتە قويىدۇ، ئاسماندىن چۈشىدۇ دەيدۇ. بۇ لەقەمۇ ئۆزىگە تازا ماس كەپتۇ، — دېدى مەنسۇربای.

— مەنمۇ ھېتەنىڭ كۈنىگە قالماي دەپ، ئىككى ئىلىك خەت يازدۇراي دېسەم ئۇبدانراق يازىدىغان ئادەم چىقمىدى. خەپ، مۇشۇ

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇر كىتابلىرىنى بىر چېكىتتىلا تاپقىلى بولىدىغان

ئەلەمگە بالامنى شەدە ئوقۇتۇپ ساۋاتلىق قىلمىساممۇ ـــ سەنغۇ شاگىيو ئاكا، بالاڭنى شەدە ئوقۇتىدىكەنسەن، باشقىلار نەدە ئوقۇتىدۇ؟ ! ـــ مەنسۇربانىڭ بۇ سۆزىدىن ئاتابەكرى شاگىيو ئات ئۈستىدە داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى ـ دە، بىر ئازدىن كېيىن:

ـــ يۇر مەنسۇر، سەن بىلەن مەسلىھەت قىلىدىغان ئىش بار، ـــ دېدى. ئاندىن مىنۋالغان تورۇق ئېتىنىڭ تىزگىنىنى ئوڭ يانغا تارتتى ـ دە، ئاتنىڭ بېشىنى بۇراپ مەھەللىنىڭ يۇقىرى تەرىپىگە قاراپ چېپىپ كەتتى. ئۇنىڭ كەينىدىن مەنسۇربايمۇ ئۇلىشىپ ئات چاپتۇرۇپ كەتتى...

بۇ يىل قىش قاتتىق كەلدى. قارىنىڭ يېغىۋاتقىنىغا تۆت ـ بەش كۈن بولۇپ قالدى. يەر ـ زېمىن ئاپپاق قار بىلەن پۈركەندى. قار ھازىر توختايدىغاندەك ئەمەس ئىدى، ئادەملەر ھويلا ـ ئارانلىرىنى ھېلىدىن ـ ھېلىغا سۈپۈرۈپ ھاردى. ئاخىر مۇھىم دەپ قارىغان ھاجەتخانا، ئېغىل ـ قوتان، قوشنىلار ئۆزئارا كىرىپ ـ چىقىدىغان يوللىرىنى كۆرەپ قويۇپ بولدى قىلدى. ئەتىسى قار ئاتنىڭ قارنىغا تەگكۈدەك بولغاندىلا يېغىشتىن توختىدى. مانا، كۈننىڭ پارلاپ چىقىشى بىلەن ئادەملەر ئۆيلىرىدىن ھارغىنلىق بىلەن چىقىپ، ئۆزلىرى تىكشۈالغان ئاق تېرە پەلەيلىرىنى كىيىۋېلىپ، ئېرىنچەكلىك بىلەن قوللىرىغا سۈپۈرگە، ياغاچ گۈرجەكلىرىنى ئېلىپ دۆۋىلىنىپ قالغان قارلارنى تازىلاشقا باشلىدى. ئۆگزىلىرىگە چىقىپ، يېقىن قوشنىلار ئۆزئارا سالاملىشىپ، بىرى ـ بىرىدىن ھال ـ ئەھۋال سوراشتى، بەزىلەر بىرى ـ بىرى بىلەن ھەممە ئاڭلىغۇدەك ۋارقىرىشىپ سالاملاشتى. ھاۋانىڭ سۈزۈلۈپ ئېچىلىشى بىلەن زەھەردەك سوغۇق باشلاندى. پۈتۈن يەر ـ زېمىن ئاپپاق قار بىلەن ئاقارغان بولۇپ، بىر قارىسا ئادەم يىراقتا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئېدىر ـ دۆڭلۈكلەرنى، ساي، جىرالارنى

پەرق ئېتەلمەيتتى. ھەممە يەر تۇپتۇز كەتكەن تۇزلەڭلىكتەك بىلىنەتتى. قۇياش نۇرىدا قاردىن چاقنىغان نۇرلار ئادەمنىڭ كۆزلىرىنى چېقىپ چوڭراق ئاچقۇزمايتتى. ئادەملەر قوللىرىغا ئاق تېرە پەلەيلەرنى، ئۇستىگە ئاق رەڭلىك تاشلانمىغان تېرە جۇۋىلارنى، پۇتىغا بەزىلەر پىيما، بەزىلەر كالا تېرىسىدە تىكىلگەن چورۇقلارنى كىگىز پايپاقنىڭ ئۈستىگە كىيىپ قار تازىلاشقا باشلىدى. ھويلا ـ ئارانلىرىدىكى قارلىرىنى بالدۇر تازىلاپ بولغانلار بولسا، كوچىلارغا چىقىپ ئۆزئارا پاراڭغا چۈشتى.

ـــ ھەي، زىياۋۇدۇن، نېمانچە ياغقان قار بۇ، ئادەم قار تازىلاپ ئۆلەي دېدىغۇي ! ـــ دېدى ئەھمەد قولىنى ھورداپ.

ـــ قار ئالالانىڭ نېمىتى، ئۇنداقمۇ دەپ كەتمە ! قار مول ھوسۇلدىن دېرەك بېرىدۇ، خۇدا بۇيرۇسا، بۇ يىل بىنەم ئوخشاپ قالار، ـــ دېدى زىياۋۇدۇننىڭ ئورنىدا جاۋاب بەرگەن شامىر قۇلاقچىنى قىڭغىر قىلىپ كىيىۋېلىپ، ئۇ سوغۇقتا مۇزلاپ كەتكەن قوللىرىنى ئۇۋۇلاپ، ئاغزى بىلەن ھوردىدى. ئۇ بىر قۇلىقىنى قۇلاقچا بىلەن باستۇرۇۋالغانىدى. ئۇنىڭ سوغۇقتىن قۇلاقلىرى قىزىرىپ كەتكەنىدى. ئۇ چىڭ ئارىلاشتۇرۇپ ياسىۋالغان تېۋىلغا سۇپۇرگە بىلەن قارنى ئىككى يانغا سۇپۇرۇپ تازىلاۋاتاتتى.

ـــ ئەمدى، ئاۋۇ توغرا قىرنىڭ كەينىدىكى بىنەملىكتە خامانغا كۆمۈپ قويغان سامانلارنى ئەكېلىپ، مالالارغا بېرىشمۇ تەس بولدى ـ دە ! قارنىڭ بۇنچىلىك قېلىن يېغىپ كېتىدىغىنىنى بىلگەن بولسام، بالدۇرراق بىر ـ ئىككى كۆشۈك تېپىپ، ھاشىمنىڭ ئۆكۈزىنى لاپقۇت قىلىپ سامانىنى ئەكېلىۋالاتتىمكەن... ـــ دېدى زىياۋۇدۇن يانچۇقىدىن گۈل چېكىلگەن تاماكا خالتىسىنى ئېلىپ. ئۇ قوشنىلىرى بىلەن بىردەم پاراڭلىشىۋلىش ئۈچۈن قولىدىكى ياغاچ كۆرەكنى قاشا يېنىدىكى چولاق تامغا يۆلەپ قويدى. ئاندىن گۈللۈك تاماكا

خالتىسىنىڭ يېپىنى سول قولىنىڭ چىمدىلىتىك بارمىقىغا ئورىۋالدى.

— خۇدانىڭ كۈنى بۇگۈن بىلەنلا تۈگىمەيدۇ، كۈن ئېچىلىپ يولىمۇ چۈشۈپ قالار، ئولاش - چولاش بېرىپ، ساممىڭلارنى ئەكېلىپ بېرەرمىز، كەچتە سوقۇم سېلىپ ئۆيگە چاقىرساڭلا، ئىسسىق كاڭدا يېتىۋالماي، — دەپ چاقچاق قىلدى ئەھمەد زىياۋۇددۇننىڭ مۇشۇك لەقمىنى تىلغا ئېلىپ كۈلۈپ.

— ئۇنداقلا ياردەم قىلساڭلار، سوقۇم سىلەردىن ئايلانسۇن، ھەممە توپانىنى توشۇۋەتسەڭلار، سىلەرگە تېخى بىر مەشرەپمۇ بېرىمەن. ئەل - ئاغىنىلەرمۇ ئولتۇرۇپ، مۇڭداشمىغىلى خېلى زامانىلار بوپ قاپتۇ. مۇنۇ يوغان قۇلاقلار سېنىڭ قىزىق گەپلىرىڭنى ئاڭلىمىغىلى خېلى بولدى، — دېدى زىياۋۇددۇن شامىرنىڭ يوغان قۇلاق لەقمىنى گەپ بىلەن چېقىپ كۈلۈپ. ئۇ تاماكىسىنى پىلەكچە بۇراپ، ئوت تۇتاشتۇرۇپ ئىچىگە شوراپ بىرنى تارتتى، ئاچچىق تاماكىنىڭ كۆك ئىسلىرى ئۇنىڭ بۇرنىدىن ئۇچاققا سامان قالىغاندا موربىدىن چىققان ئىستەك چېقىپ كەتتى . مۇنداقلا قارىغان ئادەمگە ئىس ئۇنىڭ بۇرنىدىن ئەمەس، كۆز - قۇلاقلىرىدىن چېقىپ كەتكەندەك بىلىنىدى.

بۇ يۇرتتىكى ئادەملەر ئاساسەن بىنەمگە تايىنىپ دېھقانچىلىق قىلىدۇ. يەر كۆپ، ئادەم شالاڭ بولغاچقا، ھەر يىلى بىنەمنى ئالماشتۇرۇپ قىسىر ئېكىزلارغا تېرىيدۇ. بۇ يىل تېرىغان يەرگە كېلەر يىلى قايتا تېرىمايدۇ. ئۇنداق يەرلەرنى قىسىر ئېكىز دەپ قويىدۇ. شۇڭا، يامغۇر - يېشىن كۆپ بولغان يىللىرى ئۇزاق مەزگىل ھەيدەلمەي تاشلىنىپ قالغان كۆچلۈك يەرلەردە بىنەم بۇغدايلىرى ئوخشاپ كېتىدۇ. بۇنداق يىللىرى بۇ يۇرتتىكى ئادەملەر قالپىقىنى قىرلاپ چېقىپ، ياخشى ئاتلىرىغا مىنىپ، يۇرت - يۇرتلارغا بېرىپ ئوغلاق تارتىپ، توي - تۆكۈن ئويناىدۇ.

قىشنىڭ ئۇزاق تۇنلىرىدە بولسا، مەشرەپ ئويناپ، «خانلەيلۇن» نى قۇلاقنى تۇتۇۋېلىپ بولۇشىغا توۋلاپ، كانايلىرى بوغۇلۇپ كەتكۈچە ۋارقىرىشىپ تاڭلارنى ئاتقۇزىدۇ. يامغۇر ـ يېشىن كۆپ بولۇپ، مول هوسۇل ئالغان يىللىرى بولسا قوشنا يۇرتتىكىلەر بۇ يۇرتتىكى ئادەملەرگە چاقچاق قىلىپ: «هە، بۇ يىل قالپاق قىرلاپسىلەر ـ دە؟ !» دەپ چاقچاق قىلىشىدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ «بۇغدايىنى كۆپ ئاپسىلەر ـ دە؟» دېگەنلىكى ئىدى. سۇپىتايلىقلار ياز كۈنلىرى كۆپىنچە سالقىن يايلاقلارغا قېچىپ بېرىۋېلىپ سالقىن، جەننەتتەك يايلاقتا بەيگە ئويناپ، ئوغلاق تارتىپ، قىمىز ئىچىپ، قوزا يەپ مەھەللىگە كەلگۈسى كەلمەيدۇ. يېقىنلىرى بىر قانچە قېتىم يايلاققا ماڭغان ئادەملەردىن «بۇغداي پىشىپ كەتتى، قايتىپ كەلسۇن » دەپ سالام يوللىغاندىن كېيىنلا ئۇلار ئالدىرىماي قايتىپ كېلىشىدۇ. بىراق، بۇ يۇرتتىكى ئادەملەر ئۆملۈكتە، بىرلىكتە ئەمگەك قىلىدۇ، ئۇلار «ئاسار» (لاپقوت) دېيىشىپ، بىر ـ بىرىنىڭ ئوت ـ چۆپلىرىنى، بۇغدايلىرىنى بىرلىكتە ئورۇپ، بىرلىكتە خامان ئېلىپ، بىرلىكتە ئۆيلەرنى ياسايدۇ. هەرقانداق ئادەم ئاسار قىلسا، ئالاهىدە بىر ئىشى چىقىپلا قالمىسا، هەربىر ئۆيدىن بىر ئادەم قاتنىشىدۇ. ئاسار قىلغان ئادەم بىر قوينى سويۇپ، تاماق قىلىپ ئاسارغا قاتناشقان بارلىق ئادەملەرنى مېهمان قىلىدۇ. شۇ كۈنى ئورۇق ـ تۇغقان، يېقىن ئەل ـ ئاغىنە، قولۇم ـ قوشنىلار هەر تۈرلۈك تاماقلارنى قىلىشىپ، ئاياللىرى ئېلىپ كېلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بىر كۈن ئاشۇ ئۆي بايرام تۈسىگە كىرىدۇ. قېرى ـ چۈرىلەر، ئەمگەك قىلىشقا چامى يەتمىگەنلىرى ئاغزاكى ئەقىل كۆرسىتىدۇ. ياشلار بولسا «هە ـ هۇ»، دەپ ئەمگەكنىڭ ئېغىرىنى قىلىدۇ. ئاياللار بولسا تاماق ئەتكەچ، توختىماي پاراڭ قىلىشىپ، قۇشقاچتەك چۈرۈقلىشىپ، قارلىغاچتەك ۋىچىرلىشىپ ئۆي ئىچىنى بېشىغا كىيىدۇ. كىچىك بالىلار تال چۈنقىنى ئات

قىلىشىپ ھەريانغا چېپىشىپ، ھويلا ـ ئاراڭ باغىراڭلارنى بازار قىلىشىدۇ. ئەگەر بىرەرى ئۆي ياساپ قالسا، يۇرتتىكى بوتۇن ئوغۇللارنىڭ بىر قىسمى سامانلىق لاي ئېتىش ئۈچۈن ئويمانغا چۈشىدۇ، تامچىلار كېسەك بىلەن تام قويۇرىدۇ، بىرلىرى ياغاچ، چەنزە ئاقلايدۇ، بىرلىرى زەمبىللەر بىلەن كېسەك، لاي توشۇيدۇ. ھەركىم ئۆز ئەھۋالىغا قاراپ، ئىش تەقسىم قىلىۋالىدۇ. شۇ كۈنى ياردەمگە كەلگەنلەرنىڭ ئىچىدىن يۈز ـ ئابرۇيى بار، گېپى تۆت ئادەمگە ئۆتىدىغان ئادەمنى ئىش بېشى قىلىدۇ. ھەممە ئىش شۇ ئادەمنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە بولىدۇ، ئۇنىڭدىن بىسوراق ئىش قىلمايدۇ.

بۇ يۇرتتىكىلەر بىنەم بۇغدايلىرىنى ئەنە شۇنداق ئاسار قىلىشىپ ئورۇيدۇ. ئاندىن باغلانغان بۇغداينى ئۆكۈز قوشۇلغان چىنا (ھارۋا) بىلەن خامانلارغا ئەتىسى ـ ئاخشىمى توشۇيدۇ. خامانغا ھەممە ئاشلىقىنى غارام قىلىپ يىغىۋالغاندىن كېيىن، ئات ـ كالىلىرىنى خامانغا ئېلىپ كېلىشىدۇ، خامانىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر دىڭگەكنى مىقتا قىلىپ ئورنىتىپ، ئات ـ كالىلارنى بىر ـ بىرگە چېتىپ، كۆگەنلەپ بۇغداينى خامانغا تەكشى يايىدۇ، بىرى ئاتقا مىنىۋېلىپ، ئۇزۇن قامچا بىلەن ئات ـ كالىلارنى قامچىلاپ، ناخشىنى بولۇشىغا تۇۋلاپ، گاھ قامچىسىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ ئات ـ كالىلارنى ھەيدەپ خامان تېپىدۇ. ئات ـ كالىلارغا بۇغداينى راسا دەسستىپ، يۇمشاتقاندىن كېيىن ئۇچلۇك ئارا بىلەن مەڭگەننى ئۇلگۇدەپ ئېلىۋېلىپ، قالغىنىنى شامالغا ئوڭ بىر يەرگە دۆۋىلەيدۇ. ئەتىسى تاڭ بەلگە بېرىشى بىلەن تەڭ خاماندىن قوپۇپ كۈن چىقىشىنىڭ شامىلىغا يەتتىلىك ئارا بىلەن ئېتىپ، چەش قىلىدۇ. ئاندىن ياغاچ گۇرجەك بىلەن شامالغا ئېتىپ، چىغ سۈپۈرگە سېلىپ ئەخلەتلەرنى سۈپۈرۈپ چىقىرىپ، قۇيرۇقىنى ئاجرىتىپ قىزىل قىلىدۇ، تاغارلارغا قاچىلاپ ئۆيلىرىگە ئاپىرىپ ئورىلارغا كۆمىدۇ. بىر قىسىم

هورۇنلار ئەتىيازلىق ئۇرۇقلىرىنى، يازچە يەيدىغان بۇغدايلىرىنى شۇ خامانغا ئورا كولاپ كۆمۈپ، ئورنىنىڭ ئەتراپىنى سامان بىلەن توسۇپ قويۇشىدۇ. توشۇپ كېتىلمىگەن سامانلىرىنىمۇ كۈزدە بېرىپ خامانىنىڭ چېتىگە يىغىپ، توپا بىلەن كۆمۈپ قويۇپ قايتىپ كېلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن سوغۇق قىشلاردا قوللىرىنى پۇۋلىشىپ، چىغدا ئۆزلىرى توقۇۋالغان كۆشۈكلەر بىلەن ئۆكۈز، ئېشەكلەرگە ئارتىپ، مالىلىرىغا ئۇدۇللۇق توشۇپ يېگۈزۈپ قىشتىن چىقىدۇ.

مانا بۇگۈن قېلىن قاردا مەھمۇدنىڭ بېشىنى ئاغرىتىۋاتقىنى ئاشۇ مەھەللىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى بىنەملىكتىكى خامانغا كۆمۈپ قويغان سامانلارنى بۇ قەھرىتان سوغۇقتا قانداق قىلىپ ئۆيىگە ئەكېلىۋېلىش ئىشى ئىدى. يىللار ئۆتۈپ مەھمۇد ئون ياشتىن ئېشىپ، بوي تارتىپ قالغانىدى.

— بولدى، غەم قىلما، بۇگۈن قارلارنى تازىلىۋالايلى، ئالىلا بۇيرۇسا، ئەتە بىر قانچىمىز بېرىپ، سامانلىرىڭنى ئەكېلىپ بېرىمىز — دېدى غىياسىدىن، — سەن ئەتە سامان توشۇيدىغان كۆلۈك، كۆشۈكلەرنى كۆپرەك تاپقىن، ئەتە سېنىڭ سامىنىڭنى ئەكىۋېتەيلى. ئاندىن باشقىلارنىكىنى ئەكېلەيلى، قانداق بالىلار؟ — دەپ ئەتراپىتا تۇرغانلارغا قارىدى غىياسىدىن.

— كەچ قويسام قويىمەن، ئاچ قويمايمەن، دېگەن خۇدايىم، كۆپتىن ئايرىمىسۇن، بىراق، شۇ سەن ئۆيدىن سۆرۈلۈپ چىققۇچە كۈن كەچ بولارمىكىن، — دەپ مەھمۇد غىياسىدىنىڭ سۇرەلمە پالاس لەقمىنى تىلغا ئېلىپ چاقچاق قىلدى.

— شۇ، سەندەك كېسىپ ـ كېسىپ ئىش قىلالمايمەن ـ دە، — دېدى غىياسىدىنمۇ مەھمۇدنىڭ چوت لەقمىنى تىلغا ئېلىپ، بوش كەلمەي چاقچاق قىلىپ.

ئۇلارنىڭ يېنىدا تۇرغان ئاغىنىلىرى بۇ ئۆزئارا قىلىنىۋاتقان چاقچاقلاردىن ھۇزۇرلىنىپ كۈلۈشتى. ئۇلار پاراڭ بىلەن بولۇپ،

كۈننىڭ قانداق كەچ بولۇپ كەتكىنىنى بىلمەي قالدى. كەچنىڭ سوغۇقى چىقىشقا باشلىدى. بالىلار مۇزلاپ كەتكەن پۇتلىرىنى بىر - بىرىگە ئۇرۇپ، ئېرىنچەكلىك بىلەن ئۆيلىرىگە مېڭىشتى. مالىلىرىغا قاراش ئۈچۈن مال قوتانلىرىغا كىرىپ كېتىشتى.

ئەتىسى كۈن چاشكا بولغاندا، مالىلىرىنى سەرەمجانلاشتۇرۇپ، ئېغىل - قوتانلارنى پاكىز تازىلىۋەتكەن ھاشىر، سۈنۈر، ئىمامباقى، غىياسىدىن قاتارلىقلار ئاتلىرىغا مىنىپ مەھمۇدنىڭ ئۆيىگە كەلدى. مەھمۇدمۇ ئۇلار كەلگۈچە ئۇچ ئۆكۈز، سامان قاچىلايدىغان ئالتە كۆشۈك تەييارلاپ قويغانىدى.

— قېنى، ئۆيگە كىرىڭلار بالىلار، بىرەر پىيالىدىن چاي ئىچىپ ئاندىن ماڭمامدۇق، ئاتتىن چۈشۈڭلار، — دېدى مەھمۇد ئۇلارنى چىن كۆڭلىدىن ئۆيگە تەكلىپ قىلىپ.

— بولدى، ئاغىنە، قىشنىڭ كۈنى بىر غېرىچلا، ھازىرلا كەچ بولىدۇ. ئەتىگەنرەك ئەكىلىۋېتەيلى، — دېدى غىياسىدىن. ئۇلار ئاتلىرىغا قامچا سالدى - دە، ئۆكۈزلەرنى ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ مېڭىپ كەتتى. بىراق، ئۆكۈزلەر مەھەللىدىن چىقىپلا، قاردا يول ئىچىپ ماڭالماي كەينىگە يېنىپ قاچتى. ئۆكۈزلەرنى ئىمامباقى ئاتنى چاپتۇرۇپ بېرىپ ئالدىنى توسۇپ قايرىدى.

— مەن ئات بىلەن ئالدىدا مېڭىپ يول ئاچاي، سىلەر كەينىمدىن ئۆكۈزلەرنى ھەيدەڭلار، — دېدى مەھمۇد ئېتى بىلەن قېلىن قاردىن يول ئىچىپ.

دالادا قار تېخىمۇ قېلىن ياغقان بولۇپ، ئاتنىڭ قورسىقىغا كېلەتتى. مەھمۇد مىنگەن تۇخۇمدەك سېمىز جىرەن قاشقا ئات كۇلتۇك قارنى بۇزۇپ يول سالدى. قالغانلار ئۆكۈزلەرنى ھەيدەپ ئارقىسىدىن مېڭىشتى. ئۇلارنىڭ كەينىدىن بىللە ئەگىشىۋالغان يوغان قارا ئىت بىلەن سېرىق تايغان بىردەم ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ، بىردەم كەينىگە ئۆتۈپ، قاردا بىر ئىزلارنى پۈراپ، يۈگۈرۈپ كېتىۋاتاتتى. ئۇلار مەھەللە بىلەن ئابرال تېغىنىڭ

ئوتتۇرىسىدىكى توغرا قىرغا چىقتى. ئانچە يىراق بولمىغان يەردە ئاپپاق قارغا پۈركەنگەن ئابرال تېغى گويا تاتلىق چۈش كۆرۈپ ئۇخلاپ ياتقان ئادەمدەك جىمجىت ياتاتتى. ئۇنىڭغا ياندىشىپ چىرمىشىپ، مىنگىشىپ كەتكەن سانسىز ئىدىرلار مېكىيانىنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ كېتىۋاتقان چۈجىلەردەك كۆرۈنەتتى. يول بويىدىكى قارلارغا چاشقان، تۈلكە قاتارلىقلارنىڭ ئىزلىرى چۈشكەن بولۇپ، ئىتلار بۇ ئىزلارنى ھىدلاپ - پۇراپ ھەر يان يۈگۈرەيتتى. پۈتۈن يەر - زېمىننى قاپلىغان ئاپپاق قار كۆزلەرنى قاماشتۇراتتى. ئاتلار توغرا قىردىن ئېگىشىپ يەر تۆۋەنگە قاراپ خېلى ئىلدام مېڭىشتى. ئۇلار خامانغا چۈش بولاي دېگەندىلا ئاران يېتىپ كەلدى. ئۇلار قار ۋە توپىلارنى قايرىۋېتىپ سامانلارنى كۆشۈكلەرگە چىڭداپ تىقىپ قاچىلىغۇچە خېلى جاپا تارتتى. قوللىرى مۇزلاپ قىزىرىپ كەتتى. سوغۇقتا ئۇلارنىڭ قوللىرى، يۈز - كۆزلىرى ئوبدانلا مۇزلىدى. ئۇلار مىڭ تەسلىكتە يىقىلىپ، قوپۇپ يۈرۈپ سامان قاچىلانغان كۆشۈكلەرنى ئۆكۈزلەرگە ئارتىپ يولغا چۈشۈپ مېڭىشتى.

تۈيۇقسىز ئىتلارنىڭ ھاۋشىغان ئاۋازى ئۇلارنى چۆچۈتۈۋەتتى. ئانچە يىراق بولمىغان خاماندىن ئىتلار بىر ئېلىكنى ئالدىغا سېلىپ قوغلاپ كېتىۋاتاتتى.

— ئېلىك، — دېدى ئۇلار ۋە ئاتلىرىنى قامچىلاپ ئېلىكنىڭ كەينىدىن بورانده‌ك ئۇچۇپ كەتتى. قېلىن قاردا ئېلىك ئانچە قاچالمايۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىككى ئىت ئۇنىڭغا قۇيرۇقداپ يېتىشۋېلىپ، قىلچە ئارام بەرمەيۋاتاتتى. بىچارە ئېلىك جان قايغۇسىدا ئۆزىنى ئېلىپ قاچىدىغان يەر تاپالماي ھەر يانغا قاچاتتى. ئەمدى ئويۇنىڭ قىزىقى باشلىنىدىغاندەك تۇراتتى. قىش كۈنلىرى بۇ يەردىكىلەرنىڭ ئەڭ زور خۇشاللىقى ئوۋ ئوۋلاش ئىدى.

ئىتلار ئاخىر ئېلىكنى ساي تەرەپكە قايرىدى، ئېلىك جان

ئاچچىقىدا ئۆزىنى ئاتلىقلار تەرەپكە ئاتتى. قېچىپ ھالى قالمىغان بىچارە ئېلىك بوۋىدىن قۇتۇلۇپ ئەمدى يولۇاسقا تۇتۇلغاندى.

— ھاشىر، سەن، ئاۋۇ كۈنچىقىش تەرەپنى توسا! سەن غىياسىدىن، ئاۋۇ تەرەپنى توسا! — دەپ مەھمۇد ئات ئۈستىدە گويا ئەسكەرلەرگە قوماندانلىق قىلۋاتقان قوماندانىدەك قامچىسى بىلەن نىشانلارنى كۆرسىتىپ، ئېتىغا قامچا سالدى. ئېلىك ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا قالدى. ئاڭغىچە سېرىق تايغان كېلىپ، ئېلىكنىڭ كەينى پۇتىغا ئېغىز سالدى. ئېلىك قارغا يىقىلدى. مەھمۇد ئاتتىن لىككىدە چۈشتى ـ دە، ئېلىكنى بېسىۋالدى. ئاتتىن سەكرەپ چۈشكەن ھاشىر پىچاقنى ئېلىپ، ئېلىكنىڭ گېلىغا «بىسمىللا، ئاللاھۇ ئەكبەر» دەپ پىچاق ئۇردى. ئېتىلىپ چىققان قان ئاپپاق قارنى قىزىل رەڭگە بويىۋەتتى. ئېلىك جان ئاچچىقىدا بىر ـ ئىككى تېپىرلاپ، پۇتلىرى ئاستا بوشاپ جىمىپ قالدى. ھېرىپ كەتكەن ئىككى ئىت تىللىرىنى ئۇزۇن چىقىرىشىپ، يالىشىپ يىراقراق يەردە قاردا زوڭزىيىپ ئېلىككە قاراپ ئولتۇراتتى. خۇدا بەرگەن بۇ تۈيۇقسىز ئولجىدىن مەھمۇدلار بەكمۇ خوش بولۇپ كەتتى. ھاشىر:

— مەھمۇد، بۇگۈن يول بولدى، ئوك يېنىمىزنى بېسىپ قويۇپتىكەنمىز، — دېدى.

— شۇنداق، خۇدا ئال قۇلۇم دەپلا بەردىغۇ!

— راسا بىر مەشرەپ ئويناپدىغان بولدۇق ـ دە.

ئۇلار شۇنداق دەپ ئېلىكنى ھاشىرنىڭ ئېتىغا غانجۇغلىدى. ئۇلار ئېلىك قوغلاپ، ئولجا بىلەن بولۇپ كۆشۈك ئارتقان ئۆكۈزلىرىنى ئۇنتۇغانىدى، شۇ چاغدىلا ئۆكۈزلەر ئۇلارنىڭ يادىغا يەتتى.

— ئۆكۈزلەر يوق تۇرىدىغۇ؟

— ئۆيگە كەتكەندۇ؟

— بۇ قېلىن قاردا نەگە باراتتى؟! — دېيىشتى ـ دە،

ئاتلىرىغا مىنىشىپ، مەھەللە تەرەپكە قاراپ ئاتلىرىغا قامچا سالدى. قارا تەرگە چۆمگەن ئاتلار مەھەللە تەرەپكە قاراپ كەلگەن يول بىلەن شامالدەك چېپىپ كەتتى.

ئۇلار ئابابەكرى شاڭيونىڭ ئۆيىگە ئۇدۇللا كەلدى. ئۆكۈزلەرنى باشقىلار مەھەللىگە كىرگەندە توتۇۋېلىپ، يېتىلەپ ئابابەكرى شاڭيونىڭ ئۆيىگە ئەكېلىپ قويغانىدى. ئۇلارنىڭ ئۆيگە كېلىشى بىلەن مەھمۇدنىڭ دادىسى ئابابەكرى شاڭيو قاينىاپلا كەتتى:

ــ هوي، شۇمتەكلەر، نەگە يوقىلىشتىڭ! ئەلگەككە چىقىپ ئەرگە تېگىپتۇ دېگەندەك نەگە يوقىلىشتىڭ؟ هوي، كاساپەتلەر!

ــ هەي، شاڭيوئاكا، قاينىمىسلا، مانا «ئەلگەك»! ــ دەپ ئاتنىڭ كەينىگە غانجۇغىلىۋالغان ئېلىكنى كۆرسەتتى هاشىر.

ــ ۋاھ، خاۋارىشلا، ئوۋ ئوۋلاپ يۈرۈشۈپسەن ـ دە! قېنى، ئاتتىن چۈشۈپ ئۆيگە كىرىڭلار، مۇزلاپ كېتىپسىلەر، كەچنىڭ سوغۇقى چىقىپ قالدى، ــ دېدى ئابابەكرى شاڭيو بالىلارنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىپ.

ئۇلار ئاتتىن چۈشۈپ ئېلىكنى ئاتتىن ئالدى ـ دە، ئۆيگە كىرىپ مورا ئوچاقنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى.

ــ ئىسسىقىدا ئېلىكنى سويۇۋېتىڭلار، ــ دەپ مەھمۇد ئىنىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، ئۆيگە كىرىپ ئاغىنىلىرى بىلەن قېنىق دەملەنگەن سۈپتاي تاغ چېيىنى ئىچىشتى. بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن مەھمۇدنىڭ ئانىسى مىساخان ئانا چۆپنىڭ ئۈستىگە سۇرلەنگەن ئات گۆشى سېلىنغان تاۋاقنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى. كەينىدىن ئابابەكرى شاڭيو كىرىپ:

ــ قېنى بالىلىرىم، ئىسسىقىدا ئېلىڭلار، مۇزلاپ كەتتىڭلار، ئىسسىسىلەر! ــ دەپ ئۇلارنى تاماققا تەكلىپ قىلىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

ئۇلار سوقۇمنى يەپ چىققاندا مەھمۇدنىڭ ئىنىلىرى ئېلىكنى

سويۇپ تەييار قىلىپ قويغانىدى.

— قېنى شاڭيو ئاتا، قائىدە بويىچە ئالدى بىلەن ئوزۇقلۇق قول سېلىپ بۇزۇپ بەرسىلە، — دېدى مەھمۇدنىڭ دوستلىرى ئاتابەكرى شاڭيونى ئېلىكنىڭ گۆشنى پارچىلاپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىپ.

— بىسمىللا، — دەپ ئاتابەكرى شاڭيو گۆشكە پىچاق سېلىپ ئېلىكنىڭ گۆشىنى پارچىلىدى.

— قېنى بالىلىرىم، ئەمدى قالغىنىنى ئۆزۈڭلار بىر تەرەپ قىلىڭلار، ئولجا دېگەننى تەڭ تەقسىم قىلىپ ئالىدۇ. بۇ سىلەرنىڭ ئولجاڭلار. شۇڭا، تەڭ بۆلۈپ ئېلىڭلار، ئېگىز - پەس بولۇپ قالسا بولمايدۇ، — دەپ پىچاقنى ھاشىرغا بەردى.

ئاتابەكرى شاڭيو بەكمۇ ئادىل، تەدبىرلىك، كەسكىن ئادەم ئىدى. شۇڭا بۇ يۈرتتىكى ئادەملەر بۇ ئادەمنى قەۋەتلا ھۆرمەت قىلاتتى. ئۇلار ئېلىكنىڭ گۆشىنى تەڭ بۆلۈشۈپ ئېلىپ، مەھمۇدنىڭ ئۆيىگە بوغۇزلۇق گۆشنى ئايرىم تاشلىدى. بۇنداق ئوۋ ئوۋلاش بۇ مەھەللىدە قىش - يازدا پات - پات بولۇپ تۇراتتى. بولۇپمۇ قار قېلىن يېغىپ كەتسە، سۇپتاينىڭ شەرقىي شىمالىدىكى ھەيۋەتلىك «كۆكچوقا» دىن، ئابرال تېغىدىن بۇغا، مارال، كېيىك، قىرغاۋۇل، كەكلىك، چىل دېگەنلەر ئۇزۇقلۇق ئىزدەپ بەزى چاغلاردا مەھەللىگە كىرىپ كېتەتتى. بۇنداق چاغلاردا بۇ مەھەللىدىكى چوڭ - كىچىك ھەممىسى تاياق، توقماق كۆتۈرۈشۈپ، ئاتلىق - پىيادە بولۇشۇپ، قىيقاس - سۇرەن سېلىشىپ، ئوۋ ئوۋلاشقا ئاتلىنىپ چىقىپ كېتەتتى. بەزى ئوۋچىلار قېلىن قاردا ئاتلىق قىرغاۋۇل، دوغداقلارنى قوغلاپ، قامچا بىلەن ئۇرۇپ چۇشۇرۇپ تۇتۇۋالاتتى. چۈنكى، دوغداق ئۇچقاندا ئەللىك مېتىرلارغىچە يەردىن كۆتۈرۈلمەي ئۇچاتتى. يۇگۇرۈك ئات بىلەن يېتىشۋېلىپ ئۇنى قامچا بىلەن ئۇرۇپ چۇشۇرۇۋالغىلى بولاتتى. بۇنداق ئوۋ تۇتقان چاغلار بۇ

مەھەللىنىڭ ئۆيلىرىدە مەشرەپ قايناياتتى. كەچلىكلىرى ئۆيلەردە ئۆزلىرى تۇتقان ئوۋلارنىڭ گۆشلىرىنى مەززە قىلىپ يەپ قانداق تۇتقانلىقى، قانداق قوغلىغانلىقلىرى ھەققىدە سۆزلىشىپ پاراڭغا چۈشۈپ قىشنىڭ ئۇزۇن كېچىلىرىنى ئۆتكۈزەتتى.

مەھمۇدلارنىڭ ئېلىك تۇتۇۋالغانلىق خەۋىرى بۇ كىچىككىنە مەھەللىگە پۇر كەتتى. ئاغىنىلىرى مەھمۇدقا:

— ھەي، مەھمۇد، ئېلىك گۆشىنى يالغۇزلا يەمسەن، بىزگىمۇ ئېغىز تەگكۈزۈپ تېتىتمامسەن، يالغۇز يەۋەرسەڭ ئېشىڭ ئارتىپ، ئىچىڭ قېتىپ ئاغرىپ قالسەن. يالغۇز يېسەڭ يەرگە سىڭىدۇ، تەڭ يېسەڭ تەنگە سىڭىدۇ دېگەن گەپ بار ـ ھە ! — دەپ چاقچاق قىلىشتى.

— چاتاق يوق، ئاغىنىلەر، سىلەردىن قورۇنغانىنى قۇرت يېسۇن، سىلەردىن يانېپىشمىنىڭ گۆشىنىمۇ ئايمايمەن، — دەپ چاقچاق قىلدى مەھمۇدمۇ بوش كەلمەي.

— كەچتە ئۆيگە كېلىڭلار، ئاپام بەرەڭگى بىلەن تازا ئوخشىتىپ، قورداق قورۇپ بەرسۇن، — دەپ ئولارنى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى.

— رەھمەت ئاداش، ئەل ـ ئاغىنەڭ ئۇچۇن يۈرىكىڭنى ئايمايسەن ـ دە، «سېخىي جەننىتى» دەپتىكەن، ساڭا سېخىيلىقتا ھاتەمۇ قولۇڭغا سۇ قۇيۇپ بېرەلمەيدۇ، جۇمۇ !... — دەپ مەھمۇدنى ماختاپ ئۇچۇرۇشقا باشلىدى ئاغىنىلىرى چاقچاق قىلىشىپ.

— بولدى، بولدى، مېنى تولا پۇڭلەپ ئۇچۇرمالىلار، سۇپتاينىڭ سېرىق شامىلدا ئۇچۇپ كەتمەي يەنە ! ئېلىكنىڭ گۆشىنى يېيىشتە، سانىڭ مەقسىتى «چۇجىنى يېيىش ئەمەس، چىكىلدىتىش» دەپ مېنى تولا پۇڭلەپ، كۆپتۇرۇپ ئۇچۇرۇڭتمەكچىلار، كېيىك گۆشى يوق بولمىدۇ جۇمۇ، — دېدى

مەھمۇد كۈلۈپ. مەھمۇد كۈلگەندە كۆزلىرى ئوڭۇلسىپ كېتەتتى.

كەچتە مەھمۇدنىڭ ئۆيىگە ئون نەچچە ئاغىنىسى كېلىپ ئۇلار مىسساخان ئاننىڭ ۋايىگە يەتكۈزۈپ، قورۇغان قورۇنقىنى ھۆزۈرلىنىپ يېيىشتى، ئاندىن پاراڭغا چۈشۈشتى.

— ئاداش، غىياسدىن، ھېلىقى چاغدا توڭلاپ قالغانچە ئۆلۈپ كەتكەن بولساڭ، بۇ كەمگىچە توپىغا ئايلىنىپ كېتەتتىڭ - دە، بۇ يەردە ئولتۇرۇپ بۇ ئېلىك گۈشىنىمۇ يېيەلمىگەن بولاتتىڭ - دە ! — دەپ چاقچاق قىلدى ئاغىنىسى مەھمۇد.

— شۇ، يەيدىغان رىزقىم بار چېغى، ئامان قاپتىمەن.

— باش ئەتىياز، يەرلەر يېڭىدىن كۆكىرىپ، كىچىك سېرىق چېچەكلەر ئەمدىلەتىن ئېچىلىۋاتقان مەزگىللەر ئىدى، — دەپ مەھمۇد ئاغىنىلىرىغا ئۆزى، غىياسدىن ئىككىسىنىڭ ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالغان ھېكايىسىنى سۆزلەشكە باشلىدى:

— غىياسدىن ئىككىمىزنىڭ يەتتە - سەككىز ياش مەزگىللىرىمىزمىكىن، ئەتمالىم. ھاۋا ئوچۇق، كۈن ئەتىگەندىلا قىزىپ چىقتى. غىياسدىن يالاڭ ئىشتان، يالاڭ كۆڭلەك كىيىپ چىقىپتۇ، مەنمۇ يېلىڭلا كىيىنىۋالغانىدىم. ئىككىمىز بىر كۆكلۈكتە ۋەللەي ئويناۋاتاتتۇق. بىر چاغدا بىزدىن چوڭ بىر توپ بالىلار ئات - ئېشەكلەرگە مىنىپ، چاپتۇرۇپ ئۆتۈپ كەتتى. مەن ئارقىسىدا قالغان بىرىدىن: «نەگە ماڭدىڭلار؟» دەپ سورىسام، «كۈنگەيگە پىيازغا ماڭدۇق» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئىككىمىزنىڭ قورسىقىغىمۇ جىن كىردى - دە: «ئاداش، بىزمۇ بارمامدۇق؟» دېسەم، غىياسدىن «بارساق باردۇق» دېدى. ئوينىۋاتقان يېرىمىزدىنلا، ئۆيدىكىلەرگە دەپمۇ قويماي ئېشەكچىلەرنىڭ كەينىدىن قىزىقىپ يۈگۈرۈپ كېتىپ قالدۇق. چوڭلار ئېشەك بىلەن، بىز ئىككىمىز پىيادە ئۇلارنىڭ كەينىدىن سوكۇلداپ قالماي كېتىۋاتىمىز. چۈشكە يېقىن ئابرال تېغىنىڭ تەسكەي تەرىپىدىكى كۈنگەيگە يېتىپ باردۇق. چوڭلار بەكلىرى بىلەن

سېغىز ئەتمەكتە، بىزنىڭ قولىمىزدا ھېچنېمە يوق. ياغاچلار بىلەن سېغىزلارنى كولاپ باقتۇق. سېغىز ئېتەلمىدۇق. چوڭلار نۇرغۇن سېغىزلارنى ئېتىۋالدى. بىز بوينىمىزنى قىسىپ ئۇلارغا قاراپ تۇردۇق. سېغىز ئېتىپ بولغان بىر قىسىم بالىلار كۈنگەيدىكى غارام تاشلارغا قورقماستىن ئۆمىلەپ چىقىپ تاغ پىيازلىرىنى تەردى. بىزمۇ ئەگىشىپ غارام تاشلارغا يامىشىپ چىقىپ پىياز تەرسەك چوڭلار: «غۇلاپ ئۆلسەن، چۈشۈپ كېتىش!» دەپ، تىللاپ چىققىلى قويمىدى. چۈش قىيىلىپ قالغانىدى. قورساق بىردىنلا ئېچىشقا باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن بالىلار ئېشەكلىرىگە مىنىشىپ، بىر - بىرى بىلەن ئېلىشىپ، چېلىشىپ، بىرنېمىلەرنى ئوغلاق قىلىپ تارتىشىپ دەريا بويىدىكى تېرەكلىككە قاراپ چېپىشتى. بىزمۇ ئۇلارنىڭ كەينىدىن قالماي يۈگۈرۈپ ماڭدۇق. ئۇلار دەريا بويىغا بېرىپ ئېشەكلىرىنى يېشىل چىملىقلارغا باغلاپ قويۇپ، ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان قاش دەرياسىغا ئۆزلىرى ئېلىۋالغان توقاچلىرىنى چىلاپ، تاغ پىيىزى بىلەن مەززە قىلىپ يېيىشكە باشلىدى. بىزدە نان يوق، قورساق ئاچماقتا، ئۇلارنىڭ نان يېيىشلىرى بىزنىڭ قورساقلىرىمىزنى تېخىمۇ تارتىشتۇرۇپ ئاچۇرۇۋەتتى. بىر چاغدا: «ھەي، شۇملار، سىلەر نان ئەكەلمىگەنما؟» دەپ ياشتا چوڭراق بىرسى ئۆزى يەۋاتقان نېنىدىن ئىككىمىزگە بۆلۈپ بەردى. بۇنى كۆرگەن قالغانلىرىمۇ ئاز - ئازدىن يەۋاتقان نانلىرىدىن بەردى، ئۇلارمۇ كۆپ نان ئەكەلمىگەنىكەن. شۇنىڭ بىلەن بىزنىڭمۇ قورسىقىمىز ئازراق بولسىمۇ ئەستەرلەندى. قالغان قورساقنى سوغۇق سۇ ئىچىپ پومپايىتۇالدۇق. كۈن قىيىلىپ پېشىندىن ئاشقان ۋاخ ئىدى. بىردىنلا ئاسمان بۇلۇتلىنىپ ئابرال تېغىنىڭ ئېگىز چوققىلىرىنى قارا بۇلۇتلار بېسىشقا باشلىدى. ئارقىدىن سوغۇق شامالمۇ چىقىشقا باشلىدى. بىز چوڭقۇرساينىڭ ئىچىدە تۇرۇپ ھاۋا رايىنىڭ قانداق

بولۇۋاتقانلىقىنى بىلمىگەنىدۇق. بالىلار: «چاتاق بولدى، بوران چىقىدىغان بولدى!» دەپ ئېشەكلىرىگە يۈگۈرۈشكە باشلىدى. ئۇلار ئالدى ـ ئارقىسىغا قارىماي ئېشەكلىرىگە مىنىپ مەھەللىگە قاراپ چېپىشقا باشلىدى. بىزمۇ ئۇلارنىڭ كەينىدىن قالماي چاپتۇق. ئۇلار ئېشەكتە، بىز پىيادە بولغاچ بارغانچە ھېرىپ قېلىۋاتاتتۇق. ئېگىز دۆڭلەردىن چىققۇچىلا پۈتلىرىمىز تىترەپ ماغدۇرسىزلىنىپ قالدى. بۇلۇتلار بارغانسېرى قويۇقلىشىپ، يامغۇر ئارىلاش قار يېغىشقا باشلىدى. ئارقىدىن مۆلدۈر يېغىشقا باشلاپ، ئاندىن قارغا ئۆزگەردى. شامال بارغانسېرى كۈچىيىپ قارلىق بورانغا ئايلاندى. مەھەللە تەرەپكە ئېڭىشىدىغان ئېگىز دۆڭلۈككە چىققاندا كۆزنى ئاچقۇسىز قاتتىق شۇرغان، بوران بولۇپ كەتتى. بوران ۋىزىلداپ ھۇۋلىماقتا، ئۈچۈپ كەلگەن قارلار كۆزنى ئاچقۇزمايتتى. ئەتىيازنىڭ تېز ئۆزگىرىدىغان ھاۋاسىنىڭ خۇيى تۇتۇپ قالغانىدى، ـــ مەھمۇد ھېكايىسىنى داۋام قىلماقتا، بالىلار تىنچ ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالماقتا، ـــ بالىلارنىڭ بىر ـ بىرىگە قاراپ «سەن نەدە» دېگۈچىلىكى يوق. ئۆزلىرىنىڭ جان ھەلەكچىلىكىدىلا بولۇپ قالغانىدى. قاتتىق سوغۇق، كۈچلۈك شۇرغان جاندىن ئۆتمەكتە. قورساقنىڭ ئاچلىقى، ھېرىش ـ چارچاش قوشۇلۇپ بىزنى ماغدۇرسىزلاندۇرۇپ ماڭغىلى قويمىدى. غىياسىدىنىڭ كىيىمى بەكلا يېلىڭ بولغاچقا غالىلداپ تىترەپ، چىشلىرى كاسىلداپ تۇگۈلۈپ ماڭالماي قالدى. مېنىڭمۇ ھالىم قالمايۋاتاتتى. شۇرغان بارغانسېرى كۈچەيمەكتە. غىياسىدىن بىر چاغدا ماغدۇرسىزلىنىپ يېتىپلا قالدى. مەن غىياسىدىنى يۆلىدىم. ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى مۇزغا ئايلىنىپ قالغانىدى. مەنمۇ بارغانسېرى ھالىمدىن كەتتىم. مەن مىڭ تەسلىكتە غىياسىدىنى كۆتۈرۈپ ھاپاش قىلماقچى بولدۇم. بىراق، ھاپاش قىلالمىدىم. شۇنىڭ بىلەن بىر نېمىلەر قىلىپ شامالدىن دالدىراق بىر

ئازگالغا سۆرەپ چۈشتۇم. بوران توختايدىغاندەك ئەمەس، شۇنىڭدىن بارغانسېرى كۈچەپ چىقماقتا. بىر چاغدا غىياسدىن مىڭ تەسلىكتە ئاغزىنى ئېچىپ:

— ئاداش، سەن بولساڭمۇ ئامان قال، ماڭ، ئۆيدىكىلەرگە خەۋەر قىلىپ قوي، — دېدى ئارانلا ئاغزىنى مىدىرلىتىپ .

— ئاداش، سېنى تاشلاپ ھەرگىز كەتمەيمەن. نېمە بولساق تەڭ بولىمىز، نېمە كۆرسەك تەڭ كۆرىمىز، — دېدىم. مېنىڭمۇ چىشلىرىم كاسىلداپ، ئاغزىم ئارانلا گەپكە كېلەتتى. غىياسدىن بارغانسېرى بوشاپ كېتىۋاتاتتى، — دېدى مەھمۇد ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇرۇپ. مەھمۇد سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە غىياسدىن گەپ ئالدى:

— شۇ چاغنى ئويلىسام بەكلا قورقمەن، قاتتىق مۇزلاپ كەتكەنلىكىمدىن مېنى بارغانسېرى بىر مۇگدەك تۇتۇپ شېرىن ئۇيقۇغا ئەكىرىپ كېتىۋاتاتتى. قانداقتۇر چوڭقۇر بىر يەردىن قۇلىقىمغا: «غىياسدىن ئۇخلىما، كۆزۈڭنى ئاچ !» دېگەن بىر سۇس ئاۋاز ئاڭلانماقتا ئىدى. مەن گويا ئانامنىڭ قوينىدا ياتقاندەك بارغانسېرى شېرىن ئۇيقۇغا كېتىۋاتاتتىم، بەلكىم ئۆلۈم دېگەن مانا مۇشۇنداق ئۇخلاپ قېلىش ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن بېرىسىنى ئۇقمايمەن.

— سەن ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن، مەنمۇ بارغانسېرى ئۇيقۇغا ماڭغانىدىم. بىر چاغدا بوراننىڭ ھۇۋلىشىمۇ، ياكى يىرتقۇچلارنىڭ ھۆركىرىشىمۇ، يا ئادەملەرنىڭ ئاۋازىمۇ، بىر ئاۋاز ئاڭلاندى. ئويمان ئېچىدە مەھمۇدنى قۇچاقلاپ ياتاتتىم، مېنىڭمۇ پۈت ـ قولۇم كۆيۈشۈپ، ماغدۇرسىزلىنىپ، پۈتۈن بەدىنىم سوغۇقنى سەزمەس بولۇپ قالغانىدى. بىر چاغدا بىرقانچە ئاتلىقلار يۇگۇرۈشۈپ: «غىياسدىن، مەھمۇد !» دەپ، ۋاقىرىشىپ كەلدى. مەن مىڭ تەسلىكتە ئازگالدىن تۇرۇپ ئۇلارغا «بىز بۇ يەردە !» دەپ ۋارقىرىدىم. ئۇلار ئىتتىك يېتىپ

كەلدى. ئاتتىن قاڭقىپ چۈشۈپ يوغان تاق جۈۋىلارنى بىرگە ئوراشقا باشلىدى. ماڭا يوغان بۆرە جۈۋا كېلىۋېرىپ قويدى. غىياسىدىنىڭ دادىسى ئوغلىنىڭ ھوشسىز ياتقىنىنى كۆرۈپ يىغلاپ: غىياسىدىن ! دەپ ۋارقىراشقا باشلىدى. قانلىق چىقىۋاتقان شۇرغاندا شۇنچە سوغۇققا قارىماي، ئۆزىنىڭ نېمە بولۇشى بىلەن كارى يوق، چاپان، كىيىم ـ كېچەك، كۆڭلەكلىرىنى سېلىپ تاشلاپ يالىڭاچ بولۇپ، ئىسسىق مەيدىسىنى غىياسىدىنىڭ كۆكسىگە ياقتى، باغرىنى يېقىپ مەھكەم قۇچاقلاپ غىياسىدىنىڭ بەدىنىنى ئىسسىتىشقا باشلىدى. توختىماي غىياسىدىن، غىياسىدىن دەپ ۋارقىرىدى. ئاتلىق مېھرىنىڭ تەسىرىدىنمۇ ياكى خۇدانىڭ رەھمى كېلىپ قالدىمۇ، غىياسىدىن سەل مىدىراشقا باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن غىياسىدىنىڭ ھۆل بولۇپ، مۇزدەك قاتقان كىيىملىرىنى سالدۇرۇۋېتىپ، ئىسسىق، يوغان جۈۋىغا ئورىدى. ئىككىمىزنى دادىلىرىمىز ئاتلارنىڭ ئالدىغا ئېلىپ، باغرىنى يېقىپ مەھەللە تەرەپكە قاراپ چاپتى. شۇرغانمۇ بىرئاز پەسلەپ قالغانىدى، ـــ دېدى مەھمۇد ئاغىنىلىرىگە قاراپ.

ـــ كېيىن دادامىلارنىڭ دەپ بېرىشىچە، ـــ غىياسىدىن ھېكايىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ مېنى ئۆيگە ئەكېلىپتۇ، ئالدى بىلەن سوغۇقراق ئۆيگە ئەكىرىپ، سوغۇق قارنى پۈتۈن بەدىنىمگە سۈركەپتۇ. ئۇششۇپ كەتكەن يەرگە ئالدى بىلەن قار سۈركىمەي بىردىنلا ئىسسىق يەرگە ئەكىرسە ئۇششۇگەن تېرە سويۇلۇپ چۈشۈپ كېتىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن كىگىزگە يۆگەپ ئۆينىڭ ئىچىدە دوملىتىپتۇ. ئاندىن ئىسسىق ئۆيگە ئەكىرىپ ئانامدىن تۇغما ھالدا كۆرپىدە ياتقۇزۇپتۇ، ـــ دېدى غىياسىدىن ھېكايىنى داۋام قىلىپ، ـــ بىر چاغدا ئېسىمگە كەلسەم، دادامنىڭ مېنى چاقىرىۋاتقان ئاۋازى يەر تېگىدىن ئاڭلاندى، تەستە كۆزۈمنى يېرتىپ ئېچىپ قاريدىم،

كۆزۈم بىر نېمە چاپلىنىپ قالغاندەك ئېچىلمىدى. بىر چاغدا ئانامنىڭ مېنى چاقىرىۋاتقان ئاۋازى قۇلىقىمغا كىردى. مەن كۈچەپ كۆزۈمنى ئاچتىم، ئۆيۈ ئىچىدىكىلەر كۆزۈمگە غۇۋا كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئانام قوشۇق بىلەن ئاغزىمغا قايناق سۇ قۇيۇۋېتىپتۇ. مەن ئاستا ـ ئاستا ئېسىمگە كەلدىم، ئۆيۈ ئىچى ئادەم بىلەن لىق تولۇپتۇ. بارلىق تۇغقانلار يىغىلىپتىكەن. دادام باشلىق تۇغقانلار مېنىڭ يالىڭاچ بەدىنىمنى ئۇۋۇلاپ تۇتۇۋېتىپتۇ. مەن ئۇياتلىق يېرىمنىڭ ئوچۇق قالغانلىقىنى كۆرۈپ، يېنىمدا تۇرغان يوتقانىنى تارتىپ ئاستا يېپىشقا باشلىدىم. تۇغقانلار: «ۋاي بولدى، بايا تىن بېرى بىز ئۇ يېرىڭنى كۆرمىدۇق» دەپ، پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى. شۇنىڭدىن بېرى تۇغقانلار مېنى كۆرسە، شۇ گەپنى دەپ زاڭلىق قىلىدىغان بولدى، ـــ دېدى غىياسىدىن ھېكايىسىنى تۈگىتىپ، ئاندىن:

ـــ رەھمەت ئاداش، مەھمۇد، شۇ چاغدا جېنىمنى قۇتقۇزۇپ قالدىڭ ! ـــ دەپ قوشۇپ قويدى.

ـــ كىملا بولسا شۇنداق قىلاتتى، بولمىسا قانداق قىيامەتلىك دوست بولغىلى بولىدۇ، ـــ دېدى مەھمۇد كۈلۈپ.

مىسىاخان ئانىنىڭ ئەتكەنچايىنى ئېتىپ كىرىشى بىلەن ئۇلارنىڭ پاراڭلىرى ئۈزۈلۈپ قالدى. بالىلار ئوخشىتىپ ئېتىلگەن قايماقلىق ئەتكەنچايىدىن ئىچىپ قېنىشتى. ئاندىن جىنچىراغنىڭ يورۇقىدا ئۆزلىرى بوۋىسى ياكى مومىلىرىدىن ئاڭلىۋالغان قانداقتۇر بىر چۆچەك، قىسسە، ھېكايىلەرنى ئېيتىشتى. بەزىدە ئۇلار بويىغا يېتىپ قالغان قىزلارنىڭ گەپلىرىنى بىر ـ بىرىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىشىپ ئېيتىپ پىخىلداپ كۈلۈشەتتى. ئۇلار بالىلىق دەۋرى بىلەن خوشلىشىش ئالدىدا تۇراتتى، بۇرۇتلىرى خەت تارتىپ بەقۇۋۋەت يىگىتلەرگە ئايلىنىۋاتاتتى.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ تورىدىن ئىزدىسىڭ
www.uyghurkitap.com

2

تاتارلارنىڭ شىنجاڭغا، جۈملىدىن ئىلىغا كېلىشىنىڭ دەۋرلىرىمۇ، سەۋەبلىرىمۇ ئوخشاش بولمىدى. بىرىنچى قېتىم 18 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا رۇسىيەدە زاۋالىلىققا يۈزلەنگەن چوڭ فېئودالىلار كەڭ دېھقانلارغا قاراتقان ئېكسپلاتاتسىيەنى تېخىمۇ كۈچەيتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاز سانلىق مىللەتلەرنى قاتتىق تالان ـ تاراج قىلدى. شۇ قاتاردا ئېدىل، ئۇرال بويلىرىدىكى تاتارلارنىڭ يەر ـ زېمىن، تېرىلغۇ يەرلىرىنى، چارۋا ـ مال، ئوتلاقلىرىنى زورلۇق بىلەن تارتىۋېلىپلا قالماستىن ئېغىر ئالۋان ـ سېلىق ئارقىلىق ئۇلارنى كۈن كۆرەلمەس ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى. بۇنىڭ بىلەن تاتارلار شىنجاڭغا كېلىشكە مەجبۇر بولدى. ئىككىنچى قېتىم: چار رۇسىيە 1871 ـ يىلى ئىلىنى بېسىۋالدى. ئاندىن 1881 ـ يىلى «جۈڭگو ـ رۇسىيە ئىلى شەرتنامىسى» ئىمزالاندى. بۇ شەرتنامىلەر ئارقىلىق رۇسىيە شىنجاڭدا نۇرغۇن ئىمتىيازلارغا ئىگە بولدى. رۇسىيە كاپىتالىستلىرى تاتارلارنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە شىنجاڭدىكى مىللەتلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى كۆزدە تۇتۇپ تاتار سودىگەرلەردىن پايدىلاندى. بۇنىڭ بىلەن تاتار سودىگەرلىرى رۇس كاپىتالىستلىرىنىڭ «سودا ۋەكىلى» سۈپىتىدە شىنجاڭغا كۆپلەپ كېلىشكە باشلىدى. ئۇچىنچى قېتىم: 1905 ـ يىلى رۇسىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابى باستۇرۇلغاندىن كېيىن، زىيانكەشلىككە ئۇچراشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن بىر بۆلەك زىيالىيلار، دىنىي زاتلار، مائارىپچىلار كەلدى. تۆتىنچى قېتىم: 1914 ـ يىلىدىكى بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا ئەسكەر بولۇشنى خالىماي قاچقان ياشلار ۋە ئۆكتەبىر ئىنقىلابى دەۋرىدە كەلگەن بىر تۈركۈم يەر ئىگىلىرى، باي سودىگەرلەر، زىيالىيلار،

ئۇششاق مۇلۈكدارلار، قول ھۈنەرۋەنلەر، ئاق پادىشاھ ئەسكەرلىرى ئىچىدىكى ئاز سانىدىكى بىر قىسىم ئەسكەرلەردىن ئىبارەت بولدى. بەشىنچى قېتىم: 1930 ـ يىللاردا سوۋېت ئىتتىپاقىدا يۈز بەرگەن ئاچارچىلىق ۋە كوممۇنالاشتۇرۇش ھەرىكىتىدە جۈڭگو چېگرا سىغا يېقىن جايلاردىن قېچىپ كەلگەن ھەر ساھە كىشىلىرى ئىدى. يۈقىرىقىدەك تۈرلۈك سەۋەبلەر بىلەن غۇلجىغا كەلگەن تاتارلار دەسلەپتە تاشلەپكىنى ئاساس قىلىپ، تاتار مەسچىتىنىڭ ئەتراپىدا ئولتۇراقلاشتى. كېيىن ئاستا ـ ئاستا غۇلجا شەھىرىدىن يەر سېتىۋېلىپ، نوۋېيگورد مەھەللىسىنى بەرپا قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە تەقدىرنىڭ كۆچلۈك شامالىرى بىر قېتىم تاتارلارنى يايلاقلىرى گۈزەل، چارۋا بېقىشقا قولايلىق بولغان جەنىنەتتەك ماكان نىلقىغا ئۇچۇرۇپ ئېلىپ كەلدى. شۇ قاتاردا سادىق ھاجى باشچىلىقىدىكى ئون نەچچە سېمىيەلىك تاتارلار سۇپتايغا كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالدى. تاتارلارنىڭ مەدەنىيىتى بۇ خىلۋەت مەھەللىدىكى كىشىلەرگە ئاستا ـ ئاستا تەسىر قىلىشقا باشلىدى. مانا بۇگۈن سادىق ھاجى دېگەن تاتارنىڭ ئۆيىدە كاتتا بىر يىغىلىش بولماقتا ئىدى.

بۇگۈن سۇپتاي يېزىسىدىكى يۇرت ئاقساقاللىرى، ئابرۇيلۇق بايلار، دىنىي زاتلاردىن بولۇپ ئاباباكرى شاڭيو، ئوبۇل ھاجى، ئەرشىدىن باي، يۈسۈپ ئاقساقال، توختاخۇن مەزىن، قۇتبىدىن مەزىن، زاھىر، زىياۋۇدۇن قاتارلىق ئون نەچچە يۇرت كاتتىلىرىنى سادىق ھاجى دېگەن «نوغاي» ئۆيىگە سوقۇم يېيىشكە تەكلىپ قىلغانىدى. بۇنداق سوقۇم چېيى ھەر يىلى قىشتا بولۇپ تۇرىدۇ. قاتار چاي شەكلىدە ئايلانما بولۇپ ماڭىدۇ. كىشىلەر ھەپتە ئارىلاپ سوقۇم يېگۈسى كەلگەندە ئۆزئارا چاقىرىشىپ سۆھبەتتە بولىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئاڭلىغانلىرىنى، بىلگەنلىرىنى دېيىشىپ زامانىدا بولۇۋاتقان يېڭىلىقلاردىن خەۋەردار بولۇپ تۇرىدۇ.

مانا گەۋدىلىك كەلگەن، ئۇچىسىغا ئاۋ قايرىما ياقىلىق كۆڭلەكنىڭ ئۈستىگە قارا كەمزۇل، بېشىغا قىزىل مەخمەل دوپپا كىيگەن، بۇغداي ئۆڭ، قاپقارا ئۇزۇن قاشلىرى ئاستىدىكى كۆزلىرىدىن بۇركۇتنىڭ كۆزىدەك نۇر چاقناپ تۇرىدىغان ئاببابەكرى شاڭيو سۆز باشلىدى. ئۇ ئالدىدىكى قېزىدىن بەكسىي بىلەن كېسىپ بىر كىسىمنى ئاغزىغا سېلىپ، ئىشتىها بىلەن چاينىپ، يۇتۇپ بولغاندىن كېيىن پىيالىدىكى سۇيىتاي تاغ چېيىدىن بىر يۇتۇم ئىچىپ تۇرۇپ:

— سادىق ھاجى، غۇلجا تەرەپتە نېمە يېڭىلىقلار بار؟ بىزگە قارىغاندا سېنىڭ كۆرگەن ـ بىلگىنىڭ كۆپ، پاراڭ قىلىپ بەرمەمسەن! — دېدى گەپ تېشىپ.

— مەندە نېمە گەپ بولسۇن؟ — دېدى سادىق ھاجى سېرىق بۇرۇتىنى سىيپاپ قويۇپ، قېزا مېيىدا مايلىشىپ كەتكەن قولىنى ياغلىق بىلەن ئالدىرماي سۈرتۈۋېتىپ، — يېقىندا غۇلجىغا يەنە نۇرغۇن نوغاي زىيالىيلىرى، مەرىپەتپەرۋەر زاتلار كەپتۇ، بەزىلىرىنى ئىلىدىكى تاتار بايلىرى تەكلىپ قىلىپ، پەننىي مەكتەپ ئاچقۇزۇپتۇ. ھازىر غۇلجىدا مەيلى غۇلجا بايلىرى بولسۇن، مەيلى دىنىي زاتلار بولسۇن ھەممىسى بىردەك پەننىي مائارىپقا كۆڭۈل بۆلۈۋاتىدۇ.

— بۇ ناھايىتى ساۋابلىق ئىشى بوپتۇ. ئۇلۇغ ئاللا ئۇلارنىڭ دىللىرىنى تېخىمۇ يورۇتۇپ، مۇشكۈللىرىنى ئاسان قىلغاي. بىزنىڭ بالىلىرىمىز ھازىر بەكمۇ قارا قورساق بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. ئاندا ـ ساندا بايلار، قول ئىلكىدە بارلار بالىلىرىنى غۇلجىغا ئەكىرىپ مەدرىسەلەردە ئوقۇتۇۋاتىدۇ. قالغان خەلقنىڭ بالىلىرى بولسا، ئوقۇشسىز قېلىپ، كۆزى ئوچۇق قارىغۇ بولدى، — دېدى ناھايىتى مەيۈس ھالدا توختاخۇن مەزىن قىسقا قىرقىم ساقىلىنى سىلاپ قويۇپ، — بىزدە ھازىر دىنىي مەكتەپ بار، بولسا پەننىي مەكتەپ ئاچساق، سادىق ھاجى، سىز يارەدەم

قىلغان بولسىڭىز، ــ دېدى توختاخۇن مەزىن.

ــ بىز ئاز ـ تولىدىن پۇل، مال چىقارساق، سىز سادىق هاجى، غۇلجىدىكى نوغايلار ئىچىدىن بالا ئوقۇتىدىغان بىرەر ئەپەندىنى ئېلىپ چىقسىڭىز، ئىش ھەققىنى يۇرت ئەھلى ئويلىشىپ ھەل قىلساق، ــ دېدى ئەرشىدىن هاجى.

ــ ياتاق قىلىدىغان، بالا ئوقۇتىدىغان ئۆيلەرنى بىز مۇنۇ ئولتۇرغان يۇرت چوڭلىرى بىلەن ئەقىلدىشىپ ھەل قىلساق، ــ دېدى ئوبۇل هاجى گەپكە ئارىلىشىپ.

ــ بىرەر ئېغىز ئۆي دېگەن يۇرت ئىچىدىن چىقىدۇ. ئەگەر بولمىسا، مەن بىر ئېغىز ئۆيۈمنى بېرىمەن، ــ دېدى باياتىن گەپكە ئارىلاشماي تۇرغان يۈسۈپئاخۇن.

ــ ئەگەر بىرەر پەننىي مەكتەپ ئېچىلسا، بۇ چەت ـ ياقا يۇرتتا ئاجايىپ كاتتا، ساۋابلىق ئىشى بولغان بولاتتى. بىز قاچانغىچە قارا قورساق بولۇپ يۈرىمىز ۋۇي، باشقىلارنىڭ قارىغۇلارچە يادلىتىپ ئۆگەتكەن دەرسلىرى ئادەمگە ئاش بولامدۇ؟ ــ دېدى توختاخۇن مەزىن ئېغىر ـ بېسىقلىق بىلەن قوشۇمىسىنى تۇرۇپ. ئۇ گەپ قىلغاندا قوشۇمىسى تۇرۇلەتتى. بۇنداق چاغدا بۇ مەزىن سۇرلۇك بولۇپ كېتەتتى.

ــ كۆپچىلىك ناھايىتى ياخشى گەپلەرنى قىلدى. بىز قۇدۇق ئىچىدىكى پاقىدەك ياشاۋاتىمىز. مەن ھەج سەپىرىدە نۇرغۇن يەرلەرنى، نۇرغۇن ئەللەرنى، نۇرغۇن ئادەملەرنى كۆردۈم، سۆھبەتتە بولدۇم. باشقا ئەللەر بەكمۇ تەرەققىي قىلىپ كېتىپتۇ. بىز بىلەن پەرقى ئاسمان بىلەن زېمىندەك چوڭ ئىكەن. ئۇلار ئاسماندا ئۇچۇۋېتىپتۇ، دېڭىزدا ئۈزۈۋېتىپتۇ، ئاستىدا ماشىنا. بىز تېخىچە ئېشەك، ئۆكۈز مىنىپ، تاپقىنىمىز چاندا ئولتۇرۇپتىمىز. يۇرتىمىزدا بىرەر مەكتەپمۇ يوق، ھەممەيلەن ساۋاتسىز، يۇرت ئىچىدە قاملاشتۇرۇپ بىرەر پارچە سالام خەت يازغۇدەك ئەزىمەت يوق دېيەرلىك، ــ دېدى ئۇلۇغ

كىچىك تىنىپ ئوبۇل ھاجى.

— يۇرتتا ئىلىم ئەھلىلىرى كۆپەيسە، يۇرتنىڭ نۇر باغدۇ. ئادەملەرنىڭ دىلى يورۇيدۇ. مەن ئوغلۇم مەھمۇدنى ئوقۇتاي مەدرىسەگە ئەكىرىپ بەرگەن. مانا ئەمدى، ئۇنىڭ گەپ-سۆزلىرى ئۆزگىرىپ، ئۆمرۈمدە ئاڭلاپ باقمىغان سۆزلەرنى قىلىدىغان بوپتۇ. بەزىدە ئۇنى گەپكە سېلىپ ئولتۇرۇپ كېتىمەن. ئوقۇغان ئادەم بۆلەكچە بولىدىكەن. يىراقنى كۆرىدىكەن، خۇددى ئېگىز دۆڭگە چىقىپ پەسنى كۆرگەندەك. ئۇ ھەر قېتىم چىققاندا يېڭى ـ يېڭى گەپلەرنى ئېلىپ چىقىدۇ، — دېدى ئابابەكرى شاڭيو، ئۇ سەل روھلىنىپ قالغانىدى. ئۇ يەنە سۆزلەشكە باشلىدى، — سادىق ھاجى، سىز بالا ئوقۇتىدىغان ئەپەندىنى تېپىڭ. بىز قالغان ئىشلارنى ھەل قىلايلى، — دېدى كەسكىن قىلىپ.

ئۇلارنىڭ پاراڭلىرى يېرىم كېچىگىچە داۋام قىلدى. ئاخىر سادىق ھاجى باشچىلىقىدا بىر قانچە ئادەمنى غۇلجىغا ئەۋەتمەكچى بولۇشۇپ خوشلاشتى.

سەھەر تۇرۇپ، بامدات نامىزىنى ئوتەپ بولغان تۇرسۇن ئۆگزىدىن بىر باغ بېدىنى ئېلىپ ئېغىلدىكى ئاتلارنىڭ ئوقۇرلىرىغا سېلىپ بەردى. ئۆگزىدىن بېدە ئېلىپ چۈشكىچە تۇرسۇننىڭ قوللىرى ئۇشۇشۇپ قالاي دېدى.

— پاھ... پاھ !... نېمىدېگەن سوغۇق ۋۇي، — دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلەپ ئۆي تەرەپكە قاراپ ماڭدى ئۇ. تۇرسۇننىڭ پۈتىدىكى پىيمىنىڭ قارنى دەسسىگەندە چىققان غاچ ـ غۇچ قىلغان ئاۋازى ھەر قەدەم ئالغاندا يىراقلارغا ئاڭلىناتتى.

— ئىت قاتراپ توڭلايدىغان سوغۇق بوپتۇ ـ دە، بۇگۈن، — تۇرسۇن ئۆز ـ ئۆزىگە كوتۇلداپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

بۇ يىل قىش يەنە قاتتىق كەلدى. قار قېلىن يېغىپ پۈتۈن يەر ـ زېمىننى ئاپپاق قار بېسىۋالدى. سىرتلارغا چىقىش بەك

مۇشكۇل ئىدى. بۇ خىلۇەت مەھەللە ئاپپاق قار بىلەن ئورالغان بولۇپ، قانداقتۇر قار ئاستىدا مۇگدەپ ياتقان بىر مەخلۇققا ئوخشاپ قالغانىدى. بۇ مەھەللىنىڭ جەنۇب تەرىپىدە ھەيۋەتلىك ئابرال تېغى قاش دەرياسىنى باغرىغا بېسىپ، غەربكە قاراپ ئۇچۇۋاتقان بىر سۇمۇرغقا ئوخشاش سوزۇلۇپ ياتاتتى. قاش دەرياسى ئۇنىڭ يۇرەك قان تومۇرىدا ئېقىۋاتقان قېنىدەك توختىماي رىتىملىق ئاقماقتا. ئابرال تېغى بىلەن قاش دەرياسى بۇ يۇرتتىكى قىسمەتلەرنىڭ شاھىتى. بۇ يۇرتنىڭ ئادەملىرى ياز كۇنلىرى ئابرال تېغىنى قاق يېرىپ ئېقىۋاتقان قاش دەرياسى بويىغا چۇشۇپ ئويناپ، بىرنەچچە كۇن قونۇپ كۆڭۇل ئېچىشىپ چىقىدۇ. قىش كۇنلىرى بولسا، ئۇۋ مىلتىقلىرىنى تېقىملىرىغا قىسىپ، سولاقما دېگەن يەردىن مۇز قاتقان چاغدا قاش دەرياسىنىڭ قارشى قىرغىقىغا ئۆتۇپ، ئېلىك، تېكە، بۇغا، قىرغاۋۇل، كەكلىك قاتارلىقلارنى ئۇۋلاپ چىقىدۇ. شۇڭا، بۇ تاغدا ئۇۋچىلىق ھەققىدە مۇنداق قىزىق ۋەقەلەرمۇ يۇز بەرگەنىدى:

بىر كۇنى سۇپتايدىكى ئۇۋچىلىقچا قىزىقىدىغان بىرقانچە ئاغىنە ـ بۇرادەر، قۇرداشلار ئۇۋ ئۇۋلاپ ئويناپ كېلىش ئۈچۇن «كۇنگەي»گە چۇشۇپتۇ. بۇ يۇرتتىكىلەر ئابرال تېغىنى قاق يېرىپ ئاققان قاش دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى ئابرال تېغىنى كۇنگەي دەپ ئاتاپ قويىاتتى. ئۇلار كۇندۇزى كېيىك، تېكە قاتارلىقلارنى ئۇۋ مىلتىقلىرى بىلەن ئېتىپ، گۆشلىرىنى پىشۇرۇپ تازا مەززە قىلىپ يەپ، بەزىلەر ئاتلىرىنى ئۆزلىرىگە يېقىنراق يەرلەرگە ئارقانداپتۇ، بەزىلەر ئاتلىرىنى چۇشەپ قويۇپ يېتىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. سەھەر ئويغىنىپ بىرسى يېنىدا ئۇخلاپ ياتقان مەرگەن ئاغىنىسىنى نوقۇپ ئويغىتىپ:

ـــ تۇرە چاپسان، مىلتىقىڭنى ئال، ئاۋۇ يەردە قۇلان تۇرىدۇ، ـــ دەپ يىراقتا ئوتلاۋاتقان قۇلانىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇيقۇلۇق

كۆزلىرىنى يىرتىپ ئاچقان مەرگەن ھاپىلا ـ شاپىلا مىلتىقىنى بەتلەپتۇ. ـ دە، يىراقتا ئوتلاۋاتقان قۇلاننى تاشلاپ ئوق ئۇزۇپتۇ. قۇلان بىر كەشنەپتۇ ـ دە، يەرگە يىقىلىپتۇ. ئۇلار قۇلاننىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ قارىسا، ئاغىنىسىنىڭ مىلتىقى كەلگەن قۇلا دۆنەن ئېتى بولۇپ، پۇتى چۈشەكلىك ھالدا تېپىرلاپ ياتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى مەرگەن ئاغىنىسى پىشانىسىگە بىرنى ئۇرۇپتۇ ـ دە، ھېلىقى ئۆزىنى ئويغاتقان ئاغىنىسىگە قاراپ:

ـــ قۇلان دېگەن قۇلا بولامدۇ، پۇتىدا چۈشەك بولامدۇ؟ ـــ دەپ ئۆزلىرىنى مەسخىرە قىلىپ كۈلۈشۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار قۇلا دۆنەننى سويۇپ، گۆشىنى غانجۇغىلاپ مەھەللىگە قايتىپ كەپتۇ. لېكىن، بۇ ۋەقە مەھەللىگە تارقىلىپ، تۇي ـ تۆكۈن، مەشرەپلەردە «قۇلان دېگەن قۇلا بولامدۇ، پۇتىدا چۈشەك بولامدۇ؟» دېگەن گەپ چاقچاق، قىزىقچىلىقنىڭ مەنبەسى بولۇپ قاپتۇ.

شۇنداق، ئابرال تېغى بۇ يۇرتلۇقلارنىڭ ئانا تېغى بولۇپ قالماي، مۇشۇ ئىلى ۋادىسىدا ياشاۋاتقان بارلىق خەلقلەرنىڭمۇ ئانا تېغى. ئۇنىڭ باغرىدىن ئېقىپ چىققان زۇمرەتتەك سۈزۈك، دولقۇنلۇق قاش دەرياسى پۈتۈن ئىلى ۋادىسىنى كۆكەرتىپ، بۇ مۇنبەت زېمىنغا تارىلىپ، ساي ـ جىرالار، ئېتىز ـ ئېرىقلار ئارقىلىق ھەربىر زىرائەتكە، گۈل ـ گىياھقا ئابىھايات بولۇپ قۇيۇلىدۇ، ياشنىتىدۇ، ئىلىنى «ئىلى ئەزىم» قىلغان مانا مۇشۇ ئابرال باغرىنى يېرىپ ئاققان ئانا دەريا ـــ قاش دەرياسىدۇر.

3

مانا بۇگۈن قۇياش كۈندىكىدەك ئابرال تېغىنىڭ شەرقىدىن ئاستا ـ ئاستا نومۇسچان قىزدەك قىزىرىپ كۆتۈرۈلدى. كۈننىڭ

كۆتۈرۈلۈشى بىلەن شەرقتىن چىققان سوغۇق شامال ئادەمنىڭ تېنىنى قورۇماقتا، ئېگىز يەرلەردىكى قارلارنى ئۇچۇرۇپ ئازگاللارنى تولدۇرماقتا.

كۈن چاشكا بولۇپ قالغان ۋاقىت، سادىق ھاجى، رەپىق نوغاي، ئاتابەكرى شائىيو، توختاخۇن مەزىن، ئوبۇل ھاجى قاتارلىقلار رۇس چانىسىنى ھەيدەپ غۇلجا بىلەن سۇپىتاي ئوتتۇرىسىدا كىرا قىلىدىغان تۈرسۈننىڭ ئۆيىگە قاراپ كەلدى. ئۇلار تۈرسۈننىڭ قاشاسىنىڭ قېشىغا كېلىپ توختاپ ۋارقىرىدى:

ــ ھاي تۈرسۈن، بارمۇسەن؟ !... ــ ۋارقىرىغان ئاۋازنى ئاڭلىغان تۈرسۈن ئۆيىدىن ئۆچىسىغا تاشلانمىغان ئاق جۇۋىنى يېپىنچاقلاپ، ئىشكىنى غاچچىدە ئېچىپ ئىتتىك چىقتى ـ دە، سادىق ھاجىلارغا ھاۋشىپ توختىماي يەۋەتكۈدەك ھالەتتە قاۋاۋاتقان قارا موينىاق ئىتقا :

ــ چىقە... كەت !... ــ دەپ ۋارقىراپ ھەيۋە قىلدى. غۇلجا بىلەن سۇپىتاي ئوتتۇرىسىدا قىشنىڭ جاندىن ئۆتىدىغان قاتتىق سوغۇقلىرىدا، تومۇزنىڭ تەننى كۆيدۈرىدىغان پىژغىرىم ئىسسىق، ئاپىتاپلىرىدا چىرايلىرى قارىيىپ كەتكەن، تېنى ۋىجىككىنە تۈرسۈن چانچى ئاتابەكرى شائىيو، سادىق ھاجىلارغا سالام بېرىپ قول ئېلىشىپ ئامانلىق سورىدى.

ــ قېنى ئۆيگە كىرىڭلار، كۈن سوغۇق، ــ دېدى تۈرسۈن ئۇلارنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىپ.

ــ بولدى ئۆيگە كىرمەيلى، سەن مۇنۇ سادىق ھاجى، رەپىق، توختاخۇن مەزىن، ئوبۇل ھاجىلارنى چاناڭ بىلەن شەھەرگە ئەكىرىپ چىق. مەھەللىمىزدە پەننىي مەكتەپ ئېچىش ئۈچۈن غۇلجىغا ئەپەندى ئىزدەپ باردۇ، توختاخۇن بىلەن ئوبۇل ھاجى يۇرتقا ۋاكالىتەن باردۇ، ــ دېدى ئاتابەكرى شائىيو.

ــ بولىدۇ، قېنى ئۆيگە كىرىپ تۇرۇڭلار، مەن چانىنى

قېتىم چىقاي، — دەپ تۇرسۇن ئۇلارنى ئۆيگە باشلىدى. بىردەمدىن كېيىن ئۇ تۇخۇمدەك سېمىز ئىككى ئات قېتىلغان ئالدى تۇمشۇقى ئېگىز «ئوروس چانىسى» دەپ ئاتىلىدىغان چانىنى قېتىپ چىقىپ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى.

— ئەمىسە سىلەرگە ئامانلىق تىلەيمەن، ئاقيوللۇق بولۇڭلار، سىلەردىن خۇش خەۋەر كۈتىمىز، — دېدى ئاباباكرى شاڭيو. ئۇنىڭ تاغ بۇركۈتىنىڭ كۆزىدەك ئۆتكۈر، نۇرلۇق كۆزلىرى خۇشاللىقتىن چاقناپ كەتكەنىدى. خۇشاللىق ۋە ھاياجان سەۋەبىدىن بولسا كېرەك سوغۇقمۇ ئاباباكرى شاڭيوغا ئانچە تەسىر قىلمىغاندەك قىلاتتى. ئاغزى ـ بۇرنىدىن چىققان ئىسسىق تىنىق قىرقما ساقال ـ بۇرۇتلىرىغا ئاق قىروۋ پەيدا قىلغانىدى.

سادىق ھاجىلار پۇتلىرىغا پىيما، ئۇچىسىغا قېلىن ئاق جۇۋا، باشلىرىغا تۇلكە تۇماقلىرىنى كىيىپ چانىغا چىقتى. سۇر گۆش قاچىلانغان ئېغىر خۇرجۇن، تاغارلارنى چانىنىڭ كەينىگە بېكىتىپ بىلەن قوشۇپ ئارغامچىدا مەھكەم باغلىدى. تۇرسۇن ئاتلارنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ، چانىنىڭ ئوڭ يان تەرىپىدە ئولتۇردى ـ دە:

— دىرت، چۇ ! — دەپ ئاتلارغا قامچا سالدى. ئوينىقلاپ تۇرغان سېمىز ئاتلار چانىنى يېنىككىنە سۆرەپ چوڭ يولغا ئېلىپ چىقتى.

قار قېلىن، يول ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل بولۇپ كەتكەنلىكتىن تۇرسۇن چانىنى ئىتتىك ھەيدىيەلمىدى. ئۇلار ئاستا مېڭىپ مازار بىلەن سۇپتاي ئارىلىقىدىكى «بايا ۋۇل» دەپ ئاتىلىدىغان بەلچىرگە، يەنى، «ئەبەينىڭ دېگى» دېگەن يەرگە يېتىپ كەلدى. بۇ يەر ئۇزۇكچىلىك بولۇپ، قىش ـ ياز شامال توختىمايدىغان شامال ئېغىزى ئىدى. بولۇپمۇ قىش كۈنلىرى ھەر كۈنى دېگۈدەك شامال قارلارنى ئۇچۇرۇپ يوللارغا قارنى تىقىپ، ئۆرىدەپ ماڭغۇسىز قىلىۋېتەتتى. بۇ يەردىن قىش كۈنلىرى ئۆتمەك بەكمۇ قىيىن

ئىدى. كىمدىكىم قىش كۈنلىرى كېچىدە يالغۇز - يېرىم مېڭىپ قالسا، خەتەرلىك بولۇپ، شۇنىڭدىن يول تاپالمايۋاتقاندا توڭلاپ قالاتتى. ئادەم يالغۇز ماڭغان چاغلاردا شامال ھۇۋلىغاندا چىققان ھەر تۈرلۈك ئاۋازلار ئادەمگە قورقۇنچ سېلىپ ۋەھىمە پەيدا قىلاتتى. خۇددى جىن - ئالۋاستىلار ھەر تەرەپتىن ۋارقىراۋاتقاندەك تۇيغۇ بېرەتتى. شۇڭا، ئادەملەر بۇ يەردە جىن - ئالۋاستى بار دېيىشەتتى. بۇ سۆزنى ئاڭلىغان ھەرقانداق ئادەم بۇ يەردىن يالغۇز ئۆتۈشكە جۈرئەت قىلالمايتتى، ناۋادا يالغۇز ئۆتۈپ قالار بولسا ئۆزىنى سۇر بېسىپ، تېنى شۇركۈنەتتى. دېمىسىمۇ بۇ يەردە بىرقانچە ئادەم قىشتا يول تاپالمايۋاتقاندا ئۆلۈپ قالغانىدى. بۇ يەردىن ئادەم ئۆتكەندە جىن - ئالۋاستىلار ئۆچكە بولۇپ كۆرۈنىدىكەن، دېگەن گەپلەر تارقالغاچقا بۇ خىل ۋەھىمە ئادەملەرگە تېخىمۇ قورقۇنچ سالاتتى. شۇڭا، بۇ يەرنى ئادەملەر «بايا ۋۇل» دەپ ئاتايتتى.

تۈرسۇن ئاتلىرىغا قامچا سالدى، ئاتلار قارا تەرگە چۆمۈپ، قۇيرۇقىنى شىپاڭلىتىپ، قارنى يېرىپ، يول ئىچىپ ئاستا ماڭاتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار مەڭ تەستە چۇش قىيىلغانىدا، مازارغا يېتىپ كېلىپ سۇلتان ئۇۋەيس مازىرىغا يېقىن بىر ئۆيگە چانىنىڭ بېشىنى بۇرىدى.

بۇ ئوبۇل ھاجىنىڭ يېقىن تۇغقىنى سېلىمنىڭ ئۆيى ئىدى. ئۇلار سېلىمنىڭ قاشاسىغا كېلىپ ۋارقىرىدى. ئىتلار قاۋاشقا باشلىدى. تولا چانا ھەيدەپ ئىتلارنىڭ قاۋاپ چىقىشلىرىغا كۆنۈپ كەتكەن تۈرسۇن قامچا بىلەن ئىتلارغا ھەيۋە قىلىپ تۇردى. ئاڭغىچە ئېگىز، بەستلىك، قارامتۇل چىراي كەلگەن سېلىم ئىتلارغا ۋارقىراپ يۈگۈرۈپ چىقتى.

— ۋۇي، ئەزىز قېرىنداشلىرىم، قانداق شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى سىلەرنى؟! ئۆيگە كىرىڭلار، راستلا سىلەرمۇ؟ مەن خاتا كۆرۈپ قالمىغاندىمەن - ھە؟ ! — دەپ چاقچاق قىلىپ،

مېھمانلارنىڭ كەلگەنلىكىگە بەكلا خۇش بولۇپ، ئۇلارنى ئۆيگە باشلىدى. مېھمانلار ئۆيگە كىرىپ جۇۋىلىرىنى بىر يۇلۇڭغا دۆۋىلەپ تاشلاپ قويۇپ:

— ئامىن، ئاللاھۇ ئەكبەر، — دەپ دۇئا قىلىشتى. ئامان ئېسەنلىك سوراشتى. سېلىم ئوبۇل ھاجىدىن سۈپتايدىكى ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى. ھايال قىلماي قول چايقىتىلىپ، داستىخان سېلىندى. داستىخانغا يوغان قىلىپ يېقىلغان، قىزىرىپ پىشقان بىر دەستە نان قويۇلدى. يۇزلىرى پارقىراپ، چەلگىنىپ تۇرغان قايماقلىق ئەتكەنچاي ئىلىپ كىرىلدى. داستىخاننىڭ ئىككى يېرىگە سېرىقماي قويۇلدى. ئۇلار ھۇزۇرلىنىپ چاي ئىچكەچ ئۆزئارا پاراڭغا چۈشتى.

— يول قاياقتا؟ — دېدى سېلىم ئوبۇل ھاجىدىن.

— شەگە، سادىق ھاجى بىلەن خەيرلىك بىر ئىشقا نىيەت قىلىپ ماڭدۇق، ئاللا يول بەرسە، بۇ خەيرلىك ئىشىمىز رويابقا چىقىپ قالار.

— قانداق خاسىيەتلىك ئىش ئۇ ؟ — دېدى سېلىم قىزىقىپ تەكرارلاپ.

— بىز پەننىي مەكتەپ ئاچماقچى. مۇنۇ سادىق ھاجىنى باشلاپ ماڭدۇق، شەھەردىكى تاتار ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ ئىچىدىن بىرەر ئەپەندى تېپىپ بېرەمدىكىن دەپ باشلاپ ماڭدۇق. بالا ئوقۇتماقچى، — دېدى سۆزگە ئارىلىشىپ توختاخۇن مەزىن.

— قالتىس خاسىيەتلىك ئوبدان ئىش بوپتۇ، ئۇلۇغ ئاللا يولۇڭلارنى ئوڭ، مۇشكۈلۈڭلارنى ئاسان قىلغاي، — دېدى سېلىم خۇشال بولۇپ. ئۇلار قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى. بىر چاغدا سۇلتان ئۇۋەيسخان يېنىدىكى مەسچىتتىن مۇئەللىق ئەزان ئاۋازى ئاڭلاندى.

— پېشىنىنىڭ ۋاقتى بوپتۇ، سۇلتان ئۇۋەيسخان مازىرىغا دۇئا

قىلغاچ، ئۇنىڭ يېنىدىكى مەسچىتتە نامازغا ئۆتەپ چىقايلى، — دېدى توختاخۇن مەزىن.

ئۇلار تەرەت ئېلىپ، مەسچىتتە نامازنى ئۆتەپ، ئاندىن ئۇۋەيسخان مازىرىغا بېرىپ قىرائەت ئوقۇپ دۇئا قىلدى. قەبرىنىڭ ئۈستىنى قوللىرىگە ياش ئېلىپ يىغلاشتى. بۇ ئۇلۇغ زاتقا چەكسىز ھۆرمەت بىلدۈرۈپ چىن دىلىدىن دۇئا قىلىشتى.

سۇلتان ئۇۋەيسخان مازىرى ئابرال تېغىنىڭ شىمالىي تاغ ئېتىكىگە، بوربوسۇن سۇيىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان بولۇپ، يوغان بىر قارىياغاچلىق باغ ئىچىدە ئىدى. بۇ باغنىڭ دائىرىسى يۈز موچە كېلەتتى.

سادىق ھاجى، ئوبۇل ھاجىلار سېلىم بىلەن خوشلىشىپ يولغا چىقتى. ئۇلار سۇلتان ئۇۋەيسخان مازىرىدىن ئۆتۈۋېتىپ يەنە دۇئا قىلدى.

— بۇ مازار قاچانلاردا تېپىلىپ، بۇ زاتقا بۇ گۇمبەزلەر ياسالغاندۇ؟ — دەپ سوراپ قالدى سادىق ھاجى ئوبۇل ھاجىدىن. ئوبۇل ھاجى ئېگىز گەۋدىسىنى ئازراق مىدىرلىتىپ قويدى. ئۇزۇنچاق، ئاق سېرىق يۈزلىرى سوغۇقتىنمۇ سەل تاتىرىپ قالغانىدى، سېرىق تۈكلىرى تەتۈر ئۆرۈلۈپ كەتكەنىدى. ئاندىن ئۇ بىرئاز ئويلىنىپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ:

— ئىككىنچى ئايالىم ئايىمنىڭ ئاكىسى ۋېلىباي يولداشوپ بولىدۇ، بۇ زات ئاۋۇ راۋاقنى 1876 ـ يىلى ياساتقۇزۇپ پۈتكۈزگەن، — دېدى. كېتىۋاتقانلارنىڭ ھەممىسى تولىمۇ ھەيران بولغان ھالدا ئوبۇل ھاجىنىڭ ئاغزىغا قاراشتى.

— مېنىڭ دادام مەمەتدالى ياركەنتته ۋېلىباي بىلەن يېقىن ئۆتەتتىكەن. شۇ سەۋەبتىن ئۇ دادام بىلەن ئارىلىقمىز تېخىمۇ يېقىن بولسۇن، ئۇرۇق ـ تۇغقان بولايلى دېيىشىپ، سىڭلىسى

ئايمنى ماڭا نكاهلاپ بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن مەن ئايىم بىلەن ئۆي تۇتۇپ قالغان، — دېدى ئوبۇل هاجى.

— هازىرچۇ، ئۇ ئايالىڭىز يوققۇ، نەدە؟ — دەپ سورىدى سادىق هاجى قىزىقىپ.

— سۆزلىسەم گەپ تولا، گەپنى ئۇزاقتىن باشلاشقا توغرا كېلىدۇ، — دېدى ئوبۇل هاجى سەل مەيۈسلىنىپ.

— بۇ ئۇزۇن يوللارنى پاراڭ بىلەن ئاۋۇتمىساق، قانداق تۈگىتىمىز، — دېدى سادىق هاجى. بىردەملىك جىمجىتلىقتىن كېيىن، ئوبۇل هاجى هېكايىسىنى باشلىدى:

— 1875 ـ يىلى مازارلىق ئىبراهىم ئاتام دېگەن كىشى ئالايىتەن غۇلجا شەهىرىگە بېرىپ، غۇلجا شەهىرىدە ئولتۇرۇشلۇق قازىكالان شەمشىدىن هەزرەتنىڭ هۇزۇرىغا قەدەم تەشرىپ قىلغانىكەن. بۇ مازاردا بەش قەبرىنىڭ بارلىقىنى، موڭغۇللار بۇ قەبرىنىڭ ئۈدۈلىغا كەلگەندە ئاتتىن چۈشۈپ، پىيادە ئۆتىدىغانلىقىنى، مازار ئەتراپىدا يەنە ئىسسىق سۇ چىقىدىغان بىر كۆز (بۇلاق) ۋە سوغۇق سۇ چىقىدىغان بىر كۆز نىڭ بارلىقىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىپتۇ. شەھەردىكى قازىكالان هازىرقى غۇلجا ناهىيەسىنىڭ ئاراڭۆستەڭ يېزىسىدا ئولتۇرۇشلۇق قەمبىردىن خەلىپەتنى بۇ ئىشلارنى تەكشۈرۈپ ئايدىڭلاشتۇرۇشقا ئەۋەتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قەمبىردىن خەلىپەت تەپسىلىي تەكشۈرۈپ چىقىپتۇ. تەكشۈرۈشتىن ئىشلار ئىبراهىم ئاتام دېگەن كىشى ئېيتقاندەك بولۇپ چىقىپتۇ. قازىكالان بىلەن قەمبىردىن خەلىپەت مەسىلىھەتلىشىپ بۇ ئەھۋالىلارنى هازىرقى قازاقىستانىنىڭ ياركەنتتە ئولتۇرۇشلۇق نىزامىدىن ئاخۇنغا مەلۇم قىلىپتۇ، — دېدى ئوبۇل هاجى يىراقلارغا نەزەر تاشلاپ، ئۇ سەل تۇرۇۋالغاندىن كېيىن يەنە سۆزىنى داۋام قىلدى، — مەن خېلى بۇرۇنلا، مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن قېيىنئاغام ۋېلىباينىڭ يېنىدىن، يەنى ياركەنتتىن سۈپىتايغا ئايالىم ئايمنى ئېلىپ

يېنىپ كەلگەن، ــ دېدى ئوبۇل ھاجى قوشۇمچە قىلىپ. ئۇنىڭ ئۆزى ھەققىدىكى ھېكايىنى ئانچە سۆزلىگۈسى كەلمىدى. ئۇنىڭ بۇ يەرگە يېنىپ كېلىشىنىڭ مەلۇم بىر سىرى بارەك قىلاتتى. باشقىلارمۇ ئۇنىڭ بۇ مەخپىيەتلىكىنى كوچىلاپ سوراشمىدى.

ــ قېيىنئاغام ۋېلىباي ياشانغانسېرى يالغۇزلۇق ھېس قىلىپ، ئاجىز قېرىندىشىنى تولا سېغىنىدىغان، ئەسلەيدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئاجىز ئاشۇ قېرىندىشىنىڭ تولا ئوتتىدا كۆيۈپ، سۈپتايدىكى قېرىندىشىنى بىر يوقلاپ كېلىشنى ئويلاپ يۈرگەن كۈنلەردە نىلقىدىكى موڭغۇللار يارکەنتته تۇرۇۋاتقان قېيىنئاغام بىلەن ئىتتىپاق تۈزمەكچى بولۇپ، قېيىنئاغام ۋېلىباي قاتارلىق كىشىلەرنى نىلقىغا مېھمانغا تەكلىپ قىلىپتۇ. شۇ قاتاردا نىزاممدىن ئاخۇنۇممۇ ۋېلىبايغا ھەمراھ بولۇپ نىلقىغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار غۇلجىدىن يولغا چىقىپ قىزىلكۆتەل دېگەن يەرگە كەلگەندە، نىلقىدىن كەلگەن موڭغۇللار مېھمانلارنى ئالدىغا چىقىپ نىلقىغا باشلاپ مېڭىپتۇ. موڭغۇللار قىزىلكۆتەلدىن قالماق تام (سۇپتاي تەۋەسىدە) دېگەن يەرگە بارغۇچە مىنگەن ئاتلىرىدىن چۈشۈپ، ئاتلىرىنىڭ تىزگىنىنى بوينىغا سېلىپ پىيادە مېڭىپتۇ، ــ دېدى ئوبۇل ھاجى. ئۇنى سوغۇق خىلى مۇزلاتقانىدەك قىلاتتى. ئورنىدا سەل مىدىرلاپ قويۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

ــ ۋېلىباي شۇ ماڭغان پېتى سۈپتايغا كېلىپ بىزنىڭ ئۆيگە چۈشتى. سىڭلىسى ئايىم بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ، يىغلىشىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ كۆرۈشمىگىنىگە ئۇزاق يىللار بولغانىدى. قېرىنداشلار بىر كېچە مۇڭدىشىپ چىقتى. ئەتىسى نىلقىغا باشلاپ ماڭغان موڭغۇللار ۋېلىبايلارنى نىلقىغا ئېلىپ كەتتى. ۋېلىبايلار نىلقىدا بىر ھەپتىگە يېقىن مېھمان بولۇپ، سۈپتايغا قايتىپ كەلدى. ۋېلىباي بىلەن نىزاممدىن ئاخۇنۇم سۈپتايدىن قايتىشىدا، مېھمانلارنى ئۇزىتىپ كېلىۋاتقان

موڭغۇللار يەنە ھېلىقى قالماق تام دېگەن يېرگە كەلگەندە ئاتلىرىدىن چۈشۈپ، قىزىلكۆتەلگە كەلگۈچە ئاتلىرىنى يېتىلىشىپ پىيادە مېڭىپتۇ. غۇلجىغا يېتىپ كەلگەندە نىزامىدىن ئاخۇنۇم موڭغۇللاردىن بۇنداق قىلىشنىڭ سەۋەبىنى سورىغاندا، موڭغۇللار: «بۇ جايدا ئۇيغۇرسىخان دېگەن زاتنىڭ قەبرىسى بار. ئۇيغۇرسىخان گەرچە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغان موڭغۇل بولسىمۇ، ئەسلىدە ئۇ بىزنىڭ موڭغۇل خان جەمەتىگە تەۋە باتۇر، چىڭگىزخانىنىڭ ئون بىرىنچى نەۋرىسى ئىدى. بىز ئۇنى ھۆرمەت قىلىپ مۇشۇنداق چوقۇنىمىز» دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ۋېلىباي بىلەن نىزامىدىن ئاخۇنۇم بۇ جايدا ھەقىقەتەن بىر ئۇلۇغ زاتنىڭ قەبرىسىنىڭ بارلىقىنى بىلىپتۇ. كېيىن غۇلجا شەھىرىدىكى قازىكالان شەمشىدىن ھەزرەتنىڭ بۇۋاستە قول سېلىپ ئىشلىشى بىلەن ئىبراھىم ئاتام دېگەن كىشى مەلۇم قىلغان قەبرىلەر بىر - بىرلەپ تەكشۈرۈلۈپتۇ. تەكشۈرۈش ئارقىلىق بەش قەبرىنىڭ بارلىقى، بەش قەبرىنىڭ بىرى ئوتتۇرىسىدا، قالغان تۆتى ئوتتۇرىدىكى قەبرىنىڭ تۆت ئەتراپىدا ئىكەنلىكى مەلۇم بوپتۇ. شەرق تەرەپتىكى بىرىنچى قەبرىنى يەتتە گەز كولىغاندا بىر جەسەت چىقىپتۇ. شىمالدىكى ئىككىنچى قەبرىنى تۆت يېرىم گەز كولىغاندا يەنە بىر جەسەت چىقىپتۇ. جەسەت بىلەن بىللە بىر دانە كۈمۈش ھالقا (سىرغا) چىقىپتۇ. جەسەت كولىغۇچىلار لەھەتتىن چىققان ھالقىغا ئاساسلىنىپ، «بۇ جەسەت ئايال كىشىنىڭ جەسىتى ئىكەن، بۇ ئايال ئېھتىمال سۇلتان ئۇيغۇرسىخانىنىڭ ئانىسى ياكى سۇلتان ئۇيغۇرسىخانىنىڭ سىڭلىسى مەختۇمخان بولسا كېرەك» دەپ پەرەز قىلىشىپتۇ. غەرب تەرەپتىكى قەبرىنى، يەنى ئۇچىنچى قەبرىنى بەش يېرىم گەز كولىغاندا بىر كىچىك بالىنىڭ جەسىتى چىقىپتۇ. جەنۇب تەرەپتىكى تۆتىنچى قەبرىنى يەتتە گەز كولىغاندا بىر جەسەت ۋە جەسەت بىلەن بىللە قويۇلغان بىر قىلىچ چىقىپتۇ. بۇ ئەھۋالغا

ئاساسلىنىپ: «بۇ جەسەت ئېسەنتاشنىڭ جەسىتى بولسا كېرەك» دەپ پەرەز قىلىپتۇ. ئوتتۇرىسىدىكى قەبرىنىڭ تۆت تېمىنىڭ خىش بىلەن قوپۇرۇلغانلىقىنى، تۆت تامنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىرىدىن تۆت ئىشىك قويۇلغانلىقىنى كۆرۈپ، قەبرە ئاچقۇچىلار: «ئەمدى بەس، سىر يېشىلدى» دېيىشىپ قەبرە كولاشنى توختىتىپتۇ، ــ دېدى ئوبۇل ھاجى.

چانا بىر خىل رېتىمدا، ئاستا غىرىلداپ سىلىق ماڭماقتا. چاندا ئولتۇرغانلار جىمجىتلىققا چۆمگەن بولۇپ، ھەممىسى ئوبۇل ھاجىنىڭ ئاغزىغا قاراپ قېلىشقانىدى. ئۇلار بۇ قىزىقارلىق ھېكايىنى ئاڭلاپ گويا باشقا بىر تارىخىي دەۋرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، قانداقتۇر ئاجايىپ بىر سىرلىق دۇنيادا ياشاۋاتقاندەك ئۆزلىرىنى ئۇنتۇپ قېلىشقانىدى، ئاغزىلىرىنى ئېچىپ ئۆزلىرىنىڭ مۇزلاپ كەتكەنلىكىنى سەزمەي قېلىشقانىدى. ئوبۇل ھاجى سۆزىنى داۋام قىلماقتا:

ــ سۇلتان ئۇۋەيسىخان مازىرى دەللالەنگەندىن كېيىن، ۋېلىباي بۇ مازارغا گۇمبەز ياساشنى ئۇستىگە ئاپتۇ. قەمىرىدىن خەلىپەتنى مۆتىۋەرلىككە، غۇلجا شەھىرىدىكى قاسىمجان دېگەن كىشىنى ماتېرىيال تەييارلاشقا مەسئۇل قىلىپ بېكىتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مازار مەھەللىسىدىكى ئاخۇن شەيخ، خۇشنىياز، بەرا شەيخ، شايىدىن شەيخ، مەتقۇربان شەيخ، ئىسمائىل ئاخۇن شەيخ، رەھمان ئاخۇن شەيخ، قۇربانىنىياز، ھەمراھ، ئىمىن نىياز، خۇدابەردى قاتارلىق كىشىلەر بىلەن بىرلىشىپ مىلادىيە 1876 ـ يىلى بۇ مازارنىڭ گۇمبىزىنى پۈتكۈزگەن. بۇ گۇمبەزنى ياساشقا يۈرت ـ يۈرتلاردىن ئادەملەر كېلىپ ئىشلىگەن. ئۇنى تاماملاشقا ئالتە ئاي كەتكەن گەپ. شۇنىڭ بىلەن بىللە مازار ئەتراپىدىكى ئىككى ئارىشاڭنىمۇ ئېرەن ياغىچىنىڭ تاختىيى بىلەن كاجۇلاپ ئىھاتە قىلىپ چىققان، ــ دەپ ھېكايىنى ئاخىرلاشتۇردى ئوبۇل ھاجى.

— هاجىكا، بايام ئېيتقان سۆلتان ئۇۋەيسخانىڭ سىڭلىسى مەختۇمخانىڭ ئىشى قانداق ئىش؟ — دەپ سوراپ قالدى توختاخۇن مەزىن.

— مەن تەپسىلىي بىلىپ كەتمەيمەن. شۇ چاغدىكى مۇشۇ گۇمبەزنى ياسىغان زاتلارنىڭ ئېغىزىدىن ئاڭلىشىمچە، مەختۇمخان سۆلتان ئۇۋەيسخانىڭ سىڭلىسى ئىكەن، ئېسەنتاش بولسا مەختۇمخاننىڭ ئېرى بولىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا سۆلتان ئۇۋەيسخان ئىسلامنى مۇقۇللار ئارىسىغا كېڭەيتىش، ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن ئىسلامغا كىرمىگەن ئېسەنتاش باشچىلىقىدىكى ئويرات مۇقۇللىرى بىلەن نۇرغۇن قېتىم ئۇرۇش قىلغان. ئۇۋەيسخان ئېسەنتاشقا ئۈچ قېتىم ئەسىرگە چۈشۈپ قالغان، لېكىن ئېسەنتاش بۇ خان ئەۋلادىنى ئۆلتۈرۈشكە پېتىنالماي مەلۇم شەرتلەر بىلەن قويۇۋەتكەن. تۆتىنچى قېتىم يەنە مۇشۇ ئىلى دەرياسى بويىدا، ئۇۋەيسخان ئەسىرگە چۈشۈپ قاپتۇ. ئېسەنتاش ئۇۋەيسخانغا: «مەن ئەمدى سېنى مۇنداقلا قويۇپ بەرسەم خەلقىمگە يۈز كېلەلمەيمەن. سېنىڭ بىلەن شەرتلىشىمەن. سەن سىڭلىڭ مەختۇمخانىنى ماڭا خوتۇنلۇققا بېرىسەن» دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇۋەيسخان سىڭلىسى مەختۇمخانىنى ئېسەنتاشقا خوتۇنلۇققا بېرىپتۇ. ئېسەنتاش ئۇۋەيسخانىنى قويۇپ بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئېسەنتاشمۇ ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بوپتۇ. بەزى ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، ئۇيغۇر خەلق چۆچىكى «چىن تۆمۇر باتۇر» دىكى چىن تۆمۇر باتۇرنى مۇشۇ ئۇۋەيسخان، سىڭلىسى مەختۇمخانىنى مەختۇمسۇلا دەپ بىلىدىكەن. شۇ مەزگىللەردە سۆلتان ئۇۋەيسخان ئىلىدا ھازىرقى تۇرپانىيۇزى يېزىسىدىكى «ئايىۋورۇق» شەھىرىدە ئىلىبالىق خانلىقىنى قۇرغانىكەن، — دەپ سۆزىنى ئاخىرلاشتۇردى ئوبۇل ھاجى.

— بايام گېپىڭىزنىڭ ئارىلىقىدا سۆلتان ئۇۋەيسخان مازىرى

ئەتراپىدا ئىسسىق سۇ چىقىدىغان بىر بۇلاق، سوغۇق سۇ چىقىدىغان بىر بۇلاقنىڭ گېپىنى قىلغاندەك قىلدىڭىز، ئۇلار قەيەردە؟ — دەپ سوراپ قالدى سادىق ھاجى بۇ ھېكايىگە قىزىقىپ.

— ئىسسىق سۇ چىقىدىغان بۇلاقنى «ئىسسىق ئارىشاق» ، يەنى ئابرال ئارىشىغىمۇ دەپ قويىدۇ. بۇ ئارىشاق سۇلتان ئۇۋۇەيسخان مازىرىنىڭ شەرقىدە، قاش دەريا سىنىڭ بويىدا، بىز دائىم بېرىپ چۈشىدىغان ئارىشاقنى كۆرسىتىدۇ. سوغۇق سۇ چىقىدىغان بۇلاق بولسا، مازار يېزا پالتۇاي كەنتىدىكى ئوچ بۇلاقنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئارىشاقنى «جەيدەل بۇلاق» دەپمۇ ئاتايدۇ. مۇشۇ ئارىشاقدا ئەينى ۋاقىتتا سۇلتان ئۇۋۇەيسخان تاھارەت ئېلىپ نامىز ئوقۇغانكەن، — دەپ جاۋاب بەردى ئوبۇل ھاجى سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ.

— ياز كەلسە ئاشۇ بۇيۇك زات چۈشكەن ئارىشاقنا چۈشۈپ، سۇلتان ئۇۋۇەيسخان تەرەت ئالغان «جەيدەل بۇلاق» قا بېرىپ، تاھارەت ئېلىپ نامىز ئوقۇتەپ، ئۇ زاتقا دۇئا، نەزىر قىلىپ، تەۋەررۈك ئىزلىرىنى كۆزۈمگە سۈرتۈپ كەلمىسەم، — دېدى سادىق ھاجى، — يىنىمىزدىلا بىر ئۇلۇغ زات ياتسا مۇشۇنىمۇ بىلمەي يۈرۈپتۇق.

— ھەج قىلىشتىن بۇرۇن، ئالدى بىلەن مۇشۇ سۇلتان ئۇۋۇەيسخان مازىرىنى زىيارەت، تاۋاپ قىلىپ، ئاندىن ھەجگە بارغۇلۇق، دېگەن گەپ بار، — دېدى بايا تىن جىم ئولتۇرۇپ ئوبۇل ھاجىنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلاۋاتقان توختاخۇن مەزىن.

— تۈرسۇن، ئاتلىرىڭنى قامچىلىساڭچۇ، ئادەمنى توڭلىتىپ قويامسەن نېمە؟ ئەتىگەنرەك بېرىپ، بىرەر قونالغۇ تاپايلى، — دېدى ئوبۇل ھاجى. ئۇلار قىزىق پاراڭلار قىلىشىپ نامازشام بىلەن ئونيار يېزىسىغا بېرىپ قالغانىدى.

— ھەي تۈرسۇن، بۇگۈن كەچ قەيەردە قونىمىز؟ سېنىڭ

ئاغىنەكىنىڭ ئۆيىدىمۇ ياكى دەكدە قونمىرىمۇ ــ دەپ سىناق نەزىرى بىلەن تۇرسۇندىن سوراپ قالدى سادىق ھاجى. تۇرسۇن نۇرغۇن قېتىم چانا بىلەن غۇلجىغا كىرىپ ـ چىقىپ يۈرگەچكە، بۇ ئەتراپتا تونۇش ـ بىلمىشلىرى، ئاغىنە ـ ئۆچكىلىرى كۆپ ئىدى.

ــ خاتىرجەم بولۇڭ ھاجىكا، ئونيارىدا زېۋىر شاكىيو دەيدىغان بىر ئاغىنەم بار، شۇلارنىڭ ئۆيىدە قونمىز، ــ دەپ، چاننىي زېۋىر شاكىيونىڭ ئۆيى تەرەپكە قاراپ بۇرىدى.

زېۋىر شاكىيو تۇرسۇندىن باشلاپ، ئۇلار بىلەن بىر ـ بىرلەپ كۆرۈشتى. زېۋىر شاكىيونىڭ قورۇسى كەڭرى بولۇپ، تۆت ـ بەش ئېغىزلىق پېشايۋانلىق ئۆي كۇنگەيگە قارىتىپ سېلىنغان، كۇن چىقىش تەرەپكە ئۇزۇن ئېغىللار ياسالغان، ئوستىگە نۇرغۇن بېدە، سامانلار بېسىلغان، ئېغىل ئىچىدە نۇرغۇن ئات ـ كالىلار باغلانغانىدى. ئاق جۇۋا كىيىپ بېلىنى تاسما بىلەن باغلىۋالغان، يۇزلىرى قارىداپ كەتكەن، ئون ئالتە ياشلاردىكى بىر ئىشلەمچى بالا ئېرىنچەكلىك بىلەن ئات ـ كالىلارغا ئوت ـ سامان سېلىۋاتاتتى.

ــ ھەي قۇربان، مېھمانلارنىڭ ئاتلىرىنى ئال! ــ دېدى ئوتتۇرا بوي، بۇغداي ئۆڭ كەلگەن، قىسقا ساقال ـ بۇرۇت قويۇۋالغان زېۋىر شاكىيو بېلىدىكى باغلانغان شايى پوتىغا قولىنى قىستۇرۇپ تۇرۇپ. ئۇ ئوستىگە ئۇزۇن پەرىجە، بېشىغا دۇگلەك تۆپە كىيىۋالغانىدى. زېۋىر شاكىيو تۇرسۇننى تونۇغان بىلەن باشقىلارنى تازا تونۇپ كەتمىدى، شۇڭا سوغۇقلا قارشى ئېلىپ سۇسلا تىنچلىق ـ ئامانلىق سورىشىپ قويدى.

كەچتە زېۋىر شاكىيو ئۇلارنىڭ ئالدىغا كاۋا ئۇرۇقى سېلىنىپ ئېتىلگەن سۇيۇقئاشنى ئېلىپ كىردى. زېۋىر شاكىيو چىقىپ كېتىشى بىلەن سادىق ھاجىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان رەپىق دېگەن نوغاي تۇرسۇنغا چاقچاق قىلدى:

— بۇرادەر، ئاغىنىڭىز بىزنى شىمشكە چاقسۇن دەپ ئاشقا شىمشكە ساپتۇ، قېنى چېقىپ ئولتۇرۇڭ! — رەپىق زېۋىر شاڭيونىڭ بەرگەن سۇيۇقئېشىغا سەل نارازى بولغان هالدا، تەنە ئارىلاش ئۇيغۇرچە چاقچاق قىلغاندى.

— بۇ نېمە دېگىنىڭ، ئالدىڭغا ياخشى چىقتى، ئالدىڭغا ئاش، نان قويدى، بۇنداق دېسەڭ قانداق بولىدۇ؟ — دېدى تۇرسۇن ئاغىنىسىگە رەددىيە بېرىپ، ئەمما، ئۇمۇ زېۋىر شاڭيونىڭ قىلمىشىغا ئاچچىقلىنىپ تۇراتتى.

— ئەمدى دەپ قويدۇمغۇ چىشىم قېرىشىپ، — دېدى رەپىق تۇرسۇنغا يەر تېگىدىن كۇلۇمسىرەپ قاراپ. زېۋىر شاڭيو كەچتە ئۇلارغا بىرەر پىيالە چايمۇ قۇيمىدى، ئۇسساپ كەتكەن سادىق هاجى سورىدى:

— هەي، تۇرسۇن، خۇرجۇندا سۇپتاي تاغ چېيى بارمۇ؟

— بار.

— ئېلىپ كىر! — دېدى سادىق هاجى زېۋىر شاڭيونىڭ كەچتە ئۇلارغا بىر پىيالىمۇ چاي بەرمىگەنلىكىگە خىلىلا نارازى بولۇپ، — ئۆي ئىگىسىدىن قايناق سۇ ئېلىپ چىق!

تۇرسۇن زېۋىر شاڭيونىڭ ئاشخانا ئۆيىگە كىرىپ، ئۇنىڭ ئايالىدىن بىر چۆگۈن قاينىق سۇ ئېلىپ چىقتى. ئاندىن خۇرجۇندىن چاينى ئېلىپ چۆگۈنگە دەملىدى. ئۆزلىرى پىشۇرۇۋالغان گۆش، قېزىلارنى داستىخانغا قويدى. سادىق هاجى:

— تۇرسۇن، زېۋىر شاڭيونى چاقىر، مۇنۇ قېزىلارغا ئېغىز تەگسۇن! — دېدى. تۇرسۇن چىقىپ زېۋىر شاڭيونى باشلاپ چىقتى. ئۇلار بايىقى زېۋىر شاڭيو بەرگەن سۇيۇقئاشقا تازا رازى بولمىغانىدى. ئۇلار ئولتۇرۇپ گۆش، قېزا بىلەن قورساقنى راسا تويغۇزدى، چاينى قانغۇچە ئىچتى. ئېشىپ قالغان قېزا، گۆشنى زېۋىر شاڭيونىڭ ئۆيىدىكىلەرگە ئېغىز تەگسۇن دەپ ئاچىقىپ بەردى. بۇنىڭدىن سەل نومۇس هېس قىلغان زېۋىر شاڭيو

ئۇلارنىڭ سۆپىتايدا ناھايىتى يۇزلۈك ئادەملەر ئىكەنلىكىنى ئۆزئارا پاراڭلىشىپ، مۇڭداشقاندىن كېيىن بىلدى. ئۇزۇنلۇق سەپ ئىش قىلىپ قويغانلىقىنى تونۇپ، ياخشى تاماق يىگەچ كۈتمىگەنلىكىدىن خجىل بولدى. زېۋىر شاڭيو شۇلارنى ئويلاپ، ئۇلارنىڭ يېنىدا ئولتۇرالمايۋاتقىنىغا چىقىپ كەتتى. ئەتىسى سەھەر سائەت تۆتلەردە سادىق ھاجى تۇرسۇننى ئويغىتىپ:

— ھەي، تۇرسۇن، چاپسا ئاتلارنى قات، ماڭىمىز! — دېدى. تۇرسۇن ئورنىدىن ئالدىراش تۇرۇپ چاپىنىنى ئاتلارغا قاتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار زېۋىر شاڭيو بىلەن خوشلىشىپ، تۇتقىنىغىمۇ ئۇنىماي سەھەردە غۇلجا تەرەپكە قاراپ يۇرۇپ كەتتى.

4

قۇياش كۆركەم ئابرال تاغلىرىنىڭ ئارقىسىدىن قىزىل شەپەقنى تارتىپ ئاستا ـ ئاستا كۆتۈرۈلمەكتە. كۈننىڭ كۆتۈرۈلۈشى بىلەن سەھەرنىڭ سوغۇق شامىلى كۈچەيمەكتە، ئاپپاق قار قۇياش نۇرىدا ژىلىلداپ چاقناپ كۆزلەرنى چاقماقتا. ئات قوشۇلغان چانا بىر خىل رىتىمدا ئاستا ماڭماقتا.

— ھەي، ئوبۇل ھاجى ئەگىمە ئايتساڭچۇ؟ — دېدى سادىق ھاجى خىيالغا چۆكۈپ ئولتۇرغان ئوبۇل ھاجىنىڭ خىيالىنى بۇزۇپ.

— نى ئەگىمە ئايتامىز؟ ھەجىكە؟ — دېدى ئوبۇل ھاجىمۇ ئۇنىڭغا نوغايچە سۆزلەپ.

— ژېلىباينىڭ ھېكايىسىنى ئېيتقىن، شۇنداق قىلىپ، ئۇ كىشى سۆپىتايغا كەلدىما؟

— كەلدى، — دېدى ئوبۇل ھاجى سەل مۇڭلىنىپ. ئۇ ئىلى دەرياسىنىڭ نېرىسىدا كۆرۈنۈپ تۇرغان دىلمۇك تاغلىرىغا، ئۇنىڭ

ئالدىدىكى قاپتالدا چەكسىز يېيىلىپ ياتقان مۇنبەت تۇزلەڭلىك، ئېدىرلىقلارغا كۆز تاشلىدى. ئاشۇ تاغلارنىڭ كەينىدە ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن بىر نەرسىسى قېلىپ قالغاندەك مۇڭلىنىپ قالغانىدى. چۈنكى، ئاشۇ غۇۋا تۈمان ئىچىدە كۆرۈنۈۋاتقان يىراق تاغلارنىڭ كەينىدىكى يەردە ئۆزىنىڭ بالىلىقىنى، ئۆزىنىڭ ياشلىقىنى ئېلىپ قالغان يارىكەنت شەھىرى بار ـ دە !

ئۇنى سەھەرنىڭ سوغۇقى خېلى مۇزلاتتى بولغاي، ئورنىدىن سەل قوزغىلىپ، قېلىن بۆرە جۇۋىسىنى تۇزەشتۇردى. ئۇ ئېغىر بىر ئۇھسىنىپ، ئىچىدىكى بارلىق ھەسرەتلىرىنى چىقىرىپ تاشلىۋەتكەندەك بىر تىنىۋالغاندىن كېيىن سۆزىنى يەنە باشلىدى:

ــ شۇنداق قىلىپ ۋېلىباي سۇلتان ئۇۋەيسىخان مازىرىنىڭ گۈمبىزىنى ياستىشقا باشلىدى. يىراق ـ يېقىن يۇرتلاردىن ئاتلىغان ئادەملەرمۇ كېلىپ، بۇ ساۋابلىق ئىشقا قاتناشتى. سۇپتايدىنمۇ نۇرغۇن ئادەم كېلىپ خالىس ئەمگەككە قاتناشتى، مال ـ دۇنياسى بارلار پۇل، نەرسە ـ كېرەك ياردەم قىلدى. شۇنىڭ بىلەن خەلقنىڭ قوللىشىغا ئېرىشكەن بۇ ئابىدە كۆپچىلىكنىڭ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى بىلەن ئالتە ئايدا پۈتتى ! ــ ئوبۇل ھاجى ھېكايىسىنى يەنە داۋام قىلدى، ــ قېيىنئاغام ۋېلىباي يولداشوپ سۇلتان ئۇۋەيسىخان مازىرىنىڭ گۈمبىزى پۈتۈش مۇناسىۋىتى بىلەن غۇلجىغا كېلىپ مازار يېزىسىغا چىقىپتۇ. كەچلىكى مازاردىكى يۇرت چوڭلىرى گۈمبەزنى ياساشقا قاتناشقان بىر قىسىم ئادەملەر بىلەن تاماقتا بىللە بوپتۇ. تاماقتىن كېيىن ۋېلىباي يولداشوپقا ساھىبخانا چاي تارتىپتۇ. ۋېلىباي يولداشوپ قولىغا پىيالىنى ئېلىپ چايدىن بىر ـ ئىككى يۇتۇم ئىچىپ، تەمشىپ، چاينى پۇراپتۇ ھەم ساھىبخانىدىن:

ــ بۇ چاي ھىندىستانىنىڭ چېيىمۇ؟ ــ دەپ تۇيۇقسىز

سوراپ قاپتۇ. بۇ تۇيۇقسىز سوئالدىن سەل گاڭگىراپ قالغان ساھىبخانا ئوڭايسىزلىنىپ:

— ياق، تەقسىر، بۇ چاي قوشنا يۇرت سۈپتايدىن چىقمىدۇ، بۇ سۈپتاي تاغ چېيى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ چاي تەملىك، پۇراقلىق، ئادەمنى روھلاندۇرىدۇ ھەم دورىلىق قىممىتى بار. سۈپتاي تاغ چېيى بىر قانچە تۈرگە بۆلۈنىدۇ. بۇ چايلارنىڭ چىقىدىغان يېرى سۈپتاينىڭ شەرقىي شىمالىدىكى ئاشۇ كۆرۈنۈپ تۇرغان «كۆكچوققا» دەپ ئاتىلىدىغان تاغلاردۇر، — دەپتۇ.

ساھىبخانا سۈپتاي تاغ چېيىنىڭ ئاساسلىق ئەھۋالىنى قىسقىچە چۈشەندۈرۈپتۇ، ۋېلىباي يولداشوپ خىيال بىلەن ئولتۇرۇپ كېتىپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن ئۇ:

— ياھ! — ئۆز يۇرتىمىزدىن مۇشۇنداق ئېسىل جايلار چىقىدىكەن - ھە! شۇنداق ئېسىل چايلىرىمىز تۇرۇپ، نەدىكى ھىندىستان، پاكىستان دېگەنلەرنىڭ چايلىرىنى ئەتىۋارلاپ سېتىۋېلىپ ئەكېلىپ ئىچىدىكەنمىز. مۇنۇ يېنىمىزدا تۇرغان بايلىقنىڭ، گۆھەرنىڭ قەدرىنى بىلمەستىن، مەن دۇكانلىرىمغا نەدىكى بىر چايلارنى سېلىپ سېتىپ يۈرۈپتىمەن. «گۆھەر ياتىدۇ سايدا، بىلمىسەڭ نېمە پايدا» دېگەن گەپ مۇشۇكەنغۇ، تەنىرخى ئاز كېتىدىغان مۇنۇ چاينى ھەرقايسى جايلارغا ئاپىرىپ ساتسا، پايدىسى كۆپ، قانداق ياخشى - ھە! بۇ ئىلىنىڭ ھەممە يېرى گۆھەر — تۇپرىقى، سۇيى، ئوت - چۆپى، مال - ۋارانلىرى! مانا مۇنۇ چاينىڭ ئۆزى ئېسىل گۆھەر، تۇگىمەس بايلىق ئەمەسمۇ؟! بىلمەي يۈرۈپتىمىز. بەلكىم سۈپتاي يايلاقلىرىغا چىقىپ يايراپ يۈرگەندە، بۇ گۆھەرنى بىلمەي دەسسەپ يۈرگەندىمەن، — دەپتۇ ۋېلىباي. بىردىنلا ۋېلىبايىنىڭ كاللىسىدا بىر ئوي پەيدا بولۇپ، جانلىنىپ كېتىپتۇ.

— توختاپ تۇر، بۇ چاينى، مۇشۇ چاي ئارقىلىق مۇشۇ يۇرتنى دۇنياغا تونۇتىمەن، — دەپتۇ ۋېلىباي ئۇنلۇك ئاۋازدا،

بىراق ئۇنىڭ ئاۋازى چىڭراق چىقىپ كېتىپتۇ. بۇ ئاۋازدىن ئۆزىمۇ سەل ئوڭايسىزلىنىپ يېنىدا نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ بارلىقىنى بىلىپ خجىل بولۇپتۇ. ئۇ ھاياجانلىنىپ قالغانكەن.

ئەتىسى مازار يېزىسىدا سۇلتان ئۇۋەيسخان مازىرىنىڭ گۈمبىزى پۈتكەنلىكى مۇناسىۋىتى بىلەن كاتتا مۇراسىم ئۆتكۈزۈلۈپتۇ. دۇئا - تەكبىر، نەزىر - چىراغ قىلىنىپتۇ. شۇ زامانداً ياشىغان شائىر تۇردى قارى خوشنىياز (ئابدۇلھېلىم) دېگەن كىشى سۇلتان ئۇۋەيسخان مازىرىنىڭ ياسالغانلىقىغا بېغىشلاپ شېئىر ئوقۇپتۇ. كۆپچىلىك قىزغىن چاۋاكلىرى بىلەن ئالقىشلاپتۇ، — دېدى ئوبۇل ھاجى.

چانا بىر خىل سىلىق ئاۋاز چىقىرىپ غۇيۇلداپ ماڭماقتا، ئاتلار قارا تەرگە چۆمگەن بولۇپ، تۇز يولدا غۇرقىراپ، سىلىق كېتىۋاتقان چانا ئۇستىدە ئولتۇرغانلارغا بىر خىل راھەت تۇيغۇسى بەرمەكتە، ئوبۇل ھاجى يەنە ھېكايىنى داۋاملاشتۇردى:

— ۋېلىباي يولداشوپ مازار يېزىسىدىكى پائالىيەتلەرنى ئاخىرلاشتۇروپ، سۇلتان ئۇۋەيسخان مازىرىغا قارايدىغان شەيخلەرنى مۇقىملاشتۇروپ، نىزامىدىن ئاخۇنۇم بىلەن سۇپتاي يېزىسىغا، يەنى ئۆز قېرىندىشىنىڭ يېنىغا قاراپ مېڭىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ۋېلىباي يولداشوپنىڭ سۇپتايغا كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغان سۇپتاي خەلقى سۇپتاي يېزىسىدىن بەش - ئالتە چاقىرىم كېلىدىغان، سۇپتاينىڭ غەربىدىكى «ئىككى ئاچا» دېگەن يەرگە بېرىپ، قارشى ئېلىپ ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتى. ۋېلىباي ئىككى ئاچىغا كەلگەندىن كېيىن ئالدىغا نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ يىراقتىنلا خادىكتىن چۈشتى - دە، يۈرت ئەھلى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. شۇ قاتاردا ئالدى بىلەن دادام مەمەتدالى، مەن، ئايالىم ئايىم قاتارلىقلار ئۇنىڭ بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتۇق. سۇلتان ئۇۋەيسخان مازىرىنىڭ گۈمبىزىنى قايتا رېمونت قىلىپ ياساتقاندىن كېيىن، بۇ

ۋېلىسىپېدىكى ئابروينى تېخىمۇ تۆۋەنلەتمەسلىك ئۈچۈن، ئۇ يۈرتتىكى نۇرغۇن ئادەملەر بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۆيلىرىگە چاقىرىپ مېھمان قىلىشىنى سۆھبەتتە بولۇشنى ئارزۇ قىلاتتى. شۇ سەۋەبتىن سۈپىتايدىكى قېرى ـ ياشانغان ھەممىسى قالماي ئۇنىڭ ئالدىغا چىققانىدى. ۋېلىسىپېدىنىڭ سۈپىتايغا قايتا كېلىشى، ئانچە چوڭ بولمىغان بۇ يۈرتنى بايرام تۈسىگە كىرگۈزدى. ئادەملەر خۇددى قۇربان ھېيىت، روزى ھېيىت بولغاندەك شادلانغان، خۇش بولغانىدى. بىر ـ بىرلىرىگە ۋېلىسىپېدىنىڭ كەلگەنلىكىنى خەۋەر قىلىشماقتا ئىدى. پۇرسەت بولسا، يۈرتتىكى ھال ـ ئۇقۇتى ياخشىراق ئادەملەر ۋېلىسىپېدىنى ئۆيلىرىگە چاقىرىپ بىر مېھمان قىلىشنى، ئۇنىڭ بىلەن دىدار مۇلاقات بولۇشنى ئارزۇ قىلىشاتتى.

كەچتە بىزنىڭ ئۆيىدە كاتتا كۆتۈۋېلىش زىياپىتى بولدى. سۈپىتاينىڭ يۇرت چوڭلىرى، دىنىي ئۆلىمالىرى، ئىمام ئاخۇنلار بولۇپ، نۇرغۇن ئادەم جەم بولدى. نۇرغۇن قويلار سويۇلدى، يايلاقلاردىن قىمىز، قوزا، تۆگە سۈتى قاتارلىقلار ئېلىپ كېلىندى. بىر پەس تاماقتىن كېيىن، سۈپىتايدىكى ئەل نەغمىچىلەر ناخشا ئېيتىپ ساز چېلىپ، ئۇسسۇل ئويناپ پەيزى قىلىشتى. ۋېلىسىپېدى يولداشوپ سۈپتاي چېيىنى ھۇزۇرلىنىپ ئېچىپ سۆز باشلىدى. ھەممە ئادەم قىزىقىپ، جىمجىت بولۇپ ۋېلىسىپېدىنىڭ ئېغىزىدىن نېمە گەپ چىقارىكىن دەپ قاراشتى:

— بۇ ئىچىلىۋاتقان چاي سۈپتاي چېيىمۇ؟

— شۇنداق تەقسىر، — دېدى دادام مەمەتدالى ئۇنىڭغا ئىززەت ـ ئىكرام بىلدۈرۈپ.

— ئاڭلىسام، بۇ چاي سىلەرنىڭ مۇشۇ تاغدىن چىقىدىكەن، شۇنداق ياخشى چايىنى مەن يېقىندا مازار يېزىسىدا ئىچىپ بەكمۇ ھۇزۇرلاندىم، خۇش بولدۇم. مەن نەچچە كەلگەندە بۇ چايىنى نېمىشقا ماڭا بىرەر قېتىم بولسىمۇ دەملەپ بەرمەيدىكىلار؟ — دەپ

سوئال نەزىرى بىلەن ئەتراپقا قارىدى ۋېلىسىپاي.

ــ تەقسىر، بۇ چاينى سىلىنىڭ لايىقلىرى ئەمەس دەپ ئويلاپ قاپتۇق، ــ دېدى دادام مەمەتدالى ۋېلىسىپاينىڭ سۆزلىرىدىن سەل خىجىللىق ھېس قىلىپ.

ــ سىلەر بۇ چاينىڭ تەپسىلىي ئەھۋالىنى، پىششىقلاپ ئىشلىنىش جەريانىنى ماڭا دەپ بېرىڭلار، ــ دەپ ئەتراپقا قارىدى.

دادام بۇ چاي ھەققىدە ئانچە كۆپ بىلمەيتتى. شۇڭا، ئەتراپتىكىلەرگە قېنى بىلىدىغانلار بارمۇ، دەڭلار دېگەندەك سىنچىلاپ قارىدى.

ــ قېنى ئەسپەرنى چاقىرىڭلار، ئۇ بۇ چاي بىلەن كۆپ ھەپىلىشىدۇ. ھەزرەتلىرىگە تەپسىلىي سۆزلەپ بەرسۇن، ــ دېدى دادام مەمەتدالى بۇ ئوڭايسىزلىقتىن قۇتۇلۇپ.

شۇنىڭ بىلەن ئەسپەر سالام بېرىپ دالان ئۆيدىن ساراي ئۆيگە كىردى. ئۇ ۋېلىسىپاي يولداشوپقا سۆيتاي تاغ چېيىنى چۈشەندۈرۈپ، سۆزلەشكە باشلىدى.

ــ سۆيتاي تاغ چېيىنىڭ تۇرلىرى كۆپ. مەن بىرقانچىسىنى دەپ ئۆتەي، ــ دېدى ئەسپەر ۋېلىسىپاي يولداشوپنىڭ يېنىغا كېلىپ، خۇددى ئوقۇغۇچىلارغا دەرس سۆزلىگەندەك.

ــ بۇ چايلار بىزنىڭ تاغنىڭ ھەممە ساي ـ جىراسىدىن چىقىدۇ. بىرىنچىسى، ئېگىز تاغلاردىن تېرىپ كېلىپ، پاكىز يۇيۇپ قۇرۇتۇپ، ھېچقانداق ھۆنەر ئىشلەتمەي دەملەپ ئىچىدىغان چاي، بۇ چاينى «سۆيتاي دورا چېيى» دەيدۇ. بۇ چاي خۇش پۇراق، قېنىق، تەملىك بولۇشى بىلەن بىللە ھەر خىل كېسەللەرگە، مەسىلەن، يۇقۇملۇق كېسەل، زۇكام، كۆز قارائاغۇلىشىپ، باش قېيىش، ئاشقازان ئاغرىقى، يانداۋرۇش قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ. غۇلجىدىكى تېۋىپلار سۆيتاي چېيىنى بەكلا ئەتىۋارلاپ

كېتىشىدۇ. غۇلجىدا بىر زامانلاردا يۇقۇملۇق كېسەل تارقىلىپ نۇرغۇن ئادەملەر ئاغرىپ ئائىلە بويىچە يېتىپ كەتكەن، نۇرغۇن بالىلار ئۆلۈپ كەتكەنكەن. ئامالسىز قالغان تېۋىپلار كېسەل قايتا ـ قايتا سىناپ كۆرۈپ، سۈپتاي تاغ چېينىنى ئىشلىتىپ نۇرغۇن ئادەمنىڭ جېنىنى ساقلاپ قالغان، بۇ چاي تېۋىپلارنى قالتىس خۇش قىلغان. شۇڭا، غۇلجىنىڭ تېۋىپلىرى ھەر يىلى كېلىپ سۈپتاي چېينىنى ئېلىپ كېتىدۇ. ئىككىنچىسى، بەش يوپۇرماقلىق چاي بولۇپ، بۇنى ئۇيغۇر تېبابەتتى كىتابلىرىدا، «قاقىدا تۇمشۇق» ، «ئوتلاق قاقىدا تۇمشۇقى» دەپ ئاتايدىكەن. بۇ چاي تەبىئىي ئىسسىققا مايىل، زەھەرسىز، يەلنى ھەيدەپ، قاننى راۋانلاشتۇرىدۇ، يالۇغ قايتۇرىدۇ دەپ ئېيتىلىدىكەن. بۇ بەش يوپۇرماقلىق چاينى يازنىڭ ۋاقتىدا تازىلاپ، دۇملەپ چىرىتىدۇ. ئاندىن توغراپ قۇرۇتقاندىن كېيىن دەملەپ ئىچىدۇ. بۇمۇ بەك ئېسىل چاي. ئۇچىنچىسى، «سۈپتاي سۇدە چېيى». بۇ خۇش پۇراقلىق پەمىل چېيى بولۇپ، مېڭىنى سەگىتىدۇ، كۆزنى روشەنلەشتۇرىدۇ. بۇ چايمۇ سۈپتاي تاغلىرىدىن چىقىدۇ. تۆتىنچىسى، ئالتۇندەك سېرىق چاي بولۇپ، بۇنى تېبابەتچىلىكتە «غول يۆگەيدىغان سېرىق چاي»، «دالا چاي»، «ئەۋانارىقۇن» دېگەن ناملار بىلەن ئاتايدىكەن. بۇ چاينى مۇنداق تەرىپلەيدىكەن: تەبىئىي سوغۇققا مايىل، زەھەرسىز، ئىشتىھانى تارتىپ، زەھەرنى ھەيدەيدۇ. تۇرۇپ قالغان قاننى ماڭدۇرىدۇ. بۇنى جىگەرنىڭ رولىنى ياخشىلايدۇ ۋە زەھەرلىك يىلان چاققاندا داۋا بولىدۇ، دەيدىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا تال قانات، تېۋىلغا ياپرىقى (يۇمشاق پەمىل چاي) قاتارلىق ئەشيالاردىن ياسالىدىغان تۇرلەرمۇ كۆپ، يەنە «ئەسپەر» چېيى دېگەن چايلارمۇ بار. بۇلارنىڭ بەزىلىرى مۇشۇ مەھەللە ئىچىدىكى باغلاردىن، ئېرىق بويلىرىدىنمۇ چىقىدۇ، ـــ دېدى ئەسپەر ئۆزىنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان چايدىن سەل خىجىللىق ھېس قىلىپ، بىر پىيالە سۈپتاي چېيىنى

سۈمۈرۈپ.

ــ كارامەت، مۆجىزە چاي ئىكەن، مەن بۇ يۇرتتىن بۇنداق ئېسىل چايلارنىڭ چىقىدىغانلىقىنى بىلمەپتىمەن، «ياندىكى ھېسىپنىڭ قەدرىنى بىلمەپتۇق» دېگەن شۇ ــ دە، بۇنىڭ قەدرىنى قىلماپتىمىز، ئايىغىمىز ئاستىدا دەسسىلىپ يۈرۈپتۇ. تاغۇتاشتا، باغ ــ سايلاردا بۇ ئېسىل، خاسىيەتلىك چايلىرىمىزنى دەسسەپ يۈرۈپ كۆزلىرىمىز ھېلىمۇ كور بولۇپ كەتمەپتۇ، ــ دېدى ۋېلىباي يولداشوپ ھاياجانلىنىپ.

بۇ يۇرتتىكى مۆتىۋەرلەرمۇ چاي ئىچىشنى بىلىپ، بۇ چايلارنىڭ بۇنچىلىك خاسىيەتلىك ئىكەنلىكىگە دىققەت قىلمىغانىدى، بايا چايچى ئەسپەر سۈپتاي چېيى ھەققىدە سۆزلەپ بەرگەندە ئاڭلاپ خجىللىق بىلەن يەرگە قاراشتى. ۋېلىباي يەنە سۆزلەشكە باشلىدى:

ــ يۇرت ئەھلى، قېرىنداشلار، بىز ئالتۇن تاۋاقنى كۆتۈرۈپ دۇنياغا قىلىپ يۈرۈپتۇق. مەن سىلەرنىڭ بۇ ئېسىل چايلىرىڭلارنى پۇل قىلىپ بېرىمەن، نامىنى دۇنياغا تارىتىمەن. مەن چېيىڭلارنى سېتىۋالىمەن. ئاسىيا ئەللىرىگە، ياۋروپاغا ئېلىپ چىقىپ ساتىمەن!

ــ رەھمەت، تەقسىر، ئاللا ئىگەم سودىگىزغا بەرىكەت ياغدۇرغاي، بىز چوقۇم سىزگە چاي يىغىپ بېرىمىز، ــ دېيىشتى سورۇن ئەھلى. كۆچىلىك بىر ــ بىرىگە قارىشىپ خۇشال بولۇشتى، خۇددى بۇ يۇرتقا خىزىر كېلىپ قالغاندەك، بۇ يۇرتقا ۋە بۇ يۇرت خەلقىگە ئۇلۇغ بىر دۇئا بەرگەندەك ئاجايىپ بىر شېرىن ھېسسىياتقا چۆمۈشتى. ئەتىسىدىن باشلاپ پۈتۈن سۈپتاي خەلقى ھەرىكەتكە كەلدى. سۈپىتايدىكى ئەر ــ ئاياللار، بالىلار تاغلاردىن، باغلاردىن، ئېرىق، بۇلاق بويىلىرىدىن چاي تەردى. ئاياللار تېرىپ كەلگەن چايلارنى ئەرلەر پىششىقلاپ ئىشلىدى. بەزى چايلارنى قازانغا سېلىپ، لىق سۇ تولدۇرۇپ سۇ

تۇگەپ كەتكۇچە قاينىتىپ، ئاندىن ئاپتاپقا يايىدى. چاي قۇرۇغىچە يەنە چاينىڭ سۇيىنى چېچىپ تۇردى. ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە تاغار ـ تاغارلاپ چايلار تەييار بولدى. بۇلارنى تۇرلەر بويىچە تاغارلارغا قاچىلىدى. ژېلىباي چايلارنى يارکەنتكە ماڭدۇرۇپ، سۇپتايدىن ئايرىلىش ئالدىدا، سىڭلىسى ئايىم بىلەن خوشلىشىپ ماڭىدىغان چاغدا ئىككىسى قۇچاقلىشىپ قاتتىق يىغلاپ كېتىشتى. ئايرىلىشقا چىدىيالمىغان ژېلىباي سىڭلىسى بىلەن مۇڭدىشىپ قونۇپ قالدى. بۇ چاغلاردا ژېلىبايمۇ ياشىنىپ قالغان بولۇپ، ئاجىز قېرىندىشىغا چىدىيالماي يۇرگەنىكەن. ئاكا ـ سىڭىل سىرداشقان مۇشۇ خالىي پەيتتە ئايىم دەپتۇ:

ـــ ئاكا، مېنى بىللە ئېلىپ كەت، بەكلا يالغۇزسىراپ قالدىم. بالامۇ يوق، بۇ يەردە تارتىشقۇدەك ھېچ نەرسەم يوق.

ـــ بۇ نېمە دېگىنىڭ، بۇنداق قىلساق سەت بولارمىكىن؟ يۇرت خەلقى نېمە دەيدۇ. ژېلىباي سۇپتاي چېيىغا قوشۇپ، سىڭلىسىنىمۇ ئېلىپ كەتتى دېمەمدۇ.

ـــ ياق ئاكا، مەن ئۆيدىكىلەر بىلەن سۆزلەشتىم. يۇرتتىكىلەرگە توغرا چۈشەندۈرىمەن. ئوبۇلنىڭ باشقا خوتۇنلىرىمۇ بار. مېنى قويۇپ بېرىدۇ، ـــ دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

ئاخىر ژېلىباي ئىلاجسىز سىڭلىسىنىڭ تەلىپىگە قوشۇلۇپتۇ. يەنە بىر تەرەپتىن يالغۇز سىڭلىسىنى بۇ چەت سەھراغا تاشلاپ قويغۇسى كەلمەپتۇ. ژېلىبايغا سىڭلىسىنىڭ مۇنۇ بىر گېپى قاتتىق تەسىر قىلىپتۇ: بىر كۈنى ئايىم سىرتتا يالغۇز ئايلىنىپ يۈرۈپ بىر ئاتنىڭ بېشىنى كۆرۈپ قاپتۇ ۋە ئاتنىڭ بېشىغا قاراپ: «كىم سېنى تۇلپارنىڭ بېشى دەيدۇ، كىم مېنى يولداشوپنىڭ سىڭلىسى دەيدۇ.» دەپ يىغلاپ كېتىپتۇ. ئايىم مۇشۇنى ھېكايە قىلىپ سۆزلەپ بېرىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ژېلىباي دادام مەمەتدالىغا:

ـــ قۇدام مەمەتدالى، مەن سىزگە خىجىللىق بىلەن بىر گەپ

دېمەكچى، ــ دەپتۇ.

ــ قېنى دېسلە تەقسىر.

ــ سىز سىڭلىم ئايىمنى مەندىن سورىغاندا بەردىم. ئەمدى مەن ياشىنىپ قالدىم. ئەمدى مەن سىڭلىمنى سورىغاندا بېرىڭ.

بۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن جىم بولۇپ قالدى. يېرىم پادىشاھ دەپ نام ئالغان بۇ زاتنىڭ گېپىنى كىممۇ «ياق» دەپ يىرالمىسۇن. ئاخىر ھەممىسى قوشۇلدى، مەنمۇ ئىلاجسىز ئۆزۈم ياخشى كۆرگەن، شۇنچە يەردىن ئاتنىڭ كەينىگە مىندۈرۈپ ئېلىپ كەلگەن، خېلى يىللار بىللە ياشاپ، مېھىر ـ مۇھەببەت، كۆيۈم بىلەن بىللە ئۆتكەن قەدىناسىمدىن ئايرىلىشقا ئازاب ئىچىدە قوشۇلدۇم. مېنىڭ ئۇنى تۇتۇپ قېلىشقا ئامالىم بولمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئايالىمۇ ئاشۇ قېتىمقى سۇپتاي تاغ چايلىرىغا قوشۇلۇپ، يارىكەنت شەھىرىگە كېتىپ قالدى. لېكىن، بىزنىڭ بېرىپ كېلىشىمىز ئۇزۇلمىدى. چۈنكى، دادام ۋېلىباي بىلەن بەك يېقىن ئۆتەتتى. ۋېلىباينىڭ چايچىلىرى ئارىلاپ كېلىپ ـ كېتىپ تۇردى. سالام ئېيتىپ يۇرۇۋاتىمىز. «بىر كۈنلۈك ئەر ـ ئايالنىڭمۇ يۈز كۈنلۈك مېھرى بولىدۇ» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟ بەزى چاغلاردا، باشقا ئايال ئالغان بولسامۇ ئۇ قەدىناسنى ئەسلەپ قالىمەن، چۈنكى مېنىڭ ياشلىقىم يارىكەنتتە ئاشۇ ئايىم بىلەن بىللە ئۆيناپ ئۆتكەن ئەمەسمۇ، ــ دېدى ئوبۇل ھاجى ھېكايىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ.

ــ بولدى، غەم قىلما، شەھەرگە كىرگەندە نوغاي قىزلىرىدىن بىرنى ئېلىپ بېرىمەن، ــ دېدى سادىق ھاجى ئوبۇل ھاجىغا چاقچاق قىلىپ. ئۇلار يەنە كۈلكە ـ چاقچاق بىلەن يولنى داۋاملاشتۇردى.

كۈن چۈش بولاي دەپ قالغاندى. چانا قار ئۈچقۇنلىرىنى توزۇتۇپ ئۇچقاندەك ماڭماقتا. ئۇلار غۇلجا شەھىرىگە قەدەم قويدى ــ توپادەك ئارقىلىق خەنزۇ بازىرىدىن ئۆتۈپ، تاشلەپكىگە كەلدى.

— هوي، رەپىق، بۇگۈن قەيەردە مېھمان بولىمىز؟ ئاغىنىڭىزنىڭ ئۆيىدىمۇ ياكى دەڭدىمۇ؟ — دەپ چاقچاق قىلدى تۇرسۇن رەپىقنىڭ ئونيارغا كەلگەندە تۇرسۇنغا قارىغان چاقچىقىغا جاۋابەن، ھەممىسى پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى.

— ئاتلىرىڭنى تارت، تاشلەپكىدىكى نوغاي مەھەللىسىگە نوغاي بايلارنىڭ ئۆيىدە قوناق بولامىز، — دېدى سادىق ھاجى. ئۇلار كۈلكە ـ چاقچاق بىلەن نوغايلار مەھەللىسىگە كىرىپ كەتتى.

5

ئىككى ئات قوشۇلغان ئورۇس چانسى تاشلەپكە بازىرىغا كىلىپ ئوڭغا بۇرىلىپ، نوغاي مەھەللىسىدە توختىدى. ئۇلار كۆك دەرۋازىلىق، ئۆي تاملىرىغا نەقىش چىقىرىلىپ، گەرنىز ئىشلەنگەن، تاملىرىغا زەڭگەر سىن بېرىلگەن، دېرىزە قاپاقلىرى سىرلانغان، ئازادە ھويلىلىق، مېۋىلىك باغلىرى بولغان قورۇنىڭ ئالدىغا كىلىپ چانىدىن چۈشتى. بۇ كاتتا قورۇ شۇ مەزگىلدىكى غۇلجىدىكى تاتارلارنىڭ ئاقساقىلى، داڭلىق تاتار بايلىرىدىن بولغان پازىلجان يونۇچىنىڭ ئۆيى ئىدى. ئۇلار دەرۋازىدىن ئۆتۈپ پېشايۋانلىق ھويلىغا كىردى. چۈش مەزگىلى بولغاچقا ھويلىدا ئادەم يوق، ئۆي ئىگىلىرىنىڭ ھەممىسى چۈشلۈك تاماقنى ئولتۇرغاندەك قىلاتتى.

— ھوي، ئاقساقال بارمۇ؟ — سادىق ھاجى ھويلىدا تۇرۇپ ئۇنلۈك ۋارقىرىدى. ئۆيدىن ئالدىغا ئاق پەرتۇق تارتىۋالغان، چىرايى ئاق سېرىق كەلگەن بىر تاتار ئايال چىقىپ سالام بەردى. ئۇلارنى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى.

— مېھمانلار كەپتۇ، — دەپ ئۆيدىكىلەرگە خەۋەر قىلدى ئايال. پازىلجان يونۇچى ئۆيدىن چىقىپ، قىزغىن كۆرۈشۈپ،

مېھمانلارنى ئۆيگە باشلىدى. ئۇلار پەلەمپەي بىلەن كۆتۈرمە پېشايۋانغا چىقىپ، ئۇدۇلدىكى ئاستى تاختايلىق ئۆيگە كىردى.

ــ ھارمىغايسىلەر، ئەزىز قېرىنداشلار، سوغۇقتا مۇزلاپ كەتكەنسىلەر، قېنى ئىسسىق چاي ئىچىڭلار، ــ دېدى پازىلجان ئاقساقال ئۇلارنى چايغا تەكلىپ قىلىپ.

توختاخۇن مەزىن بىلەن ئوبۇل ھاجى بۇ تاتار ئۆيىگە ھەيرانلىق، ھەۋەس ئىلكىدە سىنچىلاپ قاراۋاتاتتى. ئۆي ئىچىگە ياغاچ كارىۋات، شىرما، ئۇستەل ـ ئورۇندۇق، تومپۇچكا، كىيىم ئىشكاپى، بۇلۇڭ ئۇستەل، تام ئىشكاپ، كىيىم جاھازىسى، رەسىم جاھازىسى، ساندۇق، گىلەم ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئۆي سەرەمجانلىرى قويۇلغانىدى. يوتقان ـ كۆرپىلەر كارىۋاتقا يىغىلىپ ئۇستىگە ئەدىيال، كارىۋات بېشىغا كەشتە ئىشلەنگەن چايشاپ يېپىلغان، كارىۋات قويۇلغان تامغا گىلەم تارتىلغان، پولغا گىلەم سېلىنغان، دېرىزىلەرگە كەشتە ئىشلەنگەن كالتە پەردە، ئىشىككە ئۇزۇن ئىشىك پەردىلىرى تارتىلغانىدى. توختاخۇن مەزىن ئۆز خىيالىدا بۇ تاتار ئۆيىنى سۈپتايدىكى ئۆيى بىلەن بىرمۇبىر سېلىشتۇرۇپ چىقتى. ھويلا ـ ئاران، ئېغىللىرىنى سېلىشتۇردى. ئۆزىنىڭ ئابرال تېغىغا قارىتىپ سېلىنغان پاكار ئۆيلىرى، بىر ـ بىرىگە تۇتاش كەتكەن پاكار قورۇق تاملار ئۇنىڭ خىيال ئېكرانىدىن بىر ـ بىرلەپ ئۆتتى. ئۇ خىيالىدا: بىز بىر ـ ئىككى يۈز قوينى، ئەللىك ـ ئاتمىش كالا، بەش ـ ئون دانە ئاتنى ئالدىمىزغا سېلىۋېلىپلا بىز ئەڭ باي، دەپ ئات ئۇستىدە غادىيىپ يۈرۈپتىمىز. باي دېگەن مۇنداق بولمامدۇ؟! سۈپتايدىكى بارلىق بايلارنىڭ مال ـ دۇنياسىنى يىغىسىمۇ، بۇ تاتار بېيىغا يەتمەيدىكەن، دېگەنلەرنى ئويلىدى.

توختاخۇن مەزىن ئاخشىمى ئاپپاق كىرلىك ـ يوتقانلاردا قورۇنۇپ يېتىپمۇ شۇ خىياللارنى قىلدى. تاتار مەسچىتىگە نامراز ئوقۇغىلى كېلىپ، ئۇنىڭ يېنىدىكى ئىككى ئېغىزلىق پەننىي

ئوقۇتۇش سىنىپىغا كىرىپ، بۇ يەردە ئوقۇۋاتقان ھەر مىللەت بالىلىرىنى كۆردى، ئۇلاردىن سۆيۈندى، خۇشال بولدى، بۇ ئۆزگىرىشلەردىن ھەيران بولدى. ئۇنىڭ چەت ـ ياقا، خىلۋەت يۇرتىدا دۇنيا دېگەن مانا مۇشۇ سۆپتاي دەپ يۇرگەن ئىدىيەسىدە زور ئۆزگىرىشلەر بولدى. ئۇ: «بالامنى چوقۇم مۇشۇ مەكتەپكە ئەكىرىپ ئوقۇتىمەن. ئوقۇغان ئادەملەرنىڭ يۇرۇش ـ تۇرۇشى، گەپ ـ سۆزى قالتىس بولىدىكەن. بىز قارىغۇلارچە يادلىۋالغان تۆت تال سۇرىدىن باشقا ھېچ نەرسە بىلمەيدىكەنمىز. «گاداي بولساڭ شەھەر تالاش» دېگەن گەپلەر مۇشۇ ئوخشايدۇ، دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈپ قانداق ئۇخلاپ قالغىنىنى بىلمىدى.

ئەتىسى توختاخۇن مەزىن بىلەن ئوبۇل ھاجى ئىككىسى ئاببابەكرى شاڭيونىڭ ئامانىتى بويىچە، غۇلجا مەدرىسىدە ئوقۇۋاتقان ئوغلى مەھمۇدنىڭ يېنىغا ئاببابەكرى شاڭيو بەرگەن سوۋغا ـ سالام، خالتىلارنى ئاپىرىپ بەرگىلى باردى. مەدرىسىنى ئايلىنىپ كۆردى، ئەينى چاغدا بىلال نازىم چىقىپ شېئىر يازغان مەدرىسەنىڭ راۋۇقىغا چىقتى. يىراقلارغا قاردى، قەلبى ھاياجانلاندى، يۈرىكى سۆيۈنۈشتىن تېز ـ تېز سوقتى. ئۇ يېنىدىكى ئوبۇل ھاجىغا دېدى:

ـــ پاھ ! قالتىس ساپتۇ، مۇنۇ مەدرىسە بىلەن راۋاقنى !

ـــ شۇنداق، مەزىن، قولى گۈل، ئاجايىپ ئۇستىلار ياساپتۇ، ـــ دېدى ئوبۇل ھاجى.

ئۇلار مەدرىسەنىڭ يېنىدىكى ئوقۇتۇش سىنىپلىرىدىن ئاببابەكرى شاڭيونىڭ بالىسى مەھمۇدنى ئىزدەپ تاپتى. مەھمۇد تېتىك، زېرەك بالا بولۇپ، ئۇنىڭ بىر جۈپ نۇرلۇق كۆزىدىن ئوت چاقناپ تۇراتتى. ئۇلار مەھمۇدنى كۆرۈپ قۇچاقلاپ سۆيۈپ كەتتى. مەھمۇدمۇ بۇ تۇغقانلىرىنى تۈيۈقسىز كۆرۈپ، ھەيران ھەم خۇشال بولدى. ئاتا ـ ئانىلىرىنى، يۇرتتىكى بارلىق تونۇش ـ بىلىش، ئەل ـ ئاغىنىلىرىنى سوردى. ئۇلارنىڭ قاچان، نېمە

ئىش بىلەن كەلگەنلىكىنى، قاچان قايتىدىغانلىقىنى، بىر - بىرلەپ سورىدى. توختاخۇن مەزمۇن ئۇنىڭ ئوقۇش ئەھۋالىنى سورىۋىدى، مەھمۇد:

— ھازىر مۇئەللىملەر بىزگە ئېلىپبە، ھېساب، ئوقۇش كىتاب (ئەدەبىيات)، ئەخلاق تەربىيەسى، تەبىئەت، تەنتەربىيە، ناخشا دەرسلىرىنى ئۆتۈۋاتىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى. توختاخۇن مەزمۇن مەھمۇدنىڭ ئېغىزىدىن ئۆزى ئۆمرىدە ئاڭلاپ باقمىغان دەرسلەرنى ئاڭلاۋاتاتتى. ئۇ تېخىمۇ ھەيران بولۇپ سورىدى:

— شۇنچە كۆپ دەرسلەرنى سىلەرگە كىملەر ئۆتىدۇ؟

— بىزگە ئۇيغۇر، تاتار مۇئەللىملەر دەرس بېرىدۇ، — دەپ چاقماقتەك جاۋاب بەردى مەھمۇد. ئۇ ئىككىسى مەھمۇدنىڭ شۇنچىۋالا كۆپ دەرسلەرنى ئوقۇيدىغىنىغا ئاغزىلىرىنى يوغان ئېچىپ ھاڭ - تاڭ قالدى.

مەھمۇد ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ پەنىي ۋە دىنىي دەرسلەرنى تىرىشىپ ئۆگەتمەكتە ئىدى. ئۇ قەلبىگە ئۇلۇغ ئارزۇ - ئارمانلارنى پۈككەن بولۇپ، كۆپ جاپا تارتسىمۇ، شۇنچە يىراقتىن كېلىپ، ئانا - ئانىسىدىن ئايرىلىپ پۇتۇن ۋۇجۇدى بىلەن ئۆگەنمەكتە ئىدى. بايا ئو سۇپىتايدىن كەلگەن بۇ تۇغقانلارنى كۆرگەندە بويىنغا ئېسىلىپ يىغلىغۇسى، ئۇلار بىلەن يۇرتىغا كەتكۇسى كەلدى. بىراق، ئۇنداق قىلمىدى. ئۇنىڭ ئۆزىدە يېتىلىۋاتقان ئۇلۇغۋار غايە، خاراكتېرى ئۇنداق قىلىشقا يول قويمىدى. ئۇنىڭ سەبىي قەلبىدە قانداقتۇر بىر ئوت كۆيمەكتە ئىدى. ئۇ بولسىمۇ كۆپرەك بىلىم ئېلىپ ئۆز ئانا يۇرتىغا، ئۆز خەلقىگە يارىملىق ئادەم بولۇش ئىدى. قەلبىدە قانچە جاپا تارتسىمۇ، ئۆزىنى شۇنچە يەردىن ئەكىرىپ ئوقۇتۇۋاتقان ئاتا - ئانىسىغا جاۋاب قايتۇرۇشتىن ئىبارەت ئۇلۇغ بىر ئارمان ھۆكۈم سۈرەتتى. بۇ يەرگە ئوقۇشقا كىرگەن بىر يىلدىن بۇيان ئۇنىڭدا روشەن ئۆزگىرىشلەر بولۇۋاتاتتى. بۇ ئۆزگىرىشلەر خۇددى

كىيىم ـ كېچەككە ئاستا ـ ئاستا توپا قونغاندەك قونۇۋاتاتتى. بۇ خىل ئۆزگىرىشلەرنى ئۆزى ۋە باشقىلار بىر قاراپلا بىلەلمەيتتى.

مەھمۇدنىڭ كۆپنى كۆرگەن ئوقۇتقۇچىلىرى ئىسمىنى ئانچە كۆپ ئاڭلاپ باقمىغان، چەت ـ ياقا يۇرتتىن كېلىپ پۈتۈن زېھنى بىلەن ئوقۇۋاتقان بۇ بۇغداي ئۆڭ، ئاق كۆڭۈل، تىرىشچان، زېھنى ئوچۇق بالىغا ئامراق بولۇپ قالغاندى. ئۇ بىكار ۋاقىت چىقسا ئۇستازلىرىدىن ھەر خىل كىتابلارنى ئېلىپ ئوقۇيتتى، سوئال سوراپ سۆھبەتتە بولاتتى. ئۇ دەرسلەردە سىنىپتىكى بالىلارنىڭ ئالدى بولۇپ ئوقۇۋاتاتتى. شۇڭا، ئوقۇتقۇچىلىرىمۇ ئۇنىڭغا ئامراق ئىدى. ئۇ مەسىلىلەرگە ئەتراپلىق، ئويلىشىپ جاۋاب بېرەتتى. توختاخۇن مەزىن بىلەن ئوبۇل ھاجى مۇئەللىملىرىدىن ئۇنىڭ ياخشى تەرىپلىرىنى ئاڭلاپ، بۇ يۇرت ئوغلىدىن پەخىرلەندى، سۆيۈندى، پىشانىسىگە سۆيۈپ قويدى.

ـــ بالام، ياخشى ئوقۇ، يارىلىق ئادەم بول، بىزمۇ ئانا يۇرتۇڭدا مەكتەپ ئاچقىلىۋاتىمىز. بىز سېنىڭدەك يارىلىق، بىلىملىك يىگىتلەرگە موھتاج ! ـــ دېدى توختاخۇن مەزىن ھاياجانلىنىپ كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ، ـــ قايتىپ بارغاندىن كېيىن مەنمۇ ئاغىنەڭ غىياسىدىننى مۇشۇ مەدرىسەگە ئەكىرىپ ئوقۇتىمەن.

ـــ شۇنداق قىل چوڭ دادا، بىللە ئوقۇيلى، يەنە سۈپتايدا نۇرغۇن ئاغىنىلىرىم نامراتلىق سەۋەبىدىن بۇ يەرلەرگە كىرىپ ئوقۇيالمايۋاتىدۇ. بولسا، شۇلارمۇ مۇشۇ يەردە ئوقۇغان بولسا، ـــ دېدى مەھمۇد.

ـــ خاتىرجەم بول، بالام، بىز ئاشۇنداق نامراتلار ئۈچۈن مەكتەپ ئاچماقچى. ئۇلار ھازىر كۆزى ئوچۇق قارىغۇ. ئۇلار پەقەت قۇي، كالا بېقىشنى، بۇغداي تېرىشنى، ئورما ئورۇشنى، ئوت

چېپىشنى، باغ باغلاشنى بىلمىدۇ. بىز چوقۇم ئۇلارنىڭ قولىغا قەلەم، كىتاب تۇتقۇزۇپ ئوقۇتمىز، چوقۇم بىزنىڭ يۇرتىمىزدىن داڭلىق ئادەملەر چىقىدۇ.

— توختاخۇن چوڭ دادا، مەن بۇ يەرگە كىرگەندىن كېيىن دۇنيانى قايتىدىن كۆرۈۋاتىمەن، بىزنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرىمىز دۇنيانى قولغا ئېلىپلا سۆزلەيدىكەن، دۇنيادا نېمە ئىشلار بولۇۋاتىدۇ، هەممىنى بىلىدۇ.

— شۇنداق بالام، سېنىڭ ئۇستازلىرىڭ تەرەققىي قىلغان ئەللەردە ئوقۇغانلار، كۆپىنى كۆرگەنلەر. سېنىڭ تەلىيىڭ باركەن. سەن ئاشۇنداق مەشھۇر زاتلارنىڭ قولىدا ئوقۇۋاتىسەن، مەن هەج سەپىرىدە نۇرغۇن يەرلەرگە باردىم، كۆردۈم، ئۇلارنىڭ تەرەققىياتى قالتىس ئىكەن. بالام، ياخشى ئوقۇغىن، پۇرسەت بولسا چەت ئەللەردە ئوقۇ، — دېدى ئوبۇل هاجى هاياجانلىنىپ.

— خاتىرجەم بولۇڭلار، ئاتا ـ ئانامغا دەپ قويۇڭلار، مەندىن ئەنسىرىمىسۇن، چوقۇم ياخشى ئوقۇيمەن. مەندىن يۇرتتىكى بارلىق چوڭ ـ كىچىكلەرگە، ئاغىنىلىرىمگە سالام دەپ قويۇڭلار.

— بولىدۇ بالام، سالمىڭنى چوقۇم يەتكۈزىمىز،

ئوبۇل هاجى بىلەن توختاخۇن مەزىن كوچا ئايلاندى. يولدا قاتارلىشىپ كېتىۋاتقان، بىر خىل فورما كىيگەن بالىلارغا هەۋەسلىنىپ قارىدى. پەيتون، خادىكلارغا چۈشۈۋېلىپ، نەلەرگىدۇر خۇشال ـ خۇرام كۈلۈشۈپ، چاقچاقلىشىپ كېتىۋاتقان ئوغۇل ـ قىزلارغا هەۋەسلىنىپ قارىدى. شەهەردە رەتلىك كىينىۋالغان ئادەملەرگە قارىدى، هەۋەس قىلدى: توختاخۇن مەزىنىڭ ياشلىق هېسسىياتى ئۇرغۇپ قالدى بولغاي:

— لوقمان هەكىم راست ئېيتقان ـ دە، جېنىنى ئالغىلى كەلگەن ئەزرائىلغا سەھرادا ياشىغان بەش يۈز يىلنىمۇ هېساب قىلدىڭمۇ دېگەنىكەن، — دېدى توختاخۇن مەزىن هاياجانلىنىپ.

— شۇنداق، مەزىن ئاخۇنۇم، بىز بۇ بىرقانچە كۈندە

غۇلجىدىكى نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەرنى كۆردۈق. ئەمدى بىزمۇ ئويغانماساق بولماپتۇ. قاچانغىچە قۇدۇق ئىچىدىكى باقىدەك دۇنيا مۇشۇ دەپ يۈرىمىز، ــ دېدى ئوبۇل هاجى. ئۇلار كەچكىچە بازار چۆرگىلەپ، كەچكە يېقىن تاشلەپكىدىكى نوغاي مەھەللىسىگە، ئۆزلىرى چۈشكەن پازىلجان يونۇچىنىڭ ئۆيىگە يېنىپ كەلدى.

ئۇلار هويلىغا كىرىپ بۇ قورۇغا قايتىدىن سەپسالدى. ئۆيلەر دالان ـ ساراي، سوقا ئۆي، ئوتتۇرا، ئىككى يان ئۆي ۋە كاردوردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، كۈنگەيگە قارىتىلىپ سېلىنغانىدى. بۇ ئۆيلەرگە يېقىنراق قىلىپ سېلىنغان مەخسۇس ئاشخانا ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش پېچىنە پىشۇرىدىغان، تاماق ئېتىدىغان پىلتىلار سېلىنغان، ئۆيدىن يىراقراق يەرگە مۇنچا قۇرۇلغان، يېنىغا چوڭقۇر ئەۋرەز ئازگىلى كولانغانىدى. ئۆينىڭ نېرىسىغا سېغىن سىيىرغا قوتان، مىنىدىغان ياكى خادىك ـ پەيتونلارغا قاتىدىغان ئاتلار ئۈچۈن ئىككى قەۋەتلىك ئېغىللار سېلىنغانىدى. بىرىنچى قەۋىتىگە ئات باغلانغان، ئىككىنچى قەۋىتىگە ئارپا ـ سۇلۇ، بېدە، قوناق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش يەم ـ خەشەكلەر قويۇلغان. هاجەتخانا ئۆيدىن يىراقراق بۇلۇڭلارغا كولىنىپ، ئۈستى يېپىلغان، ئەتراپى كېسەك بىلەن قورشىلىپ، ئاقارتىلغانىدى.

ــ بىزنىڭ يۇرتتا بۇنداق ئېغىللاردا ئادەملەرمۇ ياتالمايدۇ جۇمۇ، ئوبۇل هاجى، نېمىدېگەن چىرايلىق سالغان ئىمارەتلەر بۇ! ــ دېدى توختاخۇن مەزىن هويلىدىكى هەممە يەرنى ئارىلاپ چىقىپ.

ــ هەممىنى ئوخشاتقان بىلىم، بايلىق، پۇل. پۇلنى بىلىم تاپىدۇ. بىز چوقۇم بالىلىرىمىزنى ئوقۇتۇشىمىز كېرەك. شۇ چاغدا بىز بۇنىڭدىنمۇ چىرايلىق، هەشەمەتلىك ئىمارەتلەرنى سالىمىز، ــ دېدى ئوبۇل هاجى توختاخۇن مەزىنگە قاراپ.

ئۇلار ئۆزئارا پاراڭلىشىپ، ئېغىل تەرەپكە ماڭدى، ئاتلىرىغا

يەم بېرىپ، بىدە سېلىۋاتقان تۇرسۇن چانىچى:
ــ ھەي ھاجىكا، ئۆي، ئىغىللارنىڭ ئۆرنىكىنى ئېلىۋاتامسىز نېمە؟ قايتىپ بېرىپ راسا بىر كېلىشتۇرۇپ، سۇپىتايدا بىر قىلىپ ئۆي سالاي دەۋاتامسىز؟ ــ دەپ چاقچاق قىلدى.
ــ شۇنداق بىز ئۆيمۇ سالىمىز، مەكتەپمۇ سالىمىز!

6

كەچكە يېقىن پازىلجان يونۇچىنىڭ ئۆيىگە خادىك، پەيتونلاردا غۇلجىدىكى تاتار بايلىرىنىڭ ئاقساقاللىرى، ئۇيغۇر مۆتىۋەرلىرى، مائارىپچىلار، زىيالىيلار يىغىلىشقا باشلىدى. سادىق ھاجىمۇ ئۇلار بىلەن چاقچاقلىشىپ بىللە پەيدا بولدى. كەچتە كاتتا مەشرەپ بولدى. ئاككوردىيونلار چېلىنىپ تاتارچە جىرلار جىرلاندى. ئۇيغۇر سازەندىلەر بولسا، ئىلى خەلق ناخشىلىرىنى ئېيتىپ يۇرەكلەرنى لەرزىگە سېلىپ، قەلبلەرگە ئوت ياقتى. ئۇلار كۇي ـ مۇزىكىلار، جىرلار ـ ناخشىلار توختىغاندىن كېيىن ئۆزئارا پاراڭغا چۈشتى.
ئۇلارنىڭ پاراڭلىرى تۇرلۇك مەزمۇنلاردا بولۇۋاتاتتى. بۇلارنىڭ ئارىسىدا، بۇگۈنكى مېھمانلار قاتاردا تۆردىن ئورۇن ئېلىپ ئولتۇرغان ئۇيغۇرلاردىن ياركەنتتە پەننىي مەكتەپتە ئوقۇغان، پەننىي، دىنىي جەھەتتە يېتىشكەن داڭلىق مائارىپچى ئابدۇمۇتائالى خەلپەتمۇ، 1899 ـ يىلى سىدىق ھاجى غابدىق ئۆز خىراجىتى بىلەن ئېلىپ كەلگەن، قازان مەدرىسەلىرىدە ئوقۇغان، ئەتراپلىق بىلىم ئېلىش ئۈچۈن، ئاستراخان، بۇخارالارغا بارغان، شۇ زامانىنىڭ دىنىي ئۆلىماسى، مائارىپچىسى كەشفۇل ئەسرار دامۇللىمۇ قاتناشقانىدى. بۇ ئىككى زات ئۆينىڭ تۆردە بىر ـ بىرىگە يانداش ئولتۇراتتى. كەشفۇل ئەسرار دامۇللا ئاق سېرىق كەلگەن ئېگىز، گەۋدىلىك، كەم سۆز، سۇرلۇك ئادەم

بولۇپ، تاتارلار بۇ ئادەمنى «دامواللام ھەزرەت» دەپ ئاتىسا، ئۇيغۇرلار «نوغاي دامواللام» دەپ ئاتايتتى. چاي تارتىلىپ، پاراڭلار سەل بېسىققاندا سادىق ھاجى ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ھۆرمەتلىك، مۆھتەرەم تەقسىرلەر، سىلەرگە دەيدىغان بىر ئېغىز سۆزۈمىز بار ئىدى، — دېدى. ئاڭغىچە ئوبۇل ھاجى توختاخۇن مەزىنمۇ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ تەۋەززۇ ئىلكىدە قول باغلاپ تۇرۇشتى.

— نىلقىنىڭ سۆپتاي دېگەن يېرىدە ياشاۋاتقان ئون نەچچە تۆتۈن تاتارلار بار. بىز ئۇ يەردە ئۇيغۇر، قازاق قاتارلىق قېرىنداشلار بىلەن تۇغقاندەك ناھايىتى ياخشى ئۆتىمىز. ئۆلۈك ـ تىرىكمىز، توي ـ تۆكۈنىمىز بىللە بولىدۇ. ئۇ يۇرتتىكى كۆپىنىڭ ئازراق بىر تەلىپى بار ئىكەن. شۇنداقلا بۇ تاتارلارنىڭمۇ ئارزۇسى. بۇ يېنىمدا تۇرغان ئىككى قېرىندىشىمىز بىلەن مەن ئاشۇ يۇرت خەلقىگە ۋاكالىتەن كەلدۇق. ئۇ يۇرتتىكى كۆپچىلىكنىڭ تەلىپى — ئۆز يۇرتىدا بىر پەننىي مەكتەپ ئاچساق، دەيدىكەن. مۇشۇ بىر ئىشقا بۇ يەردە ئولتۇرغان يۇرت كاتتىلىرى، مائارىپچىلار، ئۆلىمالار يارەم قىلسىكەن دېگەن ئۈمىد بىلەن كەلدۇق، — دېدى سادىق ھاجى.

— شۇنداق، كۆپچىلىك بىز ئاشۇ يۇرتقا ۋاكالىتەن كەلدۇق. سۆپتاي چەت ـ ياقا يۇرت، ئىلىم ئەھلىلىرى بەكلا كەمچىل. نادانلىق، ساۋاتسىزلىق ئېغىر، بالىلىرىمىزنىڭ كۆزى ئوچۇق قارىغۇ بولۇپ قالدى، — دېدى توختاخۇن مەزىن.

— بىز يۇرتتىكى كۆپچىلىك بىلەن مەسلىھەتلەشتۇق، قانچىلىك خىراجەت كەتسە، بىز ئۈستىمىزگە ئالىمىز. پۇلى بارلار پۇل، مېلى بارلار مال، كۈچى بارلار كۈچ چىقىرىدىغان بولدى. ئاشۇ يۇرتتىكى سەبىلەرنىڭ دىلىغا ئىلىم سېلىپ يورۇتساق دېگەن ئۈمىدتە، — دېدى ئوبۇل ھاجى.

— ساۋابلىق ئىشلار خەيرلىك بولغاي، ئاق نىيەتلار قوبۇل بولغاي ! ناھايىتىمۇ كاتتا ئىشنى باشلاپسىلەر، بىز چوقۇم

قولىمىزدىن كېلىشچە ياردەم قىلمىز، — دېدى ئابدۇموتائالى خەلىپەت.

— ھازىر پۇلى بارلار، ھال - ئوقىتى ياخشىلار بالىلىرىنى مەدرىسەلەرگە ئەكىرىپ ئوقۇتۇۋاتىدۇ. بىراق، يوقسۇللارنىڭ بالىلىرى ئوقۇشسىز قالماقتا. ئۇلارنىڭ قارىغۇ قەلبى ئىلىم نۇرىغا تەشنا ... — دېدى سادىق ھاجى. ئۇ بىرئاز تۇرۇۋالدى، — كەشفۇل ئەسرار ھەزرەتىنىڭ نام - شۆھرىتى بىزگە مەلۇم، تەقسىرنىڭ ھەرقانداق تەلىپىنى بىز ئورۇنلىساق، ھەزرەتلىرى ئۇ يۇرتلارنى كۆرگەچ، شۇ يەرگە مۇبارەك قەدەمىنى تاشلاپ، بىزنىڭ بۇ ئىشىمىزنى قوللاپ بەرسە، سۈپىتاي خەلقى چەكسىز خۇش، مىننەتدار بولغان بولاتتى ... — سادىق ھاجى ئۆز مۇددىئالىرىنى يوشۇرماي ئۇدۇللا ئېيتتى. چۈنكى، سادىق ھاجى كەشفۇل ئەسرار ھەزرەت بىلەن يېقىن بولۇپ، نەچچە كۈندىن بېرى ئۇ زات بىلەن كۆپ سۆزلەشكەن، مەكتەپ ئېچىش ئىشىنى ئۇ زاتقا دېگەن، سۈپىتايغا تەكلىپ قىلغان، پىكىر بىرلىكىگە كېلىپمۇ قالغانىدى. بايىاتىن بېرى گەپكە ئارىلاشماي تۇرغان نوغاي داموللا ئورنىدىن سەل قوزغىلىپ قويۇپ گەپ باشلىدى:

— مەكتەپ ئېچىش ساۋابلىق ئىش، بالىلارنىڭ دىلىغا ئىلىم سېلىش ئاللاتائالانىڭ پەرھىزلىرىنىڭ بىرىدۇر. ئاق يولۇڭلار راۋان بولغاي. مەيلى قايسى يۇرتتا بولسۇن ئىلىم ئەھلىلىرى، مەرىپەتچىلەر كۆپ بولسا، شۇ يۇرت گۈللىنىدۇ، راۋاج تاپىدۇ. ئەكسىچە پاسىقلار كۆپ بولسا، يۇرت زاۋاللىققا يۈزلىنىدۇ. بايا سادىق ھاجى تەكلىپ قىلدى. مەن تەكلىپنى قوبۇل قىلىمەن. بۇ كاتتا ئىشىڭلارغا چامىمنىڭ بارىچە يارىمىم قولۇمنى سۇنىمەن. بىراق، مەن ھازىر بۇ يەردە بالا ئوقۇتۇۋاتىمەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە قىش - قۇرۇن ۋاقتى، ياز كەلسە ئاندىن بىر گەپ بولسۇن. ھازىر تەييارلىقمۇ يوق. بۇ يەردىكى ئىشلىرىمنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولۇپ، ئاندىن چىقسامۇ چىقاي، — دېدى كەشفۇل ئەسرار ھەزرەت.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاپ تورى بىكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

— ھەزرەتكە كۆپ ھەشقالـلا، بىزنىڭ ئۇنىڭسىزنى يەرده قويمىدىلا، يۇزىمىزنى قىلدىلا، يۇرتقا چىقساقمۇ يۇزىمىز يورۇق بولىدىغان بولدى، — دەپ رەھمەت ئېيتتى سادىق ھاجى.

— سۇپىتاي خەلقى ئاق كۆڭۈل، مېھماندوست، كۆكسى قارنى كەڭ، قەيسەر، ئەمگەكچان خەلق. بۇ يۇرتتا مەكتەپ ئېچىش زۆرۈردۇر. مەن ئامال بولسىلا سىلەرگە ياردەم قىلمەن. مېنىڭمۇ سۇپىتاي، تار مەھەللىلىرى بىلەن قويۇق ئۇرۇق - تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتىم بار، مەنمۇ بارىمەن، ياردەم قولۇمنى سۇنمەن، — دېدى ئابدۇمۇتائالى خەلپەت. بۇ زاتمۇ ھازىر غۇلجا مەدرىسەدە بالا ئوقۇتۇۋاتاتتى.

— قېنى ئەمىسە ئىشىكلارنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشى ئۈچۈن، ئۇلۇغ ئاللادىن دۇئا تەلەپ قىلايلى، — دېدى ئابدۇمۇتائالى خەلپەت بىرئازدىن كېيىن. ئۇ دۇئاغا قول كۆتۈردى. ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئۈيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى دۇئا قىلىشتى.

— ئامىن !

— ئامىن !

...

7

1910 - يىلىنىڭ باھار قۇياشى بۇ خاسىيەتلىك يۇرتقا باشقىچە نۇرىنى چاچقانىدى. ئابرال ئوستىدىن كۆتۈرۈلگەن قۇياش يەر - زېمىنىنى ئىللىتماقتا. ئابرال تېغىدىن ئىبارەت بۇ بۇيۇك ئانا ئۆز باغرىدا تالايلىغان سىرلارنى بېسىپ ياتماقتا، ئۇنىڭ خۇشاللىق يېشىمۇ، ھەسرەتلىك يېشىمۇ باغرىنى يېرىپ ئاققان مۇشۇ قاش دەريا‌سى بىلەن تومۇرداش. بۇ تۇپراقتا بولۇپ ئۆتكەن سانسىز ۋەقەلەرگە، كەچمىشلەرگە، قىسمەتلەرگە مۇشۇ ئۇلۇغ ئانا تاغ شاھىت. تالاي تاغ يۇرەك باتۇر، ئەزىمەتلەرنى مۇشۇ ئابرال ئانا ئۆز قوينىدا ئەر يەتكۈزۈپ، شانلىق تارىخنى

ياراتقۇزۇپ، يەنە ئۆز باغرىغا ئېلىپ مەھكەم بېسىپ ياتماقتا. ئابرال ئانىنىڭ ھەربىر چىمدىم توپىسىدا ئەجدادلارنىڭ ئۆچمەس ئىزلىرى قالغان، ھەربىر قىيا تاشلىرىغا باتۇرلارنىڭ مەڭگۈ ئۆلمەس سۈرەتلىرى بېسىلغان، ئۇلارنىڭ قانلىرى سىڭگەن تۇپراقتىن ساناقسىز گۈل ـ گىياھلار ئۈنۈپ چىقىپ قىزارغان. ئۆركەشلىك قاش دەرياسىدا ئۇلارنىڭ روھى ئاقىدۇ. ئابرال تېغى ئۆز باغرىدا بۇ يۇرتنى يېقىملىق ئەللەي ناخشىسى بىلەن پەپىلەپ كېلىۋاتقانلىقىغا تالاي زامانلار بولدى. شۇ ئۇزاق دەۋرلەردىن باشلاپلا بۇ تۇپراقتا ئەجدادلىرىمىز ئات چاپتۇرۇپ ئۆتتى. بۇ تۇپراقتا ياشىغان تالاي قوۋم ـ مىللەتلەردىن تالايلىرى ئىز ـ دېرەكسىز تارىخ سەھىپىسىدىن يوقالدى. لېكىن، ئابرال تېغى بۇ زېمىندا يەنىلا ئۆز پېتى تۇرىۋەردى، ئۆز باغرىدا سانسىز قەھرىمانلارنى، باتۇرلارنى يېتىشتۇرۇپ چىقتى. ئۇلار يىللارنىڭ ھەربىر قۇرلىرىغا، تارىخ بەتلىرىگە ئەقىل ـ پاراسىتى، قان تەرى بىلەن يېڭى، مەڭگۈ ئۆلمەس مەزمۇنلارنى يازدى. ئابرال ئاتا ئۆز باغرىدا يېتىلگەن ئوغلانلىرىنى بىر كۈنمۇ ئۇنتۇپ قالغىنى يوق!

مانا بۇگۈن ئابرال باغرىغا جايلاشقان بۇ خىلۋەت مەھەللە سۈپتاي قۇياش نۇرىغا چۆمۈپ بايرام تۈسىگە كىرگەندى. يېڭى بىر تاڭ تولىمۇ يوروق، نۇرلۇق ئاتتى. قۇياش ئاتەشتەك قىزىرىپ مېھىرلىك نۇرىنى بۇ زېمىنغا چېچىپ ئۇيۇقتىن كۆتۈرۈلدى. ئابرال ئانا بەركەتلىك داستىخىنىنى يېيىپ، سېخىي ئالقىنىنى ئاچتى.

سۈپتاي خەلقىنىڭ كۈچلۈك تەلىپى ۋە سۈپتايدىكى سادىق ھاجى قاتارلىق تاتارلارنىڭ يارىدىمى بىلەن ئاتاقلىق مائارىپچى، دىنىي ئۆلىما كەشفۇل ئەسرار (نوغاي دامۇللا) سۈپتايغا مەكتەپ ئېچىش ئۈچۈن كەلگەندى. سۈپتايدىكى چوڭ ـ كىچىك ھەممىسى بۇ زات بىلەن كۆرۈشۈپ سالام بېرىش ئۈچۈن سادىق

www.uyghurkitap.com

هاجىنىڭ ئۆيىگە يىغىلغانىدى. ماللار سويۇلۇپ كاتتا سورۇن هازىرلاندى، هەممىسىنىڭ چېهرىدە كۈلكە ـ تەبەسسۇم جىلۋە قىلاتتى. ئۆينىڭ تۆردە نوغاي دامولا، ئاتابەكرى شاڭيو، ئوبۇل هاجى، توختاخۇن مەزىن، ئەرشىدىن، مەنسۇر باي، مۇستاپا ئۇستا قاتارلىقلار ئولتۇرغانىدى. ئۇلار مەكتەپنى قانداق ئېچىش ئۇستىدە سۆزلەشمەكتە.

ـــ هۆرمەتلىك يۇرت ئەهلى، جامائەت، بۈگۈن بىزنىڭ بۇ يۇرتىمىزغا تاتارلار ئىچىدىن يېتىشىپ چىققان ئاتاقلىق دىنىي زات، مائارىپچى كەشفۇل ئەسرار تەقسىر قەدەم تەشرىپ قىلىپ، تۆرىمىزدە ئولتۇرۇپتۇ. تەقسىر ئارىلىقىنى يىراق كۆرمەي، يۇرتىمىزنى كىچىك بىلمەي، ئىلىم نۇرىنى دىلىمىزغا تاراتقىلى كەلدى. ئەمدىكى گەپ بىزنىڭ بۇ زاتنىڭ ئىشلىرىنى قوللاپ ياردەم قىلىشىمىزدا. يۇرت بىزنىڭ، بالىلار بىزنىڭ، بىر قىسىم دىنىي مۇتەئەسسىپ كۆچىلەر بىزنىڭ پەنىي مەكتەپ ئېچىشىمىزغا قارشى، بىز قانداق مەكتەپ ئاچىمىز؟ بالىلىرىمىزنى قايسى مەكتەپتە ئوقۇتىمىز؟ بىز يۇرت خەلقىنى هەربىر تەلەندۇرۇپ پەنىي مەكتەپ ئېچىشىمىز كېرەك، هەرگىزمۇ بالىلىرىمىزنى كۆزى ئوچۇق قارىغۇ قىلىپ، خار ـ زار قىلدۇرۇپ قويماسلىقىمىز كېرەك! هازىر يۇرتىمىزدا سالام خەت يازغۇدەك ئادەم يوق. بۇنداق كېتىۋەرسە بولمايدۇ! ـــ دېدى ئاتابەكرى شاڭيو. ئۇنىڭ نۇرلۇق كۆزلىرىدىن ئوت ئۇچقۇنى يېنىۋاتاتتى، قىسقا ساقىلى هاياجانلانغانلىقىنمۇ سەل تىترەۋاتاتتى.

ـــ ئاتابەكرى شاڭيو توغرا گەپ قىلدى. ئېغىزدىكى قۇرۇق گەپ بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ، ساقالدىكى ئاشقا قورساق تويمايدۇ. بىز بۇ ئىشتا كۆپچىلىكنىڭ قوللىشىغا موهتاج. هازىر بىز هەل قىلىدىغان مۇنداق بىر قانچە ئىش بار. بىرىنچىدىن، تەقسىرنىڭ ئائىلىسى ئولتۇرىدىغان ئۆينى هەل قىلىشىمىز كېرەك.

ئىككىنچىدىن، بالىلار ئوقۇيدىغان ئۆينى تەييار قىلىشىمىز كېرەك. ئۈچىنچىدىن، ئوقۇش راسخوتىنى يېغىشىمىز كېرەك، — دېدى ئوبۇل ھاجى. كۆچىلىك غۇلغۇلا قىلىشىپ، بىر - بىرى بىلەن ھەل قىلىش چارىلىرى ئۈستىدە ئۆز كۆزقاراشلىرىنى دېيىشتى.

— كەشفۇل ئەسرار تەقسىر نوغايلار مەھەللىسىدە، بىزنىڭ ئۆيدە تۇرسۇن، مەن ئىككى ئېغىزلىق ئۆيۈمنى بەردىم، — دېدى سادىق ھاجى.

— مېنىڭ ئۆيۈم مەسچىتكە يېقىن، تەقسىر، ھازىرچە مەسچىتنىڭ يېنىدىكى بىر ئېغىزلىق ئۆيدە بالا ئوقۇتۇشنى باشلىساق، مەن ئەتىياز كېلىشى بىلەن كۇزلۇكۈمگە چىقىپ كېتىمەن، ئەگەر ئۆي يېتىشمىسە بىر ئېغىز ئۆيۈمنى بېرىپ تۇرىمەن، — دېدى توختاخۇن مەزىن.

— مەن ئوقۇتۇش راسخوتى ئۈچۈن، بەش كالا، ئەللىك قوي ئاتىدىم، — دېدى ئاببەكرى شاگىيو.

كۆچىلىك رەھمەت، ھەشقاللا ئېيتىشتى. ئارقىدىن ئەرشىدىن، ئوبۇل ھاجى، زىياۋۇدۇن ئەللىكبېشى، قۇتبىدىن قاتارلىقلار ئارقا - ئارقىدىن مال - ۋاران، پۇل ھەدىيە قىلدى. ئاخىردا كۆچىلىك مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق كەشفۇل ئەسرار تەقسىرنى مەسچىتكە ئىمامەتچىلىك قىلىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلدى. كۆچىلىك بىردەك قوشۇلغان بولسىمۇ بۇرۇنقى ئىمامنىڭ قارامتۇل چىرايى تېخىمۇ قاردىاپ، ئۆچكە ساقلى تىترەپ، گەپ - سۆز قىلماي، ئالدى - ئارقىسىغا قارىماي پېشىنى قېقىپ چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ بۇ قىلىقىدىن ئۆزىنىڭ ئىمامىلىقتىن قالدۇرۇلغانلىقىغا قاتتىق نارازىلىق قىلىۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى.

بۇ چاغدا سۇپتايدىكى مەسچىتنىڭ يېنىدا بىر ئېغىزلىق تالىپخانا بولۇپ، «ئۇسۇلى قەدىم» بويىچە بالا تەربىيەلىنىپ

كەلگەندى. بالىلارغا ئاساسەن ئېلىپبە، ھېساب، ھەپتىيەك، شەرھى ئىمان ۋە سوپى ئاللايار، شاھ مەشرەپ قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرى دەرسلىك قىلىپ ئۆتۈلگەنىدى. بالىلار ئوچۇق ـ كېچىك ئارىلاش ئوقۇيتتى. ھېچقانداق ئوقۇتۇش پروگراممىسى، شۇنىڭدەك ئوقۇتۇش تۈزۈمى يوق ئىدى. نوغاي داموللا مەسچىتكە ئىمام بولۇپ، ئەتىسىدىن باشلاپ، مەسچىت ئىچى جانلىنىشقا باشلىدى. نوغاي داموللا بەش ۋاخ نامازدا مەسايىل مەرىپەت قىلىپ، مائارىپنىڭ مۇھىملىقى، بالىلارنى ئوقۇتۇشنىڭ زۆرۈرلۈكى ھەققىدە توختىماي سۆزلەپ، بۇ يۇرتتىكى خەلقلەرنىڭ كۆزىنى ئاچتى، ئادەملەر مەسچىتكە پاتماي قالدى. بىراق، بۇ پەند ـ نەسىھەتلەر بىر قىسىم ئادەملەرنىڭ قۇلىقىغا تازا ياقماي قالدى...

شۇنداق قىلىپ، نوغاي داموللىنىڭ ئاچقان يېڭىچە ئوقۇتۇش سىستېمىغا غىياسىدىن، بېشىر، قېيۇم، ئىسمائىل، تۇراق، ئىبراھىم قاتارلىق يىگىرمىدەك بالا يىغىلىپ رەسمىي ئوقۇش باشلاندى. نوغاي داموللا دەسلەپتە مۇشۇ يەرنىڭ شارائىتىغا ماسلاشتۇرۇپ، «ئۇسۇلى قەدىم» بويىچە دەرس ئۆتتى. كېيىن ئاستا ـ ئاستا، يېڭىچە ئوقۇتۇش تۈزۈملىرىنى ئورناتتى. بۇنىڭ بىلەن سۇپتايدا تۇنجى قېتىم دىنىي، پەننىي دەرسلەر بىرلىكتە ئۆتۈلىدىغان پەننىي مائارىپ شەكىللىنىشكە باشلىدى. ماتېماتىكا، تارىخ، تەبىئەت، جۇغراپىيە، تەنتەربىيە قاتارلىق دەرسلەرنى قوشۇپ ئۆتتى. ئۇنىڭ «جەدىتچىلىك» (يېڭىچە مائارىپ) ئۇسۇلى بويىچە ئوقۇغۇچى تەربىيەلەش يولى سۇپتاي خەلقنى خۇرسەن قىلدى. كونىچە ئۇسۇل بويىچە ئوقۇپ نەچچە يىلدىمۇ ساۋاتى چىقمايۋاتقان بالىلارنىڭ نوغاي داموللىنىڭ قولىدا بىرنەچچە ئاي ئوقۇپ ساۋاتلىق بولغانلىقىدىن سۆيۈنگەن ئاتا ـ ئانىلار ئۇنى قىزغىن قوللىدى.

نوغاي داموللىنىڭ شان ـ شەرىپى يېقىن ـ يىراقتا تارىلىپ،

قوشنا يۇرتلاردىن ئۇيغۇر، قازاق بالىلىرى كېلىپ ئوقۇشقا باشلىدى. نوغاي دامۇللا بىر تەرەپتىن مەسچىتكە ئىمامەتچىلىك قىلىپ، مەسايىل مەرپىەت قىلىپ، ژۇرنال ـ نەسىھەت قىلسا، بىر تەرەپتىن بالا تەربىيەلەشنى چىڭ تۇتتى. ئۇ بالىلارغا پاكىز، رەتلىك يۇرۇشنى تاپىلاپ، ئۇلارغا قاتتىق تەلەپ قويدى. ھەر كۈنى بالىلارنى دەرس ئارىلىقىدا، تەنتەربىيە دەرسلىرىدە سىرتقا ئېلىپ چىقىپ گىمناستىكا ئويۇنتىپ، مەشىق قىلدۇردى.

مانا بۇگۈنمۇ كۈندىكى ئادىتى بويىچە ئوقۇغۇچىلارنى مەھەللىنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى «تاشلىق» دېگەن يەرگە ئاپىرىپ گىمناستىكا ئويۇنتىپ مەشىق قىلدۇردى. بالىلار ئالدى بىلەن نوغاي دامۇللىنىڭ يېتەكچىلىكىدە مەيدانىنى ئايلىنىپ يۈگۈردى. ھەر خىل ھەرىكەتلەرنى قىلدى. راھەتتە، دىققەتتە تۇردى. بالىلار خۇددى ھەربىي كوماندىرلارنىڭ ئالدىدا تۇرغان ئەسكەرلەردەك گىمناستىكا ئويناپ مەشىق قىلدى. ئۇلار بارغانسېرى ئەقلىي ۋە جىسمانىي جەھەتتە تەڭ تەربىيەلىنىپ يېتىلمەكتە ئىدى.

بىراق، نوغاي دامۇللىنىڭ بۇ يېڭىچە ئوقۇتۇش ئۇسۇلى نىيازئاخۇن باشچىلىقىدىكى دىنىي مۇتەئەسسىپ كۈچلەرنىڭ دىتىغا ياقمىدى، ئۇلارنىڭ ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن قارشىلىق قىلىشىغا ئۇچرىدى. بىر كۈنى تويدا نىيازئاخۇن نوغاي دامۇللىنى كۆپچىلىككە كۆرسىتىپ:

ــ بۇ بالىلارنى دىندىن ئازدۇرغانلىق، يولدىن چىقارغانلىق، ــ دېدى ساقىلىنى قولى بىلەن سىلاپ تۇرۇپ.

ــ بۇ نېمە دېگەنلىرى؟ بالىلارنىڭ ساۋاتىنى چىقىرىپ، قورسىقىغا بىلىم سالسا دىندىن ئازدۇرغانلىق بولامدىكەن؟ قانداق قاملاشمىغان گەپ ! ــ دېدى توختاخۇن مەزىن ئاچچىقلىنىپ، نىيازئاخۇنغا رەددىيە بېرىپ. بۇ يەردە يەنە نۇرغۇن تالاش ـ تارتىشلار بولدى. بۇ سورۇندا ئولتۇرغان نوغاي دامۇللا «پوققا چالما ئاتساڭ ئۆزۈڭگە چاچرايدۇ» دېگەندەك بۇ يەردە ئۇلار بىلەن

گەپ تالىشىپ ئولتۇرۇشنى خالىمىدى، ئۇ بۇ ئىشنىڭ ئاخىرى جېدەلگە ئايلىنىپ كېتىدىغانلىقىنى بىلەتتى، شۇڭا كۆپچىلىكنى ئارىسىغا ئىزا سالغۇسى كەلمىدى.

— قېنى، كۆپچىلىك تاماق يەيلى ! بۇ ئىشنى تالاشمايلى ! — دېگەن گەپ بىلەن بۇ تويدىكى دەتالاشنى ئابابەكرى شاڭيو يېغىشتۇردى.

8

ئابرال ئېتىكىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان سۇپتاي باھار كېلىشى بىلەن بەكمۇ گۈزەللىشىپ كېتىدۇ. خۇددى يېشىل يايلاقنىڭ ئۆزى. جەنۇبىي تەرىپىدە ئانچە يىراق بولمىغان يەردە ھەيۋەتلىك ئابرال تېغى بىلەن ئۆركەشلەپ تىنىمسىز ئېقىۋاتقان قاش دەريا سى بار. شەرقىي شىمال تەرىپىدە بۇلۇتلار بىلەن بوي تالىشىپ تۇرغان كۆكچوققا، كۆكقامىر تاغلىرى قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. كۆكچوققا تېغىنىڭ تەسكىيى بولسا مىڭمارال يايلىقى، ئاچال، گۈرسايلاردىن ئىبارەت، ئۇنىڭ ئارقىسىدا پولۇكنۇر تاغلىرى دەپ ئاتىلىدىغان شالدىرنىڭ تېغى بولۇپ، جىڭ ناھىيەسى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ.

بۇ يۇرت نىلقىنىڭ غەربىدە بولۇپ، ئېگىزلىككە جايلاشقان. يەر شەكلى جەھەتتىن كۆپ ئېدىرلىق، سايـ جىرالىق بولۇپ، كۈنگەيگە قاقلىنىپ، پۈت ـ قولىنى سۈنۈپ، سۈنايلىنىپ ياتقان ھارغىن بىر ئادەمگە ئوخشايدۇ. كۆكچوققا تېغىدىن بىر ساينىڭ سۈيى ئېقىپ كېلىدۇ. ساينىڭ ئىككى قانىتى قېلىن ئورمانلىق، جاڭگاللىق بولۇپ، ئادەم يالغۇز ئارىسىغا كىرىشكە ئەيمىنىدۇ. قۇچاق يەتمەس قاپاق تېرەكلەر، تاللىقلار، جىغان قاتارلىقلار قويۇق ئۆسكەن. ئەگەر بىرەرىنىڭ ئات ـ كالىسى بۇ توقايلىققا كىرىپ كەتسە، توقايلىق ئىچىنى ئارىلاپ ئىزدەپ مالنى تېپىش

بەكمۇ تەس. مالللىرىنى يىتتۇرۇپ قويغان مالچىلار ئاتلىرىغا مىنىۋېلىپ، ساينىڭ ئىككى قانىتىدىكى ئېگىز دۆڭلۇككە، ئېگىز قىرلارغا چىقىۋېلىپ يىراقتىن قارايدۇ. بۇ ئورمانلىقتا ياۋا توشقۇز، بورسۇق، تۈلكە، توشقان، سۇغۇر، ئېلىك، كەكلىك، قىرغاۋۇل قاتارلىق ھەر خىل ھايۋانات ۋە قۇشلارمۇ بار. شۇڭا، بۇ يۇرتتىكى ئادەملەر ئۆيلىرىدە بۇركۇت، قۇرغۇي، قارچىغا قاتارلىق قۇشلارنى بېقىپ ئوۋ قىلىشقا ئادەتلەنگەن. ئۇلار كۆپىنچە ۋاقىتلاردا، بىر قانچىسى توپلىشىپ ئوۋچىلىق قىلىدۇ. قولىدا بۇركۇت، قۇرغۇي، قارچىغا بارلىرى قوللىرىدىكى قوندىققا قۇشلىرىنى قوندۇرۇۋېلىپ، ئېگىز دۆڭلۇكلەرگە چىقىۋېلىپ پەسنى كۆزىتىپ تۇرىدۇ. بىر قانچىسى قىيقاس ـ چۇقان بىلەن ئاپىشاركا ـ تايغانلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ تۈلكە، توشقان، قىرغاۋۇل، كەكلىكلەرنى جاڭگال ئىچىدىن ئۇركۈتىدۇ. ئۇركۇپ ئۇچۇپ چىققان ئوۋلارنى ئېگىز دۆڭلۇكلەردە ئۆتكۈر كۆزلىرى بىلەن ئەتراپنى ھوشيارلىق بىلەن كۆزىتىۋاتقان بۇركۇت، قۇرغۇيلار پەستىن ئوقتەك شۇڭغۇپ بارغان پېتى كۇچلۇك پۇتلىرى، ئۆتكۈر تىرناقلىرى بىلەن بېشىدىن قامالالاپ تۇتۇپ بىردەمدىلا ئاستىغا بېسىپ، بىر تەرەپ قىلىدۇ. توقايلىقتىن چىقماي، جېنىنى ئېلىپ قېچىپ يۇرگەن تۈلكە، توشقانلارنى يۇگۈرۈك تايغانلار بىر تەرەپ قىلىدۇ. مۇشۇنداق كۆڭۈللۈك ئوۋچىلىق بۇ يەردە ھەر كۈنى دېگۈدەك بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ يەردىكى ئادەملەر ئوۋچىلىق، مال بېقىش، بىنەم تېرىش بىلەن بولۇپ، جاھان ئىشلىرى بىلەن ئانچە كارى يوق. ئۇلارنىڭ مالللىرى ياخشى كۆپەيسە، بىنەمگە تېرىغان بۇغدايلىرى ياخشى ئوخشسا، يەيدىغان ئاشلىقلىرىنى ئورىلارغا كۆمۈۋالسا بولدى. بىردىن ياخشى ئات بولسا، بېشى ئاسمانغا يېتىدۇ. بەيگە ئېتى يوقلار بولسا قولىدىكى ئانچە ـ مۇنچە يۇگرەيدىغان بىچارە ئاتلىرىنى تازا ھارغۇزۇپ، بەزىدە تاڭشۇرۇپ بىر ئۇستىخان

قىلىپ قويىدۇ. بەيگىگە مۇناسىپ كەلمىسە «ھەي، بۇ ئاتنىڭ يارىغى كەم بولۇپ قاپتۇ، يەنە كۆتۈلمىدىغان ۋاقتى بار ئىكەندۇق» دەپ ئۆز كۆڭۈللىرىنى خۇش قىلىدۇ. بەيگە ئېتى بارلارنىڭ يۈرتىدا كاتتا ئابرۇيلۇق ئادەملەر ھېسابلىنىدۇ. ئۇلار غازدەك غادىيىپ يۈرىدۇ. دېھقانچىلىق ئىشلىرى تۈگەپ، توي باشلىنىشى بىلەن ئوغلاق تارتىشىش باشلىنىپ كېتىدۇ. بايلار ئوغۇللىرىنىڭ سۈننەت تويلىرىنى كاتتا قىلىدۇ. بىرقانچە ئات ـ كالىلارنى سويۇپ قازان قاينىتىدۇ. قوشنا يۇرتتىكى يۇز ـ ئابرۇيلۇق يۇرت كىشىلىرىنى، شائىر، يۇزبېشى، ئەللىكبېشى، مولا ـ ئۆلىمالارنى، سازچى، ناخشىچى، قىزىقچىلارنى، ئوغلاقچىلىرىنى چاقىرىدۇ. ئات، كالا، قويلارنىڭ گۆشلىرىنى، زاسۇي ـ باشلىرىنى ئۈتلىتىپ پىشۇرۇپ، يۇرت چوڭلىرىغا، مەرتىۋىلىك كىشىلەرگە دەرىجە بويىچە باش، يانپاش، ئىلىك، سىيە، تاغاق، بەلدەم قاتارلىقلارنى ئۆز يولى بويىچە تارتىدۇ. بۇلار ئالمىشىپ، خاتا تارتىلىپ قالسا، چوڭ رەنجىش چىقىپ كۆڭۈلسىزلىك بولىدۇ. شۇڭا، ئوتتۇرىغا چۈشكەن ئادەم ئىنتايىن سەگەك، ئىشقا چېۋەر بولۇشى كېرەك. ئاياللارغا بولسا قوۋۇرغا، لوق گۆشلەرنى لېگەن، تاۋاقلارغا ئېلىپ تارتىدۇ. چۈنكى، ئاياللار ئەرلەرنىڭ قوۋۇرغىسىدىن يارالغان دەپ قارىلىدۇ. تاماق تارتىلىپ بولغاندىن كېيىن چۈشكە يېقىن بەيگە بولىدۇ. بەيگە باشقۇرغۇچىلار قوللىرىغا قىزىل رەخت باغلانغان كىچىككىنە بايراقچىنى كۆتۈرۈۋېلىپ مەيدان باشقۇرىدۇ. يىراق ـ يېقىندىن كەلگەن مېھمانلار، يۇرت ئاقساقاللىرى بەگ، غوجامىلار ئېگىز تۆپىلىكلەرگە چىقىۋېلىپ، ئاستىلىرىغا گىلەم، كىگىزلەرنى سېلىۋېلىپ ئولتۇرۇپ تاماشا قىلىدۇ.

مانا بۈگۈن سۇپتاينىڭ غەربى، سۇلتان ئۇۋەيس مازىرىنىڭ شەرقى، ئابرال تېغىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى تۈزلەڭلىكتە ئەرشىدىن كاتتا بەيگە قىلماقتا. ھەر يەرلەردىن كەلگەن ئارغىماق ـ

تۇلپارلار بىر ئورۇندا تۇرماي تېپىرلاپ، تىزگىن سىيرىپ پىرقىرىماقتا. قاراسۇ، مازار، توقاي، قاش قاتارلىق قوشنا يۇرتلاردىن چەۋەندار، ئوغلاقچىلار يىغىلغانىدى. بايراق كۆتۈرگەن بىر قانچە ئاتلىق مەيدانغا قالايمىقان چېپىشىپ يۈرگەن ئاتلىقلارنى دۆڭلۈككە ھەيدەپ چىقاردى. بەيگە مەيدانغا بەيگىگە سالىدىغان ئاتلاردىن باشقا ئاتلىقلار قالمىدى. بەيگە ئاتلىرىنى قاتار قىلىپ تىزىپ قىزىل بايراق تۇتۇۋالغان، ئاق تارانچى مالىخىيى كىيگەن قارامتۇل، يوغان، بەستلىك ئادەم بەيگە ئاتلىرىنى مىنگەن بالىلارغا بىرنەچىمىلەرنى دەپ چۈشەندۈرۈپ، بەيگە ئاتلىرىنى قويۇۋەتتى. يەتمىش ـ سەكسەنگە يېقىن ئات، بۇيرۇق بېرىلىشى بىلەن بوراندەك ئۇچۇپ چىقتى ـ دە، ئاق توپا توزۇتۇپ چېپىشقا باشلىدى. بۇ چەۋەندازلار ئىچىدە غۇلجا مەدرىسەدە ئوقۇۋاتقان، جىرەن قاشقىنى مىنگەن مەھمۇدمۇ بار ئىدى.

ـــ ھەي، ئاباباكرى شاڭيو، بۇ بەيگە قانچە چاقىرىم ؟ ـــ دەپ سوراپ قالدى سادىق ھاجى. بۇ بەيگىنى كۆرگىلى كەلگەنلەر ئىچىدە ئېگىز تۆپىلىككە چىقىپ، ئاقساقاللار بىلەن قاتارلىشىپ، پاراڭلىشىپ ئولتۇرغانلار قاتاردا نوغاي دامولىمۇ بار ئىدى.

ـــ ھاجىكا، بۇ بەيگە قىرىق چاقىرىمچە، بىر ئايلىنىشى تۆت چاقىرىم، ئاتلار ئون ئايلىنىدىغان ئوخشايدۇ.

ـــ ئاتلار، تازا سىنىلىدىكەن ـ دە، ـــ دېدى سادىق ھاجى كۆزىنى يۇگۇرۈۋاتقان ئاتلاردىن ئالماي. ئاتلار بىردەم بىرى، بىردەم بىرى ئالدىغا ئۆتۈپ يۇگۇرمەكتە. ئولتۇرغانلار ئەمدىلا ئاۋۇ ئات بىرىنچى بولىدىغان بولدى دەپ تۇرۇشىغا، يەنە بىر ئات ئۇنىڭدىن ئۆتۈپ كېتىپ ئۇلارنى خاتالاشتۇراتتى. بەيگە بەشىنچى ئايلىنىشقا قەدەم قويدى. قىيقاس ـ چۇقان كۆتۈرۈلۈپ، ئۇر ! چاپە ! قامچىلا ! دېگەن ئاغىل ـ تاغىل ۋارقىراشلار ئەتراپنى بىر

ئېلىپ ئاسمان ـ پەلەككە چىقتى. مەھمۇد مىلتىقىنى جىرەن قاشقا بولسا، بىر خىل يوگۇرۇشتە ئالدىنقى قاتاردا يوگۇرۇتقان ئاتلار بىلەن بىللە چاپماقتا. جىرەن قاشقىدىن تېخىچە قاتتىق تەر چىقمىغان، مەھمۇد بولسا چاققانلىق بىلەن قول ياغلىقىنى ئېلىپ ئاتنىڭ كۆزلىرىگە ئېقىپ چۈشكەن تەرلەرنى سۈرتمەكتە. چاققانلىق بىلەن ئالدىغا ئېگىشىپ جىرەن قاشقىنىڭ ماڭلىينى سىلىماقتا. بىردەم قامچىنى ئاتنىڭ يېنىدا پۇلاڭلىتىپ ئاتقا دەۋەت قىلماقتا. بۇ جانۋار ئىككى قومۇش قۇلىقىنى ئالدىغا ـ كەينىگە قىلىپ، بارغانسېرى جانلىنىپ چاپماقتا. ئاتلار يوگۈرۈپ يەتتىنچى ئايلىنىشقا قەدەم قويغاندا، مەيداندىكى ئاتلار شالاڭلاپ ئون بەش ئات قالدى. ئاتلار سوزۇلۇشقا ـــ ئارىلىق يىراقلاشقا باشلىدى. مەھمۇد ئاتنى ئىككى پۇتى بىلەن دېۋىتتى. جىرەن قاشقا ئالدىدا كېتىۋاتقان قاراگىر ئاتقا قۇيرۇقداشتى. بۇ ئىككى ئات بىر ـ بىرى بىلەن ئالدىنى تالىشىپ چاپماقتا، بۇ جانۋارلارنىڭ بۇرۇن تۆشۈكلىرى نەپەس ئېلىشتىن يوغىناپ كەتكەنىدى. توپ ئىچىدىن قىيقاس ـ چۇقان كۆتۈرۈلدى. بەزىلەر قوللىرىغا قالپاقلىرىنى ئېلىۋېلىپ ئۆزلىرىنى ئۇنتۇغان هالدا ئەتراپىدا ئادەملەر يوقتەك بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراشماقتا. بەيگىنىڭ ئارقىسىدا قالغان ئاتلارنىڭ ئىگىلىرىگە بولسا «ئاتنى چەتكە تارت! چىقىرىۋال! قىينىما!» دەپ چۇقان سېلىۋاتاتتى.

ـــ جىرەن قاشقا ئالدىغا ئۆتتى! ـــ دېدى توختاخۇن مەزىن هاياجانلىنىپ. ئاباباەكرى شاگىيونىڭ چېھرىدە كۈلكە پەيدا بولدى. ئۇ قىسقا ساقىلىنى ئوڭ قولى بىلەن سىلاپ تۇرۇپ ئىچىدە: «جانۋارغا خۇدا مەدەت بېرىۋاتىدۇ، ئەرۋاهلار يۆلەۋاتىدۇ، ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ روهى قوللاۋاتىدۇ، ئەي خۇدا، ئابرۇي بەرگەيسەن!» دەپ ئىچىدە بىر نېمىلەرنى پىچىرلاپ تىلەك تىلىمەكتە.

ـــ هوي شاگىيوكا، بەيگىدە ئۇتتىڭىز! مۇبارەك بولسۇن، كەچتە مەشرەپ بېرىلگە، ـــ دەپ ئاباباەكرى شاگىيونىڭ ئەتراپىدا

ئولتۇرغانلار تەبرىكلەشتى.

— ئېتىم بەيگىدىن كەلسە، مەشرەپ دېگەن سىلەردىن ئايلانسۇن، تېخى بىر ئايلىنىشى بار، بىر نېمە دېگىلى بولمايدۇ، — دېدى ئاتابەكرى شاڭيو جىرەن قاشقىغا تولۇق ئىشەنچ قىلالماي. بۇ چاغدا مەھمۇد جىرەن قاشقىنىڭ قۇلىقىدا ئۇيناپ، چەبدەس ھەربىكەتلىرى بىلەن ئاتنى دېڭىتىپ ئاتلاردىن ئىككى ئارقان بويى ئۇزاپ كەتكەنىدى. جىرەن قاشقا بار كۈچى بىلەن ئاخىرقى پەللىگە چاپماقتا...

ئاخىر بەيگە مۇكاپاتى بېرىدىغانلار مەھمۇدنىڭ قولىغا بىرىنچىلىك بەلگىسىنى بەردى. مەھمۇد ئاتنى چەتكە، ئادەملەر توپىدىن يىراق بىر سايغا چاپتۇرۇپ كىرىپ كەتتى. چۈنكى، بەيگىدە ئۇزۇپ چىققان ئاتنى ئادەملەرگە كۆرسەتمەسلىكنى مەھمۇد ئوبدان بىلەتتى. تۆپىلىكتە تۇرغان ئاتلىقلار بەيگە تۈگىشى بىلەن كوماندا بېرىلىپ ھۈجۈمغا ئۆتكەن ئەسكەرلەردەك بىراقلا ئات چاپتۇرۇپ پەسكە قاراپ يۈگۈرۈشتى. يەردە ئولتۇرغانلارنى، ئارقىدا قالغانلارنى توپىغا كۆمۈۋەتتى. بىرلىرى بەيگىدە ئۇزۇپ چىققان ئاتلاردىن سوۋغا ئېلىپ ئىرىم قىلىشنى ئويلاشسا، بىرلىرى ئۆزلىرى قالايمىقان چېپىشاتتى. بەيگە مەيدانى بىردەمدىلا جەڭگاھ مەيدانغا ئايلىنىپ قالغانىدى. توپ - توپ بولۇشقان ئاتلىقلار نېمىلەرنىدۇر قىلىشاتتى، تارتىشاتتى، چېپىشاتتى.

بەيگە ئاخىرلاشتى. بەيگىدە ئۇزۇپ چىققان يەتتە ئاتنىڭ ئىگىلىرىنى ئايرىم - ئايرىم ھالدا، ئات، كالا، قوي، ئۆچكە، توخلا، ئوغلاق قاتارلىقلار بىلەن تارتۇقلىدى. مەھمۇد جىرەن قاشقىنى ئادەملەردىن قاچۇرۇپ بىر يەرلەرگە تىقىۋېتىپ باشقا تورۇق ئاتقا مىنىپ بەيگىنىڭ مۇكاپاتىنى ئېلىش ئۈچۈن كەلدى. خۇشاللىقتىن مەھمۇدنىڭ بۇركۈتتەك كۆزلىرى نۇرلانغان بولۇپ، يېقىملىق چېھرىدىن كۈلكە يېغىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بەيگە

ئېتىنى مىنگەندىكى چەبدەس ھەربىرىلەرنى تاماشىبىنلارنى بەكمۇ سۆيۈندۈرگەنىدى. بەيگە مۇكاپاتى تارقىتىلىپ بولغاندىن كېيىن بەيگە ئاتلىرىنىڭ ئىگىلىرى مۇكاپاتىنى ئېلىپ، بىر قىسىم ئادەملەر بىلەن قايتىشتى. ئېتى بەيگىدە ئۇزۇپ چىققان قايسىبىرى بىر يوغان تېكىنى ئوغلاقچىلارغا تاشلاپ بەردى. ئوغلاقچىلارنىڭ قونچىغا پىت چۈشۈپ، تېقىملىرى قىچىشتى. ئاتلىرىنىڭ ئۇلاڭلىرىنى چىگىتىپ توپ ئىچىگە ئات سالدى. ئوغلاقىغا كىرىپ ئۆگىنىپ كەتكەن ئاتلار خۇددى كېمە سۈنى ئىككى ياققا يېرىپ ماڭغاندەك توپنى يېرىپ كىرمەكتە. ئوغلاق تارتىش — چەۋەندازلارنىڭ، باتۇرلارنىڭ كۈچ سىنىشىدىغان، باتۇرلارنى تاۋلاپ، چىنىقتۇرۇپ يېتىشتۈرىدىغان كاتتا مەشىق مەيدانى ئىدى. مەھمۇد ئۆزىنىڭ ئەمدىلا ئون بەش ـ ئون ئالتە ياشقا قەدەم قويغىنىغا قارىماي، تورۇق ئاتنى ئوغلاق توپىغا قارىتىپ، بېشىنى بۇراپ قامچا سالدى. ئۇ كۈندىن ـ كۈنگە قاۋۇل، چەبدەس، زېرەك بولۇپ ئۆسۈپ يېتىلمەكتە ئىدى.

كەچتە ئاتابەكرى شاگىيولارنىڭ ئۆيىدە جىرەن قاشقىنىڭ بەيگىدىن بىرىنچى بولۇپ كەلگەنلىك شەرىپىگە قويلار سويۇلۇپ، كاتتا مەشرەپ تۈزۈلدى. مەشرەپكە سادىق ھاجى، نوغاي دامولا باشلىق نوغايلار، ئوبۇل ھاجى، مەنسۇر باي، توختاخۇن مەزىن، زىياۋۇدۇن ئەللىكبېشى، قۇتبىدىن مەزىن قاتارلىق سۈپىتايدىكى يۇرت ئاقساقاللىرى جەم بولدى. بۇگۈنكى بەيگىنىڭ تولىمۇ ياخشى بولغانلىقىنى، بەيگىگە نۇرغۇن ئات چۈشكەنلىكىنى، ئاتلارنىڭ ناھايىتى ياخشى يۈگۈرگەنلىكىنى، مەھمۇد مىنگەن جىرەن قاشقىنىڭ دەسلەپتە ئانچە يۈگۈرمەي، كېيىن ئېچىلىپ يۈگۈرۈپ، بىرىنچى بولغانلىقىنى كۆپچىلىك ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەشتى، ماختاشتى. كېيىن داستىخان سېلىنىپ، چاي، تاماق تارتىلدى. تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئىككى كىچىك بالا ئۆينىڭ تۆرىدىن باشلاپ ئىككى ياققا بۆلۈنۈپ

مېهمانلارنىڭ قوللىرىغا سۇ بېرىپ چايقىتىپ چىقتى.

ــ قېنى داموللام، يۇرتنىڭ ئامان ـ ئېسەنلىكى ئۈچۈن بىر دۇئا بەرسىلە، ــ دەپ نوغاي داموللىنى داستىخانغا دۇئا قىلىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلدى شائىيو. دۇئادىن كېيىن كۆپچىلىك بىر دەك :

ــ هوي شائىيو، ئېتىگىز داۋاملىق بەيگىدە ئۇتسۇن ! ــ دەپ تىلەك تىلەشتى.

ــ قېنى ئەمىسە غېرىب، دۇتارىڭنى سازلىمامسەن، ئۇزاق بوپتۇ ناخشا ـ مۇقاملىرىڭنى ئاڭلىمىغىلى، ــ دېدى توختاخۇن مەزمۇن غېرىب سازچىنى ناخشىغا تەكلىپ قىلىپ. غېرىب ناخشىچى ئىشكتىن كىرگەن يەردىكى بۇلۇڭدا دۇتارنى بۇلۇڭغا تىكلەپ قويۇپ ئولتۇراتتى. غېرىب مۇشۇ مەھەللىنىڭ دۇتارچىسى، ناخشىچىسى بولۇپ، بۇ ئەتراپتا خېلى نامى بار ئىدى. ئۇ توغرۇلۇق قىزىق ھېكايىلەر بار ئىدى.

غېرىب ناخشىچى بىر قېتىم چانا بىلەن غۇلجا تەرەپكە مېڭىپ قاپتۇ. ئىلامىيۇزى ئەتراپىغا بارغاندا كۈن ئولتۇرۇپ كەچ كىرىپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ چانىنىڭ بېشىنى ئىلامىيۇزىدىكى ئاغىنىسىنىڭ ئۆيىگە تارتىپتۇ. ئاغىنىسى ئۇنى ياخشى كۈتۈۋاپتۇ. تاماق يەپ بولغاندىن كېيىن ئاغىنىسى :

ــ ئاداش غېرىب، كەچتە بىزنىڭ بىر مەشرەپمىز بار ئىدى، ئاغىنىلەر بىلەن ئويناۋاتقان. رەنجىمەسەڭ بىللە بېرىپ كەلسەك، ــ دەپتۇ.

ــ سەن بېرىپ كەل، بىز بارساق سەت بولار، مەشرەپتىكىلەر: بىزنىڭ مۇنۇ ئۇستىبېشىمىزغا قاراپ «مۇنۇ ياۋايىلارنى نەدىن ئەكەلدىڭ؟» دەپ ھەممىسى قېچىپ، ئۆينى بىزگە تاشلاپ چىقىپ كەتمىسۇن؟ ــ دەپ چاقچاق قىلىپتۇ.

ــ ياق، ئۇنداق بولمايدۇ. ھەممىمىز دېھقان بالىلىرى، ئۇنداق دېيىش كەتمەيدۇ، ــ دەپ غېرىبنى زورلاپ ئۆزلىرى

ئويناۋاتقان مەشرەپكە ئاپىرىپتۇ. مەشرەپتا قىزىق، شۇ يەردىكى سازەندىلەر ساز چېلىپ، ناخشا ئېيتىپتۇ. ناخشا توختاپ بىرئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن غېرىبنى ناخشا ئېيتىشقا بېرىشكە تەكلىپ قىلىپتۇ. مەشرەپ ئەھلى ئاق جۇۋا، ئاق شالۋۇر، پۇتىغا پۇرمە چورۇق كىيگەن، تۆۋەندە ئولتۇرغان بۇ كۆرۈمسىز ئادەمگە مەنسىتمەسلىك بىلەن يەر تېگىدىن قاراپتۇ. غېرىب ئۆزىنىڭ ئوخشايسىز ئەھۋالدا قالغانلىقىنى بىلىپ، ئاغىنىسىنىڭ گېپىنى يەردە قويماسلىق ئۈچۈن دۇتارنى قولغا ئېلىپ سازلاپتۇ. ئۇ چەبدىيات مۇقامىنى ئېيتىپتۇ:

غېرىبتۇرمەن، بۇ ئالەمدە مېنىڭدەك بەختى قارا يىغلار،
مېنىڭدەك بەختى قارانىڭ ھالىگە بىناۋا يىغلار...
...

ئۇ مۇقامنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، «غېرىب ـ سەنەم» داستانىغا چۈشۈپتۇ. ئۇ دۇتارنى ۋايىگە يەتكۈزۈپ چېلىپ «غېرىب ـ سەنەم» ناخشىلىرىنى تازا قاملاشتۇرۇپ ئېيتىپتۇ. داستاندا غېرىبنىڭ كەچمىشىنى نەسرىي شەكىل بىلەن بايان قىلىدىغان يېرىگە كەلگەندە دۇتارنى توختىتىپ:

— غېرىبنى باغدات شەھىرىگە پالىدىلەر، سىڭلىسى بىلەن سەنەم زار ـ زار يىغلىدىلەر، — دەپ غېرىبنىڭ سىڭلىسىغا ئېيتقان ناخشىنى ئېيتىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، غېرىب بىر داستان ۋەقەلىكىنى سۆزلەپ «غېرىب ـ سەنەم» داستانىنى تۇگەل ئېيتىپ چىقىپتۇ. باشتا مەنسىتمەسلىك بىلەن كۆزگە ئىلماي قارىغانلار خىجىل بولۇشۇپ، «مۇنۇ ئەسكى ئاق جۇۋىنىڭ ئىچىدىمۇ ئادەم باركەن» دەپ ئاپىرىن، ھەشقاللا ئېيتىپ، ئۇن چىقارماي، غېرىبنىڭ چالغان سازىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىپتۇ. داستان ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ئورۇنلىرىدىن

تۇرۇشۇپ، ئۇنىڭ بىلەن قايتىدىن كۆرۈشۈپ، غېرىبنى ئۆيىنىڭ تۆرىگە باشلاپتۇ. مەشرەپ تاڭغا ئۇلىنىپ كېتىپتۇ. قايتىشىدا كۆپچىلىك غېرىبقا بىرقانچە كۇن تۇرۇپ قېلىشنى ئېيتىپ، بىرقانچە مەشرەپكە قاتنىشىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىپتۇ ھەم غېرىبنىڭ ئاغىنىسىغا ئۇنى كەتكۇزمەسلىكنى تاپىلاپتۇ. شۇنداق قىلىپ كۆپچىلىكنىڭ تەكلىپ قىلىشى، ئاغىنىسىنىڭ تۇتۇپ قېلىشى بىلەن غېرىب بۇ يۇرتتا بىرەر ھەپتە تۇرۇپ مەشرەپ ئويناپتۇ.

مانا بۇگۇن غېرىب دۇتارنى يەنە قولىغا ئالدى. بىر - ئىككى خەلق ناخشىسى ئېيتقاندىن كېيىن، يەنە مۇقامنى باشلاپ «غېرىب - سەنەم» داستانىغا چۇشتى، ماھارەت بىلەن چېلىنىۋاتقان دۇتارنىڭ مۇڭى، يېقىملىق ئاۋازى، قىزىقارلىق ۋەقەلىك بىرلىشىپ، سورۇندىكى بارلىق كىشىلەرنىڭ ئەس - خىيالىنى باشقا بىر ئالەمگە ئېلىپ كەتكەندى. ئۇلار مۇشۇ تاپتا ئۆزلىرىنىڭ نەدە ئولتۇرغانلىقىنىمۇ ئۇنتۇشقان، مۇڭلانغان، كۆزىگە ياش ئالغان، ئېڭەكلىرىنى تۇتۇشۇپ قېتىپ قالغان، چوڭراقىمۇ ئىچىگە تارتىپ تىنىق ئالالمايقىلىشقانىدى. مۇزىكىنىڭ سېھرىي كۇچى مىللەت ئايرىمايدۇ. مانا بۇ ئۆيدە ئولتۇرغان نوغاي دامولا باشلىق تاتارلارمۇ خىيالغا چۆمۈلگەن، مۇڭلانغان ئىدى. ئۇلارمۇ يىراقتا قالغان ئېدىل، قىرىم، قازان قاتارلىق يۇرتلىرىنى، كۆرۈشمىگىلى ئۇزاق يىللار بولغان قېرىنداشلىرىنى سېغىنغانىدى. مۇنۇ داستاندىكى غېرىبنىڭ ئۆز يۇرتىدىن باشقا شەھەرگە سۇرگۇن قىلىنغان ۋەقەلىك، ئاچچىق ھىجران ئۇلارنىمۇ مۇشۇنداق خىياللارغا مۇپتىلا قىلغانىدى. غېرىب مۇقامنىڭ مەرغۇللىرى بىلەن سازنى ئاخىرلاشتۇردى. كۆپچىلىك ئۆز ئەسلىگە كېلىشىپ:

— ئاپىرىن غېرىب! قولۇڭغا دەرد بەرمىسۇن ...

— ئاللا رەھمەت قىلسۇن ! — دېيىشتى غېرىب باۋا ساز چېلىۋاتقاندا ئۆيۈ ئىگىسى ئۇنىڭ بېشىدىن ئۇرۇپ قوچقىغا تاشلاپ قويغان لۆڭگە بىلەن يۈز - كۆزلىرىنى، تەرلىرىنى سۈرتتى. كۆپچىلىك تالا - تۈزگە بىر قۇر چىقىپ كىرگەندىن كېيىن ئۆز جايلىرىغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى. قول چايقىلىپ، داستىخان سېلىندى. داستىخان ئۈستىگە يوغان - يوغان قىلىپ پىشقان نانلار قويۇلدى. ئارقىدىن سېرىقماي، قايماقلار قويۇلدى. مېھمانلار يۈزىدە قايماق چەلگىپ تۇرغان ئەتكەنچاينى ھۇزۇرلىنىپ ئىچىشتى.

— قېنى تەقسىر، بىر ئېغىز سۆز قىلمامىلا، — دەپ سۆزگە تەكلىپ قىلدى توختاخۇن مەزىن نوغاي دامۇللىنى.

نوغاي دامۇللا كۆپ سۆزلىمەيتتى، گەپنى كېسىپلا مەزمۇنلۇق قىلاتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى نۇرلۇق بولۇپ، بىر خىل سۇر يېغىپ تۇراتتى، ئادەمدەر ئۇنىڭ كۆزىگە ئەيمىنىپ قارايتتى. نوغاي دامۇللا ئورنىدىن سەل مىدىرلاپ قويۇپ چايدىن بىر يۇتۇم ئىچىپ سۆز باشلىدى:

— بايا تىن بېرى ياخشى گەپلەر بولۇندى، ساز چېلىندى. مەن ساز، ناخشا ئاڭلاۋېتىپ يىراق جايلاردا قالغان يۇرتۇمنى ئويلاپ قالدىم. تەقدىر - قىسمەت بىلەن شۇنچە ئۇزاق يەرلەردىن كېلىپ بۇ يەرلەردە ئولتۇرۇپتىمىز. ئۇلۇغ ئاللا رىزقىمىزنى مۇشۇ تۇپراقلارغا چېچىپتىكەن. مەن غۇلجىغا كەلگەندىن بېرى ئۇزۇكسىز مائارىپ بىلەن شۇغۇللىنىپ، بالا ئوقۇتۇپ كېلىۋاتىمەن. بالىلارنى ياخشى تەربىيەلەش، ياخشى ئوقۇتۇش ئاتا - ئانىلارنىڭ قەرزى ھەم پەرزى. مېنىڭ بۇ يۇرتقا كەلگىنىمگىمۇ بەش يىل بولۇپ قالدى. بۇ يەر بىلەن قازان شەھىرىنىڭ تەرەققىياتىدا ئاسمان - زېمىن پەرق بار. ئۇ يەرلەردە مۇنتىزىم

مائارىپنىڭ يولغا قويۇلغانلىقىغا خېلى يىللار بولدى. زاۋۇت، كانلار قۇرۇلغان، يوللار ياسالغان، ماشىنىلار ئۇيان - بۇيان ئۆتۈشۈپ تۇرغان. ئۇ يەردە ئىسلامىيەتمۇ ئىسلاھ قىلىنىپ، ئىسلام دىنىغا يات ئىللەتلەر، خۇراپاتلىقلار چىقىرىپ تاشلانغان دۇنياغا داڭلىق قازان مەدرىسەسى بارلىققا كەلگەن. ھازىر غۇلجىدىكى نۇرغۇن ئۇيغۇرلار بالىلىرىنى شۇ يەرلەرگە ئەۋەتىپ ئوقۇتماقتا. پۇرسەت يار بەرسە، بالىلىرىڭلارنى ئاشۇنداق ئىلىم يۇرتلىرىدا ئوقۇتۇڭلار، بالىلارنىڭ كۆزى ئېچىلسۇن، ئەلنىڭ دىلى يورۇسۇن. بىر يۇرتتا ئالىم، ئۆلىمالار قانچە كۆپ بولسا، شۇ يۇرت ئاۋاتلىشىپ رونىق تاپىدۇ. ئەكسىچە بولسا پىتنە - پاسات، مۇناپىقلىق، چېقىمچىلىق، خۇراپاتلىق، نادانلىق ئەۋج ئالسا، ئەل يۇرت ئازابتا قالىدۇ، خار، زەبۇن بولىدۇ. ئاخىرى زاۋاللىققا يۈزلىنىدۇ، ـــ دېدى نوغاي دامولا سەل ھاياجانلىنىپ. ئۇنداق بولۇشى يېقىندىن بۇيان نوغاي دامواللىنىڭ ئىشلىرىدىن قۇسۇر تېپىپ، ئۇششاق سۆز تارقىتىدىغانلار كۆپىيىپ قېلىۋاتاتتى.

يەنە بىر ئۆيدە مەھمۇد ئاغىنىلىرى غىياسدىن، بېشىر، ئىسمائىل، قېيۇم، يۇسۇپئاخۇن، نۇرمۇھەممەد، مايدىن، ئامىر، پۇئات قاتارلىقلار بىلەن قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتكەنىدى. مەھمۇد غۇلجىدىكى يېڭىلىقلارنى، ئۇستازلارنى، ئوقۇغان كىتابلىرىنى سۆزلەپ ئۇلارنى ئېغىزىغا قارىتاتتى.

ئۇ كىچىك تۇرۇپلا كۆپ ئىشلارنى بىلىۋالغانىدى، ئۇ باشقا ئەللەردە يۈز بېرىۋاتقان ئىشلارنى، يېڭىلىقلارنى، ئاڭلىغانلىرىنى كىتابلاردا ئوقۇغىنى بويىچە سۆزلەپ بېرىپ، دوستلىرىنى ھەيران قالدۇردى. مەھمۇدنىڭ نەزىر دائىرىسى كېڭىيىپ، كۆچكە تولۇپ، ئۇنىڭدا بارغانسېرى چىدامچانلىق، قەيسەر خاراكتېر يېتىلمەكتە ئىدى.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ چوڭ تورى

9

توختاخۇن مەزىن كۈندىكى ئادىتى بويىچە سەھەر نامىزىدىن تۇرۇپ تەرەت ئېلىپ بولۇپ، مەسچىتكە قاراپ ماڭدى. ئۇ ئېگىز بوي، گەۋدىلىك، بۇغداي ئۆڭ، كەكە ساقال كەلگەن كىشى بولۇپ، قويۇق، قارا ئۆسكەن قاشلىرى ئاستىدىكى قارچىغىنىڭ كۆزىدەك نۇرلۇق ۋە ئۆتكۈر ئىككى كۆزىدىن ئوت چاقنايتتى. بۇ كەم سۆز، ئىچ مەجەز ئادەم بولۇپ، باشقىلارغا بىر خىل سۈرلۈك كۆرۈنەتتى. ئۇنى كۆرگەن ھەرقانداق ئادەم ئەيمىنىپ ئۆزىنى قاچۇراتتى. بولۇپمۇ ئاياللار، بالىلار توختاخۇن مەزىننى كۆرۈشى بىلەن ئۆزلىرىنى بىر چەتكە ئېلىپ قاچاتتى، يۈرت خەلقى بۇ ئادەمنى قاتتىق ھۆرمەت قىلاتتى. ئۇ ئىچكى ھېسسىياتىنى ئاسانلىقچە سىرتقا ئاشكارا قىلمايتتى. خەقنىڭ سورىغان سوئاللىرىغا قىسقا، مەزمۇنلۇق جاۋاب بېرىپ، ئارتۇق گەپ قىلمايتتى.

توختاخۇن مەزىن بۇ يەرگە يەرلىك بولۇپ، كۈچلۈك ئىمتىيازغا، ھۆرمەتكە ئىگە. 1871 ـ يىلىدىكى «كۆچ ـ كۆچ» ۋاقتىدىمۇ توختاخۇن مەزىن باشچىلىقىدىكى جالاۋۇدۇن، ئىمام باقى، ھادىل، كىچىك زاھىت، ئوبۇلغازى، ئابابەكرى شاڭيو، تالىپچال قاتارلىق سەككىز كىشى سۈپتايدا قېلىپ، قالغانلىرى قورقۇپ رۇسىيەگە كۆچۈپ كەتكەنىدى. سۈپتايدا قالغان بۇ ئائىلىلىكلەر بېشىغا قانداق مۇشكۈللۈك، خەتەر، جەبىر ـ زۇلۇم كېلىشىدىن قورقماي بۇ ئانا يۇرتنى تاشلاپ كەتمىگەنىدى. شۇ سەۋەبلىك يۇقىرىقى كىشىلەر بۇ يۇرتتا يەر، سۇ جەھەتتە ئالاھىدە ئىمتىيازغا ئىگە ئىدى. سۈپتايدا ئۇلارنىڭ دېگىنى دېگەن، ئەتكىنى ئەتكەنىدى.

توختاخۇن مەزىن بامدات نامىزىدىن يېنىپ، قاشاسىنى

ئېچىپ هويلىغا يۆتىلىپ كىرىۋىدى، ئالا بويناق ئىتى يۈگۈرۈپ كېلىپ ئىككى پۇتىنى توختاخۇن مەزىنىڭ مەيدىسىگە ئېلىپ، قۇيرۇقىنى شىپىڭلىتىپ، ئەركىلەپ ئۇنىڭ پۇتىغا يۆگەشتى. ئات ئېغىلىدىكى قاراگىر ئات تونۇش بولۇپ كەتكەن توختاخۇن مەزىنىڭ ئۇنىنى ئاڭلاپ كىشنىدى. چۈنكى، ئۇ ھەر كۈنى بامدات نامازدىن قايتىپ كېلىپ، ئاتلارنىڭ ئوقۇرىغا بېدە تاشلاپ بېرەتتى. بۇ توختاخۇن مەزىنىڭ قىش كۈنلىرىدىكى كۈندىلىك ئادىتى ئىدى.

توختاخۇن مەزىن كۈندىكى ئادىتى بويىچە كەڭ ھويلىدىكى كۈنگەيگە قارىتىپ سالغان ئېغىل ـ قوتانلارغا بىرمۇبىر كىرىپ قوي، كالىلارنى يوقلاپ كۆرۈپ چىقتى. ئاندىن شوتا بىلەن بېدە بېسىلغان ئۆگزىگە چىقتى، ئاتلارغا بېدە تاشلاپ بېرىپ ئۆيگە كىردى. ئايالى زورەم مانتا ئوچاقتا ئوت قالاپ قويغان بولۇپ، ئۆزى كالا ساغقىلى ھېلىلا ئېغىلغا چىقىپ كەتكەنىدى. ئوچاقتىكى قىمغ، تېزەك تىزىلغان ئوت ئېرىنچەكلىك بىلەن پىلدىرلاپ كۆيمەكتە. توختاخۇن مەزىن تالادىن كىرگۈچە خېلى مۇزلىغان بولۇپ، ئەتىيازدىكى سەھەرنىڭ سوغۇقى ئۇنى خېلىلا تىترەتكەنىدى. ئېگىزلىككە جايلاشقان بۇ يۇرتتا باشقا يەرلەرگە قارىغاندا ياز ئون ـ يىگىرمە كۈن كېچىكىپ كېلىدۇ. توختاخۇن مەزىن ئوچاق ئالدىدا، قارىيىپ دەرەخ قوۋزاقلىرىدەك يېرىلىپ شاراقشىپ كەتكەن قوللىرىنى ئوتقا قاقلاپ ئىسسىنغاچ كاڭدا ئۇخلاۋاتقان غىياسىدىن، ھېزىم، سۇلايمان، نىياز، گۈلۈم، گۈلشەھەر، رابىيە، ئىلياس، سەمەت، خەلچەم قاتارلىق بالىلىرىغا قارىدى. بالىلار تۆگۈلۈپ، بىر ـ بىرىگە پۇتلىرىنى ئارتىشىپ، ئىرماش ـ چىرماش بولۇپ ياتاتتى. توختاخۇن مەزىن كاڭدا تاتلىق، شېرىن ئۇيقۇدا ئۇخلاۋاتقان بالىلىرىغا ئامراقلىق ھەم مېھرى بىلەن يېنىشلاپ قارىدى. ئۇلارنىڭ كەلگۈسى تەقدىرى

ئۇستىده ئويلىنىپ، خىيالغا چۆكتى. بالىلارنىڭ كۆندۈن ـ كۈنگه چوڭ بولۇشىغا ئەگىشىپ توختاخۇن مەزىنىنىڭمۇ باش قېتىنچىلىقى ئېشىپ بارماقتا ئىدى. «بالىلار ئارقىدىن چوڭ بولماقتا، هازىر ئۇلار بىر يوتقاندا ياتقىنى بىلەن ئەتىلا چوڭ بولىدۇ، ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق بولىدۇ. غىياسىدىن بالىلارنىڭ چوڭى، زېرەك، ئۇنى چوقۇم چوڭ يەرلەردە ئوقۇتۇشۇم كېرەك. ئۇ ئاپابەكرى شاڭيونىڭ بالىسى مەهمۇد بىلەن يېقىن ئاغىنە، ئۇنى مەهمۇدقا قوشۇپ غۇلجا مەدرىسەده ئوقۇتۇپ چىقسام بولاتتى. ئۇ يەرنىڭ ئوقۇتۇشى بەك ياخشى ئىكەن، ئۆتكەنده كۆرۈپ چىقتىم. ئوقۇۋاتقان بالىلار شۇنچىلىك تېتىك، جۇشقۇن، ئەركىن، كۆزلىرىدىن كەلگۈسىنىڭ ئۈمىد نۇرلىرى يېغىپ تۇرىدۇ. مەهمۇدمۇ شۇنداق ياخشى ئوقۇپ چىقتى. گەپ قىلىشلىرى چوڭ ئادەملەرنىڭكىدەك. غىياسىدىن هازىر نوغاي داموللامدىن دەرس ئېلىۋاتىدۇ، قالغان بالىلىرىنىمۇ مۇنۇ نوغاي داموللام ئاچقان مەكتەپكە ئاپىرىپ بېرەي، ئوقۇسۇن !» تۇيۇقسىز ئېچىلغان ئىشىك توختاخۇن مەزىنىنىڭ خىيالىنى بۇزۇۋەتتى. ئۆيگه چېلەك كۆتۈرۈپ ئايالى زورەم كىرىپ كەلدى.

ـــ هوي دادىسى، ئوچاقنىڭ ئوتىنى ئۆچۈرۈپ قويماي دەپسىزغۇ، ئوتنى كوچىلاپ قويۇڭ، قىغ تىزىڭ، ـــ دېدى توختاخۇن مەزىنىنىڭ ئايالى زورەم چېلەكتىكى سۇتنى بىر هېجىرغا سۇزگۈچ بىلەن سۇزۇۋېتىپ:

ـــ كالىلارنىڭ سۈتلىرى بارغانسېرى ئازىيىپ كېتىۋاتىدۇ. يەيدىغىنى ياخشى ئەمەس، هەلەپمۇ يوق.

ـــ بۇ دېگەن ئەتىياز تۇرسا، ئۇزۇكچىلىك، سېرىقتال مەزگىل، ئوت، سامان ئازلاپ قالدى. ئېتىزدىكى خامانلارغا كۆمۈپ قويغان سامانلارمۇ توگەي دەپ قالدى، كۆككه (ئەتىيازلىق ئوت ـ چۆپكه) مال ئېلىنىپ كەتسىلا ياخشى بولۇپ كېتەتتى.

قىشمۇ سوزۇلۇپ كېتىۋاتىدۇ قېرىشقاندەك !

شۇنداق قىلىپ، ئۇزاق قاراڭغۇ قىشمۇ ئاخىرلىشىپ، باھار ئايلىرىمۇ يېتىپ كەلدى. مانا، بۈگۈن ئىللىق باھارنىڭ تەپتىدە توختاخۇن مەزىن ئايالى زورەم بىلەن مۈڭدىشىپ ئەتىگەنلىك ئەتكەنچايىنى قانغىچە ئىچىپ، قورسىقى كېرىلىپ، شاما چاينىاپ ھويلىغا چىقتى. ئات، كالىلىرى بولسا ئېغىل ـ قوتانلاردا كۈن نۇرى تولۇق چۈشىدىغان يەرلەرگە بېرىپ ئاپتاپقا قاقلىنىپ ئۇگدىمەكتە، كۆشىمەكتە. ئەتىيازنىڭ ئىللىق ئاپتىپى ئۇلارنىڭ دۈمبىسىدىن ئۆتۈپ، بۇ جانىۋارلارغا خۇشيېقىپ ھۆزۈر بەرمەكتە...

توختاخۇن مەزىنىنىڭ بالىلىرى قورساقلىرىنى توقلاپ چىقىپ، ھەرقايسىسى ئۆز ئالدىغا بۆلۈنگەن ئىشلىرىنى قىلىشقا باشلىدى. بىرلىرى كالىلارنى، بىرلىرى ئاتلارنى، بىرلىرى قويلارنى سىرتقا ئوتلاتقىلى ھەيدىگىلى تۇردى.

يەر ـ جاھان بارغانسېرى كۆكەرمەكتە، تورغايلار بولسا كۆككە كۆتۈرۈلۈپ ۋېچىرلاشماقتا. قارىغوجىلار دەل ـ دەرەخلەرگە قونۇۋېلىپ، قۇياش نۇرىدا پەيلىرىنى پارقىرىتىپ ھەر خىل ئاۋازدا قۇشلارنى دوراپ سايراشماقتا، ئېدىر ـ سايلاردا، بۇلاق بويلىرىدا، ئېرىقنىڭ قىرلىرىدا يېشىل ئوت ـ چۆپلەر، يالپۇزلار ئۇنۇپ چىقىپ يېقىملىق ھىدىنى تاراتماقتا. كىچىك سېرىق چېچەكلەر ئېچىلىپ يەر ـ زېمىنغا ھۆسن قوشماقتا. ئېدىر ـ قىرلاردىن شۇاقنىڭ خۇش پۇراق ھىدلىرى دىماققا ئۇرۇلماقتا. دېمەك، مالچىلارنىڭ گېپى بويىچە ئېيتقاندا، كىچىك سېرىق چېچەكنىڭ ئېچىلىشى بىلەن مالىلار كۆككە تويۇندى دېگەن گەپ. مانا بۇ مەزگىلدە قوزىلار ئوغۇزغا تويۇنۇپ قىيغىتىپ، تاقلاپ ئويناپ ئادەمنىڭ ئامراقلىقىنى، زوقىنى قوزغايدۇ. بۇ ئاجايىپ چىرايلىق چاغلار ئىدى.

www.uyghurkitap.com

توختاخۇن مەزىن ئامبارغا كىرىپ، بېشىدىكى قالپاقنى قولىغا ئېلىپ ئىچىدىكى قىزىل بوككە لىققىدە قىلىپ قوناق ئارپا ئالدى. ئاندىن ئېغىلدىكى قويلارنى ئالدىغا سېلىپ چىقىپ قويلارنى ئېدىرلىقتا يايلىتىپ تاشلاپ قويۇپ، چوڭ سۇنى بويلاپ يۇقىرىغا ئۆرلەپ ماڭدى. چاتقاللىق، تاللىقلاردىن ئۆتۈپ «تەتۇر قىزىل» دېگەن سايغا يېتىپ كېلىپ، ئاۋايلاپ ماڭدى. ئانچە يىراق بولمىغان يەردە بىرقانچە قاقىر باشلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا قارىشىپ تۇراتتى، يارداڭلىق ئىچىدە ئانا قاقىر ئۇۋۇسىدا مىدىرلىماي ياتاتتى. توختاخۇن مەزىن قىزىل دوپپىدىكى دانلارنى ئاۋايلاپ چاچتى. قاقىرلار بولسا ئۇنىڭدىن ئۈركۈمەي قارىشىپ تۇراتتى. بۇ قاقىرلارنىڭ ھەر يىلى ئەتىيازدا بۇ يەرگە كېلىپ، بالا چىقىرىپ كۈز كەلگەندە نەلەرگىدۇر كېتىپ ياشاۋاتقانلىقىغا خېلى يىللار بولۇپ قالغانىدى. توختاخۇن مەزىنىنىڭمۇ بۇ قاقىرلارنى ئۆز بالىلىرىدەك ئەتىياز، يازدا بېقىپ كېلىۋاتقىنىغا ئۇزاق يىللار بولۇپ قالغانىدى، ئۆزى بىرنېمە يېمىسە يېمەيدىكەن قاقىرلارغا دان بېرىشنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمايتتى.

ئۇ ھەر كۈنى دېگۈدەك كېلىپ، بۇ جانىۋارلارغا مالىلىرىغا ئوت سېلىپ بەرگەندەك دان چېچىپ بېرەتتى. توختاخۇن مەزىن دانلارنى قاقىرلارغا چېچىپ بېرىپ يىراقلاپ كەتكەندىن كېيىن قاقىرلار دوڭغاقلىشىپ كېلىپ، دانلارنى يېيىشكە باشلىدى. توختاخۇن مەزىن بولسا يىراقراق يەرگە بېرىپ بىر ئېگىز تۆپىلىككە چىقىپ ئولتۇرۇپ، قاقىرلارنىڭ دان يېيىشلىرىنى تاماشا قىلىپ، ئۇلارنى كۆزەتتى. كۆڭلىدە بۇ جانىۋارلارغا ئامراقلىقى كېلىپ ئىچىدە خۇش بولۇپ كۈلدى. بۇ ئىشلار ئۇنىڭ ئادىتىگە ئايلانغان. شۇڭا، ھەر يىلى قاقىرلار بۇ يەرگە كېلىپ بالىلايتتى. ئەقىللىك قاقىرلار بۇ سېخىي ئىگىسىنى ئۇنتۇپ

قالماي كېلەتتى. ئۇنىڭدىن ئۇركۈپ قېچىپمۇ كەتمەيتتى، ئۇنى تۇنۇيتتى. چۈنكى، توختاخۇن مەزىن خېلى يىللار ئىلگىرى توپىدىن ئايرىلىپ قالغان بىر قاقىر بالىسىنى تېپىۋېلىپ، بېقىپ كېيىنكى يىلى ئەتىيازدا كەلگەن قاقىرلار توپىغا قوشۇۋەتكەنىدى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇلار ئوتتۇرىسىدا يېقىنلىق، ئىناقلىق مۇناسىۋىتى ئورنىتىلغانىدى. توختاخۇن مەزىن تەبىئەتنىڭ بۇ جانىۋارلىرىغا بەكلا ئامراق ئىدى. قاقىرلارنىڭ ئۆڭ ـ تۈسىگە زەن سالاتتى، ھەربىرىنى ئوبدانلا تونۇيتتى، ئۇلارنى ئاسرايتتى، قوغدايتتى، ئۇلار بىلەن خۇشاللىق تاپاتتى. ھەر يىلى كۆزۈپ تۇرىدىغان بىر قىسىم قاقىرلارنىڭ كېلەلمىگەنلىكىدىن كۆڭلى يېرىم بولۇپ، ئەپسۇسلىنىپ ھەسرەت چېكەتتى: «ھەي، جانىۋارلار ئۆلۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ ـ ده !» دەپ، مۇڭلىناتتى. توختاخۇن مەزىن قۇشلار بىلەن ھەپىلىشىپ يۈرۈپ ئۆزىمۇ تەبىئەتنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىپ كېتەتتى...

توختاخۇن مەزىن كەچتە مالىرىنى قوتانلاشتۇرۇپ بولۇپ ئۆيگە كىردى، ئايالى زورەم قايماقلىق ئەتكەنچاي ئېتىپ قويغانىدى. توختاخۇن مەزىن ھەر كەچلىكى ياتار چاغدا ئەتكەنچايدىن ئىچىپ ياتمىسا ئۇيقۇسى كەلمەيتتى. بۇ ئۇنىڭ ئادىتىگە ئايلانغانىدى. ئۇ ئەتكەنچايدىن قېنىپ ئىچىپ، ئاندىن ئاستا سىلجىپ ئايالى سېلىپ قويغان ئورۇننىڭ ئىچىگە كىرىپ يېنىچە ياتتى. ئايالى زورەم بولسا مورا ئوچاقنىڭ ئالدىغا بالىلىرىنىڭ ھۆل بولۇپ كەتكەن ئاياغلىرىنى، پايتەمىلىرىنى يېيىپ قويدى، ئاندىن توختاخۇن مەزىننىڭ يېنىغا كېلىپ دېدى:

ـــ ئەتىيازنىڭ ئىشلىرى تۈگىشى بىلەن ئۇچىنچى ئوغلىمىز سۇلايمانىنى ئوقۇشقا بېرەيلى.

ـــ شۇنداق قىلايلى، بىر بالىمىز بولسىمۇ ئوقۇپ قالسۇن ! ـــ دېدى توختاخۇن مەزىن. توختاخۇن مەزىن يوتقانغا كىرىپ

يېتىۋىدى، ئىسسىق بىر تەن ئۇنىڭ تېنىگە ئورۇلدى. ئايالى زورەم ئۇنىڭغا لاپپىدە بىر قارىدى. توختاخۇن مەرىن ئايالىنى كۆچلۈك قوللىرى بىلەن مەھكەم قۇچاقلاپ ئۆزىگە تارتتى. يوتقان ئىچىدىن بىر خىل يېقىملىق ئىگىزاش ئاڭلىنىشقا باشلىدى...

كۆك ئاسماندىكى تولۇن ئاي ئۆي ئىچىنى سۈس يورۇتۇپ، دېرىزىدىن ئۆي ئىچىنى تاماشا قىلىپ ئاستا مارىماقتا ئىدى...

10

سەھەر ئېيى كېلىشى بىلەن بۇ يۇرت ئاجايىپ گۈزەللىشىپ كېتىدۇ. قاياققىلا قارىساڭ يېشىللىق، دىماقلارغا ئۇرۇلۇۋاتقان گۈل ـ گىياھ، شۇاقلارنىڭ ھىدى ئادەمنى شۇنداق ھۇزۇرلاندۇرىدۇ. ئېدىر ـ قاپتاللاردا قويلار تويۇنۇپ يېتىشقان. باغلاردىن كېلىۋاتقان قۇشلارنىڭ يېقىملىق سايرىغان ئاۋازلىرى كۆڭۈللەرنى مەست قىلىدۇ. بىنەمىنىڭ بۇغدايلىرى يەر ـ كۆكنى ئېلىپ، ئادەمنىڭ تىزىغا كەلگەن. ساي ـ جىرا، قىرلاردا ئېچىلىپ كەتكەن لەيلىقازاق، كاككۇكگۈلى قاتارلىق ھەر خىل گۈللەر يەر ـ زېمىنغا ھۆسن قوشۇپ، خۇددى گىلەمدەك يېيىلىپ ياتقان. ئادەم بۇنداق يېشىللىق، چىمەنزارلارغا قاراپ تويمايدۇ. ئادەمنىڭ بۇ يېشىل چىملىقلاردا ئېغىناپ ياتقۇسى، ھۇزۇرلىنىپ قېيىنىپ نەپەس ئالغۇسى، دومىلىغۇسى، دالالارنى، باغ ـ ھويلىلارنى تويماي ئايلانغۇسى كېلىدۇ.

مۇشۇنداق باھار پەسىللىرىدە بۇ يۇرتتىكىلەر دالا سەيلىسى قىلىشقا، ئوۋ قىلىشقا ئامراق. ئۇلار ئوۋ مىلتىقلىرىنى تېقىملىرىغا قىستۇرۇپ، قەپەسلەرگە سولانغان كەكلىكلەرنى ئېلىپ، قارچىغا، قۇرغۇيلىرىنى قوللىرىغا قوندۇرۇپ، تايغانلارنى ئەگەشتۈرۈپ ئابرال تېغىنىڭ باغرىنى قاق يېرىپ ئاققان قاش دەرياسى بويىدىكى تېرەكلىككە، كۈنگەي دەپ ئاتلىدىغان قاش دەرياسىنىڭ شىمالىي قانىتىدىكى تاغلارغا بېرىپ ئوۋ ئوۋلاپ، بىرقانچە كۈن نەغمە ـ ناۋا قىلىپ كېلىشكە ئادەتلەنگەن.

بۇ يۇرتتىكىلەر ئوۋ ئوۋلاشقا ماڭغان چاغلىرىدا بارلىق غەم ـ قايغۇنى ئۇنتۇپ كېتىدۇ، كۆڭۈللىرى شادلىققا تولغان بولىدۇ. مەيلى باي، نامرات بولسۇن، تەبىئەتنىڭ بۇ گۈزەل پەسلىنى قولدىن بېرىپ قويمايدۇ. ئەل ـ ئاغىنە، دېمەتلىك ـ قۇرداشلار ئايرىم ـ ئايرىم بولۇپ دەريا بويىدىكى تېرەكلىككە چۈشىدۇ. ئۇلارنىڭ بىر قىسمىلىرى ئابرال تېغىنىڭ تەسكىيىگە دەريادىن ئۆتۈپ تاغ ئۆچكىلىرىنى ئوۋلايدۇ، بىر قىسمىلىرى چىشى كەكلىك سولانغان قەپەسنىڭ ئەتراپىغا قىلتاق قۇرۇپ كەكلىك تۇتىدۇ. بۇ يۇرتتىكىلەرنىڭ ئەڭ خۇشاللىق، بەختلىك چاغلىرى ـــ ئۆزلىرى تۇتۇۋالغان ئوۋنىڭ گۆشلىرىنى لەززەتلىنىپ يەپ، ئوۋ ئوۋلاش جەريانىدىكى قىزىق ئىشلارنى پاراڭ قىلىپ، بىر ـ بىرى بىلەن چاقچاقلىشىپ كۈلۈشلىرىدە...

بۈگۈن بۇ يۇرت ھېيىت كۈنلىرىدەك بايرام شادلىقىغا تولدى. ھەممە ئادەم نوغاي دامۇللىنىڭ ئۆيى تەرەپكە قاراپ ئاقماقتا. چۈنكى، نوغاي دامۇللىنىڭ ئۆيىگە غۇلجىدىن ئابدۇمۇتائالى خەلىپەت كەلگەنىدى. ئابدۇمۇتائالى خەلىپەتنىڭ تەرىپىنى بۇ يەردىكىلەر كۆپ ئاڭلىغان. ئۇ زاتنى بىر كۆرۈۋېلىش، مۇبارەك قولىنى بىر تۇتۇۋېلىشنى ئارزۇ قىلاتتى. شۇڭا، قېرى ـ ياشنىڭ ھەممىسى قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى، ئىچىۋاتقان چېيىنى تاشلاپ، يۈگۈرۈشۈپ بۇ تەرەپكە كەلمەكتە. نوغاي دامۇللا ھەر قېتىم يېنىدىكىلەرگە پاراڭ قىلغاندا، ئۆزىنىڭ ئابدۇمۇتائالى خەلىپەت بىلەن بولغان ئېسىل سۆھبەتلىرىنى، خەلىپەتنىڭ گۈزەل ئەخلاق ـ پەزىلىتىنى، مول دىنىي ۋە پەننىي بىلىملىرىنى ئەتراپلىق سۆزلەپ بەرگەن. شۇڭا، ئۇ زات سۆيتاي خەلقىنىڭ نەزىرىدە خىزىر سۈپەت بۈيۈك بىر ئادەمگە ئايلانغانىدى.

راستىنى ئېيتقاندا، ئابدۇمۇتائالى خەلىپەت سۆيتاي خەلقىنىڭ نەزىرىدە ئۇلۇغ زات بولۇپ قالماي، پۈتۈن ئىلى، جۇملىدىن شىنجاڭ ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادىمۇ زور ئابرۇي، ئىناۋەتكە، شان ـ

شۆھرەتكە ئىگە ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئېغىر بېسىق مىجەز ـ خۇلقى، مېھرىبانلىقى، ئېسىل ئەخلاق ـ پەزىلىتى، تەلگە بولغان كۆيۈمچانلىقى بىلەن خىزمەت سۈپىتە ئادەم ئىدى. بۇ قېتىم بۇ زات چولۇقايدىكى باغلارنى كۆرگەچ بۆلۈكەي غوللىرى ئارقىلىق تېلېفون مەھەللىسىگە كەلگەن. ئاندىن، سۈپتاينىڭ غەربىي شىمالى تەرەپتىكى تاغ باغرىغا سالغان مالليرىنى باقىدىغان كۈزلىكىگە كەلگەنىدى. بۇ كۈزلەكنى سۈپتاي ۋە ئەتراپىدىكى يۇرت خەلقى «خەلپەم بۇلاق » دەپ ئاتايتتى. چۈنكى، بۇ چۆل ـ جەزىرىدىكى قاقاس بىر تاغنىڭ باغرىدىكى بۇ بۇلاقتىن بىلەكتىن چوڭراق، زۇمرەتتەك سۈپسۈزۈك سۇ ئېقىپ چىقاتتى.

ئابدۇمۇتائالى خەلپەتنىڭ قېنىغا سىڭىپ كەتكەن ئادىتى بويىچە بۇ بۇلاق ئەتراپىدىكى يەرلەرگە كۆچەت قويۇپ، مېۋە تىكىپ باغۇ بوستان بەرپا قىلغان، بۇ يەر ئۇ زاتنىڭ مال ـ چارۋىلىرىنى باقىدىغان كۆكلەۋ، كۈزلىكى ئىدى. يەنە بىر تەرەپتىن، ھۆكۈمەت ۋە جەمئىيەت ئىشلىرىدىن كۆڭلى غەش بولغاندا كېلىپ ئارام ئالىدىغان، تەپەككۇر قىلىپ، كىتاب ئوقۇيدىغان جايى ئىدى. ئۇ ياز، كۈز ۋاقىتلىرىدا بۇ كۈزلەككە كۆپرەك كېلەتتى. بۇ قېتىممۇ مۇشۇ كۈزلەككە كېلىش مۇناسىۋىتى بىلەن سۈپتايدىكى ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى، جۈملىدىن نوغاي دامولىنى يوقلاپ كېلىش ۋە سۈپتايدا ئاچقان پەننىي مەكتەپنى كۆرۈش مەقسىتىدە بۇ يۇرتقا ئالاھىدە قەدەم باسقانىدى.

كەچتە ئەرشىدىن مال سويۇپ ئابدۇمۇتائالى خەلپەتنى ئالاھىدە خانىسىغا تەكلىپ قىلدى. خەلپەت نوغاي دامولا بىلەن بىللە مەسچىتكە كېلىپ نامازدىگەرنى بىللە ئوقۇدى. ئابدۇمۇتائالى خەلپەت ئىمامىلىققا ئۆتتى. توختاخۇن مەزىن مۇڭلۇق ئاۋازى بىلەن ئەزان چاقىردى. بۇگۈن مەسچىتتە ئادەتتىكى كۈنلەرگە قارىغاندا ئادەملەر كۆپ بولۇپ، ئابدۇمۇتائالى

خەلىپەتنىڭ مەسايىل مەرىپىتىنى ئاڭلاش ئۈچۈن كەلگەنىدى. خەلىپەت نامازدىگەرنى ئۆتەپ بولۇپ نوغاي دامولا بىلەن ئەرشىدىنىڭ ئۆيى تەرەپكە قاراپ مېڭىپ كەتتى.

مانا بۇگۈن ئابدۇمۇتائالى خەلىپەتنىڭ ھۆرمىتىگە ئەرشىدىنىڭ ئۆيىدە يەنە قازانلار قاينىماقتا، ھەممىلا ئادەم ئالدىراش. ئەرشىدىنىڭ كەڭرى كەتكەن ھويلىسى ئېگىز تاملار بىلەن قورشالغان، پېشايۋانلىق، ئاستىنى تاختايلىق قىلىپ بىنا قىلغان بەش ئېغىزلىق ئۆيى كۈنگەيگە قارىتىلىپ سېلىنغان. ئۆينىڭ غەربىي تەرىپىگە ئامبار ـ ئىسكىلاتلار قاتار سېلىنغان، نېرىسىغا لاپاسلار ياسالغان، ھويلىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە دەرۋازىدىن باشلاپ قاتار قىلىپ ئېغىللار رەتلىك قىلىپ سېلىنغان. ئادەملەر بۇ ھويلىدا ئالدىراپ چېپىشىپ يۈرۈشىدۇ. بىرلىرى سۇ ئەكىرسە، بىرلىرى ئوتۇن كەسلىمەكتە. بىرلىرى تالاغا سېلىنغان ئوچاقلارغا ئوت قالىماقتا. بىرلىرى مال سويماقتا. مال سويغان يەردىن ئانچە يىراق بولمىغان يەردە يوغان قارا ئىت بىلەن سېرىق بويناق ئىت قۇيرۇقىنى شىپاڭلىتىپ، تىللىرىنى يالىشىپ، قاسساپلاردىن نېسىۋە تالىشىپ قارىشىپ تۇرماقتا. ئۇلارمۇ ئىگىسىدىن ئۆز رىزقىنى تەمە قىلماقتا. ئاياللار ئۆيلەردە سۇپرىلارنى يېيىپ، خېمىر يۇغۇرۇپ، ئاش يېيىپ تەييارلىق قىلماقتا. ئۇششاق بالىلار بىر ـ بىرىنى قوغلىشىپ ئويناشماقتا. كىمدۇر بىرلىرى بۇ شوخ ـ كەپسىز بالىلارغا:

ـــ نېرى ئويناش، قازان بېشىنى پىرقىراشماي! ـــ دەپ ۋارقىرىماقتا. ئىشقىلىپ، ھويلا قاينام ـ تاشقىنلىقتا چۆمگەن ئىدى.

ئابدۇمۇتائالى خەلىپەت، نوغاي دامولا، ئەرشىدىن، ئوبۇل ھاجى، ئاباباكرى شاڭيو، توختاخۇن مەزىن، زىياۋۇددۇن ئەللىكبېشى، ھوشۇر قۇنىياز قاتارلىقلار مەسچىتتىن يېنىپ

ئاستا قەدەم ئېلىشىپ ئەرشىدىن باينىڭ دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— قېنى تەقسىرلەر، ئۆيگە مەرھەمەت! — دېدى ئەرشىدىن باي كۆچىلىكنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىپ.

— قېنى داموللام، ئۆزلىرى ماڭسىلا، — دېدى ئابدۇمۇتائالى خەلپەت ھەزرەت نوغاي داموللىنى ھۆرمەت بىلەن ئۆيگە تەكلىپ قىلىپ.

— ئۆزلىرىدىن بولسۇن، خەلپىتىم، سىلى دېگەن مېھمان ئەمەسمۇ، بىز دېگەن ساھىبخان، — دېدى نوغاي داموللا چاقچاق قىلىپ.

— ھە راست، سىلىنىڭ بۇ يۇرتقا كېلىپ، مەكتەپ ئېچىپ بالا ئوقۇتۇپ، ئىمامەتچىلىك قىلىۋاتقانلىرىغا مانا ھەش ـ پەش دېگۈچە يەتتە ـ سەككىز يىل بولۇپ قاپتۇ، سىلىمۇ جىڭ تارانچى بولۇپ قالدىلا، — دەپ چاقچاق قىلدى خەلپەت. كۆچىلىك كۈلۈشتى.

— شۇنداق، شۇنداق تەقسىر، نوغاي داموللام ھازىر ئۆز ئادىمىمىز بولۇپ قالدى، — دېيىشتى كۆچىلىك بىردەك.

ئۇلار كۈلكە، چاقچاق بىلەن ئېگىز كۆتۈرۈپ سېلىنغان پىشايۋانلىق ئۆينىڭ سۇپىسىغا تاختاي پەلەمپەيلەرنى ئېھتىيات بىلەن دەسسەپ چىقىپ، پەلەمپەينىڭ ئۈدۈلىدىكى دالان ئۆيگە كىرىپ، ئاندىن ساراي ئۆيگە كىردى. ئۆي ئىچىگە قىزىل گىلەملەر سېلىنغان، دېرىزىلەرگە پەردىلەر تارتىلغان، تاملار ئاپپاق ھاك بىلەن ئاقارتىلغانىدى. ساراي ئۆينىڭ شىمالىي تېمىغا بۆرە، تۈلكىلەرنىڭ تۈلۈمچىلاپ سويۇپ سامان تىقىلغان تېرىلىرى تۇمشۇقىدىن تامدىكى مىخلارغا ئېسىلغان. يەنە بىر تامغا ئۈكە ئېسىلغان بولۇپ، بۇ ھايۋان، قۇشلارنىڭ تۈكلىرى پارقىراپ ئادەمگە تىرىكتەكلا تۇيغۇ بېرەتتى. ئابدۇمۇتائالى خەلپەت باشلىق جامائەت ساراي ئۆيگە كىردى ـ دە، تۆرگە

سېلىنغان قېلىن، يۇمشاق كۆرپىلەردە ئولتۇردى. ئاندىن دۇئاغا قول كۆتۈردى:

ــ قېنى، ئامىن، ساھىبخان سالامەت بولسۇن ! قەدەملەر يەتسۇن، بالا يەتمىسۇن ! ــ دەپ دۇئا قىلىشتى.

بىرئازدىن كېيىن قولغا سۇ ئېلىنىپ، داستىخان سېلىندى. سېرىقماي، قايماق، ھەسەل قاتارلىقلار قويۇلدى. داستىخان ئوتتۇرىسىغا بىنەم ئۇنىدا يوغان ــ يوغان قىلىپ يېقىلغان يۇزلىرى مايلىشىپ قىزىرىپ پىشقان نانلار قويۇلدى. نان ئۈستىگە مايلىق قاتلىما توقاچلار قويۇلدى. ئارقىدىن يۇزلىرىدە قايماق چەلگىپ تۇرغان ئەتكەنچايلار ئاپقۇرلاردا ھەر بىر مېھماننىڭ ئالدىغا پەتنۇسلار بىلەن قويۇلدى.

ــ قېنى، تەقسىرلەر، مەزىلەرگە بېقىشقايلا ! ــ دېدى ئەرشىدىن. مېھمانلار چايلىرىنى ئىچىپ بولۇشىغا ئەرشىدىن ئۇزۇن ۋاقىتلاردىن بېرى ئاچقۇچىنى ئۆز يېنىدا ئېلىپ يۈرگەن ساندۇقىنى ئېچىپ، ساقلاپ كەلگەن ھەرەمنىڭ خورمىلىرىنى تەخسىلەرگە سېلىپ مېھمانلارنىڭ ئالدىغا قويۇپ: ــ قېنى، تەقسىرلەر، ئېغىز تېگىشكەيلا، ھەرەمنىڭ خورمىلىرى ئىدى، خېلىدىن بېرى ساقلاپ كېلىۋاتقان، رىزقىلىرى بار ئىكەن، ئېلىشسىلا ! ــ دەپ ئۇلارغا ئۆزرىخاھلىق بىلدۈردى.

ــ بۇ ئۇلۇغ مەككە مۇكەررەمنىڭ خورمىلىرى ئىكەن، كۆپچىلىك ئېلىڭلار ! ــ دېدى ئابدۇمۇتائالى خەلپەت. خەلپەتنىڭ ئاۋازى سەل مەيۈس، مۇلايىم چىقىپ كەتتى.

ــ قېنى تەقسىر، ئالدى بىلەن ئۆزلىرى قول سېلىپ بەرسىلە ! ــ دېدى كۆپچىلىك. ئۇلار ھەرەمنىڭ خورمىلىرىدىن بىر ــ ئىككى تالدىن يەپ، ئۇرۇقلىرىنى ياغلىقلىرىنىڭ بىر ئۇچىغا تۈگۈپ يانچۇقلىرىغا سېلىشتى.

چايدىن كېيىن لېگەن ــ لېگەنلەردە نېرىن بىلەن گۆش، قوينىڭ باشلىرى كەلتۈرۈلدى. ئۇلار كۆكلەمنىڭ ئوت ــ چۆپىگە

تويۇنغان، شۇاق ھمدى پۇراپ تۇرىدىغان قوڭچارنىڭ گۈشلىرىنى مەزە قىلىپ يېيىشتى. مەھمۇد بىلەن غىياسدىن ئىككىسى ئاق يەپ بولغاندىن كېيىن، ئاپتۇۋۇا، چىلاپچىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ ئۆينىڭ تۆرىدە ئولتۇرغان ئابدۇمۇتائالى خەلپەت بىلەن نوغاي دامولللىدىن باشلاپ ئىككى تەرەپكە قاراپ قول چايقاتتى.

— ھە مەھمۇد، غىياس ئىككىڭلار غۇلجا مەدرىسەدىكى ئوقۇشۇڭلارنى پۈتكۈزۈپ چىقتىڭلارمۇ نېمە؟ بۇ يەردە يۈرىسىلەرغۇ؟ — دەپ سوراپ قالدى خەلپەت. بۇ ئىككىسىنى تونۇپ، چۈنكى ئۇلار غۇلجىدا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا خەلپەتتىن دەرس ئالغانىدى.

— شۇنداق تەقسىر، ھازىر دامولللامنىڭ قولىدا بىر چەتتىن دەرس ئېلىپ، بىر تەرەپتىن مەكتەپ ئىشلىرىغا يارىدەم بېرىۋاتىمىز، — دېدى مەھمۇد.

— ھازىر يېڭى ئاچقان مەكتەپتە بالا كۆپ، يېراق ـ يېقىندىكى يۇرتلاردىن بالىلار ئوقۇغىلى كېلىپ كۇنىدىن ـ كۇنگە كۆپەيمەكتە. سىنىپ ئاز، بالا ئوقۇتىدىغانغا ئەپەندى يېتىشمەيۋاتىدۇ. بۇ ئىككىسى مېنىڭ ياخشى يارەمچىم، قانتىم بولدى، — دېدى نوغاي دامولللا.

— ياخشى، ياخشى، ئەل ـ يۇرتنىڭ بالىلىرى ئوقۇشى كېرەك، بولمىسا كۆزى ئوچۇق قارىغۇ بولۇپ قالىدۇ. سىنىپ يېتىشمىسە كېڭەيتىش كېرەك. توپا بىلەن ياغاچتا پۈتىدىغان نەرسىغۇ سىنىپ دېگەن ! بۇ يەردە مۇشۇ يۇرتنىڭ ئاقساقاللىرى، ئۆلىمالىرى، بايلىرى، شائىيولىرى ئولتۇرۇپتۇ. چوقۇم يارەمىم قىلىدۇ. ئەۋلادلارغا بىلىم بېرىشكە ئاتىغان مال ـ دۇنيالىرىڭلارنىڭ ساۋابىنى ئىككىلا دۇنيادا كۆرىسىلەر، سەبىي دىللارغا ئىلىم سېلىش ئەڭ كاتتا ئىبادەتتۇر، — دېدى خەلپەت.

— شۇنداق، شۇنداق، تەقسىر ! بىز چوقۇم يارەمم قولىمىزنى سۇنمىز. يۇرتنىڭ ئىشى ئۆزىمىزنىڭ ئىشى ئەمەسمۇ ! نوغاي

داموللام ياققان مەشئەلنى ھەرگىز ئۆچۈرۈپ قويمايمىز، ــ دېدى ئاتابەكرى شاڭيو.

ــ سۈپتاي ئىلىدىكى قەدىمىي يۇرتلارنىڭ بىرى. بۇ يۇرتنىڭ تارىخىنى بىر ـ ئىككى جۈملە سۆز بىلەن دەپ بولغىلى بولمايدۇ، ــ دېدى ئابدۇمۇتائالى خەلپەت.

ــ ئەنە، ئاۋۇ ئۆيدىن چىقسىلا ئادەمنىڭ پېشانىسىگە تېگىدىغاندەك تۇرىدىغان ئابرال تېغى بۇ يۇرتتا بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنىڭ گۇۋاھچىسى. باغرىنى يېرىپ ئۆركەشلەپ ئاققان تىنىمسىز قاش دەرياسى ئەل ـ يۇرتنىڭ غورۇرى، ئىپتىخارىدۇر! تومۇرلىرىدا ئېقىۋاتقان ئىسسىق قېنىمدۇر! ــ دېدى ئابدۇمۇتائالى خەلپەت. بۇ زاتنىڭ مەزمۇنلۇق، ئورغۇلۇق سۆزى ئۆينىڭ ئىچىنى تىمتاس قىلغاندى. دالان ئۆينىڭ سۈپىسىدا ئولتۇرۇپ مەھمۇد بىلەن غىياسىدىنمۇ بۇ سۆزلەرگە قۇلاق سالماقتا.

ــ ئابرال تېغى دېگەن بۇ سۆز ئەرەبچىدىن ئۆزگىرىپ بىزگە ئومۇملاشقان ئاتالغۇ. رىۋايەت قىلىنىشىچە، بىر ئۇلۇغ زات ئابرال تېغىنىڭ ئۇستىگە چىقىپ، بۇ مۇنبەت، چەكسىز كەتكەن گۈزەل زېمىنغا قاراپ سۆيۈنگەن ھەم قاش دەرياسىنىڭ ئابرال تېغىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىنى يېرىپ ئېقىۋاتقانلىقىغا قاراپ ھەيران قالغان. ئۇ ئابرال تېغىنىڭ بۇ سىرلىق دەرياغا يول بەرگەنلىكىنى كۆرۈپ: «ئابى راۋان تېغى» دېگەنكەن. «ئابى راۋان» دېگەن سۆزدىكى ئابى ــ سۇ، راۋان ــ يول بەرگەن، توسالغۇسىز دېگەن مەنىلەرنى بېرىدۇ. بۇنىڭ مەنىسى سۇغا يول بەرگەن تاغ دېگەنلىك بولىدۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ تاغنى خەلقىمىز ئابىراۋان تېغى، كېيىنچە ئابرال تېغى، دەپ ئاتاپ كەلگەنكەن، ــ دېدى ئابدۇمۇتائالى خەلپەت. ئۇ ئالدىدىكى سۈپتاي تاغ چوققىدىن بىر يۇتۇم ئىچىۋالغاندىن كېيىن دېدى:

ــ مىلادىيەدىن يەتتە يۈز يىل ئىلگىرىلا ساكلار ئېلىنىڭ

خانى ئالىپ ئەرتوڭا (ئافراسياپ) هازىرقى قاش دەرياسى بويىدا ساك خانلىقىنى قۇرغان. قازۇن شەھرىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. بۇ شەھەرنىڭ نامىنى ئۆز قىزىنىڭ ئىسمى بىلەن «قازۇن» دەپ ئاتىغان. قاش دەريانىڭ نامىنىمۇ ئالىپ ئەرتوڭا ئۆز قىزىنىڭ نامى بىلەن «قاز» دەپ ئاتىغان. كېيىنچە قاش دەريانى دەپ ئاتىلىپ كەلگەن. رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئالىپ ئەرتوڭا ئۆز قىزى قازۇن مەلىكىنىڭ شىكار قىلىپ، كۆڭۈل ئېچىپ ئويىنىشى ئۈچۈن قاش ۋادىسىنى، نىلقا، سۈپتاي قاتارلىق يەرلەرنى ئۇنىڭغا تۇرالغۇ قىلىپ بەرگەن. ساكلار بۇ كەڭ زېمىننى ئانا ماكان قىلغان. ئۇلار قاش دەريانى ۋادىسىدا، جۇملىدىن نىلقا ناھىيەسىنىڭ شىمالىدىكى نۇراخۇن سېپى دېگەن سايدا مىس كانلىرىنى ئېچىپ مىس تاۋلاپ، ئاجايىپ مۆجىزىلەرنى ياراتقان. ئەجدادلارنىڭ ئىزلىرى چۈشكەن بۇ زېمىن بىزنىڭ كۆز گۆھىرىمىزدىن ئەزىز، بۇ زېمىننى ئاسراش، قوغداش، گۈللەندۈرۈش بىزنىڭ مەجبۇرىيىتىمىز. ــ دېدى ئابدۇمۇتائالى خەلىپەت هاياجانلىنىپ. خەلىپەتنىڭ كۆڭۈل ئاسمىنىدا نۇرغۇن ئىشلار كەزمەكتە ئىدى. قەلبىدىكى پىنهان سىرلار پەقەت ئۆزىگىلا مەلۇم ئىدى. ئەل ـ يۇرتنىڭ ئىشلىرى بۇ زاتنى خىيالچان، ئويچان قىلىپ قويغانىدى. خەلىپەت يەنە سۆز باشلىدى:

ــ مانا سىلەرگە قوشنا بولغان مازار مەھەللىسىدىكى سۈلتان ئۇۋەيسخان موڭغۇل، ئۇ چىڭگىزخاننىڭ ئون بىرىنچى نەۋرىسى بولىدۇ. بىراق، ئىسلاملاشقان، ئۇيغۇرلاشقان موڭغۇل. ئۇ زات ئەينى زامانلاردا، ئىلى بالىق خانلىقىنى قۇرغان. هازىرقى تۇرپانىيوزى يېزىسىدا ئاييورۇق شەھرىنى بەرپا قىلغان. ئۇ هەققانىيەت ئۈچۈن تالاي قېتىم قانلىق جەڭلەرنى قىلغان. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، مانا مۇشۇ بىز دەسسەپ تۇرغان تۇپراقتا نۇرغۇن جەڭلەر بولغانىكەن. نۇرغۇن باتۇرلارنىڭ جەسەتلىرى

مۇشۇ تۇپراق ئاستىدا كۆمۈلۈپ ياتماقتا. سۇلتان ئۇۋەيسخان نۇرغۇن قېتىم ئويرات موڭغۇللىرىنى ئىسلامغا دەۋەت قىلىپ ئېسەنتاش بىلەن جەڭ قىلغان. سۇلتان ئۇۋەيسخاننىڭ ئۆلۈمى توغرۇلۇق ئىككى خىل قاراش بار. بىرلىرى: سۇلتان ئۇۋەيسخان نىلقىغا جەڭگە كېتىپ بېرىپ سۇيتاينىڭ «قالماق تام» دېگەن يېرىگە كەلگەندە ئات مۈدۈرۈلۈپ كېتىپ، ئاتتىن يىقىلىپ ئۆلگەن دېيىشىدۇ. ئۇ ئۆلۈش ئالدىدا، ئۆزىنى مۇشۇ ئابرال تېغىنىڭ ئېتىكىدىكى بۇلاق بويىغا قويۇشنى نەسىھەت قىلغانكەن. يەنە بەزىلەر ئۇنى قىرغىزستانىنىڭ ئىسسىقكۆل دېگەن يېرىدە ئۆلگەن دېيىشىدۇ. بۇ ھەقتە تارىخچىلارنىڭ يەنە كۆپرەك ئىزدىنىشىگە توغرا كېلىدۇ، ــ دېدى ئابدۇمۇتائالى خەلىپەت سۇلتان ئۇۋەيسخان ھەققىدە قايتا چۈشەنچە بېرىپ.

ئولتۇرغانلار بۇ زاتنىڭ ئېغىزىدىن چىقىۋاتقان گەپلەرگە قاراپ، ھاڭۋېقىپ قاراپلا قالغانىدى. بەزى ئولتۇرغانلار بۇ گەپلەرنى ئانچە چۈشىنىپ كەتمىگەن بولسىمۇ، ئۆزلىرىمۇ بىلمىگەن ھالدا باشلىرىنى لىڭشىتىپ قايىللىقىنى بىلدۈرۈشتى. خەلىپەتنىڭ چوڭقۇر، ئەتراپلىق بىلىمگە قايىللىق بىلدۈرۈپ خۇرسەن بولدى. ئابدۇمۇتائالى خەلىپەتنىڭ ئۆزلىرى ئاڭلىغاندەك ئەۋلىيا سۈپەت ئادەم ئىكەنلىكىگە قول قويۇشتى. كۆڭۈللىرىدە بۇ خىزىر سۈپەت ئادەمگە ھەشقاللا ئېيتىشتى. ئۆزلىرىنىڭ مۇشۇنداق بىر ئۇلۇغ زات بىلەن بىر داستىخاندا ئولتۇرۇپ ھەمسۆھبەت بولغىنىدىن سۆيۈندى، پەخىرلەندى. ئۆزلىرىنى تولىمۇ بەختلىك ھېس قىلىشتى.

ــ قېنى، ئەمىسە بىردەم سازچىلاردىن مۇڭ ئاڭلىمامدۇق ! ــ دېيىشىگە خەلىپەتنىڭ سۆھبىتىگە باشچىلاپ كىرىپ كەتكەن، ئۆينىڭ تۆۋەن تەرەپتىكى بۇلۇڭىدا ئولتۇرغان ئىسكەندەر بىلەن ھاجىم ناخشىچى تەمبۇر، دۇتارلىرىنى سازلاشقا باشلىدى. تەمبۇرنى ئىسكەندەر ناۋا مۇقامىنىڭ مۇقەددىمىسىگە چالدى.

هاجەم مۇڭلۇق، يېقىملىق، زىل ئاۋازى بىلەن مۇقام ئېيتىشقا باشلىدى. مۇقام ئاستا ـ ئاستا ئەۋجگە كۆتۈرۈلدى. ھاجەمنىڭ ئاتەش نەپىسى بارلىق كۆڭۈللەرنى ماگنىتتەك تارتىپ سېھىرلىك كۈيى بىلەن يېپسىز باغلىغانىدى. ئۇنىڭ ئاۋازىدىن كۈي، داستان تۆكۈلمەكتە. ئۇلۇغ بىر تارىخ بايان قىلىنماقتا. مۇقام تېكىستلىرىدىكى دۇردانە سۆزلەر ئاجايىپ بىر كەچمىشلەرنى سۆزلىمەكتە. ئۆي ئىچىدىكىلەرنىڭ مۇقامدىن ئالغان تەسىراتلىرى، ھېسسىياتلىرى ھەر خىل ئىدى: بىرلىرى خىيالغا پېتىپ بىر نۇقتىغا كۆز تىكسە، بىرلىرى كۆزلىرىگە ياش ئالغانىدى. بىرلىرى بولسا، مۇگدەپ كۆزلىرىنى مەھكەم يۇمغانىدى. مۇقامنىڭ مۇقەددىمىسى تۇگەپ داستان، مەرغۇللىرىغا چۈشتى. غېرىب ناخشىچى بۇ ئىككىسىگە يانداشتى. بۇ ئۇچىنىڭ تەڭكەش بولغان ئاۋازى ئاجايىپ سېھىرلىك كۈچ پەيدا قىلىپ دىللارنى لەرزىگە سالدى.

ـــ ئاپىرىن ! ئاپىرىن ! ـــ دېدى ئولتۇرغانلار ئىچىدىن مۇڭ ئېلىپ ھاياجانلانغان بىرسى ئۇنلۈك ۋاقىراپ. ساھىبخان سازچىلارنىڭ بېشىدىن لۆڭگىلەرنى ئۇرۇدى. سازچىلارنىڭ تەرلىرى سۈرتۈلدى. بايا ئابدۇمۇتائالى خەلپەت بۇ ئۆيدىكىلەرنى رىۋايەت تۈسىدىكى ئاجايىپ قىسسىلەرنى سۆزلەپ باشقا بىر يىراق ئالەمگە باشلاپ بارغان بولسا، ئەمدى مۇنۇ ناخشىچىلار يەنە بىر سېھىرلىك دۇنياغا باشلاپ كىرگەنىدى.

ـــ پاھ ! مۇزىكىنىڭ سېھرىي كۈچى، ھۇزۇرى تەڭداشسىز ـ دە ! ئۆلمەس كۈيلەرنى ئىجاد قىلىپ قالدۇرغان ئەجدادلىرىمىزغا ئاپىرىن ! ـــ دېدى ئابدۇمۇتائالى خەلپەت. ئولتۇرۇش يېرىم كېچىگىچە داۋاملاشتى.

ئەتىسى سۈپتاي خەلقى ئابدۇمۇتائالى خەلپەتنى ئابرال تېغىغا ئېلىپ چىقتى. قاش دەرياسى بويىدىكى ياپيېشىل، بۈككىدە تېرەكلىككە ئاپاردى. مەقسەت بۇ مەنزىرىلىك جايىنى سەيلە

قىلدۇرۇش ئارقىلىق خەلپەتنىڭ كۆڭلىنى ئېچىپ كېلىش ئىدى. ئەنە مەنسۇرباي تېقىمىغا ئوۋ مىلتىقىنى قىستۇرۇپ ئەتراپقا سەزگۈرلۈك بىلەن قاراپ قاراگىر ئېتىنى ئۆز يۇرۇشىگە سېلىپ كېتىۋاتىدۇ. تۇرسۇن بولسا قولىدىكى قەپەس، قىلتاقلىرىنى كۆتۈرۈپ ئۇلارنىڭ كەينىدىن قالماي كەكلىك تۇتۇش كويىدا كېتىۋاتىدۇ. تايغانلىرىنى كەينىدىن ئەگەشتۈرگەن ئاقمۇللا قىزىق - قىزىق گەپلەرنى قىلىپ ئەتراپتىكىلەرنى كۈلدۈرۈپ كېتىۋاتىدۇ. ئابدۇمۇتائالى خەلپەت، نوغاي دامۇللا، سادىق ھاجى، ئەرشىدىن، ئوبۇل ھاجى، ئىبابەكرى شاڭيو، توختاخۇن مەزىن، زىياۋۇدۇن ئەللىكبېشى قاتارلىقلار بىر توپ بولۇشۇپ ئۆزئارا پاراڭلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. مەھمۇد، غىياسىدىن، نۇرمۇھەممەد قاتارلىق ئوقۇغۇچى بالىلار ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قازان - قومۇچ، نان - توقاچ قاتارلىقلارنى ئۆكۈزلەرگە ئارتىپ، سويىدىغان قويلارنى ئالدىغا ئۆڭتۇرۇپ كېتىۋاتىدۇ. قوللىرىغا قارچىغا، بۇركۈتلەرنى قوندۇرۇۋالغان بىرقانچىسى ئۇلاردىن سەل نېرىسىدا كېتىۋاتىدۇ. بۇلارنىڭ بۇ خىل مېڭىشى كىشىگە ئەجدادلىرىمىزنىڭ كۆچمەن چارۋىچىلىق ۋاقىتلىرىدىكى كۆچۈش ھالەتلىرىنى ئەسلىتەتتى.

مانا بۇنىڭدىن نەچچە مىڭ يىللار ئىلگىرى بىزنىڭ كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ يايلاق مەدەنىيىتىنى ياراتقان ئاتا - بوۋىلىرىمىز مۇشۇنداق كۆچۈپ ماڭغان بولغىيدى. ئۇلار مۇشۇنداق ئويناقشىپ تۇرغان تۈلپار، ئارغىماقلارغا مىنىپ، جاھان كەزگەن، يۇرتدارچىلىق قىلغان. سانسىز ئاق قار، كۆك مۇز قاپلىغان ئېگىز تاغلاردىن، ئۆركەشلىگەن دەريالاردىن ئات چاپتۇرۇپ ئۆتۈپ، بۇ گۈزەل، مۇنبەت زېمىنىنىڭ ئەركىلىرىگە ئايلانغان. ئات ئۈستىدە قىلچ ئويناتقان چەۋەندەز، باتۇرلارنىڭ بۇ يەرلەردە ئىزلىرى قالغان.

ئۇلار ياپىيېشىل يەلپۈنۈپ تۇرغان بىنەملىكلەرنى ئارىلاپ

كەتكەن يول بىلەن مەھەللىدىن ئانچە يىراق بولمىغان توغرا قىرنىڭ ئۈستىگە يېتىپ كەلدى. غەربتىن شەرققە سوزۇلۇپ ياتقان بۇ بەل سۇپىتاي بىلەن ئابرال تېغىنى ئايرىپ تۇرىدىغان سۇپتاي بۇ قىرنىڭ شىمالىي تەرىپىدە، ئەتراپىنى تاغلار، ئېدىرلار قاپلاپ تۇرىدۇ. توغرا قىرنىڭ ئۈستىگە چىقىپ بۇ مەھەللىگە قارىسا، تۆت ئەتراپىنى تاغلار گويا سېپىلدەك قورشاپ تۇرغان بىر قەدىمكى قەلئەگىلا ئوخشايدۇ. توغرا قىرنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى سايدا «كونا يول» دەيدىغان بىر يول بار. بۇ يول ئاساسلىقى نىلقا بىلەن غۇلجا ئوتتۇرىسىدا قاتنايدىغان يول بولۇپ، يولۇچىلار توختىماي مېڭىپ تۇرىدۇ. بۇ قىرنىڭ غەربىدە مازار بىلەن سۇپتاي ئوتتۇرىسىدىكى باياۋۇل دېگەن يەردە «ئەبەينىڭ دېڭى» دەيدىغان بىر دەڭ بار. كەچ قالغان يولۇچى، كارۋانلار بۇ دەڭگە چۈشۈپ، ئارام ئېلىپ قونۇپ كېتىدۇ. توغرا قىردىن ئېشىپ ئازراق ماڭغاندا، ئابرال تېغىنى ياقلاپ كەتكەن يالغۇز ئاياغ يولنى «قالماق يولى» دەپ ئاتايدۇ. بۇ يول ئارقىلىق غەربتە سۇلتان ئۇۋەيسخان مازىرىغا، شەرقتە قاراسۇ، ئۇلاستاي ئارقىلىق نىلقىغا بارغىلى بولىدۇ. بۇ يولدا بۇرۇن موڭغۇللار ئاتلىق كۆپ ماڭغانلىقى ئۈچۈن «قالماق يولى» دەپ ئاتالغان.

ئۇلار پاراڭ بىلەن بولۇپ «قالماق تام» غا يېتىپ كەلدى.

— بۇ يەردە بىر يالغۇز ئاياغ يول بار ئىكەن ـ ھە؟ — دەپ سوراپ قالدى ئابدۇمۇتائالى خەلىپەت ئاتتا سەل سىكار يان ئولتۇرۇپ.

— بۇ يولنى قالماق يول دەپ ئاتايدۇ. بۇرۇن موڭغۇللار كۆپ ماڭاتتىكەن، — دېدى توختاخۇن مەزىن. توختاخۇن مەزىن چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغانلىقتىن ئۇنىڭ بۇ ئەتراپتا بارمىغان تاغ ـ تېشى، بىلمەيدىغان يولى يوق ئىدى، — بۇ يولنى سەل تۆۋەنلەپ ماڭسىڭىز، ئابرال تېغىنى قوۋۇرغىلاپ كەتكەن بىر يول بار. بۇ يول ئۇدۇل دەريا بويىدىكى ئارىشاڭغا ئاپىرىدۇ.

ئۇ يەردە «ئىسسىق»، «سوغۇق» ئارىشاڭلار بار. تۆرلۈك كېسەللەرگە داۋا. 6 ـ ئايدىن باشلاپ تەرەپ ـ تەرەپتىن ھەر تۈرلۈك ئاغرىق ـ سىزلاق ئادەملەر كېلىپ ھەممىسى بۇ ئارىشاڭغا چۈشۈپ كېتىدۇ. بۇ ئارىشاڭنىڭ ئىرىملىرى كۆپ بولۇپ، ئارىشاڭغا چۈشكىلى ماڭغان ھەر بىر ئادەم بىرقانچە يەردىكى دەرەخلەرگە ئالىيېشىل لاتىلارنى باغلاپ قويىدۇ. بۇنىڭ قانداق ئىرىم ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولمايدۇ. بەلكىم موڭغۇللارنىڭ ئادىتى بولسا كېرەك. «ئۇنداق قىلمىسا ئارىشاڭ ئادەم خالىمايدىكەن، ئارىشاڭدىكى يىلانلار ئادەملەرنى ئارىشاڭغا چۈشۈرمەيدىكەن» دېگەن رىۋايەتلەر بار. بۇ ئارىشاڭ قاش دەريا سۈيى بويىدا بولۇپ، دەريا ئېقىن. ئەتىياز كۈنلىرى دەريا سۈيى ئۇلغايغاندا سۇ بېسىپ كېتىدۇ. ئارىشاڭنىڭ ئەتراپىدا يوغان، سىلىق، يالپاق تاشلار بولۇپ، يوغان، يايپاق تاشلاردا ئاتلارنىڭ ئاياغ ئىزلىرىغا، ناماز ئوقۇپ سەجدە قىلىۋاتقان ئادەملەرنىڭ سۈرەتلىرىگە ئوخشاپ كېتىدىغان ئىزنالار بار. بۇ ئىزلار توغرۇلۇق: «ئەينى ۋاقىتتا ئىسلام دىنىنى تارقاتقۇچى ئەۋلىيالار مۇشۇ ئارىشاڭغا كېلىپ ناماز ئوقۇپ، ئارىشاڭغا چۈشكەن. ئاشۇ تاشلاردىكى ئادەم، ئاتلارنىڭ ئىزلىرى بولسا، شۇ ئەۋلىيالارنىڭ ناماز ئوقۇپ سەجدە قىلغان چاغدىكى تاشقا ئويۇلۇپ چۈشكەن ئىزلىرى، مىنگەن ئارغىماق ئاتلارنىڭ ئاياغ ئىزلىرى» دېگەن رىۋايەتلەرمۇ بار. ئارىشاڭنىڭ سۈيىدە بىر ـ بىرىدىن يوغان يىلانلار ۋىژىلداپ يۈرىدۇ. ئەگەر ئۇلارغا تېگىپ قويغۇدەك بولساڭ بالاغا قالغىنىڭ شۇ، ئۇۋىسى چۈۋۈلۈپلا كېتىپ، ئارىشاڭغىمۇ يېقىن كېلەلمەيسەن. بۇ ئارىشاڭ ئەنە شۇنداق، سىرلىق ۋە مۆجىزىلىك، ـــ دېدى توختاخۇن مەزىن بۇ ئىزلارنى رىۋايەتلەشتۈرۈپ ئۇزاق بىر ھېكايىنى سۆزلەپ بېرىپ.

ـــ توغرا ئېيتتىڭىز مەزىن ئاخۇنۇم، بۇ تۈپراقلا سانسىزلىغان ئەۋلىيا، ئاشىقلارنىڭ؛ پادىشاھ، سەركەردىلەرنىڭ

ئاياغ ئىزلىرى چۈشكەن. بەلكىم، مانا ماۋۇ ئابرال تېغى باغرىدا ياتقان ئۇلۇغ زات سۇلتان ئۇۋەيسخان نەچچە قېتىم بۇ تاردىشىغا چۈشۈپ تېنىنى پاكلاپ، يۇيۇنغاندۇ، تېنىگە داۋا قىلغاندۇ، ھە! ئەنە، ئاۋۇ پالتۇاي مەھەللىسىدىكى «جەيدال بۇلاق» دېگەن بۇلاققا ئەينى زاماندا سۇلتان ئۇۋەيسخان چۈشۈپ يۇز ـ كۆزىنى يۇيۇپ تەرەت ئېلىپ ناماز ئوقۇپتىكەن، دېگەن رىۋايەتمۇ بار.

ئۇلار قىزىق پاراڭ بىلەن ئېگەر تاشنى ياقىلاپ كەتكەن يالغۇز ئاياغ يول بىلەن قاش دەرياسى بويىدىكى تېرەكلىككە قاراپ ئاتلىرىغا قامچا سېلىپ يۈرۈپ كەتتى.

قاش دەرياسى بويىدىكى تېرەكلىك ئاجايىپ گۈزەل يەر. خۇددى ئۇستا رەسسام ۋايىگە يەتكۈزۈپ سىزىپ چىققان رەسىمدەك چىرايلىق، كۆركەم. قۇچاق يەتكۈسىز قەدىمكى تېرەكلەر، ئاستىدا ياپيېشىل گىلەمدەك چىملىق. ھەر خىل گۈللەر بىلەن پۈركەنگەن كەڭ دالا، سۈتلۈكئوت، شۇڭاق قاتارلىق ھەر خىل ئوت ـ چۆپلەرنىڭ دىللارنى مەستخۇش قىلىدىغان يېقىملىق پۇراقلىرى، خەندان ئۇرۇپ سايراۋاتقان بۇلبۇل، كاككۇك، كەكلىكلەرنىڭ چاڭقاق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. يېنىدىلا قىيا تاشلارغا ئۇرۇلۇپ، قىرغاقلارنى لەۋلىرى بىلەن يالاپ ـ سۆيۈپ، كۆۋۈجەپ تىنىمسىز ئېقىۋاتقان سىرلىق قاش دەرياسى، ئۇنىڭ تاشتىن ـ تاشقا سەكرىگەندەكى شىددەتلىك شاۋقۇنى ئۆلمەس ناخشىدەك ئادەمنىڭ قەلبىگە زوق، مۇڭ، كۈچ بېرىدۇ. دەريانىڭ جەنۇبىي قىرغىقى، يەنى ئابرال تېغىنىڭ تەسكەي تەرىپى تېرەك، ئېرەن، چاغدال، تېۋىلغا، ئارچا، چاكاندا، دولانا، ياۋا ئالما، ئۆرۈك، جىغان قاتارلىقلار بىلەن ئورالغان چاتقاللىق بولۇپ، ئادەم ئىچىگە كىرىشتىن قورقىدۇ. توپ ـ توپ يۇرگەن تاغ ئۆچكىلىرى، بۆرە، بۇغا ـ مارال، ياۋا توشقۇز، بورسۇق، سۇغۇر، قىرغاۋۇل، كەكلىك قاتارلىق ھايۋانات ۋە قوشلار قۇمدەك كۆپ. قىيا تاشلارغا ئۇۋا سالغان بۈركۈت، قارچىغا، قۇرغۇيلار ئابرال تېغىنىڭ

ئۇستىدىكى كۆك ئاسماندا ئەركىن پەرۋاز قىلىشىپ يۈرىدۇ.

ئەنە تاغ بۇركۇتىنىڭ بالىسى ـــ قىيا تاشلاردىكى ئۇچۇرما بولۇش ئالدىدا قانات قېقىۋاتقان بالاپان بۇركۇتنىڭ چاڭىلدىغان ئاۋازى ئاڭلانماقتا. ئۇلار مانا مۇشۇ كۆك ئاسمانىنىڭ ئىگىسى، ئەركىسى. ئۇلارنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرىدىن، كۈچلۈك تىرناقلىرىدىن ھېچقانداق نەرسە قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. ئۇلارنىڭ كۆك ئاسمانىدىكى پەرۋازىغا ھېچقانداق نەرسە دەخلى قىلالمايدۇ.

مەنسۇرباي تېغىمىغا ئوۋ مىلىتىقىنى قىستۇرۇپ، تېرەكلىكنىڭ توۋۇەن تەرىپىدىكى سولاقمىغا قاراپ ئوۋ ئوۋلاشقا ماڭدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئاقمۇللا قاتارلىقلار ئەگەشتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا تايغان، ئاپشاركىلار ئىز سېلىپ، ھىدلىشىپ يۈگۈرۈشۈپ ماڭدى.

ئوۋ ئوۋلاشمۇ بىر خىل كۆڭۈللۈك ئىش. قىزىقچىلىقتا ھېرىش ـ چارچاشنى ئۇنتۇيسەن. تاشتىن ـ تاشقا سەكرەپ، ئۇ سايدىن ـ بۇ سايغا، ئۇ قىردىن ـ بۇ قىرغا چېپىپ، يۈگۈرۈپ ھارمايسەن. ۋاراقىراپ ئېغىزلىرىنىڭ قۇرۇپ، ئاۋازلىرىنىڭ پۈتۈپ كېتىدۇ. قارا تەرگە چۆمۈپ، قورسىقىڭنىڭ ئاچقانلىقىنى، كۈنىنىڭ قانداق كەچ بولۇپ تاغ كەينىگە ئۆتۈپ كەتكىنىنى بىلمەي قالىسەن. بۇنداق چاغلاردا قوينۇڭدىكى قاتتىق نان ئەڭ لەززەتلىك ئوزۇقۇڭ بولىدۇ. پەقەت قاپقان بىلەن تۇتۇۋالغان، مىلتىق بىلەن ئېتىۋالغان ئوۋنىڭ گۆشىنى، قىلتاق بىلەن تۇتۇۋالغان كەكلىك، قىرغاۋۇل قاتارلىقلارنىڭ گۆشلىرىنى ھۇزۇرلىنىپ، مەززە قىلىپ يېگەندىلا ئادەمنىڭ ھاردۇقى چىقىدۇ. بۇ يۇرتتىكى ئادەملەر ئوۋ ئوۋلاشقا ئامراق، ئۇستا. تاغ ئۆچكىلىرىنىڭ قانداق ماڭىدىغانلىقىنى، قەيەردىن ئۆتىدىغانلىقىنى، قەيەردە ياتىدىغانلىقىنى، ھەتتا قانداق ۋاقىتتا ئوتلاپ، قانداق ۋاقىتتا سۇ ئىچىكىلى دەريا‌غا چۈشىدىغانلىقلىرىنى بىلىدۇ.

ئەنە، تۇرسۇن چىشى كەكلىك سولانغان قەپەسنى كۆتۈرۈپ

ماڭدى. ئۇنىڭ كەينىدىن مەھمۇد، غىياسىدىن، نۇرمۇھەممەد قاتارلىقلار ئاتنىڭ قۇيرۇقىنىڭ قىلىدا ياسۇالغان قىلتاقلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ ئەگەشتى. ئۇلار دەريا بويىدىن يىراقراق «ئېگەرتاش» نىڭ قاپتىلىدىكى چىمەنلىككە بېرىپ، قەپەسنى قويۇپ گۈستىگە تاش باستۇردى. مەھمۇد بىلەن غىياسىدىن قىلتاقنىڭ بىر ئۇچىنى قەپەسنىڭ يېنىدىكى بىر تېۋىلغىغا مەھكەم باغلاپ، قىلتاقنى يەردىن ئازراق ئېگىز كۆتۈرۈپ قويدى. يەنە بىر ئۇچىنى ئۇچ ـ توت قەدەم يىراقلىقتىكى تېۋىلغىغا باغلىدى. ئۆزلىرى بولسا ئانچە يىراق بولمىغان يەردىكى قورام تاشلارنىڭ كەينىگە بېرىپ يېتىپ يوشۇرۇندى. بۇ چىشى كەكلىكلەرنىڭ تۇخۇم بېسىپ ياتقان مەزگىلى بولۇپ، خوراز كەكلىكلەرنىڭ كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيدىغان، تازا قۇۋۇتكە تولغان، شوخلاشقان ۋاقتى. بۇنداق چاغلاردا ئەركەك كەكلىك چىشى كەكلىكنىڭ ئۇنىنى ئاڭلىدىمۇ بولدى، ھەرقانداق يەردىن ئۇچۇپ يېتىپ كېلىدۇ.

مانا، چىشى كەكلىك چاڭقىلداپ سايراشقا باشلىدى. چىشى كەكلىكنىڭ ئۇنىنى ئاڭلىغان ئەركەك كەكلىكلەر تەرەپ ـ تەرەپتىن قەپەس يېنىغا ئۇچۇپ كېلىشكە باشلىدى. شوخلىشىپ كەتكەن خوراز كەكلىكلەر قەپەس يېنىدىكى قىيا تاشلارنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ خەندان ئۇرۇپ بىر ـ بىرىگە ئۇن ئۆتكۈزمەكتە. ئۇلار مۇشۇنداق ئۇن ئۆتكۈزۈش ئارقىلىقمۇ بىر ـ بىرىنى قورقۇتىدۇ. ئاخىردا سوقۇشۇپ قان بولۇشۇپ نوچىلىرى تاللىنىپ چىقىدۇ. ھېرىپ يېتىپ قالغۇچە بىر ـ بىرىدىن قايتماي سوقۇشىدۇ. بۇنداق چاغلاردا ھېرىپ قالغان كەكلىكلەرنى ئاسانلا تۇتۇۋالغىلى بولىدۇ. كەكلىكلەرنىڭ كۈنلەپ، خەندان ئۇرۇپ سايرىغاندىكى ئاۋازى كۆڭۈللەرگە شۇنچىلىك زوق، خۇشاللىق بېرىدۇ. ئادەم تىڭشىسا قانمايدۇ، بۇ سايراش ئادەم قەلبىنىڭ ئەڭ نازۇك، زىل يەرلىرىگە تېگىدۇ. كىشىگە خۇددى

ئېسىل، مۇڭلۇق بىر ناخشا ئاڭلاۋاتقانىدەك، ئېسىل بىر كۈي چېلىنىۋاتقانىدەك ئاڭلىنىدۇ، يېقىملىق تۈيغۇ بېرىدۇ. بۇ مەنزىرە تاماشا كۆرۈۋاتقانلارغا چەكسىز ھۇزۇر بېغىشلايدۇ. بۇ چاغدىكى ئادەمنىڭ خۇشلۇقىغا ھېچنېمە يەتمەيدۇ. بۇنداق چاغدا ئادەمنىڭ كۆڭلىدىن پۈتۈن دۇنيادىكى غەم ـ قايغۇلار ئۇنتۇلغان، پەقەت ھاياتلىقتا كەكلىك بىلەن ئۆزىلا باردەك تۇيغۇغا كېلىدۇ.

مانا، ئەركەك كەكلىك چىشى كەكلىك سولانغان تېۋىلغىدا توقۇلغان قەپەسنى قانات سۆرەپ پىرقىرىماقتا. ئەركەك كەكلىك بېشىنى تۆۋەن سېلىپ پىرقىرىغانلىقتىن قىلتاقا بېشى ئىلىنىپ قالدى، كەكلىك پالاقلاشقا باشلىدى. مەھمۇد بىلەن غىياسىدىن يۈگۈرۈپ باردى ـ دە، كەكلىكنىڭ بوينىنى ئاۋايلاپ قىلتاقتىن چىقاردى. قالايمىقان بولۇپ كەتكەن قىلتاقلارنى قايتىدىن رەتلەپ ئوڭلاپ قويدى. پۈتى بىلەن تۈمشۇقى قىزىل، پەيلىرى ئالا ـ بۇلماچ كەلگەن، بايىلا پۈتۈن تاغ ئىچىنى بېشىغا كىيىپ، نەچچە خورازنى ئۆن ئۆتكۈزۈپ سايراپ قاچۇرۇۋېتىپ، بۇ يەرنىڭ غوجىسىغا ئايلانغان بۇ جانۋار غىياسىدىننىڭ قولىدا كوزلىرىنى پارقىرىتىپ تىپتىنچ ياتماقتا. مانا بۇ ھاياتلىقتىكى ئېلىشىش، بىر ـ بىرىنى تولۇقلايدىغان قانۇنىيەت.

تۈرسۈنلار مۇشۇ خىل ئۇسۇل بىلەن نۇرغۇن كەكلىك تۇتتى.

كەچكە يېقىن ئوۋچىلار تەرەپ ـ تەرەپتىن ئوۋلىغان ئوۋلىرىنى ئاتلىرىغا بۆكتۈرلەپ، قارچىغا، قۇرغۇيلىرىنى قوللىرىدا پۇلاڭلىتىپ قايتىپ كەلدى. مانا، تېرەكلىكتە كاتتا ئولتۇرۇش باشلاندى. ئېلىك، تاغ ئۆچكىلىرى سويۇلۇپ، قازانلارغا سېلىنىپ قايىنىماقتا. كەكلىك، ئۆردەك، ياۋا غازلار يۇڭدىلىپ كاۋاپ قىلىنماقتا. قازانلاردىن تارالغان مەززىلىك پۇراق ئەتراپنى بىر ئالغان. بۇ ھىدلار ياۋا گۈللەرنىڭ، شىۋاق، تېۋىلغىلارنىڭ يېقىملىق پۇراقلىرى بىلەن قوشۇلۇپ دىماقلارنى

غىدىقلىماقتا. كىگىز، گىلەم، كۆرپىلەر ئوشتىدە ئولتۇرغانلار كۈلكە، چاقچاق، ناخشىغا چۈشكەن. ئاتەش نەپەسلەردىن تارالغان ناخشىلار تاغ، سايلاردا ئەكس سادا پەيدا قىلماقتا. بۇ ياقلارنى كۆيلەرگە قاش دەريا سىنىڭ شاۋقۇنلۇق، ئۆلمەس كۈيى قوشۇلغان. مۇشۇ دەقىقىلەردە ئۇلارنىڭ كاللىسىدىن بۇ دۇنيانىڭ بارلىق دىشۋارچىلىقلىرى پۈتۈنلەي ئۇنتۇلغان، ئۇلار ھايات پەيزىنى سۈرمەكتە. ئۇلارغا بۇ خۇشاللىق، كۆڭۈللۈك دەملەرنى مۇنۇ ئانا تەبىئەت، مۇنۇ خىلۋەتتىكى گۈزەل ماكان، ئابرال تېغى بىلەن ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان شاۋقۇنلۇق قاش دەريا سى ئاتا قىلغانىدى...

11

نوغاي دامولىلىنىڭ سۈپتايغا كېلىپ، پەننىي مەكتەپ ئېچىپ، بالا ئوقۇتۇۋاتقىنىغا ئون يىل بولدى. بۇ جەريانىدا ھەرقايسى يۇرتلاردىن كېلىپ نوغاي دامولىلىنىڭ قولىدا نۇرغۇن بالىلار ئوقۇدى ۋە ئوقۇش پۈتكۈزدى. ھەر قېتىم ئوقۇش پۈتكۈزگەن بالىلارنى ئۇزاتقاندا نوغاي دامولىلىنىڭ يۇزىدە كۈلكە پەيدا بولۇپ، يېڭى بىر قۇياش قەلبىدىن كۆتۈرۈلگەندەك بولاتتى. بۇ زاتنىڭ خۇشاللىقى ئۆز قولىدا ئوقۇغان بالىلارنىڭ ھەر تەرەپكە ئۇچۇرما بولۇپ قانات قېقىپ كۆكلەردە پەرۋاز قىلىشىدىن كېلەتتى.

بىراق، مېۋىلىك دەرەخكە چالما ئاتىدىغانلار كۆپ بولغىنىدەك نوغاي دامولىلىنىڭ يۇز - ئابرۇيىنىڭ ئۆسۈپ، شان - شۆھرىتىنىڭ تارىلىشى بىلەن دوستىنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ دۈشمىنىمۇ ئوخشاشلا كۆپەيدى. كەينىدىن گەپ تاپىدىغانلار، پىتنە - پاسات تارقىتىدىغانلار، يەڭ ئىچىدە يوشۇرۇن پىچاق كۆتۈرىدىغانلار، تاش ئاتىدىغانلار كۆپەيدى. مۇتەئەسسىپ كۆچلەر بولسا، «جەدىتچىلىكنى يولغا قويدى»، «دىنىي دەرسلەرنى ئۆتمەي

نەدىكى بىرنېمىلەرنى ئۆتتى»، «باللىرىمىزنى دىندىن چىقاردى» دەپ، ئىخۋا تارقىتىپ، نوغاي دامۇللا بىلەن قارشىلاشتى. بۇ گەپ – سۆزلەر نوغاي دامۇللىنىڭ قۇلىقىغىمۇ يەتتى. ئۇ ئاچچىلاپ بەكلا ئەپسۇسلاندى، خورسىندى، ئازابلاندى. چۈنكى، ئۇ ئۆزىنىڭ غۇلجىدىكى شۇنچە بايلىقىنى تۇرمۇشىدىن، ئاۋات شەھەردىن ۋاز كېچىپ ئۆزىنى تەسەددۇق قىلىش بەدىلىگە شامەدەك كۆيۈپ بۇ چەت، خىلۋەت سەھرايى قىيامەتكە كەلگەن ئەمەسمىدى. ئەمدى نېمە بولدى؟ مۇشۇ چۆل – جەزىرىلەردە تارتقان جاپا – مۇشەققەتلىرى بەدىلىگە راھەت كۆرمەك بۈياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە ئاھانەت، تۆھمەتلەرگە قالدى، يۈرىكى زىبە بولدى. مانا، بۇگۈن نوغاي دامۇللا بامدات نامىزىدىن كېيىن، جامائەتكە سەل قايناپ قالدى:

— ھەرقانداق بىر ئەلنى نادانلىق، پىتنە – پاسات، خۇراپاتلىق قاپلىسا، شۇ ئەلنى، شۇ يۇرتنى زاۋاللىق بېسىپ، ھالاك بولىدۇ. پىتنە – پاسات، غەيۋەت – شىكايەت، ئىتتىپاقسىزلىق كۆپەيسە، شۇ ئەل، شۇ يۇرتتىن بەرىكەت كېتىدۇ. قاراڭغۇ دىللارغا ئىلىم چىرىغىنى يېقىش، نۇر تارتىش ئەڭ ئۇلۇغ ئىبادەتتۇر. ئىسلامىيەت تەرەققىياتىنى، ئىلىم – پەننى، مەدەنىيەتنى چەتكە قاقمايدۇ، بەلكى قوللايدۇ. پەيغەمبىرىمىز: «ئىلىم چىندا بولسىمۇ ئۆگىنىش كېرەك» دېگەن. بىز قاچانغىچە نادانلىق زەنجىرىدىن قۇتۇلالمايمىز، خۇراپاتلىق ئارقىلىق ئۆزىمىزنىڭ پۈتنى چۈشەيمىز؟ نېمانچە كۆپ يامان بولدىلەر بۇ؟ ئۇلۇغ ئاللا: «يارىلىش مەندىن، يارىتىش ئۆزۈڭدىن» دېگەن. بىز پەنگە تايىنىپ باشقىلارغا بەخت يارىتاق گۇناھ بولامدۇ؟ باشقىلار قىلغانىنى بىز نېمىشقا قىلالمايمىز. باشقىلار ئاسماندا ئۇچۇۋاتسا، ماشىنىدا مېڭىۋاتسا، بىز كۆتەك ھارۋا بىلەن چاندا يۈرۈۋاتىمىز. ئات – ئېشەكنى قاچانغىچە مىنىمىز؟ ! بىزنىڭ ئۇلاردىن نەرىمىز كەم، بىزنىڭ ئاتا –

بۇۋىلىرىمىز بۇنىڭدىن نەچچە مىڭ يىللار ئىلگىرىلا كان ئېچىپ، مىس تاۋلاپ، جاھانىنى زىلزىلىگە سالغانىدىغۇ ! دۇنيانى مەدەنىيەت تارقاتقانىدىغۇ ! شۇ چاغلاردا باشقىلار غەپلەت ئۇيقۇسىدا ئۇخلاۋاتقانىدىغۇ ! بىز شۇلارنىڭ ئەۋلادلىرىغۇ ! ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز قىلغان ئىشنى بىز نېمىشقا قىلالمايمىز؟ ! بىزنى يەلكىمىزدىن بېسىپ تۇرغان قارا كۈچ زادى نېمە؟ ئەقىل كۆزىمىزنى كور قىلىۋاتقان زادى نېمە؟ بىزنىڭ يېڭىچە ماۋارىپنى، جەدىتچىلىكنى يولغا قويۇشىمىز خاتامۇ؟ دىندىن چىقىۋاتامدۇ؟ ئىسلامنىڭ قائىدىلىرىگە خىلاپمۇ؟ بالىلارنى تەنتەربىيە دەرسىدە بەدەن چېنىقتۇرۇپ ساغلام بەدەن قىلىپ تەربىيەلىشىمىز قانداقتۇر ھۆكۈمەتكە قارشى ھەربىي مەشىقمۇ؟ ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرۇشمۇ؟ ـــ نوغاي دامۇللا قاياپ قالدى. ئۇنىڭ ئاچچىقى كەلگەن، ئورۇق يۈزلىرىدىكى سېرىق تۈكلىرى تىك بولۇپ، چىرايى سىرلىق تۈسكە كىرگەنىدى. نىيازئاخۇن باشچىلىقىدىكى دىنىي تونغا ئورىنىۋالغان مۇتەئەسسىپ كۈچلەر تۈمشۇقلىرىنى پەرىجە ئىچىگە تىقىۋېلىپ يەر تېگىدىن نوغاي دامۇللىنى يەۋېتىدىغاندەك ئالىيىپ قاراۋاتاتتى.

نوغاي دامۇللىنىڭ بايىقى گەپلىرى ئۇلارنىڭ يۈرىكىگە تەگكەندەك قىلاتتى. ئۇلار نوغاي دامۇللىنىڭ بۇگۈنكى سۈر ـ ھەيۋىسىدىن سەل پەسكويغا چۈشۈپ قالغانىدى. نوغاي دامۇللا ئۆزىنىڭ تاتارىستانىنىڭ قازان مەدرىسەسىدە ئوقۇغان چاغلىرىدا، بىلىم ئېلىش ئۈچۈن ئاستراخان، بۇخارالارغا بارغان ۋاقىتلىرىدا كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىگە بىرلەشتۈرۈپ، يەنە مەسچىتتە يېرىم سائەتتەك سۆزلىدى. ئاندىن مۇنبەردىن چۈشۈپ مېھرابنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۆز ئورنىدا ئولتۇردى. يېنىدا ئولتۇرغان غىياسىدىنغا بېشى بىلەن شەرەت قىلىۋېدى، غىياسىدىن گېلىنى قىرىپ قويۇپ مۇڭلۇق ئاۋازى بىلەن قىرائەت باشلىدى. مۇڭلۇق قىرائەت ھەممە ئادەمنى سۈكۈتكە چۆمدۇردى، مۇڭلاندۇردى،

مەسچىت ئىچىدىكى بارلىق ئادەملەر باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ يەرگە قاراپ ئولتۇرۇشتى. قىرائەت تۇگىشى بىلەن نوغاي دامۇللا: «ئامىن !» دەپ قول كۆتۈردى. مەسچىت ئىچىدىكى نامازخانلار ئۆزلىرى بىلگەن ئايەتلىرىنى ئىچىدە ئوقۇپ دۇئا قىلىشتى، ئەل - يۇرتقا ئامان - ئېسەنلىك، ئىتتىپاقلىق، ئىناقلىق، بىرلىك تىلەشتى.

نوغاي دامۇللا شۇ كۈندىن باشلاپ تېخىمۇ كەم سۆز بولۇپ، جىمىغۇرلىشىپ قالدى. توي - تۆكۈن، نەزىر - چىراغلارغا ئاز باردىغان، بارسىمۇ كۆپ سۆزلىمەيدىغان، مېھماندارچىلىققىمۇ ئانچە بارمايدىغان بولدى. كۆپىنچە ۋاقىتلاردا ئۆز ئۆيىدە كىتاب ئوقۇش بىلەن مەشغۇل بولدى. مەكتەپكە چىقىپ باللارغا دەرس بېرىپ بولۇپلا، قالغان ئىشلارنى غىياسىدىن بىلەن مەھمۇدقا تاپىلاپ ئۆيىگە كىرىپ كېتەتتى. بۇ يۇرتتىكى بىر قىسىم يامان نىيەتلىك، كۆرەلمەس ئادەملەردىن ئۇنىڭ كۆڭلى ئاغرىغانىدى. ئارىلاپ غۇلجىغا كىرىپ كەتسە، ئايلاپ چىقمايدىغان بولدى.

توختاخۇن مەزىن نوغاي دامۇللىدىكى جىمىغۇرلۇق، نورمالسىزلىقنى سەزدى بولغاي، ئۇنى كەچتە ئۆيىگە چاقىرىپ بىردەم ئولتۇرۇپ مۇڭدىشىپ كېلىشكە تەكلىپ قىلدى. نوغاي دامۇللا تەستە ماقۇل بولدى. كەچكە يېقىن نوغاي دامۇللا سادىق هاجىنى بىللە ئېلىپ توختاخۇن مەزىنىڭ كۇزلىكىگە كەلدى. كۇزلەك مەھەللىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە چەتتىرەك يەردە بولۇپ، سۇپتاينىڭ چوڭ سۇيىنىڭ يېنىغا جايلاشقانىدى. ئۆينىڭ كەينى تەرىپىدە قۇچاق يەتكۈسىز قاپاق تېرەكلەر، تاللىقلار، قويۇق چاتقاللىقلار بار ئىدى. مال بېقىشقا قولايلىق بولۇپ، ئەتىياز، كۇزدە توختاخۇن مەزىن بۇ يەرگە چىقىۋالاتتى. مانا، بۇ يىل كۇز كېلىشى بىلەن توختاخۇن مەزىنىڭ كۇزلىكىگە چىقىۋالغانلىقىغا خېلى بولغانىدى.

— خۇش كېلىپسىزلەر، ئەزىز مېھمانلار ! قېنى، ئۆيگە

مەرھەمەت ! — دەپ توختاخۇن مەزىن ھويلىسىغا ئىشكىنى ئېچىپ ئۇلارنى ئۆيگە باشلىدى. شۇ چاغدا ئاياغكەش بىلەن مەنسۇربايمۇ كىرىپ كېلىشتى. كۆپچىلىكنىڭ كەيپىياتى تېخىمۇ جانلاندى.

پاكار قىلىپ سېلىنغان تۆت ئېغىزلىق پېشايۋانلىق ئۆي ئاددىي، پاكىز قىلىپ سەرەمجانلاشتۇرۇلغانىدى. ئۆي ئىچى سامانلىق لاي بىلەن ئىنچىكە سۇۋاق قىلىپ سۇۋىلىپ ئاپپاق ئاقارتىلغان. ئوچاق باشلىرى سۇيۇق لاي بىلەن سۇۋالغان. ئۆي ئىچىگە لىققىدە قارا بوز كىگىزلەر سېلىنغان، تامدىكى ياغاچ قوزۇقلارغا تۇلكە، بۆرە قاتارلىقلارنىڭ تېرىلىرى ئېسىلغان، قىبلە تەرەپتىكى تام ئويۇققا بىر قانچە كىتاب قويۇلغان. ئىشىكتىن كىرگەن يەردىكى بۇلۇڭدا بىر ئىدىشقا لىققىدە سۇ قاچىلاقلىق تۇراتتى. زورەمخان ھەدە ئۆينىڭ ئىچىنى سۇ چېچىپ پاكىز تازىلىغانىدى.

— ئامىن، ئالاھۇ ئەكبەر ! — دەپ ئۆزئارا ھال ـ ئەھۋال سوراشتى. ئاندىن قول چايقىلىپ، چاي قۇيۇلدى. چاي ئىچىلىۋاتقاندا، غىياسىدىن بىلەن مەھمۇد ئىككىسى بىر قارا باش قۇيرۇقلۇق قوينى يېتىلەپ كىرىپ:

— قېنى، دۇئا بېرىڭلە ! — دېدى

ئارقىدىن توختاخۇن مەزىن:

— قېنىدا موللام، دۇئا بېرىڭ ! — دېدى. نوغاي دامولا سەل خىجىل بولۇپ ئېيتتى:

— بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟ ھەممىمىز ئۆز ئادەم تۇرساق !

— شۇنداق بولسىمۇ، نەچچە يىلدىن بېرى بالىلىرىمىزغا ئىلىم بېرىپ كەلدىلە، تەقسىرنىڭ بۇ ئىشلىرىنىڭ ئالدىدا بۇ قانچىلىك ئىشتى، — دېدى توختاخۇن مەزىن ئۆزىخاھلىق بىلدۇرۇپ.

— قېنى ئەمىسە، سادىق ھاجى، سىلى دۇئا قىلسىلا ! — دېدى

نوغاي داموللا سادىق هاجىنى دۇئاغا تەكلىپ قىلىپ.

— قېنى، ئۆزلىرىدىن كەلسۇن ! سىلى تۇرغان يەردە بىزگە نېمە دۇئا؟ ! — دېدى سادىق هاجى دۇئانى نوغاي داموللىغا ئۆتۈنۈپ.

— ئامىن ! — دېدى نوغاي داموللا دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ، دۇئادىن كېيىن غىياسىدىن بىلەن مەهمۇد قوينى يېتىلەپ سىرتقا سويغىلى ئېلىپ چىقتى. غىياسىدىن بىلەن مەهمۇد يېقىن ئاغىنىلەر بولۇپ دائىم بىللىلا يۈرەتتى، بىر جۈپ قوشماقلار ئىدى. بىر كۈنى بىرسىنىڭ ئۆيىدە قونسا، يەنە بىر كۈنى بىرسىنىڭ ئۆيىدە قوناتتى. سىنىپتا دەرسلەردە ئالدىدا ئىدى. نوغاي داموللىنىڭ دېگەن يېرىدىن چىقاتتى. شۇڭا، ئۇمۇ بۇ ئىككىسىگە ئامراق بولۇپ، بىر يەرلەرگە بېرىپ قالسا ئىككىسىنى يېنىدىن ئايرىمايتتى. بەزىدە داموللا ئۆزى يېتىشەلمەي قالغان ۋاقىتلاردا، غىياسىدىن باللارغا دىنىي دەرسنى، مەهمۇد بولسا پەنىي دەرسلەرنى بېرىپ چاندۇرمايتتى. ئۇلار ئارام ئالغان كۈنلىرى، نۇرمۇھەممەد قاتارلىق ئاغىنىلىرى بىلەن ئوۋ ئوۋلاشقا بىللە چىقىپ كۆكۈل ئاچاتتى. بۇلارنىڭ سېپىگە ئالدىنقى يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قايتىپ كەلگەن هاجى نادىروپمۇ قوشۇلغانىدى. شۇلار قاتاردا، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن نۇرغۇن ئۇيغۇرلار سۇپتايغا كېلىپ ئورۇنلاشتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئوقۇمۇشلۇق زىيالىيلار، ماۋارىپچىلارمۇ بار ئىدى.

هاجى نادىروپ ئەنە شۇلارنىڭ بىرسى. هاجىنىڭ دادىسى نادىروپ ئەينى زامانلاردا يېرىم پادىشاھ دەپ نام ئالغان ۋېلىباي يولداشوپنىڭ كاتىپى بولۇپ ئىشلىگەن، ئۇيغۇرلار رايونىدا خېلى نامى بار ئادەم ئىدى. شۇڭا، بالىسى هاجىنى شۇ يەردىكى پەنىي مەكتەپلەردە ياخشى ئوقۇتقانىدى. هاجى نادىروپمۇ بىلىملىك، ئۆتكۈر، زېرەك بالا ئىدى. شۇڭا، بۇ يۈرتتىكىلەر ئۇنىڭ كىچىك

تۇرۇپلا تەدبىرلىك، ئەقىللىك ئىكەنلىكىنى كۆرسەتمەكچى بولۇپ «ھاجى بالا» دەپ ئاتىشاتتى. نادىروپ قاتارلىق ئون نەچچە ئائىلىنىڭ يۇرتقا كۆچۈپ كېلىشى بىلەن سۇپىتاينىڭ ئاھالىسى خېلى كۆپەيدى. ئۇلارنى يەرلىكلەر: «سايۇزلۇقلار»، ئالتە شەھەردىن كەلگەنلەرنى ئومۇملاشتۇرۇپ «قاشقالىقلار» دەپ ئاتاشتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ يۇرتقا ھەر تەرەپتىن كېلىدىغانلار كۆپەيدى. ئۇلار ئەڭ دەسلەپتە مەھەللىنىڭ چەت - ياقىلىرىدىكى يارلىقلارغا گەمە كولاپ ئولتۇردى. كېيىن ئاستا - ئاستا كۆپىنىڭ يارىسى، ئۆزلىرىنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن ئۆي - ماكان سالدى. يەر سېتىۋالدى، سودا - سېتىق قىلىپ بېيىدى.

ئۇلار يەرلىك تارانچىلاردەك توّت - بەش خو يەرنى تېرىپ قويۇپ، ئۆزلىرىنى ئاپتاپقا سېلىپ يانپاشلاپ ياتمىدى. باشقىلارنىڭ ئىشىنى قىلىپ پۇل تاپتى. بىر قىسىم تارانچىلار سودا - سېتىق قىلىشنى نومۇسلۇق ئىش دەپ قارىغانلىقتىن بۇنداق پۇل تاپىدىغان ئىشلارنى قىلمايتتى. بۇنداق قىلىشنى ئۆزلىرىگە ھاقارەت، ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ شەرىپىگە داغ چۈشۈرگەنلىك، يۈز - ئابرۇيىنى يەرگە ئۇرغانلىق دەپ قارايتتى. ئۆمۈر بويى يەر تېرىپ، توّت توكتوك مالنىڭ كەينىدىن پالاقلاپ ئۆتۈپ كېتىشكە رازى ئىدى.

سوۋېت ئىتتىپاقىدىن، ئالتە شەھەردىن كەلگەنلەر ئۇنداق قىلمىدى. ئۇلار نۇرغۇن ئىشلارنى كۆرۈپ، بېشىدىن نۇرغۇن ئىسسىق - سوغۇقلار ئۆتكەنلىكتىن ئۆزلىرىگە پۇختا بولۇپ تىرىشتى، ئەمگەك قىلدى. ھالال مېھنەتلىرى بىلەن تۇرمۇشنى كۆندىن - كۈنگە ياخشىلىدى. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى سوۋېت ئىتتىپاقىدا پەننىي مەكتەپلەردە ئوقۇغان بولغاچقا نەزەر دائىرىسى كەڭ، ئىشلارنى ئەتراپلىق ئويلايتتى، دۇنيانى چۈشىنەتتى. ھەرقانداق ئىشقا سەۋرچان بولۇپ، ئەستايىدىل، سالماق مۇئامىلە قىلاتتى. شۇڭا، ئۇلار ئاستا - ئاستا يۇرت

ئىشلىرىغا ئارىلىشىدىغان بولدى. ھاجى نادىروپ ئەنە شۇلارنىڭ بىرى ئىدى. جەنۇبىي شىنجاڭدىن چىققانلارنىڭ ئەھۋالى باشقىچە ئىدى. ئۇلار نامراتلىق، يوقسۇزلۇق، ھەر تۈرلۈك زۇلۇملارنىڭ ئازابىنى ھارغىچە تارتىپ، كۈن ئۆتكۈزۈشكە ئامالسىز قالغاندا بۇ تەرەپكە قېچىپ چىققانلار ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە سوپى - ئىشانلارنىڭ تەسىرىگە قاتتىق ئۇچرىغانلىقتىن بىر خىل قۇلچىلىق ئادىتى كۈچلۈك بولۇپ، ياۋاشلىق، مۇلايىملىق، رايىشلىق چېھرىدىن يېغىپ تۇرىدۇ. ئۇلارمۇ دەسلەپتە باشقىلارنىڭ ئىشىك ئالدىغا كېلىپ، ئۇچ ۋاخ قورسىقىنى تويدۇرۇش ئۈچۈن كېسەك قۇيدى، مال - قوتانلىرىنى تازىلىدى، ئېتىز - ئېرىقلىرىدا، باغبارانچىلىرىدا ئىشلىدى. ئۇلارنىڭ مېۋىلىك باغلارنى بەرپا قىلىشقا خېلى ئېپى بولغاچقا پېشانە تەرى بەدىلىگە بۇ يۇرتتا مېۋىلىك باغلار بەرپا بولۇشقا باشلىدى. يەرلىكلەر: «بۇ قاشقالىقلار باغ قىلىشقا ئۇستا ئىكەن» دەپ ماختاشتى. ئۇلارنىڭمۇ ھال - ئۇقتىنى ياخشىلىنىپ بۇ يۇرتتا كۆزگە كۆرۈنۈشكە باشلىدى. بۇنىڭ بىلەن كېچىككىنە بۇ يۇرتتىكى ئادەملەر ئىچىدە ئۇچ توپ پەيدا بولۇشقا باشلىدى.

يۇرت ئىچىدە كىچىك ئىشلاردىمۇ تالاش - تارتىش كۆپەيدى. ئەللىكبېشى، شاڭيولارنى سايلاش مەزگىللىرىدە يۇرتبازلىق، ئۇرۇق - جەمەتچىلىككە بۆلۈنۈپ، زىددىيەت، نىزا پەيدە بولىدىغان بولدى. بۇنداق چاغلاردا بىر - بىرىنى يوشۇرۇن، ئاستىرتىن ياكى ئوچۇق - ئاشكارا تىللايدىغان بولدى. تۇي - تۆكۈن، نەزىر - چىراغلاردا بىر - بىرىدىن تۆر تالىشىدىغان ئىشلار كۆپەيدى. بۇ ئەرزىمەس ئىشلار ئۇلارنىڭ ساددا، ئاق كۆڭۈل قەلبىلىرىدە ئۆچمەنلىك، نىزا يارىسى پەيدا قىلدى.

نوغاي داموللىنىڭ كەينىدىن بولۇۋاتقان ئىشلار شۇلارنىڭ جۈملىسىدىن ئىدى...

ـــ رەھمەت، مەزىن ئاخۇنۇم، كۆپ جۇۋاپسىز، ـــ دېدى نوغاي

www.uyghurkitap.com

داموللا توختاخۇن مەزمۇنىغە رەھمەت بىلدۇرۇپ،

— لايىقىدا بولمىدى، داموللام، سىلىگە قانچە قېتىم ئەرزىيدۇ. سىز كېلىپ بىز سۇپتايىلىقلارنىڭ كۆزىنى ئاچتىلا بالىلىرىمىزغا بىلىم بەردىلە، قەلبىگە نۇر، ئىمان تارىتىلا، ئەجرىلىرىنى سۇپتاي خەلقى مەڭگە ئۇنتۇمايدۇ، — دېدى توختاخۇن مەزمۇن نوغاي داموللىغا ئۆز كۆڭلىنى بىلدۇرۇپ.

— يوقسۇ، مەزمۇن ئاخۇنۇم، مەن ئاللا يولىدا ساۋابلىق ئىش قىلدىم. بۇ مېنىڭ بۇرچۇم ھەم قەرزىم. چۈنكى، ئاللانىڭ دەرگاھىغا بارغاندا ئاللاتائالا: «مەن بەرگەن مۇنۇ بەش ئەزانى نەگە ئىشلەتتىڭ؟ قورساقتىكى بالىمنى كىمگە بەردىڭ؟» دەپ سورايدۇ ئەمەسمۇ ! شۇ چاغدا مەن نېمە دەپ جاۋاب بېرىمەن؟ ! — دېدى نوغاي داموللا.

— تۇغرا دېدىلە، تەقسىر، — دەپ كۈلۈشتى ئاۋابەكرى شاگىيو بىلەن مەسۇربای، ئۆيىنىڭ ئىچىدە پەس كۈلكە پەيدا بولدى. نوغاي داموللىمۇ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى. يېقىنقى ۋاقىتلاردىن بېرى نوغاي داموللىنىڭ كۈلكىسى يوقاپ كەتكەنىدى. چۈنكى، بىر قىسىم مۇتەئەسسىپ كۆچلەر پىتنە ـ پاسات تارقىتىپ، شەرئى ئىسلام، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا ئەرز قىلىپ، چېقىپ، نوغاي داموللىغا ئارام بەرمەيۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ خۇراپاتلىق، نادانلىق قىلىچلىرى بۇ زاتنىڭ بېشىدا توختىماي ئويناۋاتاتتى. نىيازئاخۇن ئاشۇ قۇلاق كەستىلەرنىڭ ئاتامانى ئىدى.

نوغاي داموللا سۇپتايغا كېلىشتىن بۇرۇن نىيازئاخۇن ھازىرقى نوغاي داموللا ئىمامىلىق قىلىۋاتقان مەسچىتنىڭ ئىمامى ئىدى. ئۇ دائىم بىر توپ مۇرتىلىرىنى يىغىۋېلىپ ھۆكمەت ئېيتىپ، جەرى ساما سېلىپ يىغا ـ زار قىلىپ يۇرەتتى. ئۇنى قىلسىمۇ يامان بولىدۇ، بۇنى قىلسىمۇ يامان بولىدۇ دېگەن سۆز ئېغىزىدىن چۈشمەيتتى. يۇرت كاتتىلىرى نوغاي داموللىنى

ئىمام قىلغاندىن كېيىن نىيازئاخۇنىڭ نارازىلىقىنى قوزغاپ كەلگەنىدى. چۈنكى، ئۇ توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغلاردا يەيدىغان يانپاش گۆشلەردىن، نىكاھلاردا قويۇلىدىغان پۇللاردىن قۇرۇق قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆپچىلىك ئۇنى ئانچە ۋاي دەپ كەتمەيدىغان بولدى. ئەكسىچە نوغاي دامۇللىنى ئەزىزلەپ بېشىدا كۆتۈردى، ئۆيلەرنىڭ تۆرىگە چىقاردى، ئۇنىڭ شان ـ شۆھرىتى، ئىناۋىتى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. ئەلۋەتتە، بۇ ئىشلار نىيازئاخۇن سوپىنىڭ زەردىسىگە تېگىپ، ئوغىسىنى قاينىتىپ، ئىچىنى ئېچىشتۈردى. ئۇ ئۆزىگە قىلىنغان بۇ ناھەقچىلىككە، تەڭسىزلىككە ھەرگىز قاراپ تۇرمايدۇ ـ دە ! نوغاي دامۇللىدىن بۇرۇن بۇ يۇرتتا نىيازئاخۇن سوپى ۋاي دېيىلەتتى ئەمەسمۇ؟

ـــ ئاڭلىسام ئازراق ئاچچىق يۇتۇپلا، سىلىگە ھاقارەت قىلىپتۇ، كۆڭلۈللىرىگە ئازار بېرىپتۇ. خاتىرجەم بولسىلا، ئۇنداق نائەھلىلەرنىڭ ئەدىپىنى ئۆزۈم بېرىمەن، تاناۋىنى تارتىمەن ! ـــ دېدى مەنسۇرباي ئاچچىقلىنىپ. مەنسۇرباي ئېگىز، گەۋدىلىك، قارامتۇل چىراي، قىسقا بۇرۇت قويغان ئوتتۇز بەش ياشلار چامىسىنىڭ قارىسىنى ئالغان، قارا، قويۇق قاشلىرى ئاستىدىكى نۇرلۇق كۆزلىرىدىن بىر خىل باتۇرلۇق، قورقۇمسىزلىق چىقىپ تۇرىدىغان ئادەم ئىدى. ئۇ يۈرەكلىك بولۇپ، ھەرقانداق ئىشتا توپنىڭ ئالدىغا سەكرەپ چۈشەتتى. بۇ مەھەللىدە ئۇنىڭ ئالدىغا گەۋدىسىنى كىرىپ چىقىدىغانلار ئاز ئىدى. مەنسۇرباي دائىم بېشىغا قاسقىنى دۇگلىك تۆپە، ئۇچىسىغا چەكمەن چاپان كىيىپ، قارا پوتىنى بېلىگە مەھكەم چىگىپ، پوتىسىنىڭ بىر ئۇچىنى ئوڭ تەرەپ بېقىنىغا ساڭگىلىتىپ قويىاتتى. ئۇ ئۇۋلاشقا ئامراق بولۇپ، قارا ئوۋ مىلتىقىنى تېقىمىغا قىستۇرۇپ تاغ ـ تاشلاردا ئوۋ ئوۋلاپ ئەل كېزىپ، يايلاق قىدىرىپ يۈرەتتى. يۇرت ئىچىدىكى ناھەقچىلىك ئىشلىرىغا ھەرگىز قاراپ تۇرمايتتى. بۇ ئەتراپتىكى توي ـ

تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىم، بەيگە، ئوغلاقنى ئاڭلىسا قالمايتتى. ئوغلاق توپىغا كىرسە ھەرقانداق ئادەمنىڭ تېقىمىدىن يولۇپ چىقاتتى. مەنسۇرباي ئاباباەكرى شاڭيونىڭ نەۋرە ئىنىسى بولۇپ، مەنسۇرباي مەھمۇدنى ئۆز ئىنىسىدەكلا كۆرەتتى. مەنسۇرباي باشقا يۇرتلارغا بارغۇدەك بولسا، خەقلەر مەنسۇربانى «ئاباباەكرى شاڭيونىڭ ئىنىسى كەپتۇ» دەپ، چوڭ بىلەپ، ھۆرمەتلەپ ئۆيلەرنىڭ تۆرىگە باشلايتتى.

ـــ بولدى، رەھمەت مەنسۇر، يۇرت ئىچىدە نىزا پەيدا بولمىسۇن، ئۇرۇش ـ جېدەل چىقمىسۇن، راستىنى دېسەم، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىن، دىنىي ئىسلام شەرئىدىن ئالدىنقى كۈنى ئادەم كەلدى. مېنى بالىلارغا دەرس بېرىشتىن توختاتتى.

ـــ شۇنداقمۇ، گۇناھىڭىز نېمە بولدى؟

ـــ گۇناھىم «يېڭىچە مائارىپنى يولغا قويۇپ، بالىلارغا پەنىي دەرسلەرنى ئۆگەتكەنلىكىم، بالىلارنى دىندىن چىقارغانلىقىم» بولدى. بالىلارنى ساغلام قەلىپ يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن تەنتەربىيە دەرسىنى ئۆتكەنلىكىم قانداقتۇر ھەربىي مەشىق قىلدۇرغىنىم بولدى. مەن ئۇ بالىلارنى ھەربىي قەلىپ ئۈرۈشقا سالغۇدەكمەن. يەنە بىر گۇناھىم بولسا، ـــ دېدى نوغاي داموللا سەل مەيۈسلىنىپ، ـــ يېڭى كەلدى ئاخۇن بولۇپ، سىرتتىن تېنەپ ـ تەمتىرەپ كىلىپ قالغىنىم بولدى. ئۇلار راست، دەيدۇ. مەن 1899 ـ يىلى قازان شەھىرىدىن غۇلجىغا كەلدىم. مەكتەپ ئاچتىم، بالا ئوقۇتتۇم. 1910 ـ يىلى بۇ يۇرتقا كەپتىمەن. ئون يىلمۇ بوپتۇ. راست، ئەمدى مېنىڭمۇ ئۆز يۇرتۇمغا، ماكانىمغا قايتىدىغان ۋاقتىم بولۇپ قاپتۇ. ئۇلار ئېسىمگە سالمىغان بولسا، ئۆزۈمنى ئونتۇپ قاپتىكەنمەن، ـــ نوغاي داموللىنىڭ كۆڭلى سەل يېرىم بولۇپ مىسكىنلىشىپ قالدى.

ـــ نېمە دېگەنلىرى بۇ؟ بۇ يەرمۇ ئۆزلىرىنىڭ يۇرتلىرىغۇ!

بىز ئۆزلىرىنىڭ قېرىنداشلىرى، تۇغقانلىرى، ــ دېدى ئاباباەكرى شاڭيو. مەنسۇرباي بولسا، چىشىنى چىشلەپ، سول قولىنى بېلىدىكى قارا پوتىغا قىستۇرۇپ ئاچچىقىنى باستى.

ــ شۇنداق، شاڭيوم. غۇلجا، جۇملىدىن سۇپتايمۇ مېنىڭ ئىككىنچى يۇرتۇم. ئىشىنىڭ كەينىدە ئىش بار دېگەندەك بۇ ئىشلارنىڭ كەينىدە بىر قارا قول بارەك قىلىدۇ.

ــ تەقسىر، سىلىنى بىز ئالايىتەن غۇلجىدىن مەكتەپ ئېچىش ئۈچۈن بۇ يەرگە تەكلىپ قىلغان. ھەرقانداق ئىشقا بىز ئىگە، ــ دېدى ئاباباەكرى شاڭيو مەيدىسىگە ئۇرۇپ.

ــ تەقسىر، سىلىگە يامان كۆزدە قارىغانلارنىڭ كۆزىنى ئويۇۋالمەن، ئۇلارنىڭ پوق چاچراتقان ئېغىزلىرىنى ئېچىلماس قىلىۋېتىمەن ! ــ دېدى مەنسۇرباي غەزەپلىنىپ.

ــ بۇ ئىشلارغا ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى قول تىقتى. ۋەزىيەت كەسكىنرەك، ئۆزىمىزگە، سىلەرگە ئىش تېرىپ بەرمەيلى.

ــ شۇنداق، داموللام مەكتەپتە دەرس ئۆتۈشتىن، مەسچىتتە ئىمامىلىق قىلىشتىن توختىدى. بىز تاتارلار سۇپتاي خەلقىدىن، جۇملىدىن غۇلجا خەلقىدىن مىننەتدارمىز، رازىمىز. بىر قىسىم يامان ئادەملەرنىڭ قىلغىنى تۇپەيلىدىن ھەرگىز سىلەردىن رەنجىمەيمىز، بىزگە ئاق كۆڭۈل غۇلجا خەلقى، يىلتىزداش قېرىنداشلىرىمىز قۇچاق ئاچتى. ئاق نانەك كۆڭلىنى، ئاق سۈتتەك مېھرىنى بەردى. بىر ئائىلىدىكى ئادەملەردەك ياشاپ، بىر ـ بىرىمىزگە يار ـ يۆلەك بولۇپ ئىناق ئۆتۈپ كەلدۇق. بىزگە غۇلجا خەلقى مېھىر ـ مۇھەببەت بەردى، بىز ئۇلارغا پەن ـ مەدەنىيەت بەردۇق. ھازىر جاھان قالايمىقان، ۋەزىيەت ياخشى ئەمەس. بۇ ئىشلارمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ، ــ دېدى سادىق ھاجى. ئۇ نوغاي داموللىنىڭ دەرس بېرىشتىن توختاپ قېلىشىنىڭ سەۋەبلىرىنى، ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭ ئۆزلىرىگە نېمە دېگەنلىكىنى بايان قىلىپ كېلىپ:

— بىز تاتارلار ھازىر يىلتىزسىز دەرەخ بولۇپ قالدۇق. ئەينى زامانلاردا جاھان سوربغانىدۇق، ئەمدى پەلەك چاقى بىر پىرقىراپلا ئۆز يۈرتىمىزدىن سۈرگۈن بولدۇق. ئىگە ـ چاقىسىز كۆچمەنگە ئايلاندۇق. «زامان ساڭا باقمىسا، سەن زامانغا باق» دېگەندەك زامانغا باقمىساق ئامال يوق، — دېدى سادىق ھاجى ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ.

— مەن دەرس بەرمەسەمۇ، كېتىپ قالسامۇ ئىزىمىزنى بېسىپ دەرس بېرىپ قولىمىزدىكى مەرىپەت مەشئىلىنى ئۆچۈرمەي، ئېگىز كۆتۈرۈپ ماڭىدىغانلار بار. مانا، مەھمۇد بىلەن غىياسىدىن پەننىي، دىنىي بىلىملەرنى ياخشى ئىگىلىدى. ئوقۇغۇچىلارغا بىمالال دەرس بېرەلەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، — دېدى نوغاي دامولا يېڭىلا كەلگەن ھاجى نادىروپقا قاراپ قويۇپ، — ھاجى نادىروپمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىدا پەننىي دەرسلەرنى ياخشى ئوقۇپتۇ. ئۇ سىلەرگە قول ـ قانات بولالايدۇ، ئىسمائىل، بېشىرلارمۇ ياخشى ئوقۇدى. ئۇلارمۇ بالا ئوقۇتالايدۇ، — نوغاي دامولا سەل تۇرۇۋېلىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — ئۇنىڭ ئۈستىگە يېقىندىن بېرى قىزىم مەغپىرەتنىڭ كېسىلى بارغانچە ئېغىرلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. قىزىمنى داۋالاتمىسام بولمايدۇ، ئۇ مېنىڭ يۈرەك پارەم... — دېدى نوغاي دامولا كۆزىگە ئىسسىق ياش ئېلىپ. نوغاي دامولىنىڭ بۇ ئىسسىق كۆز يېشىدا نۇرغۇن كەچمىشلەر بار ئىدى.

نوغاي دامولام شۇنچە دەردلەرگە چىداپ كۆزىدىن بىر تامچىمۇ ياش چىقارماي كەلگەنىدى. بىراق، مۇنۇ قىزىنىڭ دەردىگە چىدىيالماي كۆزىدىن ياش چىقاردى. ئۆيدە ئولتۇرغانلارنىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى، يىغا ياماشتى. ئۇي ئىچىنى بىر خىل مۇڭ، غەمكىنلىك باستى. خۇددى بىر ـ بىرى بىلەن مەڭگۈ كۆرۈشمەيدىغاندەك باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ سۈكۈتتە ئولتۇراتتى. تامدىكى ئويۇقتا بولسا قارا چىراغ قاڭسىق

ئس چقىرىپ پىلىداپ كۆيمەكتە. چىراغدىن چىققان ئىس ئۆينىڭ بۆلۈڭ ـ بۇلۇڭلىرىغا تارىلىپ تام ـ تورۇسلارنى قارا قىلماقتا...

12

بۇ يىل نوغاي دامولا ئۇچۇن خەيرلىك يىل بولمىدى. ئۇ مەكتەپتە بالىلارغا دەرس بېرىشتىن توختىتىلدى، ئىمامىلىقتىنمۇ قالدۇرۇلدى. ئۇنىڭ ئورنىغا باقى دېگەن ئادەمنى ئىمام قىلدى. مەكتەپكە مەھمۇد مەسئۇل بولدى. غىياسدىن، هاجى بالا، بېشىر قاتارلىقلار دەرس ئۆتتى.

نوغاي دامولىنىڭ دەرس ئۆتۈشتىن توختىتىلىپ، چەتكە قېقىلىشى ئاز كەلگەندەك ئۇنىڭ مەغپىرەت ئىسىملىك ئامراق قىزى ئاغرىق سەۋەبلىك تۇيۇقسىزلا بۇ دۇنيادىن خوشلاشتى. كەينى ـ كەينىدىن كەلگەن بۇ كەلگۈلۈكلەر بۇ زاتقا ئېغىر كەلدى. يۇرىكىنى ئاغرىتقان جاراھەتكە تۇز سەپكەندەك ئېچىشتۇردى. ئەمدىلا ياشلىققا قەدەم قويغان غۇنچە بوي قىزىنىڭ ژاقىتسىز بۇ دۇنيادىن، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ كېتىشى يۇرىكىنى زېدە قىلىپ، هەسرەتكە قويدى. يۇرت ـ جامائەت پەتە قىلىپ كەلگەندە ئۇ بوتىلاقتەك بوزلاپ ئۇن سېلىپ يىغلاپ كەتتى. ئەل ـ يۇرتمۇ بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ تەۋرەپ كەتتى. يۇرتتا مىدىرلىغانلا جان كېلىپ، نوغاي دامولا بىلەن كۆرۈشۇپ هال ـ ئەهۋال سوردى. يۇرت كاتتىلىرى، يۇرت ئاتىلىرى، ئىمام، مەزىنلەر يىغىلىپ كەلدى، ئەتراپتىكى يۇرت ـ يۇرتلارغا ئاتلىق ئادەم ماڭدۇرۇپ نامازغا ئېيتتى. مەھەللىدىكى ياشلار يەرلىك كولىدى.

كىشىلەر نوغاي دامولىنىڭ قىزىنىڭ نامىزىنى ئاڭلاپ هەرقايسى يۇرتلاردىن ئات چاپتۇرۇپ يېتىپ كەلدى. قاراسۇ،

ئۇلاستاي، مازار، بوربوسۇن قاتارلىق يۇرتلاردىن نوغاي داموللىدا ئوقۇغان قازاق بالىلار ۋە ئۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى يۇرت مۇتەۋەرلىرى، ئىمام ـ مەزىنلىرى ئات چاپتۇرۇپ كېلىشتى. نوغاي داموللىنىڭ ئۆيىگە نەچچە يۈز مېتىر قالغان يەردىلا ئاتتىن چۈشۈپ، ئاتلىرىنى تاشلاپ قويۇپلا، «باۋۇرۇم» دەپ ئۇن سېلىپ يىغلاپ كىرىپ نوغاي داموللىنى قۇچاقلاپ كېتىشتى. بۇ ئېچىنىشلىق مەنزىرىنى كۆرگەن بارلىق ئادەملەرنىڭ باغرى ئېزىلىپ كۆز ياش قىلىشتى. پەتىگە كىرگەن ئاياللار باشلىرىغا ئارتىۋالغان ياغلىقلىرىنىڭ ئۇچى بىلەن كۆزلىرىنى سۈرتۈشۈپ، مىشىلداپ يىغلىشىپ هازىدا تۇرغان ئادەملەرنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى ئەزدى.

هازىچىلار قاتاردا ئابابەكرى شاڭيو، سادىق هاجى، توختاخۇن مەزىن، مەنسۇرباي، ئەرشىدىن، ئوبۇل هاجى، مەهمۇد، غىياسىدىن، هاجى نادىروپ قاتارلىقلار تۇردى. هەرقايسى يۇرتلاردىن كەلگەن جاماەتلەرنى بۇ يۇرتنىڭ قائىدىسى بويىچە هەرقايسى ئۆيلەرگە بۆلۈپ تاماقلاندۇردى. «تويىنىڭ نەئمىسى، ئۆلۈمنىڭ يىغىسى» دېگەندەك بۇ نامازغا نۇرغۇن ئادەم هەرقايسى جايلاردىن كېلىپ قاتناشتى. كۆپچىلىك نامازغا كەلگەن ئادەملەرنىڭ كۆپلۈكىگە قاراپ: «بۇ قىز ناماز تاپتى» دېيىشتى.

ـــ ئاڭلىساق نوغاي داموللىنى دەرس بېرىشتىن توختىتىپتۇ، بۇ قانداق گەپ بولدى؟ !ـــ دەپ سوراپ قالدى قوشنا يۇرت مازاردىن كەلگەن هاجى شاڭيو مەنسۇرباينىڭ ئۆيىدە چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ.

ـــ شۇنداق بولدى، بىزگە خۇشاللىق ياراشمايدىغان شور پېشانە خەق ئوخشايمىز. بىزگە پالاكەت يېپىشىپلىۋالدىغۇ تاڭ، بىلمىدۇق، ـــ دېدى مەنسۇرباي سەل ئاچچىقلىنىپ.

ـــ بۇ يۇرتتا پەننىي مەكتەپ ئېچىلىپ، بارچىمىزنى خۇش قىلغانىدى. بۇ زاتنىڭ ياندۇرغان مەرىپەت مەشئىلىنى هەرگىز

ئۆچۈرۈپ قويۇشقا بولمايدۇ، ــ دېدى هاجى شاڭيو.

ــ شۇنداق هاجىم، ئىگىسى بۇ زاتنى سۈپتاي خەلقىگە بىر بەرگەن، قەدىمنى بىلمىدۇق، گۆھەرنى تاشقا ئۇردۇق. «گۆھەر ياتىدۇ سايدا، بىلمىسەڭ نېمە پايدا» دېگەندەك ئىش بولدى. يۇرت ئۇچۇن چوڭ يوقىتىش بولدى. بۇنىڭ دەردىنى چوقۇم تارتىمىز، قەدىمنى كېيىن بىلىمىز، ــ دېدى ئاتابەكرى شاڭيو ئۇلۇغ كىچىك تىنىپ.

ــ يۇرت ئىچىدىكى ئاز بىر قىسىم چېقىمچى، هەسەتخور، كۆرەلمەس، دىنىي مۇتەئەسسىپ كۇچلەر بۇ زات ئۇستىدىن ئەرز قىلىپ، هۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا، شەرئى ئىسلامغا چېقىپ قويدى، ــ دېدى مەنسۇربای.

ــ بىزدە چېقىمچى كۆپ، كۆرەلمەس كۆپ، شۇڭا هەرقانداق ئىشنىمىزدىن پۇتاق چىقىدۇ. ئىشىمىز ئىلگىرى باسمايدۇ، ــ دېدى هاجى شاڭيو ئاق سانجىلغان، چارلاشقان ئۆچكە ساقىلىنى سىيپاپ.

ــ يۇرت خەلقى بۇ ئادەمدىن بەكمۇ خۇش بولغان، بۇ بىلىمى مول ئالىم كىشى ئىدى. بۇ زاتتەك ئەتراپلىق بىلىم ئالغان ئادەمنىڭ ئەمدى بۇ يۇرتقا كەلمىكى بەسى مۇشكۇل، ــ دېدى ئاتابەكرى شاڭيو بېشىنى چايقاپ ئەپسۇسلىنىپ.

ــ بۇ زات ياققان شام هەرگىز ئۆچۈپ قالمىغاي، شاڭيوم! ــ دېدى هاجى شاڭيو تەسەللى بېرىپ.

ــ خاتىرجەم بولسىلا، هاجىم. بۇ شامنى يۇرت خەلقى هەرگىز ئۆچۈرۈپ قويمايدۇ. ئەۋلادلار قولدىن ــ قولغا ئېلىپ كۆتۈرۈپ ماڭىدۇ. بۇ مەشئەل ئۇلۇغلىنىدۇكى، هەرگىز ئۆچمەيدۇ، ــ دېدى ئاتابەكرى شاڭيو.

ئۇلارنىڭ سۆھبىتى يەنە خېلى داۋاملاشتى.

يۇرت خەلقى نوغاي دامولللىنىڭ بۇ ئەتىۋارلىق قىزىنى يۇيۇپ ــ تاراپ يەرلىكىگە قويۇپ ئۇزاتتى. مۇردا ئىشىكتىن چىقىشى بىلەن

سەۋر تۇڭلۇكتىن كېرىدۇ، دېگەندەك نوغاي دامۇللامۇ بۇ تەقدىرگە تەن بەردى. شۇنداق قىلمايمۇ نېمە ئامال؟ كۈن يېنىلا شەرقتىن چىقىپ غەربكە پېتىۋەردى. نوغاي دامۇللا قىزىلئات قەبرە تېشىغا قىسقىچە تەرجىمھالىنى يېزىپ، ئاخىرىغا «1921 - يىلى» دەپ يېزىپ قويدى...

توختاخۇن مەزىن كۈندىكى ئادىتى بويىچە مەسچىتكە سەھەر كەلدى. ئۇ «بىسمىللاھىر راھمانۇ رەھىم» دەپ مەسچىتنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ كىرىپ، مېھراپنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئويۇقتا قويۇلغان جىنچىراغقا ئوت ياقتى. ئاندىن مەشنىڭ كۇلىنى ئېلىپ ئوت قالدى. تالاغا چىقىپ كۈنچىقىش تەرەپكە قارىدى. تاڭ بەلگە بېرىپ قالغانىدى. توختاخۇن مەزىن مەسچىتنىڭ پەشتىقىغا چىقىپ مۇئەللۇق ئەزان توۋلاشقا باشلىدى. ئۇنىڭ مۇڭلۇق، ياڭراق ئاۋازى پۈتۈن يۇرتقا ئاڭلاندى. ئۆيلەرنىڭ ئىشىك - دېرىزىلىرىدىن، تۇڭلۇكلەردىن ئۆي ئىچىگە كىرىپ، غەپلەت ئۇيقۇسىدا بەخىرامان پۇشۇلداپ ئۇخلاۋاتقانلارنىڭ قۇلقىغا يەتتى. نېمىشقىدۇر توختاخۇن مەزىننىڭ بۇگۈنكى ئەزان ئاۋازى شۇنچىلىك ياڭراق، مۇڭلۇق، يېقىملىق ئاڭلاندى. بۇ ھۇت ئېيى مەزگىلى بولۇپ، قار قېلىن يېغىپ، سوغۇق كۈچەيگەنىدى. توختاخۇن مەزىن ئەزان چاقىرىپ بولغۇچە خېلى مۇزلىدى. قۇلاقلىرىنى تۇتقان قوللىرى سوغۇقتىن تارتىشىپ قالايلا دېدى. سوغۇقنىڭ تەسىرىدىن يىراقلاردىن مەسچىتكە كېلىۋاتقان ئادەملەرنىڭ ئايىغىدىن چىققان قاردا غاچ - غۇچ قىلغان ئاۋازى ئاڭلىناتتى.

مانا ئادەملەر مەسچىتكە تەرەپ - تەرەپتىن كېلىشكە باشلىدى. ئۇلار قوللىرىنى كۆرەك جۇۋىلىرىنىڭ يەڭلىرىگە تىقىپ، قۇلاقچا - تۇماقلىرىنى چۆكۈرۈپ كىيىپ، ئىچىدە ئۆزى بىلگەن ئايەتلەرنى ئوقۇپ، ئاندا - ساندا يۆتىلىپ قويۇپ ئاستا قەدەملەر بىلەن كەلمەكتە. مانا شۇلار قاتاردا نوغاي دامۇللامۇ

مەسچىتكە كىرىپ كەلدى. ئۇ زاتنىڭ مەسچىتكە كىرمىگىنىگە خېلى زامانلار بولۇپ قالغانىدى. ئۇ ئۆزىنى مەسچىتكە كىرىشتىن تارتىپ قالغانىدى. چۈنكى، مەسچىتكە بۇ زات كىرسىلا باقى ئىمام بۇ زاتنى ئىمامىلىققا تەكلىپ قىلاتتى. بۇنىڭدىن نوغاي دامۇللا ئوڭايسىزلىق ھېس قىلاتتى. مانا بۇگۈن نوغاي دامۇللىنى كۆپچىلىك يەنە ئالدىغا ئۆتكۈزۈپ مېھرابنىڭ يېنىغا ئولتۇرغۇزدى. نوغاي دامۇللا ئىمامىلىق قىلدى. نامازغا ئوقۇلۇپ دۇئادىن كېيىن نوغاي دامۇللا جامائەتكە قاراپ:

— كۆپچىلىك، مەن بۇگۈن سىلەر بىلەن خوشلاشقىلى كەلدىم، ئون نەچچە يىل سىلەرنىڭ تۈز ـ تائامىڭلارنى تېتىدىم. ماڭا ئۆز قېرىندىشىڭلاردىن ئارتۇق كۆيۈندۈڭلار، قوللىدىڭلار، ياردەم قىلدىڭلار. مېنى ئاراڭلارغا ئېلىپ تۇغقانلىق مېھرىڭلارنى بەردىڭلار. ھەممىڭلارغا كۆپ رەھمەت! ئالدىڭلاردىن توغرا ئۆتۈپ قاتتىق ـ يىرىك گەپ قىلىپ كۆڭلۈڭلارنى رەنجىتكەن يەرلىرىم بولسا ئەپۇ قىلىڭلار. ئادەم خام سۈت ئەمگەن نەرسە، سەۋەنلىكتىن خالىي بولالمايدۇ، — دېدى ئۇنىڭ ئاۋازى بارغانسېرى پەسلەپ تىترەپ چىقتى. ئۇنىڭ كۆڭلىنى سەل يېغا تۇتقاندەك قىلاتتى. شۇنداق ئەمەسمۇ! ئىچەرىكىشىپ قالغان ئەل ـ يۇرتتىن، دوست ـ بۇرادەرلىرىدىن، تونۇش ـ بىلىشلىرىدىن، ئەڭ مۇھىمى: ئۆزى بىۋاستە قۇرۇپ چىققان مەكتەپتىن، ئوقۇتقان بالىلىرىدىن ئايرىلىپ مېڭىش ئاسانمۇ؟! ئۇمۇ ھېسسىياتلىق ئىنسان ـ دە! ئۇنىڭ يۈرىكىمۇ بىر پارچە لوق گۆش ـ دە، تاش ئەمەس. مال چېغىدا بىر نەچچە كۈن قوتاندا باشقا مالالار بىلەن بىللىلا تۇرسا ئۆم بولۇپ، ئايرىلىپ كەتسە كىشنەپ، بوزلايدىغۇ! ئۇنىڭغا قارىغاندا ئۇ ئادەم ـ دە! ئۇنىڭ ئۇستىگە يۈرەك پارىسى بولغان قىزىنىڭ ئۆلۈپ كەتكىنىگە ئانچە ئۇزاق بولمىدى. ئۇنى بۇ يەرگە يالغۇز تاشلاپ كېتىشكە كۆڭلى قانداق قىيسۇن، قانداق چىدىسۇن؟ بۇ ئىشلار بۇ زاتنى بۇ

يۈرتتىن كەتمەسلىككە ماگنىتتەك تارتىپ تۇرىدۇ. لېكىن، يەنە بىر كۈچ ئۇنى بۇ يەردىن كېتىشكە ئىتتەرمەكتە. ئۇنىڭ قەلبى ئازابلانماقتا، كۆيمەكتە.

ــ تەقسىر، ئۇنداق قىلماڭ، تۇرۇپ قېلىڭ، بىزدىن كۆنگەن يەرلىرى بولسا رەنجىمەڭ، كەچۈرۈڭ. بىز سىزگە ئۆگىنىپ قاپتۇق. يۈرت خەلقى سىزنى قويۇپ بەرمەيدۇ، ــ دېدى ئەرشىدىن يېلىنغان هالدا.

ــ مېنىڭ كېتىشىم كۆپتىن، يۈرتتىن رەنجىگەنلىكىم ئەمەس. مېنىڭ باشقا ئىشلىرىم بار. بۇ يەردىكى ئىشلارنى ئالدى بىلەن ئاللاغا، ئاندىن قالسا سىلەرگە، كۆپكە تاپشۇردۇم. مەكتەپ ئىشلىرىنى غىياسىدىن، مەھمۇدلارغا تاپشۇردۇم. ئۇلارمۇ يېتىلىپ قالدى. ئوقۇتۇشنىڭ هۆددىسىدىن چىقالايدۇ، ــ دېدى نوغاي دامولا. ئۇنىڭ قارا قاشلىرى ئاستىدىكى نۇرلۇق كۆزلىرى سەل ئولتۇرۇشۇپ قالغان، چىرايى ياداپ جۇدەپ قالغاندى.

جامائەت مەسچىتتە خېلى ئۇزاق تالاش ـ تارتىش قىلىشتى. بىراق، ئۇنۇمى بولمىدى. دۇئا قىلىپ بولۇپ مەسچىتتىن تارقىلىپ كېتىشتى.

ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن نوغاي دامولا مەسچىتنىڭ يېنىدىكى ئىككى ئېغىزلىق مەكتەپكە كەلدى. مەھمۇد بىلەن غىياسىدىن مەكتەپكە كەلگەن بولۇپ، سىنىپلارغا قويۇلغان مەشىلەرگە ئوت قالاۋاتاتتى. سىنىپ ئىچىدىكى بۇلۇڭدا ئوقۇغۇچىلار ئۆيلىرىدىن ئېلىپ كەلگەن قېغ، كۆمۈر، ياغاچ ئوتۇنلار دۆۋىلەپ قويۇلغاندى. سىنىپ ئىچى پاكىز سۈپۈرۈلگەن، ياغاچچى مۇستاپا ئۇستا ياساپ بەرگەن پارتىلار رەتلىك قويۇلغاندى. تۆكۈك، دېرىزىلەردىن قۇياش نۇرى غۇۋا چۈشۈپ تۇراتتى.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئۇستاز، سىزنى كۆرمەي قاپتۇق.

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، بالىلىرىم، بالىلار تېخى

كەلمىدىمۇ؟

ــ ئەمدى كېلىدۇ، دامواللام.

ــ بالىلىرىم، ئىككىڭلارغا دەيدىغان گېپىم، قانداق ئىش يۈز بېرىشتىن قەتئىينەزەر مەكتەپنى تاقاپ قويماڭلار. قىيىنچىلىق بولسا يۇرت كاتتىلىرىغا، يۇرت چوڭلىرىغا دەڭلار. ئوقۇتۇشنى ھەرگىز توختاتماڭلار، باشقىلارنىڭ قاراڭغۇ دىللىرىغا ئىلىم نۇرىنى سالغۇچىلارنىڭ يوللىرىنى ئۇلۇغ ئاللا يورۇق قىلىدۇ، راۋان قىلىدۇ. بالا ئوقۇتۇش ساۋابلىق، شەرەپلىك ئىش.

ــ خاتىرجەم بولسىلا دامواللام، چوقۇم دېگەنلىرىدەك قىلىمىز. جېنىمىز تېنىمىزدىلا بولىدىكەن بۇ يولدىن ھەرگىز قايتمايمىز، ــ دېدى مەھمۇد بىلەن غىياسىدىن. مەكتەپكە كېلىپ ئوقۇيدىغان بالىلار ئاستا ـ ئاستا كۆپىيىشكە باشلىدى. كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە بالىلار ئاساسىي جەھەتتىن كېلىپ بولدى. نوغاي دامواللا سىنىپقا كىردى. سىنىپ ئىچى جىمجىتلىققا چۆمگەنىدى. ئۇ سىنىپتىكى بالىلارغا تەكشى قاراپ چىققاندىن كېيىن:

ــ بۈنىڭدىن مىڭ يىللار ئىلگىرى ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر، ئالىم يۈسۈپ خاس ھاجىپ: «بىلىم كىمدە بولسا، شۇ بۈيۈكلۈك تاپىدۇر، ئەقىل كىمدە بولسا شۇ ئۇلۇغلۇق تاپىدۇر» دېگەن، ــ دەپ سۆز باشلىدى، نوغاي دامولا، ــ بىلىم ئادەمنى بۈيۈكلۈككە ئىگە قىلىدۇ، دىلىنى يورۇتىدۇ. ئادەمنى يۈكسەك ئىناۋەتكە، ئابرۇيغا ئىگە قىلىدۇ. بالىلىرىم، ئوقۇڭلار، باشقىلاردەك ئاسماندا ئۇچۇڭلار، پەرۋاز قىلىڭلار. شۇ چاغدىلا بىزنى ھېچكىم بوزەك قىلالمايدۇ، خارلىمايدۇ. قانچىكى نادانلىقتا قالساق باشقىلار بىزنى ئانىي تاپىدۇ. پىتنە ـ پاسات، خورلاپاتلىق، ھەسەتخورلۇق بىر مىتە، يامان كېسەل. بۇ مىللەتنى سېسىتىدۇ، چىرىتىدۇ، ھالاك قىلىدۇ. سىلەر بۇ ئىللەتلەردىن يىراق تۇرۇڭلار! سىلەر كەلگۈسىنىڭ ئىگىلىرى، كېلەچەك سىلەرگە باغلىق، ئەل ـ

www.uyghurkitap.com

يۇرتنىڭ، مىللەتنىڭ، ۋەتەننىڭ، ئەۋلادلارنىڭ تەقدىرى سىلەرنىڭ قولۇڭلاردا. ياخشى ئوقۇڭلار، تىرىشىڭلار، بىلىم يۇرتلىرىدا، بولسا چەت ئەللەردە ئوقۇڭلار! شۇ چاغدا دۇنيانىڭ ھاياتنى چۈشىنىسىلەر! ــ دېدى ھاياجانلىنىپ. ئۇزاق سۆزلىگەندە تولىمۇ ھەيۋەتلىك، سۈرلۈك بولۇپ كېتەتتى.

نوغاي دامولا بالىلار بىلەن خوشلىشىپ، مەكتەپتىن چىقىپ مەھەللىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى زاراتگاھلىققا كەلدى. بۇ يەردە ئۇنىڭ يۇرىكىنىڭ پارىسى بولغان قىزىنىڭ تۇپرىقى بار ئىدى. ئۇ قەبرە تېشى ئۈستىدىكى قارلارنى قولى بىلەن سىيرىپ چۈشۈردى. ئاندىن قەبرىنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىزلىنىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ كەينىدە غىياسىدىن، مەھمۇد، ھاجى نادىروپلار كېلىپ ئولتۇردى. نوغاي دامولا مۇڭلۇق قىرائەتنى باشلىدى. ئۇزاق قىرائەتتىن كېيىن دۇئا قىلدى. ئۇنىڭ باغرى ئېزىلدى، كۆڭلى بۇزۇلدى. كۆزىدىن سىرغىپ چىققان ئىككى تامچە ياش قەبرە ئۈستىدىكى ئاپپاق قارغا چۈشۈپ، قارلارنى ئېرىتىپ، تۇپراق قوينىغا سىڭىپ كەتتى. بۇ ئىككى تامچە ياشقا قوشۇلۇپ ئۇنىڭ يۇرىكىمۇ ئېقىپ چۈشكەندەك بولدى.

ــ ئاللاغا تاپشۇردۇم، قىزىم. ياتقان يېرىڭ جەننەتتە بولسۇن! بۇ يەرگە ئامانەت قويدۇم. سېنى بۇ يەرگە ھەرگىز يالغۇز تاشلاپ قويمايمەن. كېيىن چوقۇم تۇغقانلىرىڭنىڭ قېشىغا ئېلىپ كېتىمەن. خاتىرجەم ياتقىن! ئاللاغا ئامانەت!... ــ دېدى ـ دە، كۆزلىرىدىكى ياشلارنى قولى بىلەن ئېرتىۋېتىپ ئورنىدىن تۇردى. ئاندىن كېيىملىرىدىكى قارلارنى قېقىۋېتىپ ئۆيى تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭ كەينىدىن مەھمۇد، غىياسىدىنلارمۇ ئەگەشتى. ئۇ ئۆيىگە كەلگەندە ئۇنىڭ بۇگۈن كېتىدىغانلىقىنى ئاڭلىغان خالايىق ھويلىسىغا لىق تولغاندى. كۆپچىلىك نوغاي دامولىنى كۆرۈپ كۆز ياش قىلىشتى. ئاياللار، ئوقۇغۇچىلار مېچىلداپ يىغلاشقا باشلىدى.

— كۆپچىلىك، سىزلەرگە رەھمەت! مېنى ئۇزاتقىلى كېلىپسىزلەر، يىغلاشمايلى، «يىغا يىغنى ئېلىپ كېلىدۇ» دېگەن گەپ بار. كۆلۈپ تۇرۇپ خۇشال ھالدا خوشلىشايلى. ئامان بولساقلا، توپنىڭ تېشىدا بولساقلا، كىرپىكىمىزگە تويا قونمىسىلا كۆرۈشىمىز. ئۇ تەرەپلەرگە ئۆتۈپ قالساڭلار ئىزدەڭلار، بىز دېگەن تۇغقان، قېرىنداش... — دېدى نوغاي داموللا. ئۇنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى تىترەپ چىقىپ كەتتى.

كۆپچىلىك ئېلىپ كەلگەن سوۋغاتلىرىنى بېرىشتى. ئايالىلار نوغاي داموللىنىڭ ئايالىغا كىچىك بوغچىلارنى بەردى. ئىككى ئات قېتىلغان ئورۇس چانىسىغا ياشلار داموللىنىڭ يۈك ـ تاقلىرىنى بېسىپ، ئارقان بىلەن مەھكەم قىلىپ چانىنىڭ كەينىگە باغلىدى. نوغاي داموللا ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن چانىغا چىقىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئوتتۇرا ياشلاردىكى نوغاي چانىچى ئاتلارغا قامچا سالدى ـ دە: «دىرت، چۇ!» دەپ مېڭىپ كەتتى.

— ئامان بولۇڭ، داموللام!...

— ئامان بولۇڭلار، كۆپچىلىك!...

بۇ ئاۋازلار تىنىق، سۈزۈك كۆك ئاسمانغا لەيلەپ چىقىپ، كۆكنىڭ قەھرىگە، ئانچە يىراق بولمىغان يەردە كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاق باش تاغلارنىڭ چوققىلىرىغا، تاغلارنىڭ باغرىغا خۇددى ئاننىڭ كۆكسىگە چاپلىشىپ، ئانىسىنى ئېمىۋاتقان سەبىي بالىلاردەك چاپلىشىۋالغان يېشىل قارىغاي يوپۇرماقلىرىغا سىڭىپ كەتتى... بۇ ئاۋازلار ئاپپاق قارلارنى يەلپۈتۈپ قارلار بىلەن بىرىكىپ كەتتى. بۇ ئاۋازلار قىشنىڭ سوغۇق شامالىلىرىغا قوشۇلۇپ دولقۇنلۇق قاش دەريا سىنىڭ بۇزغۇنلىرىغا قېتىلىپ كەتتى. بۇ ئاۋازلار ئابرال تېغىنىڭ چوققىلىرىغا مەڭگۈلۈك ئابىدە بولۇپ ئورناپ كەتتى...

نوغاي داموللا بۇنىڭدىن ئون يىل ئىلگىرى سۆيتايغا قانداق كەلگەن بولسا، 1921 ـ يىلى قىشتا يەنە شۇنداق كېتىپ قالدى.

قار ئۈستىدە سىلىق كېتىۋاتقان چانا ئۈنى شۇنداق سىلىق، تىنچ ئېلىپ كەتتى. نوغاي داموللىنىڭ قارىسىنى ئات قوشۇلغان چانا بارغانسېرى كۆپچىلىكتىن، بۇ يۇرتتىن يىراقلاشتۇرۇپ ئېلىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىۋاتقان كۆپچىلىكنىڭ قولىنى گۈزەل ئارمانلاردەك بوشلۇقتا پۇلاڭلىغىنىچە لەيلەپ قالدى...

13

نوغاي داموللىنىڭ بۇ يۇرتتىن كېتىپ قېلىشى يۇرت ئۈچۈن چوڭ يوقىتىش بولدى. كىشىلەر پەقەت ئۇ كېتىپ قالغاندىن كېيىنلا ئۇنىڭ تەرىپىنى قىلىشىپ، قەدرىگە يەتتى، ئۇنى ياد ئەتتى، ئەسلەشتى. بىراق، نوغاي داموللا كېتىپ بولغاندى، كىشىلەر كېچىككەندى. ئۇلار «ئىسىت» دەپلا بارماق چىشلەپ قالدى. نوغاي داموللىنىڭ كەينىگە كىرىۋېلىپ ئارام بەرمەي ياماڭ سۆزىنى قىلىپ، ھۈۋقۇشتەك ھۇۋلاپ يۈرگەنلەرمۇ چارچاپ قالغاندەك جىمىپ قېلىشتى. ئۇلارنىڭ ئەمدى كىمدىن قۇسۇر ئىزدەپ، كىملەرنى يارغا ئېتتىرىدىغانلىقىنى ھېچكىممۇ بىلمەيتتى. مەكتەپ ئىشلىرىغا مەھمۇد يېتەكچىلىك قىلدى. غىياسىدىن، ھاجى بالا، بېشىر قاتارلىقلار دىنىي ۋە پەننىي دەرسلەرنى ئارىلاشتۇرۇپ ئۆتتى.

مەھمۇدنىڭ كۈنلىرى تولىمۇ ئالدىراش ئۆتەتتى. ئۇ ھەر كۈنى دادىسى ئابابەكرى شاڭيوغا مەكتەپ ئەھۋالىنى مەلۇم قىلىپ تۇردى. خەلقىرۈەر، مەرىپەتپەرۋەر بۇ يۇرت ئاتىسى مەكتەپكە كۆڭۈل بۆلۈپ مەكتەپنىڭ قىينىچىلىقىنى ھەل قىلىپ، كەم ـ كوتە نەرسىلىرىنى تولۇقلاپ بەردى.

بىراق، دوسكىغا خەت يازىدىغان بور يوق ئىدى. مەھمۇد بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئاڭلىغان، بىلىۋالغان ئۇسۇلى بويىچە بالىلارنى سۈپىتاينىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى تەتۇر

قىزىل دېگەن قىزىل دۆڭلۇككە ئېلىپ چىقتى. دۆڭلۇكنىڭ كۈنگەيگە قاقلىنىپ تۇرغان تەرىپىدىن قىزىل توپىغا كۆمۈلۈپ يېرىم ئېچىلىپ تۇرغان چىت تاش (گەج) نى ئوقۇغۇچىلارغا كولاتقۇزۇپ تەرگۈزدى. ئاندىن ئۆيگە ئەكېلىپ، ئوچاقتا ئوتتا كۆيدۈردى. ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ، سۇ بىلەن يۇغۇرۇپ خېمىر قىلدى. ئاندىن تۆشۈك قورانىڭ ئىچىگە تىقىپ ئاپتاپقا سېلىپ قۇرۇتتى. قۇرۇغاندىن كېيىن قورانىي يېرىپ ئېلىۋەتتى. مەھمۇدنىڭ ئالدىدا ئۇزۇن ـ ئۇزۇن ئاق بورلار پەيدا بولدى. بۇ ئۇسۇل بىلەن مەكتەپنىڭ بور قېيىنچىلىقىنى ھەل قىلدى. يەنە بىر تەرەپتىن مۇتەئەسسىپ دىنىي كۈچلەرنىڭ پەنىي دەرسلەرنى توختىتىش توغرىسىدا قىلغان پىتنە ـ پاسات، ئىغۋا گەپ ـ سۆزلىرىگە ئانچە قۇلاق سېلىپ كەتمىدى. بۇ مۇتەئەسسىپلەر يۇرتتىكى ئىبابەكرى شائىيونىڭ ھەيۋىسىدىن سەل قورقۇپ مەھمۇد باشچىلىقىدىكى ئىلغار پىكىرلىك ياشلارغا ئانچە تېگىلمەي ئاچچىق يۇتۇپ يۇرەتتى. مەھمۇدنىڭ دىنىي كۈچلەر بىلەن بولغان كۈرەشلىرى بىر كۈنمۇ توختاپ قالمىدى. تۇي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ ئولتۇرۇشلىرىدا ئۇلار بىلەن ئېلىشىپ تۇردى.

ئەمما، مەھمۇد مۇشۇ كۈنلەردە خىيالچان بولۇپ جىمغۇرلىشىپ قالدى. ئۇنىڭدىكى بۇ ئۆزگىرىشلەرنى ئاغىنىسى غىياسىدىن سەزدى. شۇڭا، غىياسىدىن ئانىسى زورەم كاۋا ئۇرۇقلىرىنى سېلىپ ئەتكەن سۇيۇقئاشنى تەرلەپ ئولتۇرۇپ ئىككى چىنە ئىچتى ـ دە، مەھمۇد بىلەن بىردەم پاراڭلىشىپ كېلىش ئۈچۈن گۈگۈم ۋاقتى بىلەن مەھمۇدنىڭ ئۆيىگە كەلدى.

ـــ ھەي، مەھمۇد!

ـــ ھوي، غىياسمۇسەن، ئۆيگە كىر ئاداش، ـــ مەھمۇد ئاغىنىسى غىياسىدىننى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى.

ـــ يۈرە، ئاداش، ئاغىنىلەر بىلەن بىردەم ئولتۇرۇپ

پاراڭلىشىپ كېلەيلى ! قېلىنراق كىيىنىپ چىق.

ـــ ماقۇل، ئاداش، ـــ مەھمۇد ئۆيگە كىرىپ قېلىن چاپىننى كىيىپ چىقتى، كەچ كۈزنىڭ ئاچچىق سوغۇقى جاندىن ئۆتەتتى. بىردەمدىلا بىرقانچە ئاغىنىلىرى يىغىلدى.

ـــ كىمنىڭ ئۆيگە بارىمىز؟

ـــ نەگە باراتتۇق، ئاپام نان ياققان تونۇر بېشىدا ئولتۇرۇپ پاراڭلىشايلى !

ـــ بولىدۇ، يۇرۇڭلار !

ئۇلار بىردەمدىلا شامالدىن دالدا يەرگە ياسالغان غىياسىدىنلارنىڭ تونۇر بېشىغا كەلدى. تونۇردىن نان يېقىپ سويغاندا قېلىپ قالغان تانىنىڭ كۆيگەندىكى پۇرىغان يېقىملىق ھىدى كېلەتتى، بۇ پۇراقنى قوشۇلۇپ كۈكۈم، قىغنىڭ چالا كۆيگەنده چىققان پۇرىقىمۇ قوشۇلۇپ كېلەتتى. تونۇرنىڭ تام تەرىپىدىكى بۇلۇڭىدا ئازراق ئېشىپ قالغان كۈكۈم تۇراتتى.

ـــ ھەي، مۇنۇ ئېشىپ قالغان كۈكۈمنى ئەكىرىۋەتسەك بولمامدۇ؟ ـــ دېدى پۇتنى تونۇرغا ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان غىياسىدىنىڭ بىر ئاغىنىسى.

ـــ تونۇر بېشىغا ئېلىپ چىققان ئوتۇن ياغاچنى قايتۇرۇپ ئەكىرىپ كەتسەك بولمايدۇ.

ـــ نېمىشقا؟

ـــ تويۇڭ يېنىپ كېتىدۇ.

ـــ كىم دەيدۇ؟

ـــ چوڭلار شۇنداق دەيدۇ، ـــ ئۇلار جىمىپ قېلىشتى. بىرسى تونۇر ئىچىدىكى قوقاسنى ياغاچ كۆسەي بىلەن ئېلەشتۇرۇپ، ئوتنى ئېچىپ قويدى. تونۇر ئىچىدە چالا كۆيگەن كۈكۈملار باشقىدىن قىزىرىپ كۆيۈشكە باشلىدى.

ـــ بولدى، قىلە، كۈل توزاتمىغىنا ! پۇتىمىز قىزىپ كەتتى.

ـــ ھەي بالىلار، بۇگۈن قاسىمكاملارمۇ نان ياقتى، مەن

ئۇلارنىڭ تونۇرغا كاۋا كۆمگەنلىكىنى كۆرۈپ قالدىم، بۇ كەمگىچە پىشتى، ئېلىپ كېلىپ يېمەمدۇق؟ — دېدى شوخراق، قارامتۇل كەلگەن هاشىر.

— شۇنداق قىلايلى، — دېيىشتى قالغانلىرى.

— ئۇنداق قىلساق سەت بولىدۇ، ئۇلارمۇ ئەتىگەنلىككە بالىلىرى بىلەن يەيمىز دەپ كۆمگەن تۇرسا، — دېدى مەهمۇد.

— ۋاي، نېمە بولاتتى بىر كاۋىغا؟ — بىردەمدىلا غىياسىدىننىڭ بىرقانچە ئاغىنىسى بىر تۇرپان كاۋىسىنى چاپانلىرىغا ئوراپ كۆتۈرۈپ كەلدى.

— ئىككى كاۋا بار ئىكەن، بىرىنى ئېلىپ كەلدۇق. بىرى ئۆي ئىگىسىگە قالدى، — دېدى هاشىر.

كاۋىدىن ئىسسىق هور چىقىپ تۇراتتى، هوردىن ئاتنىڭ تېزىكىنىڭ پۇرىقىمۇ قوشۇلۇپ كېلەتتى. ئۇلار كاۋىنى يېرىپ ئاينىڭ نۇرىدا بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قاراپلا قالدى.

— ئات پوقى، — دېدى هاشىر كاۋىنىڭ ئىچىدىن چىققان ئات پوقىنى كۆرۈپ. بالىلارنىڭ هەممىسى يوپۇرۇلۇپ كېلىپ، كاۋىغا قاراشتى، راستلا كاۋىنىڭ ئىچىدە ئات پوقى تۇراتتى، پوقتىن توختىماي ئىسسىق هور كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى.

— ئالدىنىپتۇق، — دېدى غىياسىدىن. بالىلار پىخىلدىشىپ كۈلۈپ:

— هەي، ئاغىنىلەر، بۇ ئىشنى هېچكىمگە تىنمايلى، باشقىلار بىلىپ قالسا كۈلكىگە قالىمىز، — دېيىشتى.

— شۇنداق، باشقىلار پوق يەپتۇ دەپ، زاڭلىق قىلىدۇ.

ئەمەلىيەتتە ئۆي ئىگىسى كۆمگەن كاۋىلىرىنى بالىلار تولا ئوغرىلاپ قويمىغاندىن كېيىن، بۇگۈن كاۋىنىڭ ئىچىنى ئېلىۋېتىپ، لىق ئات پوقى بىلەن توشتۇرۇپ كۆمۈپ قويغانكەن.

— بولدى، بۇنى هېچكىم بىلمىسۇن، كۈلكىگە قالىمىز، —

www.uyghurkitap.com

دېدى هاشىر. ئۇلار كاۋۇنىڭ ئىچىگە ئات پوقىنى قايتا سېلىپ، يېرىم كاۋىلارنى بىر - بىرىگە چاپلاپ، ئۇنداق قىلىپ مۇنداق چۆمۈچ دەپ ئۆي ئىگىسىنىڭ ئىشىكىنىڭ ئالدىغا تاپىرلاپ قويدى.

— ئەتىگەندە ئۆيدىن چىققاندا ئۆي ئىگىسى ئۆزى يېسۇن! — دەپ پىخىلداپ كۈلۈشتى ئۇلار.

مەھمۇدقا ئاغىنىلىرىنىڭ بۇ قىزىق، كۈلكىلىك ئىشلىرىمۇ، ئۆزئارا ئېيتقان چۆچەك، ھېكايىلىرىمۇ خۇشاللىق بېرەلمىدى. ئۇ كۆك ئاسماندىكى تولۇن ئايغا قاراپ تۇرلۇك - تۇرلۇك خىياللارغا چۆمدى. يۇلتۇزلار بىلەن سىرداشتى. ئۇ يېقىندىن بېرى ئەنە شۇنداق خىيالچان بولۇپ قالغانىدى. كېچىلىرى ئۇيقۇسى قېچىپ ئۇخلىيالماي ئۇيان - بۇيان ئۆرۈلۈپ تاڭلارنى ئاتقۇزىدىغان بولدى. ئۇ ئۇلۇغ - كىچىك تىناتتى، يۇرىكىنى بىر نەرسە قامالاپ قىسقاندەك ئىچى سىقىلىپ ئارام بەرمەي قىينىناتتى. ئۇنىڭ قەلبىگە بىر ئوت تۇتاشقاندەك قىلاتتى.

مەھمۇدنىڭ ئۇستازىدىن ئايرىلىپ قېلىش ئازابلىرىغا، ئامىنەنىڭ ئىشق ئوتى قوشۇلۇپ ئۇنى ئارامىدا قويمايۋاتاتتى. «بىر كۆرۈپ ئاشىق بولۇش» دېگەن گەپ ئۇنىڭغا ئۆزىنى كۆرسىتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ شۇنچىلىك تاۋلانغان ئىرادىسى مۇنۇ شەھلا كۆز قىزنىڭ ئالدىدا بەرداشلىق بېرەلمەي قوغۇشۇندەك ئېرىپ كەتتى. ئىرادىسى مۇھەببەتنىڭ تەڭداشسىز كۈچى ئالدىدا ئەرزىمەس نەرسىگە ئايلىنىپ قالدى. ياشلىقتىكى تۇنجى سۆيگۈ ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىۋاتاتتى.

ئامىنەنىڭ كۈلۈپلا تۇرىدىغان نۇرلۇق كۆزى، قاپقارا، توم، سۇمبۇل چېچى، يەر تېگىدىن ھايالىق، نازلىق بېقىشى مەھمۇدنى مۇشۇ ئوتقا تاشلىغانىدى. مەھمۇد دادىسى ئابابەكرى شاگىيو بىلەن دۆلەتبايىنىڭ ئۆيىگە مېھماندارچىلىققا بېرىپ كەلگەندىن بېرى ئۇنىڭغا مۇشۇ ئوت تۇتاشتى. شۇنىڭدىن بېرى كېچە - كۈندۈز بۇ

ئوت ئۇنى كۆيدۈرۈپ قەلبىنى كاۋاپ قىلىپ كەلمەكتە. «ئامىنە» دېگەن ئىسىم ئۇنىڭ قەلبىگە يېزىلىپ ئورناپ كەتكەنىدى. بۇ ئىسىمنى ئىچىدە نەچچە قېتىم تەكرارلاپ ئاتىغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ. دائىم خىيال قىلىپ تەكرارلاپ قويىدۇ. بەزى چاغلاردا بۇ ئىسىم تۇيۇقسىز ئېغىزىدىن ئۇنلۇك چىقىپ كېتىدۇ. شۇنداق چاغلاردا ئۇ چۆچۈپ ئەتراپقا قاراپ خىجىل بولۇپ قالىدۇ. ئەتراپىدا ئادەم يوقلۇقىنى بىلگەندىن كېيىنلا يۈرىكى ئىزىغا چۈشىدۇ. ئىچىدە ئېغىر ئۇھ تارتىپ قويىدۇ.

ئامىنە زىلۇڭا بوي قىز. كۆلۈپ تۇرغان قوي كۆزلىرى ئامىنەگە قارىغان ھەرقانداق ئادەمنىڭ يۈرىكىنى «جىغ» قىلدۇراتتى. تېقىمغا چۈشۈپ تۇرغان توم، سۇمبۇل چاچلىرى ماڭغان چاغدا ئىككى يوتىسىغا تاشلىنىپ، ئۇنى شۇنچىلىك سۆيۈملۈك، نازاكەتلىك، گۈزەل قىلىپ كۆرسىتەتتى. ئەگمە قارا قاشلىرى ئاستىدىكى تال ـ تال كىرپىكلىرى ئوقيا ئوقىدەك يۈرەككە سانجىلىدۇ. مەھمۇدقا مانا مۇشۇ ئوق تەگكەنىدى. ئۇ يارىلانغان كېيىكتەك يېرىم جان بولۇپ ياتاقتا.

مانا ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئۇيقۇ قاچقان، تۈگىلۈكتىن ئاسماندىكى تولۇن ئايغا قاراپ ياتاقتا. ئۇنىڭ قەلبىنى تۇنجى سۆيگۈ ئوتى قىينىماقتا. مۇھەببەتنىڭ بۇنچىلىك ئازابلىق بولىدىغانلىقىنى تۇنجى سەزمەكتە. ياخشى كۆرۈپ قېلىشنىڭ بۇنچىلىك ھەسرەتلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلماقتا. ئۇ ئايغا قاراپ ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلىماقتا: «ئاھ، ئامىنە، مۇشۇ تاپىنىڭ ئۆزىدە نېمە قىلىۋاتقانسىز؟ ! سىزمۇ مەندەك تولغىنىپ يېتىۋاتامسىز، ئايغا قاراپ ئۇيقۇڭىز قاچقانمىدۇ؟ ياكى ھېچنېمىدىن خەۋەرسىز، بەخىرامان تاتلىق ئۇخلاپ، شېرىن چۈش كۆرۈپ ياتامسىز؟ قەلب ئىشكىلىرىڭىز مەھكەم تاقاقلىقمىدۇ؟ مېنىڭ ئوتلۇق سۆيگۈم دىل قۇلۇپلىرىڭىزنى ئاچالىغانمىدۇ؟ ياق، ياق، ئۇنداق ئەمەس ! ھە، ياق ! مېنىڭ

سەزگۈلىرىم خاتالاشمايدۇ. چوقۇم ئۇنىڭ قەلبىگىمۇ ئوت تۇتاشتى. پىشايۇاندا ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشقاندا ئۇ ماڭا شۇنچىلىك مېھرىلىك باقتىغۇ، يېقىنچىلىق قىلدىغۇ! ئەگەر ئۇنىڭدا ماڭا نىسبەتەن باشقىچە ھېسسىيات بولمىسا، ماڭا ئۇنچىلىك قىلىپ كەتمەيتتى، ئوتلۇق باقمايتتى. پەرۋاسىز قارىماي ئۆتۈپ كەتكەن بولارئىدى؟!... كۆڭلۈم تۇيۇپ تۇرىدۇ. ئامىنەمۇ چوقۇم مەندەك ھېسسىياتتا. بىراق، ئۇ ھېسسىياتىنى ئاشكارىلاشقا ئاجىز. ئۇنى قاتمۇقات توسۇقلار، يوغان، تۇم ئادەت زەنجىرلىرى مەھكەم باغلاپ تۇرىدۇ. بولۇپمۇ بۇ سەھرادا تېخىمۇ شۇنداق. ئۆرپ ـ ئادەت، قائىدە ـ يوسۇنلار ئۇنى بوغۇپ تۇرىدۇ. مەن چوقۇم ئامىنەنىڭ ئالدىغا بارىمەن، سۆز ئاچىمەن، ئۇنىڭ نازۇك قەلبىنىڭ زىل تارلىرىنى سۆيگۈم بىلەن چېكىمەن. چۈنكى، مەن ئوغۇل بالا، ئاتام مېنى ئوغۇل دەپ تاپقان.»

مەھمۇد شۇ خىياللار بىلەن ئۆزىنىڭ ئوتتا پۈچىلىنىۋاتقان جاراھەتلىك قەلبىگە بىردەم بولسىمۇ تەسەللى تاپتى. قاچاندا ئۇخلاپ قالغىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەيلا قالدى. ئۇنىڭ بۇ پىنھان سىرلىرىنى غىياسىدىنلا بىلەتتى، شۇڭا بۇ ئىككىسى دائىم سىردىشاتتى، مۇڭدىشاتتى، غىياسىدىنلا ئۇنىڭ قەلبىنى چۈشىنەتتى.

كۆكلەمنىڭ يېتىپ كېلىشى بىلەن بۇ تاغلىق يۇرت ئاجايىپ گۈزەللىشىپ كېتىدۇ. تورغايلارنىڭ چۇ ـ چۇلاشلىرى، ھەر تۈرلۈك قۇشلارنىڭ سايراشلىرى، قوزا ـ قويلارنىڭ يېقىن قاپىتال، ئېدىرلاردا مەرەشلىرى، موزايلارنىڭ مۆرەشلىرى، تايلارنىڭ كىشنەشلىرى، بۇقىلارنىڭ ئالدى پۈتى بىلەن توپا تارتىپ ھۆركىرەشلىرى بۇ يۇرتنى تېخىمۇ ئاۋاتلاشتۇرىدۇ. بىنەمىلەرگە قوش چىققان. «دىرت، چۇ، تاپ باس، ئىچكىرى، تاش!» دەپ دېھقانلار ئىككى ئۆكۈز قېتىلغان ساپانلاردا يەر ھەيدىمەكتە. بىرلىرى بەللىرىگە ئېتەك قىلىپ چىگۈالغان

خالتىلاردىكى ئۇروقلارنى ھە دەپ چاچماقتا. يەنە بىرلىرى ھەيدەلگەن يەرگە سۆرەم سالماقتا. ئەمدىلا باھارنىڭ كېلىشى بىلەن شۇنچە يىراق يەرلەردىن يېڭىلا قايتىپ كەلگەن قارىغوجا، سۇڭگۇچ، قاغا قاتارلىق قۇشلار ساپاننىڭ كەينىدىن قالماي مېڭىپ ئاغدۇرۇلغان يەرلەردىن قۇرت ـ قوڭغۇزلارنى بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىپ، تالىشىپ يېمەكتە. شۇڭا، دېھقانلار ئالدى بىلەن بۇ قۇرت ـ قوڭغۇزلارنىڭ رىزقى دەپ يەرگە ئۇرۇق چاچقاندا قويۇقراق چاچىدىكەن ـ دە !...

قۇياش نۇرى يەرنى قىزىتماقتا، يەردىن ئوت ـ چۆپ، گۈل ـ گىياھلار ئاستا ـ ئاستا ئۇنۇپ چىقىشقا باشلىغان. كىچىك سېرىق چېچەكلەر يېڭىدىن ئېچىلىشقا باشلىغان. قويچىلار قويلىرىنى كۇنگەي ئېدىرلارغا يېيىپ قويۇپ، پۇت ـ قولىنى سۇنۇپ ئاپتاپقا قاقلىنىپ ياتماقتا. ساي ـ جىرا، ئېدىرلاردىن تارىلىۋاتقان شۇۋاق پۇرىقى، ئوت ـ چۆپ ھىدى دىماقنى ئۇرۇلماقتا. بۇ ئەتىيازنىڭ ئېسىل چاغلىرى ئىدى...

مەھمۇد كۇندىكى ئادىتى بويىچە بالىلارغا دەرسلەرنى بېرىپ بولۇپ، كۆكلەم ھىدىنى ھىدلاش ئۈچۈن سىنىپتىن سىرتقا چىقتى. مەكتەپ يېنىدىكى ۋەخپە يەردىكى بېدىلىككە قاراپ كېلىۋاتقان، قوللىرىدا كوزىلارنى كۆتۈرگەن بىر توپ قىزلارنىڭ جارانلىق كۇلكىسى مەھمۇدنىڭ دىققىتىنى تارتتى. قىزلار قانداقتۇر ئوتتۇرىدا كېلىۋاتقان بىر قىزنى نوقۇشتۇرۇپ چاقچاق قىلىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلار بېدىلىككە يېقىنلىشىپ كەلدى. مەھمۇدنىڭ يۇرىكى «قارت» قىلىپ قالدى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئامىنەمۇ كېلىۋاتاتتى. مەھمۇدنىڭ يۇرىكى رىتىمسىز سېلىپ كەتتى. ئۇ نېمە قىلارىنى بىلەلمەي بىر ھازا تۇرۇپ قالدى. مۇھەببەتنىڭ ئالدىدا تەمتىرىدى. ئاڭغىچە قىزلار مەھمۇدنىڭ يېنىدىن تارتىنىپ، يەرگە قاراپ ئۆتۈپ بېدىلىك باغقا قاراپ قايرىلدى. مەھمۇد مۇنۇ جەلپكار قىزلارنىڭ ئالدىدا

نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي تللىرى قاتلىشىپ قېتىپ قالغانىدەك، تىلىنى قىزلار قانداقتۇر سېھرىي يېپ بىلەن باغلىۋېتىلگەندەك بولدى.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، قىزلار ياخشىمۇسىلەر؟ بېيجىڭ تەرگىلى ماڭغان ئوخشىمامسىلەر؟ بۇگۈن بېيجىڭ چۆچۈرىسى يېيمىزكەن ـ دە؟ ــ دېدى مەھمۇد ئارانلا قىزلارغا چاقچاق ئارىلاش سالام بېرىپ.

ــ شۇنداق ئەپەندىم، قېنى، بىزگە بېيجىڭ تېرىشىپ بەرمەمسىز؟ كەچتە سىزنى بېيجىڭ چۆچۈرىسى بىلەن مېھمان قىلىمىز، ــ دېدى قارىقۇمچاق كەلگەن شوخ قىز خەلچەم. يېقىندىن بۇيان مەھمۇدنى بۇ يەردىكىلەر ھۆرمەتلەپ «ئەپەندىم» دەپ ئاتايدىغان بولغانىدى.

ــ ئەلۋەتتە، تېرىشىپ بېرىمىز. سىلەر ئاسماندىكى يۇلتۇزنى دېسەڭلارمۇ ئۈزۈپ بېرىمىز، ــ دېدى مەھمۇد بايىقى شوخ قىزغا چاقچاق قىلىپ. بۇ چاغدا ئامىنەنىڭ نۇرلۇق، چىرايلىق كۆزى مەھمۇدنىڭ كۆزى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. مەھمۇدنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى. بۇ ۋاقىت ـ چۈڭلارنى ئاڭلىغان غىياسىدىنمۇ ئۇلارنىڭ يېنىدا پەيدا بولدى. قىزلار قاچىلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ كۆكتىن چۈشكەن ھۆر ـ پەرىلەردەك كۈلۈشۈپ بېدىلىككە مېڭىشتى.

ــ ئاداش غىياسىدىن، يۈرە، ئۇلارنىڭ يېنىغا بېرىپ بېيجىڭ تېرىشىپ بېرەيلى! ــ دېدى مەھمۇد. غىياسىدىن مەھمۇدنىڭ كۆزىگە ئىتتىك قارىدى. سەزگۈر ئاغىنىسى غىياسىدىن بۇ دوستىنىڭ قەلبىنى چۈشىنەتتى، يېقىنىنىڭ ياقى ئامىنەنىڭ پىراقىدا كۆيۈپ كۈل بولۇپ يۈرگىنىنى بىلەتتى. بىراق، ئۇنىڭ يۈزىگە سالماي كەلگەنىدى. مەھمۇدنىڭ گېپىنىڭ تېگىگە يېتىپ بولغان غىياسىدىن ئارتۇق گەپ قىلمايلا ماقۇللۇق بىلدۈردى. مەھمۇد بىلەن غىياسىدىن قىزلارنىڭ يېنىغا كەلگەندە قىزلار

بەدبەختكە تارقىلىپ بېدە تېرىشاتاتتى. مەھمۇد بىلەن غىياسىدىنمۇ ئۇلارغا قېتىلىپ بېدە تېرىشكە باشلىدى. بېدىنكى يېقىملىق ھىدى بىلەن قىزلاردىن تارىلىشاتقان بىر خىل خۇش پۇراق دىللارنى مەست قىلاتتى. مەھمۇد بىر ئوچۇم بېدە كۆكىنى تېرىپ كېلىپ ئامىنەنىڭ بېدە تېرىشاتقان كوريىسىغا سالدى. ئامىنە:

— رەھمەت! — دېدى - دە، قىزىرىپ كەتتى. مەھمۇد مۇشۇ تاپتا بېدە كۆكىنى ئامىنەنىڭ كوريىسىغا ئەمەس، ئامىنەنىڭ قەلب قاچىسىغا سۆيگۈ بېدىسىنى سېلىشاتاتتى. مەھمۇدنىڭ كوريىغا بېدە كۆكىنى سېلىپ تارتىشالغان چاغدىكى قولى ئامىنەنىڭ يۈمران قولىغا تېگىپ كەتتى. مەھمۇدنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىغا بىر خىل تەل بىلەن تەسۋىرلىگۈسىز سېزىم، ئوت كىرىپ كەتتى. ئامىنەمۇ خىجىللىقتا يەرگە قارىشالدى. بۇ ئىككىسىنىڭ تارتىشاتقان ھالىتىنى كۆرگەن قىزلار ئۇلاردىن يىراقراق يەرگە بېرىپ بېدە تېرىشكە باشلىدى. قىزلار ئۇلارغا چاندۇرماي يەر تېگىدىن ئوغرىلىقچە قاراپ كۈلۈشۈپ قويىاتتى. قىزلار مەھمۇد بىلەن ئامىنەنىڭ ياخشىراق پاراڭلىشىشىغا ئۇچۇن پۇرسەت يارىتىپ بېرىشاتاتتى.

مەھمۇد ئامىنە بىلەن يانمۇيان زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ بېدە تەرمەكتە. مەھمۇد يەنە بىر ئوچۇم بېدە كۆكىنى ئامىنەنىڭ قاچىسىغا سالدى.

— سىزنى ئاۋارە قىلدىم، — دېدى ئامىنە مۇلايىملىق بىلەن قىيا بېقىپ.

— ھېچقىسى يوق. سىزگە مۇشۇنداق ھەر كۈنى بېدە تېرىپ بەرسەم دەيمەن، خالارسىزمۇ؟ — دېدى مەھمۇد غەيرەتكە كېلىپ، ياپما گەپ بىلەن. ئۇ بۇ گەپنىڭ ئېغىزىدىن قانداق چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئۆزىمۇ بىلمەي قالدى. ئۇ تۇنجى قېتىم بۇنداق گەپنى قىزلارغا چېقىرىشى ئىدى. ئامىنەنىڭ يۈزلىرى

قۇلاقلىرىغچە قىزىرىپ كەتتى. ئۇ گەپ قىلماي يېقىملىق كۈلۈپلا قويدى. مەھمۇدقا ئەمدى بارغانسېرى جان كىرىۋاتاتتى. چۈنكى، ئۇ تۇنجى پاي ئوقنى دەل جايىغا تەگكۈزۈپ ئاتقانىدى. مەھمۇد غۇلجا مەدرىسىدە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا تاتار، ئۇيغۇر قىز-يىگىتلەرنىڭ شۇنچە ئەركىن، شوخ پاراڭلىشىپ يېتىلىشىپ كېتىۋاتقانلىقلىرىنى كۆچىلاردا كۆپ كۆرگەن، ئۇلارغا ھەۋەس قىلغانىدى. ئۇ چاغلاردا ئۇنىڭ بالىلىق سەبىي قەلبى مۇھەببەت دېگەننىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيتتى. قىز - ئوغۇللار ئوتتۇرىسىدىكى ھېسسىياتنىمۇ چۈشەنمەيتتى. ئەمدى بولسا ئۇنداق ئەمەس. ئۇ ئون سەككىز ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان، مۇنۇ يۇرىكىدە ئاجايىپ بىر ئوتنىڭ كۆيۈۋاتقانلىقىنى بىلدى. زارىقىپ كۈتۈپ كەلگەن، تەقەززا بولغان ئادەمنىڭ يېنىدا تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ سۆيۈندى. ئۇنىڭغا غايىبانە بىر كۈچ پەيدا بولدى.

— سىزگە ئۇزاقتىن بېرى يۇرىكىمدە ساقلاپ كېلىۋاتقان گېپىم بار ئىدى. دېسەم بولارمۇ؟ رەنجىپ قالارسىزمۇ؟

— دەۋېرىڭ، نېمە گېپىڭىز بار؟ — دېدى ئامىنە يەردىن بېشىنى كۆتۈرمەي، بىدە كۆكى تېرىپ تۇرۇپ.

— مەن سىزنى ياخشى كۆرۈپ قالدىم. راستىنى دېسەم، سىزگە ئاشىق بولۇپ قالدىم.

— ئۇنداق سەت گەپنى دېمەڭ، خىجىل بولىمەن.

— مەن سەت گەپنى دېمىدىم، راست گەپنى دېدىم، خاپا بولۇپ قالدىڭىزمۇ؟

— مەن سىزنىڭ ئۇنداق دېيىشىڭىزنى ئويلاپ باقماپتىمەن، مېنى گاڭگىرىتىپلا قويدىڭىز.

— مەن سىزنى ھازىرلا ماقۇللۇق بېرىڭ دېمەيمەن.

— مېنىڭ دېگىنىم ھېساب ئەمەس، مېنى ئاتا - ئانام باشقۇرىدۇ، — دېدى ئامىنە بىدە كۆكىنى قاچىغا سېلىپ، ئۇ بېدىنىڭ ئۇستىدىن چىڭداپ بېسىپ قويدى.

ـــ سىزلا ماقۇللۇق بەرسىڭىز، چوڭلارنىڭ ئىشىنى دادام ئارقىلىق توغرىلايمەن، ـــ دېدى مەھمۇد چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ. ئۇنىڭدا ئۈمىد پەيدا بولۇپ قالغاندى.

ـــ مەن سىزگە ھازىرلا جاۋاب بېرەلمەيمەن، ئويلىشىپ كۆرەي.

ـــ ئەمدى بىز قاچانلاردا كۆرۈشەلەيمىز؟ جاۋابىڭىزنى كۈتىمەن، ـــ دېدى مەھمۇد. ئامىنە بولسا مەھمۇدقا مىيىقىدا كۈلۈپلا قويدى. ئامىنەنىڭ كۈلگەن چاغدا يۈزلىرى شەلپەردەك قىزىرىپ كەتتى. ئۇ مەھمۇدقا ئۇن ـ تىنسىز جاۋاب بېرىۋاتاتتى. گەپ قىلمىغانىنىڭ ئۆزى مەھمۇدقا مەيلىنىڭ بارلىقىنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى. مەھمۇد ئۆز قەلبىنى ياخشى كۆرگەن قىزغا ئىزھار قىلىۋالدى. ئىچى ئازراق بولسىمۇ بوشاپ قالدى. مەھمۇد ئامىنەدىن ئېنىق جاۋاب ئالالمىغان بولسىمۇ، ئىچىدە مەمنۇن بولدى، غالىبلاردەك غادايدى. ئۆزىنىڭ جۈرئەت قىلغان ئىشىنى قىلالايدىغانلىقىغا ئىشەندى. ئەڭ چوڭ مەغلۇبىيەت، ئازاب ئۆزى ياخشى كۆرگەن ئادىمىگە يۈرەك سۆزىنى ئېيتالماسلىق، ئىچىدە ساقلاپ ئازابلىنىپ يۈرۈش ئەمەسمۇ!

مەھمۇد ئۆزىنى خېلىلا يېنىكلەپ قالغاندەك ھېس قىلدى. ئىچ ـ قارنى بوشاپ قالغاندەك بولۇپ قالدى. ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ ۋارقىرىغۇسى، مۇنۇ كەڭ يېشىل چىملىقتا ھېرىپ قالغۇچە يۈگۈرگۈسى، ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ بولۇشىغا ناخشا ئېيتىپ توۋلىغۇسى كەلدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى نۇرلىنىپ، ھاياتقا تويماي باشقىدىن قاراۋاتاتتى.

بىر ھەپتىدىن كېيىن، ئامىنە مەھەللىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى تەتۇر قىزىل دېگەن ئېدىرلىققا بېرىپ قوي سېغىزى ئېتىپ كېلىدىغانلىق خەۋىرىنى قارىقۇمچاق دوستى خەلچەم ئارقىلىق مەھمۇدقا يەتكۈزدى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان مەھمۇد

باشقىچە خۇشال بولدى، قەلبى سۆيۈندى. ئۇ بالىلارغا ئەتىگەندىلا دەرسلەرنى ئۆتۈپ تاپشۇرۇقلارنى بېرىۋېتىپ، مەكتەپنىڭ قالغان ئىشلىرىنى ھاجى بالا قاتارلىقلارغا تاپىلاپ قويۇپ، ئاغىنىسى غىياسىدىننى ئېلىپ، چۇشلۇك تاماقنى ئالمان ـ تالمان يەپلا مەھەللىنىڭ يۇقىرىسىدىكى دۆڭگە قاراپ چاپتى.

بۇ دۆڭگە چىقىپ قارىغاندا پۈتۈن مەھەللە، ئېدىر ـ سايلار، سېغىز ئېتىدىغان قاپتالىلار كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇ دۆڭلۇك مەھەللىنىڭ بېشىدا، غىياسىدىننىڭ ئۆيىنىڭ شەرقىدە بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆيىگە يېقىن ئىدى. مۇشۇ دۆڭلۇكتىن باشلانغان تۇرغۇن كىچىك دۆڭلۇكلەر زەنجىرسىمان چىرمىشىپ، بىر ـ بىرىگە مىنگىشىپ، بارغانچە يىلاندەك سوزۇلۇپ ئاخىرى بېرىپ، ئېدىرلىق، ساي ـ جىراغا ئۇلىنىپ كېتەتتى. مەھمۇد چىققان دۆڭلۇك بولسا، دۆڭلۇكلەرنىڭ باشلىنىشى بولۇپ، مۇشۇ دۆڭلۇكلەر ئىچىدىكى ئەڭ ئېگىزى ھەم چوڭى ئىدى. كۈنگەي تەرىپى كەڭ كەتكەن توزلەڭلىك، بىنەملىككە تۇتۇشۇپ كېتەتتى. تەسكەي تەرىپى سازلىق بولۇپ، چوڭ سايدا مۇشۇ مەھەللىنى باقىدىغان زۇمرەتتەك تاغ سۇيى ئاقاتتى.

مەھمۇد بىلەن غىياسىدىن ئېگىز دۆڭگە شۇنداق چاپسان چىقتى. ئۇ ئۆزىنى غايىبانە بىر كۈچ كەينىدىن ئىتتىرىۋاتقاندەك، قولىدىن تارتىۋاتقاندەك ھېس قىلدى. ئۆزىدە ھېرىش ھېس قىلمىدى. ئۇ دۆڭنىڭ ئېگىز چوققىسىغا چىقىۋېلىپ يۇرىكىدىن ياقتۇرۇپ قالغان دىلبىرىنىڭ يولىغا كۆز ئۇزمەي قاراۋاتاتتى. ئامىنەنىڭ ئىشق ئوتى ئۇنى ھېچنېمە سەزمەس قىلىپ قويغانىدى. ئۇنىڭ قۇلىقىغا باشقىلارنىڭ سۆزى كىرمەيتتى، ئاڭلانمايتتى. ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە ئامىنەنىڭلا يېقىملىق ئاۋازى ياڭرايتتى. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئامىنەنىڭ قارىسىنىڭ كۆرۈنمەيۋاتقانلىقى ئۇنى شۇنچە تەقەززا قىلىپ، كۆڭلىنى ئەنسىرەتتى، پەرىشان قىلدى. قانات چىقىرىپ ئۇچۇپ

بىرىپ قىزنى چۆچەكلەردىكى ئەنقا قۇشىدەك دۇمبىسىگە مىندۇرۇپ كەلگۈسى كېلەتتى. بىراق، ئىشلار ئۇنىڭ ئويلىغىنىدەك بولماي ئۇنى قىيناۋاتاتتى. ئۇ كۈتۈشنىڭ نەقەدەر ئازابلىق ئىكەنلىكىنى تۇنجى قېتىم بىلدى.

ئاخىر قىزلارنىڭ قارىسى كۆرۈندى. ئۇچ قىز بىر - بىرىنى قولتۇقلىشىپ مەھمۇدلار تەرەپكە كەلمەكتە. ئەنە، مەھمۇدنىڭ كۆزلىرى ئوتتۇرىدا كېلىۋاتقان ئامىنەنى تونۇپ بولدى. ئۇلار يېقىنلاشقانسېرى مەھمۇدنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ قالايمىقان سېلىشقا باشلىدى. قىزلار سۈپتاينىڭ سۈيى ئاقىدىغان سازلىق بىلەن قوي سېغىز ئېتىدىغان تەتۈر قىزىل تەرەپكە قاراپ كەلمەكتە.

بۇ باھار مەزگىلى بولۇپ، تەبىئەت يېشىللىققا ئورالغان، يەر - زېمىن خۇددى يەرگە يېشىل گىلەم سېلىنغاندەك چىرايلىق گۈللەر بىلەن پۈركەنگەنىدى. بۇلاقلاردىن بۇلدۇقلاپ چىققان زۇمرەتتەك سۇلار ئۇيناقشىپ قىرغاقلارنى سۈيۈپ ئېقىپ بېرىپ سايدىكى غول سۇغا قوشۇلاتتى. ھەممە تەرەپتىن گۈپۈلدەپ كۆكلەمنىڭ ئىللىق ھىدى دىماقىغا ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. ئېدىرلارنىڭ يان باغرىدا سېرىق چېچەك، كاككۇكگۈلى قاتارلىق ھەر خىل گۈللەر ئېچىلىپ كەتكەنىدى. يېقىن - يىراقتىن قوي - قوزىلارنىڭ يېقىملىق مەرەشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. كەڭ دالادا قوي بېقىپ يۈرگەن بالىلار بىر - بىرى بىلەن چېلىشىپ، پومىلاقلىشىپ ئويناپ ئادەمنىڭ زوقىنى تارتاتتى. قوزا، ئوغلاقلار توپ - توپ بولۇشۇپ تاقلىشىپ بىر - بىرىنى قوغلىشىپ قىيغىتىپ يۈرەتتى. پاھ ! تەبىئەتنىڭ بۇ گۈل پەسلىگە قانداقمۇ دىللار قانسۇن ! ئادەم بۇ مەنزىرىلەرگە قاراپ - قاراپ تويمايتتى، پۈراپ - پۈراپ قانمايتتى.

مانا، قىزلار كۈنگەيگە قاقلانغان ئېدىرلىققا كېلىپ، قوللىرىدىكى پىچاق، بەكىلەر بىلەن قوي سېغىزنىڭ تۈۋىنى

كولماقتا. ئامىنە بىرقانچە سېغىزنىڭ تۈۋىنى قول پاتقۇدەك كەڭلىكتە كولىدى. ئاندىن ئەپچىللىك بىلەن سېغىزنىڭ غولىنى كەستى. شۇ تەرىقىدە بىرقانچە سېغىزنىڭ غولىنى كەستى. سېغىزلارنىڭ غولىدىن ئاپپاق سۈت چىقىشقا باشلىدى. ئامىنە نازۇك، ئەپچىل قوللىرى بىلەن سېغىزدىن چىققان ئاق سۈتلەرنى بەكمۇ بىسى بىلەن قىرىپ ئالدى ـ دە، سول قولىنىڭ ئالقىنىنى ئېچىپ باشبارمىقىنىڭ پەنجىسىگە بەكە بىلەن ئالغان سېغىز سۈتىنى سۈركەپ قويدى. بايا كېسىپ قويغان سېغىزلارنىڭ سۈتلىرىنى قارلىغاچ ئۇۋا سالغاندەك ئوست ـ ئوستىلەپ قاتار قىلىپ تىزىپ چىقتى. ئاندىن ئالقىنىنى كۇنگە قاقلاپ سېغىز سۈتلىرىنى قېتىشتۇرۇپ يەنە ئوستىگە قويدى. بۇنىڭ بىلەن ئامىنەنىڭ قولىغا قويۇلغان سېغىز قارلىغاچ ئۇۋىسىدەك چىرايلىق كۆتۈرۈلۈپ چىقىشقا باشلىدى. ئۇ يەنە سېغىرلارنى بىرئاز ئاپتاپقا سېلىپ سارغايتىپ قېتىشتۇرغاندىن كېيىن ئاستا بەكە بىلەن ئالقىنىدىن قىرىپ ئېلىپ ئېغىزىغا سېلىپ چاينىشقا باشلىدى. بىرئاز چاينىغاندىن كېيىن سېغىزنىڭ ئېشىندىسىنى تۈكۈرۈپ چىقىرىۋەتتى. دېمەك، ئۇ بىردەمدىلا بىر چاينام سېغىز ئېتىپ ھۇزۇرلىنىۋالدى.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، پەرىشتىلەر ! ــ دەپ سالام ئارىلاش چاقچاق قىلدى مەھمۇد بىلەن غىياسىدىن قىزلارنىڭ سېغىز ئېتىشكە كىرىشىپ كەتكىنىنى كۆرۈپ.

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ! ئەپەندىلەر ! ــ دەپ قىزلارمۇ ئۇلارغا چاقچاق ئارىلاش جاۋاب قايتۇردى.

ــ ھېچبىر قارار كۆزۈڭلار يوققۇ، سېغىزغا دۇم چۈشۈپ.

ــ ئۇنداق ئەمەستۇ، ئامىنەم كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا بىرىگە قارىغاندەك قىلىۋاتاتتىغۇ ! ــ دەپ چاقچاق قىلدى ئوچۇق ـ يورۇق كەلگەن خەلچەم. ئۇ قىزمۇ خېلىدىن بېرى غىياسىدىنغا كۆز تاشلاپ، گەپ بىلەن ئىلىپ يۈرەتتى. بىراق، غىياسىدىنىڭ

مىجەزى ئېغىر، كەم سۆز بولغاچقا ئانچە گەپكە ئارىلىشىپ كەتمەيتتى. شۇنداقتىمۇ گېزى كەلگەندە ئات تەپكەندەك گەپ قىلىپ باشقىلارنى ھەيران قالدۇراتتى.

— بىز سىلەرگە سېغىز ئېتىشىپ بېرەيلى دەپ كەلدۇق. قانداق، بوپتىمۇ؟ خالامسىلەر؟

— ئەلۋەتتە، خالايمىز — دە، سىلەر ئېتىشىپ بەرگەن سېغىزنى قارسىلدىتىپ چاينىپ، باشقىلارنىڭ ئېغىزىدىن قاراسۇ كەلتۇرىمىز — دە !...

— سىلەرنىڭ چاينىغان سېغىزىڭلارغا قاراپ نەچچىسىنىڭ ئىچى كىرىپ، شۆلگىيى ئېقىپ كەتمىسە بولاتتىغۇ ! — دېدى مەھمۇد.

— قانداق، ئىچىڭلار ئېچىشىۋاتامدۇ؟ ئەمىسە تىلتۇمار ئېسىپ قويمامسىلەر !؟

— شۇ ياماقلارنىڭ كۆزى تەگمىسۇن دەپ بوينۇڭلارغا تىلتۇمار ئاسقىلى كەلدۇققۇ !

— كىم بىلىدۇ، سىلەرگە باشقىلارنىڭ تىلتۇمارى ئېسىلىپ بولدىمۇ؟ — دېدى قارىقۇمچاق قىز خەلچەم. غىياسىدىنغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ.

ئۇلار خېلى چاقچاقلاشقاندىن كېيىن ئۆز ئالدىغا سېغىز ئېتىشكە كىرىشىپ كەتتى. مەھمۇد ئامىنەگە سېغىز كولاپ بەردى. ئامىنە بولسا ئەپچىللىك بىلەن سېغىزنىڭ سۇتلىرىنى ئالقىنىغا چىقىرىشقا باشلىدى. ئەمدى مەھمۇد بىلەن ئامىنە خېلى ئۆزلىشىپ قالغانىدى. ئۇلار سېغىز ئېتىپ قىزلاردىن خېلىلا يىراقلىشىپ غۇچچىدە سېغىزلىققا بېرىپ قالغانىدى.

— مېنىڭ سىزگە ئۆتكەندە دېگەن تەلىپىمنى ئويلىشىپ باقتىڭىزمۇ؟ — دېدى مەھمۇد ئامىنەگە تىكىلىپ قاراپ. ئامىنە بولسا قىزىرىپ يەرگە قارىۋالدى.

— گەپ قىلىڭ، — دېدى مەھمۇد.

— نېمە دېسەم بولار، سىز دېگەن شاڭيۇنىڭ بالىسى، مەن سىزنىڭ خىلىڭىز ئەمەس. سىز دېگەن ئېگىز شاختىكى شاپتۇل تۈرسىڭىز، ئېسىلىپ قالارمىزمىكىن.

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز، كۆڭۈل دېگەن باي ـ گادايى دەپ ئايرىمايدىغۇ، ئەگەر مېنىڭ باشقىچە ئويۇم بولسا سىزگە ئاشىق بولۇپمۇ يۈرمەستىم.

— مەن دېگەن بىر ئاجىز، قولۇمدىن ھېچنېمە كەلمەيدۇ، گەپ سىزدە.

— شۇنداق، بۇ دېگىنىڭىز توغرا، قالغان ئىشلارنى چوڭلار توغرىلايدۇ، مەن سىزنى مەڭگۈ ئەتىۋارلاپ قۇلىقىمغا قىسىدىغان گۈلۈم قىلىمەن، قەدىرلەيمەن.

— كىم بىلىدۇ، ئەرلەر باشتا قىزلارغا كۆيدۈم ـ پىشتىم دېگىنى بىلەن كېيىن ئۆزگىرىپ كېتىدۇ. بىز ئاخىرى پۇراقسىز، توزۇغان گۈلگە ئايلىنىپ قالىمىز.

— مەن ئۇنداق ئەرلەردىن ئەمەس، سىزگە ۋەدە بېرەي، سىز قەلبىمدىكى مەڭگۈ سولماس گۈل... يا، مېنى ياقتۇرمامسىز؟

— مەن قانچىلىك ئادەمتىم سىزنى ياقتۇرمىغۇدەك. ئەگەر ياقتۇرمىغان بولسام بۇ يەرگىمۇ كەلمەس ئىدىم. سېغىز ئېتىش بىر باھانە، مەقسەت سىز بىلەن كۆرۈشۈش، — ئامىنە ئاخىرى كۆڭلىدىكى راست گېپىنى ئېيتتى.

— رەھمەت، ئامىنەم! — دېدى مەھمۇد. بۇ سۆزنى ئېيتقاندا مەھمۇدنىڭ ئاۋازى ئۇرغۇلۇق، ھېسسىياتلىق چىقىپ كەتتى.

— بوپتۇ ئەمىسە، سىزگە ئۆزۈمنى تاپشۇراي، مېنى ھەرگىز خارلاپ بوزەك قىلمايلا! — دېدى ئامىنە مەھمۇدقا ماقۇللۇق بېرىپ.

مەھمۇد ئامىنەنىڭ بۇ يېقىملىق سۆزىنى ئاڭلاپ بەشى ئاسمانغا يەتكەندەك بولدى. مۇنۇ ئانا سەھرا مەھمۇدقا جەننەتتەك بىلىندى. راست، مۇنۇ تىل بىلەن تەسۋىرلىگۈسىز كەڭ دالانىڭ

مېھرلىك باغرى ئۇلارنىڭ جەننىتى، باغچىسى. خۇددى سەھرا ئادەملىرىنىڭ كۆكسى ـ قارنىدەك كەڭ. ئۇلار كۆك ئاسمانىنىڭ ساپ ھاۋاسىدىن قانغۇچە ئەركىن نەپەس ئالالايدۇ. تەبىئەتنىڭ مۇنۇ چىمەنزارلىقىدا تايچاقلاردەك قىيغىتىپ چاپالايدۇ، ئاۋازىنىڭ بارىچە ۋارقىراپ ناخشا ئېيتالايدۇ، كۈلەلەيدۇ. پايانسىز ئاسماندا چۈۋۈلداپ سايراۋاتقان تورغايلاردەك كۈي ـ نەغمە قىلالايدۇ. مانا بۇلارنى ئۇلارغا ئانا تەبىئەت بەرگەن. شۇڭا، بۇ سەھرا ئادەملىرى تەبىئەتكە يېقىن، تەبىئەت بىلەن بىر گەۋدە، تەبىئەت قوينىغا سىڭىپ كېتەلەيدۇ... بۇ خۇشاللىق، شادلىق، ھۇزۇرنى ئۇلاردىن ھېچكىممۇ تارتىپ كېتەلمەيدۇ. ئۇلار كۆڭۈل سۆزلىرىنى تاشتىن ـ تاشقا سەكرىشىپ ئېقىپ كېلىۋاتقان تاغ سۇلىرىدەك ئەركىن ـ ئازادە، ساددىلىق، ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن ئېيتالايدۇ. ئۇلار راست گەپ قىلىشقا ئادەتلەنگەن. قۇۋۇلۇق ـ شۇملۇق، ھىيلىگەرلىك ئۇلارنىڭ خاراكتېرىگە يات. كۆڭۈلدىكى ھەرقانداق سۆزنى ئۇدۇللا دېيىشكە ئادەتلەنگەن.

مانا، مەھمۇد بىلەن ئامىنە كۆڭۈلدىكى سۆزلىرىنى ئوچۇق دېيىشىپ ئۆمۈرلۈك جۈپلەر بولۇشقا پۈتۈشتى. ئۇلارنىڭ چىن مۇھەببەتلىك سۆزلىرىنى مۇنۇ گۈل ـ گىياھلار ئاڭلىدى. گۈللەر شادلىقتىن چىراي ئېچىپ ھەر تەرەپكە شامالدا ئىرغاڭلىشىپ تەبرىكلەشتى. كۆكتىكى قارلىغاچ، تورغاي قاتارلىق قۇشلار شادلاندى. ئەنە، تورغاي بارغانچە كۆچلۈك چۈچۈلاپ ئېگىز ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى، قارلىغاچ بولسا ئېگىز ـ پەس ئۇچۇپ ۋىچىرلاپ ئۇسسۇلغا چۈشتى. بۇز تورغاي تېخىمۇ ئۇنلۈك چۈۋۈلداپ بارغانسېرى يۇقىرى ئۆرلىمەكتە...

14

مەھمۇد شۇ كۈندىن باشلاپ ئامىنەنى تولا ئويلايدىغان، ئىچىدە ئۇنىڭ ئىسمىنى توختىماستىن ياد ئېتىدىغان بولۇپ قالدى.

www.uyghurkitap.com

ياتسا ـ قوپسا ئۇنى خيال قىلمىغان، ئارىلاپ ئۆزى بىلمىگەن هالدا ئامىنەنىڭ كوچىلىرىنى ئايلىنىپ كېلىۋاتقان كېچىلىرى ئۇيقۇسى قېچىپ، ئۇنىڭ كوچىلىرىنى ئەگىپ غەشىپ ئورۇق بىلىدىغان ناخشىنى ئېيتىۋاتقان بولدى. ئامىنەنىڭ مۇلايىم، كۈلۈمسىرەپ تۇرغان يېقىشلىق چېهرى كۆز ئالدىدىن كەتمەيدىغان، ئامىنەنىڭ مەهەللىسى تەرەپتىن قانداقتۇر بىر مېهىرلىك قۇياش نۇرىنى چېچىپ چىقىۋاتقاندەك بىلىندى. مەكتەپكە ماڭار چىغدا ئامىنەنىڭ كوچىسىغا ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق كۆز ئالماي قاراپ كېتىۋاتقان بولدى. خىيال تۇيغۇلىرى ئۇنى ئالدىماقتا، قىينىماقتا ئىدى. كۆز ئالدىدا لىپلا قىلىپ ئامىنە پەيدا بولىۋاتقاندەك قىلاتتى. سۆيگۈنىڭ ئۆزى ئازاب دېگەندەك، مەهمۇدنى تۇنجى سۆيگۈنىڭ تەڭداشسىز ئوتى پۈچىلاپ كۆيدۈرمەكتە، ئوتقا، قوقاسقا تاشلاپ ئۆرتىمەكتە، ئۇ ئوتقا چۈشكەن قىلدەك تولغىناقتا. ئامىنەنىڭ قارىسىنى كۆرەلمىگەنسېرى، رەشك ئوتى ئۇنى بارغانسېرى قىينىماقتا. شۇ ئوي ـ خىياللار بىلەن مەهمۇد ئانسى ئالدىغا قويغان تاماقنىمۇ ئۇنتۇپ قالدى.

ـــ هەي مەهمۇد، تامىقىڭنى يە، نېمانچە خىيالغا پېتىپ كەتتىڭ؟ ـــ دېدى ئاتابەكرى شاڭيو مەهمۇدنىڭ تاماق يېمەي خىيالغا پېتىپ قالغانلىقىغا قاراپ. مەهمۇد دادىسىنىڭ سۆزىدىن چۆچۈپ ئەسلىگە كەلدى ـ دە:

ـــ هە، هېچنېمە خىيال قىلمىدىم، شۇ مەكتەپنىڭ ئىشى، ـــ دېدى دادىسىغا يالغان ئېيتىپ، ـــ مەكتەپنىڭ ئىشى ياخشى كېتىۋاتىدۇ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانىمۇ كۆپىيىۋاتىدۇ، سىنىپ تارلىق قىلىۋاتىدۇ، بولسا كۆپچىلىكنى هەركەتلەندۈرۈپ، مۇشۇ يازدا بىرەر سىنىپ ياناپ سېلىۋالساق، ـــ دېدى مەهمۇد. سەزگۈر دادىسىنىڭ ئۆزىنىڭ بىنورمال هالىتىدىن بىرەر نەرسىنى سېزىپ قالغانلىقىنى بىلىپ.

— ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىشى قانداق بولۇۋاتىدۇ؟ — دېدى ئاباباكرى شاڭيو.

— ھازىر دەرسلەرنى غىياسىدىن، ھاجى بالا، مەن بېرىۋاتىمىز، ئۇلارنىڭ ئىش ھەققىنى كۆپچىلىكىتىن يىغىلغان ئۆشرە ـ زاكات، بايلارنىڭ قىلغان ئىئانە پۇللىرىدىن، ۋەخپە يەردىن كىرگەن كىرىملەردىن بېرىۋاتىمىز. بۇلار خۇددى توخۇغا دان چاچقاندەكلا ئىش بولۇۋاتىدۇ. بىراق، ئوقۇتقۇچىلار بىر قېتىممۇ ئىش ھەققىنىڭ داۋاسىنى قىلىپ باققىنى يوق. ئەس ـ خىيالى بالىلارغا دەرس بېرىشتىلا.

— ياخشى، ئوبدان گەپ بولدى، سىلەر بالىلارغا دەرسنى ياخشى ئۆتۈڭلار، قالغان ئىشنى بىز ھەل قىلىمىز، — دېدى ئاباباكرى شاڭيو.

مەھمۇد تاماقنى يەپ بولۇپ ھوجرا ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

— ئانىسى، بالاڭدىكى ئۆزگىرىشلەرنى سەزدىڭمۇ؟ — دېدى ئاباباكرى شاڭيو تاماق يەپ ئولتۇرۇپ، ئاقلار سانجىلىپ، چارلىشىپ قالغان بۇرۇتىنى قولى بىلەن ئىككى تەرەپكە سىلاپ تاراپ.

— ئۆيدە ئولتۇرۇپ مەن نەدىن بىلەي، نېمە بوپتۇ؟ — دېدى مىسساخان ئانا قايتۇرۇپ سوئال قويۇپ.

— بالاڭنى خىيال بېسىپ قاپتۇ، بۇرۇتى خەت تارتىپ قاپتۇ. مەن بۇ يېشىمدا ئاللىبۇرۇن ئىككى خوتۇن ئېلىپ بولغان، — دېدى ئاباباكرى شاڭيو ئايالى مىسساخان ئانىغا ئوتلۇق بېقىپ.

— قېلىن، سىلىنى دوراپ قالمىسۇن بالىمىز، خوتۇنپۇرۇش بولۇپ.

— ھەي ئەخمەق، خوتۇن دېگەننىمۇ بېلىدە كۆچى بار ئوغۇل بالا ئالىدۇ.

— شۇنداقمۇ؟ ھېلىمۇ تۆت خوتۇنغا چېپىپ ھاللىرىدىن كەتتىلە. ئولتۇرغان يەرلىرىدىن تۇرسىلا ئالدى بىلەن كۆتلىرى

قوپىدۇ، ـــ دېدى مىسساخان ئانا سەل ئاچچىق قىلىپ قويداپ.

ئۇنى رەشك ئوتى تۇتقانىدى. مىسساخان ئابابەكرى شاڭيونىڭ ئىككىنچى ئايالى ئىدى.

ئابابەكرى شاڭيو ئاتىمش ياشقا تاقاپ قالغان بولۇپ، شاڭيولۇق قىلىۋاتقىنىغا مانا بۇ يىل ئون يەتتە يىل بولدى. ئۇ مۇشۇ مەزگىلدە تۆت خوتۇن ئالغان بولۇپ، مىسساخان ئۇنىڭ ئەڭ ئامراق خوتۇنى ئىدى. ئابابەكرى شاڭيو ئۆمرىدە يوقسۇزلۇقنىڭ دەردىنى ئانچە تارتىپ كەتمىدى. ئۇنىڭ بوۋىسى ئاۋامىسلىم باي ئۆتكەن، قورۇ ـ قورۇ قوي، ئۆيۈر ـ ئۆيۈر يىلقىلىرى، قوتانلىرىدا لىق كاللىرى بار ئادەم ئىدى. ئابابەكرى شاڭيو ياش ۋاقتىدا بايۋەچچە بولۇپ ئۆتكەن، قولىنى نەگە سۇنسا شۇ يەرگە يېتەتتى. شۇڭا، ئۆزى ياخشى كۆرۈپ قالغان، كۆزى چۈشكەن قىزلارنى ئانچە بوش قويمايتتى. ئامال قىلىپ قولغا كەلتۈرۈپ خوتۇن قىلىۋالاتتى. دادىسىمۇ بۇ ئەركە بالىسىنىڭ رايىغا باقاتتى. ئۇ نېمە دېسە شۇنى قىلىپ بېرىپ ئەتىۋارلاپ چوڭ قىلغانىدى. ئابابەكرى شاڭيو خوتۇنلىرىغا نىسبەتەن قاتتىق قول ئىدى. ئۇ «تۆت خوتۇنلۇق بولۇش سۇننەت»، «ئاياللار ئەرلەر ئۈچۈن بىر نېمەت، ئۇلار ئەرلەر ئۈچۈنلا يارالغان» دېگەن قاراشنىڭ تەسىرىگە كۆپ ئۈچرىغانىدى.

مانا بۇگۈن ئابابەكرى شاڭيو ئامراق خوتۇنى مىسساخاننىڭ ھۇجرىسىدا قونۇپ قالدى.

ـــ ھەي خوتۇن، كېلە، مۇنۇ پۇتۇمدىكى ئۆتۈكنى تارتقىنا! ـــ دېدى ئابابەكرى شاڭيو ئايالى مىسساخانغا بۇيرۇق ئاھاڭدا. ئۆي ئىچىنى سەرەمجانلاشتۇرۇۋاتقان مىسساخان ئابابەكرى شاڭيونىڭ پېنىغا كېلىپ، ئۆتۈكنى كۈچەپ تارتىشقا باشلىدى. ئابابەكرى شاڭيو مىسساخانغا باشقىدىن سەپسېلىپ قاراۋاتاتتى. مىسساخان ئۇنىڭغا قارىغانسېرى باشقىچە چىرايلىق بولۇپ كۆرۈنمەكتە ئىدى. يېشىنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ ئابابەكرى شاڭيو

مىسساخانغا ئامراق بولۇپ كېتىۋاتاتتى.

ــ ياشنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ قەدىناس ئەر ـ خوتۇنلار خۇددى ئېگىچە ـ سىڭىللاردەك ئامراق بولۇپ قالمىدىكەن، ــ دېدى ئابابەكرى شاڭيو مىسساخانىنىڭ ئېڭىكىنى ئىككى قولى بىلەن كۆتۈرۈپ.

ــ ياش ۋاقتىڭىزدا ئۇنداق ئەمەسمىدى ؟ ــ دېدى مىسساخان.

ــ ياش ۋاقىتلاردا ئاسماندىكى بۇركۇت ئىدۇق، قەيەرنى قامالالاپ تۇتساق شۇ يەرنى يۇلۇپ چىقاتتۇق، ھەي، ئەمدى كۇندىن ـ كۇنگە ئاجىزلاپ كېتىۋاتىمىز، «ياشلىقىم ــ پاشالىقىم» دەيدىغان گەپ بولمىدىغان، راست گەپكەن. ئەمدى ياشلىق كەتتى، پاشالىق كەتتى ! ــ دېدى ئابابەكرى شاڭيو سەل مۇلايىملىشىپ. راست، ئەمدى ئۇنىڭ قىرانلىقى خېلىلا ئۇزاقلاپ كېتىپ قالغانىدى.

ــ «يىگىتلىكىڭنى ئوغلۇڭ ئالمدۇ، قىزلىقىڭنى قىزىڭ» دېگەندەك ئەمدى يىگىتلىكىڭزنى ئوغۇللىرى مەھمۇد ئالمدۇ.

ــ شۇنداق، مەھمۇد ياخشى بالا بولدى، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا مەنده يوق بولغان نەرسىلەر بار.

ــ ئىشقىلىپ سىلىنىڭ خوتۇنىپۇرۇشلۇقلىرىنى دوراپ قالمىسا بولاتتى، ــ دېدى مىسساخان.

ــ شۇنداقمۇ؟ مېنى تارتسىمۇ خوتۇننىڭ ھۆددىسىدىن چىقسا بولدى.

ــ سىلىمۇ چاغلىق، ــ دېدى مىسساخان ئەتەي ئابابەكرى شاڭيونىڭ چىشىغا تېگىپ، نازلىنىپ. ئابابەكرى شاڭيو:

ــ چاغلىقلىقىمنى ھازىر كۆرسەن، قېرىسامۇ بىر قويلىقىم بار، ــ دەپ، مىسساخانىنىڭ قولىدىن مەھكەم تۇتۇپ ئۆزىگە تارتتى. ئۇلار پوملاقلىشىپ تاۋار يوتقانىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

مەھمۇد كەچلىك تاماقنى يەپ بولۇپ سىرتقا چىقتى. بۇ باھار

ئايلىرى بولغاچ باھارنىڭ يېقىملىق ھىدى دىللارغا ئاجايىپ زوق بېرەتتى. قۇياش تاغلار ئۈستىگە باش قويغان بولۇپ، كەچكى قۇياشنىڭ شەپەق نۇرلىرى تاغلارنى، دەل ـ دەرەخ، باغلارنى قىزغۇچ تال ـ تال نۇرلىرى بىلەن بېزىگەن. كەچكى ئوپوقتا ھەرقانداق ئۈستا رەسسامۇ پۈتۈن ماھارىتىنى ئىشقا سېلىپ سىزىپ بولالمايدىغان، تىل بىلەن تەسۋىرلىگۈسىز بىر گۈزەل مەنزىرە بەرپا بولغانىدى. بۇلبۇللارنىڭ چاقچاق دىللارنى مەستخۇش قىلىدىغان ئۈنلىرى تەمبۇردىن چىققان ئېسىل كۈيدەك ئاڭلىناتتى. ئېگىز دەرەخنىڭ ئۇچىغا قونۇۋالغان تەنھا كاككۇكنىڭ مۇڭلۇق ئاۋازى كۆڭۈللەرنى ئاللىقانداق تۇيغۇلارغا سېلىپ دىللارنى ئېزەتتى. پاكار ـ پاكار ئۆيلەرنىڭ تۈرخۈنلىرىدىن پاتماي چىقىۋاتقان ئاقۇچ ئىسلار كۆككە كۆتۈرۈلۈپ خېلى بىر مەزگىل ئاسمانغا تىك چىقىپ، ئاندىن بوشلۇققا يېيىلىپ، ئاقىرىپ كېتەتتى. چىرايلىرى ئەتىيازنىڭ سېرىق شامىلى بىلەن ئاپتىپىدا قارىيىپ كەتكەن مەھەللىنىڭ شوخ، كەپسىز بالىلىرى موزايلارنىڭ بوينىغا، كالىلارنىڭ قۇيرۇقلىرىغا ئېسىلىپ، يىقىلىپ، سۈرۈلۈپ، موزاي ـ كالىلارنى ئۆيلىرىگە ھەيدەپ كىرمەكتە. ئاياللار كالا ساغىدىغان چېلەكلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ ئالدىراپ ئېغىللارغا چاپماقتا. يېقىنلا يەردىكى ئېدىرلىقتىن ئۆيگە ماڭغان قوزا ـ قويلارنىڭ ئالتاغىل مەرەشلىرى بىلەن يولدا توپا توزىتىپ كېلىۋاتقان كالىلارنىڭ مۆرەشلىرى ئاڭلانماقتا. مانا بۇ مەھەللىنىڭ باھار كەچلىكى...

مەھمۇد يولدىن ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرگە سالام بېرىپ، سالاملىشىپ مەھەللىنى ئۆرلەپ مېڭىپ، قىيامەتلىك ئاغىنىسى غىياسىدىننىڭ ئۆيىگە كەلدى.

ـــ ۋۇي، سېنى بۇ يەرگە قانداق شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى؟ ـــ دېدى غىياسىدىن ئاغىنىسىنىڭ تۇيۇقسىز بۇ تەرەپلەرگە كېلىپ قالغانلىقىدىن ھەيران بولۇپ. ئۇ تامغا توپا تاشلاۋاتقان

گۈرجىكىنى توپا ئالغان ئورەككە يۆلەپ قويدى. غىياسىدىن بوش ۋاقىتلاردىن پايدىلىنىپ قورغانىنىڭ تاملىرىنى سوقۇۋاتاتتى.

ــ ھاۋا يېگەچ ئايلىنىپ كېلەي دەپ كېلىشىم، سەن بىلەن مۇڭداشقۇم كېلىپ قالدى.

ــ ۋۇي، ياخشى بوپتۇ. يۈرە ئۆيگە كىر.

ــ بولدى، مەشەدە تام سوققاچ پاراڭلىشايلى.

ــ ئۆيگە كىرمىسەڭ سەت بولىدۇ. دادام ـ ئاپام كۆرسە ئاچچىقى كېلىدۇ، ــ دېدى غىياسىدىن چىن كۆڭلىدىن دوستىنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىپ.

ــ سەنمۇ ئىشىڭدىن قالما، ئەكەل سوقما تاشنى، مەن تامغا تاش ئۈراي، سەن ياغاچ يۆتكە، ــ دېدى ـ دە، مەھمۇد سوقما تاشنى چىڭ دەسسەلگەن توپا ئۈستىگە كۈچ بىلەن ئۈرۈشقا باشلىدى. مەھمۇدنىڭ كۈچىگە تولغان ۋاقتى بولۇپ، سوقما تاشنى ھەر ئۇرغاندا تام تىترەپ تامدىن توپىلار شىرىلداپ چۈشۈشكە باشلىدى.

ــ ئاستىراق ئۇر، ئاداش، تامنى ئۆرۈۋەتمە، ــ دېدى غىياسىدىن مەھمۇدقا چاقچاق قىلىپ.

ــ بارلىق دەرد ـ ھەسرىتىمنى مۇشۇ تامدىن ئالايمكىن، سوقما تاش بىلەن ئۈرۈپ، ئاداش، ــ دەپ كۈلدى مەھمۇد.

ــ شۇنچە نېمە دەرد ـ ئەلەم كەلدى ساڭا، ئۇنچىلىك تامدىن ئالغۇدەك؟ ــ دېدى غىياسىدىن ئەتەي ئۇنىڭ مۇھەببەت تورىغا چۈشۈپ قالغىنىنى بىلمەسكە سېلىپ.

ــ بولدى، مېنى تولا كولىمىلاتما، خۇپسەنلىك قىلىپ، ــ دېدى مەھمۇد. ئۇلار بىرئاز تام سوققاندىن كېيىن قاراڭغۇ چۈشۈپ كۈز باغلىنىپ قالدى.

ــ ئاداش، سەن سىڭلىڭ گۈلىمگە دېسەڭ، كەچتە ئامىنەم بىر ئامال قىلىپ سىرتقا چىقسا!

ــ بولىدۇ، ئاداش! مۇشۇ ئىشمىدى، چاتاق يوق، سىڭلىم

كىرىپ دەپ قويسۇن، بىز دېگەن ئۇلار بىلەن قوشنا تۇرىشاق، ئۇنىڭ ئۇستىگە سىڭلىم ئامىنە بىلەن يېقىن ئوتتۇرا.

ـــ شۇنداق قىلسۇنچۇ، سەندىن خۇش بولۇپ كېتەي، ئاداش! ـــ دېدى مەھمۇد ئىچ ـ ئىچىدىن مەمنۇن بولۇپ. غىياسىدىن ئۈيىگە كىرىپ كېتىپ خېلىدىن كېيىن، ئۇنىڭ سىڭلىسى ئامىنەلەرنىڭ ئۆيى تەرەپكە قاراپ چاپتى.

مانا مەھمۇد بىلەن غىياسىدىن كەچتە دۆلەتبايىنىڭ ئارقا بېغىدا ئامىنەنى ساقلاپ ياتماقتا. ئەل ئايىغى بېسىققان مەزگىل، چاڭقاق بۇلبۇللار خەندان ئۇرۇپ سايرىماقتا. تولۇن ئاي ھۆسنىگە تولغان، خوددى كۆموش تاۋاقتەك تاغلار كەينىدىن ئاستا كۆتۈرۈلمەكتە. مەھمۇد ئايغا قاراپ ئوڭدا ياتماقتا، گۈل ـ گىياھلارنىڭ خۇش پۇراق ھىدلىرى دىماقلارغا ئۇرۇلماقتا. ئاي نۇرىدا سۇس كۆرۈنۈۋاتقان يۇلتۇزلار مەھمۇدقا كۆز قىسىشىپ، زاڭلىق قىلغاندەك جىمىرلاشماقتا. مەھمۇد باغ ئىچىدە يېتىپ خىيالغا پاتتى: «ھەي... كۆڭۈل، ھەي، مۇھەببەت ئادەمنى نېمە كويلارغا سالمايدۇ دەيسەن! مېنى مۇنۇ زەي چىملىقتا ياتقۇزۇۋاتقان شۇ مۇھەببەتنىڭ سەۋداسى ئەمەسمۇ؟! ئەگەر دادام كېچىدە مۇشۇ باغدا يات، سۇ تۇت دېسە ياتار ئىدىممۇ؟ كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرمە، ئۇ ھەر يانغا باشلايدۇ، سەمەرقەنت ئالمىسىدەك ئاپىرىپ چۆللەرگە تاشلايدۇ، دېسە نېمە دەيتتىكىن دەپتىكەنمەن، مۇشۇ گەپكەن ـ دە! ھەي، سۆيگۇ ـ مۇھەببەت، ھەي، ئىشق سەۋداسى، ئادەمنى ئۆلتۈرىدىغانمۇ، تىرىلدۈرىدىغانمۇ يەنە شۇ مۇھەببەت ئىكەن ئەمەسمۇ! شۇڭمۇ ئادەملەر بۇ ھاياتقا ئامراق ـ دە! مېھرىنى ئۈزەلمەيدىكەن ـ دە! بۇرۇنقىلارنىڭ «جاندىن كەچسەمۇ جانانىدىن كەچمەپتۇ دېگىنى مۇشۇكەنغۇ!» دەپ ئويلىدى مەھمۇد.

ـــ چىقتى... چىقتى ! ـــ دېدى مەھمۇد ئاغىنىسى غىياسىدىنغا باغ تەرەپتە، ئاي يورۇقىدا كېلىۋاتقان قارا كۆلەڭگىنى كۆرسىتىپ. بىر قارا كۆلەڭگە ئۇلار بار تەرەپكە قاراپ كەلمەكتە. باشتا ئۇ سەل ئىككىلىنىپ تونۇيالمىدى. كېيىن، مەھمۇد ئامىنەنى يىراقتىن تونۇپ قىن ـ قىنىغا پاتماي خۇشال بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ ئايدەك نۇرلۇق چېھرىنى كۆرۈشكە ئالدىرىدى، گويا ئاسماندىكى تولۇن ئاي باغقا توككىدە قىلىپ چۈشكەندەك، باغ ئىچى يورۇپ كەتكەندەك بولدى.

ـــ ياخشى تۇردىڭىزمۇ ئامىنەم؟! ئىشقىڭىزدا سارىڭ بولايلا دېدىم.

ـــ ياخشى، ئۆزىڭىز چۇ؟ يۈرىكىڭىزنى قاپتەك قىلىپ بۇ يەرگە كېلىپسىزغۇ ! باشقىلار كۆرۈپ قالمامدۇ؟

ـــ كۆرسە كۆرمەمدۇ، نېمە كارىم ! مۇھەببەت ئادەمنى باتۇر، قارام، سارىڭ قىلىۋېتىدىكەن.

ـــ راستلا سارىڭ بولۇپسىز.

ـــ شۇنداق، راستلا سەۋدا بولدۇم، ئاشىق بولدۇم.

ـــ ھەي...

ـــ سىز ئىچىمگە راستلا بىر ئوتنى سېلىپ قويدىڭىز، ھازىر ئۇ ئوت لاۋۇلداپ كۆيمەكتە ! ئۇ ئوت كېچە ـ كۇندۇز ئارام بەرمەيۋاتىدۇ.

ـــ ئاتا ـ ئانام كۆرۈپ قالىدىغان بولسا، پۇت ـ قولۇمنى چېقىۋېتىدۇ.

ـــ پۇت ـ قولىڭىزنى چېقىۋەتسە، كۆرپىدە ئولتۇرغۇزۇپ ئۆزۈم باقىمەن، ـــ دەپ چاقچاق قىلدى مەھمۇد

ـــ ئاغزىڭىزنى ئۇشۇشۇتمەڭا ! چاغلىق، تۆت كۇندىلا زېرىكەرسىز، تاشلاپ چىقىپ كېتەرسىز، خوتۇن ئۆۋلاپ.

www.uyghurkitap.com

— ياق، مەن سىزدىن مەڭگۈ زېرىكمەيمەن.

— كىم بىلىدۇ، بايىنىڭ بالىلىرىغا ئىشەنگىلى بولاتتىمۇ؟

— بايىنىڭ بالىلىرىنىڭ ھەممىسىلا ئوخشاش بولمايدۇ.

— ئۇنداق، راست، — دېدى ئامىنە. ئەمەلىيەتتە ئامىنەنىڭ دادىسىنىڭ ئىسمى دۆلەتباي بولغىنى بىلەن ئۇنچىلىكمۇ بايلاردىن ئەمەس ئىدى. ئوتتۇرا ھال، ھال - ئوقۇتى يامان ئەمەس، جېنىنى جان ئېتىپ كېتىۋاتقانلاردىن ئىدى.

مەھمۇد ئاي يورۇقىدا ئامىنەگە قارىدى. ئۇ ئاي نۇرىدا تېخىمۇ گۈزەللىشىپ كەتكەندى. ئايىنىڭ شولىسى ئامىنەنىڭ يۈزلىرىنى پارقىراتقان، ئايدىڭ كېچە ئامىنەگە تېخىمۇ ھۆسن قوشقانىدى. مەھمۇد قولىنى ئۇزارتىپ ئاستا ئامىنەنىڭ قولىنىڭ ئۇچىنى تۇتتى - دە، بالاغا قالدى، پۈتۈن ۋۇجۇدىغا ئۆزىمۇ دەپ بېرەلمەيدىغان، تىل بىلەن ئىپادە قىلىپ بېرەلمەيدىغان بىر خىل سېزىم كىرىپ كەتتى. بارماقلار ئاستا - ئاستا كىرىشىپ، گىرەلەشتى. بىر خىل ئوت بارماقلار ئارقىلىق پۈتۈن بەدەنگە تارىلىپ كۆيدۈرمەكتە. مەھمۇد ئامىنەنىڭ بېلىدىن تۇتۇپ ئۆزىگە تارتىپ تۇرۇپ سۆيدى. بۇ ئۇنىڭ يات جىنسىنى تۇنجى سۆيۈشى ئىدى.

— ئۇنداق قىلماڭ، سەت بولىدۇ، — دېدى ئامىنە، ناز بىلەن، — ئۇنداق ئەدەپسىزلىك قىلماڭ، يامان بولىدۇ، ئۆيگە كىرىپ كېتىمەن.

— يامان بولسا بولا، بۇنىڭ ئۈچۈن دوزاختا كۆيسەمۇ مەيلى! — دېدى - دە، مەھمۇد ئامىنەنى مەھكەم قۇچاقلاپ ئۆزىگە تارتىپ، ئاچ قالغان قوزىدەك چاپلاشتى. ئامىنە بۇركۈتنىڭ پۈتىدىكى توشقاندەك تېپىرلىدى. بىردەم قارشىلىق بىلدۈرۈپ لەۋلەر لەۋلەرگە چىڭ چاپلاشقاندىلا تېپىرلاشتىن جىمىپ قالدى. پەقەت

يېقىملىق، ئىنتايىن نازۇك ئىگىراشلا ئاڭلىنىاتتى. بۇ ئوتلۇق، مېھرلىك، مەڭگۈلۈك خاتىرە كۆرۈنۈشلەرنى باغدا زەي يەرگە مەيدىسىنى يېقىپ ياتقان غىياسىدىن كۆرۈپ ھۇزۇرلانماقتا! ئۇمۇ ئۆزىنى يوقاتماقتا، پۈتۈن بەدىنگە تىترەك ئولاشماقتا. تۇرۇپ ـ تۇرۇپ غىياسىدىن لەۋلىرىنى ئىختىيارسىز، سەزمىگەن ھالدا تەمشىپ قويماقتا...

ـــ بولدى قىلىڭ! كەچ بولۇپ كەتتى. ئەمدى كىرىپ كېتىمەن! ـــ دېدى ئامىنە مەھمۇدنى ئىككى قولى بىلەن مەيدىسىدىن ئىتتىرىپ. مەھمۇد بولسا تېخىچىلا ئاچ قالغان يېتىم قوزىدەك ئامىنەگە ئېتىلىپ، چاپلىشىپ تۇراتتى.

ئامىنە مەھمۇدنىڭ قولىدىن بوشىنىپ، بىرئاز تۇرغاندىن كېيىن، يانچۇقىغا قولىنى سېلىپ كەشتىلەنگەن تاۋار ياغلىقنى ئېلىپ مەھمۇدقا بەردى.

ـــ بۇ مۇھەببىتىمىزنىڭ يادنامىسى بولۇپ قالسۇن! ـــ دېدى ئامىنە نازلىق بېقىپ. قول ياغلىقنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر جۈپ يۈرەك كەشتىلىگەنىدى.

ـــ بۇ قول ياغلىققا كىرپىكىمنى يېگىنە، كۆڭۈل رىشتەمنى يىپ قىلىپ بىر جۈپ يۈرەك كەشتىلەپ چىقتىم. مېنى كۆرگەن كۆزىڭىزدە كۆرۈپ تۇتارسىز.

ـــ رەھمەت، ئامىنەم. مەن سىزگە ھېچقانداق سوۋغا بېرەلمىدىم، كەچۈرۈڭ!

ـــ ماڭا بەرگەن چىن مۇھەببىتىڭىز، ئاق كۆڭلىڭىز ئەڭ ئېسىل سوۋغىڭىز، ئەپەندىم، ـــ دېدى ئامىنە. ئۇ «ئەپەندىم» دېگەن سۆزنى سەل ئەركىلەپ، ئۇرغۇلۇق چىقاردى. چۈنكى، يېقىنىڭياقى كىشىلەر مەھمۇدنى «ئەپەندىم» دەپ ئاتاشنى ئادەت قىلىشقانىدى، ھۇنىڭدىن ئامىنەنىڭ كۆڭلى بەكلا سۆيۈنەتتى. مەھمۇد ئامىنەنىڭ بۇ يېقىملىق، مۇلايىم كۇلكىسىدىن قەۋەتلا سۆيۈنۈپ كەتتى.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

15

غىياسىدىن بىلەن مەھمۇد بۇ يازدا مەكتەپنى كېچىكتۈرۈپ سېلىش ئىشلىرى بىلەن ئالدىراش بولدى. يازنىڭ ئارىسالدى ۋاقىتلىرىدىن پايدىلىنىپ مەكتەپنى ياسۇالمىسا بولمايتتى. كۈز كەلسە سوغۇق چۈشۈپ كېتىدۇ. بۇ تاغلىق يۇرتنىڭ يازى بەكلا قىسقا. ئادەم باش ـ ئايىغىنى تاپقۇچىلا ياز ئۆتۈپ كېتىدۇ. مەكتەپنىڭ كېچىكىتىپ سېلىنىدىغانلىقىنى ئاڭلىغان يۇرت ئەھلى تەرەپ ـ تەرەپتىن كېلىپ ياردەم قولىنى سۇنۇشقا باشلىدى.

ـــ ئېيتە هاجى كىچىك، ناخشاڭنى ! قۇلاقلار پاك بولغۇچە ئېيتقىنا، چاڭقىغان يۇرەكلەر بىر قانسۇن ! ئادەمنىڭ پىغانى ئۆرلەپ تۇرغاندا ! ـــ دېدى مەھمۇد تام سوقۇشقا كەلگەن هاجىنى ناخشا ئېيتىشقا ئۇندەپ. هاجى كىچىك بولسا تامنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، ئىككى قولىنى كەينىگە قىلىپ تۇتۇپ، تامنى سوڭداپ دەسسەپ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى:

ئەجەبمۇ كەلمىدىڭ ياربم،
يولۇڭغا بارغۇدەك بولدۇم.
قولۇمغا قوش پىچاق ئالىپ،
يۇرەكنى يارغۇدەك بولدۇم.
...

ـــ ۋاھ ! ئۆلمە، هاجى، ئۆلمە !... خويما ئېيتتىڭا ! يۇرەككە تەگكۈدەك، ئادەمنىڭ ئىچى پۇشۇپ تۇرغاندا ناخشا ئاڭلىسا، ناخشا ئېيتسا ئادەم يېنىكلەپ، هاردۇقى چىقىپ قالغاندەك بولىدىكەن.

ـــ شۇنداق، ئادەم ئەمگەك قىلىپ هارغاندا، ئېسىل ناخشا

ئاڭلىسا، ئادەمنىڭ ھاردۇقى چىقىپ قالىدۇ. ئادەم ناخشا ئېيتىپ قانچىلىك ئېغىر ئەمگەكلەرنى قىلسىمۇ ھارمايدۇ، بىلىنمەيدۇ. شۇڭىمۇ بىزنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز نى ـ نى ھاشار، سېپىل، زۇلۇم، دەرد ـ كۈلپەتلەرنى ناخشىغا قېتىپ ئېيتىپ ئۆتكۈزۈۋەتكەن ـ دە ! سېپىل، ئۆستەڭلەرنى ناخشا بىلەن تۈگەتكەن ـ دە ! تالاي ناخشىلارنى ئاشۇ ئەمگەكچان، باتۇر خەلقىمىز ئاشۇ ئەمگەكلەر جەريانلىرىدا ئىجاد قىلغان ـ دە ! ـــ دېدى ئۇرەكتىن تامغا توپا تاشلاۋاتقان نۇرمۇھەممەد.

ـــ ياشاپ كەت... دوستۇم، ياشاپ كەت... مۇنۇ ناخشاڭ ئۆلگەن ئادەمگە جان كىرگۈزىدۇ، جۇمۇ ! ـــ دېدى غىياسىدىن چاقچاق ئارىلاش. ھاجى بولسا ناخشىنى يەنە بىر ئۆزگىرىشكە يۆتكىگەنىدى. ھاجىنىڭ ئوتلۇق نەپىسىدىن تۆكۈلۈۋاتقان مۇڭ ھەممە ئادەمنىڭ قەلبىنى لەرزىگە سېلىپ روھلاندۇراتتى. ھاجى كىچىك ئۇلارغا ناخشا ئەمەس، ئۇلۇغ بىر داستان، ئۇلۇغ بىر قىسسە، ئۇزاق تارىخنى سۆزلەپ بېرىۋاتقاندەك بىلىنىدى. تام سوقۇۋاتقانلار روھلانىدى. چۈنكى، بىزنىڭ ۋۇجۇدىمىزدا، قېنىمىزدا، سۈرەن، ناخشا، مەشرەپ بولسىلا قېنىمىز قىزىپ تۇرالمايدىغان بىر خىل ئادەت بار ئەمەسمۇ؟! مانا كۈلكە، چاقچاق، مۇڭلۇق ناخشا بىلەن سوقۇلۇۋاتقان تام ھەش ـ پەش دېگۈچە پۈتتى. كۆپچىلىك يەنە بىر تامنى قۇرۇشقا باشلىدى. ئادەملەر بارغانسېرى كۆپەيمەكتە. ئۇلارنىڭ بىرلىرى ھەقىقىي تۇرده مەكتەپنى كېچەيتىش ئىشىغا يارەمگە كەلگەن بولسا، بىرلىرى ھاجىنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلاشقا كېلىشكەنىدى.

ـــ قېنى ھاجەم، ناخشاڭنى باشلا، سەن تام سوقما، ناخشا ئېيتىپ بەرسەڭلا بولدى.

ـــ شۇنداق قىلسۇن، بىز چوڭ، ھاجەم كىچىك بولغاندىن كېيىن، ـــ دەپ چاقچاق قىلدى توپ ئىچىدىن بىرسى ھاجىنىڭ «كىچىك» دېگەن لەقىمىنى تىلغا ئېلىپ.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتاپلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ـــ شۇنداق، كىچىك بولساڭ باشقىلار سېنى ئەتىۋارلايدۇ، ـــ دەپ چاقچاق قىلىتۇردى هاجى ئۇلارنىڭ نېمە دېيىشكىنى بولۇۋاتقانلىقىنى بىلىپ.

هاجىغا كىچىك دېگەن لەقەم مۇنداق قويۇلۇپ قالغانىدى. بىر قىشتا هاجى قاتارلىق بىرقانچە ئاغىنىلەر چانا بىلەن يىراق بىر يەرگە سەپەر قىلغانىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە جۇغى كىچىك، ياشقا چوڭراقى هاجى ئىدى. ئۇلارنىڭ هەممىسى ئۆيلەنمىگەن بالىلار بولۇپ، بوز يىگىتلەر ئىدى. ئۇلار ئات قېتىلغان چانا بىلەن خېلى ئۇزاق ماڭغاندىن كېيىن كەچ كىرىپ قالدى. شۇڭا، چوڭ يول بويىدىكى بىر دەڭگە چۈشتى. ئۇلار ئات ـ ئۇلاغلىرىنى سەرەمجانلاشتۇرۇپ، قورساقلىرىنى توقلاپ خېلى تومپايىتقاندىن كېيىن، دەڭدە هاجى دۇتارنى ئېلىپ ناخشىغا چۈشتى. ئۇلار تازا ئېچىلىپ پەيزى قىلدى. ياتارغا يېقىن غوجايىن ئايال كىرىپ:

ـــ مۇنۇ ئاراڭلاردىكى كىچىك بالا مېنىڭ بىلەن يېتىپ قالسۇن، كۇن سوغۇق، مۇزلاپ قالىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆيمۇ كىچىك، قىسىلىپ قالىسىلەر، ـــ دەپ، هاجىنى يېتىلەپ ئېلىپ ماڭدى. قالغانلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ هەيران بولدى. نېمە دېيىشىنى بىلمەي قېلىشتى. چۈنكى، هاجى ياشتا ئۇلاردىن چوڭ، بىراق بويى پاكار، كىچىك ئىدى. راستلا غوجايىن ئايال هاجىنى كىچىك كۆرۈپ ئىچى ئاغرىپ قالدىمۇ ياكى ناخشىسىنى ئاڭلاپ مەپتۇن بولۇپ، كۆزى چۈشۈپ قالدىمۇ بۇنى هېچكىم بىلمەيتتى.

ـــ بولىدۇ هەدە، ئارىمىزدا ئەڭ كىچىكى مۇشۇ بالا، سىز بىلەن بىللە ياتسۇن، بۇ يەردە مۇزلاپ قالىدۇ. سىز ياخشى قاراپ قويارسىز، ـــ دېيىشىپ هەم تەنە هەم چاقچاق ئارىلاش گەپ قىلىشىپ، پىخىلداپ كۇلۇشتى. غوجايىن ئايال بولسا، هېچنېمە بىلمىگەن بەخرامان قىياپەتتە هاجىنى يېتىلەپ ئاچىقىپ كەتتى. شۇ كېچىسى نېمە ئىشلارنىڭ يۈز بەرگەنلىكىنى بىر

تەڭرى ئۆزى بىلىدۇ.

ئەتىسى ھاجى ھېچ ئىش بولمىغاندەك ئۇلارنىڭ يېنىغا ھېچىيەپ كىردى. نېمە ئىشلارنىڭ بولغانلىقى ھاجىنىڭ قاپتىلىغىمۇ كىرىپ چىقمىدى. ئاغىنىلىرى شۇ كۈندىن باشلاپ ھاجىنى «ھاجى كىچىك» دەپ چاقچاق قىلدى. بۇ لەقەمنى پەرىشتە قويغاندەك ئۇنىڭغا سىڭىپ قالدى. توي ـ تۆكۈن، مەشرەپ، سورۇنلاردا ئۇنى ھاجى كىچىك دەپ چاقچاق قىلىدىغان بولۇپ قالدى.

مانا كۈلكە، چاقچاق، ناخشىلار بىلەن يەنە بىر تام شامالدەك پۈتتى. كۈن چاشكا بولۇپ قالدى. ئۇلارنىڭ قورساقلىرى ئېچىشقا باشلىدى. بۇ يۇرتتا بىرسى ئۆيىنىڭ تېمىنى قوپارسا، ئۆي ياسىسا، ئورما ئورۇسا، ئوت چاپسا، توي قىلسا، ئۆلۈم ـ يېتىم بولسا ئۆملۈكتە، بىرلىكتە توپلىشىپ كېلىپ يارەم قىلىپ ئىشنى پۈتكۈزىدۇ. ئايالار بولسا ئۆزلىرى ياخشى كۆرىدىغان تاماقلىرىنى ئېتىپ، بىر كورا ئەتكەنچاي بىلەن بىللە ئېلىپ كېلىدۇ. بۇ ئىشلارنى ئۇلار « پالانچىكام ئاسار قىلىپتۇ» دەپ قويىدۇ. چۈش يېقىنلاشقانسېرى تەرەپ ـ تەرەپتىن قوللىرىدا تاۋاق كۆتۈرگەن ئاياللار كېلىشكە باشلىدى. مەكتەپ قورۇسى قاينام ـ تاشقىنلىققا چۆمدى. يېشىل چىملىقلارغا داستىخانلار سېلىنىشقا باشلىدى. مەھمۇد بولسا شۇنچە قىز ـ يىگىتلەر ئىچىدىن بىرسىنى ئىزدىمەكتە. بىراق، ئۇنىڭ ئىزدىگەن ئادىمى ھېچبىر كۆرۈنمەيتتى.

مەھمۇد تاقەتسىزلىنىپ تىت ـ تىت بولماقتا. قولى ناندا، ئېغزى تاماقتا بولغىنى بىلەن كۆزلىرى يولدا، بىرسىنى ئىزدىمەكتە. مەھمۇدنىڭ كۆڭلىنىڭ تازا ئارامى بولمايۋاتقانلىقىنى بىلگەن غىياسىدىن مەھمۇدنىڭ بىقىنىغا نوقۇدى.

ـــ تازا ئىشتىهايىڭ يوققۇ؟ ! ئۇنىڭ تامىقىغا ئىشتەي

ساقلاۋاتامسەن، قورسقىڭنى ئەستەرلەپ تۇر، ئۇنىڭ تامىقىمۇ كېلىپ قالار.

ــ راست ئاداش، ئۇنىڭ تامىقىنى يېمىسەم بۇگۈن ئۆيگىچە ئاچ كەلمەيدۇ، ــ دەپ كۈلدى مەھمۇد.

ــ ئەمسە كەچتە بېرىپ يېمەمسەن؟! ــ دەپ كۈلدى غىياسدىن چاقچاق قىلىپ. ئۇلارنىڭ ئاۋازى سەل ئۇنلۇكرەك چىقىپ كەتكەچكە ئەتراپتىكىلەر ئۇلارغا قاراشقا باشلىدى. غىياسدىن بىلەن مەھمۇد كۆڭلىدا ئەدەپسىزلىك قىلىپ قويغىنىغا خجىل بولۇپ جىمىپ قېلىشتى.

ئۇلار تاماق يەپ دۇئا قىلىپ قوپۇشىغا يىراقتىن ئامىنە بىلەن قارىقۇمچاق قىز خەلچەمنىڭ قارىسى كۆرۈندى. مەھمۇد ئامىنەنى كۆرۈپ قاقاقان قوزۇقتەك قاراپ تۇرۇپلا قالدى. غىياسدىن ئۇنى نوقۇمغان بولسا قانچىلىك تۇرىدىغىنىنى ھېچكىممۇ بىلمەيتتى. قىزلار ئۇلارغا يېقىنلاپ كېلىپ ئەدەپ بىلەن سالام بېرىپ، تىنچلىق ـ ئامانلىق سورىشىپلا قازان بېشى تەرەپتىكى ئاياللارنىڭ يېنىغا كېتىشتى. بۇ تارتىنچاق، شەرمى ـ ھايالىق، ئاق كۆڭۈل سەھرا قىزلىرىنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى ئىدى.

ــ ھە، قېنى، يىگىتلەر، غەيرەت قىلىڭلار، قولۇڭلارغا دەرد بەرمىسۇن، چوڭ بىر ساۋابلىق ئىش قىلىۋاتىسىلەر ! ئاللا سىلەرگە رەھمەت قىلسۇن ! ــ دېدى ئاباباكرى شاڭيو. ئاباباكرى شاڭيو بىلەن مەنسۇربای، توختاخۇن مەزىن، ئوبۇل ھاجى، يۈسۈپئاخۇن ئاقساقال قاتارلىقلار تام سوقۇۋاتقان يىگىتلەرنىڭ يېنىغا كەلدى.

ــ مەكتەپنىڭ تېمى پۈتسە، ئاللا يەتكۈزسە سىلەرگە بىر مال سويۇپ مەشرەپ بېرىمەن، ئوغلاق تاشلايمەن، ــ دېدى مەنسۇربای بىلىگە باغلانغان قارا پۇتىغا قولىنى قىستۇرۇپ. ئۇ قارا دۇگىلەك تۆپىسىنى ئالدىغا باستۇرۇپ قىرلاپ كېيىۋالغاندى.

— دېگەنلىرى كەلسۇن، ئاللا، تىلەكلىرىگە يەتكۈزگەي، — دېدى تام سوقۇۋاتقان ياشلار. ئابابەكرى شاڭيو قاتارلىقلار مەكتەپ ھويلىسىنى بىر قۇر ئارىلاپ چىقىپ كىگىز سېلىنغان چىملىقتا ئولتۇردى. بىر قانچە ياش بالىلار كېلىپ ئۇلارنىڭ قولىغا سۇ بېرىپ داستىخان سالدى. ئۇلار تاماق يېگەچ مەكتەپ ئىشلىرىنى مەسلىھەت قىلىشتى.

— مەكتەپنىڭ تېمىمۇ سوقۇلۇپ بولاي دېدى، ئەمدى ئۇنىڭ يەنە نۇرغۇن ئىشلىرى بار. تاماق يېگەچ مەسلىھەت قىلساق، — دېدى ئابابەكرى شاڭيو قايماقلىق ئەتكەنچاينى بىر يۇتۇم سۇمۇرۇپ، چىرايلىق، قىزىرىپ پىشقان بىنەم بۇدىينىڭ نېنىدىن بىر پارچىنى قولىغا ئېلىپ.

— سەن مۇستاپا، شاگىرتلىرىڭ بىلەن مەكتەپنىڭ ئىشىك ـ دېرىزە، پارتا ـ ئورۇندۇقلىرىغا تەييارلىق قىلساڭ، — دېدى ئابابەكرى شاڭيو مۇستاپا ئۇستىغا ئىش تاپشلاپ.

— مەن مۇشۇ يازدا چارۋىچىلارنى ھەربىكەتلەندۇرۇپ مەكتەپكە كېرەكلىك ياغاچ ـ تاشنى يەتكۈزۈپ بېرەي، — دېدى مەنسۇربای.

— مەنمۇ ئادەملىرىمنى ئىشقا سېلىپ تاغدىن ياغاچ ئەكەلدۇرۇپ بېرەي، مەكتەپ ئىشىغا قوي ـ كالا يارەم قىلاي، قول ـ قولچە مەكتەپنى پۈتكۈزۈۋېتەيلى، — دېدى ئوبۇل ھاجىمۇ ئىپادە بىلدۇرۇپ.

— كۆپچىلىك ھەربىكەتكە كەلسە، جاھاندا قىلالمايدىغان ئىش يوق. كۆپ تۈكۈرسە كۆل بولىدۇ ئەمەسمۇ، — دېدى ئابابەكرى شاڭيو.

— كۆپىتىن ئايرىمسۇن، خۇدايىم ! كۆپىنىڭ دۇئاسى ئۇلۇغدۇر ! «دۇئا بىلەن ئەر كۆكرەر، يامغۇر بىلەن يەر»، «ئانا يۈرتۇڭ ئامان بولسا رەڭگىرويىڭ سامان بولماس» دېگەن گەپلەر مانا مۇشۇ ئەمەسمۇ ! ئەنە قاراڭلار، ياشلار ھەربىكەتكە كەلدى،

غەيرەتكە تولدى. ئۇلار مۇشۇ تۇرقىدا تاغنىمۇ يۆتكۈۋېتىدۇ ـــ دېدى يۈسۈپئاخۇن ئاقساقال بىرئاز ھاياجانلىنىپ.

ـــ شۇنداق، تەڭرى بۇ ياشلارنى يامان كۆزدىن ساقلىسۇن. ئۇلارغا تىل تەگمىسۇن! ئۇلار ئەمدىلا يېتىلىۋاتقان، يېڭى قانات قېقىۋاتقان بالاپان بۇركۇتلەرگە ئوخشايدۇ. ئۇلار چوقۇم كەلگۈسىدە ئەل ـ يۇرتنىڭ تەقدىرى ئۈستىدە باش قاتۇرىدۇ. كەلگۈسىمىزنى شۇلار يارىتىدۇ، ئۇمىد شۇلاردا! ـــ دېدى توختاخۇن مەزمۇن تام سوقۇپ شوخلۇق بىلەن كۈلكە ـ چاقچاق قېلىۋاتقان بالىلاردىن سۆيۈنۈپ.

يۇرت ئاقساقاللىرى يەنە نۇرغۇن ئىشلار توغرىسىدا پاراڭلاشتى. ئاخىردا قانداق بولسۇن مەكتەپنى تېز ئارىدا ياساپ چىقىش ئۈچۈن ئوي ـ پىكىرده بىرلىككە كەلدى. ھەرقايسىسى ئۆزلىرىگە تېگىشلىك ۋەزىپىلەرنى ئالدى.

يۇرت چوڭلىرىنىڭ ئۇزاپ مېڭىشى بىلەن ھاجى كىچىك يەنە ئۆزىنىڭ يېقىملىق ناخشىسىنى باشلىدى. ناخشىغا ئۇلارنىڭ ياشلىق ھېسسىياتى، ئارزۇ ـ ئارمانلىرى، سۆيگۈ، مۇھەببەت، ھىجران، سېغىنىشلىرى سىڭىپ كەتكەنىدى. ھاھارنىڭ جانغا راھەت سەلكىن شامىلى بۇ ناخشىلارنى يىراق ـ يىراقلارغا ئېلىپ كەتتى. بەلكىم ئەينەككە قاراپ ئوسما قويۇۋاتقان قىزلارمۇ باھار شامالىلىرى ئېلىپ كەلگەن بۇ يېقىملىق ناخشىلارنى ناز ئىلكىدە ئاڭلاۋاتقاندۇ، ناخشىدىن سۆيۈنۈۋاتقاندۇ، مىيىقىدا كۈلۈۋاتقاندۇ. بۇ ناخشا ئىشىك ـ دېرىزىلەردىن، تۆڭلۈكلەردىن ئۆيلەرگە كىرمەكتە، گۈل ـ گىياھ، چىمەنزارلار مۆڭلۈق ناخشىنىڭ كۈيىدىن ئاستا تەۋرەپ ئىرغاڭلاپ چايقالماقتا. بۇ ناخشىنى ئەسىرلەردىن بېرى باغرىنى بۇ ئەزىز تۇپراقتا مەھكەم يېقىپ، تالاي باتۇرلارنى، خانلارنى ئۆزىتىپ قويغان مۇنۇ ئابرال تېغىمۇ ئاڭلىماقتا!... دولقۇنلۇق قاش دەريانىڭ ئونىڭغا جور بولماقتا!

مانا، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئورما ئايلىرىمۇ يېتىپ

كەلدى. ئادەملەر ئامبار ئۆيلىرىنىڭ تورۇسلىرىغا قىستۇرۇپ قويغان ئورغاق، ئويماقلارنى ئىزدىمەكتە. ئورغاقلىرىنىڭ ساپلىرىنى چىڭىتىپ بىلىمەكتە. كىچىك كېلىپ قالغان ئويماقلارنى كىچىكلەرگە بېرىۋېتىپ، باشقىدىن كالىنىڭ باش تېرىسىدىن چىرايلىق بوغماق ـ بوغماق گۈل چىقىرىپ ئويماقلارنى ياسىماقتا. ھەممە ئادەم خۇددى جەڭگە چۈشىدىغاندەك جىددىي تەييارلىق قىلماقتا. كىچىك بالىلار ئېرىق ياقىلىرىدىن باغلىق ئېتىدىغانغا باغلام ـ باغلام چىغلارنى ئورۇپ كېلىپ سالقىن باراڭلارنىڭ ئاستىغا تاشلىماقتا. ئاپپاق ساقاللىق بوۋايلار، ياشانغان ئاياللار باغلىق ئەتمەكتە. مانا ئارپىلار ئاقىرىپ پىشقان، بۇغدايلار سارغايغانىدى. ئۇلار ئالدى بىلەن ئارپىنى ئورۇپ بولۇپ ئاندىن بۇغداي ئورمىسىغا چۈشىدۇ. دېھقانلار بىر تال داننىمۇ زايە قىلماي تاتلاشتۇرۇپ ئۆيگە ئەكىرىپ ساڭلاشتۇرۇشقا ئالدىرىماقتا. يايلاق يايلاپ چىقىپ كەتكەنلەرمۇ ئالدىراشلىق بىلەن مەھەللىگە قايتىماقتا. ئۇلار ئات، ئۆكۈزلىرىگە مىنىشىپ، ئالدىغا پاقالانلاردىن بەش ـ ئالتىنى سېلىپ ھەيدەپ، چاناچلارغا قىمىزلارنى قاچىلاپ يايلاقتىن چۈشمەكتە. ئۇلار مۈشۈ قوزىلارنى سويۇپ ئورمىغا ئاسار قىلىپ كۆچىلىكنى چاقىرىپ، بۇغدايلىرىنى ئورغۇزىدۇ.

بۇ مەزگىلدە بايلار يايلاقلاردىن قوزا، قىمىزنى تۆكمە قىلىدۇ. مانا بۇ يۇرتنىڭ مەمۇرچىلىق، تالقان تۆكتى ۋاقتى. بۇ يۇرتتىكىلەر مۈشۈ چاغدا بەكمۇ ئۆم، ئىتتىپاق، خۇشال بولىدۇ. چۈنكى، ئۇلار بىرلىكتە ئورما ئورۇدۇ، بىرلىكتە ئېتىز ـ خامانلاردا تۇنەيدۇ، بىرلىكتە باغ باغلاپ، خامان ئالىدۇ، بىللە تاماق يەيدۇ، بىرلىكتە ناخشا ئېيتىدۇ. بالىلار بىرلىكتە ئېتىزلاردا يېشىل چىملىقلاردا ئېغىنىشىپ ئات باقىدۇ، ئايدىڭ كېچىلەردە ناخشا ئېيتىدۇ، بەكمۇ كۆڭۈللۈك، قىيقاس ـ سۈرەن، كۈلكە ـ چاقچاق بىسىقمايدۇ...

www.uyghurkitap.com

ـــ قېنى، هاشىر، سولنى تارتمامسەن ـــ دېدى مەھمۇد. ئورمىچى ئاغىنىسى هاشىر كانايغا. هاشىر گەپ قىلمىغاندا كانايى خىرىلداپ چىققانلىقى ئۈچۈن ئۇنى ئاغىنىلىرى «كانايى» دەپ ئاتايتتى. هاشىر بىر سول تارتىپ ئورما ئورۇپ ماڭسا سولنىڭ بېشىغا بىراقلا چىقاتتى. بېشىنى كۆتۈرۈپمۇ قويمايتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ كەينىدىن سول تارتىپ ئورما ئورۇپ ماڭغانلار هېرىپ قالسىمۇ چاندۇرماي ئامالسىز ئۆمىلەپ بولسىمۇ سولنىڭ بېشىغا چىقاتتى. بۇنىڭ بىلەن ئورما ئاۋۇيتتى. بۇنداق چاغلاردا ئورمىچىلارنىڭ ئىچىدىن بىرسى قوپۇپ ئورما ناخشىسىنى باشلايتتى. قالغانلار ئۇنىڭغا ئەگىشىپ دوست تارتاتتى. كۆپىنچە ۋاقىتلاردا ئورما ناخشىسىنى يەنىلا هاجى كىچىك باشلايتتى. هاجى كىچىكنىڭ ئاۋازى زىل، مۇڭلۇق، ياڭراق ئىدى. ئادەمنىڭ ئاڭلىسا ئاڭلىغۇسى كېلەتتى. بىر ناخشىنى بىر سورۇندا قايتۇرۇپ ئېيتمايتتى. هاجى مەھەللىگە ئانچە يىراق بولمىغان توغرا قىردىن ناخشا ئېيتىپ قايتسا، ئانىسى بالىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، چۈش بولۇپ قاپتۇ دەپ ئوچاققا ئوت يېقىپ چاي قاينىتاتتى، تاماق ئېتەتتى. دېمەك، ئۇنىڭ ناخشىسى بۇ يۇرتتىكى ئاياللارنىڭ كەچلىك تاماقنا، چۈشلۈك چايغا قوپۇپ تەييارلىق قىلىدىغان بەلگىسى، سائىتى ئىدى. مەھەللىدىكى ئەر ـ ئايال، چوڭ ـ كىچىكنىڭ هەممىسى ئۇنىڭ ناخشىسىغا ئامراق، خۇشتار ئىدى. بۇ يەردىكىلەرنىڭ بىر كۈنىمۇ ناخشىسىز ئۆتمەيتتى. شۇڭا، تام سوققانلار بولسا: «بولدى سەن ئىشلىمە، ئولتۇرۇپ ناخشا ئېيتىپ بەر» دېسە، ئورمىچىلار: «سەن سولنى كىچىك ئال، بىزگە ناخشا ئېيتىپ بەر» دەيتتى.

مانا بۇگۈن سۈپتاينىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى توغرا قىرنىڭ كۈنگىيىدە ئورما قىزىماقتا. يىگىرمە ـ ئوتتۇز خولۇق كۈنگەي يەردە بىنەم بۇغدىيى ئوخشىغان. بۇغدايلار باشلىرىنى ئېگىپ شىلدىرلىشىپ ئاۋاز چىقىرىپ، ئۆز تىلىدا پىچىرلاشماقتا. مانا

بۇ دۆلەتباينىڭ بىنەملىرى.

ــ ھە، قېنى ! ھاجەم ناخشاڭنى باشلىمامسەنوي، نېمىگە بۇگۈن زۇۋانىڭ تۇتۇلۇپ، ئۇنۇڭ ئۆچۈپ قالدى؟ ــ دېدى ھاشىر ھاجى كىچىككە چاقچاق قىلىپ.

ــ ھاشىر، سەنلا سول تارتىپ ھارمىساڭ، مەن ناخشا توۋلاپ ھارمايمەن، بۇگۈن كانىيەم پۈتۈپ، يىرتىلىپ كەتكۈچە ئېيتىمەن، شۇنداققۇ مەھمۇد ! ــ دەپ مەھمۇدقا قاراپ ھاشىرنىڭ كاناي لەقمىنى تىلغا ئېلىپ چاقچاق قىلدى ھاجى كىچىك.

ــ مەنمۇ بۇگۈن بۇ ئورمىغا جېنىمنى تىكىپ قويدۇم، ــ دېدى مەھمۇدمۇ چاقچاق قىلىپ.

ــ سەن بۇگۈن ئىككى كىشىلىك ئورما ئورىساڭ بولىدۇ، ــ دېدى غىياسىدىن ئورغاقنى ئوڭ قولىدا سېپىدىن تۇتۇپ پىرقىرىتىپ قويۇپ. قۇياش نۇرىدا ئورغاقنىڭ بىسىدىن چاقنىغان ۋالىلدىغان نۇر كۆزلەرنى قاماشتۇردى.

ــ قېنى، ھاجەم، ناخشاڭنى باشلىمىساڭ بۇلارنىڭ ئېغىزى يېپىلمايدىغان ئوخشايدۇ، ــ دەپ مەھمۇد ئۆزىنىڭ ئۇستىدە بولۇۋاتقان گەپنى ئۇستىلىق بىلەن يۆتكەۋەتتى. چۈنكى، ئۇ ئەمدى ئامىنە توغرۇلۇق گەپ چىقىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى. شۇنىڭ بىلەن ھاجى گېلىنى قىرىپ قويۇپ ئورما ناخشىسىنى باشلىدى.

ئورمىنى تولا ئورۇپ،
بىلەكىڭ تالدىمۇ يارىم؟
ئاز كۈن ئويناپ ئايرىلدۇق،
يۈرەكىڭ قانداقمۇ يارىم؟
كۆز چاغلار ئەجەب چاغلار،
يار بېلىڭنى چىڭ باغلا.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

مەن ئورۇپ سالاي ئۇنچە،
سەن كەينىدىن باغ باغلا.

مۇڭلۇق ناخشا باشلىنىشى بىلەن ھەممىسى جىمىپ كەتتى. پەقەت ئورغاقنىڭ بۇغداينى ئورۇغاندا چىققان شارتىلدىغان ئاۋازى ئاڭلىناتتى.

ــ پاھ ! قانداق ئېسىل ناخشىلار ـ ھە ! يۈرەكنىڭ قاتلىرىدىن چىقىپ كېلىدۇ، شۇڭمۇ ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز خۇشاللىقىمۇ، قايغۇسىمۇ ـ مۇھەببەتىمۇ ناخشىغا ئايلاندۇرۇۋەتكەن ـ دە ! بېشىغا قانچىلىك قىسمەتلەر كەلسىمۇ، ناخشا بىلەن ئۇنى قەلبىدىن چىقىرىۋېتىدۇ، يوق قىلىۋېتەلەيدۇ. بېشىغا ھېچنېمە كەلمىگەندەك يۇرىدۇ. مانا بۇگۈنكى ئۆملۈك بىلەن قىلغان ئەمگەكمۇ ناخشىغا ئايلاندى، ــ دېدى مەھمۇد.

تاڭ بەلگە بېرىپ يورۇشى بىلەن تەڭ كەلگەن ئورمىچىلار كۈن شەرقتىن قىزىرىپ بېشىنى تاغلار كەينىدىن چىقارغاندىلا، سولىنىڭ بېشىغا چىقتى. ئۇلار ياغلىقلىرى بىلەن تەرلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ ئارقىسىغا قاراشتى. ئورمىچىلارنىڭ قائىدىسى بويىچە سولىنىڭ بېشىغا چىقمىغۇچە ئارقىسىغا قارىمايتتى.

ــ مەھمۇد، ئاۋۇ قاپاق كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقانلار كىملەر؟ ــ دەپ سورىدى تونۇماسلىققا سېلىپ، سولىنىڭ بېشىغا ئەمدىلا چىققان مەھمۇدتىن ھاشىر كاناي. مەھمۇد ئىتتىك ئارقىسىغا قارىدى. ئانچە يىراق بولمىغان يەردە بىر توپ قىزلار قاپاق، باغلىق، داستىخانغا ئورالغان نان قاتارلىق بوغچىلارنى كۆتۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. مەھمۇدنىڭ يۈرىكى ئۇيناپ كەتتى. ھاشىر سولچى بولسا، مەھمۇدقا سىنچى كۆزلىرى بىلەن قاراۋاتاتتى. مەھمۇد ئورمىچىلارنىڭ ئۆزىگە تىكىلىپ قاراۋاتقانلىقىنى بىلىپ سەل ئوڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. بۇگۈن دۆلەتبايىنىڭ ئورمىسىغا مەھمۇدنىڭ ئاغىنىلىرى، دۆلەتبايىنىڭ يېقىن ـ

يورۇقلىرى، قولۇم ـ قوشنىلىرى بولۇپ نۇرغۇن ئادەم قاتناشقانىدى. مەھمۇد قىزلارنىڭ ئارىسىدا قىزىلگۈلدەك ئېچىلىپ كېلىۋاتقان ئامىنەنى يىراقتىنلا تونۇغان ئىدى. ئۇ بىلمەسكە سېلىپ:

ــ ھە، دۆلەتبايىنىڭ باغچىلىرى، ــ دېدى قىزىقچىلىق قىلىپ. ئورمىچىلارنىڭ كەينىدىن بىرقانچىسى باغ باغلاۋاتاتتى. ئەمدى ئۇلارغا بىر توپ قىزلار كېلىپ قوشۇلدى. قىزلار ئالدى بىلەن باغلانغان باغ بۇغدايلارنى ئۈست ـ ئۈستىگە تىكلەپ سايە قىلىپ، باغلىقلارنى سايىغا قويدى. قاپاقلارنى توپىنى ئازراق كولاپ ئورەك قىلىپ، بىنەمنىڭ سالقىن توپىسىغا كۆمدى. بۇنداق قىلغاندا قاپاقتىكى سوغۇق چاي مۇزدەك تۇراتتى.

كۈن ئۆرلەشكە باشلىدى. كۈننىڭ تەپتى بارغانسېرى كۈچىيىپ قىزىماقتا. بەزى ئورمىچىلار تومۇزنىڭ توپىسى تەنگە دەۋا دەپ يالاڭ ئاياغ بولۇۋالغان. ئاچچىق تەر ئۇلارنىڭ ئۈستىبېشىدىن قۇيۇلماقتا.

ــ كۆپچىلىك ئازراق دەم ئېلىپ، ئۈسۈزلۈق ئىچۈۋىلىڭلار، ئۇسساپ كەتتىڭلار ! ــ دېدى توپ بېشى.

ئورمىچىلار ئورغاقلىرىنى بۇغداي باغلىرىغا سانجىپ قويۇپ، دەم ئېلىشقا باشلىدى. ئۇلار ئورغاقلارنى ئاپتاپقا تاشلاپ قويسا ئورغاقنىڭ سۇيى يېنىپ كېتىدىغىنىنى ئوبدان بىلەتتى. ئامىنە ئۆيدىن ئېلىپ كەلگەن داستىخاننى يېيىپ سالدى. قىزىرىپ پىشقان نانلارنىڭ ئۈستىگە گۆشنان، تۇخۇم پوشكىلى، تۇرمەل قاتارلىقلارنى قويدى.

ــ قېنى، كۆپچىلىك بېقىڭلار ! قورسىقىڭلار ئېچىپ ئۇسساپمۇ قالدىڭلار، ــ دېدى توپ بېشى. ئامىنە بولسا قاپاقتىكى مۇزدەك ئەتكەنچايلارنى ھېجىر چىنىلەرگە قاپاقنى ئەپچىللىك بىلەن قىڭغايتىپ قۇيماقتا. مەھمۇد ئامىنەنىڭ قولىدىن چىنىلەرنى ئېلىپ كۆپچىلىككە سۇنۇپ بەردى. بەزىدە

مەھمۇدنىڭ قولى ئامىنەنىڭ يۇمران بارماقلىرىغا تېگىپ كېتەتتى. مەھمۇدمۇ ئەتەي ھېجىر چىنىلەر بىلەن قوشۇپ ئامىنەنىڭ قوللىرىنى تۇتۇۋالاتتى. بۇنداق چاغلاردا ھەر ئىككىلىسىلا بىر ـ بىرىنىڭ كۆزلىرىگە مەنىلىك قاراپ بېقىشىپ قالاتتى.

ـــ ۋاھ ! مۇنۇ قاپاقتىكى چاي شۇنداق مۇزدەك تۇرۇپتا، بۇلاق سۇيىدەك ! ـــ دېدى ھاشىر كاناي.

ـــ قاپاق بولسا قايغۇ يوق، دەپ بىكار دېمىگەندە بۇرۇنقىلار، ـــ دېدى غىياسىدىن.

ـــ شۇڭا، بۇ قاپاقلار ئۇزاق زامانلاردىن بېرى، بىزنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزغا ھەمراھ بولۇپ كەلگەن ـ دە ! ـــ دېدى مەھمۇد قوشۇمچە قىلىپ.

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم كۆپچىلىك، ئىشىڭلار ئىلگىرى بولسۇن، ھارمىغايسىلەر يىگىتلەر ! ـــ دەپ كۆپچىلىككە سالام بەردى دۆلەتباي، مەنسۇرباي قاتارلىق بىرقانچىسى ئوينىقلاپ، تىزگىن سىيرىپ تۇرغان يايلاقتىن يېڭىلا چۈشكەن تۇلۇمدەك سېمىز ئاتلارغا مىنىپ ئورمىچىلارنىڭ قېشىغا كېلىپ. مەنسۇربايىنىڭ تېقىمىدا ئۇۋ مىلتىقى قىستۇرۇقلۇق تۇراتتى. بىرقانچە ئۇۋ ئىتلىرى ئۇلارغا ئەگىشىپ كەلگەن بولۇپ، تىللىرىنى چىقىرىپ ساڭگىلىتىپ ھاسىراپ تۇراتتى. ئورمىچىلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ چوڭلارغا سالام بەردى.

ـــ يارايسىلەر يىگىتلەر، خۇدا بىر جېنىڭلارغا مىڭ جان بەرسۇن ! ئورمىنى خېلى ئاۋۇتۇپ كېتىپسىلەر، كۈن پاتقۇچە بىر يەرگە ئاپىرىپ قالمىسىلەركەن ـ دە !

ـــ شۇنداق، كۆپچىلىكنىڭ غەيرىتى چوڭ، بۈگۈن تۈگىتىمىز دەيدۇ، ـــ دېدى توپ بېشى.

ـــ يارايسىلەر ئەزىمەتلەر، غەيرىتىڭلارغا ھەشقاللا، تەلىيىڭلار بولسا، كەچتە سىلەرنى ئېلىك گۈشى بىلەن مېھمان

قىلمەن، قېنى تەلىيىڭلارنى سىناپ باقاي ـ ھە ! ـــ دېدى مەنسۇربای. گەۋدىلىك، قاڭشارلىق، قارا قاش كەلگەن مەنسۇربايىنىڭ قىسقا قويۇۋالغان قارا بۇرۇتى ئۆزىگە ياراشقان، قارا قاشلىرى ئاستىدىكى نۇرلۇق كۆزلىرىدىن بىر خىل ئوت چاقناپ تۇراتتى. ئۇنىڭ قوپال، ئوچۇق، كەسكىن گەپ ـ سۆزلىرىدىن ئۇنىڭ قارام، قورقماس، باتۇرلۇقى چىقىپ تۇراتتى. ئۇ ئوتۇ ئوۋلاشقا، بەيگە، ئوغلاققا ئامراق ئىدى. ھەر كۈنى ئات يەڭگۈشلەپ مىنەتتى. مانا بۇگۈن مىنىۋالغان تورۇق ئېتى بىر يەردە تۇرماي تېپىرلاپ تۇراتتى.

ـــ ئېيتقانلىرى كەلسۇن، باي ئاكا، كەچتە ھەممىمىزنى ئېلىك شورپىسى ئىچىشكە نېسىپ قىلسۇن ! ـــ دېدى يىگىتلەر.

ـــ يۇرە، دۆلەتباي، بۇلارنىڭ ۋاقتىنى ئالماي، كەچتە ئەزىمەتلەرگە قوزا گۆشىگە قوشۇپ ئېلىك گۆشى يېگۈزەيلى، ـــ دېدى مەنسۇرباي.

ـــ كۆتەمە تەرەپتىكى چىغلىقتا بارايلى، شۇ ياقتا ئېلىك، قىرغاۋۇل كۆپ، ـــ دېدى دۆلەتباي. ئۇلار ئاتلىرىنىڭ تىزگىنلىرىنى تارتىپ باشلىرىنى قايرىدى.

ـــ ئاقيول بولسۇن ! يولۇڭلار بولغاي ! ...

ـــ تىلىكىڭلار ئاق بولغاي، يىگىتلەر ! ـــ دېدى ـ دە، ئاتلارغا قامچا سالدى ئۇلار. ئاتلار سىلىق يورغىلاپ يۇرۇپ كەتتى، ئۇلارنىڭ كەينىدىن ئىتلارمۇ قالماي يۇگۈرۈشۈپ كەتتى.

ئانچە يىراق بولمىغان يەردە كىملەردۇر بىرلىرى ئۆكۈز ھارۋىسىدا خامانلارغا باغ تارتماقتا، بىرلىرى ئۆكۈز، ئاتلارنى بىر ـ بىرىگە چېتىۋېلىپ خاماندا پايخان قىلماقتا. بىرلىرى تاغدەك دۆۋىلەنگەن ئۆنچىلەرنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ شامالغا توپان ئېتىپ سورۇماقتا، بۇغداي چەشلىمەكتە، قاياقلاردىندۇر بىرلىرىنىڭ سوزۇپ ئېيتقان ئورما ناخشىلىرى ئاڭلانماقتا.

ئاقارغان كەك دالا قاينام ـ تاشقىنلىققا چۈمگەن ئىدى. مانا بۇ يۇرتنىڭ كۆز ئايلىرى، ئەمگەك بىلەن تولغان كۆڭۈللۈك ئۆتمىدىغان كۆز ئايلىرى...

كەچتە ئورمىچىلار دۆلەتبايىنىڭ ئۆيىدە مەنسۇربای ئېتىپ كەلگەن ئېلىك، قوزا گۆشلىرىنى مەززە قىلىپ يەپ ھاردۇق چىقاردى. مەنسۇربايىنىڭ قارا مىلتىقى بىر كېيىكنى موللاق ئاتقۇزغانىدى.

16

ئورما ئايلىرى ئاخىرلىشىپ، تېپىن ئايلىرى باشلاندى. بۇغا تىنچىقى ئاخىرلىشىپ قالدى. دېھقانلار خامان تېپىشكە ئالدىرماقتا. ئۇلار بىر ـ بىرى بىلەن ئات، ئۆكۈزلىرىنى لاپقۇتلىشىپ بۇغداي تەپمەكتە. پايخان قىلماقتا، خامان ئالماقتا. كۈن چىقىشتىن بۇرۇن خامانغا بېرىپ سەھەرنىڭ شامىلىغا توپان ئاتماقتا، غىڭشىپ ناخشا ئېيتماقتا. كۈن قىزىشى بىلەن ئۆزلىرى ياسۇئالغان كەپىلىرىگە كىرىپ ئارام ئېلىپ، پۇت ـ قولىنى ئۇزۇن سوزۇۇۋېتىپ مەڭگەنىنىڭ ئۈستىدە، خۇددى ماموق كۆرپىدە ياتقاندەك راھەتلىنىپ كۈن قىيلغىچە ئۇخلىماقتا. پايخان قىلىۋاتقانلار بولسا، تازا كۈن قىزىغاندا ئاتلارنى قارا تەرگە چۆمدۇرۇپ بۇغداي تەپمەكتە. يەنە بىر قىسىم ئادەملەر غەمسىز يۇرمەكتە. خۇددى قىش كەلمەيدىغاندەك، بۇغدايلىرىنى بىرلىرى ئورۇپ، تېپىپ، ئورىلىرىغا كۆمۈپ بېرىدىغاندەك بىغەم. ئۇلار ئازغىنا بۇغدايلىرىنى قارغا مىلەپ ئالىدۇ. بۇغدايلىرىنى ئۆيگە ئەكېلىشكە ئېرىنىپ خامانلارغا ئورا كولاپ كۆمۈپ قويىدۇ. قىشتا بولسا، كالىلىرىنى سوغۇقتا خامانغا ھەيدەپ بېرىپ، ئەكېلەلمەي كۆمۈپ قويغان توپانلىرىنى بىر چەتتىن ئېچىپ كالىلىرىغا سېلىپ بېرىپ قىشتىن چىقىرىدۇ.

بۇ يۇرتتا ئوغرى ـ يالغان يوق دېيەرلىك. سىرتتىن ئوغرى كەلمىسە، بۇ يەرنىڭ يەرلىكلىرى ئاچ قالسا قالمىدىكىن ھىراۋنىڭ نەرسىلىرىنى ئوغرىلاپ ئېلىشنى بەك يامان كۆرىدۇ، ئېغىر ئالمىدۇ، ھار ئالمىدۇ. يەيدىغىنى تۇگەپ كەتسىمۇ، باشقىلارنىڭ خامانلارغا كۆمۈپ قويغان بۇغدايلىرىنى ئوغرىلاپ كېلىشنى نومۇس بىلمىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن كېچىسى بىرىپ ئورىلارنى ئېچىپ بۇغداي ئېلىپ كېلىشكە ھۇرۇنلۇق قىلمىدۇ. شۇڭا، بۇ يۇرتتىكىلەر ئىشكىلىرىنى قۇلۇپلىمايدۇ، كېچىسى ئۆينىڭ ئىشكىنى ئىلماي ياتىدۇ. كۇز كېلىشى بىلەن توي ـ تۆكۈن باشلىنىپ قالسا، خامانلاردىكى بۇغدايلىرىنى تاشلاپ قويۇپلا، ئوغلاق تارتىپ مەشرەپكە چۇشۇپ كېتىدۇ.

مانا، مەھەللىنىڭ تۆت كوچىسىدىكى يوغان قاريياغاچنىڭ سايىسىدا سايداۋاتقان بىرقانچىسى پارانىڭغا چۇشتى.

ـــ ھوي سۇنۇر، بۇ يىل ئاشلىقىڭ قانداقراق؟ يىغىشتۇرۇپ بولدۇڭمۇ؟ ـــ دېدى ئېگىز بوي، قارامتۇل كەلگەن، يۇزلىرىنى قورۇق باسقان، بېشىغا ئاق مالىخاي كىيىۋالغان شامىر.

ـــ نەدىكىنى، بىر قانچىسى بىلەن لاپقۇتلىشىپ بۇغدايىنى ئورۇپ قويغان، باغ پېتىچە ياتىدۇ، تېخىچە باغنى خامانغا تارتمىدىم...

ـــ قاچان تارتىسەن؟

ـــ ۋاي تاڭەي...

ـــ ۋاخ كەتتى، سۇنۇر، بۇ يەردە سايداپ ياتساڭ ساڭا بىرسى بۇغدىيىڭنى تېپىشىپ بېرەمدۇ؟

ـــ ھوي شامىرئاكا، ۋاخ بار، تېپىن ئاي تېخى كەتمىدى، ئابرالدا تېخى چاغدال سارغايمىدى ! ـــ دېدى سۇنۇر ئىككى قولىنى بىر ـ بىرىگە گىرە قىلىپ، توپىنىڭ سىرتىغا دوڭغىيىپ چىقىپ قالغان قاريياغاچنىڭ يىلتىزىغا بېشىنى قويۇپ، توپىغا مىلىنىپ يېتىپ. بۇ يەرنىڭ دېھقانلىرى

مەھەللىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى ئابرال تېغىنىڭ تەسكىنىدىكى چاغدالالارنىڭ سارغىيىشىغا قاراپ تېپىن ئايلىرىنىڭ تۆگمىگەنلىكىگە ھۆكۈم قىلىدۇ. سۈنۈر يالاڭ ئاياغ پۇتلىرىنى بىر - بىرىگە ئالماشتۇرۇپ ياتاتتى. ئۇ تۇرۇپ - تۇرۇپ ئىككى يېقىنغا ئېغىناپ قويياتتى.

— ھەي سۈنۈر، ئابرال تېغىدا چاغدال سارغايسا، كەچ كۈز بولىدۇ. سوغۇق چۈشىدۇ. ئۇ چاغدا بۇغداي نەملىشىپ قانداق تېپىلىدۇ؟

— بىر گەپ بولا، شامىر ئاكا، كۆپ باغۇ...

— كۆپچىلىكقۇ با، كۆپچىلىك ئاغزىغا نانى چاينىاپ سېلىپ بەرمەيدۇ - دە ! خامان ئالماق، شەھەر ئالماق دەپتىكەن.

— ئۇغۇ شۇ، ئاۋۇ يۇقىرىقى مەھەللىدىكى سايىم ئۆكۈز ھارۋىسىنى بېرىپ تۇراي، باغلىرىڭنى خامانغا ئەكېلىۋال دېۋىدى، قانداق بولۇپ كەتتى ئۇقمىدىم، — دېدى سۈنۈر ئاچچىق تاماكىسىنى قىيىسىق چىشلەپ تۇرۇپ.

— سەن بۇ يەردە بەگ بالىسىدەك تاماكاڭنى قىڭغىر چىشلەپ ياتساڭ، ئۇ ئۆكۈز ھارۋىسىنى ئالدىڭغا ئەكېلىپ بېرەمدۇ؟

— ۋاي، شامىرئاكا، قويساڭا، باشقا گەپ قىلە، بىر گەپ بولا، يازنىڭ يېرىمى با تېخى، — دېدى سۈنۈر، ئۇنىڭ ئاغزىدىكى تاماكىنىڭ ئاچچىق ئىسلىرى يۈمۇق كۆزلىرىنى تېخىمۇ يۇمدۇرۇۋەتتى. ئۇ تاماكىنى قولىغا ئېلىپ كۈلىنى قېقىۋېتىشكىمۇ ھورۇنلۇق قىلىپ ياتاتتى. تاماكا كۈللىرى ئۇنىڭ يۈزىگە چۈشەتتى، ئۇ تاماكا كۈلىنى قېقىۋېتىشكىمۇ ئېرىنگەندى. شامىر يەنە ئارتۇق گەپ قىلىشنى خالمىدى بولغاي، توختاپ قالدى.

— ساڭا، ئاغزىمنى ئۇپرىتىپ نېمە قىلاي، ساڭا قىلغان گېپىمنى تامغا قىلاي، مېنى دېسەڭ بۇغدايلىرىڭنى ماللارغا يېگۈزۈۋەت ! — دېدى شامىر سەل خاپا بولۇپ، قاتتىقراق گەپ

قىلىپ. بىراق، سۇنۇر ئۇنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئېغىرمۇ ئېلىپ كەتمىدى، شامىرنىڭ گەپلىرى ئۇنىڭ قوڭۇنىڭ قىسىلچىقىغا كىرىپ چىقمىدى. ئۇ ھېچ ئىش بولمىغاندەك، بۇ گەپلەر ئۇنىڭ بۇ قۇلىقىدىن كىرىپ ئۇ قۇلىقىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ بەخىرامان يېتىپ كۆزىنى يۇمۇپ ئۇيقۇغا چۆشتى.

بىرقانچەيلەن چىغلارنى كۆتۈرۈپ باغلىق ئېتىش ئۇچۇن قارىياغاچ سايىسىغا كەلدى.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، يىغىلغان توپ، ــ دېدى ياشتا چوڭراق، چىرايى قاپقارا، قورۇق باسقان، قىسىق كۆز، ئېگىز بوي، ئاق ماتادىن ئېغى كەڭ ئىشتان كىيىۋالغان، قىڭغىر ياقىلىق ئاق كۆڭلەكنىڭ ياقىسىنى ئىچىۋېتىپ بىر تەرەپكە ساڭگىلىتىۋالغان ئۆمەر. ئۇنىڭ شوينا ئىشتانىبېغى چاتىرىقىدا ساڭگىلاپ جىم تۇرماي ئىككى تەرەپكە توختىماي پۇلاڭلاپ تۇراتتى. بۇ ئادەمنى باشقىلار ئاق ئۆمەر دەپ ئاتىشاتتى، چۇنكى بۇ ئادەمنىڭ چىرايى قارا ئىدى، بىراق دائىم ئاپپاق ئىشتان ـ كۆڭلەك كىيىپ يۇرگەنلىكى ئۇچۇن ئاغىنىلىرى ھەزىل قىلىپ «ئاق ئۆمەر» دەپ چاقچاق قىلىشاتتى.

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ئامانمۇ سەن ئۆمەر؟ قانداق تۇرىسەن؟ ــ دېدى شامىر ئۆمەردىن ھال ـ ئەھۋال سوراپ، بۇ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭنى ئاڭلاپ، سۇنۇر يۇمۇق كۆزلىرىنى ئاستا ئېچىپ، بېشىنى ئازراق كۆتۈرۈپ ئۇلارغا قاراپ قويدى.

تومۇز ئىسسىق، تالاغا چىقسا ئاپتاپ ئادەمنى كۆيدۈرىدۇ. بۇ مەزگىلدە ئۇلار تومۇزدا ئاپتاپ ئۆتۈپ كەتمەسلىك ئۈچۇن كۆپىنچە ئاق ئىشتان، ئاق كۆڭلەك كىيىدۇ. ئورمىغا، خامانغا ماڭغاندا، بىر چىنىدىن قېتىق ئىچىۋالىدۇ. ئۆمەر بىر چىنە قېتىقنى ئىچىپ، توپلاشقان ئادەملەر بىلەن پاراڭ سالغاچ باغلىق ئېتىش ئۇچۇن چىققانىدى. ئۇ زىياۋۇدۇن ئەللىكبېشىنىڭ قوشنىسى ئىدى.

ئۇلار ئەمدى سالاملىشىپ، پاراڭغا چۈشۈپ تۇرۇشقىچا، زىياۋۇدۇن ئەللىكبېشى بىلەن بىر قازاق ئادەم ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئاتلىق ئۆتۈپ قالدى. توپلاشقانلار زىياۋۇدۇن ئەللىكبېشىغا كۆرۈپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ سالام قىلىشتى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، كۆچىلىك ئامانمۇ سىلەر؟ — دېدى زىياۋۇدۇن ئەللىكبېشى، ئارقىدىن قازاق ئادەممۇ ئۇلاپلا:

— ساۋ مەلكىم، ئامان ئىسەنبا، كۆپشىلىك، — دېدى. سۇنۇر بولسا، ئۇلارنىڭ سالاملىرىغا بېشىنى لىڭشىتىپلا، ئازراق كۆتۈرۈپلا سالام قايتۇردى، ئۇنىڭغا مۇشۇ كۈنلەردە ئېغىزىنى ئېچىپ گەپ قىلىشمۇ خۇشياقمايلا قالغانىدى.

— ئاخشام كەچ... — دېدى ئۆمەر گېپىنى باشلاپ، باغلىق ئېتىش ئۈچۈن چىغدىن بەش تالدىن ئىككى قولىغا ئايرىپ تۇرۇپ.

— ھە، ئۆمەركا، نېمە گەپ بولدى؟ — دېدى شامىر ئۆمەرنىڭ گېپىگە قىزىقىپ.

— بايام ئەللىكبېشى بىلەن ئۆتۈپ كەتكەن ئادەم ئۇنىڭ تاغ سۈپتايلىق ئاغىنىسى بولىدۇ. ئاخشام كەچ ئۇ ئۇلارنىڭ ئۆيىگە ئورمىچىلارنى ئاسارغا (لاپقوتقا دېمەكچى) چاقىرغىلى كەپتىكەن. ئۇلار يېقىن ئۆتىدۇچۇ، ئېغىر چاقچاق قىلىشىدۇ. زىياۋۇدۇن ئاغىنىسىنى ئۆيىگە باشلاپ، ئايالىغا چاي قىلىشنى تاپىلاپ سىرتقا چىقىپ كېتىپتۇ. ئايالى قازاق ئادەمنىڭ ئالدىغا شىرەنى قويۇپ، ئارقىدىن داستىخان ئېلىپ كىرسە، ھېلىقى قازاق ئادەم شىرەنىڭ ئوستىگە چىقىپ باداشقان قوروپ ئولتۇرغان، زىياۋۇدۇننىڭ ئايالى ئۆيگە كىرىپ ھەيران بولۇپ، يا كۈلۈشنى، يا خاپا بولۇشنى بىلمەي، ئېغىزىنى تۇتقىنىچە يۈگۈرۈپ، ئېرى زىياۋۇدۇننىڭ يېنىغا چىقىپتۇ ـ ده، سوراپتۇ:

— ھەي، زىياۋۇدۇن، ئاۋۇ قازاق ئاغىنىڭىز ساراڭمۇ، قانداق؟

— نېمە بولدى؟ شۇنچە ئۆكسۈلۈك ئۆچۈپ كەتكۈدەك؟

— نېمە بولاتتى، شىرەنى قويغان، داستىخان سالاي دەپ كىرسەم ئۇ ئادەم شىرەنىڭ تۆپىسىگە چىقىپ ئولتۇرۇۋاپتۇ، — ئايالى زىياۋۇدۇنغا بولغان ئىشنى تەپسىلىي دەپ بېرىپتۇ. زىياۋۇدۇن بىرئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، قازاق ئاغىنىسىنىڭ ئۆزىنى چاقچاقتا سىناۋاتقانلىقىنى بىلىپ دەرھال ئايالىغا:

— بولدى، سەن گەپ قىلمايلا كىرىپ، داستىخانىنى پەسكە، كىگىز ئۈستىگە سال، — دەپتۇ. ئايالى زىياۋۇدۇننىڭ دېگىنىدەك قىلىپتۇ. بىرئازدىن كېيىن ئۆيگە زىياۋۇدۇن كىرىپتۇ. قازاق ئاغىنىسى زىياۋدۇننى كۆرۈپ:

— ھەي، زىياۋۇدۇن قىلمايدىغىنىڭ يوق، پەمدە مېنى يېڭىپ كەتتىڭ، — دەپتۇ، ئۇلار كۈلۈشۈپتۇ.

ئۆمەر پارىڭىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ دېدى:

— زىياۋۇدۇننىڭ بۇ ئاغىنىسى ئورمىچىلارنى ئەتە تاغ سۈپىتايغا چىقىپ ئورما ئورۇشقا چاقىرىپ كەپتۇ، — دېدى باغلىقنى تولغۇبتىپ. ئۇ ئوك كۆزىنى چىغنىڭ پارچىلىرىنىڭ كىرىپ كېتىشىدىن ئېھتىيات قىلىپ سەل قىسۇالغاندى.

— قىزىق ئىش بوپتۇ، ئۆمەركا، — دېدى شامىر.

— شۇنداق، قىزىق ئىش بولدى، ئۇلار يېقىن، ئەنە شۇنداق ئېيتىشىدۇ، — دېدى ئاق ئۆمەر.

ئۇلار پاراڭلىشىپ، كۈن قىيىلىپ پېشىن ۋاقتى بولۇپ قالغىنى بىلمەي قالدى. توختاخۇن مەزىنىنىڭ مۈڭلۈق ئەزان ئاۋازى ئۇلارنى ئورۇنلىرىدىن تۇرغۇزدى. كۈن سالقىن تارتىپ قالغاندى. ئۇلار ئەزاندىن كېيىن دۇئا قىلىشىپ مەسچىت تەرەپكە قاراپ مېڭىشتى. ئۇلار پېشىن نامازنى ئۆتەپ چىقىپ مەسچىتنىڭ ئالدىدىكى سېيدە دەرىخى ئاستىدىكى سۇپىدا ئولتۇرۇشتى. ئىمام ئاخۇن پېشىن نامىزىغا چىققان ئادەملەرنىڭ ئازلىقىدىن نارازى بولۇپ:

— بۇ خەق نەگە كەتتى، مەسچىتتە ئارقۇ؟ — دەپ، كايىپ قالدى.

— كايىمسىلا، ئىمام ئاخۇن، جان باقماقلىق يولى دەپتىكەن، ھازىر ئىشنىڭ تازا ئالدىراش ۋاقتى بولغانىدىن كېيىن، تىرىكچىلىك ئىزدەپ سىرتقا چىقىپ كەتكەندۇ؟ كېپىمۇ قالار، ئىشلىرى تۈگەپ، — دەپ چاقچاق ئارىلاش تەنبىھ بەردى مەنسۇرباي باقى ئىمامغا. ياندا ئولتۇرغانلارنىڭ بىرلىرى كۈلۈشتى، بىرلىرى ياقىلىرىنى چىشلەپ تۇۋا قىلىشتى. مەنسۇرباي نوغاي دامۇللا كېتىپ قالغاندىن بېرى، بۇ يېڭى ئىمامغا نارازلىق بىلدۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. مەنسۇرباي ئارىلاپ بۇ ئىمام بىلەن گەپ تالىشىپ قالاتتى. قايسىبىر كۈنى، مەنسۇرباي بامدات نامىزىغا كېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئۆزى بىلەن بىللە يۈرىدىغان بىر ئىتى ئۇنى ئەگىشىپ بىللە كەلدى. يېرىم يولدا ئىمام ئاخۇن ئۇچراپ قالدى. ئىمامنىڭ مەنسۇر بايىنىڭ ئەگىشىۋالغان ئىتىنى كۆرۈپ ئەرۋاھى ئۇچۇپ:

— ھەي، مەنسۇرباي، مۇنۇ ئىتىڭنى قالدۇرۇپ قويساڭ بولمامدۇ؟ نامازغا ئۆتەيدىغان مەسچىتكىمۇ ئىتىڭنى ئەگەشتۈرۈپ كېلەمسەن؟ — دېدى.

— ھەي، ئىمام، نېمە دېگىنىڭ بۇ؟ مەسچىتكە چىقمىغان ئادەملەرنىڭدىن مېنىڭ ئىتىم ياخشىدۇ، ھەر كۈنى مەسچىتكە چىقىدۇ، — دېدى. مەنسۇربايىنىڭ بۇ گېپىدىن ئىمامنىڭ ئېغىزى تۇۋاقلىنىپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ، غىڭ ـ پىڭ دېيەلمەي قالدى.

بىر كۈنى، ئىمام ئاخۇن بامدات نامىزدىن كېيىن، ساقال قويۇشنىڭ ساۋابلىق ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ، گەپنى دارىتمىلاپ مەنسۇر بايىنىڭ ساقال قويمىغانلىقىنى ئەيىبلىدى. ئىمام ئاخۇن قاتاڭغۇر، ئېگىز، چىرايى كۆمۈردەك قاپقارا ئىدى. ئاپپاق ئۇزۇن ساقال قويۇۋالغانىدى. ئۇ ساقالنى داملاپ، قولى بىلەن ساقىلىنى

سىيپاپ:

ــ قارا، مەنسۇربای، ساقال یاریشىپتىمۇ؟ ــ دېدى، ئۇ مەنسۇر بايىنى نېمە دەركىن دەپ ئەتەي سوردى.

ــ یاریشىپتۇ، ئاخۇنۇم. قارا ئېشەكنىڭ بېشىغا ئاق نوختا سالغاندەك بوپتۇ، ــ دېدى. كۆپچىلىك پاراققىدە كۇلۇشۇپ كەتتى. شۇ ئىشلاردىن كېيىن مەنسۇر باي بىلەن ئىمام ئاخۇن بىر ـ بىرىگە قىرچە ـ يېنىچە تېگىپ يۇرۇشىدىغان بولۇپ قالدى.

17

ئاباباكىرى شائىيو بىلەن مەنسۇر باي مۇشۇ يۇرتنىڭ غوجايىنلىرى، ئىگىلىرى. بۇ يۇرتتا ھەرقانداق ئىش بولسا ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىدۇ. ھەرقانداق جېدەل ـ ماجىرا بولسۇن، دەۋا ـ دەستۇر ئىشلىرى بولسۇن، ئاچ ـ توق قالغان يېتىم ـ يېسىر بولسۇن مۇشۇلارنىڭ ئالدىغا ھال ئېيتىپ كېلىدۇ. ھەتتا باشقا يۇرتلاردىن ــ جەنۇبتىن، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كۆچۈپ كەلگەنلەرمۇ بۇلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتمەي، يەر ـ سۇغا ئىگە بولالمايدۇ. بۇ يۇرتتا ئۇلارنىڭ دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغان. يەر، سۇ، يايلاق ئۇلارنىڭ قولىدا. بۇ يۇرت ئۇلارنىڭ ئىپتىخارى، غۇرۇرى، يۇرتنىڭ شەنىگە داغ چۈشىدىغان ئىشلار بولسا، ئۇلار ئالدى بىلەن سەكرەپ چۈشىدۇ، چاپان سالىدۇ. ئۇلار ئۆز يۇرتى، خەلقى ئۈچۈن جان بېرىشكە تەييار، ھەتتا ئۆز يۇرتىدىكىلەرنىڭ تاشلىغان ئوغلاقلىرىنى باشقا يۇرتنىڭ ئوغلاقچىلىرى ئېلىپ قېچىپ كەتسە، نەچچە كۈن كايىپ، ئۇيقۇسى كەلمەيدۇ. يۇرتتىكى چوڭ ـ كىچىكلەرگە تىل سالىدۇ. بۇ يۇرتتىكىلەر ئاباباكىرى شائىيو، مەنسۇرباي دېسە ئالدىدىن توغرا ئۆتمەيدۇ. بۇ يۇرت ئوغلانلىرىدىن پەخىرلىنىدۇ، سۆيۈنىدۇ. ئۇلار باشقا يۇرتلارغا

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

بەرىپ قالار بولسا، ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي، ئۆز يۇرتىنىڭ بايلىرىدىن، شاڭيولىرىدىن، ئوغلاقچىلىرىدىن، ئورمىچىلىرىدىن، ناخشىچىلىرىدىن، ئوۋچىلىرىدىن چىلىشچىلىرىدىن پەخرلىنىپ سۆزلەيدۇ، ماختىنىدۇ، ئارقىلىق ئۆزلىرىنى تونۇمۇ بەختلىك، خۇشال ھېس قىلىدۇ.

مەنسۇرباي ئاخشام كىچىك ئايالى گۈلسۇمخانىنىڭ ھۇجرىسىدا قونۇپ قالدى. ئەتىگەنلىك چاي ۋاقتىدا، چوڭ قۇشناچىم ئۇنى سۆسلا قارشى ئېلىپ مۇنداقلا سالام بېرىپ قويدى. بۇنىڭغا مەنسۇرباي ئانچە دىققەت قىلىپ كەتمىدى. خوتۇنلىرىنىڭ بۇنداق باتناشلىرىغا مەنسۇرباي كۆنۈك. كۆپ خوتۇنلۇق ئەرلەرنى خوتۇنلىرىنىڭ بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىپ، باتناپ، تاپا ـ تەنە قىلىشى ئادەتتىكى بىر ئىش ئىدى. بۇنداق چاغلاردا مەنسۇرباي ئايالىرىغا شۇنداق بىر ئالىيىپ قويسىلا، بۇ ئىككى ئايال كىرىدىغان تۆشۈك تاپالماي كېتىدۇ. ئەنە مەنسۇرباي ئۆينىڭ تۆرىدە، كۆرپە ئۈستىدە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرماقتا. شىرە ئۈستىدىكى داستىخانغا سېرىقماي، قايماق، يوغان قىلىپ يېقىلغان، قىزىرىپ پىشقان، يۇزلىرىگە سۇت چېچىلغانلىقتىن پارقىراپ كەتكەن ئاپپاق نانلار قويۇلغان. مەنسۇرباي ئالدىدىكى قايماقتىن يۇمشاق نان بىلەن بىر ئىلىم ئالدى ـ دە، ئاغزىغا سېلىپ مەززە قىلىپ يېدى، ئاندىن ئەتكەنچاينى غۇرتۇلدىتىپ تويغىچە ئىچىپ، چاينىڭ شامىسىنى چىنىدىن قولى بىلەنلا چىمدىپ ئېلىپ ئاغزىغا سېلىپ ھۇزۇرلىنىپ چاياشقا باشلىدى.

ـــ سارەم، بىز بۇگۈن ئاببابەكرى شاڭيولار بىلەن مازاردىكى ھاجى شاڭيونىڭ نەۋرىسىنىڭ سۈننەت تويىغا بارىمىز، سۈپتايدىكى چوڭلارنى تويغا ئېيتىپتۇ، ھاجى شاڭيونىڭ يۈزى چوڭ، كاتتا توي قىلىدى، تايىنلىق. يۇرت ـ يۇرتلاردىن بايلار، شاڭيولار ئوغلاقچىلار كېلىدۇ، توي راسا قىزىيدۇ،

كىيىملىرىمنى تەييارلاپ قويۇڭلار، كىيىۋالاي، — دېدى، مەنسۇرباي چوڭ خوتۇنى سارەمگە خۇمارلىق بېقىپ.

— ھە راست، ئەختەم باينىڭ خوتۇنى رېھىمخانمۇ باردىغۇ دەيمەن، تۇنۇگۈن ئەختەم باي شۇنداق دېگەندەك قىلغان، سەنمۇ تەييارلىق قىلىپ قوي، — دېدى مەنسۇرباي ئايالى سارەمگە سۆز تاپىلاپ. كىچىك ئايالى گۈلسۇمخان بۇنىڭدىن سەل نارازى بولسىمۇ، ئۇستەلدىكى چىنىلەرنى يىغىشتۇرغان بولۇپ، چىنىلەرنى تاراقلىتىپ ئاستا ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

— ھەي، ئابدۇرېھىم، — دېدى مەنسۇرباي چوڭ ئايالى سارەمدىن بولغان چوڭ ئوغلى ئابدۇرېھىمنى چاقىرىپ، — سەن، ئاتاڭلارغا دەپ قوي، ئاتىلارنى سۇغىرىپ ياخشى ئوت بەرسۇن. ماڭا ئىككى ئات تەييارلاڭلار، بىرىنى مىنىپ بېرىپ، بىرىنى ئوغلاقتا سالىمەن، ئۆتكەندە مازارلىقلار ئوغلاقنى ئەپچىپ كېتىپ بىزنى ئىزاغا قويدى. بۇگۈن بۇ ئار - نومۇسنى يۇمىساق بولمايدۇ. تېقىمى مىختا بىرقانچە ئوغلاقچىلارنى ئېلىۋالىمەن، — دېدى مەنسۇرباي ئوغلى ئابدۇرېھىمغا.

مەنسۇرباينىڭ چوڭ ئايالى سارەم ئۇنىڭ كىيىملىرىنى ئېلىپ چىقىپ گىلەم سېلىنغان سۇپا ئۈستىگە تاشلىدى. مەنسۇرباي قىڭغىر ياقىلىق ئاق كۆڭلەكنى كىيىپ، قايرىلما ياقىنى ئەتتى. ئۈستىگە كەمزۇلنى كىيدى، ئاڭغىچە سارەم قارا گۇلنىڭ مېيى بىلەن مەنسۇرباينىڭ ئۆتۈكىنى مايلاپ پارقىراتتى. مەنسۇرباي ئۆتۈكىنى يەرنى تېپىپ تۇرۇپ كىيدى، كۆڭ پەشمىتىنىڭ ئۈستىدىن پوتىنى ئىككى ئوراپ مەھكەم چىگىپ بىر ئۇچىنى ساڭگىلىتىپ قويدى.

مەنسۇرباي ئېگەر - جابدۇقلىرى بېزەلگەن، ئوينىقلاپ تۇرىدىغان تورۇق ئاتقا مىنىپ، قاراگىر ئېتىنى قوشباش ئېگەر بىلەن ئېگەرلەپ يېتىلەپ كوچىغا چىقتى. كەينىدىن سار يورغىغا مىنىپ، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ چوڭ ئايالى سارەم كوچىغا چىقتى.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى

ـــ هوي، ئەخـتـەم، چىقمامسەن بۇ ياقتا، قاچانغىچە خوتۇنۇڭنىڭ چىرايىغا قاراپ مەسىلداپ ئولتۇرىسەن؟ ـــ دەپ ئەختەم باينىڭ قاشاسىغا كېلىپ ۋارقىرىدى. ئەختەم بايمۇ كېچىكمەي، ئويناقلاپ تۇرغان ئاق قاشقا ئېتىغا مىنىپ چىقىپ كەلدى. كەينىدىن ئايالى رېھىمخان چىلان توروقىقا مىنىپ ئاتنىڭ ئېغىزدۇرۇقىنى تارتىپ، ئىككى پۇتى بىلەن ئاتنى دېۋىتىپ يورغىغا سېلىپ چىقىپ كەلدى. ئەختەم باينىڭ ئايالى رېھىمخان يوغان، گەۋدىلىك، قارامتۇل كەلگەن ئايال بولۇپ، گېپى ئوچۇق، مەرد، گەپدان، قاۋۇل، ئاتقا چەبدەس، مېختا ئايال ئىدى. ئات ئۈستىدە بىرەر ـ يېرىم ئەرلەر بىلەن تەرگىشىپ قالار بولسا، مۇنداقراق ئەرلەرنى قارشىلىشىپ ئاتنىڭ ئالدىغا ئېلىۋالاتتى. كۆلكە ـ چاقچاق، ئويۇن ـ كۈلكىگە ئامراق ئىدى. بۇ يۇرتتا خېلى نامى بار ئىدى. ئۇ توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغلارغا كەلمىسە داستىخان سېلىنمايتتى.

مەسۇربايلار ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ ئاتابەكرى شاڭيونىڭ ئىشىكى ئالدىغا بېرىپ قالدى. ئاتابەكرى شاڭيو ئىككىنچى ئايالى مىساخانىنى ئېلىپ ئۇلارغا قوشۇلدى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن مەھمۇد باشچىلىقىدىكى بىر تۈركۈم ياشلار شاش ئاتلارغا مىنىپ ئۇلارغا ئەگەشتى. ئۇلارنىڭ بۇ يۈرۈشى خۇددى تۇغ ـ ئەلەملەرنى كۆتۈرۈپ ياۋغا ھۇجۇم قىلغان ئەسكەرلەرگە ئوخشاپ قالغانىدى.

سۇپتايلىقلار ئاتخۇمار، ئات ئۈستىدىلا يۇرىدىغان بولغاچقا، ئات ئۈستىگە چىقتىمۇ بولدى، غەيرىتى ئۇرغۇپ خۇددىنى يوقىتىدۇ. ئاتنى مىنسە زادى ئاستا ماڭمايدۇ. ئاتلارنى چاپتۇرۇپ قارا تەرگە چۆمدۇرۇپلا يۇرىدۇ، شۇڭمۇ ئاتلىرىمۇ بۇلارنىڭ بۇ ئادەتلىرىگە ئۆگەنگەن. ئۇلار ئۇزۇڭگىگە پۇتنى سېلىپ يەنە بىر پۇتنى ئاتقا ئارتىپ بولغۇچە ئاتلىرى يۈگۈرۈپ مېڭىپ بولىدۇ. باشقا يۇرتلارغا توي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىملەرگە بېرىپ قالار

بولسا، بارغان مەھەللە ئىچىدىمۇ ئاتلىرىنى دۈپۈرلىتىپ چېپىپ يۈرىدۇ. شۇڭا، باشقا يۈرتلۇقلار «كۆرەك سۈپىتايلىقلار كەلدى» دېيىشىدۇ. دېمىسىمۇ ئات سۈپىتايلىقلارنىڭ جېنى، ھاياتى. «ئات ئەرنىڭ قانتى» دېگەندەك راستلا ئات ئۇلارنىڭ قانتى، ئۇلار ئاساسلىقى مال ـ چارۋا بىلەن جان بېقىپ تىرىكچىلىك قىلغاچقا، ئاتتىن بىر كۈنمۇ ئايرىلمايدۇ. ھەرقانداق يەرگە بارسا، ئۆزلىرى قورساقتا بىر نېمە يېمىسە يېمەيدىكەن، ئاتلىرىنى ئاچ قويمايدۇ. يايلاق، قىشلاقلارغا كۆچۈشتە، قاتمۇقات ئاق باش تاغلاردىن، خەتەرلىك قىيا، مۈزلۇقلاردىن ئۆتۈپ مال بېقىشتا ئات ئۇلارنىڭ قانتى، ئاتسىز ئۇلارنىڭ بىر كۈنى مەنىلىك ئۆتمەيدۇ...

مانا مەھەللىدىن توپلىشىپ چىققان بىر توپ سۈپىتايلىقلار ئاتلىرىنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ چېپىشىپ، بىر ـ بىرى بىلەن بەسلەشمەكتە. يورغىسىغا سېلىشىپ ئاتلىرىنى سىناشماقتا ...

ئەرلىرىنىڭ ئارقىسىدىن كېلىۋاتقان بىر توپ خوتۇنلار رېھىمخان ھەدىنىڭ ئارقىسىدىن قالماي كەلمەكتە. بۇ ئاياللارمۇ ئەرلىرىگە ئوخشاشلا ئاتقا مىختا، قىش ـ ياز مال ھەيدەپ، مال كۆچۈرۈپ، بۆشۈكنى ئالدىغا ئېلىپ تاغ ـ داۋانلار ئېشىپ ئاتقا پىشىپ كەتكەن. ئۇلار ھەش ـ پەش دېگۈچە ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ، توي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىملەردە دەرد ـ ھالىغا يېتىپ بىر ـ بىرىگە ھەمدەم بولىدىغان قېرىنداش، قوشنا يۇرت سۈلتان ئۇۋەيس مازىرىغا ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ قىيقاس ـ سۈرەن بىلەن كىرىپ كەلدى. بەزى سېمىز ئاتلاردىن ئاپپاق كۆپۈك قاينىپ چىقىپ كەتكەندى. مەنسۇربايلار ئاتلىرىنىڭ تىزگىنىنى ھاجى شاڭيولارنىڭ ئىشكى ئالدىغا باغاندىلا تارتىپ توختاتتى.

ھاجى شاڭيونىڭ ئىشكى ئالدىغا ياغاچ خادىلار قادىلىپ، ئارقانلار تارتىلغان، ئارغامچىلارغا نۇرغۇن ئاتلار باغلانغانىدى. ئاببەكرى شاڭيو، مەنسۇربايلار ئاتتىن چۈشۈشىگە، بىرقانچە

ئادەملەر كېلىپ، ئۇلارنىڭ ئاتلىرىنىڭ تىزگىنلىرىنى قوللىرىدىن ئېلىپ، ئارغامچىغا باغلاپ، ئاتلارنىڭ ئولاغلىرىنى بوشاتتى. ئاڭغىچە هاجى شاڭيو هويلىدىن چىقىپ ئولار بىلەن قىزغىن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، قېرىنداشلىرىم، بۇركۈتلىرىم هارمىغايسىلەر، ئامان كەلدىڭلارمۇ؟ — دەپ هاجى شاڭيو چاقچاق ئارىلاش ئەھۋال سورىدى.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ئۆزلىرىمۇ ئامان تۇردىلىمۇ؟ ئەھلى، مەھەللە ئامانچىلىقمۇ؟ — دېدى ئاباباكرى شاڭيو.

— ئەل ـ يۇرت ئامان، تىنچ ـ خاتىرجەم. تويغا ئېيتمىسام كەلمەس بولۇپ كەتتىڭلار، قەدىمىڭلار ئازلاپ كەتتى.

— شۇنداق، شۇنداق، تۇغمەس يازنىڭ ئىشى، تىرىكچىلىك شۇ...

— ۋاھ، سىلەردە نېمە ئىش، ئەتىيازدا بىنەمگە ئۇرۇقنى «تاشقا چاچ بەختىڭدىن كۆر» دەپ چېچىۋېتىسىلەر، يايلاق كېزىپ، ئاۋۇل قىدىرىپ يۈرسىلەر ! بۇ يىل يامغۇر ـ يېشىن كۆپ، قالپاق قىرلانغاندۇ؟ — دەپ چاقچاق قىلدى هاجى شاڭيو ئاباباكرى شاڭيوغا.

— كۆكنى كۆرۈپ كۆكسۈڭنى كەرمە دەپتىكەن، تېخى بالدۇر قالپاق قىرلاشقا، — دېدى ئاباباكرى شاڭيو.

ئۇلار كۈلكە ـ چاقچاق بىلەن ئۆيى تەرەپكە مېڭىشتى. هويلىدا تېۋىلغا ساپلىق قىرلىق قامچىلىرىنى ئۆتۈك قونچىلىرىغا قىستۇرۇپ قويۇپ قول چايقاشقا باشلىدى.

هويلىنىڭ بىر قانچە يېرىگە يوغان داش قازان ئېسىلغان، ياغاچ ئوتۇنلار چاراسلاپ كۆيمەكتە. قازانلاردا قاينىق سۈلار ۋاراقلىشىپ قاينىماقتا. ئادەملەر ئالدىراش چېپىپ يۈرىدۇ. ئاياللار كورىلارغا قايماقلىق ئەتكەنچاي ئېتىش بىلەن ئالدىراش ئىدى.

چۈشكە يېقىن بەيگە بولدى. بەيگە مازار مەھەللىسىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى ئاق چىغدا، يەنى ئابرال تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدە ئۆتكۈزۈلدى. ھاجى شاڭيو بەيگىسىنىڭ ئالدىغا ئات، كالا، قوي، ئۆچكە، توخلا قاتارلىق سوۋغاتلارنى تەييارلىدى. قالغانلىرىغا پوتا تەييارلىدى.

— شاڭيوكا، بۈگۈن ھاجى شاڭيونىڭ ئوغلىنىڭ سۈپتايغا ئېلىپ كەتمەسەك بولمايدۇ! — دېدى مەنسۈربای ئاتابەكرى شاڭيوغا ئېگىز تۆپىلىككە چىقىۋېلىپ.

— قانداق ئېلىپ كېتىمىز؟

— مۈنداق قىلايلى... — دېدى مەنسۈربای پىلان تۈزۈپ، — بۈگۈن مازارلىقنى بىر نومۇسقا قويايلى.

— قانداق ئامالىڭ بار؟ — دېدى ئەختەم بای.

— بۈگۈن ئوغلاقنى ئايالارغا ئەپقاچۇرىمىز، تازا بىر قىزىقچىلىق بولسۇن، مازارنىڭ گەپدانلىرى بىزگە گەپ قىلالماس بولسۇن! — دېدى مەنسۈربای ئەقىل كۆرسىتىپ.

— ئايالار قانداق توپقا كىرىدۇ؟ — دېدى ئاتابەكرى شاڭيو.

— ئايالار توپقا كىرمەيدۇ، توپقا مەن كىرىمەن، مەھمۇد باشچىلىقىدىكى ئوغلاقچىلار ماڭا ياندىشىدۇ، ئەختەمكامنىڭ ئايالى رېھىمخىنىدەم باشچىلىقىدىكى بىرقانچە ئايال مازار بىلەن سۈپتاينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى باياۋۇلدا، يەنى ئەبەينىڭ دېگىدە تۇرىدۇ. رېھىمخىنىدەمگە يۈگۈرۈك ئاتنى مىندۈرىمىز. بىز ئوغلاقنى توپتىن ئېلىپ چىقىپ ئىلدام ئات بىلەن ھەيدەپ بېرىمىز، ھەيدىمىز ئوغلاقنى ئېلىپ سۈپتايغا قاراپ ئاتنى قويۇۋېتىدۇ، — دېدى مەنسۈربای.

ئۇلار ئېگىزرەك بىر تۆپىلىكتە شۇنداق مەسلىھەت قىلىشتى.

مانا ئوغلاق باشلاندى. قارا قاغىدەك ئادەملەر ئوغلاققا ئولاشتى، ئوغلاقنى ھېچكىم ئېلىپ ماڭالمايۋاتاتتى. قائىدە

بويىچە ئوغلاقنى توي بولغان ئۆيگە ئالدى بىلەن بىر تاشلايدۇ، يول ئالىدۇ. ئاندىن نەگە ئېلىپ كەتسە بولىدۇ. ئۇنداق قىلمىسا ئوغلاق قائىدىسىگە خىلاپلىق قىلغان بولىدۇ. شۇ تاپتا ئوغلاق قىزىماقتا. توپ خۇددى تۇگمەن تېشىدەك بىر ئورۇندا پىرقىرىماقتا. توپتىن بىرەرسىمۇ ئوغلاقنى يولۇپ ئېلىپ چىقالمايۋاتاتتى، ئوغلاقچىلار قامچىلىرىنى ئېغىزىغا چىشلەپ قارا تەرگە چۆمۈپ، هە دەپ تېقىمىغا باسماقتا. بىرئاز ئۆتكەندىن كېيىن ئات توپى ئاستا ـ ئاستا هاجى شاڭيونىڭ ئۆيى تەرەپكە سۈرۈلدى. كىمدۇر بىرسى ئوغلاقنى تېقىمىغا بېسىپ ئات توپىدىن ئايرىلىپ چىقتى، كەينىدىن قارا چۈمۈلىدەك ئاتلىقلار قىمىرلىشىپ يۈگۈرۈشتى. ئوغلاقنى هاجى شاڭيونىڭ ئۆيگە ئاپىرىپ بىرلىرى يول ئالدى. سۈپتايدىن كەلگەنلەر ئاتلىرىنى دەم ئالدۇرۇپ ئوغلاققا سالمايۋاتاتتى. ئۇلار پۇرسەت كۈتۈۋاتاتتى، ئوغلاقنىڭ سوزۇلۇپ يېنىكلىشىنى، باشقىلارنىڭ ئاتلىرىنىڭ هېرىشىنى ساقلاۋاتاتتى.

ـــ ۋاخ يەتتى، يۈرۈڭلار يىگىتلەر ! ـــ دېدى مەنسۇرباي مەهمۇدقا. سۈپتايدىن كەلگەن ئوغلاقچىلار خۇددى كۆكتىن بۇركۈت يەمچۈككە، ئولجىغا شۇڭغۇغاندەك ئوغلاققا يوپۇرۇلۇپ ئېتىلدى. مەنسۇرباي ئوغلاققا سېلىش ئۈچۈن يېتىلەپ ئېلىپ كەلگەن قاراگىر ئېتىنى ئالماشتۇرۇپ مىنگەندى. ئۇ ئاتنىڭ نۇقتىسىنىڭ چۈلۈۋرىنى ئاتنىڭ بوينىغا باغلاپ، ئاتنى دېۋىتىپ توپقا قارىتىپ بىر قامچا سالدى ـ دە، ئات توپىنى خۇددى كېمە سۈنى ئىككى ياققا يېرىپ ماڭغاندەك بۆلۈپ مېڭىپ، ئوغلاقنىڭ يېنىغا باردى، ئۇ كۈچلۈك قوللىرى بىلەن ئوغلاقنى مەهكەم تۇتۇپ ئۇزەڭگىنى چىڭ دەسسەپ تۇرۇپ، يېنىچە بولۇپ كۈچەپ تارتتى. سول پۇتى بىلەن ئۇزەڭگىنى دەسسەپ تۇرۇپ، ئوڭ پۇتىنى كۆتۈرۈپ ئۇزەڭگىنى ئوغلاقنىڭ بېلىدىن ئوراپ قوشباش ئېگەرنىڭ بېشىغا ئىلدى ـ دە، تېقىمىغا باستى.

ـــ مەھمۇد، ئاتىنىڭ بېشىنى تارت ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى مەنسۇرباي، مەھمۇد ئاتىنىڭ تىزگىنىدىن يېتەكلىدى. بىرقانچە سۇپتايلىق ئوغلاقچىلار كېلىپ، مەنسۇربايىنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئۆتۈپ ياندىشىپ، باشقىلارنى كەلتۈرمەي، مەنسۇربايىنى ئوتتۇرىغا ئالدى.

ـــ هاي ... هاي ... دىرت ... چۇ ... ـــ دەپ مەنسۇرباي ئۆزىنى ئۇنتۇغان هالدا ۋارقىرىماقتا. بىر چاغدا قاراگىر ئات توپتىن ئوغلاقنى يۇلۇپ چىقتى ـ دە، توپتىن ئۇزۇلۇپ ئوقتەك ئېتىلدى. مەنسۇرباي ئاتىنىڭ تىزگىنىنى قولىغا ئالدى ـ دە، سۇپتايغا قاراپ قويۇۋەتتى. ئۇ هەش ـ پەش دېگۈچە ئەبەينىڭ دېڭىگە يېتىپ كەلدى. ئارقىسىدىن نۇرغۇن ئاتلىق قوغلاپ، شىپقاپ كېلىۋاتاتتى. مەنسۇرباي ئاياللارنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلگۈچە، چاققانلىق بىلەن تېقىمىدىن ئوغلاقنى چىقىرىپ، ئالدىغا ئېلىۋالدى. ئوغلاقنى ئېلىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن رېھىمخان باشچىلىقىدىكى ئاياللار تەخ بولۇپ تۇردى. مەنسۇرباي ئۇچقاندەك كېلىپ ئوغلاقنى رېھىمخاننىڭ قولىغا تۇتقۇزدى. رېھىمخان هەدە كۈچ ئۇلاپ يۈگۈرگەن تەنھەرىكەتچىلەردەك ئوغلاقنى ئالدىغا ئالدى ـ دە، ئاتنى قۇيۇندەك چاپتۇرۇپ سۇپتايغا قاراپ ئۇچتى. ئۇنىڭ شامالدا لەپىلدىگەن ئاق كۆڭلىكى خۇددى تۇغ ـ ئەلەمدەك كۆرۈنۈپ ياۋغا هۇجۇم قىلغان باتۇرنى ئەسلىتەتتى. مازارلىقلار ئوغلاقنىڭ ئارقىسىدىن خېلى يەرگىچە قوغلاپ كەلدى. بىراق، ئۇنىڭ قارىسىنىمۇ كۆرەلمىدى. ئۇ ئوغلاقنى ئېلىپ سۇپتايغا ئاللىبۇرۇن كىرىپ بولغانىدى. قوغلاپ كەلگەنلەرنىڭ ئېتى هاردىمۇ، يا بىر ئايالنىڭ كەينىدىن ئوغلاقنى قوغلاپ كىرىشنى نومۇس دەپ هار ئالدىمۇ، كەينىگە يېنىپ كېتىشتى.

شۇنىڭدىن كېيىن سۇپتايلىقلار مازار كەنتىدىن ئۆتكەندە ئات ئۇستىدە كېرىلىپ، غادىيىپ ئۆتىدىغان، هە دېسە مازارلىقلارنى

گەپ بىلەن ئۇرىدىغان بولدى. «سۈپىتايىلىقلارنىڭ ئىمايىللىرى مازارلىقلارنىڭ ئوغلىقىنى ئەپقېچىپ كېتىپتۇ» دېگەن گەپ يۇرت ـ يۇرتلارغا تارقىلىپ، مازارلىقلارنى ئىزغا قويغان بولسىمۇ، كۆرىگەن سۈپىتايىلىقلارنى خۇشال قىلدى. ئۇلار خېلى ئۇزاق ۋاقىتلارغىچە بۇنى توي ـ تۆكۈن، مەشرەپلەردە سۆزلەپ يۈردى، بۇ تۇغمەس پاراڭ، چاقچاقنىڭ مەنبەسى بولدى...

18

مەھمۇد ئەتىگەندە مەكتەپكە كەلدى. ئۇنىڭ ئالدىدا غىياسىدىن مەكتەپكە كېلىپ بولغانىدى. نوغاي دامولا سۈپتايدىن كېتىپ قالغاندىن بۇيان، مەھمۇد مەكتەپكە مەسئۇل بولۇپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلار مەكتەپ هويلىسىدا ئۆزئارا سالاملىشىپ، تىنچ ـ ئامانلىق سوراشقاندىن كېيىن، سىنىپلارغا كىردى.

ئۇلار ئوقۇغۇچىلارنى باشلاپ، يېڭىدىن پۈتكەن، كۆنگەيگە قارىتىپ سېلىنغان سىنىپلارنىڭ ئىچىنى، مەكتەپ هويلىسىنى تازىلاتتى. بالىلار قولىدىكى چۆگۈنلەر بىلەن سىنىپ ئىچىگە سۇ چېچىپ، ئۆزلىرى بوغۇۋالغان شۇۋاق سۈپۈرگىلەر بىلەن ئەخلەتلەرنى پاكىز سۈپۈرۈپ چىقتى. سىنىپ ئىچىگە مۇستاپا ئۇستا قاتارلىقلار ياسىغان ئورۇندۇقلىرى بىلەن تۇتاش ئورۇس پارتىلىرى قويۇلغانىدى. دېرىزىلەرگە ياغاچتىن ياسىغان، چاقماق سالاسۇنلۇق پەنجىرىلەر ئورنىتىلغان، ئىشىكلىرى يېڭىدىن ياسالغان بولۇپ، سىنىپ ئىچى خېلى ئازادە كۆرۈنەتتى.

مەھمۇد دەرس ئۆتۈپ بولۇپ، بالىلارنى مەشق ئىشلەشكە ئويۇشتۇرۇپ، سىنىپتىكى بالىلارغا سەپسالدى. سىنىپتا ئوتتۇزغا يېقىن بالا بولۇپ، قاپقارا بۇلاقتەك كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ، بۇرنىدىن ئېقىپ چۈشۈۋاتقان كۆك ماڭقىلىرىنى قوللىرىنىڭ كەينى ياكى چاپانلىرىنىڭ يەڭلىرى بىلەن

ئېرتىۋېتىپ ئوقۇتقۇچى بەرگەن مەشقلەرنى پۈتۈن دىققىتىنى يىغىپ ئىشلىمەكتە. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر، تاتار، قازاق بالىلىرىمۇ بار ئىدى. باي بالىلىرى بولسا، پۈزۈر كىيىنىپ، دەپتەر ـ قېرىنداشلىرىنى يېنىدا ئولتۇرغان نامرات بالىلارغا كۆز ـ كۆز قىلغاندەك، قېرىنداشلىرىنىڭ ئۈچىلىرىنى مەقسەتسىزلا چىشلەپ ئولتۇرماقتا. نامرات بالىلار بولسا، ئاتا ـ ئانىلىرى بىر ئامال قىلىپ تېپىپ بەرگەن ياكى باي بالىلىرى تاشلىۋەتكەن ئۈپراپ تۈگەپ كەتكەن، ئارانلا تۈتقىلى بولىدىغان كىچىككىنە قېرىنداش قەلەملەر بىلەن ئەسكى بولۇپ يىرتىلىپ كەتكەن، تولا ئۆچۈرۈپ هالى قالمىغان دەپتەرلەرگە بىر نېمىلەرنى يازماقتا. مەھمۇدنىڭ كۆزى سىنىپنىڭ ئىچىدە ئارقا پارتىدا مۇئەللىمگە قاراپ جىممىدە ئولتۇرغان يالاڭ باشتاق، يالاڭ ئاياغ، ماتادىن ياماق ئىشتان كىيگەن بىر بالىغا چۈشتى.

ـــ نېمىگە قاراپ ئولتۇرىسەن، يازمايسەن؟ ـــ دېدى مەھمۇد بالىنىڭ يېنىغا كېلىپ. بالا بولسا ھېشىنى ساڭگىلىتىپ خىجىل بولۇپ گەپ قىلماي ماڭقىسىنى تارتىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئالدىدا نە دەپتەر، نە قېرىنداش كۆرۈنمەيتتى. مەھمۇد ئۇنىڭ يېنىدىكى ئىككى بالىغا قارىدى. ئۇ ئىككى بالىنىڭ هالىمۇ، تۇرقىمۇ بىر ـ بىردىن پەرقلەنمەيتتى. مەھمۇدنىڭ ئۇلارغا قاراپ ئىچى سىيرىلىپ، كۆڭلى يېرىم بولدى، بالىلارنىڭ باشلىرىنى قولى بىلەن سىلىدى. مەھمۇد گەرچە باي بالىسى، بايلىقات تۇرمۇشتا چوڭ بولغان بولسىمۇ، كەمبەغەل، نامراتلارغا بەكلا هېسداشلىق قىلاتتى. ئۇلارنى ئۆز قېرىندىشىدەك كۆرۈپ، هالىغا يېتەتتى، مۇڭدىشاتتى، سىردىشاتتى. بەزىدە دادىسى ئابابەكرى شاڭيونىڭ توغرا قىلمىغان ئىشلىرى ئۈستىدە دە تالاش قىلىپ قالاتتى. تاكاللىشىپ هەق سۆزلەپ، دادىسىنى قايىل قىلىپ، يوقسۇللار ئۈچۈن چاپان ياپاتتى. ئۇ دائىم دادىسىنىڭ يۈرت سوراشتا كەتكۈزۈپ قويغان يەرلىرىنى تۈزەپ ماڭاتتى. ئۇ ئابابەكرى

شاڭيونىڭ توّت خوتۇنىدىن تاپقان بالىلىرىنىڭ ئىچىدە ئەڭ ئەقىللىك، زېرىكى ئىدى، غۇلجا مەدرىسىدە ئوقۇپ يۈرگەن بولغىنىمۇ مۇشۇ مەھمۇد ئىدى. ئۇ ئۆز خەلقى ئۈچۈن بارلىق ئېغىشلىغان، ناھەق ئىشلارغا زادىلا چىداپ تۇرالمايدىغان بالا بولۇپ يېتىشىپ چىققانىدى. باي ـ غوجىلارنىڭ قولىدا بوزەك قىلىنىپ، ئېزىلىۋاتقانلارنى كۆرسە قانات يېيىپ، يان بېسىپ، يىللىقچى بولۇپ ئىشلەپ ئىش ھەققىنى ئالالمايۋاتقانلارغا ھەققىنى بايلاردىن ئېلىپ بېرەتتى. شۇڭا، بۇ يۇرتتا ئۇنىڭ يۈز ـ ئابرۇيى چوڭ، ئىناۋەتلىك ئىدى. مەھمۇد ئۆز يېنىدىكى قارىقۇمچاق بالىدىن سورىدى:

ـــ سەن كىمنىڭ بالىسى؟

ـــ ئىسمائىلنىڭ.

ـــ ئېتىڭ نېمە؟

ـــ ئىدرىس، ـــ دېدى بالا بېشىنى يەردىن كۆتۈرمەي.

ـــ سەنچۇ؟ ـــ دېدى مەھمۇد يېنىدىكى يەنە بىر بالىدىن ئىسمىنى سوراپ.

ـــ تۇرسۇن.

ـــ داداڭنىڭ ئىسمىچۇ؟

ـــ سۇنۇر، ـــ بالا مەھمۇدقا چاقماقتەك جاۋاب بەردى.

ـــ سېنىڭچۇ؟ ئىسمىڭ نېمە؟ ـــ ئۇ يەنە بىر بالىدىن سورىدى.

ـــ تۇرسۇن، ـــ مەھمۇد ئەجەبلىنىپ سورىدى.

ـــ نېمە ! سىلەر ئىسمىداشكەنسىلەرغۇ؟ ـــ دېدى مەھمۇد ئەجەبلىنىپ.

ـــ داداڭنىڭ ئىسمى نېمە؟

ـــ مەجىت، ـــ دېدى ئۇچىنچى بالا دادىسىنىڭ ئىسمىنى ئېيتىپ بېرىپ.

مەكتەپ كېچىكتىپ يېڭىدىن ياسالغاندىن بۇيان، بۇ مەكتەپتە

ئەتراپىدىكى مازار، قاراسۇ، تاغ سۇپتاي قاتارلىق يېزا مەھەللىلەردىن بۇ يەرگە كېلىپ ئوقۇيدىغان بالىلار كۆپەيگەن، شۇڭا يېڭىدىن مەكتەپكە كىرگەن بالىلارنى مەھمۇد دېگەندەك تونۇپ كەتمەيتتى. مەكتەپ كۆپچىلىكىنىڭ يارىدەمى بىلەن يېڭىدىن ياسىلىپ ئۈچىنچى يىللىقىچە ئېچىلدى.

مەھمۇد، غىياسىدىن، ھاجى نادىروپ قاتارلىقلار كونا ـ يېڭى بالىلارنى ئۆگىنىش ئەھۋالىغا ئاساسەن سىنىپلارغا ئايرىدى. سىنىپنىڭ كۆپىيىشى بىلەن مەھمۇد، غىياسىدىنلارغا چۈشىدىغان بېسىمنىڭ تەڭلا ئېغىرلاشتى. ئوقۇتۇش خىراجىتى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىش ھەققى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەپتەر ـ قەلەمى قاتارلىق ئىشلار مەھمۇدنىڭ بېشىنى قاتۇراتتى. مۇنداق چەت ـ ياقا يۇرتتا مەكتەپنىڭ بىر قىسىم قېينىچىلىقلىرىنى يۇرت ئاقساقاللىرىغا، يۇرت بايلىرىغا تايىنىپ ھەل قىلغان بىلەن ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش ئىشلىرىدا بالىلارغا ئۆتىدىغان دەرسلىك كىتاب، دەپتەر، قېرىنداش قەلەم دېگەندەك نەرسىلەرنى ھەل قىلىش قىيىن ئىدى.

مەھمۇد بايىقى نامرات بالىلارغا قاراپ چوڭقۇر ئويلارغا چۆكتى، ئىچى ئاغرىدى. مەھمۇد خىيالغا پاتتى: «مۇشۇ تۇپراقتا بىللە تۇغۇلغان، بىر ساينىڭ سۈيىنى بىللە ئىچىپ چوڭ بولغان مۇنۇ سىنىپتىكى بالىلار بىر ـ بىرىدىن نېمىشقا شۇنچە پەرقلىق؟ ! ئۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى ئەمگەك قىلمامدۇ؟ ئىشلىمەمدۇ، يەر تېرىمامدۇ؟ مال باقمامدۇ؟ ھۆرۈنمۇ يا؟ ياق ! ئۇلارنى ئىشلىمەمدىكىن، ئەمگەك قىلمامدىكىن دېسە، تا كۈن چىققاندىن كۈن پاتقۇچە باش كۆتۈرمەي ئۆزىنىڭ، باشقىلارنىڭ ئىشىنى قىلىدۇ. ئانىلىرى بولسا باشقىلارنىڭ نانلىرىنى يېقىپ بېرىپ ھەق ئالىدۇ. ئەمسە، نېمە ئۈچۈن نامرات؟ نېمە ئۈچۈن چاپىنى تىزدىن ئاشمايدۇ. مۇنۇ مۆلدۈرلەپ، ئۇمىدلىك كۆزلىرىنى ئادەمگە بېقىپ، ئادەمنىڭ ئىچىنى سىيرىپ تۇرغان بالىلارغا

نېمىشقا دەپتەر، قېرىنداش قەلەم ئېلىپ بېرىلمەيدۇ؟ بۇ تېخى مەكتەپكە ئوقۇغىلى كەلگەن بالىلار، كىيىدىغانغا كىيىمى يوق، ئۆيدىن چىقالماي ئېغىنى ئېچىپ يۈرگەن بالىلار، ساماندەك راستلا ئۇلارنىڭ مال ـ دۇنيا تاپقۇدەك ئەقىل ـ پاراسىتى كەمۇ؟ ياكى پۇل تېپىشنى خالىمامدۇ؟ مۇشۇ كۇنىگە شۇكۇر قىلىپ، تەقدىرنىڭ پېشانىمىزگە يازغىنى مۇشۇ ئوخشايدۇ دەپ يۈرەمدۇ؟ ھەممە ئەيىب ئۇلاردىمۇ؟» مەھمۇد يەنە خىيالغا پاتتى: «راستلا بەزى دېھقانلارنىڭ ئازغىنا يەرلىرىنى تېرىيدىغانغا چامىسى يەتمەيدۇ. ئامال يوق، يەرلىرىنى باشقىلارغا تەڭ ئورتاق تېرىشقا بېرىپ، ئۆزلىرى باشقىلارغا يىللىقچى بولۇپ ئىشلەيدۇ. كۇز بولغاندا، ئالغان ئاشلىقىدىن ھۆكۈمەتكە سېلىق تۆكىدۇ. سېرىقتال مەزگىللەردە باشقىلاردىن ئالغان قەرز ئاشلىقلىرىنى قايتۇرىدۇ، باج تۆلەيدۇ. بۇنىڭ بىلەن كۇزدە خامانداا يەنىلا ئارا ـ گۇرچەكنى قۇچاقلاپ قالىدۇ. ئۇلار دېھقانچىلىق قىلىش، مال بېقىشتىن باشقا ئىشلارنى قىلىپ كەتمەيدۇ. سودا ـ سېتىق دېگەن ئىشلار بۇ يەرلىك تارانچىلارنىڭ ئۇخلىسا چۈشىگە كىرمەيدۇ. بۇ ئىشلارنى سىرتتىن كەلگەنلەر، جەنۇبىي شىنجاڭدىن، چېلەكتىن، ئەنجاندىن كەلگەنلەر قىلىدۇ. بۇ يەرلىكلەرنىڭ قولىدىن بۇ ئىشلار كەلمەمدۇ؟ئۇنداق ئەمەس، ئادەتلەنمىگەن، قىزىقمايدۇ، نومۇسلۇق ئىش دەپ قارايدۇ. مانا بۇ يۇرتنىڭ تۆت كوچا ئېغىزىدا نوغاينىڭ دۇكىنىدىن باشقا دۇكان يوق، يايلاق، كۇزلەكلەردە يەنە شۇلارنىڭ مالىرى، ئۇلارنىڭ مالىرىنى بېقىۋاتقانلار يەنە يەرلىك تارانچىلار. جەنۇبتىن چىققانلارنى «قاشقالىق» دەپ ياراتمايمىز، كۆزگە ئىلمايمىز، ئاتتىن چۈشسەكمۇ ئۇزەڭگىدىن چۈشمەيمىز. ئۇلار دەسلەپتە كەلگەندە قورساق ئۇچۇنلا ئىشلەيدۇ. قورسىقى تويسىلا، ياتىدىغان يېرى بولسىلا شۇنىڭغا قانائەت قىلىدۇ. كېيىن ئاستا ـ ئاستا ئۆزىنىڭ ھالال ئەمگىكى ئارقىلىق ئىگىلىك تىكلەيدۇ. باشتا،

باشقىلارنىڭ ئىشىكى ئالدىدا ئىككى پۇكلىنىپ كېسىكىنى قۇيىدۇ، تېمىنى سوقىدۇ، سۇيىنى توشۇيدۇ، ئېغىلىنى تازىلايدۇ، مېلىنى باقىدۇ. ئاندىن يەر، سۇغا ئىگە بولىدۇ. يەرلىكلەرگە قارىغاندا ئەمگەكچان، تىرىشچانلىقىدىن تېز باي بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن يەرلىك تارانچىلار ئاپتاپقا قاقلىنىپ توپىغا ئېغىناپ يېتىپ تۇرۇپ: «مۇنۇ قاشقالىق تۇنۇگۈن كېلىپلا، باي بولۇپ كەتتى ـ ھە؟ ! ئەتىلا شىللىمزگە مىنىدۇ» دەپ، بىكاردىن قاقشايدۇ، تىللايدۇ. ئۆزىنىڭ نادانلىق قىلمىۋاتقانلىقىنى بىلمەيدۇ. ئويلاپمۇ قويمايدۇ ... قايسى كۈنى قەشقەردىن چىققان بىر يېتىمچى شامىركامغا:

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ـــ دەپ ئېگىلىپ سالام قىلىۋىدى.

ـــ بولدى ۋۇي، قاشقالىق، بۇگۈن ماڭا ئىككى پۇكلىنىپ سالام قىلغىنىڭ بىلەن، ئەتىلا ماڭا غوجايىنلىق قىلىسەن، ـــ دەپ بىكاردىنلا تىللاپ كەتتى ئۇ بىچارىنى. بىز ئۆز قېرىنداشلىرىمىزغا يۈرتبازلىق قىلىمىز، چەتكە قاقمىمىز. قايسى كۈنى كەلگەن يايلار، سېلىق، باج يىغىپ كەتتى، كىم بىر نېمە دېيەلىدى؟ بايلار ئۇلارغا «خوش» دەپ تۇرۇپ ئىككى قوللاپ بەردى. مېھمان قىلدى تېخى، يوقلارنى قاڭغىر قاقشاتتى. نەچچە دېھقان ـ چارۋىچىنى سېلىق، چارۋا بېجىنى بەرمىدىڭ دەپ تۇتقاندا، ھەممىسى يەرگە قاراپ تۇرۇشتى، ھېلىمۇ مەنسۇربای ئوتتۇرىغا چۈشۈپ:

ـــ بولدى بولارنى قويۇۋېتىڭلار، ئۇلارنىڭ تۆلەشكە تېگىشلىك ئالۋان ـ سېلىقىنى مەن تۆلەيمەن ! ـــ دەپ، ئېغىلدىن مالچىسى ئارقىلىق ئوتتۇز قوينى ساناپ چىقىرىپ بېرىپ ئۇلارنى قوتقۇزۇپ قالمىغان بولسا، مۇھەددىن، قىيارىس دېگەن قازاق ئادەملەرنى ئاللىبۇرۇن يامۇلغا ئەكەتكەن بولاتتى. ھەممە ئادەم مەنسۇربای ئاكامدەك مەرد، باتۇر، يۈرەكلىك بولغان بولسا، نەقەدەر ياخشى بولاتتى ـ ھە ! مەنسۇربايدەك

ئادەملەر ئۆز يۈرتى ئۈچۈن ئىسىق جېنىنىمۇ ئايىمايدۇ، چۈنكى بۇ يۈرت ئۇنىڭ ئىپتىخارى، غۇرۇرى، بارلىقى.»

مەھمۇد بىردىنلا مەنسۇربايغا ھەۋەس قىلىپ قالدى. ئۇنىڭدىن سۆيۈندى. مەھمۇد يەنە نۇرغۇن خىياللارنى سۈرەتلەپ، ئۆزىگە نۇرغۇن سوئاللارنى قويدى. بىراق، ئۆزىمۇ ئۇ سوئاللارغا جاۋاب بېرەلمەيۋاتاتتى. مەھمۇد خىيال بىلەن بولۇپ كېتىپ ئۆزىنىڭ سىنىپتا ئىكەنلىكىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ قالغانىدى، بىر ئوقۇغۇچىنىڭ:

— ئەپەندىم، مۇنۇ ھېسابنى مۇنداق چىقاردىم، بوپتىمۇ؟ — دېگەن سوئالى بىلەن خىياللار قويىنىدىن ئويغاندى.

مەھمۇد مۇشۇ كۈنلەردە تولا خىيال قىلىدىغان بولۇپ قالدى. سۆزى ئازىيىپ، بىر يەرلەرنى مەقسەتسىزلا يالغۇز ئايلىنىپ كېلەتتى. مەھمۇدنى مۇنۇ ئىككى ئىش ئويغا سالماقتا:

بىرى، مۇنۇ مەكتەپ — ئەل - يۇرتنىڭ ئىشى. ئاۋۇ يالاڭ ئاياغ يۈرىدىغان بالىلارنىڭ دەپتەر، قېرىنداش قەلەم، كىيىدىغان كىيىملىرىنى ھەل قىلىشى، بۇنىڭ ئۈچۈن غۇلجىدىكى ئابدۇمۇتائالى خەلىپەت بىلەن نوغاي دامولىنىڭ قېشىغا كىرىشى، ئۇلار ئارقىلىق غۇلجا بايلىرىدىن مەكتەپكە كېرەكلىك ئوقۇتۇش ماتېرىيالىلىرىنى، نامرات ئوقۇغۇچىلارغا كىيىم - كېچەك ھەل قىلىشى كېرەك. بۇ ئىشلارغا تېزدىن تۇتۇش قىلمىسا بولمايدۇ. يەنە بىرى بولسا، ئۇنىڭ ياشلىق قەلبىگە ئامىنە ئىسىملىك بىر ئوت كىرىۋېلىپ ئۇنىڭغا قىلچە ئارام بەرمەس بولدى، كېچىسى ئۇنىڭ ئۇيقۇسى قاچتى. ئىشق پىراقى ئۇنىڭغا جىن چاپلاشقاندەك چاپلاشتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئامىنەنىڭ كۈلۈپلا تۇرىدىغان شەھلا كۆزلىرى، ئالمىدەك قىزارغان چىرايى، يېڭىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىقان ئالمىدەك كۆكسى، زىلۋا قامىتى، ماڭسا تېقىمىغا چۈشۈپ تۇرىدىغان تۇم، قارا چاچلىرى كېلىۋېلىپ تىنىمسىز قىينىماقتا. ئۇنىڭ

ئامىنەنى ئويلىمايدىغان، ئەسلىمەيدىغان، سېغىنمايدىغان بىرمۇ كۈنى يوق. مەھمۇدنىڭ شۇنچە قەيسەر، قاتتىق ئىرادىسى مۇنۇ ئامىنەنىڭ ئىشقى ئوتىدا قوغۇشۇندەك ئېرىپ كېتىۋاتاتتى. ئامىنە مەھمۇدنىڭ ئۆخلىسا چۈشىدىن، ئويغاق بولسا خىيالىدىن چىقمايدىغان بولدى.

مەھمۇد كەچتە دادىسى ئابابەكرى شاڭيوغا مەكتەپ ئەھۋالىنى بىر قۇر مەلۇم قىلىپ بولۇپ دېدى:

— دادا، مەن شەھەرگە كىرەيمىكىن دەيمەن.

— نېمىگە كىرمەكچى؟ — دېدى ئابابەكرى شاڭيو كەچلىك تاماقتا قوينىڭ يىلىك سۆڭىكىدىن بىر چىشلەپ، گۆشنى بەكە بىلەن كېسىپ ئېغىزىغا سېلىپ تۇرۇپ.

— بىرىنچىدىن، ئۇستازىم نوغاي دامولالامنى يوقلايمەن، ئىككىنچىدىن، مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش بۇيۇملىرىنى ئېلىپ چىقىمەن.

— توغرا، بالام، ياخشى ئويلاپسەن، ئۇ زاتنى يوقلاپ كىرمىگىلى خېلى زامانلار بولۇپ كەتتى. يوقلاپ قويمىدۇق، ئۇ يەرگە كىرگەندىن كېيىن ئالدى بىلەن ئابدۇمۇتائالى خەلپىتىمنىمۇ يوقلاپ، بىزدىن سالام دەپ قوي، ئاپاڭ ئۇلارغا خالىتا قىلىپ بەرسۇن، سۇرلەنگەن گۆش، قۇرۇت ئېلىپ كىر ! — دېدى ئابابەكرى شاڭيو سەل شۇكلىشىپ. دېمىسىمۇ نوغاي دامولا غۇلجىغا كىرىپ كەتكەندىن بۇيان يۇرت ئەھلىنىڭ ئۇنىڭ كەينىدىن بىرەر قېتىممۇ يوقلاپ كىرىپ قويمىغانلىقى يادىغا يەتتى بولغاي، سەل ئۇيلىپ، خىجىللىق ھېس قىلدى.

— چوقۇم شۇنداق قىلىمەن دادا، سىلەردىن ئۇ تەقسىرلەرگە سالام دەيمەن.

— شۇنداق قىل بالام، ئۇلۇغ زاتلارنى يوقلاش، ئۇلار بىلەن سۆھبەتتە بولۇش ساۋابلىق ئىش، بالام. ئاللا خالىسا، بىزنىڭمۇ قەدىمىمىز يېتىپ، رىزقىمىز چۈشۈپ قالار، — دېدى ئابابەكرى

شاڭيو ئاق سانجىلغان چار ساقىلىنى سىلاپ تۇرۇپ.

بىرقانچە كۈندىن كېيىن مەھمۇد ئىككى ئات قوشۇلغان كۆتەك هارۋىغا سۇرلەنگەن گۆش، قۇرۇت، پاقلان قاتارلىقلارنى ئېلىپ، هارۋىنىڭ ئارقا تەرىپىگە بىر قانچە باغ بېدە بېسىپ هارۋىكەش بىلەن غۇلجىغا مېڭىپ كەتتى. مەنسۇرباي قاتارلىقلار ئۇنىڭغا ئاقچىدىن يوللۇق تۇتتى. غىياسىدىن، هاجى نادىروپ قاتارلىق ئوقۇتقۇچىلار ئۇنىڭغا ئاقيول تىلەپ ئۇزىتىپ قويدى.

مەھمۇدنىڭ شەھەرگە بارىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ كەلگەن كۆپچىلىك «ئامان بول!» دەپ ئارقىسىدىن ئاقيول تىلەپ قالدى. مىسساخان ئانا بولسا، ياغلىقىنىڭ ئۇچى بىلەن كۆزلىرىدىكى ياش يۇقىلىرىنى سۈرتۈپ قالدى. بۇ ياشلار خۇشاللىق يېشىمۇ ياكى قايغۇ يېشىمۇ هېچكىم بىلمەيتتى. چۈنكى، ئاياللار خۇشال بولسىمۇ، ئازابلانسىمۇ يىغلىشىدۇ ئەمەسمۇ! ئىلاهىم، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن ئېقىۋاتقان ياشلىرى شادلىق ياشلىرى بولغاي!...

19

ئائىلە سانى ئانچە كۆپ بولمىغان بۇ مەھەللىدە بىرەر ئىش بولسا، هەممە ئادەم قالماي ئۇقۇپ كېتىدۇ. بۇ يەردىن بىرەر ئادەم شەھەرگە كىرىپ - چىقسا خۇددى ئۇ هەرەمگە بېرىپ كەلگەندەك ئۇنىڭ ئۆيىدىن ئادەم ئۈزۈلمەيدۇ. كىرىپ - چىقىۋاتقانلارنىڭ ئايىغى بېسىقمايدۇ. ئۆمۈر بويى بۇ يۇرتتا ياشاپ، يەر تېرىپ، مال بېقىپ، ئېغىل تازىلاپ، ئوغلاق تارتىپ كېلىۋاتقانلارنىڭ تولىسى شەھەرنى كۆرمىگەن. بىرەر قېتىمىمۇ شەھەرگە كىرىپ باقمىغان، هەتتا شەھەرنىڭ قايىقىتا ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي ئۆتۈپ كېتىدىغانلارمۇ سامانداك. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە شەھەر تولىمۇ يىراق، بارسا كەلمەس يەردە. ئۇلار دۇنيانى، هاياتنى مۇشۇ يەرلا دەپ بىلىدۇ. جۇڭگو، شىنجاڭ

دېسە، ئۇ قەيەر؟ دەپ سورايدىغانلارمۇ چىقىدۇ. ئۆزلىرىنى قايسى ھۆكۈمەتنىڭ باشقۇرۇۋاتقانلىقىنى، باشقا يەرلەردە نېمە ئىشلارنىڭ بولۇۋاتقانلىقىنى بىلمەيدۇ ھەم ئانچە كارىمۇ يوق. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ياشاۋاتقان يېرى، مانا مۇشۇ سۇپتاي، بىلىدىغىنى، شاڭيو، يۈزبېشى، ئەللىكبېشى، ئىمام، مەزىن، ئۇلارنىڭ ھۆكۈمىتىمۇ، ئۆزلىرىنى باشقۇرۇۋاتقىنى مانا مۇشۇلار. بۇ يۇرتنىڭ شاڭيولىرى، بايلىرى، پالۋانلىرى، ئوغلاقچىلىرى ئۇلارنىڭ پەخرى، غۇرۇرى، ئىپتىخارى. ئۇلار شەھەرگە كىرىپ چىققانلارنىڭ ئېغىزىغا ھاڭۇېقىپ قاراپ «پاھ !... ھە !... » دەپ، ئۇنىڭ ئېغىزىدىن يەنە نېمە گەپ چىقارىكىن دەپ ئولتۇرۇشىدۇ.

مەھمۇدنىڭ غۇلجىغا كىرىپ ـ چىققانلىقى بۇ يۇرت ئۇچۇن بىر يېڭىلىق. مەھمۇدنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئەل ـ ئاغىنە، يېقىن ـ يورۇقلىرى مەھمۇدنى ئورىۋالغانىدى. بىراق، مەھمۇدنىڭ كۆڭلى تازا جايىدا ئەمەس، خىيالچان، كۆڭلى قانداقتۇر بىر شۇملۇقنى سېزىۋاتقاندەك ئەنسىز، يۇرىكى سېلىپ تۇرىدۇ. ئۇ گەپ سورىغانلارغا قىسقىلا جاۋاب بېرىپ ئانچە گەپ قىلىپ كەتمىدى.

ـــ نېمانداق كەم سۆز بولۇپ قالدىڭ، شەھەردە بىرەر ئىش بوپتىمۇ؟ ئۇستازلارنى كۆرەلمىدىڭمۇ؟ ـــ دەپ سوراپ قالدى يېقىن ئاغىنىسى غىياسىدىن مەھمۇدنىڭ كۆڭلىدىكى بىرئاز غەشلىكنى سېزىپ.

ـــ ئۇستازلارنى كۆردۇم، ياخشى تۇرۇپتۇ. بىراق، ۋەزىيەت تازا ياخشى ئەمەس، شەھەر ئىچى ئانچە تىنچ ئەمەس.

ـــ نېمە بوپتۇ، ئوچۇقراق دېگىنە، ئاداش ! ـــ دېدى غىياسىدىن مەھمۇدتىن نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلىشكە ئالدىراپ.

ـــ مەن سۇپتايدىن ماڭغان كۈنىنىڭ ئەتىسى چۈشكە يېقىن شەھەرگە كىردىم. خەنزۇ بازىرىدىكى دەڭگە چۈشۈپ، بىر

ئاشپۇزۇلغا كىرىپ قورساقنى توقلىدىم، ئاندىن 1910 ـ يىلى نوغاي داموللامنىڭ تەشەببۇسى بىلەن تاشلەپكىدە قۇرۇلغان تاتار مەسچىتىنىڭ يېنىدىكى «نوغاي مەكتىپى» گە ئۇدۇللا باردىم. ـــ دېدى مەھمۇد. ئۇ بىر ئاز تۇرۇۋېلىپ، سۆزىنى يەنە داۋام قىلدى. ـــ مەكتەپتە نوغاي داموللام بار ئىكەن، ئۇ زات مېنى كۆرۈپ دەمالىققا تونۇيالماي قاراپ قالدى. «ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئۇستاز» دەپ ئۆزۈمنى تونۇشتۇردۇم. «سۈپتايدىكى مەھمۇد بولىمەن، ئاتابەكرى شاڭيونىڭ بالىسى» دەپ، تونۇشلۇق بەردىم. ئۇ زات: «ۋاي بالام، مەھمۇدمۇسەن؟ ۋاقىت نېمىدېگەن تېز ئۆتكەن، چوپچوڭلا يىگىت بولۇپ كېتىپسەن، ھە، ئەھلى مەھەللە ئامانچىلىقمۇ؟ ئاتابەكرى شاڭيو ياخشى تۇرۇۋاتامدۇ؟» دەپ مېنى قۇچاقلاپ، سۆيۈپ كەتتى. ئاندىن ئۆز بالىسىدەك بولۇپ كەتكەن مەكتەپ ئەھۋالىنى تەپسىلىي سورىدى. مەنمۇ ئالدى بىلەن ئۆزىنى يوقلاپ كەلگەنلىكىمنى، ئاندىن مەكتەپنىڭ بەزى كەم ـ كوتە نەرسىلىرىگە كەلگەنلىكىمنى ئېيتتىم. ئۇ زات سەل شۇكلىشىپ قالدى. نوغاي داموللام بېشىغا ئاق سەللە، ئۇچىسىغا ئاق ئۇزۇن چەكمەن چاپان كىيىۋالغانىكەن. ئېگىز، يوغان بەستى سەل ئورۇقلاپ قالغاندەك، قاڭشارلىق بۇرنى ئاستىدىكى بۇرۇتى بىلەن قىسقا قىرقىم ساقىلىغا ئاق سانجىلغان بولۇپ، قارا قاشلىرى ئاستىدىكى بۇركۈتنىڭ كۆزىدەك نۇرلۇق كۆزلىرى يەنىلا ئۇ زاتنى شۇنچىلىك سۈرلۈك، ھەيۋەتلىك كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ، ـــ دېدى مەھمۇد نوغاي داموللىنىڭ تەق ـ تۇرقىنى، روھىي ھالىتىنى غىياسىدىنغا تەپسىلىي سۆزلەپ.

ـــ ھەرھالدا ئۇ تەقسىر ياخشى تۇرۇپتۇ، ئابدۇمۇتائالى خەلپىتىمنى كۆرەلمىدىگىمۇ؟ ـــ دېدى غىياسىدىن ئابدۇمۇتائالى خەلپەتنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقماقچى بولۇپ.

ـــ ياق، ئۇ زاتنى كۆرەلمىدىم. نوغاي داموللامنىڭ دېيىشچە، ئۇ زات مەككىگە ھەج قىلغىلى كېتىپتۇ.

— ئۇلۇغ ئاللا ئىگەم ئۇ تەقسىرنىڭ ھەجىنى قوبۇل قىلغاي، — دېدى غىياسىدىن كۆڭلى سەل مىسكىنلىشىپ.

— نوغاي داموللامنىڭ دېيىشىچە. بۇ يىل — 1928 - يىلى تازا خەيرلىك بولماي قاپتۇ. غۇلجىدا يېڭىدىن ئەلەم بولۇپ ئولتۇرغان ئىبراھىم ئىسمىلىك ساقىلى شالاڭ، سېرىق چىشلىق ئادەم ۋە دوتەي يامۇلنىڭ خىزمەتچىسى ئادىلبەگ دېگەنلەر «غۇلجىدا ھۆكۈمەتكە قارشى ھەرىكەتلەر زورايماقتا» دەپ يالاڭ زېڭشىنغا بىر پارچە مەلۇمات يوللاپتۇ. خەلقنى نادانلىقتا قالدۇرۇپ، ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىنى قورۇپ ئۆگىنىپ كەتكەن بۇ يەرلىك خاقان دەرھال بۇيرۇق چۈشۈرۈپ ھەر قايسى ناھىيە، يېزىلاردا ئەۋج ئېلىۋاتقان يېڭىچە مەكتەپلەر بىلەن مەدەنىيەت مايسىلىرىنى نابۇت قىلىشقا بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ. بۇنىڭ بىلەن 1915 - يىلى مۇسا بايلارنىڭ يارىمى بىلەن چەت ئەللەردە ئوقۇغان ئابدۇراخمان ئەپەندى قاتارلىقلارنى قولغا ئېلىپ ئۇرۇمچىگە ئېلىپ كېتىپتۇ. ئۇلارنىڭ گۇناھى يېڭىچە مەكتەپ، دوختۇرخانا ئېچىپ يېڭىچە تەنتەربىيەنى يولغا قويغانلىقى بوپتۇ. مۇشۇ مەزگىلدە ئابدۇمۇتائالى خەلپەت ئاكتىپ رول ئوينىماپ، ئاكتىپ پائالىيەت قىلغانلىقى ئۈچۈن بۇ ھەزرەتمۇ قارىلىنىپتۇ. ئىبراھىم ئەلەم ئابدۇمۇتائالى خەلپىتىمنى: «بۇرنىنىڭ نوخلىسى ئۆسۈپ قالدى، نوخلىسىنى ئالمىمىز» دەپ، ئۇ ھەزرەتنىڭ «مۇئەللىم ئاۋۋال»، «مۇئەللىم سانى» دەيدىغان تىل ۋە ھېساب دەرسلىكلىرىنى كۆيدۈرۈۋېتىپتۇ. مۇتەئەسسىپ، جاھىل مۇللىلار چېقىمچىلار بىلەن بىرلىشىپ، ھەرقايسى يەرلەردە «ئازدۇرغۇچىلارنى تازىلاش كېرەك» دەپ چۇقان كۆتۈرۈپ، ئابدۇ مۇتائالى خەلپىتىمنى: «ھەممە ئىشنىڭ باشلامچىسى» دەپ، ئۇ زاتنى يوقىتىشنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ. بىراق، يېڭىلىقنى قوللايدىغان غۇلجا بايلىرى بۇ زاتنى قوغداپ، بۇ يىل ھەرەمگە ماڭدۇرۇپتۇ، — دېدى مەھمۇد نوغاي داموللىدىن ئاڭلىغانلىرىنى

غىياسىدىنغا سۆزلەپ بېرىپ.

ــ ياخشىلارنىڭ دۇشمىنى كۆپ. نوغاي دامۇللام بىلەن ئابدۇمۇتائالى خەلپىتىم ئۆمۈر بويى خەلقنىڭ ئاقارتىش ئىشلىرىغا قان ـ تەرىنى سىڭدۈردى، ئەجىر قىلدى، جاپا ـ مۇشەققەت تارتتى. لېكىن، ئۇ زاتلار بۇ جاپالارنى راھەت دەپ بىلدى. ئەلنىڭ ئوتىدا كۆيۈپ، سۈيىدە ئاقتى. بىراق، جاھىل، مۇتەئەسسىپ، نادانلار ئۇلارنى دۇشمەن بىلدى. ھەي، نادانلىق بىلەن چېقىمچىلىق بىزنىڭ قېنىمىزغا سىڭىپ كەتكەنمۇ نېمە؟ ــ دېدى غىياسىدىن ئاچچىقلىنىپ. ئۇنىڭ قوشۇمىلىرى تۇرۇلدى، كۆزلىرىدىن غەزەپ ئوتلىرى يېنىپ، كىملەرگىدۇر بىرلىرىگە ئاچچىق قىلىۋاتاتتى.

ــ نوغاي دامۇللامغا تەگمەپتۇمۇ؟

ــ ئۇنىڭغا چېقىلمايدىغان ئىش بولامدۇ؟ ئۇنىمۇ ئانچە ـ مۇنچە ئۇچۇقداپتۇ. بىراق، ئۇ تاتار بولغانلىقى ۋە باشقا دۆلەتتىن كەلگەنلىكى ئۈچۈن ئانچە تېگىپ كەتمەپتۇ. نۇرغۇن ئىشلاردىن چەكلەپتۇ. بىر قىسىم دەرسلىكلەرنى ئۆتكىلى قويماپتۇ.

ــ ئۇ زاتقا نەگە بارسا ئارامچىلىق بولماپتۇ ـ دە ! ئۇنى بۇ يەردىمۇ جاھىل موللىلار تۇرغۇزمىغان شەرئى ئىسلامغا چېقىپ، ــ دېدى غىياسىدىن.

ــ شۇنداق، ھەر بالا ئۆزىمىزدىن كىچىلىۋاتىدۇ. ھۆكۈمرانلار نادانلىقىمىزدىن، قۇمدەك چېچىلاڭغۇلۇقىمىزدىن پايدىلىنىۋاتىدۇ، ــ دېدى مەھمۇد.

ــ ھەي، ئەل ئوغلانلىرىنىڭ بېشىغا يەنە بالا ـ قازا يېغىپتۇ ـ دە !

ــ چەت ئەللەردە ئوقۇپ كەلگەن، مەكتەپ ئېچىپ ئەلنىڭ دىلىنى يورۇتۇش ئۈچۈن جان كۆيدۈرگەن ئىلغار پىكىرلىك كىشىلەر دۇشمەن دەپ قارىلىنىپتۇ، ــ دېدى مەھمۇد قوشۇمىسىنى تۇرۇپ.

— بىزدىنمۇ جاھىل، مۇتەئەسسىپ، نادانلارنى سۆيۈرۈپ تاشلايدىغان مۇستاپا كامالدەك بىرسى چىقمىدى. شۇنداق بولسا دىنىي تونۇغا ئورنىنۇبلىپ خەلقىمىزگە زۇلۇم سېلىۋاتقانلار يوقىلاتتى، — دېدى غىياسىدىن.

مەھمۇد بىلەن غىياسىدىن پاراڭلىشىپ غىياسىدىنىڭ ئۆيىگە كەلدى. مەھمۇد غۇلجىدىن چىققاندىن بېرى، ئامىنەنى كۆرۈپ باقمىغانىدى. بۈگۈن مەھمۇدنىڭ غىياسىدىنىڭ ئۆيىگە كېلىشىمۇ ئامىنەنى كۆرۈش ئۈچۈن ئىدى. چۈنكى، ئامىنەنىڭ ئۆيى غىياسىدىنلار بىلەن بىر يەردە ئىدى. مەھمۇد ئامىنەنى بەكمۇ سېغىنغانىدى. ئامىنە مەھمۇدنىڭ ياتسا ـ قوپسا زادىلا يادىدىن چىقمىدى. مەھمۇدنىڭ ھازىرقى غەشلىك كۆڭلىنى پەقەت ئامىنەنىڭ ئىللىق، مېھرىلىك بېقىشىلا يورۇتالايتتى.

مەھمۇد بىلەن غىياسىدىن ئامىنە دائىم ئەپكەش كۆتۈرۈپ سۇغا چىقىدىغان بۇلاق بويىغا كەلدى. بۇ بۇلاق مەھەللىنىڭ باش تەرىپىدىكى ساينىڭ بويىدا بولۇپ، يېنىدىن بۇ مەھەللىنىڭ ھاياتلىق مەنبەسى بولغان سۈپتاينىڭ چوڭ سۈيى ئېقىپ ئۆتىدۇ. بۇلاق ئەتراپىنى قېلىن قارىياغاچ، تال، چاتقاللىق ئوراپ تۇرىدۇ. بۇلاق سۈيى ئېقىننى بويلاپ ئون چاقىرىمدەك ئېقىپ چوڭ سۇغا قوشۇلۇپ كېتىدۇ. ئەتراپى يېشىللىق، چىملىق. باھار قۇشلىرى بۇ يەرنى سايرىشىپ ئاۋاتلاشتۇرىدۇ، بۇلاقنىڭ يۇقىرى تەرىپى قويۇق چاتقاللىق، جاڭگاللىق بولۇپ، ئاق قۇ، قاقىرلار ماكان قىلغان. ھەر يىلى ئەتىيازدا بۇ جانىۋارلار بۇ يەرگە كېلىپ بالىلاپ، كۆزدە يەنە ئۆز يەرلىرىگە كېتىپ قالىدۇ. ئەتىيازدا، يامغۇر ياغقان ۋاقىتلاردا ساينىڭ سۈيى لاي بولۇپ، ئادەم ئىچكۈسىز بولۇپ كېتىدۇ. بۇنداق چاغلاردا، مەھەللىنىڭ بارلىق ئادەملىرى ئېشەك، ئۆكۈزلىرىگە ياغاچ تۆڭلارنى ئارتىپ بۇ بۇلاققا كېلىپ بۇلاقتىن سۇ توشۇيدۇ. قىزلار بولسا ئەپكەش چېلەك، قۇم چۆگۈنلەرنى كۆتۈرۈشۈپ بۇ يەردىن سۇ توشۇيدۇ.

مۇنداق چاغلاردا بۇ بۇلاق بېشى ئاۋاتلىشىپ كېتىدۇ. قىز ـ يىگىتلەر بىر ـ بىرىگە چاقچاقلىشىپ، قاش ئاتىدۇ، سۇ سېلىك بېقىشىدۇ، يۈرەك سۆزلىرىنى بىر ـ بىرىگە ئاشكارا، يوشۇرۇن دېيىشىدۇ. مۇشۇ بۇلاق بويىدا بىر ـ بىرىگە ئېلىپ كەلگەن سوۋغىلارنى بېرىشىدۇ. بۇنداق چاغلار ئاق كۆڭۈل، ساددا، سەمرا ئوغۇل ـ قىزلىرى ئۈچۈن تولىمۇ كۆڭۈللۈك، ئۇنتۇلغۇسىز مىنۇتلار بولىدۇ...

بۇ بۇلاق مەھمۇد بىلەن ئامىنەنىڭ دائىم ئۇچرىشىدىغان كونا جايى. شۇڭا، بۇ بۇلاق مەھمۇدقا تولىمۇ يېقىملىق، ئىللىق بىلىنىدۇ. شۇڭا، مەھمۇد بۇلاق سۈيىدىن قانماي ئىچىدۇ، يۈز ـ قوللىرىنى يۇيىدۇ، شىلدىرلىغان، كۆزنى چاقنىتىپ ژىلىدىغان بۇلاق سۈيىدىن ئامىنەنىڭ شولىسىنى كۆرگەندەك بولىدۇ. ئۇلارنىڭ تالاي گۈزەل ئەسلىمىلىرى مۇشۇ بۇلاق بويىدا قالغان. ساپ، ساددا سۆيگۈ ـ مۇھەببىتىگە مۇشۇ شىلدىرلاپ ئېقىپ يالپۇزلارنى سۆيۈپ ياشارتقان تىنىمسىز بۇلاق گۇۋاھ. ئۇلارنىڭ چىن سۆيگۈسىمۇ بۇلاق سۈيىدە يالپۇزلاردەك كۆكەرگەن، ياشارغان. ئۇلارنىڭ شېرىن ـ شېكەر سۆيگۈ سۆزلىرىگە، قۇلاق يېقىپ پىچىرلاشلىرىغا، ئوتلۇق، مۇھەببەتلىك بېقىشلىرىغا، قوڭغۇراقتەك، نازلىق كۈلكىلىرىگە، ئەركىلەشلىرىگە، ناز ـ خۇلق بىلەن جىلمىيىشلىرىغا مۇشۇ بۇلاق سۈيى شىلدىرلاپ جور بولغان، مەست بولۇپ تاشتىن ـ تاشقا سەكرەپ ئاققان ئەمەسمۇ ! ئۇلارنىڭ چىن سۆيگۈسى مۇشۇ بۇلاق سۈيىدەك ساپ ۋە تۇگمەس ئىدى !...

مەھمۇد بىلەن غىياسىدىن بۇلاق بويىغا كېلىپ، ئالدى بىلەن بۇلاق سۈيىدە يۈز ـ قوللىرىنى يۇدى. سۇپسۇزۇك، سوغۇق بۇلاق سۈيى ئۇلارنىڭ ئىرۇلىرىنى ئويغاتتى، ئۇلار بۇلاق سۈيىدىن قېنىپ ئىچىشتى.

ـــ ئۇھ !... ئەجەب يۈرەككە تەگدى بۇ بۇلاق سۈيى، ھەقىقىي

ئەركەك سۇ ـ دە، يۇرەككە داۋا !... ـــ دېدى مەھمۇد بۇلاق سۈيىدىن ئوچۇملاپ ئىچىپ تۇرۇپ، ـــ بىزنىڭ بۇ يەرگە كەلگەنلىكىمىزنى ئامىنە بىلەمدۇ؟

ـــ بىلمىدۇ، مەن خەۋەر قىلىپ قويغان، ـــ دېدى غىياسىدىن.

مەھمۇد بىلەن غىياسىدىن بۇلاق بويىدىكى چىملىقتا ئۆزلىرىنى ئوڭدىسىغا تاشلاپ، ئاسمانغا قاراپ يېتىشتى. سەھەردە ھاۋا يامغۇردىن كېيىن ئېچىلىپ كەتكەن بولۇپ، يەر ـ زېمىن بەكمۇ گۈزەللىشىپ كەتكەنىدى. چەكسىز ئاسمان زۇمرەتتەك سۈزۈك ۋە كۆپكۆك، ئاندا ـ ساندا ئاق ماموقتەك بۇلۇتلار ھەر خىل شەكىللەردە ئۆتۈشۈپ تۇرىدۇ. تۇرلۇك قۇشلار ئۇيان ـ بۇيان ئالدىراپ ئۇچۇشماقتا. ئابرال تېغىنىڭ ئۇستىدىكى زەڭگەر بوشلۇقتا، بىر جۇپ بۇركۇت قانات سوزۇپ پەرۋاز قىلماقتا. مەھمۇد بىلەن غىياسىدىن ئاسمانغا قاراپ خىيال بىلەن ياتماقتا، ئۇلارنىڭ خىياللىرى شۇنچىلىك شېرىن ۋە تاتلىق ئىدى. ئۇلار چەكسىز خىياللار بىلەن بولۇپ كېتىپ، بۇلاق بويىغا ئادەم كەلگەنلىكىنى بىلمەي قېلىشتى. بۇلاق بويىدىن كېلىۋاتقان چېلەككە قاپاق چۆمۈچ بىلەن سۇ قۇيغاندىكى ئاۋاز ئۇلارنى چۆچۈتۈپ ئويغاتتى، مەھمۇد چاپسان ئورنىدىن تۇرۇپ بۇلاق بويىدا سۇ ئېلىۋاتقان ئامىنەنى كۆرۈپ خىجىللىقتا قىزىرىپ كەتتى.

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ياخشىمۇسىز، سەت بوپتۇ، سىزنى كۆرمەي قاپتۇق.

ـــ ياخشىمۇسىز، قارىسام خىيال سۈرۈپ يېتىپ كېتىپسىلەر، شۇنىڭ بىلەن سىلەرنىڭ خىياللىرىڭلارنى بۇزماي دېدىم، ـــ دېدى ئامىنە قىزىرىپ. ئۇ خىجىللىقتا قىزارغانداۋ ئىككى مەڭزى قىزىرىپ پىشقان ئالمىدەك رەڭلىنىپ، ئۇنى تېخىمۇ گۈزەللەشتۈرۈۋەتتى.

www.uyghurkitap.com

ـــ بىزده باشقا نېمە خىيال بولسۇن، سىزنى ئوبلاۋاتقان شۇ، ـــ دېدى مەھمۇد ئامىنەگە چاقچاق قىلىپ.

ئامىنە گەپ قىلماي، چېلەكلەرگە قاپاق چۆمۈچ بىلەن سۇ ئالدى، سۇپىسۇزۇك بۇلاق سۇيى چېلەككە ئاۋاز چىقىرىپ سوزۇلۇپ قۇيۇلماقتا. سۇ ئالغاندا ئامىنەنىڭ ئىككى تال تومۇر ئۆرۈم چېچى ئالدىغا چۈشۈپ، ئۇنى ئاۋارە قىلىۋاتاتتى. ئۇ بىر قولى بىلەن چاچلىرىنى كەينىگە قايرىپ ئېلىپ تاشلايتتى. ئۇنىڭ ئەمدىلا كۆتۈرۈلۈپ چىققان ئالمىدەك ئىككى كۆكسى چىت كۆڭلىكىنى كۆتۈرۈپ ئۇنى تېخىمۇ جەلپكار قىلغانىدى. مەھمۇدنىڭ نۇرلۇق كۆزلىرى ئۇنىڭ كۆكسىگە قادالغاندا، ئاجايىپ بىر سېزىم بىلەن تولغانىدى. ئۇ قىزنىڭ سېھىرلىك كۈچىگە ھەيران بولدى.

ـــ شەگە كىرىپ چىقتىڭىزمۇ؟ ئۇ تەرەپتىكى تونۇش - بىلىشلەر ئامانمىكەن؟

ـــ ئامانكەن، ياخشى تۇرۇپتۇ، ھەممىسى سىزگە سالام ئېيتتى، ـــ دېدى مەھمۇد گەپ ياساپ. ئۇلارنىڭ قىزغىن پاراڭلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن غىياسدىن ئاللىبۇرۇن ئۆزىنى دالدىغا ئالغانىدى.

مەھمۇد بۇلاق بويىغا، ئامىنەنىڭ يېنىغا كەلدى، ئۇلار بۇلاق بېشىدا ئولتۇرۇپ پاراڭغا چۈشتى. ئامىنە چۆمۈچ بىلەن سۇنى خۇددى پىشۇرغان سۈتنى ئېچىز - ئېچىز كۆتۈرۈپ قازاندىن چۆمۈچ بىلەن سورۇپ قاچىغا ئالغاندەك، چېلەكلەرگە ئالدىرماي چۆمۈچ بىلەن سورۇپ قۇيماقتا.

ـــ شەھەردىن سىزگە باشقا نېمە ئېلىپ چىقالمىدىم. ئاددىي بولسىمۇ مۇنۇ زۇننارنى ئالغاچ چىققانىدىم، بوينىڭىزغا ئېسىپ قويساي، ـــ دېدى مەھمۇد قىزىرىپ - تاتىرىپ ئارانلا. ئۇ غۇلجىدىن ئامىنەگە بىر ئالتۇن زۇننار ئېلىپ چىققانىدى.

ـــ نېمە قىلغىنىڭىز بۇ، ئادەمنى خىجىل قىلىپ، سەت

بولىدۇ. ئادەمنى نومۇس قىلدۇرماڭ! ــ دېدى ئامىنە يەرگە قاراپ.

ــ ئۇنداق دېمەڭ، بۇ مېنىڭ كۆڭلۈم، ئاددىي بولسىمۇ قوبۇل قىلىڭ. مۇھەببىتىمىزنىڭ يادنامىسى بولۇپ قالسۇن.

ــ بەك ئاۋارە بولۇپسىز، ياخشى كۆڭلىڭىزگە رەھمەت!

ــ يېقىن كېلىڭ، ئۆز قولۇم بىلەن بوينىڭىزغا ئېسىپ قوياي، ــ دېدى مەھمۇد قولىنى ئامىنەنىڭ قولىنى تۇتۇشقا ئۇزارتىپ، ئامىنە خجىل بولۇپ، قىزىرىپ ئۇيالدى. مەھمۇد قولىنى ئۇزارتىپ ئامىنەنىڭ قولىنى تۇتۇشى بىلەن ئۇ تىل ئارقىلىق تەسۋىرلىگۈسىز ئوتلۇق بىر سېزىم بىلەن ئۇنىڭ كۆزىگە قارىدى ـ دە، يەنە كۆزىنى باشقا ياققا ئېلىپ قاچتى. چۈنكى، ئامىنە مەھمۇدنىڭ نۇرلۇق، مۇھەببەتلىك كۆزلىرىنىڭ تەپتىگە بەرداشلىق بېرەلمەي قالغانىدى. مەھمۇد زۇننارنى قۇتىدىن چىقىرىپ ئامىنەنىڭ ئاپپاق بوينىغا ئېسىپ قويدى.

ــ رەھمەت! ... ــ دېدى ئامىنە چەكسىز ھۆرمەت، مۇھەببىتى بىلەن مەھمۇدقا چىن دىلىدىن سۆيۈنۈش ئىلكىدە رەھمەت ئېيتىپ.

مۇشۇ تاپتا ئامىنەنىڭ قەلبىمۇ مەھمۇدنىڭ ئوتلۇق مۇھەببىتىنىڭ يالقۇنلۇق تەپتىدە، شاختا پىشىپ مەي بولغان ئالمىغا، پىلەكتە پىشىپ قەنت بولغان قوغۇنغا ئوخشاپ قالغانىدى. مەھمۇد ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ ئايرىلماس بىر تەركىبىي قىسمى بولۇپ قالغانىدى. ئۇ مەھمۇد ئۈچۈن بارلىقىنى، كۈلكىسىنى، سۆيگۈسىنى، ناز ـ خۇلقىنى، ھەممە نەرسىسىنى تەقدىم قىلىشقا تەييار ئىدى.

ــ ئامىنەم، بىز توي قىلايلى، ئۆيىڭىزگە ئەلچى كىرگۈزەي، قانداق دەيسىز؟ ــ دېدى مەھمۇد. ئامىنە ھۆپپىدە ئانارەك قىزاردى. ئۇ بېشىنى بۇلاق سۈيىدىن كۆتۈرمەي، ئۇن ـ تىنسىز بۇلاق سۈيىنى چۆمۈچ بىلەن ئويناپ ئولتۇراتتى.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتاپ تور بېكىتى

— گەپ قىلمايسىزغۇ، يا تويغا رايىڭىز يوقمۇ؟ — ياندۇرۇپ سوردى مەھمۇد.

— ئۇنداق ئەمەس، ئۆيدىكىلەر نېمە دەيدىكىن.

— سىزلا قوشۇلسىڭىز چوڭلارنىڭ ئىشى ئوڭاي، ئۇلارنى يۈرت چوڭلىرى ھەل قىلىدۇ.

— ئىختىيارىڭىز، — دېدى ئامىنە. مەھمۇد خۇشاللىقىدىن دوپپىسىنى ئاسمانغا ئېتىپ سەكرەپ ۋارقىرىغۇسى كەلدى. بىراق، يېنىدا ئامىنەنىڭ بارلىقىنى بىلىپ ئۇنداق قىلمىدى. ئامىنەنىڭ بويىدىكى ئالتۇن زۇننار بولسا قۇياش نۇرىدا، بۇلاق سۈيىدە چاقناپ ئەكس نۇر پەيدا قىلدى. يېقىن تۇرغان بىر جۈپ گەۋدىنىڭ ئەكس شولىسى بۇلاق سۈيىدە جىلۋە قىلاتتى ...

20

مەھمۇدنىڭ تويى مۇشۇ ئالتۇن كۈزدە بولدى. ئالدى بىلەن مەھمۇدنىڭ ئەلچىلىرى دۆلەتباينىڭ ئىشىكىنى ئاچتى. ماقۇل جاۋاب ئالغاندىن كېيىن، رەھمەت تەزىم دەپ چاي ئىچۈرۈلدى. ئارقىدىن توي كۈنى بېكىتىلىپ تەييارلىق باشلاندى. تويغا ياخشى تەييارلىق قىلمىسا بولمايتتى.

ئاباباكرى شاڭيو ئون نەچچە يىل يۈرت سوردى. خەقنىڭكىنى يېدى ـ ئىچتى. ئۇنىڭ بۇ يۈرتتىلا ئەمەس، يېقىن ـ يىراقتىكى يۈرت ئىچىدە خېلى ئابرۇيى بار ئىدى. ئاباباكرى شاڭيو دېسە، بۇ تۆڭگىرەكتە ئۇنى تونۇمايدىغان ئادەم يوق. شۇڭا، ئاباباكرى شاڭيو ئەلگە سالغان داستىخانىنىڭ ئاددىي بولۇپ قېلىشىنى ھەرگىز خالىمايدۇ. ئۇنىڭدا شاڭيولۇق مەنسىپى بولغان بىلەن ئۇ كىچىك ـ كۆندۈز ئەلنىڭ غېمىنى يەيدىغان خەلقپەرۋەر، مەرىپەتپەرۋەر شاڭيو ئىدى. مۇشۇ تەرىپىلا ئۇنى كاتتا ئىناۋەتكە ئىگە قىلىپ، يۈز ـ ئابرۇي بەرگەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە سۈپتايىدا

تۇنجى پەننىي مەكتەپنىڭ ئېچىلىشىغا كاتتا كۈچ چىقارغان، ئۆزى باشلامچىلىق قىلىپ يېتىم - يېسىرلارنىڭ بېشىنى سىلاپ، ئۇلارنىڭ بالىلىرىنى كۆپلەپ ئوقۇتقان. مەكتەپنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن قوللاپ، قېينىچىلىقلىرىنى ھەل قىلىپ كەلمەكتە. ئۇ ھەر يىلى ئۆشرە - زاكاتنى مەكتەپكە بېرىدۇ. يۇرت خەلقىنى ھەربىر تەلەندۇرۇپ، مەكتەپنى كېڭەيتىپ سالدى. بالىلارنى ئازادە، يورۇق سىنىپلاردا ئولتۇرۇپ دەرس ئوقۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە مەھمۇدنىڭمۇ ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتقىنىغا خېلى يىللار بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ بالىلارغا دەرس ئۆتۈشتىكى ماھارىتىمۇ يۇقىرى، ئەل - يۇرتنىڭ غېمىنى يەيدۇ. يۇرت ئىچىدىكى بەزى ئادالەتسىزلىكلەرنى دائىم دادىسىغا ئېيتىپ، يوقسۇللارنىڭ دەردىگە يېتىدۇ. بەزىدە ئەلنىڭ ئىشى توغرۇلۇق دادىسى بىلەن گەپمۇ تالىشىپ قالىدۇ. شۇڭا، يۇرت خەلقى مەھمۇدنى ھۆرمەتلەپ، «مەھمۇد ئەپەندى» دەپ ئاتايدۇ.

مەھمۇد تويدىن بۇرۇنقى تەييارلىقلىرىغا چۈشۈپ كەتتى. ئاغىنە - ئۆتكۈلىرىنى يىغىپ، ئاۋۇال ئۆكۈزلەر بىلەن كۈنگەيگە چۈشۈپ تويلۇق نانلارنى ياقىدىغانغا تېۋىلغىلارنى ئېلىپ چىقتى. ئاندىن ئاق بوز كىگىزلەرنى شامال ياخشى تېگىدىغان يەرگە سېلىپ بۇغدايلارنى شامالغا سورىدى. ئەخلەت ۋە توپىلىرىنى شامالغا ئۇچۇرۇۋەتكەندىن كېيىن، بۇغدايىنىڭ ئالدى تەرىپىنى تاغارلارغا قاچىلاپ، قۇيرۇق تەرىپىگە غەلۋىر سېلىپ ئۆرۈپ تازىلىدى. بۇغدايغا ئارىلىشىپ قالغان تاش، داتىگالىلارنى ئىلغىدى. ئاندىن ئۇچ ئۆكۈزگە ئۈزۈن ئالا تاغارلارنى ئارتىپ ئارقان بىلەن مىختا قىلىپ باغلىدى، ئۆكۈزگە ئارتقان تاغارنىڭ ئالدىغا كەتمەسلىكى ئۇچۇن ئۆكۈزگە كۇتلۇك، كەينىگە كەتمەسلىكى ئۇچۇن ئۆمۈلدۈرۈك سېلىپ چىڭ قىلىپ باغلىدى. مەھمۇد ئۆيىدىن تويغا ياققان ياغلىق قاتلىما توقاچلارنى بىر

خالتىغا سېلىپ ئاچىقىپ ئۆكۈز ئوستىدىكى تاغارنىڭ بىر چېتىدىكى ئارقانغا مەھكەم باغلىدى. مەھمۇد، غىياسىدىن، ھاجى كىچىك قاتارلىقلار ئاتلارغا مىنىپ ئۆكۈزلەرنى ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ، مەھەللىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى ۋەلىئاخۇن بايىنىڭ تۇگمىنىگە ئۇن تارتىپ كېلىش ئوچۇن ماڭدى. ئۇلار پارائ بىلەن بولۇپ كېتىپ تۇگمەنگە بارار يول بويىدىكى بىساتاينىڭ ئەسكى تېمىغا بېرىپ قالغانىدى.

بۇ تاشلاندۇق ئەسكى ئۆينىڭ ئورنى بولۇپ، بىر زامانلاردا بىساتاي دېگەن ئادەم ئولتۇرۇپ تاشلاپ كەتكەچكە، كېيىنكىلەر بۇ ئەسكى تامنىڭ ئورنىنى «بىساتاينىڭ تېمى» دەپ ئاتاشقانىدى. ئەسكى تام يول بويىدىكى ساينىڭ ئىچىگە ئەگىپ كىرىدىغان يەرگە جايلاشقان بولۇپ، چۆللۈكتىكى بۇ ئەسكى تام ئادەملەرگە سۇرلۇك كۆرۈنەتتى.

ـــ كىچىك ۋاقىتلىرىمىزدا بۇ يەردىن كۆندۈزىمۇ ئادەمنى سۇر بېسىپ، قورقۇپ ئوتەلمەيدىغان. چۈنكى، چوڭلار «بۇ ئەسكى تامدا جىن بار، بەزىدە ئۆچكە بولۇپ، بەزىدە چىرايلىق بىر قىز بولۇپ يالغۇز ئۆتسەڭ ساڭا كۆرۈنىدۇ، ئارقاڭدىن ئەگىشىدۇ.» دەپ، بىزنى قورقۇتاتتى. شۇ سەۋەبلىك كۆندۈزلىرىمۇ يالغۇز ئۆتەلمەيتتۇق. ناۋادا يالغۇز ئۆتۈپ قالساق ئادەمنى ۋەھىمە بېسىپ قارا تەرگە چۆمۈلۈپ كېتەتتۇق. ھېلىقى ئۆچكە جىن كەينىمىزدىن كېلىپ تارتىدىغانىدەك، كەينىمىزدىن بىر نېمە شىپىرلاپ كېلىۋاتقاندەك بىلىنىپ، پۈت ـ قولىمىزدا جان قالمايتتى، كەينىمىزگە قاراشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايتتۇق. بۇ ئەسكى تامدىن ئۆتۈپ كەتكۈچە كۆزىمىز تۆت بولاتتى. قانداقتۇر بىر ئاۋازلار ئارقىمىزدىن ۋارقىرىغاندەك قىلاتتى. دادىلىرىمىز ئۇن تارتىپ كەل دېسە، بېشىمىزغا بىر غەم چۈشەتتى، كۆز ئالدىمىزغا ئاشۇ ئەسكى تامدىكى ئۆچكە جىن كۆرۈنەتتى، ئامال بار يالغۇز بارماي باشقىلار بىلەن بىللە باراتتۇق. كېچىلىرى

يالغۇز ئۆتۈشۈمىز مۇمكىن ئەمەس ئىدى، ــ دېدى غىياسىدىن.

ــ بۇ ۋەلىئاخۇن بايىنىڭ ئالمىلىرىنى بالىلار تولا ئوغرىلاپ ئارام بەرمىگەندىن كېيىن، خەقنە تاراتقان ئەپقاچىتى گېپى ئىكەن، مۇشۇ كەمگىچە بۇ يەردە بىرەرىگە جىن تېگىپ ئايىنىپ سارىڭ بولۇپ قاپتۇ، دېگەننى ئاڭلىمىدۇق. ۋەلىئاخۇنمۇ ئەقىللىك ئادەم ئىكەن. مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن ئالمىلىرىنى بالىلارنىڭ كېچىسى ئوغرىلاپ كېتىشىدىن ساقلاپ كەپتۇ، ــ دېدى مەھمۇد غىياسىدىنىڭ سۆزىگە ئۇلاپلا.

ــ مۇشۇ ۋەلىئاخۇن بايىنى ئۆگەي ئانىنىڭ دەردىدىن ئۆيدىن كىچىك چىقىپ كېتىپ، يۇلتۇزدا باشقىلارنىڭ مالىلىرىنى بېقىپ يۈرگەندە، ئۇنىڭغا بىر خىزىر يولۇقۇپتىكەن دەيدۇ، ــ دېدى ھاجى كىچىك.

ــ ھە، دېگىنە ! قانداق بوپتىكەن ؟ ــ دەپ سورىدى ئۇلار ھاجى كىچىكتىن.

ــ دادامنىڭ دەپ بېرىشىچە، ــ دەپ ھېكايىسىنى داۋام قىلدى ھاجى كىچىك، ــ بىر كۈنى ۋەلىئاخۇن مال بېقىپ يالغۇز يۈرسە، ئاپپاق ساقاللىق، چىرايلىرىدىن نۇر تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان، شۇنداق چىرايلىق، قولىغا ھاسا تۇتقان بىر بوۋاي يېنىغا كەپتۇ. ۋەلىئاخۇن ئولتۇرغان ئورنىدىن دەرھال تۇرۇپ سالام بېرىپتۇ. بوۋاي سالامنى ئىلىك ئاپتۇ. ئۇلار خېلى پاراڭلاشقاندىن كېيىن، بوۋاي: «بالام، سەن كۆپ جەبىر ـ جاپا تارتىپسەن، ئەجرىڭنىڭ تېگى ئالتۇن، ئاقىۋىتىڭ ياخشى بولغاي» دەپ دۇئا بېرىپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. ئاندىن ئازراق مېڭىپلا يوقاپ كېتىپتۇ. ۋەلىئاخۇن ئويان ـ بۇيان قاراپتۇ. بىراق، بۇ چۆل ـ جەزىرىدە ھېچكىمنى كۆرەلمەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ۋەلىئاخۇننىڭ ئىشلىرى يۇرۇشۇپ بىر باغۋەنگە يولۇقۇپ باغۋەنچىلىكنى ئۆگىنىپتۇ.

ــ بۇ دۇنيا سىرلىق ئالەم، بىز ئويلىمىغان، بىز كۆرمىگەن

ئىشلار كۆپ، — دېدى غىياسىدىن. ئۇلار بىر جىلغىدىن ئۆتۈپ تۇرۇشىغا ئالدى تەرەپتىن توپا توزىتىپ بىر خادىم چىقتى كەلدى. ۋەلىئاخۇن بايىنىڭ ئاق سېرىق، تاتار قىزلىرىغا ئوخشاش كېتىدىغان كۆك كۆز، سېرىق چاچ، شوخ، ئەركە قىزى بىلەن بىرقانچە دوستى خادىكتە كۆلكە ـ چاقچاق بىلەن يېتىپ كەلدى. ھاجى كىچىك ئۇ قىزلارنى كۆرۈپ يىگىتلىكى تۇتۇپ قالدى بولغاي، قىزلارغا قاراپ:

— يول بولسۇن، خان قىزلار !... — دېدى ئۇلارغا چاقچاق قىلىپ. خادىكتىن پۇتنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇۋالغان ۋەلىئاخۇننىڭ ئەركە، شوخ قىزى مۇنداق قوشاق باشلىدى:

... خان قىزلارى بىز، بەگ قىزلارى بىز.
ئىشلەيدىغان سىز، ئويناىدىغان بىز.
ھا ـ ھا ـ ھا...

قىزلار ئاغزىلىرىنى قوللىرىنىڭ كەينى بىلەن توسۇپ كۈلۈشتى. ھاجى كىچىك قاتارلىقلار قىزلارنىڭ ئاغزىدىن قوڭغۇراقتەك جاراڭلىق، تاغ سۇلىرىدەك يېقىملىق چىققان بۇ چاقچاق قوشاقنى ئاڭلاپ دەماللىققا نېمە دېيىشنى بىلەلمەي بىر ـ بىرىگە قاراپ تۇرۇپلا قالدى. ئۇلار دائىم بۇ قىزلار بىلەن ئۇچرىشىپ قالسا ئاشۇنداق چاقچاقلىشىپ، ئېيتىشىپ قوياتتى. مەھمۇد ھاجى كىچىككە قاراپ شەرەت قىلدى. ھاجى كىچىك دەرھال ئېسىنى يىغىپ قوشاق توقۇشقا باشلىدى:

خان قىزلارى سىز، باغ قۇشلارى سىز،
كۆكتە قۇرغۇي بىز، ئۇۋلىنىدىغان سىز...

يىگىتلەرمۇ بوش كەلمىدى، قىزلارنىڭ قوشاق بىلەن قىلغان

چاقچاقلىرىغا قوشاق بىلەن جاۋاب بەردى. قىزلارنى خادىك بارغانچە يىگىتلەردىن يىراقلىتىپ ئېلىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ دىللارنى مەھلىيا قىلىدىغان، ياشلىق قەلبىلەرگە سۆيگۈنىڭ شېرىن ۋە ئازابلىق ئوتلىرىنى سالىدىغان يېقىملىق كۈلكىلىرى بۇ كەڭ سەھرانىڭ سۈزۈك، كۆك ئاسمىنىدا ئىزغىرىن شامالىلارغا قوشۇلۇپ لەيلەشكە باشلىدى. خادىكنىڭ ئارقىسىدىن كۆتۈرۈلگەن توپا ـ چاڭ گويا تونۇردىن چىققان كۆكۈچ ئىستەك ئاستا ـ ئاستا ئاسمانغا سوزۇلۇپ كۆتۈرۈلمەكتە. يىگىتلەر توپا ـ چاڭ ئىچىدە ئۆزلىرىدىن بارغانسېرى يىراقلاپ كېتىۋاتقان قىزلارنىڭ كەينىدىن خېلى ئۇزاق قاراپ قېلىشتى ۋە ھەسرەتلىك تىنىپ قويۇشتى. بۇ قىزلار ئۇلار ئۈچۈن ئېگىز شاختا مەي بولۇپ قىزىرىپ پىشقان ئالما ئىدى...

مەھمۇدلار پاراڭ بىلەن ۋەلىئاخۇننىڭ تۇغمىنىگە يېتىپ كەلدى. تۇغمەننى ۋەلىئاخۇن باي نەلەردىندۇر تېپىپ كەلگەن ئۇيغۇرچىنى بۇزۇپ سۆزلەيدىغان ئۇۋان دېگەن بىر روس ماڭدۇرۇۋاتاتتى.

ۋەلىئاخۇننىڭ بۇ تۇغمەن بىلەن باغنى بەرپا قىلىش كەچمىشلىرى مۇنداق ئىدى:

ۋەلىئاخۇن ئوبۇل ھاجىنىڭ چوڭ خوتۇنىنىڭ بالىسى بولۇپ، ھازىر قىرىق ياشلارغا كىرىپ قالغان، ئەقىل ۋە كۈچ ـ قۇۋۋەتكە تولغان، سۈپتايىدىكى چوڭ بايلارنىڭ بىرسى ئىدى. ۋەلىئاخۇن يەتتە ياشقا كىرگەندە ئوبۇل ھاجى ئايالى خانقىز بىلەن چىقىشالماي ئاجرىشىپ كەتتى. خانقىزدىن بولغان ۋەلىئاخۇن بىلەن ھىلالىدىن تىرىك يېتىم بولۇپ ئوبۇل ھاجىنىڭ قولىدا قالدى. كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي ئوبۇل ھاجى كىچىك خوتۇن ئالدى. ۋەلىئاخۇننىڭ ئاپىسىمۇ باشقا بىر يۇرتقا تۇي قىلىپ كېتىپ قالدى. ئۆگەي ئانىنىڭ قولىدا قالغان ۋەلىئاخۇن بىلەن ھىلالىدىن قاتتىق ئۆگەيلەشكە ئۇچرىدى. ئەمدىلا يەتتە ياشقا

كىرگەن ۋەلىئاخۇن دادىسىنىڭ كۆڭۈل بۆلمەسلىكى، ۋە ئۆگەي ئانىنىڭ يەكلىشى بىلەن ئۆيدە سۇ، ئوتۇن توشۇغۇچى رامىرتا مال باققۇچى بولۇپ قالدى. كىيىدىغان كىيىمگە، يەيدىغان ناننىڭ زار بولدى، ئاچ ـ توق، يىلنىڭ ـ يوپۇقۇ يوردى. قورسىقىنىڭ ئاچلىقىدىن ئۆز ئۆيىگە كېچىلىرى تۆڭلۈكتىن چۈشۈپ ئاڭ ئېلىپ يېدى. بۇنداق ئېغىر ئازابلىق كۈنلەر ئۇزاق داۋاملاشتى. بالىلىرىنىڭ بۇ ئەھۋالىنى بىلگەن ئوبۇل ھاجى كىچىك ئايالىغا چىش يېرىپ بىرنېمە دېيەلمىدى. چۈنكى، كىچىك ئايالى بەكمۇ چىرايلىق ھەم ئۆزى ھەددىدىن زىيادە ياخشى كۆرىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئايالىنى رەنجىتىپ قويۇشتىن قورقتى. ئايالىغا ئارتۇقچە گەپ قىلالمىدى. بۇنىڭ بىلەن ئوبۇل ھاجى بالىلىرىغا چىدىمايى، ئايالىدىن يوشۇرۇن ھالدا سىرتتا مال بېقىۋاتقان بالىلىرىغا نان، گۆشنى قوينىغا تىقىپ ئېلىپ چىقىپ بەردى. بۇنداق ئەھۋال ئۇزاق ۋاقىت داۋاملاشتى. ۋەلىئاخۇن ئون ئالتە ياشقا كىرگەندە، ئوبۇل ھاجىنىڭ كىچىك ئايالى ۋەلىئاخۇندىن بۇرۇن كىچىك ئوغلىنى ئۆيلىمەكچى بولدى. بۇنىڭدىن كۆڭلى قېلىپ رەنجىگەن ۋەلىئاخۇن تۇغۇلغان يۇرتىنى، ئەھلى مەھەللىنى تاشلاپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ بىر ۋاخ تاماق ئۈچۈن ياللىنىپ يۈرۈپ، باشقىلارنىڭ مالىلىرىنى بېقىپ ئاخىردا يۇلتۇزغا بېرىپ قالدى. ئۇ تەرەپكە بېرىپ بىر مېھرىبان باغۋەننىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدى. باغۋەنگە كۈنلۈكچى بولۇپ ئىشلىدى. تەجرىبىلىك باغۋەن ئاق كۆڭۈل، ئەمگەكچى ۋەلىئاخۇنغا ئۆزىنىڭ باغۋەنچىلىك تەجرىبىلىرىنى ئۆگىتىشكە باشلىدى. كىچىك ۋاقىتتىن باشلاپلا ئەمگەك بىلەن چېنىققان ۋەلىئاخۇن باغۋەنچىلىك بىلىملىرىنى كۆڭۈل قويۇپ ئۆگەندى. شۇنىڭ بىلەن بۇ باغۋەننىڭ ئىشەنچلىك شاگىرتى بولۇپ قالدى. ۋەلىئاخۇن تۇغۇلغان يۇرتىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن، ئانىسى خانىز باشقا يۇرتتىكى بىر دېھقان بىلەن تۇرمۇشلىنىپ

ئەمرۇللام ئاتلىق بىر ئوغۇل بالىلىق بولغانىدى. ئەمرۇللام ئۇچ ياشقا كىرگەندە ئاتىسى ئۆلۈپ كەتتى. خانقىز ئوغلى ئەمرۇللامنى ئېلىپ سۈپتايغا يېنىپ كەلگەندە، ئوبۇل ھاجى ئۆلۈپ كېتىپ ھىلالىدىنمۇ باشپاناھسىز قېلىپ، ئۇيغۇر - بۇ يەردە قېقىلىپ - سوقۇلۇپ يۈرگەن مەزگىلى ئىدى. شۇنىڭ بىلەن خانقىز ئۇنىمۇ يىنىغا تارتىپ باشقىلارنىڭ نانلىرىنى يېقىپ، كىرلىرىنى يۇيۇپ جان باقتى. بۇ مەزگىلدە يۇلتۇزدا باغۋەنچىلىق قىلىپ يۈرگەن ۋەلىئاخۇن سۈپتاي تەرەپتىن كەلگەن ئادەمدىن دادىسى ئوبۇل ھاجىنىڭ ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى بىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۆزى تۇغۇلغان يۇرتىنى سېغىنغان ۋەلىئاخۇن ئۇستازىنىڭ دۇئا، رازىلىقىنى ئېلىپ سۈپتايغا قايتتى. ۋەلىئاخۇن سۈپتايغا قايتىپ كېلىپ ئانىسى ۋە قېرىنداشلىرى بىلەن جەم بولدى. بىر ئائىلىنىڭ بارلىق يۈكىنى ۋەلىئاخۇن ئۆز ئۇستىگە ئالدى. بۇ مەزگىلدە تاغىسى ئەرشىدىننىڭ بەرگەن بىر ئېغىزلىق ئۆي، بىر موزايلىق كالا ۋە ئىككى تۇياق قويدىن باشقا ھېچ نەرسىسى يوق ئىدى. ۋەلىئاخۇن جان بېقىش كويىدا يەنە تاغىسى ئەرشىدىندىن ۋە تونۇش - بىلىشلىرىدىن ئازراق قەرز ئېلىپ تۇرمۇشقا كېرەكلىك نەرسىلەرنى غۇلجىدىن ئېلىپ چىقىپ سودا - سېتىق قىلدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى بارغانسېرى ياخشىلاندى. ئۇ مال بېقىش بىلەن دېھقانچىلىقنى بىرلەشتۇردى. بۇنىڭ بىلەن بىرقانچە يىل ئىچىدە قورۇسىدا مېلى بولغان، يانچۇقىدا پۇلى بار ھاللىق سەۋىيەگە كۆتۈرۈلدى. ئۇ سودا - سېتىق ئىشىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن مەھەللىنىڭ مەركىزىگە بىر سودا دۇكىنى ئېچىپ، تۇرمۇشقا كېرەكلىك نەرسىلەرنى سالدى. يېڭى قورۇ - جاي ياساپ، يېگىرمە مولۇق يەرنى قورشاپ، باغۋەنچىلىك ھۇنىرىنى ئىشقا سېلىپ مېۋىلىك باغ بەرپا قىلدى. بۇنىڭ بىلەن بۇ يۇرتتا باغۋەنچىلىكنىڭ ياخشى بولىدىغانلىقىنى بىلدى.

ئەمگەكچان، چېۋەر باغۋەن بۇنىڭ بىلەن قانائەتلىنىپ قالماي، يۇرت خەلقىگە تېخىمۇ ياخشى ئىش قىلىپ بېرىشنى مەقسەت قىلىپ، مەھەللىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى سۇ ئاقىدىغان ساينىڭ بويىدىن تېخىمۇ چوڭ بىر باغ بىنا قىلىشنى ئويلاشتى. شۇنىڭ بىلەن تەپسىلىي تەكشۈرۈش ئارقىلىق تۈپرىقى مۇنبەت، سۇ مەنبەسى مول، كۈن نۇرى تولۇق چۈشىدىغان، شامالدىن دالدا يەرنى تاللاپ تام بىلەن قورشاپ مېۋىلىك ۋە مېۋىسىز دەرەخ تىكىپ كۆكەرتىشنى پىلانلىدى. ئۇنىڭغا چوڭ ئوغلى ئابلەت ياردەملەشتى. ۋەلىئاخۇن باغ ئورنىنى مۇقىملاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، قورۇق تام سوقۇپ، ھەر تۈرلۈك مېۋىلىك ۋە مېۋىسىز كۆچەتلەرنى تىكىشكە باشلىدى. كېچە ـ كۈندۈز جاپالىق ئەمگەك قىلىش ئارقىلىق سۇ باشلايدىغان ئېرىق قازدى. سۇ قۇيۇش جەريانىدا، بىرقانچە قېتىم ئېرىقنى سۇ ئېلىپ كېتىپ، ئىككى ـ ئۈچ مېتىر چوڭقۇرلۇقتا يار بولۇپ كەتتى. بۇنىڭ بىلەن ئۇنۇمى ياخشى بولمىدى. مۇشۇنداق قىينىچىلىق شارائىتتا ۋەلىئاخۇن ھەر تۈرلۈك ئامال ـ چارىلەرنى ئىشلىتىپ، يار ئېلىپ كەتكەن يەرلەرنى توپا بىلەن تولدۇرۇپ، ئات، كالا، قويلارنى ھەيدەپ كېلىپ دەسسىتىپ چىڭدىدى، ئاز ـ ئازدىن سۇ ماڭدۇرۇپ تۇپراق بىلەن تولدۇردى. ئۇ ئوغلى بىلەن چىم قومۇرۇپ كېلىپ يارغا باستى، بىرقانچە قېتىم مۇشۇنداق جاپالىق ئەمگەك قىلىش ئارقىلىق تۇغانىنى پۈختا قىلىپ ياساپ چىقتى. باغقا تىككەن كۆچەتلەرنى ئۆز ۋاقتىدا سۇغاردى، كۆچەتلەرنىڭ تۈۋىگە ئوغۇت تۆكۈپ ئوغۇتلىدى. جاپالىق ئەمگەك، تىنىمسىز تەر تۆكۈش بىلەن ئاخىرى ئۈچ ـ تۆت يىلدا بۇ قاقاس دالا ياپيېشىل باغچىغا ئايلاندى. يۇز مو چامىسىدىكى بۇ باغ ۋەلىئاخۇننىڭ بۇ يۇرت خەلقىگە قىلىپ بەرگەن جاپالىق ئەمگەك مېۋىسى بولۇپ قالدى. ۋەلىئاخۇن بۇنىڭ بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي سۈپتاي يېزىسىدا بىر ئۇن تارتىش تۈگمىنىڭ يوقلۇقىنى، كىشىلەرنىڭ

بىر قېتىم ئۇن تارتىش ئۇچۇن بىرقانچە كۇن سەرپ قىلىپ تار، مازار قاتارلىق يىراق يەرلەرگە باردىغانلىقىنى ئويلاپ يېتىپ، تېخنىك، ئۇستىلارنى تەكلىپ قىلىپ سۇ مەنبەسى مول، شارائىتى قولايلىق بولغان باغنىڭ يۇقىرى تەرىپىگە بىر تۇگمەننى ئۆز خىراجىتى بىلەن ياسىدى. تۇگمەن ئىشقا چۇشۇپ خەلقە قولايلىق ئېلىپ كەلدى. ئۇ يېتىم ـ يېسىر، نامراتلارنىڭ ئۇنلىرىنى ھەقسىز تارتىپ بېرىپ ئۆزىنىڭ ئەل ـ يۇرتقا بولغان مېھرىبانلىقىنى يەتكۇزدى، سېخىي قولىنى سۇندى.

مانا، مەھمۇدلارنىڭ ئۇن تارتىش ئۇچۇن كەلگەن تۇگمىنى دەل ۋەلىئاخۇنۇمنىڭ جاپالىق ئەمگىكى بىلەن پۇتكەن بېغى بىلەن تۇگمىنى ئىدى. مەھمۇدلار تۇگمەندە ئۆچرەت ساقلاپ چۇش بولۇپ قالدى. ئۇلار سۇ ئېقىۋاتقان ئېرىقنىڭ بويىدىكى يېشىل چىملىققا بېرىپ، ئۆيدىن ئېلىپ كەلگەن توقاچلارنى زۇمرەتتەك سۇزۇك سۇغا چىلاپ يېيىشكە باشلىدى. ئۇلار قورساقنى ئوبدان تويغۇزۇپ كېچىلەپ ئۇننى تارتىپ قايتىپ كەلدى.

مانا، مەھمۇدنىڭ تويى باشلاندى، ئوغۇل تەرەپنىڭ تويچىلىرى قىز تەرەپنىڭ ئۆيىگە تۇي تارتىپ بارماقتا. كۆتەك ھارۋىلارغا ئوتۇن ـ ياغاچ، گۇرۇچ، سەۋزە، ماي قاتارلىقلار بېسىلغان. تويغا سويىدىغان يوغان كالىنىڭ بېشىغا قىزىل تاۋارلار باغلانغان، ياش بالىلار، چوڭلار ئارىلىشىپ داقما ـ دۇمباقلارنى چېلىپ كەلمەكتە، ئۇلار قىز تەرەپنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كەلگەندە توختىدى. ئىككى تەرەپنىڭ ئۆلەڭچىلىرى بىر ـ بىرىگە قوشاق قېتىشىپ ئۆلەڭلىرىنى باشلىدى:

يىگىت تەرەپ ئۆلەڭچىلىرى:
ئىككى تاغنىڭ ئاراسىدا
مەپە كېلۇر،
موللا يىگىت مەپە ھەيدەپ
ئۇنلەپ كېلۇر.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرىنچى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئوك قولىدا قارچىغىسى،
سول قولىدا دۇردۇن ياغلىق
يەلپۈپ كېلۇر.
...
قىز تەرەپ ئۆلەڭچىلىرى:
بوز يىگىتلەر كېلىپ چۈشتى
قاينام بۇلاققا،
ئاتلىرىنى قويۇۋەتتى كۆرپە قىياققا.
پات ـ پات بېرىپ كۆرەلمىدۇق،
يوللار يىراقتا.
...

ئۆلەك ئېيىتىشلار تۈگەپ، مالىلار سويۇلۇپ، قازانلار قاينىماقتا. توي ئاتىسى بەكمۇ ئالدىراش، مېھمانلار تەرەپ ـ تەرەپتىن كەلمەكتە. ھەممىلا ئادەم ئالدىراش، ياغاچ خادىلار قادىلىپ، ئارغامچىلار تارتىلغان، مۇلازىملار كەلگەن مېھمانلارنىڭ ئاتلىرىنى خادىلارغا باغلىماقتا. قوللىرىغا سۇ قۇيۇپ، داستىخان سالماقتا. يوغان داش قازانلارغا پولۇلار بېسىلغان بولۇپ، لېگەنلەرگە دۆۋىلەپ سېلىنغان گۆشلەرنى بىرلىرى ئالدىراش مېھمانلارغا تارتماقتا. بىرلىرى ئۈزاپ چىقماقتا، بىرلىرى يېڭىدىن كەلمەكتە. ئاتابەكرى شائىيو كەلگەن ـ كەتكەنلەر بىلەن كۆرۈشۈپ ھېرىپلا قالدى.

ھارۋىلاردىن تويىنىڭ ئورۇن ـ كۆرپە، ساندۇق، بوپىلىرىنى كۆتۈرۈپ قىز تەرەپنىڭ ئۆيىگە كىرگەن ئەر ـ ئاياللارغا قىز تەرەپنىڭ ئاياللىرى «ئاقيول» بولسۇن دەپ ئۇنلارنى باش ـ كۆزىگە قار ياغقاندەك ئاپپاق قىلىپ چاچماقتا. توي قىزىغان، ھەممىلا ئادەم خۇشال.

مەھمۇدمۇ غىياسىدىننىڭ ئۆيىدە ئاغىنىلىرى بىلەن نەغمە ـ

ناۋا، كۈلكه ـ چاقچاق بىلەن ئولتۇرماقتا. سۈلتان بەگ بىلەن مەھمۇد ئۆيگە كىرگەن ئەل ـ ئاغىنىلىرىگە يەكتىز ئولتۇرۇپ، يېڭى كىرگەن بالىلارغا ئورنىدىن تۇرۇپ ھۆرمەت بىلدۈرۈپ ئولتۇرماقتا.

ئەنە ئىسكەندەر تەمبۇرنى مۇڭلۇق مۇقام كۈيلىرىگە چالماقتا. ھاجى كىچىك بولسا، دۇتار بىلەن ياندىشىپ تەڭكەش قىلماقتا. ھاجى كىچىكنىڭ مۇڭلۇق ئاۋازى ھەممە ئادەمنىڭ دىلىنى ئېزىپ مۇڭلاندۇردى. مەھمۇدمۇ ۋىسال شادلىقىغا چۆمگەن، ئۇ ئۆز ھاياتىدىكى ئەڭ ئەھمىيەتلىك خاتىرە كۈنلىرىنى ئۆتكۈزمەكتە.

كەچ كىرىپ قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن ئوغۇل تەرەپ قىز تەرەپنىڭ بارلىق تۇغقانلىرىنى بىر ئۆيگە يىغىپ تاق چاي قويۇپ، قىزنى كۆچۈرۈپ كېتىشنى ئېيتىپ:

ـــ ھۆرمەتلىك قۇدىلار، ئاتىلار ئورۇق، يوللار يىراق، قىزنى ئېلىپ كېتىشكە رۇخسەت قىلساڭلار، تۇغقانلار بىر دۇئا بەرگەن بولساڭلار ! ـــ دېدى.

ـــ بولىدۇ، قېنى، چوڭلار دۇئا قىلىپ بېرىڭلار ! ـــ دېدى دۆلەتباي ئۆيىنىڭ تۆرىدە ئولتۇرغان مويسىپىت بوۋاي ـ مومايلارغا ئىما ـ شەرەت قىلىپ.

قىز تەرەپنىڭ ئاتا ـ ئانىسىدىن رازىلىق دۇئاسى ئالغاندىن كېيىن، قىز كۆچۈرىدىغانلار كۆتەك ھارۋىلارنى ھازىرلاپ قىز ئولتۇرغان ئۆيگە بېرىپ، قىز كۆچۈرۈشكە تۇتۇندى. ئۇي ئىگىلىرى ئىشىك ـ دېرىزىلەرنى ئېتىۋېلىپ، ئىشىك ئاچارنىڭ يولىنى قىلمىسا قىزنى بەرمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ، قىزنى چىقىرىپ بەرگىلى ئۇنمىدى، ئوغۇل تەرەپنىڭ يەڭگىلىرى يول قىلىپ ئاخىرى قىزنى مەھمۇدنىڭ ئۆيگە كۆچۈرۈپ ماڭدى.

ئامىنەنىڭ قولتۇقىدىن يەڭگىسى يۆلىۋېلىپ ھارۋا تەرەپكە ئېلىپ ماڭماقتا. ئامىنە يىغلىماقتا، بۇ ئۇنىڭ خۇشاللىق يېشىمۇ، ئازاب يېشىمۇ يا كى غۇنچىدەك قىزلىق دەۋرى بىلەن

خوشلىشىپ، ئاتا ـ ئانىسىدىن، قوۋم ـ قېرىنداشلىرىدىن ئايرىلىپ، باشقا بىر يات ئۆيگە كېتىۋاتقانلىق مۇڭدىن يېشىمۇ، ۋۇسال يېشىمۇ ياكى بۇرۇندىن كېلىۋاتقان قائىدە ـ يوسۇن يېشىمۇ، بۇنى بىلگىلى بولمايتتى. بۇنى پەقەت يىغلاۋاتقان ئامىنەدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيتتى. مانا ئۆلەڭچىلەر يەنە ئۆلۈك باشلىدى:

يىغلىماڭ قىز، يىغلىماڭ، تويىڭىز بولدى،
ئالتۇن بىلەن بېزەلگەن كۆشۈك ئۆيىڭىز بولدى.
...

يىراقتىن ئامىنەنىڭ ھارۋىدا بىر خىل رىتىملىق يىغلىغان ئۇنى ئاڭلانماقتا، بۇ ئاۋازغا قوشۇلۇپ قىيقاس ـ سۇرەن سالغان بالىلارنىڭ ۋاڭ ـ چۇڭلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. يىغا ئاۋازى مەھمۇدلار ئولتۇرغان ئۆيگە يېقىنلاشتى. يىغا ئاۋازىنى ئاڭلاپ، مەھمۇدنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ سىلىشقا باشلىدى.

قىز يەڭگىلىرى ئامىنەنى سۆرەشتۇرۇپ مەھمۇد تۇرغان ئۆيگە ئېلىپ كىردى. ئامىنە بېشىغا بۆرتۈمشال ياغلىقىنى ئارتىپ يۈزىنى يېپىپ ئۆينىڭ بۇلۇڭىغا قاراپ يىغلىماقتا. يەڭگىلىرى قىزنى ئەكىرىپ قويۇپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، يىگىتلەر مەھمۇد بىلەن ئامىنەنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ، مەھمۇدنىڭ ئۆيگە كۆچۈرۈپ ئاپاردى. بۇ يەردە يىگىتلەر قىزنىقچىلىق بىلەن توي قائىدىسىنى قىلدى.

غىياسىدىن مەھمۇدنىڭ بوينىغا قىزنىڭ يەڭگىسى بەرگەن ياغلىقىنى بوشلا قىلىپ چىگىپ قويدى. مەھمۇد تام تەرەپكە قارىۋالغان ئامىنەنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنىڭ بىقىنىغا نوقۇپ ياغلىقىنى يېشىشنى ئېيتتى:

ـــ ئامىنە، چاپسان ياغلىقىنى يېشىۋېتىڭ ! چاپسانراق، مېنى

خىجىل قىلماي !

ئامىنە يىغىدىن توختاپ، مەھمۇدنى ئاغىنىلىرىنىڭ يېنىدا خىجىللىقتىن تېزرەك قۇتۇلدۇرۇۋېتىش ئۈچۈن ئۇنىڭ بويىنىدىكى ياغلىقنى كۆچىمەيلا يېشىپ ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا پىرقىرىتىپ تاشلىدى. ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ ئىچىدىن بىرسى ياغلىقنى چاققانلىق بىلەن ئىرىم قىلىپ ئېلىۋالدى.

توي رەسمىيەتلىرى تۈگىگەندىن كېيىن مەھمۇدنىڭ ئاغىنىلىرى ئالتاغىل ژارقىرىشىپ، قىيقاس ـ چۈقان بىلەن ئۆيدىن چىقىپ كېتىشتى. ئۆي ئىچىدە مەھمۇدنىڭ بىرقانچە ئاغىنىسى بىلەن مەھمۇدلا قالدى. ئامىنە بولسا تېخىچە ئۆينىڭ بۇلۇڭىدا تام تەرەپكە قاراپ تۇرماقتا ئىدى.

ـــ ھەي ئامىنە، بولدى قىلىڭ، يىغلاۋەرمەي ئولتۇرۇڭ، كۆزلىرىڭىزنىڭ يېشىمۇ قۇرۇپ كەتتى، ـــ دېدى مەھمۇد چاقچاق قىلىپ.

ـــ تويى بولغان قىز ئۇنچىلىك يىغلىمىسا تويىنىڭ قىزىقى بولامدۇ؟ بۇ يىغا خۇشاللىق يىغىسى تۇرسا، ھېلىمۇ ئاۋازى ئۇنلۇك چىقمىدىغۇ، باشقا تويى بولغان قىزلار يىغلىغاندا پۈتۈن مەھەللىنى بېشىغا كىيىپ كۆتۇرۇۋېتەتتى، تويىنى شۇنداق قىزىتاتتى، ـــ دەپ چاقچاق قىلدى مەھمۇدنىڭ ئاغىنىسى غىياسىدىن.

ـــ شۇنداق، توي دېگەن يىگىتلەرنىڭ ئۆلۈك ئېيتىشى، قىزلارنىڭ يىغىسى بىلەن قىزىيدۇ، ـــ دېدى مەھمۇدنىڭ يەنە بىر ئاغىنىسى.

ـــ ھەي، غىياسىدىن سەن خەلچەمنى قاچان يىغلىتىسەن؟

ـــ ئاز قالدى، سەن نېمە ئالدىراپ كەتتىڭ؟

ـــ ئۆلۈك ئېيتقۇم كېلىۋاتىدۇ، ـــ دەپ كۈلدى سورىغان يىگىت.

يېقىن ئاغىنىلەر ئەنە شۇنداق كۈلكە، چاقچاق بىلەن خېلى

ئۇزاق پاراڭلاشتى. بىر چاغدا ئۆيگە يەڭگىلەر پۇتلۇق ئاش (قۇدىلارغا تارتىدىغان سۇيۇقئاش) بىلەن ئاپپاق يوتقان ـ كۆرپىلەرنى كۆتۈرۈشۈپ كىرىپ كەلدى. ئىككى تەرەپنىڭ يەڭگىلىرى مەھمۇد بىلەن ئامىنەگە پۇتلۇق ئاشنى ئىچۈردى. بۇ پۇتلۇق ئاشنى تويى بولغان قىز چوقۇم ئىچىشى كېرەك. چۈنكى، بۇ يۇرتنىڭ قائىدە ـ يوسۇنى بويىچە بۇ پۇتلۇق ئاشنى قازانغا سالغاندا كېلىن ئالغۇچى ئانىنىڭ گەپ قىلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئېغىزىنى ياغلىق بىلەن تېڭىپ قويىاتتى. ناۋادا قېينىئانا بولغۇچى ئايال ئاش سېلىۋاتقاندا گەپ قىلىپ سالسا، كېلىنى ۋاتىلداق بولۇپ قالارئىمىش. شۇڭا، پۇتلۇق ئاشنى قازانغا سېلىپ قاينىتىۋاتقاندا قېينىئانا بولغۇچى گەپ قىلماسلىقى شەرت. مۇشۇنداق تەييارلانغان ئاشتىن كېلىن بولغۇچى قىز چوقۇم ئىچىدۇ. شۇنداق بولغاندىلا كېلىن مۇلايىم، ئەدەپلىك، چوڭلارنىڭ ئېغىزىنى غېرىچلىمايدىغان پەزىلەتلىك كېلىن بولار ئىمىش.

ئاشلار ئىچىلىپ بولغاندىن كېيىن يەڭگىلەر قاچىلارنى يىغىشتۇرۇپ مېڭىشتى، يىگىتلەر مەسلىھەتلىشىۋالدى ـ دە، چىقىپ كېتىشتى. قىز تەرەپنىڭ يەڭگىسى چىقىپ كېتىۋېتىپ ئامىنەنىڭ قۇلىقىغا بىر نېمىلەرنى دەپ پىچىرلاپ قويدى...

مەھمۇدنىڭ بىرقانچە بەڭباش ئاغىنىسى مەھمۇد بىلەن ئامىنەنىڭ ھۇجرىسىنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىۋېلىپ، تۆڭلۈكتىن ئۇلارنى ماراپ تاماشا كۆرمەكتە. ئامىنە بىلەن مەھمۇد ئوروۇن ـ كۆرپىلەرنى سېلىپ بولۇپ قارا چىراغنى ئۆچۈرۈپ يوتقان ئىچىگە كىردى. تۆڭلۈكتىن ماراۋاتقانلار ئۇلارنىڭ ئاستا پىچىرلىشىۋاتقانلىقىنى، ئارقىدىن بىر خىل تىل بىلەن تەسۋىرلەپ بەرگۈسىز يېقىملىق ئىڭراۋاتقان ئاۋازنى ئاڭلىدى...

تۆڭلۈكتىن ماريشۋاتقانلار:

ـــ يارايدۇ، مەھمۇد ئوغۇل بالىكەن ! ـــ دېيىشتى. تويى

بولغان قىز ـ يىگىتنىڭ توي كېچىسىنى ماراش بۇ يەرنىڭ ئومۇمىي ئادىتى، يېقىن ئاغىنە ـ ئۆتكىلىرىنىڭ ئۇزاقتىن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان قائىدىسى ئىدى. تۈگىلۈك ماراۋاتقانلارنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ، ئاستا كېتىپ قېلىشتى. خېلى يەرلەرگىچە ئۇلارنىڭ كىملەرنىڭدۇ ئوتىدا كۆيۈپ، سېغىنىپ، ۋىسال تەشنالىقىدا ئېيتقان مۇڭلۇق ناخشىلىرى بىلەن كۈلكىسى ئاڭلاندى. قەيەرلەردىندۇر ئۇلارنىڭ ئالىتاغىل ۋارقىراشقان ئاۋازلىرىنى ئاڭلىغان ئىتلار ئەنسىز قاۋاشماقتا.

مەھمۇد بىلەن ئامىنە بەخت قوينىدا تەۋرەنمەكتە. ئۇلار سۆيگۈنىڭ ۋىسال شەربىتىدىن مەست بولۇپ، مۇھەببەت دەريالىدا ئاقماقتا، توي كېچىسىنىڭ شېرىن لەززىتىنى تېتىماقتا، هايات پەيزىنى سۈرمەكتە...

21

كۈز هاۋاسى كىچىك بالىنىڭ يىغىسىدەك ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. بۇ تاغلىق يۇرتنىڭ هاۋاسى تېخىمۇ شۇنداق. مانا، بۈگۈن بىردىنلا هاۋا ئۆزگەردى. قىبلىدىن ئاچچىق سوغۇق شامال چىقىشقا باشلىدى. بارغانسېرى قار ئۇچقۇنلاپ بورانغا ئايلانماقتا. بالدۇرلا يېتىپ كەلگەن قىش ئادەملەرنى خېلىلا تەمتىرىتىپ قويدى. يېلىنىڭ ـ يوپۇق يۈرگەنلەرنىڭ بېلىنى سوغۇق قورۇپ مۇزلىتىشقا باشلىدى. دەل ـ دەرەخلەردە قېلىپ قالغان ئاخىرقى سارغايغان ياپراقلار مۇنۇ كۈزنىڭ ئاچچىق شامىلىدا بەرگىدىن ئايرىلىپ نەلەرگىدۇر ئۇچماقتا. بوران بارغانسېرى كۈچىيىپ هۇۋلىماقتا. ئابرال تېغىنىڭ ئۈستىنى تۇمان باسماقتا. قاغىلار قاقىلدىشىپ ئاسماندا ئۇيان ـ بۇيان ئۇچماقتا...

بالدۇرلا ياغقان قېلىن قار بۇ يىل قىشنىڭ قاتتىق بولىدىغانلىقىدىن دېرەك بەرمەكتە. بارلىق جانلار ئۇچەكلىرىگە

ئالدىرىماقتا. يوقسۇللار بۇلۇڭ - بۇلۇڭدا دۇگدەيمەكتە. ئادەملەر: «ماڭا باي، گادايىنى ئايرىيدىغان ۋاخ كەلدى» دەپىشمەكتە. جاندىن ئۆتىدىغان سوغۇق ئادەملەرنى تىترەتمەكتە...

مەھمۇدنىڭ كۆڭلى تۇيۇپ يۇرگەن شۇملۇق ئاخىرى يۈز بەردى. غۇلجا ئاسمىنىدا چىققان تەتۇر قۇيۇن بۇ چەت يۇرتقىمۇ يېتىپ كەلدى. يېڭىدىن غۇلجىدا ئەلەم بولۇپ ئولتۇرغان ئىبراھىم بىلەن دوتەي مەھكىمىسىنىڭ خىزمەتچىسى ئادىلبەگ قاتارلىقلارنىڭ ياڭ زېڭشىنغا يوللىغان: «غۇلجىدا ھۆكۈمەتكە قارشى ھەرىكەتلەر زورايماقتا» دېگەن خېتى خەلققە بالايىئاپەت ئېلىپ كەلدى. يەرلىك خاقان ياڭ زېڭشىن بۇيرۇق چۈشۈرۈپ ھەرقايسى ناھىيە، يېزىلاردا يېڭىدىن ئەۋج ئېلىۋاتقان يېڭىچە مەكتەپلەر بىلەن مەدەنىيەت مايسىلىرىنى تۇپ يىلتىزىدىن يوقىتىش توغرۇلۇق بۇيرۇق چۈشۈردى. بۇنىڭ بىلەن غۇلجىدىكى نۇرغۇن يېڭىچە ماۋارىپچىلار تۇتقۇن قىلىنىپ تۇرمىگە تاشلاندى. يېڭى ماۋارىپنى قوللىغان، ياردەم بەرگەن بايلارمۇ بۇ بوراندىن چەتتە قالمىدى.

سۈپتايدىكى جاھىل، مۇتەئەسسىپ كۈچلەرنىڭ ئاتامانى بولغان نىياز ئاخۇن باشچىلىقىدىكى بىر توپ ئادەملەرنىڭ ئوشۇقى ئالچۇ چۈشتى. نىياز ئاخۇن قاتارلىقلار مەھكىمىدىن چىققان ئەمەلدارلارغا سۈپتايدا نوغاي دامولا باشچىلىقىدا ئېچىلغان يېڭىچە مەكتەپنىڭ ئەھۋالىنى، مەھمۇد قاتارلىقلارنىڭ ئىش پائالىيەتلىرىنى، ئاباباكرى شاڭيو، مەنسۇربای قاتارلىقلار باشچىلىقىدىكى پەننىي ماۋارىپ تەرەپدارلىرىنىڭ ئابدۇمۇتائالى خەلپەت بىلەن باردى - كەلدىسىنىڭ قويۇقلۇقىنى، خەلپەت ھەزرەتنىڭ نۇرغۇن مال - چارۋىلىرىنىڭ مۇشۇ سۈپتايدا بېقىلىدىغانلىقىنى، ھەتتا مەكتەپكە ئىقتىسادىي ياردەم بەرگەن، قوللىغان بىر قىسىم بايلارنىڭمۇ ئىسىم - فامىلىسىنى قويماي

مەلۇم قىلدى. نىيازئاخۇن مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۆزىنىڭ بارلىق دۇشمەنلىرىنى، ئۆزىگە پۈتلىكاشاڭ بولۇۋاتقان بارلىق توسالغۇلارنى سۈپۈرۈپ تاشلىماقچى بولدى. ئۇ شەرئى ئىسلامدىن چىققان ئادەمگە:

— ھەممە ئىشنىڭ باشلامچىسى ئاباباكرى شاڭيو، بارلىق بالا ـ قازا شۇنىڭدىن كېلىۋاتىدۇ، دىنىي ئوقۇتۇشقا زىيىنى تەگدى، — دەپ چاقتى.

غۇلجا شەرئى ئىسلامدىن چىققان يوغان، ئاق سەللىلىك، قويۇق ساقاللىق، قارامتۇل چىراي، پاكار، دوغلاق كەلگەن ئادەم ئاباباكرى شاڭيو باشچىلىقىدىكى بىرقانچە ئادەمنى نىيازئاخۇننىڭ ئۆيىگە يىغىپ سوراق قىلماقتا. ئۇنىڭ يېنىدا ئىككى چىرىك قوراللىرىنى تۇتۇپ سۇر ـ ھەيۋە كۆرسىتىپ تۇرماقتا.

— ھە، قېنى، ئاباباكرى شاڭيو، ئېيتە، سەن توغرۇلۇق بىزدە مەلۇمات بار، سەن شەرئى ئىسلامغا مۇخالىپ نېمە ئىشلارنى قىلدىڭ؟

— تەقسىر، مەن نېمە يامان ئىش قىلدىمكىن، ھېچ بىلمىدىم، مەن ھۆكۈمەتكە، دىنغا قارشى ھېچقانداق يامان ئىش قىلمىدىم، كۆچمىلىكىنىڭ مەكتەپ ئېچىشىغا ياردەم قىلدىم شۇ.

— ھە، گەپ مۇشۇ يەردە. بارلىق يامان ئىشلار يېڭىچە مەكتەپ ئېچىش، جەدىتچىلىكتىن كېلىۋاتىدۇ. ئۇلار: مۇشۇ دەھرىيلەر خەقنى دىندىن چىقاردى، توپلىشىپ ھۆكۈمەتكە قارشى تۇرۇشقا قۇتراتقۇلۇق قىلدى، دەپ مەلۇم قىلدى.

— مەن بۇنى بىلمەيدىكەنمەن. بىزنىڭ بۇ يۇرتتا ئۇنداق قالايمىقانچىلىق يوق، دەھرىيمۇ يوق، بۇ يەردىكىلەرنىڭ قورسىقى ئاچ قالمىسا، يالىڭاچ قالمىسلا شۇنىڭغا رازى، تەقسىر.

— راستلا بىلمەمسەن، ياكى بىلمەس بولۇۋالدىڭمۇ؟ نوغاي دامولللا، ئابدۇمۇتائالى خەلپەت بىلەن قانداق مۇناسىۋىتىڭلار بار؟ —

www.uyghurkitap.com

دېدى شەرئى ئىسلامدىن چىققان ئادەم قويۇق ساقاللىرىنى سىلاپ قويۇپ، ھەيۋە كۆرسىتىپ.

ــ نوغاي دامۇللامنى غۇلجىدىن بىز بۇ يەرگە مەكتەپ ئېچىشقا تەكلىپ قىلغان. ئۇ زات دەسلەپتە دىنىي مەكتەپ، كېيىنچە پەننىي مەكتەپ ئاچتى، ھازىرمۇ بۇ مەكتەپتە دىن بىلەن پەننىي دەرسلەر بىللە ئۆتۈلۈۋاتىدۇ. ئابدۇمۇتائالى خەلپىتىم بولسا، بۇ يۇرتقا قۇدا ــ باجا كېلىدۇ. ئۇنىڭ بالىسى ئەكرەرخان بىلەن بىزنىڭ مەنسۇرباي قىيامەتلىك ئاغىنە بولۇشۇپ قول بېرىشكەن، مەنسۇرباي چوڭ قىزىنى ئابدۇمۇتائالى خەلپىتىمنىڭ نەۋرىسى ئابدۇللاغا بەرگەن، شۇڭا ئۇ زاتنىڭ بۇ يۇرتتىكىلەر بىلەن قويۇق ئورۇق ــ تۇغقانلىق مۇناسىۋىتى بار. ھەر يىلى ئۆزىنىڭ «خەلپەم بۇلاق» دېگەن كۇزلىكىگە كېلىپ مالىلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ كۆرۈپ كېتىدۇ. «مال ئىگىسىنىڭ كۆزى مالغا ئەم» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟ ــ دېدى ئابابەكرى شاڭيو سوراقچىغا قوشۇمىسىنى تۇرۇپ قاراپ.

ــ ئۇلار سىلەرگە نېمە دەپ قۇتراتقۇلۇق قىلدى؟ ھۆكۈمەتكە، شەرئى ئىسلامغا قارشى قانداق مۇخالىپ گەپلەرنى قىلدى؟

ــ ئۇلار ھۆكۈمەتكە، شەرئى ئىسلامغا قارشى ھېچقانداق گەپ قىلغىنى يوق. كەمبەغەل، يوقسۇزلارنىڭ بالىلىرىنى ئوقۇسۇن، كۆزى ئوچۇق قارىغۇ بولۇپ قالمىسۇن دېدى شۇ.

ــ ياق، سەن يالغان گەپ قىلىۋاتىسەن، ئۇلار ھۆكۈمەتكە قارشى گەپ قىلىپ خەقنى دىندىن چىقارغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنى ھۆكۈمەت تەقىب ئاستىغا ئالدى، ھازىر سوراق قىلىنىۋاتىدۇ، پات يېقىندا ئاشكارىلىنىدۇ.

ــ تەقسىر، قالغان ئىشنى بىز ئۇقمىدۇق، ھازىرچە بۇ يەردىن ھۆكۈمەتكە قارشى چىققان ئىشمۇ يوق، دىندىن چىقىپ كەتكەن بىرمۇ ئادەم يوق، ــ دېدى ئابابەكرى شاڭيو سەل

ئاچچىقلىنىپ. ئابابەكرى شاڭيونىڭ يېنىدا مەنسۇربای، توختاخۇن مەزىن، سادىق ھاجى، نېرىسىدا مەھمۇد، غىياسىدىن، ھاجى نادىروپ، يۇسۇپئاخۇن ئاقساقال قاتارلىقلار ئولتۇرغانىدى.

ئۇلار بۇ يەردە بولۇۋاتقان ناھەقچىلىكنى كۆرۈپ تۇرسىمۇ چىش يېرىپ بىر نېمە دېيەلمەيۋاتاتتى. ئازراقلا قارشىلىق قىلسا قورال تۇتقان چېرىكلەر ئۇلارغا ئاچ بۆرىدەك ئېتىلىپ كېلىپ باغلاشقا، مىلتىق بىلەن ئېتىشقا تەييار تۇراتتى. ئىش يامانغا ئۆرۈلەتتى. ئۇلار ئىشنى يامانلاشتۇرۇۋەتمەسلىك ئۈچۈن چىشلىرىنى چىشلەپ بۇ خورلۇقلارغا چىداپ تۇراتتى.

ــ غۇلجىدىكى جەدىتچىلەرنىڭ زورىيىپ ھۆكۈمەتكە، ياڭ بېگىمگە قارشى چىقماقچى بولغانلىقى توغرۇلۇق مەلۇمات بار، پاكىتمۇ بار. ئۇلارنىڭ بىر قىسىملىرى قولغا ئېلىنىدى، ھازىر تۇرمىدە. ئابدۇمۇتائالى خەلپەت ھەج قىلىش باھانىسى بىلەن چەتكە قېچىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ قول چوماقچىلىرى ھەرقايسى ناھىيە، يۇرتلاردا بار. ئۇلار ھازىرمۇ ئاستىرتىن ھەرىكەت قىلماقتا. ياڭ بېگىم(ياڭ زېڭشىننى دېمەكچى) بارلىق جەدىتچىلەرنى، ھۆكۈمەتكە قارشى يامان نىيەتتە بولۇۋاتقانلارنى يوقىتىش توغرۇلۇق قاتتىق پەرمان قىلدى، ــ دېدى شەرئى ئىسلامدىن چىققان ئورا كۆز ئادەم. ئۇ ئېغىزىغا كۆپۈك ئېلىپ، شالىنى چاچرىتىپ يەنە سۆزلىدى، ــ ياڭ بېگىمدە نېمە گۇناھ؟ ئۇ دىنىي ئەركىنلىك بەردى، مەسچىتلەرنى كۆپەيتىپ سالدۇردى، ھەرقانداق پادىشاھ بولسىمۇ مۇشۇنچىلىك كەڭ قورساق، ئادىل بولار ـ ھە ! ئۇ زات ئۆزى يات دىندا بولسىمۇ بىزنىڭ دىنىمىزنى قوللىدى، قوغدىدى. ھازىر بىر قىسىملار ئۇنىڭدىن رازى ئەمەس، ئۇنىڭغا قارشى، ئۇنى يوقاتماقچى، ئاغدۇرماقچى، نەدىكى بىر جەدىتچىلىكنى يولغا قويۇپ، خەلقنى قايمۇقتۇرۇپ يولدىن چىقارماقچى ! ئۇنداقلارنىڭ ئاخىرى

باردىغان يېرى يامۇل، زاۋاللىق، ئۆلۈم، — دېدى يارغانسېيرى جانلىنىپ سۆزلەۋاتقان سوراقچى.

ئۆيدە ئولتۇرغانلار بىر - بىرىگە مەنىلىك قارىشىپ قويۇشتى. مەنسۇربای، مەھمۇد، غىياسىدىنلار خاپا ئىدى. ئۇلار مۇنۇ يوغان سەللىلىك قۇلاق كەستى موللىنىڭ يالڭ زېڭشىنىي ماختاپ قىلغان گەپلىرىنى مەسخىرە قىلىپ ئىچىدە كۈلمەكتە. تۇرمىلەرگە بىگۇناھ تاشلانغان مەرىپەتپەرۋەر ئادەملەرگە ھېسداشلىق قىلىپ ئېچىنماقتا.

ھېلىقى سوراقچى يەنە سۆزلىمەكتە:

— ھازىر بىر قىسىملارنىڭ بۇرنىنىڭ بېرى يوغىناپ، خورىكى ئۆسۈپ كەتتى. بۇرنىنىڭ نوخلىسىنى ئېلىپ قويىدىغان ۋاخ كەلدى. ئۇلار شەرئى ئىسلامنى كۆزگە ئىلماي، دىنىمىزنى يوقاتماقچى. سەن ئاببەكرى شائىيو، ئۆزۈڭنىڭ گۇناھىنى بىلەمسەن؟

— نېمە گۇناھىم باركىن؟

— سەن جەدىتچىلەرنىڭ ئاتامانلىرى ئابدۇمۇتائالى خەلپەت، نوغاي دامولا قاتارلىقلار بىلەن يېقىن ئىكەنسەن، بېرىش - كېلىشىڭ قويۇق ئىكەن، يېڭىچە مەكتەپ ئېچىپسەن، بالاڭ مەھمۇد بالىلارغا جەدىتچە دەرس بېرىدىكەن، بۇلارنىڭ ھەممىسى سېنىڭ گۇناھىڭ ! مۇشۇ قىلمىشلىرىڭ ئۈچۈن سېنى تۇرمىگە تاشلاش لازىم ئىدى. بىراق، سېنىڭ ئۇزاق يىللاردىن بېرى يۇرت باشقۇرۇپ ھۆكۈمەتكە ئۆز ۋاقتىدا سېلىق، لەڭ، چارۋا بېجى تاپشۇرۇپ كېلىۋاتقان تەرەپلىرىڭنى كۆزدە تۇتۇپ، ھازىرچە سېنىڭ گۇناھىڭدىن ئۆتتۇق. بىراق... — ئۇ گېپىنى كەپلىشىپ قالغان خەپرۇكىنى ئېچىگە تەسلىكتە يۇتۇۋېتىپ، سۆزىنىڭ ئاخىرىنى داۋام قىلدى، — بۇگۈندىن باشلاپ شائىيولۇق قىلمايسەن، مەكتەپتە جەدىتچە دەرس ئۆتۈش توختايدۇ، دىنىي دەرس ئۆتۈلىدۇ. مەھمۇدمۇ دەرس ئۆتۈشتىن توختايدۇ، — دېدى

شەرئى ئىسلامدىن چىققان يوغان سەللىلىك ئادەم.

ــ ھۆكۈمەتنىڭ ئەمرى ۋاجىپتۇر، بويسۇنمىمەن، مەھكىمىنىڭ ماڭا قىلغان شەپقىتىگە ھەشقاللا، مەنمۇ ئۇزاق يىل شاڭيولۇق قىلدىم. بارلىقىڭلاردىن ئۆزرە سورايمەن. ياشىنىپ قالدىم، چارچاپ قالدىم. مەنمۇ ئارام ئالاي، ھۆكۈمەتكە رەھمەت! ــ دېدى ئابابەكرى شاڭيو، تەنە ئارىلاش دىلى رەنجىپ. ئۇ سۆزلىگەندە كۆڭلى سەل مەيۈسلىنىپ يېرىم بولدى، ئاۋازى پەسلەپ تىترەپ چىقتى.

ئابابەكرى شاڭيو سۈپىتايدىكى تۇنجى شاڭيو ئىمىن شاڭيو 1906 ـ يىلى ئۆلۈپ كەتكەندىن بېرى، ھازىرغىچە يىگىرمە نەچچە يىل شاڭيولۇق قىلىپ يۈرت سوردى. ھۆكۈمەتكە سادىق بولۇپ ئىشلىدى. ئەل ـ يۇرتنى ئادىل سوراپ، جان پىدالىق قىلدى. ئەلنىڭ ئوتىدا كۆيۈپ، سۈيىدە ئاقتى. دەۋر سۈرۈپ ھالاۋەتمۇ كۆردى. تۆت خوتۇن ئالدى، ئون نەچچە بالىلىقمۇ بولدى. مەھمۇد ئەنە شۇ ئىككىنچى ئايالى مىسساخانىنىڭ بالىسى. ئۇ يۇقىرىدىن كەلگەن ئەمەلدارلارغا ئۆز ئۆيىدە ئۆزى يېمىگەننى يېگۈزدى، ئويناتتى، كۈلدۈردى، يايلاقلىرىغا ئېلىپ چىقىپ پاقلان گۆشى يېگۈزۈپ، قىمىز ئىچۈرۈپ يايراتتى. يۇرت خەلقى ئۇنى ۋاي شاڭيوم دەپ ھۆرمەتلەپ تۆرگە ئولتۇرغۇزدى، ئەتىۋارلىدى، يۇرتنىڭ غۇرۇرى دەپ پەخىرلەندى. ھالا بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ئۇ ئەرزىمەس، تاشلاندۇق بىر كىيىمگە ئايلىنىپ قالدى. بىر ئېغىز رەھمىتى يوق، يوقىلاڭ بەتنامىلار چاپلىنىپ قارىلاندى، ھاقارەتلەندى، تېخى، تاسلا قالدى تۇرمىگە كىرىپ جېنىدىن ئايرىلغىلى. بۇ ئىشلار ئابابەكرى شاڭيوغا ھار كەلدى، ئەمدى ئامەت ئۇنىڭدىن قاچقاندەك قىلاتتى. پەلەك چاقى بىر چۆرگۈلەپلا ئابابەكرى شاڭيونى پىرقىرىتىپ تاشلىدى. بۇ يۇرتتا ئەمدى نىيازئاخۇنغا ئوخشاش جاھىل، مۇتەئەسسىپ دىنىي كۈچلەر ئۈستۈنلۈكنى ئالدى.

— سەن مەھمۇد، بالىلارغا نېمە ئۆگەتتىڭ، نېمە دەرس بەردىڭ؟ — دېدى شەرئى ئىسلامدىن چىققان ئادەم مەھمۇدنىڭ سوراق قىلىپ.

— مەن بالىلارغا دەرس بەردىم، بىلىم ئۆگەتتىم.

— سەن بالىلارنى ھەربىي مەشىق قىلدۇرۇپ نەگە ئاپارماقچىدىڭ؟

— كىم بالىلارغا ھەربىي مەشىق قىلدۇرۇپتۇ؟

— سېنىڭ ئۇستۇڭدىن يېزىلغان ئەرزدە دىنىي دەرس ئۆتمەي، نەدىكى بىرنېمىلەرنى ئۆتتى دەپ يېزىلغان.

— مەن بالىلارغا دىنىي، پەننىي ۋە تەنتەربىيە دەرسىنى ئۆتتۈم، ھەربىي مەشىق قىلدۇرمىدىم، بۇ بىزگە چاپلانغان قارا، تۆھمەت!

— سەن ھەر كۈنى بالىلارنى يۈگۈرتۈپ، چېنىقتۇرسەنكەن، مەقسىتىڭ نېمە؟

— بۇ بەدەننى ساغلام قىلىش دەرسى، ھەرگىزمۇ سىز دېگەندەك ھەربىي مەشىق ئەمەس، — دېدى مەھمۇد سۆزىنى تەكرارلاپ، بۇ قارا قورساق سوراقچى بىلەن تاكاللىشىپ.

— سەن غۇلجىغا نېمىشقا كۆپ كىردىڭ؟ كىملەر بىلەن ئالاقىلەشتىڭ؟ يېقىنلىرىڭ كىم؟ ئابدۇمۇتائالى قاتارلىق بىر قىسىم يامان نىيەتلىك ئادەملەر بىلەن قانداق ئالاقەڭ بار؟! ھەممىنى قالدۇرماي ئېيت!

— سىز دېگەن ئادەملەر بىلەن ھېچقانداق ئالاقەم يوق، غۇلجىغا بالىلارغا ئوقۇش ماتېريالى ئۇچۇن كىردىم، بالىلارغا دەرس ئۆتۈشىنىلا بىلىمەن... — سوراق كەچكىچە داۋاملاشتى. سوراقچىلار مەھمۇدنىڭ ئاغزىدىن قولغا چىققۇدەك بىرەر نەرسە ئالالمىدى. سوراقچىنىڭ قورسىقى ئاچتى بولغاي، ئادەملەرگە قاراپ ئەسنىدى. نىياز ئاخۇن ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ قۇلىقىغا بىرنېمىلەرنى دەپ شۇرلىدى.

— سوراق مەشەگىچە بولسۇن ئىسلەر ياخشى ئويلىشىپ، قىلغان ئەتكىنىڭلارنى قالدۇرماي تاپشۇرۇڭلار، شۇنداق قىلساڭلار كەڭچىلىك بېرىلىدۇ.

شەرئى ئىسلامدىن چىققانلار كەينىدىن لالما ئىتتەك نەگىلا بارسا ئەگىشىپ يۈرىدىغان چوماقچىلىرىنى باشلاپ نىيازئاخۇنۇمنىڭ ئۆيى تەرەپكە قاراپ مېڭىپ كەتتى. مەھمۇد، مەنسۇربايلار ئاببابەكرى شاڭيونى يۆلەشتۇرۇپ ئۆيى تەرەپكە ماڭدى. بۇ ئىشلار ياشىنىپ قالغان، ئۇزاق يىل ھۆكۈمەت خىزمىتىدە بولغان ئاببابەكرى شاڭيوغا ئېغىر كېلىپ قالدى.

ئەتىسى شەرئى ئىسلامدىن چىققان يوغان سەللىلىك، سېرىق چىشلىق ئادەم چوماقچىلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ مەكتەپكە كەلدى. مەكتەپ ئىچىدىكى بۇرۇنقىدەك قاينام ـ تاشقىنلىق يوقالغان بولۇپ، قاياقاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قويۇۋەتكەندەك سۈسلاپ كەتكەن، مەكتەپ ئىچىنى بىر خىل ۋەھىمە، سۇر ۋە سۈكۈت باسقاندى. مەھمۇد، غىياسىدىن، ھاجى نادىروپلار تار بىر ئېغىزلىق ئىشخانىسىدا باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ، ئىچىدىكى ئاچچىق، ھەسرەتلىرىنى كىتاب ئوقۇش بىلەن چىقىرىۋاتاتتى. بېشىر مولا بولسا، ئازلاپ كەتكەن بىر سىنىپلىق بالىلارغا دىنىي دەرس بېرىۋاتاتتى. شەرئى ئىسلامدىن چىققان يوغان سەللىلىك ئادەم سۇر ـ ھەيۋە بىلەن سىنىپ ئىچىگە كىرىپ كەلدى. بالىلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، — دېدى. بىراق، ھېلىقى يوغان سەللىلىك ئادەم بالىلارنىڭ سالىمىغا ئانچە پەرۋا قىلىپ كەتمىدى، بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇش بىلەن سالام قايتۇردى.

— ھە، نېمە دەرس بېرىۋاتسىز؟ — دەپ سوردى ئۇ بېشىر موللىنىڭ قولىدىكى كىتابنى قولىغا ئېلىپ.

— ھەپتىيەك، — دېدى بېشىر مولا تەمكىنلىك بىلەن جاۋاب بېرىپ. سىنىپ ئىچى جىمجىتلىققا چۆمگەن بولۇپ، چىۋىن ئۇچسا ئاڭلىناتتى. بالىلار گەپ قىلماي ماڭقىلىرىنى تارتىشىپ

جىمجىت ئولتۇرۇشاتتى.

ــ بۇگۈندىن باشلاپ، جەدىتچە دەرس ئۆتۈش توختايدۇ، ــ دېدى دەرسلەر ئۆتۈلىدۇ. بارلىق پەننىيچە كىتابلار يىغىۋېلىنىدۇ! ــ دېدى شەرئى ئىسلامدىن چىقىقان يوغان سەللىلىك ئادەم گويا، جىنايەتچىگە ئۆلۈم ھۆكۈم قىلغاندەك ئۇرغۇلۇق ئاھاڭدا. سىنىپ ئىچىدىكى بالىلار بۇ ئىشلاردىن ھەيران قېلىشىپ، بىر ــ بىرىگە بۇ قانداق ئىش دېگەندەك قاراشتى.

ئۇلار سىنىپتىن قايتىپ چىقىپ، مەھمۇدنىڭ تار ئىشخانىسىغا كىردى.

ــ بارلىق پەننىيچە ئوقۇتۇش قوراللىرىنى يىغىۋېلىڭلار! ــ دەپ بۇيرۇق قىلدى شەرئى ئىسلامدىن چىقىقان ئادەم بېنىدىكى قورال تۇتقان مۇھاپىزەتچىلىرىگە. شۇنىڭ بىلەن ساقچىلار ئالدىراشلىق بىلەن مەھمۇدلار ئولتۇرغان ئىشخانا ئىچىنى ئاقتۇرۇشقا باشلىدى، قولىغا چىققان بارلىق كىتابلارنى يىغىۋالدى. ئاندىن شەرئى ئىسلامدىن چىققان ئادەم:

ــ ھازىردىن باشلاپ مەھمۇد، ھاجى نادىروپلار بالىلارغا دەرس بېرىشتىن توختايدۇ. مەسچىتنىڭ ئىمامەتچىلىكىنى نىيازئاخۇن قىلىدۇ. ھەر كۈنى قۇتبىدە دىنىي ئەھكاملار سۆزلىنىدۇ، قالايمىقان ۋەز ــ نەسىھەت ئېيتىشلار توختايدۇ. مەھمۇدنىڭ ئىشىغا كەلسەك، ــ دېدى تامىقىنى قىرىپ قويۇپ، ــ ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا مەلۇم قىلىمىز، شۇلار بىر تەرەپ قىلىدۇ! ماۋۇ يىغىۋېلىنغان كىتابلارنى كۆيدۈرۈڭلار!

شۇنداق قىلىپ، يىگىرمە يىلغا يېقىن ئېچىلغان پەننىي مەكتەپ ئاخىرى تاقالدى. مەكتەپتە دىنىي دەرسلەرلا ئۆتۈلۈپ، پەننىي دەرسلەر توختىتىلدى. بۇ مەكتەپتە ئۆتۈلۈۋاتقان يېڭىچە دەرسلىكلەردىن «مۇئەللىم ئاۋۋال» (ئىلمىنىڭ ئاۋۋىلى)، «مۇئەللىم سانى» (ئىلمىنىڭ ئاخىرى) قاتارلىق تىل ۋە ھېساب دەرسلىكلىرى يىغىۋېلىنىپ، مەكتەپ مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېلىپ چىقىپ ئوت يېقىپ كۆيدۈرۈۋېتىلدى. مەھمۇدنىڭ

مەيداندا كۆيۈۋاتقان كىتابلارغا قاراپ ئىچى ئېچىشتى، يۈرىكى كۆيۈۋاتقاندەك ئاچچىق تولغاندى.

ئاۋۇ شەرئى ئىسلامدىن چىققان دىنىي تەپتىش بىلەن مۇنۇ يۇرتتىكى مۇتەئەسسىپ كۇچلەرنىڭ ۋەكىلى بولغان نىيازئاخۇن بىر بۇرۇندا نەپەسلىنىپ، شامالنى بورانغا ئايلاندۇرۇپ، بۆكىنى ئال دېسە بېشىنى ئالماقتا ئىدى.

مەھمۇدنى، ھاجى نادىروپنى پەنىي دەرس بېرىشتىن توختاتتى. پەقەت غىياسىدىنلا بالىلارغا دىنىي دەرس بەردى. بۇ خۇددى ۋارتاقشىپ قاينىۋاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك، ئۇچۇق ھاۋادا گۈلدۇرماما گۆلدۇرلىگەندەك بىر ئىش بولدى.

مەھمۇدنىڭ بۇ ناھەقچىلىك، تەڭسىزلىك، ئۇۋالچىلىقلارغا قاراپ يۈرىكى ئېچىشتى، ئەتراپىدىكى نادانلاردىن نەپرەتلەندى، ھۆكۈمەتتىن ئاغرىندى، نادانلارنىڭ ئەتىۋارلىنىپ، ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ خارلىنىۋاتقانلىقىغا قاراپ چىشىنى چىشلىدى. «بالا كەلسە قېرىنداشتىن» دەپ، دېمىسىمۇ بارلىق دىۋارچىلىقلارنىڭ ھەممىسى ئۆز ئادەملىرىدىن كەلمەكتە ئىدى. ئۇلار يوق يەردىن تۈك ئۈندۈرۈپ، پىتنە ـ پاسات تارقىتىپ، ئەل ئىچىگە پاراكەندىچىلىك سالدى. ئەمدىلا تەمتەم ماڭغان بالىدەك يېڭىلا قەدەمى چىققان پەنىي مەكتەپ بۆشۈكىدە تۇنجۇقتۇرۇلدى. بۇ چەت ـ ياقا يۇرتتىكى خەلق ئۇچۇن قانچىلىك زور يوقىتىش ـ ھە؟ ! ئەمدىلا دىلى يورۇپ، ئىلىمنىڭ سۈيىنى ئىچىشكە باشلىغان خەلق يەنە قانچىلىك نادانلىقنىڭ، خۇراپاتلىقنىڭ زۇلۇمىنى تارتار؟ بۇ ھالەت قاچانغىچە داۋاملىشار؟ مەھمۇد مۇشۇلارنى ئويلاپ كېچىچە كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىدى. بۇ مەكتەپنى ئىشقا سېلىش، ئوقۇتۇش ئىلىپ بېرىش، ئوقۇتۇش خىراجىتىنى ھەل قىلىش، مەكتەپنى كېڭەيتىپ سېلىش ئىشلىرىغا ئۇنىڭ قانچىلىك يۈرەك قېنى سىڭگەن ـ ھە !؟ ئىشلار بۇنداق كېتىۋەرسە بولمايدۇ. بۇ بىر قۇترىغان قارا قۇيۇن، ئۆتۈپ كېتىدۇ. ھەرقانچە قار ـ شۇرغانلىق بوراندىن

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ پېڭى ئادرېسى

كېيىن قۇياش يەنىلا پارلايدىغۇ ! مەھمۇد شۇلارنى ئويلاپ تاڭنى ئاتقۇزدى، ئۇمىد يۇلتۇزلىرىنى قەلب ئاسمىنىدا كۆرگەندەك بولدى.

شەرئى ئىسلامدىن چىققان ئادەملەر كېتىپ ئىككى ھەپتىدىن كېيىن، ھۆكۈمەت تەرەپتىن ساقچىلار چىقىپ:

ــ مەھمۇد غۇلجىدىكى بىر قىسىم يامان نىيەتلىك ئادەملەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ھۆكۈمەتنى، ياڭ بېگىمىزنى ئاغدۇرماقچى بولغان، قىلمىشى قەبىھ، يامان، ــ دەپ قارىلىدى.

يۇرت خەلقى بۇ تۆھمەت، ناھەقچىلىككە ياقىلىرىنى تۇتۇپ ھەيران قالدى. بىراق، مەھمۇد بۇ تۆھمەت، قارىلاشلار ئالدىدا ئانچە چۆچۈپ كەتمىدى، ئۇ ئۆزىنىڭ ئاقىلىقىغا ئىشىنەتتى. ساقچىلار مەھمۇدنى يالاپ ئېلىپ ماڭغاندا ئۇنلۇك دېدى:

ــ خاتىرجەم بولۇڭلار قېرىنداشلىرىم، مەن سىلەرگە يۇز كېلەلمەيدىغان ئىش قىلمىدىم، مەن ئاق، ماڭا چاپلانغان قارىلار بىر بوياق، يۇيۇلۇپ چىقىپ كېتىدۇ. مەن قايتا مۇنبەرگە چىقمەن، قارا بوران ئۆتۈپ كېتىدۇ، قۇياش يەنە پارلايدۇ.

مەھمۇدنىڭ بۇ جاراڭلىق نۇتقىنى ئاڭلاپ سۆيۈملۈك ئايالى ئامىنە، ئانىسى مىسساخان، دادىسى ئابابەكرى شاڭيو ۋە بارلىق قېرىنداش، يۇرت ئەھلى كۆزلىرىگە ياش ئالدى. مەھمۇدنى ساقچىلار ئېلىپ ماڭغاندا يۇرت خەلقى، ئوقۇغۇچىلىرى ئۇنى ئۇزىتىپ خېلى ئۇزاق يەرلەرگىچە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى.

شۇ ئەتىگەنلىكى بامدات نامىزىدىن كېيىن، قۇتبىگە چىققان نىيازئاخۇن ئىمام ناماز ئوقۇغىلى كەلگەن جامائەتكە مەھمۇدنىڭ قولغا ئېلىنىپ كەتكەنلىكىگە دائىر تەملاپ دېدى:

ــ ئۇتنى كىم تۇتسا، شۇنىڭ قولى كۆيىدۇ، خۇدانىڭ ئارغامچىسى ئۇزۇن، بۇ ئىشلاردىن ئىبرەت، ساۋاق ئالايلى ! ــ ئىمامنىڭ بۇ سۆزىنى بىرلىرى بېشىنى لىڭشىتىپ قوللىدى، بىرلىرى چىشلىرىنى چىڭ چىشلەپ، دىمىقىنى قىرىپ قويدى.

مەھمۇدنى ساقچىلار تۇتۇپ كېتىپ، شەرئى ئىسلامغا ئاپىرىپ

تاپشۇردى، ئۇنى دىنىي تەپتىش سوراق قىلدى. ئاندىن قاماققا ئالدى.

بۇ يۇرتتا ئابابەكرى شاڭيو شاڭيولۇقتىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن شاڭيولۇق تالىشىش باشلىنىپ كەتتى. بۇ يۇرتتىكىلەر ئۇچ - تۆت توپقا بۆلۈنگەنىدى. ئەرشىدىن باشچىلىقىدىكىلەر بىر توپ، يەرلىك تارانچىلار بىر توپ، ئابابەكرى شاڭيونىڭ چوڭ ئوغلى سىدىقنى سايلايمىز دەيدىغانلار بىر توپ ئىدى. بۇ مەھەللىدىكىلەر كىچىككىنە بىر مەنسەپنى دەپ بىر - بىرى بىلەن بوغۇشماقتا، تىللاشماقتا، مۇشتلاشماقتا، تەتۈر قاراشماقتا. ئەتىگەنلىكى ئۆيلىرىدىن چىقىپ: «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دېيىشىپ، خۇدانىڭ سالمىنى قىلىدىغان يېقىن قوشنىلار بىر - بىرىگە تەتۈر قارىشىپ يات ئادەملەردەك ياتلاشماقتا. ئايالىلار بولسا، قوشنىلار ئۆزئارا سۆزنۇشىدىغان تاماقلاردىن قېلىشقان. توي - تۆكۈن، نەزىر - چىراغلاردا تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قالغۇدەك بولسا، دۇمبىسىنى بىر - بىرىگە قىلىشىپ ئاڭلىماسقا سېلىشىپ، غەيۋەت، تەنە قىلىشماقتا ئىدى. ئۇلار كۆرمەسكە سېلىپ مىشقىرىشماقتا، تۆكۈرۈشمەكتە، قارىغاشماقتا ئىدى. ئۇلار بالىلارنىڭ بىر - بىرىنىڭ ئۆيىدە ئويناشقا يول قويمايدىغان بولدى. بالىلارنى تىللىغان بولۇپ قارشى تەرەپنى تىللىشىدۇ. بۇ ئۇچ توپنىڭ ئادەملىرى كېچە - كۈندۈز يۈگۈرۈشۈپ ئادەم توپلاشماقتا. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىغا پارا بېرىپ بىر - بىرىنى پۈتلاشماقتا، قەستلىمەكتە. بۇ يۇرتتا كەچلىكىلىرى بىردەم - بىرىمدەم بىر - بىرىنىڭ ئۆيلىرىگە كىرىپ چىقىپ مۇڭدىشىشلار يوقالغان. مانا كىچىككىنە شاڭيولۇق مەنسەپ بۇ يۇرتتەكىلەرنى مۇشۇنچىلىك ئەھۋالغا چۈشۈردى، سارايسىمگە سالدى. شاڭيولۇق بۇلار ئۇچۇن خۇددى پادىشاھلىقتەك بىلىنمەكتە. بۇ ئىشلارغا ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىكى پاراخور، چىرىك، نان قېپى ئەمەلدارلار سەۋەب بولسا، يەنە بىر جەھەتتىن ئەل ئىچىدىكى يۇرتبازلىق، قايسى زامانلاردىن قالغان جەمەتچىلىك خاھىشلىرى

سەۋەب بولماقتا. خەلق ئىچىدىكى پېتىشماسلىق، ئىناقسىزلىق ئىللەتلىرى يۇرتتىكىلەرنى قۇمدەك چېچىپ بارغانسېرى ئاداللىق، جاھالەت ئازگاللىرىغا تاشلىماقتا ئىدى.

شائىيولۇقنى ھەرقايسى توپتىكىلەر ئىتتار سۆزىدەك تالاشقاندەك تالاشتى. ھېچكىمۇ مەكتەپتە دەرس توختاپ يامان بولدى دېگەن گەپنى قىلمىدى. ئاخىرى ئەرشىدىن باشچىلىقىدىكى توپتىكىلەر ئۇستۇنلۇكنى ئالدى بولغاي، بۇ يۇرتنىڭ شائىيولۇقى ئەرشىدىنگە تەگدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ يۇرتتىكى ئارازلىشىشلار، ئېلىشىشلار پەسلىدى.

ئادەملەر خۇددى قارا بوران ئۆتۈپ كېتىپ قۇياش ۋاللىدە چىراي ئېچىپ يورۇغاندەك، يەنە بىر - بىرىگە ئوچۇق چىراي ئېچىشماقتا، ھېچنېمە بولمىغاندەك چاقچاقلىشىپ كۈلۈشمەكتە، بۇ گويا باھار يامغۇرىدىن كېيىن، يەر - زېمىن ئىللىپ، كۆكەرگەندەك، قۇياش پارلاپ، ئالەم يورۇغاندەك ئىش بولدى. بۇ يۇرتتىكى ئادەملەرنىڭ قەلبىدە كىر، ئاداۋەت قالمىغان. مانا بۇ مۇشۇ يۇرتتىكى ھەرقانداق ئىشقا ئاداۋەت تۇتمايدىغان، ھەرقانداق كۆڭۈلسىزلىك، ئۇرۇش - جېدەللەرنى، نىزالارنى كۈلكە، چاقچاققا ئايلاندۇرۇۋېتىدىغان ئاق كۆڭۈل، سەمىمىي ئادەملەرنىڭ خاراكتېرى، ئادىتى ئىدى...

22

مەنسۇرباي بۇگۈن ئەتىگەندىلا تورۇق ئېتىنى يورغىلىتىپ ئابابەكرى شائىيولارنىڭ ئۆيىگە كەلدى. پىشايۋانلىق قىلىپ كۈنگەيگە قارىتىپ سېلىنغان ئۆينىڭ ھويلا - ئارانلىرى پاكىز تازىلانغاندى. ھويلىدىكى ئىشلەمچىلەر ئاتلارنى سۇغىرىپ مالالارغا ئوت تاشلاۋاتاتتى. مەنسۇربايىنى كۆرۈپ قاۋاپ چىققان يوغان سېرىق ئىت ئازراق قاۋاپلا مەنسۇربايىنى تونۇدى بولغاي، قۇيرۇقىنى ئۇيان - بۇيان شىپپاڭلىتىپ، غۇشۇمپ توختاپ

قالدى.

— مەھمۇد بارمۇ؟ — دەپ سوردى ئاتتىن چۈشۈۋېتىپ مەنسۇرباي ماللارغا قاراۋاتقان ئىشلەمچىدىن. بېشىغا كونا ئاق مالىخاي، پۇتىغا پۇرمە چورۇق كىيگەن، قارامتۇل كەلگەن مالچى كىلىپ مەنسۇربايىنىڭ ئېتىنى ئېلىپ، ياغاچ خادىغا باغلاپ، ئاتنىڭ ئۇلاڭلىرىنى سەل بوشىتىپ قويدى. مەنسۇر بايىنىڭ قوپال، ئۇنلۇك ئاۋازىنى ئاڭلىغان مەھمۇد ئۆيدىن ئېتىلىپلا چىقىپ سالام بەردى. ئۇلار قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى، تىنچلىق، ئامانلىق سوراشقاندىن كېيىن :

— جېنىم قېرىندىشىم، ئەلنى دەپ جەبىر تارتىپ قالدىڭ، قانداقراق تۇردۇڭ؟ — دېدى.

— مانا، ئالدىڭدا ياخشى تۇرۇپتىمەنغۇ ! — دەپ كۈلدى مەھمۇد مەنسۇرباي ئاكىسىغا چاقچاق قىلىپ.

— نېمىلا دېگەنبىلەن ئامان ـ ئېسەن قايتىپ چىققىنىڭ ياخشى بولدى، بىز بەك ئەنسىرىدۇق، — دېدى مەنسۇرباي مەھمۇدنىڭ قولىنى قويۇۋەتمەي چىڭ تۇتۇپ تۇرۇپ. مەھمۇد ئاخشام غۇلجىدىن قايتىپ چىققانىدى. مەھمۇدنى تۇتۇپ كەتكەندىن كېيىن ئاباباكرى شاڭيو، مەنسۇربايلار مەھكىمىدىكى ئەمەلدارلارغا يول مېڭىپ، نۇرغۇن مال ـ دۇنيا، سوۋۇغا ـ سالام بەرگەنىدى، شۇڭا مەھمۇدنى ۋاقىتلىق بوشاتقانىدى. مەھمۇد بىلەن مەنسۇرباي هويلىدىن ئۆيگە كىردى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، شاڭيو ئاكا، ئامان تۇرۇپسەنمۇ؟

— خۇداغا شۈكۈر، ئامانچىلىق، ئۆزۈڭ ياخشى تۇردۇڭمۇ؟ ئۆي ئىچى تىنچلىقمۇ؟

— ياخشى، ئامانچىلىق.

ئاباباكرى شاڭيو كۆرپە ئۈستىدە ئىككى تەكىيگە يۆلىنىپ ياتقان يېرىدىن تۇرۇپ مەنسۇرباي بىلەن ئامانلىق سوراشتى. ئاباباكرى شاڭيو شاڭيولۇقتىن قالدۇرۇلۇپ، مەھمۇد

ئوقۇغۇچىلىرىغا دەرس بېرىشتىن توختىلىپ، تۇتۇپ كېتىلگەندىن كېيىن، بۇ ئىشلار ئۇنىڭغا بەكلا ھاسىرىدى. ئۇ ئېغىر ئالدى، شۇڭا چىرايى ياداپ، سەل جۇدەپ قالغان، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، تالا ـ تۈزگىمۇ ئانچە چىقماس بولۇپ قالغانىدى. بۈگۈن مەنسۇرباي بۇ شاگىيو ئاكىسىدىن ھال ـ ئەھۋال سورىغاچ، مەھمۇد بىلەن كۆرۈشۈپ، مۇڭدىشىپ كېلىش ئۈچۈن كۆڭۈل سوراپ ئالاھىدە كەلگەنىدى.

ـــ شاگىيولۇقنى ئانىسىغا بەرسۇن، ئۇ ھارامتاماقلار، ئۆزۈڭنى جوراتما ! ئانىمىز سېنى شاگىيولۇق ئۈستىگە تۈغقان ئەمەسقۇ ! ـــ دېدى مەنسۇرباي سەل زەردىسى قاينىاپ. ئۇنىڭ ئاچچىقى كەلسە، ئەتراپىدا ئادەم بار ـ يوقلۇقىغا قارىمايتتى.

ـــ ئۇغۇ شۇ، مەن شاگىيولۇقتىن قالغىنىمغا ئاچچىقلانمىدىم. پەننىي مەكتەپنىڭ توختاپ، مەھمۇدنى دەرس بېرىشتىن توختىتىپ، ناھەق تۇتۇپ كەتكەنلىكىگە خاپا بولۇۋاتىمەن شۇ ...

ـــ بىر قىسىم نائەھلىلەرنىڭ قىلىقى بۇ، ئۇلار شۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، بىزنىڭ جاجىمىزنى بەرمەكچى، قېنى كۆرەرمىز، جاھان تېخى ئۈزۈن، ـــ دېدى مەنسۇرباينىڭ ئوغلى قاينىاپ.

ـــ شۇنداق، بىز پەننىي مەكتەپ ئاچقاندىن بېرى، بىر قىسىم جاھىل، مۇتەئەسسىپ كۈچلەر پۈرسەت چىقسىلا بىزنى بىلەن ئېلىشىپ كەلدى. ئۇ سۈيقەستچى، قارا نىيەتلەر تەييار يەمچۈككە ئىگە بولدى، ـــ دېدى مەھمۇد.

ـــ قېنى كۆرەرمىز، ئۇ قۇزغۇنلارنىڭ بۈركۈت بىلەن ئويناشقىنىنى !...

ـــ مېنىڭ ئەنسىرەيدىغىنىم، ئاران تەستە ئاچقان مەكتەپ تاقىلىپ قالمىسىكەن دەيمەن، ـــ دېدى ئاببەكرى شاگىيو.

ـــ ئۇنداق بولمايدۇ، دادا، ھازىر مەكتەپتە غىيابسىدىن بار.

هاجى نادىروپ قاتارلىقلار دەرس بېرىۋاتىدۇ. ئۇلار ئۇ مەلئۇنلارنىڭ ئىشىغا ھەرگىز قاراپ تۇرمايدۇ. جاننى سېلىپ بەرسە بېرىدىكەن، ھەرگىز مەكتەپنى تاقاپ قويمايدۇ، مەن ئۇ دوستلىرىمغا ئىشىنىمەن ! ــ دېدى مەھمۇد ئۇلارنىڭ سۆزىگە ئارىلىشىپ.

ــ ئەلۋەتتە، شۇنداق بولىدۇ. ئۇ ئۇۋۇدا بىزنىڭ بۇركۇتلىرىمىز بار، ھەرگىز قۇرغۇنلارغا تاشلاپ قويمايدۇ، ــ دېدى مەنسۇرباي روھلىنىپ، ــ سەنمۇ ئۆيدە يېتىپ ئىچىڭنى سىقماي، تالا ـ تۇزگە چىققىن، يۇرتقا ئارىلىشىپ يۇر، يۇرت ئەھلى سېنى تولا سوراۋاتىدۇ، يۇرت خەلقى سېنى ئۇنتۇپ قالمىدى.

ــ كۆپچىلىككە رەھمەت ! ئەلۋەتتە، شۇنداق قىلىمەن، خېلى مەزگىل بولۇپ قالدى پۇت ـ قولۇم سىرقىراپ ئاغرىپ، تېنىم تازا ساق ئەمەس، ياشمۇ بىر يەرگە بېرىپ قالدى، يەتمىشىنىڭ قارىسىنى ئالدىم، قېرىلىق يېتىپ قالغان ئوخشايدۇ، ــ دېدى ئابابەكرى شاڭيو، ئاخىرى ئۆزىنىڭ قېرىپ قالغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىپ. دېمىسىمۇ ئابابەكرى شاڭيو ياشىنىپ قالدى. ئۇنىڭ دەۋر سۈرگەن سەلتەنەتلىك ھاياتى ئاخىرلىشىپ قالاي دېگەنىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ قىران چاغلىرىنى ئېسىگە ئالدى.

مانا ئۇنىڭ خۇددى خورازدەك تۆت خوتۇنىنى كەينىگە سېلىپ قولىنى كەينىگە تۇتۇپ، ئەركەك غازدەك غادىيىپ يۈرگەن چاغلىرى يادىغا يەتتى. ئۇ قولىنى نەگە سۇنسا شۇ يەرگە يېتەتتى، ئاتتىن چۈشكىچە ئېتى ئېلىنىپ، ئۆيلەرگە باشلانغان، توي ـ تۆكۈننىڭ بېشى، ئاستىدا ئىككى قەۋەتلىك كۆرپە، بېلىگە تەكىيە قويۇلغان، يايلاقلارغا چىقسا كۈندە پاقلان گۆشى، قىمىزلار ئالدىدا ئېشىم ـ تېشىم، يەيدىغانغا قورساق، ئىچىدىغانغا ئېغىز يوق ئىدى. ھەممىلا ئادەم ۋاي دەپ تۇرغان، ئۆيىدە كۈندە دېگۈدەك ھەر قايسى يۇرتلارنىڭ يۇزلۇك، ئابرۇيلۇق ئادەملىرى،

www.uyghurkitap.com

هۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى مېھمان بولۇۋاتقان. ئەمدىچۇ؟ ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى يۈزىنى ئۆرۈپلا ئۇنى ھاقارەتلەۋاتىدۇ، ئادەملەرنىڭ ئاياغلىرىمۇ ئۇنىڭ ئۆيىدىن تارتىلىپ قالغان، ھالىنىڭ نېچۈك دەيدىغان ئادەملەر ئازلىغان، ئۇنىڭ گۈناھى غۇلجىدىن نوغاي، دامولللىنى ئېلىپ چىقىپ مەكتەپ ئاچقانلىقى، مەرىپەتپەرۋەر، دىنىي ئۆلىما ئابدۇمۇتائالى خەلپەت بىلەن يېقىن ئۆتكەنلىكى، ئۆزىنىڭ قىشلاق، ياياقلىرىدا خەلپەت ھەزرەتنىڭ چارۋا ـ ماللىرىنى بىللە باققانلىقى، بالىسى مەھمۇدنىڭ پەنىنى دەرس بەرگەنلىكى بولدى. ئىلىم چىرىغىنى يېقىپ قاراڭغۇ دىللارنى يورۇتقانلىقى ـــ ئۇنىڭ بالىلارنى دىندىن چىقارغانلىقى بولدى.

ئاتابەكرى شاڭيو دەمالىققا شۇلارنى ئويلاپ كۆزىگە ئىسسىق ياش ئالدى. كۆڭلى بىرئاز يېرىم بولدى. ئۇ بۇ ئۆمرىدە ئەلگە ياخشىلىقنى كۆپ قىلدى. بىلىپ ـ بىلمەي سەۋەنلىكلەردىن خالىي بولالمىدى. تۆت خوتۇنلۇق بولدى، ئون نەچچە بالىلىق بولدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە مىساخان دېگەن ئايالدىن بولغان مەھمۇدنى ئەڭ ياقتۇرىدۇ. شۇڭا، ئۇنى ئالدى بىلەن غۇلجا مەدرىسىدە، كېيىن نوغاي دامولللىنىڭ قولىدا سۈپتايدا ئوقۇتتى. ئۇ ھازىر يارامليق ئادەم بولدى. مەھمۇدتا ئۆزىدە بولمىغان ئالامەتلەر بار. ئۇ ھازىر قانات ـ قۇيرۇقلىرى يېتىلگەن بىر قىران بۈركۈتكە ئايلاندى. شۇڭا، ئاتابەكرى شاڭيو بۇ ئىشلارنى ئويلىغىنىدا ئۇنىڭدىن دىلى سۆيۈنىدۇ، پەخىرلىنىدۇ. ئۇنىڭغا ئامانلىق تىلەپ بەش ۋاخ نامىزىدا دۇئا قىلىدۇ.

ـــ شاڭيو ئاكا، ـــ دېدى مەنسۇرباي ئاتابەكرى شاڭيونىڭ كۆڭلىدىكى مىسكىنلىكنى بىلدى بولغاي، جىمجىتلىقنى بۇزۇپ،

ـــ مىللار قىشلاققا كۆچكىلى خېلى بولۇپ قالدى. مىللارنى كۆزلەپ كەلگەچ مەھمۇد ئىككىمىز قىشلاققا بېرىپ كەلسەك، ـــ ئۇ مەھمۇدنى سىرتلارغا ئېلىپ چىقىپ، بىرئاز بولسىمۇ كۆڭلىنى ئېچىپ كېلىشنى ئويلىغانىدى. يەنە بىر تەرەپتىن

ئۇنىڭ ئوۋچىلىق خۇمارى خېلى تۇتقاندى. مەقسىتى مالالىرىنى كۆرۈپ يوقلاپ كېلىش بولسىمۇ، بىراق ئاساسلىق مەقسىتى مەھمۇدنى ئوينىتىپ، ئوۋ ئوۋلاپ كېلىش ئىدى.

ـــ مال ئىگىسىنىڭ كۆزى مالغا ئەم دېگەن گەپ بار. بېرىپ يوقلاپ كېلىڭلار، ئۆزۈڭلارغا ئاگاھ بولۇڭلار !... ـــ دېدى ئابابەكرى شاڭيو مەنسۇربايىنىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىپ، مەنسۇرباي مەھمۇد بىلەن بىللە بولۇشنى، ئۇنىڭ بىلەن بىللە يۈرۈپ ئوۋ ئوۋلاشنى بەك ياخشى كۆرەتتى، ئۇ مەھمۇدنى بەكلا ياقتۇراتتى.

مانا مەنسۇرباي بىلەن مەھمۇد قىشلاققا مېڭىش تەييارلىقىنى قىلىپ يولغا چىقتى. مەھمۇدنى ئۇزىتىپ چىققان ئايالى ئامىنە خۇمارلىق كۆزلىرىنى ئوينىتىپ تۇرۇپ:

ـــ ئامان ـ ئېسەن بېرىپ كېلىڭ، يولدا ئاۋايلاڭ ! ـــ دەپ مەھمۇدنى ئۇزىتىپ قويدى. ئامىنەنىڭ بۇ سۆزى بىلەن بۇ ۋاقىتلىق ئايرىلىش ھىجرانى مەھمۇدنىڭ كۆڭلىنى بىرئاز يېرىم قىلدى. مەھمۇد قاراگىر ئايغىرغا مىنىپ، ئامىنەگە قايرىلىپ قاراپ «ئامان بول» دېدى ـ دە، ئۆزى ئۇزاق بىر يەرگە كېتىپ بارغاندەك، كەلمەيدىغاندەك ھېس قىلدى. ئامىنەدىن ئايرىلىپ مېڭىپ، ئۇزىمايلا ئۇنى يەنە سېغىنىپ قالدى. چۈنكى، غۇلجىدىن قايتىپ چىققاندىن بېرى، ئامىنە بىلەن جەم بولغان ۋاقتى ئانچە ئۇزاق بولمىغانىدى.

مەنسۇرباي تورۇق ئېتىغا مىنگەن، ئارقىسىغا خۇرجۇنلارنى بوكتۇرلەپ، ئوۋ مىلتىقىنى قۇشباش ئېگەرنىڭ بېشىغا ئېلىپ تېقىمىغا قىسىۋالغانىدى. بېشىغا تۇلكە قۇلاقچا، ئۇچىسىغا سەنسەن جۇۋا، پۇتىغا پىيما كىيگەن، ئۇزۇن قارا قاشلىرى ئاستىدىكى بۇركۇتنىڭ كۆزىدەك ئۆتكۈر كۆزلىرى بىلەن ئەتراپقا سىنچىلاپ قاراپ ماڭماقتا. قىسقا، قارا بۇرۇتى ئۆزىگە شۇنداق ياراشقانىدى، بۇ مەنسۇربايىنىڭ قىران چاغلىرى بولۇپ، تاش يەپ،

قۇم چىچەنغان چاغلىرى ئىدى. ئۇنىڭ يوبى ئېگىز، گەۋدىلىك بولۇپ، كۆچ ـ قۇۋۋەتكە تولغان، يوغان، كۆچلۈك قوللىرى تۇتقان يەرنى يۇلۇپ چىقاتتى. ئۇنىڭغا بۇ باشقۇرۇلۇۋاتقان قورقۇمسىزلىق خاراكتېرنى ئۇۋۇچىلىق ھاياتى تەقدىم قىلغان. ئۇ ھەر قانداق يىرتقۇچتىن قورقمايدۇ. ھەرقانداق تاغ ـ تاش ۋە قىيىن چاتقاللىقتا ئۆزى يالغۇز كېرىپ كېتىدۇ. قورقۇمسىزلىق، قارامتلىق ئۇنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى، ھەرقانداق جان ئۇنىڭ كۆچلۈك قوللىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ.

مەھمۇدمۇ قاراگىر ئايغىرغا مىنىپ ئۇستىگە سەنسەن جۇۋا، بېشىغا قۇلاقچا، پۇتىغا پىيما كىيگەن، قولىغا قىرلىق قامچىنى ئېلىپ، ئالا خۇرجۇنغا لىق نان ـ توقاچ قاچىلاپ كەينىگە بۆكتۇرلىگەنىدى. ئۇ ئات ئۈستىدە مەزمۇت ئولتۇرۇپ مەنسۇرباي بىلەن ياندىشىپ ماڭماقتا. بىراق، مەھمۇد خىيالچان، غەمكىن. مەنسۇرباي مەھمۇدنىڭ بۇ غەم ـ قايغۇلىرىنى، ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش، قىشلاقتا ئوۋ ئوۋلاپ ئويىنىتىپ كېلىش ئۈچۈنلا ئېلىپ ماڭغان. مەنسۇرباي مەھمۇدنىڭ ئۇنداق چۈشكۈن، روھسىز يۈرۈشىنى خالىمايدۇ. مەھمۇد بولسا ئۇزاق يىل قان ـ تەرىنى تۆككەن مەكتەپتىن ئايرىلىپ، دەرس ئوقۇتۇشتىن توختىتىلغانلىقىدىن ئازابلانماقتا، ئېچىنماقتا، يۈرىكى ئېچىشماقتا. بۇ بوران ـ چاپقۇننىڭ تېزرەك ئۆتۈپ كېتىشىنى تىلىمەكتە.

ئۇ تۇرۇپلا ئامىنەنى يادىغا ئېلىپ ئۇنىڭ بىلەن خۇشال ئۆتكەن كۈنلىرىنى سېغىنىپ قالدى. مەھمۇد ئامىنەنىڭ كۈلۈپلا تۇرىدىغان كۆزلىرىگە، يېقىملىق ئاۋازىغا، جاراڭلىق كۈلكىسىگە، نازلىق خۇلقىغا ئامراق. ئامىنەنىڭ دوسىيىپ باتناشلىرى ئۇنىڭغا خۇشاللىق ئېلىپ كېلىدۇ. ئوتلۇق، چىن سۆيگۈ ئۇلارنى ئاشۇنداق چەمبەرچاس باغلىغان. ئامىنە ھازىر

ئېغىر ئاياغ، قورسىقى پومپىيىپ قالدى، ھەر كۈنى كەچلىكلىرى مەھمۇد ئۇنىڭ يېڭىدىن يوغىناۋاتقان قورسىقىنى سىلايتتى. ئوڭ قولىنى ئۇنىڭغا ئارتىپ ئۇخلايتتى.

— ھەي، مەھمۇد، گەپ قىل، نېمانچە جىمىپ كەتتىڭ؟ ئۆيۈڭدىن ئەمدىلا ئايرىلىپ ئايالىڭنى سېغىنىۋاتامسەن؟ — مەنسۇرباي بوم ئاۋازدا ۋارقىراپ ئۇنىڭغا چاقچاق قىلدى.

— ياقەي، ئاكا، مۇنۇ جاھانىڭ ئىشلىرىغا ھەيران قېلىۋاتىمەن، ئاقىللارنىڭ خارلىنىپ، نادان، قۇلاق كەستىلەرنىڭ ئەزىزلىنىۋاتقىنىغا قارىمامسەن!

— بۇ كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ.

— ئۇغۇ شۇ، بىراق، مۇنۇ قۇترىغان جاھالەت بورانلىرى قاچان بېسىقار؟ بالىلارغا ئۇۋال بولدى، ئۇلار يەنە ساۋاتسىزلىقتا قېلىپ، نادانلىققا مەھكەم بولارمۇ؟!

— نىيازئاخۇن باشچىلىقىدىكى گۈيلارنىڭ كۆرىدىغان كۈنى ئالدىدا، — دېدى مەنسۇربايىنىڭ زەردىسى قايناپ، — ئۇ مۇناپىقلار سېنى ھۆكۈمەتكە چېقىپتۇ.

— بۇنداق تۈزكور، نائەھلىلەر ھەممىلا يەردە بار ئىكەن. مەن تۇرمىدە نۇرغۇن ئوقۇمۇشلۇق ئادەملەرنىڭ ناھەق سولانغانلىقىنى كۆردۈم، — دېدى مەھمۇد

— ھە، دېگىنە، ئۇ گۈيلار سېنى تۈتۈپ ئاپىرىپ نېمە قىلدى؟ مۇنۇ يولنى پاراڭ بىلەن ئاۋۇتمىساڭ تۈگىمەيدۇ، — دېدى مەنسۇرباي مەھمۇدنىڭ ئاغزىنى تاتىلاپ، گەپ ئېلىپ.

ئۇلار پاراڭ بىلەن مېڭىپ، بوربوسۇن سۈيىدىن ئۆتۈپ، ئاقتاشقا يېقىنلىشىپ قالغاندى. ئىككى ئارغىماق ئاتنىڭ تۇياقلىرى قىزىغانىدى. بىر - بىرى بىلەن بەسلىشىپ قومۇش قۇلاقلىرىنى دىڭ قىلىپ، بىردەم بىر قۇلىقىنى ئالدىغا، بىردەم بىر قۇلىقىنى كەينىگە قارىتىپ، قارا تەرگە چۆمۈپ، يول تالىشىپ ماڭماقتا. مەھمۇد ئات ئۈستىدە كېتىپ بېرىپ

يىراقلارغا نەزەر تاشلىماقتا ئىدى.

— ئۇلار مېنى سۆيتايدىن ئېلىپ بارغاندا، ئالدى بىلەن شەرقنى ئىسلامدا يوغان سەللە ئورىغان قازىكالان سوراق قىلىدىغان ئادەتنى ئاپىرىپ سېپىق، زەي، قاراڭغۇ تۇرمىسىگە سولاپ قويدى. تۇرمە ئىچى ھەرقايسى يەرلەردىن تۇتۇپ كېلىنگەن يېڭىچە مائارىپنى تەرغىب قىلغۇچى بىگۇناھ ئادەملەر بىلەن لىق تولۇپ كېتىپتۇ.

— ئۇ يەر بەك سېپىقچىلىقتۇ ـ ھە ؟

— ئۇ يەرنىڭ گېپىنى قىلما، بەندىسىگە كۆرسەتمىسۇن ئاھەر كۈنى سوراق، تاياق، ئاچلىق زەربىسى، — مەھمۇدنىڭ يۈرىكى ئازابلاندى بولغاي، باشقا ئىشلارنى دېگۈسى كەلمىدى.

— نېمىلا بولسۇن، ئۇ گۆردىن ئامان چىقىپ ئىكەن ئەۋزەل بولدى.

— مەن تۇرمىدە نۇرغۇن ئوقۇمۇشلۇق ئادەملەر بىلەن تونۇشتۇم، دوست بولدۇم، شۇلارنىڭ ئىچىدە خەمىت دېگەن سۆزىت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن بىرسى بىلەن يېقىن دوستلاردىن بولۇپ قالدىم، ئۇ ئادەمنىڭ بىلىمى مول ئىكەن، نۇرغۇن ئوقۇپتۇ، كۆرگەن ـ بىلگىنى كۆپ ئىكەن، ئۇنىڭدىن نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆگىنىۋالدىم.

— پاھ، سەن ئۇ يەردە تۇرمىدە ياتتىڭمۇ، ئوقۇدۇڭمۇ؟

— ھەر ئىككىلىسى بولدى، — دەپ كۈلدى مەھمۇد. مەنسۇربای مەھمۇدنىڭ چىرايىدىكى كۈلكىدىن مەنۇن بولدى.

— كېيىن، قانداق بولدى، ئۇ ئادەمنى ئاچىقىپ كەتكەن، قايتا بىزنىڭ قېشىمىزغا كىرمىدى، بىرلىرى «ئۇرۇمچىگە يۆتكەپتۇ» دېسە، بىرلىرى «ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ» دېيىشتى. ئىشقىلىپ، يوقاپ كەتتى.

— ھۇ، ئاناڭنى، ئېسىل بىر ئادەمنى نابۇت قىلىپتۇ ـ دە !

— شۇنداق، قالتىس بىلىملىك ئادەم ئىدى، گەپلىرىنى

ئاڭلاپ زېرىكمەيتتىڭ، بىلمەيدىغىنى يوق ئىدى، ئادەم ھەيران قالغۇدەك ئاجايىپ گەپلەرنى قىلاتتى. مېنىڭ كۆزۈمنى تېخىمۇ ئېچىپ قويغانىدى.

ـــ ياخشى ئادەمنىڭ ئۆمرى قىسقا بولىدۇ دېگىنى شۇ ـ دە ! ـــ دېدى مەنسۇرباي ئەپسۇسلىنىپ.

ئۇلار ئەنە شۇنداق مېڭىپ چۈشكە يېقىن گۆرسايى ئېغىزىغا كەلدى. گۆرساينىڭ شەرقىي جەنۇب تەرىپى گۈزەل مىڭمارال يايلاقلىرى، مىڭمارال يايلىقىنىڭ جەنۇبىدىكى كۆك بىلەن بوي تالىشىپ تۇرغان مەزمۇت تاغ ھەيۋەتلىك كۆكچوقىقا تېغى، گۆرسايى داۋىنىدىن ئاشسا، ئاچال، توقانداۋان، ئالا تېكە دېگەن قىشلاقلار بار. جىڭ ناھىيەسى بىلەن چېگرادىش. بۇ قىشلاقلارنى غەربتىن شەرققە قاراپ ئەجدىھادەك سوزۇلۇپ ياتقان شالدىرنىڭ تاغلىرى ئوراپ تۇرىدۇ. بۇ قىشلاقلارغا قار قېلىن يېغىپ كەتمەيدۇ، مالالارغا ئۇسۇزلۇق بولغۇدەكلا ياغىدۇ. تەبىئەتنىڭ بۇ خىسلىتىگە ئادەملەرنىڭ ئەقلى ھەيران، شۇڭا بۇ ئەتراپتىكى يۇرتلارغا جىڭنىڭمۇ مال ـ چارۋىلىرى كېلىپ ئىككى ـ ئۈچ ئاي قىشلاپ، ئەتىياز كېلىشى بىلەن كېتىپ قالىدۇ. بەزى مالچىلار مۇشۇ قىشلاقلاردىن يايلاقلىرىغا كۆچۈپ كېتىدۇ.

ئاچال يولى قىش كۈنلىرى جىڭ ناھىيەسىگە بارىدىغان بىردىنبىر يول، جىڭدىن تۈز توشۇيدىغانلار ئېشەكلەرگە تۈز ئارتىپ، بۇ يولدىن قىش ـ ياز دېگۈدەك ئۆتۈپ تۇرىدۇ.

جىڭ ناھىيەسىنىڭ داخىلىغا دېگەن يېرىگە نۇرغۇن سۈپتايلىق ئادەملەر كېلىپ ئۆتەڭ ئاچقان، دېھقانچىلىق قىلىپ، ئوت ـ چۆپ چېپىپ، قىشلاقتىكى مال ـ چارۋىلارنى يەم ـ خەشەك بىلەن تەمىنلىگەن. بۇنىڭ بىلەن بۇ يەر ئاستا ـ ئاستا چوڭ يۇرت بولۇپ شەكىللەنگەنىدى. شۇڭا، سۈپتايلىقلار بۇ يەرگە تۇغقانلىرىنى يوقلاپ تولا باراتتى.

مەھمۇد بىلەن مەنسۇرباي مانا گۆرسايى ئېغىزىغا كېلىپ

ئاتتىن چۈشۈپ، تۈزگە ئولتۇردى. ئاندىن ئاتنى بۆكتەرلىۋالغان ئات بوغۇزىنى ئېلىپ، توۋرا بىلەن ئاتلارنىڭ بېشىغا ئېلىپ قويدى. ئاتلار باشلىرىنى ئېگىز - پەس كۆتۈرۈپ يەم يېيىشكە مەمۇد بىلەن مەنسۇرباي بوربوسۇن سۈيىنىڭ باشلىنىشى بولغان ئېقىننىڭ بويىغا كېلىپ، خۇرجۇندىكى مايلىق توقاچلارنى ئېلىپ تاشتىن - تاشقا سەكرىشىپ ئېقىۋاتقان مەرۋايىتتەك سۈزۈك سۇغا چىلاپ ھۇزۇرلىنىپ يېمەكتە. قورساق تازا ئاچقاندا، تاغ سۈيىگە قاتتىق نانىنى چىلاپ، ئۇۋېتىپ يېيىش نەقەدەر راھەت، ھۇزۇر - ھە ! ئۇلارنىڭ بۇ سۇ بويىدىكى تاماقلىنىشى مۇزلاپ، قورساق ئاچقاندا ئۆيدىكى ئاياللىرىنىڭ ئەتكەن تامىقىدەك، قايماقلىق چېيىدەك مەززىلىك ۋە لەززەتلىك بىلىندى.

مەمۇد بىلەن مەنسۇرباي ئاتلارغا بوغۇز يېگۈزدى، ئۆزلىرىنىڭ قورساقلىرىنى بىرئاز ئەستەرلىۋېلىپ، ئاتلىرىغا مىنىپ گۆرسايى ئىچىگە قاراپ ئاتلىرىغا قامچا سالدى. بۇ يوللاردا تولا مېڭىپ ئۆگىنىپ كەتكەن ئاتلار سايى ئىچىگە قاراپ ئۆزلىرىنى ئاتتى.

گۆرسايى ـــ ئىسمىغا لايىق گۆرگە ئوخشايدۇ. ئىككى تەرىپى تىك قىيا تاش، قارىغايلىق، يول تار، بەزى يەرلەردە بىر ئاتلىق ئادەم ئاران ماڭالايدۇ. ئازراق سۈيى ئېقىپ بوربوسۇن سۈيىگە قۇيۇلىدۇ. ئۆيدەك تاشلار يوللارنى توسۇۋالغان بولۇپ، مېڭىش بەكمۇ قىيىن. قار يېغىپ بوران چىققاندىن كېيىن قار كۆچكۈنى چۈشىدۇ. قار كۆچكۈنى چۈشكەندە، ئۇچار قۇشلاردىن يالغۇز سېغىزغان دېگەن قۇش تىك ئۇچۇپ قوتۇلالايدۇ، باشقا ھېچقانداق جان - جانىۋار ئامان قالمايدۇ. شۇڭا، بۇ يەردە قانچىلىك مال - چارۋا، قانچىلىك ئادەملەرنىڭ جەسىتى قالغانلىقىنى ھېچكىمۇ ئېيتىپ بېرەلمەيدۇ. ساي ئىچى ئادەم ۋە مالالارنىڭ سۆڭەكلىرى بىلەن تولۇپ كەتكەن، ساي ئىچىدە ئادەم ماڭسا بىر خىل ۋەھىمە پەيدا بولۇپ سۇر باسىدۇ. مال - چارۋىلارمۇ بۇ يەردىن ئۆتكەندە

قورقمىدىن ئۇن چىقارماي ماڭمدۇ. ئادەملەرمۇ ئۇنلۇك ۋارقىراشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايدۇ. چۈنكى، ئاۋازنىڭ تەۋرىنىشىدىن قار كۆچكۈنى مېڭىپ كېتىشتىن قورقىدۇ. بۇنداق ۋەقەلەر تالاي قېتىم يۈز بەرگەنلىكتىن ئادەملەرگە ياد بولۇپ كەتكەن. شۇڭمۇ بۇ ساينى گۆرساي دەپ ئاتىغان.

مەھمۇد بىلەن مەنسۇربايمۇ ئاتلىرىنىڭ مېڭىشى بىلەن ئىككى سائەتتىن ئارتۇق يول يۈرۈپ، گەپ قىلىشماي ئاخىرى ئۇ تەرەپتىكى گۆرساي ئېغىزىغا سالامەت چىقىۋالدى. ئاندىن ئاچالغا كېلىپ ساي يولى بىلەن تۆۋەنلەپ، جىڭ ناھىيەسى بىلەن چېگراداش ئالا تېكە دېگەن قىشلاققا مېڭىپ كەتتى.

ئالا تېكە دېگەن قىشلاقتا ئابابەكرى شاڭيو، مەنسۇربايىنىڭ مالىلىرى بىلەن ئابدۇمۇتائالى خەلپەتنىڭ مالىلىرى بىرلىكتە قىشلايدۇ. بۇ ئۇچ ئائىلە خېلى ئۇزاق ۋاقىتلاردىن بېرى يېقىن ئۆتۈپ كەلگەن. ئۇلارنىڭ يېقىن ئۇرۇق - تۇغقان بولۇپ قېلىشىنىڭ سەۋەبى بولسا، ئابدۇمۇتائالى خەلپەتنىڭ ئانىسى ھەمىدە خانىم تارلىق بولۇپ، كېيىنكى مەزگىللەردە ئابدۇمۇتائالى خەلپەتنىڭ ئاكىسى ئابدۇۋەلى دامولا، ئىنىسى ئابدۇلئەزىز، ئابدۇمۇتائالى خەلپەتنىڭ چوڭ ئوغلى ئەكرەرخانلار تار مەھەللىسىگە كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ مال - چارۋا بېقىپ تىرىكچىلىك قىلغان، شۇ سەۋەبتىن ئۇلارنىڭ سۈپىتايدىكى ئادەملەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى يېقىن بولغان. مەنسۇرباي بىلەن ئابدۇمۇتائالى خەلپەتنىڭ ئوغلى ئەكرەرخان قول بېرىشىپ قېيامەتلىك چىن دوست بولۇشقان، كېيىن مەنسۇرباي ئۆزبىنىڭ قىزى مودەنخاننى ئابدۇۋەلى دامولىنىڭ نەۋرىسى ئابدۇلاغا بەرگەن. بۇنىڭ بىلەن بۇ ئىككى ئائىلىنىڭ بېرىپ - كېلىشى قويۇقلىشىپ ئۇرۇق - تۇغقان بولۇپ قالغان.

چارۋىچىلار ئۆزلىرى توپا، قوي كۆكۈمى بىلەن يالپاق تاشلارنى تىزىپ ئارىلاشتۇرۇپ ياسىۋالغان توشۇلا دەپ

ئاتىلىدىغان ئۆي ئىچىدە مەھمۇد، مەنسۇربای، ئەكرەم خان، مەنسۇر باينىڭ ئوغلى ئابدۇرېھىم قاتارلىقلار سۇرلەنگەن ئىشات گۆشىنى ئىشتىھا بىلەن يېمەكتە. ئۇلارنىڭ ئالا تېمىگە كەلگىنىگە بۇگۈن تۆت كۈن بولدى. بۇ تۆت كۈن ئىچىدە ئۇلار خاتىرجەم ئۇخلىيالمىدى، تۆت تەرەپتىن بۆرىلەرنىڭ ھۇۋلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ، بۆرىلەر قويلار سولانغان قورۇ يېنىغىلا يېتىپ كەلدى. تۆت ئىت توختىماي قاۋاپ كېچىچە قورۇنى ئايلىنىپ چىقتى. مالچىلار نۆۋەت بىلەن كۆزەت قىلىپ، قارىغاي ئوتۇنلاردا گۇلخان يېقىپ، چالا كۆيگەن ياغاچ ئوتۇنلارنى بۆرىلەرگە ئېتىپ قوغلىدى. شۇنداقتىمۇ ئېچىرقاپ كەتكەن بۆرىلەر تۆت ياقتىن ماللارغا ئېتىلىپ ئۇركۈتۈپ قوغلاپ ئارام بەرمىدى. ئالدىنقى ئاخشىمى مەنسۇرباي بىلەن مەھمۇد ئىتلارنىڭ ياردىمىدە قورۇغا كىرگەن بىر بۆرىنى ئالدى. مالچىلار بۆرىنى تۇلۇمچىلاپ سويۇپ يالىداپ تۇرغان تېرىسىنى ئۆي ئىچىگە ئېسىپ قويدى. بۇگۈنمۇ ئۇلار ئەمدىلا غۇۋا جىنچىراغ يورۇقىدا سوقۇم يەپ پاراڭغا چۈشۈشىگە سىرتتىن غەلىتىلا بىر ھۆركىرىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى، ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى قۇلاقلارنى يەپ كەتتى.

— بۇ نېمىنىڭ ئاۋازى، غەلىتىغۇ؟

— بۇ قاسقىرنىڭ ئاۋازىغا ئوخشىمايدىغۇ؟ — دېدى مەنسۇرباي ئۆزىنىڭ ئۇزاق يىللىق ئوۋچىلىق سېزىمىگە تايىنىپ.

— بولدى، مەن چىقىپ قاراپ باقاي، سىلەر تاماق يەپ، مىدىرلىماي ئولتۇرۇڭلار ! — دېدى مەھمۇد.

مەھمۇد تالاغا چىقىپ، ئىتلار قاۋاۋاتقان تەرەپكە قاراپ چۆچۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئالدىدا كېچىدە كۆزلىرىدىن ئوت يېنىپ تۇرغان بىر مەخلۇق تۇراتتى. ئۇ تۆت ئىتقا بوي بەرمەي، ھەدەپ ماللار ياتقان قورۇغا يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى. قورۇدىكى قويلار ئۇركۈپ تاش قورۇنىڭ بىر بۇلۇڭىغا يىغىلىۋالدى، ئاتلار

كىشىنىشىپ، كالىلار مۆرەشمەكتە. مەھمۇدنىڭ تېنى سەل شۇركۈندى، ئۇنى سوغۇق تەر باستى. ئۇۋچىلىق ھاياتىدا بۇنداق يىرتقۇچنى تۇنجى كۆرۈۋاتاتتى. ئۇ توشۇلا يېنىدىكى كالتەكنى قولىغا ئېلىپ، ئۆي ئىچىدىكىلەرگە ۋارقىرىدى:

— ھوي، بۇياققا چىقىڭلار! — مەھمۇدنىڭ ئاۋازى سەل تىترەپ ئالىتاغىل چىقىپ كەتتى. ئۆي ئىچىدىكىلەرمۇ ۋارقىرىغان ئاۋازنى ئاڭلاپ ئۆيدىن ئېتىلىپ چىقتى. مەنسۇربايلار ئۆيدىن چىققاندا، مەھمۇد كۆزىدىن ئوت چاقناپ تۇرىدىغان ھېلىقى مەخلۇققا كالتەكنى ئېلىپ ئېتىلغانىدى. تۆت ئىتمۇ ئىگىسىنى كۆرۈپ كۆچلىنىپ تەڭلا تايىنچىدەك ئالىتاغىل مەخلۇققا ئېتىلدى. مەھمۇد ئالىتاغىل يىرتقۇچقا يېقىنلاپ كېلىپ ئۇنى بىلدى. ئۇ بىر يوغان يىلپىز ئىدى. يىلپىز بىردىنلا كەينىگە ياندى. تايىنچىدەك يوغان ئىتلار يىلپىزنى قوغلاپ بىر يارلىققا چۈشۈپ كەتتى، كەينىدىن مەھمۇدمۇ يارنىڭ گىرۋىكى بىلەن يارلىققا چۈشتى، يارلىقنىڭ ئىچى مۇزلۇق بولۇپ، ئىتلار يىلپىزنى بىر تاشقا قاپسۇالغانىدى. يىلپىز بولسا، ھە دەپ ھۆركىرەپ، بىر جىرادىن چىقىپ كەتمەكچى بولاتتى. ئىتلار بولسا، ئۇنىڭ كەينىدىن ئېسىلىۋالغانىدى. يىلپىز ھە دەپ ئالدىغا قاراپ يامىشاتتى. مەھمۇد:

— چاپسان بولۇڭلار، يىلپىز بۇ يەردىكەن! — دەپ ۋارقىرىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى يىلپىزنىڭ ھۆركىرىگەن ئاۋازى بىلەن قوشۇلۇپ تاغلاردا ھاۋا گۈلدۈرلىگەندەك ئەكس سادا پەيدا قىلدى. ئاڭغىچە مەنسۇرباي، ئابدۇرېھىم، ئەكرەرخانلارمۇ سايغا چۈشتى. مەھمۇد يۈگۈرۈپ كېلىپ، قىرغاقتىن چىقىپ كېتەي دېگەن يىلپىزنىڭ قۇيرۇقىدىن يۆگەپ تۇتتى. يىلپىز ھە دەپ ھۆركىرەپ، غەلىتە ئاۋاز چىقىرىپ ئىتلارغا خىرىس قىلىپ، ئىتلاردىن قۇتۇلۇپ كەتمەكچى بولاتتى. ئىتلار بىلەن مەھمۇدنى قوشۇپ سۆرەپ ماڭماقتا. مەھمۇد يىلپىزنىڭ ئۇزۇن قۇيرۇقىدىن

تۇتۇپ بېلىگە مەھكەم يۆگەپ، ئالدىدىكى يوغان خادا تاشنى تېپىپ تۇرۇپ كۇچەپ تارتتى. ئىتلار بىلەن جان تالىشىۋاتقان يىلپىز جان ئاچچىقىدا ئىتلارغا ئېغىز سالدى. مەھمۇد چاقماقلىق بىلەن بېلىدىكى پىچاقنى ئېلىپ يىلپىزنىڭ كانىيىغا ئۇردى. يىلپىز تېخىمۇ ۋەھشىيلىشىپ ھۆركىرەپ كەتتى. ئاڭغىچە مەھمۇد يىلپىزغا بىرقانچە پىچاق سالدى. يىلپىز ئاخىرى قانسىراپ يىقىلدى. مەھمۇدنىڭ چىشلىرى كىرىشىپ، پىچاق تۇتقان قولى بىلەن يىلپىزنىڭ كانىيىنى سىققان قولى قېتىپلا قالغاندى. مەنسۇرباي، ئابدۇرېھىم، ئەكرەرخانلار كېلىپ مەھمۇدنى يۆلىدى، ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزىدىكى قانلارنى سۈرتۈپ قولىدىكى پىچاقنى ئاستا بارماقلىرىدىن بوشىتىۋالدى. مەھمۇد بىر ھازادىن كېيىنلا ئۇلۇغ بىر تىنىپ ئەسلىگە كەلدى. ئىتلار بولسا، يارىلانغان پۇت ـ قوللىرىنى يالىشىپ مۇز ئۈستىدە ياتاتتى. يوغان تايىنچىدەك كېلىدىغان يىلپىز پۇت ـ قوللىرىنى ئارۇاڭ ـ سارۇاڭ قىلىپ مۇزدا سۈنايلىنىپ ياتاتتى.

ـــ ئاپىرىن مەھمۇد ! شۇنداق قورقۇمىسىز، قارام ئىكەنسىز، مېنىڭ قورققىنىمدىن جېنىم چىقىپ كېتەي دېدى، ـــ دېدى ئەكرەرخان. مەھمۇدنىڭ قورقۇمىسىز، باتۇرلۇقىغا چىن دىلىدىن قايىل بولۇپ.

ـــ ئۆزۈممۇ ئۇقمايلا قالدىم، قورقمايلا كەينىدىن قوغلاپ يارلىققا چۈشۈپ كېتىپتىمەن.

ـــ بۇنداق يىرتقۇچلارغا قارامايدىغان قىلىشقا بولمايدۇ، دىققەت قىل ! ـــ دېدى مەنسۇرباي.

ـــ بولىدۇ، بۇمۇ بىر چېنىقىش بولدى، ـــ دېدى مەھمۇد. ئۇنىڭ بەدىنى تېخىچە سۇس تىترەپ تۇراتتى.

ـــ بولدى. بۇگۈن كېچىچە يىلپىز مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن، ئەتە بىر تەرەپ قىلايلى ! ـــ دېدى مەنسۇرباي يېنىدىكى ئادەملەرگە.

— بولىدۇ، بۇگۈن كەچ بولۇپ كەتتى، ئەتە تېرىسىدىن ئاجرىتايلى، — دېدى ئەكرەرخان.

— سوغۇقتا قېتىپ قالىدۇ، بىز بۇگۈنلا تېرىسىدىن ئىسسىق ۋاقتىدا ئاجرىتىۋېتەيلى ! — دېدى ئابدۇرېھىم.

— نېمىدېگەن يوغان كاساپەت بۇ؟! قارا ئۇنىڭ ياتقىنىنى، بۇ يىلپىزنىڭ تېرىسىنى ئالدىنقى كۈندىكى بۆرىنىڭ تېرىسى بىلەن قوشۇپ، ئابدۇمۇتائالى خەلپەتكە ئاپىرىپ بېرەيلى !

— شۇنداق قىلايلى، ئۇ زات بىر خۇش بولۇپ قالسۇن !

ئۇلار شۇنداق دېيىشىپ، يارنى ياقىلاپ كەتكەن گىرۋەك بىلەن سايدىن ئۆرلەپ، توشۇلا ئۆيگە قايتتى. چوققىلار كەينىدىن ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن ئاي نۇرى ئۇلارنىڭ خۇشاللىق جىلۋىلەنگەن يۈزلىرىگە ئۆزىنىڭ كۈمۈش نۇرلىرىنى سېخىيلىق بىلەن چاچاتتى. يەنە قاياقلاردىندۇر يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ ھەر خىل ھۇۋلاشقان، ھۆركىرەشكەن ئاۋازلىرى ئاڭلىنىماقتا. ئۇلار بۇ ئاۋازلارغا كۆنۈك. ئۇلارنىڭ جىسمىغا پۈتۈلگەن قورقماسلىق، قەيسەرلىك، باتۇرلۇقنى مانا مۇشۇ ئانا تاغلار، ئاشۇ ۋەھىمىلىك ھۆركىرەۋاتقان ھايۋانلار ئاتا قىلغان. ئاۋۇ كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاق باش تاغلار ئۇلارنىڭ يۇرىكى، شارقىراپ ئېقىۋاتقان تاغ سۇلىرى ئۇلارنىڭ ساپ قەلبى، ۋىجدانى، غۇرۇرى. مۇشۇ تەبىئەت ئۇلارغا چەكسىز كۈچ ـ قۇۋۋەت، قورقماس يۈرەك، مېھىر ئاتا قىلغان ...

23

1928 ـ يىلىدىن كېيىن شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىدە زور ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى. 1911 ـ يىلىدىن 1928 ـ يىلىغىچە شىنجاڭغا ئون يەتتە يىل ھۆكۈمرانلىق قىلغان ياڭ زىڭشىن غەربىي شىمال چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى فېڭ يۈشياڭ

بىلەن جەن شۇرىنىڭ يوشۇرۇن تەل بىرلىكى ئورۇشىدە، ئىككى يۈشياڭنىڭ يوشۇرۇن كىرگۈزگەن ئادەمى، دېخۇا رۇسچە قانۇن ـ سىياسىي مەكتىپىنىڭ ئىلمىي مۇدىرى جاك چۇنشى تەرىپىدىن بىر پاي ئوق بىلەن ئۆلتۈرۈلدى. بۇ قانلىق ۋەقەنى جەن شۇرىن پەن ياۋنەنگە ئارتىپ قويۇپ، ئۇنى قولغا ئېلىپ ئۆلتۈردى. ئۆزى شىنجاڭنىڭ رەئىسى ۋە قوشۇمچە ھەربىي قوماندانى بولۇۋالدى.

1930 ـ يىللىرىدىن باشلانغان قومۇل دېھقانلار قوزغىلىڭى جەن شۇرىنىڭ تەختىنى لىڭشىتىپ قويدى. 1933 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى شېڭ شىسەي سىياسىي ئۆزگىرىش قىلىپ، جەن شۇرىنىي ئۇرۇمچىدىن قوغلىۋەتتى. بۇ ۋەقە تارىختا «12 ـ ئاپرېل» سىياسىي ئۆزگىرىشى دەپ ئاتالدى. جەن شۇرىن ئۆز مەھكىمىسىنىڭ ئارقا تاملىرىدىن ئارتىلىپ قېچىپ جېنىنى ئېلىپ ئۇن ـ تىنسىز غايىب بولدى. پۇرسەت كۈتۈپ تۇرغان شېڭ شىسەي ئۆز قولىدىكى ھەربىي كۈچتىن پايدىلىنىپ شىنجاڭنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي ھوقۇقىنى قولغا ئېلىۋالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ شىنجاڭنىڭ يەرلىك خاقانى بولدى. يەنە بىر جەھەتتىن سىياسىي ھىيلىگەرلىكىنى ئىشقا سېلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈپ، سوۋېت كومپارتىيەسىگە ئەزا بولدى. بۇنىڭ بىلەن سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ قوللىشىغا، ئىشەنچىگە ئېرىشىۋالدى. سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ ئەلچىسىنى ئوتتۇرىغا سېلىش ئارقىلىق ئۇنىڭ بىلەن ئۇرۇش قىلىپ، ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇۋېتىشكە ئاز قالغان قومۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ رەھبىرىنى ئالداپ، تۇرلۇك ھىيلە ـ نەيرەڭلىرى بىلەن قولغا كەلتۈردى ھەم شىنجاڭ ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى دېگەن ساختا نام بىلەن يېنىغا ئەكېلىۋېلىپ نازارەت ئاستىغا ئالدى. شۇنداق قىلىپ بۇ تاغ يولۇنسىنى تۆمۈر قەپەسكە سولىۋالدى. شىنجاڭدىكى يەنە بىر ھەربىي كۈچ بولغان ما جۇڭيىڭ بولسا شېڭ شىسەي بىلەن يەنىلا تىركەشتى.

شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ھەمكارلىشىپ خەلق ئاممىسىنى قولغا كەلتۈرىدىغان بىر قىسىم خەلقئە پايدىلىق سىياسەتلەرنى يولغا قويدى. بىر قىسىم مىللىي كادىرلارنى ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا قويدى. مەدەنىيەت، مائارىپ ئىشلىرىنى جانلاندۇردى. بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتىدە قىسمەن ياخشىلىنىشلار بولدى.

1929 ـ يىلى جىن شۇرېن جاڭ پېيىۋەننى مۇئاۋىن دۇتۇڭ (باش بۇغ)، ئىلى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ۋالىيسى ۋە گارنىزون قوماندانى قاتارلىق ئۈچ مەنسەپ بىلەن ئىلىغا، يەنى كۈرەگە ئەۋەتتى. جاڭ پېيىۋەن ئۇرۇمچىدىن يولغا چىقىشتىن ئىلگىرى ئىلىدىكى ۋاقىتلىق قوماندان پەن جىگە تېلېگراممىا يوللاپ ئۆزىنى كۈتۈۋېلىش توغرۇلۇق غۇلجىدىكى ھەر ساھە ئەمەلدارلىرىغا قاتتىق بۇيرۇق چۈشۈردى. شۇنىڭ بىلەن تېلېگراممىنىڭ مەزمۇنى بويىچە ئىلى چېگرا رايونىدىكى ھەربىي، مەمۇرىي ئورگانلارغا، خەلق تەشكىلاتلىرىغا، مەكتەپلەرگە، ھەربىي قىسمىنىڭ لىيەندىن يۇقىرى ئورگانلىرىغا، ۋالىي مەھكىمىنىڭ ۋالىيسى ۋە ناھىيە ھاكىملىرىغا، ھاكىمبەگ غوجىغا، باباشوپقا، ھەر خىل شىركەتلەرگە، ئۆزبېك، تاتارلارنىڭ مۆتىۋەرلىرىگە جاڭ پېيىۋەننى كۈتۈۋېلىش توغرۇلۇق بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى. بۇنىڭ بىلەن ئىلى رايونى بويىچە ھەربىي، مەمۇرىي ئەمەلدارلار، قەبىلە باشلىقلىرى، ئاغىلاقچى، ئۇكۇرداي، ئىلگىداي، يۇرت ئاقساقاللىرى قاتارلىقلار ۋە مەكتەپلەر، ئىدارە، جەمئىيەتلەر ھەربىرىگە جاڭ پېيىۋەننى ئالاھىدە كۈتۈۋالدى. ئۇنى كۈتۈۋېلىشقا چىقىقانلارنىڭ ئالدى جىڭ ناھىيەسىگىچە بېرىپ، قالغانلىرى ھەرقايسى ئۆتەڭ، مەھەللىلەردە تۇرالغۇ قۇرۇپ تەييارلىق قىلىپ كۈتۈۋالدى. كۈرە يولىنىڭ ئىككى قاسىنىدا ھەر مىللەت ئاممىسى، ئىدارە ـ ئورگان خادىملىرى، ئوقۇغۇچىلار تىزىلىپ تۇرۇپ ئۇنى قارشى

ئالدى. ئۇ سوۋ ـ ھەيۋە بىلەن كۆرە قەلئەسىگە كىردى.

جاڭ پېيىۋەن شېڭ شىسەي تەختكە چىققاندىن كېيىن ئۇنى تىللاشقا باشلىدى. ئۇ كۆرەدە تۇرۇپ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى مىللىي جۇڭيىڭ ۋە ئۇرۇمچى ئەتراپىدىكى ياڭ زىخۇي بىلەن ئىتتىپاقداش بولۇپ ئۇچ تەرەپتىن ئۇرۇمچىگە ھۇجۇم قىلىپ شېڭ شىسەينى ئاغدۇرۇپ تاشلاشنى پىلانلىدى. شۇنىڭ بىلەن جاڭ پېيىۋەن ئۇرۇمچىگە قارشى ھەربىي يۈرۈش قىلىش ئۈچۈن ئوچۇق ـ ئاشكارا تەييارلىق قىلىشقا باشلىدى. بۇ جەريانداا مىللىي جۇڭيىڭنىڭ مەخپىي ئاخباراتچىلىرى مۇزداۋان ئارقىلىق بىرنەچچە قېتىم ئىلغا كېلىپ ئۇنىڭ بىلەن مەخپىي سۆھبەت ئۆتكۈزدى. شېڭ شىسەي بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا ماناس، شىخولارنى تالاپ، شىخونى ئالدىنقى سەپ قىلىپ بېكىتتى. ئارقا سەپتە پۈتۈن ئىلى ۋە ئۇنىڭغا يېقىن ناھىيە ـ شەھەرلەردىكى ئات، ئۆكۈز ھارۋىلىرى، ئات ـ ئۇلاغلار تىزىملىنىپ ئاشلىق، يەم ـ خەشەك ۋە قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورىلار ئالدىنقى سەپكە توشۇلۇشقا باشلىدى. ئونىڭلىغان ئاتلىق، پىيادە قىسىملار، توپچى قىسىملار، ئاتلىق، پىيادە، ھارۋىلارغا ئولتۇرۇپ بىرسىنىڭ كەينىدىن بىرسى يولغا چىقىشقا باشلىدى. شەھەر، يېزا ـ قىشلاقلاردا چاپارمەنلەر، خەلق ئەسكەرلىرى دېھقانلارغا ئېغىر ئالۋان ـ سېلىق سېلىپ، خەلقنى كېچە ـ كۈندۈز قوغلاپ، ئاشلىق، يەم ـ خەشەك، ئوق ـ دورىلارنى ئالدىنقى سەپكە يەتكۈزۈشكە مەجبۇرلاپ ئۇرۇپ، سوقۇپ زۇلۇم سالدى.

ۋەزىيەت شۇنداق جىددىيلەشكەن كۈنلەردە جاڭ پېيىۋەن كۆرەدىكى مەھكىمىسىنىڭ ئالدىدا چوڭ يىغىن ئاچتى. يىغىنغا ھەربىي، مەمۇرىي ئەمەلدارلار، ھەر ساھە كىشىلىرى بولۇپ نەچچە مىڭ كىشى قاتناشتى. يىغىن مەيدانىنىڭ ئەتراپى جاڭ پېيىۋەننىڭ مۇھاپىزەتچى قىسىملىرى ۋە ساقچى قىسىملىرى

بىلەن قورشالغانىدى. يىغىن مەيدانى بىر تۈرلۈك سۈرلۈك تۈس ئالغانىدى. جاڭ پىيىۋەن مەغرۇر قىياپەتتە سەھنە ئالدىدىكى ئۇستەلنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. ماش رەڭ ھەربىي شەپكىسىنى ئېلىپ ئۇستەلنىڭ ئۈستىگە قويۇپ، چېچىنى بىرنەچچە قېتىم سىلاپ قويۇپ سۆزىنى باشلىدى. ئۇ سۆزىنى باشلاپلا شېڭ شىسەينى تىللاشقا باشلىدى:

— شېڭ شىسەي دېگەن ئوغرى ھاكىمىيەت بېشىغا ئۆزى چىقىۋالدى، ئۇنى ھېچكىم سايلىغان ئەمەس، بىز ئۇنىڭ ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىۋېلىشىغا يول قويماسلىقىمىز كېرەك. پات ئارىدا بىز ئۈچ تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىپ ئۇنى يوقىتىمىز. ھازىر ئوتتۇرا سەپتە ياڭ زىخۇي شېڭ شىسەيگە تاقابىل تۇرۇۋاتىدۇ. جەنۇبىي شىنجاڭدا ما جۇڭيىڭمۇ ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇش تەييارلىقىنى قىلىپ بولدى. مەن كۆچلۈك قوشۇن ئۈيۈشتۇرۇپ ئالدىنقى سەپكە ماڭدۇردۇم. ھازىر قىسىملىرىمىز ۋە ئۇرۇش تەمىناتلىرىمىزنىڭ ئايىغى تېخى سەنتەيدىن ئۆتۈپ بولغىنى يوق. نەچچە مىڭ جىڭ ئاشلىق تېخى كۆرەدە تۇرۇۋاتىدۇ. نەچچە مىليون باغ بېدە ـ چۆپ يەتكۈزۈپ بولۇنمىدى. ئاشۇ نەرسىلەر بىر ئاي ئىچىدە شىخو، ماناسقا يەتكۈزۈلۈشى شەرت ! بۇنىڭغا قىلچە بوشاڭلىق قىلىشقا ۋە كېچىكتۈرۈشكە بولمايدۇ ! ھاكىملار جىددىي ھەرىكەتكە كېلىپ بۇ خىزمەتنى ۋاقتىدا ئورۇنلىشى كېرەك. ئەگەر بىپەرۋالىق قىلغۇچىلار بولسا ھەربىي تۈزۈم بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ ! — جاڭ پىيىۋەن سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ يەنە مۇنداق دېدى، — ئاڭلىشىمچە، بەزى ناھىيە ھاكىملىرى «ھازىر تەۋەيىمىزدىكى ئات ـ ئۇلاغلار، ھارۋىلار ئالدىنقى سەپكە كېتىپ بولدى. تېخى قايتىپ كەلمىدى. ھازىر قىشلاقلاردا بىرمۇ ئات ـ ئۇلاغ تاپقىلى بولمايدۇ. ئات مىنگەن ئادەمنى كۆرگىلى بولمايدۇ. بىز قانداق يەتكۈزىمىز» دېيىشكۈدەك، بۇ سۆزلەر سەۋەب بولالمايدۇ.

ئۇيغۇرچە كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

بۇيرۇقنى چوقۇم ئىجرا قىلىش كېرەك!

يىغىنغا قاتناشقانلارنى تېخىمۇ سۈر باستى.

جاڭ پېيىۋەن غەزەپلىنىپ مۇنداق دېدى:

— ھە، ئېيتىڭلار! ئىلىدا ئات ـ ئۇلاغ، قاتناش ۋاستىلىرى تۇغقىپ كەتكەن بولسا، ئادەم يوقمىكەن؟ بىر ئادەم بەش باغدىن بېدە ـ چۆپنى يۇدۇپ ماڭسا، مىڭ ئادەم بەش مىڭ باغ بېدە ـ چۆپنى يەتكۈزمەمدۇ؟! يىگىرمە جىڭدىن ئاشلىق كۆتۈرسە، يىگىرمە مىڭ جىڭ ئاشلىقنى يەتكۈزمەمدۇ؟! بۇ قاتناش قورالى ئەمەسما؟! شۇڭلاشقا ھەرقانداق باھانە ـ سەۋەب كۆرسىتىشكە بولمايدۇ! — ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ۋارقىراپ تۇرۇپ غەزەپ بىلەن سۆزلىدى، — مەن ئالدىنقى سەپكە بارغاندىن كېيىن ھۇجۇم باشلايمەن! كۆپ بولسا بىر ئايغا قالماي شېڭ شىسەيىنى ئاغدۇرۇپ، ئۇرۇمچىنى ئىشغال قىلىپ ئىلىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئىلىنى مەركەز قىلىمەن. شۇنىڭغىچە سىلەر جاپاغا چىداپ بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىشىڭلار كېرەك!

يىغىندىن كېيىن خەلق ئارىسىدا چوڭ تەشۋىش پەيدا بولدى. «ئەگەر ئادەمگە كۆتۈرتۈپ ئۇ نەرسىلەرنى ئالدىنقى سەپكە توشۇتىدىغان بولسا، بۇ قەھرىتان قىشتا توڭىشىدىغان بوپتۇق.» دېيىشىپ جاڭ پېيىۋەنگە خۇدادىن بالا تىلەشتى.

جاڭ پېيىۋەن غۇلجىدىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ئاممىسىنىڭ توسۇشىغا، مەسلىھەت بېرىشىگە قۇلاق سالمىدى. ئۇ پۈتۈن كۈچى بىلەن شېڭ شىسەيگە قارشى ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلدى، پۇقرالارغا ھەددى ـ ھېسابسىز زۇلۇم سالدى.

1933 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى ھاۋا ئوچۇق ۋە جاندىن ئۆتكۈدەك قاتتىق سوغۇق ئىدى. شۇ كۈنى كېچىسى سائەت ئۈچتىن ئاشقاندا تۇيۇقسىزلا شەھەر سىپىلىنىڭ غەربىي ۋە شىمالىي تەرىپىدىن «تاڭ ـ تۇڭ» قىلغان ئوق ئاۋازى ئاڭلاندى. تارتىلاپ ئېتىلغان پىلىموت ئوقى ئاڭلىنىش بىلەن

تەڭلا شۇ تەرەپتىن گۈمبۈرلەپ زەمبىرەك قويۇق ئېتىلىشقا باشلىدى. ئوقلار شەھەر ئۈستىدىن خۇددى ئاقار يۇلتۇزدەك ئۇچۇپ ئۆتتى. نەچچە پاي زەمبىرەك ئېتىلىپ شەھەرنى تۇمان قاپلاپ كەتتى. كېچىدىن باشلانغان ئېتىشىش ئەتىسى سائەت ئونلاردا توختىدى.

مانا مۇشۇ زەمبىرەك، پىلىموت ئوقلىرى جاڭ پېيىۋەننىڭ تەقدىرىنى ئۆزگەرتتى. جاڭ پېيىۋەن بۇ ھۈجۈم قىلغان قوشۇننىڭ ئەدىن كەلگەنلىكىنى ۋە نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي گاڭگىراپ قالدى. دەرھال ھەربىي، مەمۇرىي ئەمەلدارلارنى يىغىپ ئېچىۋاتقاندا شەھەر ئۈستىدە ئايروپىلان ئۇچقانلىقىنى ئاڭلاپ، ئەس ـ ھوشىنى يوقاتتى ۋە مەسلەكداشلىرىغا قاراپ:

ـــ ھازىر بىزنىڭ ئەھۋالىمىز يامانلاشتى، چەت ئەللىكلەر بىزگە تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەندەك قىلىدۇ. مەن ئاچال يولى ئارقىلىق ئالدىنقى سەپكە بېرىپ، ياڭ زىخۇي بىلەن بىرلىشىپ، ئىلىغا قايتىپ كېلىشنىڭ ئامالىنى قىلاي، سىلەر شەھەردە قېلىۋېرىڭلار. سىلەرگە ھېچ گەپ يوق، ئۇش مەن بىلەن تۇغىيدۇ، ـــ دەپ تاپشۇردى. شۇنىڭ بىلەن جاڭ پېيىۋەن جىددىي تەييارلىق قىلىپ شۇ كېچىسى ئۆزى بىلەن بىللە ماڭىدىغان ئادەملەرنى رەتلىدى، ئېلىپ ماڭىدىغان نەرسىلەرنى قاچىلىدى.

قوماندانلىق ئىشتاب قالايمىقانلىشىپ كەتتى. سىرتتا قىرىق ـ ئەللىك ئات ئېگەرلىنىپ ئەسكەرلەر تۇتۇپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئىلگىرى دۇتوپ قاتارلىق چارروسىيە گېنېراللىرى مىنىپ كەلگەن ئىككى ئارغىماقمۇ ئېگەرلىنىپ تەييارلانغانىدى. جاڭ پېيىۋەن ئۆزى بىر ئارغىماققا مىندى، شىڭ شىجاڭنىمۇ يەنە بىر ئارغىماققا مىندۇرۇپ، ئاچال يولىغا قاراپ مېڭىپ كەتتى.

جاڭ پېيىۋەن مازاردىكى پالتۇاي مەھەللىسىگە سەھەر ۋاقتى

بىلەن يېتىپ كېلىپ دانە شاڭيونىڭ ئۆيىگە چۈشتى. جاڭ پېيىۋەن ئەمدىلا ئۆيگە كىرىپ، تەكسىنى بېشىغا قويۇپ، ئارام ئېلىپ يېتىشىغا ئۇنىڭ مۇھاپىزەتچىسى ئالاقزەدە بولۇپ يۈگۈرۈپ كىرىپ ئۇنى چۆچۈتۈۋەتتى:

ــ ھازىر شەرق تەرەپتىكى تاغ ئۈستىدە ۋە ئەتراپتا نامەلۇم ئاتلىق ئەسكەرلەر پەيدا بولۇپ قالدى. بىزنى قورشاپ كېلىۋاتىدۇ!

جاڭ پېيىۋەن چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ يالاڭ باشلا دۇربۇننى قولىغا ئېلىپ تالاغا يۈگۈردى. ئۇ ھويلىدىكى ئارغىمىقىغا مىنىپ، بوربوسۇن سۈيىدىن ئۆتۈپ، سۈپتاي تەرەپتىكى ئېگىز قىرغا چىقىپ سۈپتاي تەرەپكە دۇربۇن بىلەن قارىدى. سۈپتايىنىڭ توغرا قىر دېگەن بىنەملىكتىكى ئۇيان ـ بۇيان چېپىشىپ يۈرگەن ئاتلىقلارنى، پالتۇاي مەھەللىسىگە ئانچە يىراق بولمىغان سۈپتايىنىڭ سىرت يول دېگەن بىنەملىكتىكى تانكا ماڭغانىدەك ئىزلارنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى. ئۇنىڭ روھى چۈشۈپ، سالپىيىپلا قالدى. ئۇنىڭ تەكەببۇر، مەغرۇرلۇقىدىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى. ئۇ ئاستا ئېتىنىڭ بېشىنى كەينىگە قايرىدى ـ دە، دانە شاڭيونىڭ ئۆيى تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇ ئات ئۈستىدە خىيالغا چۆمۈپ ئۆز ـ ئۆزىگە ئاستا پىچىرلاپ: «تۇغقىشتىم، سۇۋېت قىزىل ئارمىيەسى ئالدىمىزغا ئۆتۈپ كېتىپتۇ، ئالدىمىزدىن توسۇپ زەربە بەرمەكچىكەن، مېنىڭ كۈنلىرىم ئاخىرلىشىپتۇ.» دېدى ـ دە، كەلگەن يولى بىلەن سۈدىن ئۆتۈپ ھويلىغا كىردى. ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى قېتىپلا قالغانىدى. شۇنچە سوغۇق شامالمۇ ئۇنىڭغا تەسىر قىلمىغانىدى. ئۇ تامدەك تاتىرىپ، ئۆلۈكتەك سارغىيىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ شىنجاڭنىڭ خاقانى بولۇش چۈشى بىراقلا يوق بولغانىدى. ئۇ ئاتتىن چۈشۈپ، ئۆزى مىنىپ كەلگەن كۆك ئارغىماقنى قارىدى. بۇ جانۋار خېلى يىللاردىن بېرى ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ كەلگەنىدى. جاڭ پېيىۋەن

سول قولى بىلەن كۆك ئارغىماقنىڭ جاۋىغىينىنىڭ يېنىدىكى تىزگىندىن تۇتۇپ تۇرۇپ، ئوڭ قولىنى بېلىدىكى تاپانچىسىغا ئۇزارتتى. ئەتراپتىكىلەر ئۇنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى بىلەلمەي ھاڭۋېقىپ قاراپ تۇراتتى. بىر چاغدا «پاك» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ كۆك ئارغىماق يىقىلدى، ئاندىن ئۇ شىڭ شىجاڭ تۇتۇپ تۇرغان ئارغىماقنىمۇ ئېتىۋەتتى. ئۇ تېخىمۇ غالجىرلىشىپ شىڭ شىجاڭنىمۇ «پاك» قىلىپ ئېتىۋەتتى. ئەتراپتا قاراپ تۇرغانلار قورقۇپ تەرەپ ـ تەرەپكە قېچىپ ئۆزلىرىنى دالىدىغا ئېلىشتى. جاڭ پېيىۋەن ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا يالغۇزلا قالغاندى. ئۇ تاپانچىسىنى ئۆزىنىڭ بېشىغا ئاستا توغرىلىدى ـ دە، تەپكىسىنى بېسىۋەتتى، «پاك» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئۇ يەرگە يىقىلدى.

ئۇ بايا سۆپتاي تەرەپتە دۇربۇن بىلەن كۆرگەن ئاتلىقلار ئەمەلىيەتتە ئوۋ ئوۋلاپ يۈرگەن سۆپتايىنىڭ ئادەملىرى ئىدى. ئۇنىڭ كۆزىگە سوۋېت قىزىل ئارمىيەسىنىڭ ئۇرۇش تانكىلىرىنىڭ ئىزى بولۇپ كۆرۈنگەن ئىزلار بولسا، سۆپتايدىكى دېھقانلارنىڭ قىش كۈنلىرى بىنەملىرىگە كۆمۈپ قويغان سامانلىرىنى چانا بىلەن توشۇغاندىكى ئىزلىرى ئىدى. قورقۇنغا قوش كۆرۈنەر دەپ، قورقۇنلىقىدا ئۇنىڭ كۆزىگە ئوۋچىلار ئەسكەر بولۇپ، چانا ئىزلىرى بولسا سوۋېت قىزىل ئارمىيەسىنىڭ «تارباغاتاي ئەترىتى» نامىدا كىرگەن قوشۇنى بولۇپ كۆرۈنۈپ كەتكەنىدى. جاڭ پېيىۋەنىڭ بېشىغا چۈشكەن سۆپتايدىكى ئوۋچىلار ۋە ئۇلارنىڭ بىنەمدىن سامان توشۇغاندىكى چانا ئىزلىرى بولدى. قالغان ئەسكەرلەر بولسا، جاڭ پېيىۋەنىڭ ئاتلارغا ئارتىپ ماڭغان ساندۇق ـ سەندۇق پۇللىرىنى خالىغانچە ئېلىپ، تەرەپ ـ تەرەپكە قېچىپ كەتتى.

جاڭ پېيىۋەنىڭ جەسىتىنى تارلىق بەستان دېگەن ئادەم چانىغا بېسىپ غۇلجا خەنزۇ بازىرىغا ئەكىرىپ بەردى. جاڭ پېيىۋەنىڭ ئايالى بۇ ئادەمگە ئىش ھەققى ئۈچۈن بىر سومكا پۇل

www.uyghurkitap.com

بەردى. بىراق، بەستان قورقۇپ پۇلنى خەجلىمەي ساندۇققا سېلىپ ساقلاپ ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈپ قويدى. ئۇ پۇلدىن بىر توپ ئەرزىمەس قەغەز پارچىسىغا ئايلىنىپ قالدى. جاك پېييەۋ‌ەنگە ئەسقاتمىغان پۇل بەستانغىمۇ ئەسقاتمىدى. جاك پېييەۋ‌ەننىڭ ئىلمدىكى ھۆكۈمرانلىقى ئۆزىنىڭ مەسخىرىلىك ھالاكىتى بىلەن شەرمەندىلەرچە ئاياغلاشتى.

24

جاك پېييەۋ‌ەن ئەخمىقانە ھالدا ئۆلگەندىن كېيىن، قوماندانسىز قالغان ئەسكەرلەر ھەر تەرەپكە پىتراپ تارىلىشقا باشلىدى. بىر قىسىم ئەسكەرلەر غۇلجا شەھرىگە كېتىپ قالدى، يەنە بىر قىسىم ئەسكەرلەر پالتۇاي مەھەللىسىدىن چىقىپ، بوربوسۇن سۈيىدىن ئۆتۈپ نىلقا، سۈپتاي تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇلار ئىگىسىز قالغان قوي پادىسىدەك ئۆز ئالدىغا پىتراپ كەتكەنىدى. ئۇلار سۈپتاينىڭ سىرت يول دېگەن بىنەملىكىگە چىقتى، كۈن كەچ بولۇپ قالغانىدى. قەھرىتان قىشنىڭ جاندىن ئۆتىدىغان سوغۇق شامىلى ئۇلارنى ئات ئۈستىدە ئولتۇرالماس قىلىپ دۈگدەرىتىپ كىرىدىغان تۆشۈك تاپالماس ھالغا كەلتۈرۈپ قويغانىدى. سۈپتاي تەرەپكە ئۆرلىگەنسېرى قار بارغانچە قېلىنلاشتى. ئاتلار جاك پېييەۋ‌ەنگە تانكا ئىزلىرى بولۇپ كۆرۈنگەن چانا ئىزلىرىدا ئاستا مېڭىپ كەلمەكتە. ئەسكەرلەرنىڭ قورسىقى ئاچقانسېرى شۇنچە مۇزلىماقتا، قارا تەرگە چۆمۈپ كەتكەن ئاتلارنى بارغانسېرى قىروۋ باغلاپ ئاپپاق رەڭگە كىرگۈزگەنىدى.

روھى چۈشكۈن، ئېچىرقىغان ئەسكەرلەر قاراڭغۇ چۈشۈپ، كۆز باغلىنىشى بىلەن بىر توپ چىلبۆرلەردەك سۈپتايغا كىرىپ كەلدى. مىلتىقلىرىنى بەتلەپ، لالما ئىتلاردەك تىمىسقىلاپ

ئۆيمۇئۆي كىرىپ تىنىتىشقا باشلىدى. كۆزىگە كۆرۈنگەن، قولىغا چىققان نەرسىلەرنى بۇلاشقا باشلىدى. تۈيۇقسىز بېسىپ كەلگەن ئەسكەرلەردىن قورقۇپ، چۆچۈپ كەتكەن خەلق نېمە قىلارىنى بىلەلمەي، ئەسكەرلەر تىللىسا، نوقۇسا گەپمۇ قىلالماي قاراپ تۇرۇشتى. ئەسكەرلەرنىڭ ئەلپازى يامان بولۇپ، سەللە قارشىلىق قىلسا ئېتىپ تاشلايتتى. ئاياللار كۆز يېشى قىلىشاتتى، بالىلار بۇلۇڭلارغا تىقىلىپ مۆلدۈرلەپ نېمە ئىشلارنىڭ بولۇۋاتقانلىقىنى ئانىڭىمالماي قارىشىپ تۇراتتى.

ئەسكەرلەر خېلى ئۇزاق تىنىتىپ بۇلاڭچىلىق قىلدى. ھېچقانداق قارشىلىق بولمىغاندىن كېيىنلا بىرئاز خاتىرجەم بولۇپ، مەھەللىنىڭ چېتىدىكى توختاخۇن مەزىنىنىڭ ئۆيگە يىغىلىپ ئۆزلىرى بۇلاپ كەلگەن نانلارنى يەپ، گۆشلەرنى قازانغا سېلىپ پىشۇرماقچى بولدى. ئىككى ئەسكەر سىرتقا چىقىپ، ئەتراپنى كۆزىتىپ ئىشىك تۈۋىدىلا پوستتا تۇردى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى قايسى مىللەتلىكىنى بىلگىلى بولمايدىغان توپ باشلىقى توختاخۇن مەزىندىن سورىدى:

— ھەي بوۋاي، بۇ قەيەر؟

— نىلقا سۇپتاي.

— مۇشۇ تەرەپ بىلەن توققۇزتاراغا بارغىلى بولامدۇ؟

— بولىدۇ. يەنە نىلقا بازىرىغا يېرىم كۈن ماڭىسىلەر.

ئۇلار ئۆزئارا بىرئاز كالدىرلاشقاندىن كېيىن:

— سەن، بىزگە مۇنۇ گۆشلەرنى پىشۇرۇپ بەر، — دەپ ئۆزلىرى بۇلاپ كەلگەن سۇر گۆشلەرنى كۆرسەتتى. ئىلاجسىز قالغان توختاخۇن مەزىن:

— ماقۇل، — دەپ ئوتۇن ئەكىرگىلى تالاغا چىقىپ كەتتى.

سىرتتا مەھەللىنىڭ ئىتلىرى توختىماي ھاۋۇشىاتتى. كەچنىڭ جاندىن ئۆتىدىغان سوغۇقى كۈچەيدى. تۈكۈرۈك يەرگە چۈشكىچە توڭلاپ قالاتتى. ئادەملەرنىڭ قارنى دەسسەپ

www.uyghurkitap.com

ماڭغاندىكى غاچىلدىغان ئاۋاز خېلى ئۇزاق يەرلەرگىچە ئاڭلىناتتى. توختاخۇن مەزىن بىرئازدىن كېيىن، ئارىراق قانىقتىن ئوتۇن بىلەن قىغ كۆتۈرۈپ كىردى. ئۇ ئىستىن ماڭلىيى قاردىپ كەتكەن ئوچاقنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئاۋۋال قاتتىق ئوتۇنغا ئوت تۇتاشتۇرۇپ، ئاندىن قىغنى ئوچاقنىڭ ئىچىگە تىك قىلىپ ئەپچىللىك بىلەن تىزىشقا باشلىدى. ئوت بارغانسېرى ئۇلغىيىپ كۆيۈشكە باشلىدى. ئۇ ئىدىشتىكى سوغۇق سۇنى قاپاق چۆمۈچ بىلەن ئېلىپ قازانغا قۇيۇپ، ئەسكەرلەر بۇلاپ كەلگەن گۆشلەرنى قازانغا سېلىپ قاينىتىشقا باشلىدى. كاڭ ئۇستىدە قورقۇپ ئولتۇرغان توختاخۇن مەزىننىڭ كىچىك بالىلىرى ئانىسىنىڭ ئېتىكىگە ئېسىلىپ كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ بىر دادىسىغا، بىر ئەسكەرلەرگە قاراپ تۇرۇشاتتى.

تام ئويۇقتا قويۇلغان قارا چىراغ ئاچچىق ئىس چىقىرىپ، ئۆينىڭ ئىچىنى سۇس يورۇتۇپ تۇراتتى. چىراغدىن چىققان ئاچچىق، قاتىق ئىس ئۆي ئىچىنى بىر ئالغاندى. تام ئويۇقنىڭ ئۈستى چىراغ ئىسىدىن قاپقارا بولۇپ كەتكەنىدى. مۇزلاپ كەتكەن ئەسكەرلەر ملىتىقلىرىنى چىڭ قۇچاقلاپ بىرسىنىڭ چاتىرىقىغا بىرسى بېشىنى قويۇپ ئۇخلاشقا باشلىدى. ئارىلاپ سىرتتا پوستتا تۇرغان ئەسكەرلەر ئالمىشىپ، يۇگۇرۇپ كېلىپ ئوچاقتا كۆيۈۋاتقان ئوتقا ئۆزلىرىنى قاقلايتتى. قىغنىڭ كۆيۈشىدىن چىقىۋاتقان بىر خىل غەلىتە ھىد ئۆيگە تارىلاتتى. ئەسكەرلەرنىڭ نەپىسى تاقىلداپ تۇۋاقنى ئېلىپ قازاندىكى گۆشكە ئاچ كۆزلۈك بىلەن قاراپ قويياتتى.

بۇ ئۆي غىياسىدىنىڭ دادىسى توختاخۇن مەزىنىڭ ئۆيى ئىدى. ئۆيدە غىياسىدىن يوق بولۇپ، مەھمۇد ئىككىسى ئوۋ ئوۋلاشقا چىقىپ كېتىپ تېخىچە قايتىپ كەلمىگەنىدى. قېنى قىزىق ئوغلىنىڭ قايتىپ كېلىپ، بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ بىرەر ئىش چىقىرىپ قويۇشىدىن ئەنسىرىگەن توختاخۇن پات ـ پات

تالاغا چىقىپ ئوغلىنىڭ يولىغا قاراپ قويياتتى.

سىرتتا ئىتلار ئەنسىز قاۋاشقا باشلىدى. ھويلىغا تۇيۇقسىز دۇپۇرلەپ كىرگەن ئاتنىڭ تۇياق ئاۋازىدىن ئۆيدە مۇگدەپ ياتقان ئەسكەرلەر ئورۇنلىرىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ، ئۆندەرەپ ئالمان ـ تالمان قوراللىرىنى شاراقلىتىپ بەتلەپ، قولىغا ئېلىشقا باشلىدى. ئەسكەرلەرنىڭ ئەلپازىنىڭ يامانلىقىنى كۆرگەن توختاخۇن مەزىن ئورنىدىن ئىتتىك تۇرۇپ:

ــ قورقماڭلار، مېنىڭ ئوغلۇم، ــ دەپ سىرتقا قارىدى. بايىقى توپ باشلىقى ئىشەنمىگەن ھالدا:

ــ راستمۇ، سەن چىقىپ قاراپ باق! ــ دەپ تاپانچىسىنى توختاخۇن مەزىنگە تەڭلىدى. ئوغلىنىڭ بىھۇدە ئېتىلىپ كېتىشىدىن ئەنسىرىگەن توختاخۇن مەزىن سىرتقا چىقىپ ئونلۇك ئاۋازدا:

ــ ھوي، غىياسىدىنمۇ سەن، ئەمدى كەلدىڭمۇ؟ ئۆيدە ئادەم بار! ــ دەپ قوشۇپ قويدى. غىياسىدىن ئېغىلدىكى قارا تەرگە چۆمگەن ئاتلارنى كۆرۈپ، كۆڭلىمۇ سەل ئەنسىزلىككە چۈشۈپ قالدى.

ــ نەدىن كەلگەن ئادەملەركەن بۇ كېچىدە؟

ــ ئۆيگە كىرسەڭ بىلىسەن، ــ غىياسىدىن ئاتنى ئېغىلغا باغلاپ قويۇپ، قامچىسىنى ئوينىغان ھالدا ئۆيگە كىردى. ئىشىكنى ئىچىپلا ئۆزىگە تەڭلەنگەن مىلتىقلارنى كۆرۈپ، قورقۇپ كەتتى. نېمە ئىشلارنىڭ بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرالماي تۇرۇپلا قالدى.

ــ سەن مۇشۇ ئۆينىڭ بالىسىمۇ؟ ئۆزۈڭ يالغۇزمۇ؟ ئارقاڭدا ئادەم بارمۇ؟ رۇس ئەسكەرلىرىنى كۆردۈڭمۇ؟

ــ مەن مۇشۇ ئۆينىڭ بالىسى، بۇ مېنىڭ دادام بولىدۇ، ھېچقانداق ئادەمنى كۆرمىدىم، ــ دېدى غىياسىدىن ئۆزىگە تەڭلىنىپ تۇرغان مىلتىقلاردىن سەل ھودۇقۇپ. ئۇ ئىچىدە «رۇس

ئەسكەرلىرى دېگىنى نېمىسى؟!» دەپ ئويلاپ قالدى. توپ باشلىقى غىياسىدىننىڭ راستلا مۇشۇ ئۆيى ئىگىسىنىڭ بالىسى ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىنلا يېنىدا قورال تەڭلەپ تۇرغان ئەسكەرلەرگە بىرنېمە دېدى، ئەسكەرلەر قوراللىرىنى چۈشۈرۈپ ئۆز ئورۇنلىرىغا كەلدى. پۈتۈن بەدىنى تەرگە چۆمۈپ كەتكەن غىياسىدىنمۇ ئېغىر بىر تىنىپ، بىرئاز يەڭگىللەپ قالدى. قولىدىكى قامچىنى چاك تۇتقىنىچە ئانىسىنىڭ يېنىغا بېرىپ ئولتۇردى.

غىياسىدىن ئورۇنسىز بوزەك قىلىنغانلىقىدىن خورلۇق ھېس قىلدى. ئۆز ئۆيىدە ئەركىن بولالمىغانلىقىدىن ئازابلاندى. ئىرغىپ قويۇپ ئۇلارنى مۇنۇ قولىدىكى سەككىز قىرلىق قامچا بىلەن راسا بىر قامچىلاپ ئەدىپىنى بەرگۈسى كەلدى. بىراق، ئۇ ئۇنداق قىلالمىدى. بۇ ئەسكەرلەرگە تېگىپلا قويسا بالاغا قالغىنى شۇ ئىدى، پۈتۈن ئائىلىسى، مەھەللىدىكى بارلىق خەلق پالاكەتكە يولۇقاتتى. غىياسىدىن ئۆزىنى تەستە بېسىپ ئولتۇردى. دادىسى توختاخۇنىڭ كۆز قىسىشلىرىدىن جىم بول دېگەن مەنىنى بىلگەنىدى.

كېچىدە توختاخۇن مەزىن پىشۇرۇپ بەرگەن گۆشلەرنى قازاندىن ئېلىشمغىلا قورسىقى ئېچىپ كەتكەن ئەسكەرلەر بىر - بىرى بىلەن تالىشىپ تۇرۇپ يېدى. قورسىقى تويغاندىن كېيىن بىر ئەسكەرنى كۆزەتكە قويۇپ بىر - بىرىگە يۆلىنىپ، خورەك تارتىپ ئۇخلاشقا باشلىدى. ئۇلارنى سۈپتايغا كەلگۈچە قىشنىڭ سوغۇقى، جاندىن ئۆتىدىغان سۈپتاينىڭ سېرىق شامىلى ئوبدانلا مۆزلاتقانىدى.

غىياسىدىننىڭ كۆزىدىن ئۇيقۇ قاچقان ئىدى. ئۇنىڭ كۆزى مىلتىق تۇتۇپ ئۇخلىغان، ئەنسىزلىك بىلەن ھەر تەرەپكە قورقۇپ قاراپ تۇرغان ئەسكەرلەردە ئىدى. غىياسىدىن: «ئاۋۇ گۈي ئۇخلاپ قالسىدى، قوراللىرىنى بىراقلا يىغىشتۇرۇۋالسام، خەپ...

مەھمۇد، ھاجى كىچىك قاتارلىق ئاغىنىلىرىم كىرىپ قالسىچۇ ! مۇنۇ كېسەل تەگكەن توخۇلاردەك بولۇپ قالغان ئەسكەرلەرنىڭ قورالىرىنى تارتىۋېلىپ جەھەننەمگە ئۇزاتساق... » دەپ خىيال قىلاتتى، ئۇ شۇ خىياللار بىلەن تاڭنى ئاتقۇزدى.

ئەتىسى غىياسىدىن سەھەر تۇرۇپلا ئېتىنى توقۇپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ ئۇدۇل مەھمۇدنىڭ ئۆيىگە باردى. ئۆيدە بولغان ئىشلارنى مەھمۇدقا سۆزلەپ بەردى. ئاندىن ئىككىسى مەنسۇربايىنىڭ ئۆيىگە قاراپ مېڭىپ كەتتى.

ــ ئۇلار قانچە ئادەمكەن؟ ھەممىسىدە قورال بارمۇ؟ ــ دېدى مەنسۇرباي قوشۇمىسىنى تۇرۇپ. ئۇ ئاخشام كەچ ئابرال تېغىغا بېرىپ ئوۋ ئوۋلاپ قايتىپ كەلگەندى. ئۇنىڭ بىر جۈپ كۆزىدىن غەزەپ ئوتلىرى چاقناپ كەتتى. مەنسۇرباي ئوۋ مىلتىقى بىلەن ئەسكەرلەرنى تاغ ئۆچكىلىرىنى، بۆرە، تۈلكىلەرنى ئاتقانىدەك ئاتقۇسى كەلدى.

ــ شۇنداق، ھەممىسىنىڭ قورالى بار، بىراق روھسىز، تىرىقلا قىلسا قورقۇپ تۇرىدۇ، مەندىن سوۋېت ئەسكەرلىرىنى كۆردىڭمۇ؟ دېگەندەك گەپلەرنى سوردى، ــ دېدى غىياسىدىن. ئەسكەرلەرنىڭ سۈپتاي خەلقىنى تالان ـ تاراج قىلىپ بۈلىغانلىق ئىشىدىن مەنسۇرباي بىلەن مەھمۇد ئاللىبۇرۇنلا خەۋەر تاپقانىدى. مەنسۇرباي بۇ تېنەپ قالغان بىر توپ ئەسكەرلەرنى قورقۇتۇپ قويۇش توغرىسىدا كۆڭلىدە پىلانمۇ تۈزۈپ قويغانىدى. مەھمۇد بىلەن غىياسىدىنىڭ يېنىغا كېلىشى ئۇنى تېخىمۇ خۇش قىلىۋەتتى.

ــ ھازىر ئەسكەرلەر سىلەرنىڭ ئۆيىدىمۇ؟ قارىغاندا ئۇلار ئالدىمىزدا سوۋېت ئارمىيەسى بار دەپ قورقىدىكەن، ئېگىز يەرگە چىقىپلا بىرلا قېتىقاس سالساق قاچىدىغاندەك قىلىدۇ.

ــ شۇنداق، ئەتىگەن بەشى كەلگەن يولى بىلەن كەينىگە يېنىپ كەتتى، قالغان بەشى بار.

www.uyghurkitap.com

ـــ ئالدىرىماڭلار، ئۇلار سۇپىتاينىڭ سىرتىغا چىقىشۇن، ئەدىپىنى ئاق قار، كۆك مۇزدا بېرىمىز. بۇلار پىتىراپ كەتكەن ئەسكەرلەردەك قىلىدۇ. بېشى قايغان، پۇتى تايغان يەرگە باردۇ. سىلەر بارلىق يىگىتلەرنى يىغىپ خەۋەر قىلىڭلار، ئاتلىرىنى توقۇپ بىردىن كالتەك تەييارلىسۇن! ـــ دېدى مەنسۇرباي.

ـــ نىلقا بىلەن مېڭىپ توقۇزتاراغا بارىدىغاندەك قىلىدۇ. ئاخشام شۇنداقراق گەپ قىلغان، ـــ دېدى غىياسىدىن.

ـــ ئۇنداق بولسا تېخى ياخشى. سەن غىياسىدىن ئون نەچچە يىگىت بىلەن ئابرال تېغىنىڭ شىمالىدىكى توغرا قىردا ئوۋ ئوۋلىغان قىياپەتكە كىرىۋالغىن. سەن مەھمۇد يەنە بىر قىسىم يىگىتلەر بىلەن قاراسۇ تەرەپتىكى چۆرۈلمىگە بارغىن! مەن ئۇلار سۇپىتاينىڭ شەرقىدىكى تۇزگە چىققاندا كەينىدىن قوغلايمەن، ـــ دېدى مەنسۇرباي. ئۇنىڭ قارامىلقى، قورقۇمسىز، باتۇرلۇقى يەنە تۇتۇپ قالغانىدى. مەنسۇرباينىڭ بۇنداق قىلىشىغا ئەسكەرلەرنىڭ ئاخشامدىن بېرى سۇيتاي خەلقىنى بۇلاپ ـ تالاپ، قاقشاتقانلىقى سەۋەب بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن نىلقىغا ماڭغان بۇ بەش ئەسكەرنىڭ قورالىرىنى ھەيۋە قىلىپ تارتىۋېلىش ئىدى.

كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە نىلقا تەرەپكە قاراپ ماڭغان بەش ئەسكەر مەھەللىگە كىرىپ، يەنە ئۆيمۇئۆي مال ـ دۇنيا بۇلاشقا باشلىدى. خەقنىڭ بىساتلىرىنى ئۆرۈپ، ساندۇقلارنى چېقىپ، قولىغا چىققانلا نەرسىنى ئالدى. ئاياللارنىڭ بويىندىكى زىننەت بۇيۇملىرىمۇ قالمىدى. قارشىلىق قىلغانلارنى مىلتىقىنىڭ پاينىكى بىلەن ئۇرۇپ يىقىتتى، ئوق چىقىرىپ ھەيۋە قىلدى.

مانا، ئەسكەرلەر مەھمۇدنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەلدى. ئىشىك ـ دېرىزىلەرنى چېقىپ ئۆي ئىچىنى ئاختۇرماقتا. بىر ئەسكەر مەھمۇدنىڭ ئايالى ئامىنەنىڭ بويىندىكى زۇننارغا ئېسىلدى. ئامىنە قارشىلىق قىلدى. ئەسكەر ئېتىلىپ كېلىپ ئامىنەنىڭ

كۆكسىگە ئېسىلىپ كۆڭلىكىنى يىرتىپ تاشلاپ، بويىنىدىكى ئالتۇن زۇنناڕغا ئېسىلدى. ئامىنە جېنىدىنمۇ ئەزىز كۆرىدىغان مەھمۇدنىڭ بۇ يادنامىسىنى تارتقۇزۇپ قويماسلىق ئۈچۈن ئېلىشتى. ئامىنەنىڭ ۋۇجۇدىغا چىن ئەقىدە، قەيسەرلىك، ۋاپا، ساداقەتنىڭ تەڭداشسىز كۈچى يىغىلغانىدى. ئۆزىگە چاپلىشۋالغان ئەسكەرنى زەردە بىلەن ئىتتەردى ـ دە، قولىغا چىققان چىننى ئەسكەرگە قارىتىپ ئاتتى. چىنە ئەسكەرنىڭ بېشىغا تېگىپ چېقىلىپ كەتتى. ئەسكەر سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ تاپسىدا ئولتۇرۇپ قالدى ـ دە، ئورنىدىن تۇرۇپ، مىلتىقنىڭ ئۇچىنى ئامىنەگە قارىتىپ تەپكىنى بېسىۋەتتى. «گۇم» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئامىنەنىڭ چىرقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇنىڭ كۆكسىدىن قىپقىزىل قان ئېتىلىپ چىقتى. ئامىنە ئۆڭىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئوڭدىسىغا چۈشتى. ئۇچ ياشلىق ئوغلى ئابدۇغوپۇر بولسا، ئانىسىنى قۇچاقلاپ يىغلاۋاتاتتى. مىلتىق ئاۋازىنى ئاڭلىغان ئادەملەر، ئەسكەرلەر مەھمۇدنىڭ ھويلىسىغا يۈگۈرۈشۈپ كىرىشتى. يەردە قانغا مىلىنىپ ياتقان ئامىنەنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى، ئۆيگە كىرگەن ئادەملەر ئامىنەنىڭ بېشىنى يۆلەپ يىغا ـ زار قىلىشقا باشلىدى. ئەسكەرلەر تەرەپ ـ تەرەپتىن يۈگۈرۈشۈپ كېلىۋاتقان غەزەپلەنگەن ئادەملەرنى كۆرۈپ ئالاقزەدىلىككە چۈشۈپ قېچىشقا تەمشەلدى. ئەسكەر باشلىقى بايىقى ئامىنەنى ئېتىۋەتكەن ئەسكەرگە بىرنېمىلەرنى دەپ ۋارقىراپ تىللىدى. ئەسكەر بولسا لاغىلداپ، قورقۇپ تىترىمەكتە. ئۇلار مىلتىقلىرىنى ئادەملەرگە تەڭلەپ مەھمۇدنىڭ ھويلىسىدىن ئاستا ـ ئاستا چېكىنىپ قېچىپ چىقتى.

ئەسكەرلەر خەلقتىن بۇلۇڭالغان نەرسىلەرنى، بىرمۇنچە ئات ـ كالىلارنى ھەيدەپ نىلقا تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئامىنەنىڭ ئېتىلىپ كەتكەن خەۋىرى بىردەمدىلا مەنسۇرباي، مەھمۇد، غىياسىدىنلارغا يەتتى. مەنسۇرباي غەزەپتىن چىشلىرىنى

غۇچۇرلاتتى، شىرەڭ غەزەپلىنىپ ھۆركىرىدى. قولىدىكى قوش ئىستوۋۇللۇق ئوۋ مىلتىقىنى تېخىمۇ مەھكەم سىقتى. مەھمۇد دەماللىققا نېمە قىلارىنى بىلەلمەي ياغاچتەك قېتىپ قالدى. كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ، ئۇزاق يىللار كېسەل تارتقان بىمارەك تۇرغان يېرىدە ئايلىنىپ قېتىپلا قالدى. تۇيۇقسىز كەلگەن بۇ شۇم خەۋەر مەھمۇدنى گاڭگىرىتىپ قويدى، ئۇنىڭ كاللىسى تورمۇزلىنىپ قالدى. مەھمۇدنىڭ كۆز ئالدىغا ئامىنەنىڭ قانغا مىلىنىپ ئېڭراپ ياتقان سىيماسى كەلدى. يۈرىكى ئېچىشىپ، دېمى سىقىلدى. كالپۇكىنى چىشلەپ قانىتىۋەتتى. مەنسۇرباي ئەتراپىغا يىغىلغان ئوتتۇز ـ قىرىق ئاتلىق ئادەمگە قاراپ:

ـــ بىز بۇ قانخور ئەبلەخلەرنى ھەرگىز قاچۇرۇپ قويمايلى! قېرىندىشىمىزنىڭ قېنى بىكارغا ئاقمىسۇن! بىز جانغا جان ئالايلى! قېنى شىر يۈرەك ئەزىمەتلەر ئاتلىنايلى! ـــ دېدى. بۇ يەرگە سۇپىتايدىكى غەزەپلەنگەن قېرى ـ ياشنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك يىغىلغانىدى. ۋۇجۇدى غەزەپكە تولغان خەلق پىلان بويىچە ئۇچ توپقا بۆلۈندى. مەھمۇد بىلەن غىياسىدىن باشلىغان ئىككى توپ ئىككى ياندىن، مەنسۇرباي باشلىغان توپ دۇشمەننىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ زەربە بېرمەكچى بولدى. ھەربىر توپتا بىردىن ئوۋ مىلتىقى بولۇپ، قالغانلىرىنىڭ قولىدا توقماق ئىدى.

نەگە بېرىشنى بىلەلمەي تېنەپ، قورقۇپ قاچقان ئەسكەرلەر سۇپىتايدىن چىقىپ، قاراسۇ يېزىسىغا قاراپ ئالدى ـ كەينىگە قارىماي ئاتلىرىغا قامچا سىلىپ، ئالدىغا سىلىۋالغان ئات ـ كالىلارنى قوغلاپ ماڭماقتا. ئۇلار قاراسۇ يېزىسىغا ئېڭىشىپ چۆرۈلمە دېگەن يەرگە كېلىپ ساينىڭ ئىچىگە كىردى. بۇ جاي ئۇلارغا زەربە بېرىشكە ئەپلىك يەر ئىدى. ئىككى تەرىپى ئېگىز، سولاقما ئىدى. ئەسكەرلەر ئارقىسىدىن ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتقان بىر توپ ئادەمنى كۆردى ـ دە، ھەيدەپ كېلىۋاتقان ئات، كالىلارنى تاشلاپ قاچتى. ئىككى ياندىن قىردا پەيدا بولغان

ئاتلىقلارنى كۆرۈپ ئەس ـ هوشىنى يوقاتتى ـ دە، بىزنى سوۋېت ئارمىيەسى قورشۇۋاپتۇ دېگەن تۈيغۇغا كېلىپ، بىر ـ بىرىگە قارىماي جېنىنى ئەپقاچتى. هودۇقۇشۇپ، تىترەپ قالايمىقان ئوق ئېتىشقا باشلىدى. مەنسۇربايلار كەينىدىن بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى. ئىككى ياندىكى مەھمۇدلارمۇ ئۇلارنىڭ ئالدىنى توستى. مەنسۇرباي ئات ئۈستىدە ئوۋ ئوۋلاشتىكى ماھارىتىنى ئىشقا سالدى. ئۇ ئات چاپتۇرۇپ كېتىۋېتىپ، ئاتنىڭ تىزگىنىنى قويۇۋېتىپ دۈشمەننى قارىغا ئالدى. «گۈم» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ بىر ئەسكەر ئاتتىن موللاق ئېتىپ چۈشتى. بىر ئادەمنىڭ ئاتتىن موللاق ئېتىپ چۈشكەنلىكىنى كۆرگەن ئەسكەرلەر ئاتلىرىغا تېخىمۇ قاتتىق قامچا سېلىپ ئۆلەر ـ تىرىلىشىگە قارىماي قاچتى. مەنسۇرباي يەنە بىر پاي ئوق بىلەن ئات بىلەن قوشۇپلا بىرىنى تىك موللاق ئاتقۇزدى. قالغانلىرى قېچىپ قاراسۇنىڭ تۆۋەندىكى تەرەپكە چۈشۈپ كۆزدىن غايىب بولدى. مەنسۇرباي، مەھمۇد، غىياسىدىنلار بىرئاز قوغلاپ قايتىپ كەلدى.

مەھمۇد بىلەن مەنسۇرباي ئارقىسىغا يېنىپ ئۆلگەن ئەسكەرلەرنىڭ يېنىغا يېتىپ كەلگەندە، ئەرشىدىن شاڭيو باشلىغان بىر توپ ئادەم ئۇلارنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلدى. مەنسۇرباي ئولجا ئالغان ئىككى بەشئاتار مىلتىقنىڭ بىرىنى بوينىغا ئېسىپ، بىرىنى تېقىمغا قىستۇرۇۋالغانىدى. ئەرشىدىن شاڭيو مەنسۇربايغا قاراپ سورىدى:

ـــ يۇرت خەلقى سىلەردىن ئەنسىرەپ بىزنى ئەۋەتتى، كۆپچىلىك هەممىسى ئامانمۇ؟!

ـــ ئامانچىلىق، ئەسكەرلەرنىڭ قالغانلىرى قېچىپ كەتتى.

ـــ بۇ رەھىمسىزلەر يۇرتىمىزغا بالا ئېلىپ كەلدى، قېچىپ كەتكەن بولسا بوپتۇ. شۇ پېتى يوقالسۇن ئۇ ئەبلەخلەر. قالغانلارنىڭ ئامانچىلىقىنى بەرسۇن! ـــ دېدى ئەرشىدىن شاڭيو

سەل ئەنسىرىگەندەك.

— مۇنۇ ئۆلگەنلەرنىڭ جەسەتلىرىنى ئاپىرىپ كۆمۈۋېتىڭلار! — دېدى مەنسۇرباي ئەتراپىدا تۇرغان يىگىتلەرگە.

يىگىتلەر ئىككى جەسەتنى سۆرەپ مېڭىشقا بىرسى تۇيۇقسىزلا ناله قىلىپ، ئالىتاغىل ژارقىراپ كەتتى. ئۇنى سۆرەپ ماڭغان يىگىتلەر چۆچۈپ جەسەتنى قار ئۈستىگە تاشلىۋەتتى. بايام مەنسۇربايىنىڭ ئىككىنچى پاي ئوقى ئاتقا تېگىپ، ئات يىقىلىپ بۇ ئەسكەر ئامان قېلىپ، قورقۇپ يالغان ئۆلگەن بولۇپ يېتىۋالغاندى. ئون ئالته ياشلار چامىسىدىكى بالا ئەسكەر تىزلىنىپ، يىغلاپ بېشىنى يەرگە ئۇرۇپ ياشلىرىنى ئېقىتىپ، جېنىنى تىلەپ يالۋۇرماقتا ئىدى. مەنسۇرباي:

— ھۇ ئاناڭنى، ئۆلمەي قاپتۇ ـ ده !... — دەپ، مىلتىقنى ئۇنىڭغا تەڭلىدى. ئاڭغچە ئەرشىدىن شاڭيو مەنسۇربايىنى توسۇپ:

— بۇ بىر كىچىك بالىكەن، ئۆلتۈرمەيلى، بىر قوشۇق قېنىدىن كەچ ! — دەپ، مەنسۇربايغا يەردە دۇم يېتىپ ناله قىلىۋاتقان ئەسكەرنى ئاتقۇزمىدى.

— مەن بۇنى ئۆيگە ئېلىپ كېتەي، مەن قانداقلا بولسۇن ھۆكۈمەت خىزمىتىنى ئىشلەۋاتىمەن، بۇ بالىدا نېمە گۇناھ؟! — دېدى ئەرشىدىن شاڭيو. يەنە بىرسىنىڭ جەستىنى يىگىتلەر ساينىڭ تاپىنىدىكى ئويمانغا كۆمۈۋەتتى.

مەھمۇد ئۆيگە يېتىپ كەلگەندە، نامازشام ۋاقتى بولۇپ قالغاندى. ئۇ ئاتتىن چۈشۈپلا، ئاتنى ھويلىغا قويۇۋەتتى ـ ده، ئۆيگە يۈگۈردى. ئۇ ئۆيگە كىرگەندە ئۆي ئىچى ئادەمگە لىق تولغاندى. ئۆيدىكىلەر مەھمۇدنى كۆرۈپ ھەممىسى كۆز ياش قىلىشتى، مەھمۇدنىڭ بوينىدىن قۇچاقلاپ يىغلاشتى. مەھمۇد ئادەملەرنى ئارلاپ ئامىنەنىڭ قېشىغا كەلدى. ئامىنە ئاپپاق تامدەك تاتىرىپ، كۆزىنى يېرىم يۇمۇپ ياتاتتى. ئۇنىڭ ئاپپاق

بويىندىكى ئالتۇن زۇنىار قىيقىزىل قانغا بويالغان بولۇپ، كالپۇكلىرى كۆكىرىپ، گەز باغلاپ كەتكەنىدى. ئامىنەنىڭ تولىمۇ ئاجىز سوقۇۋاتقان يۈرىكى كىمنىدۇر بىرسىنى كۈتۈۋاتقاندەك، تارتىشۋاتقاندەك قىلاتتى. مەھمۇد كېلىپلا ئامىنەنىڭ قولىنى تۇتۇپ، پىشانىسىنى سىلاپ:

— ئامىنە، كۆزىڭنى ئېچىڭ، مەن كەلدىم، — دېدى. مەھمۇدنىڭ بۇ ئاۋازى ئامىنەگە تولىمۇ چوڭقۇر يەردىن قۇلىقىغا سۇس ئاڭلانغاندەك بىلىندى. ئامىنە يۇمۇلغان كۆزىنى يېرىم ئېچىپ، مەھمۇد تۇتۇۋالغان قولىنى ئاستا مىدىرلاتتى. بىراق، ئۇنىڭ كۆز نۇرلىرى تولىمۇ نۇرسىز، خۇنۇك، قولى جانسىز ئىدى. بىر نېمىلەرنى دېگۈسى كېلەتتى. ئېغىزىنى مىدىرلىتاتتى، بىراق دېيەلمەيتتى. ئۆي ئىچىدىكى بارلىق ئادەملەر ئۇن ـ تىنسىز كۆز ياش قىلىشىپ سۈكۈتكە چۆمگەنىدى. پەقەت ئايالارنىڭ مىشىلداپ يىغلاشلىرى بىلەن ئامىنەنىڭ بېشىدا ئىمامنىڭ «سۈرە ياسىن» نى ئوقۇۋاتقان بوش ئاۋازى ئاڭلىناتتى.

تۇن نىسپى بولغاندا ئامىنەنىڭ كۆز قارىچۇقى يوغىناپ كەتتى، ئاخىر تىنىقى ئاستىلاپ كۆز يۇمدى. يۈرەك پارىسى بولغان يالغۇز ئوغلى ئابدۇغوپۇرنى مەھمۇدقا تاشلاپ قويۇپ، مەھمۇدنىڭ يۈرىكىنى داغدا قالدۇرۇپ، يۈرەك ـ باغرىنى زەردە، قان قىلىپ، ئۇرۇق ـ تۇغقان، قېرىنداشلىرىنى زار ـ زار قاقشىتىپ بۇ يورۇق دۇنيا بىلەن مەڭگۈلۈككە خوشلاشتى. مەھمۇد ئۇچ ياشلىق ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ قان ـ قان يىغلىدى.

— بىزنى نېمە قىل دېدىڭىز !... ئەمدى بۇ دەردلەرگە قانداق چىدايمىز؟... قايسى يوللىرىڭىزغا قارايمىز؟... — مىسساخان ئاننىڭ بۇقۇلداپ يىغلىغان يىغىسى ئۆي ئىچىدىكى بارلىق ئادەملەرنى ھۆركىرىتىپ يىغلاتتى. بۇ كېلىشمەسلىكتىن سۈپتاي

خەلقى قاتتىق ئازابلاندى. كۆلكە ـ چاقچاق، مەشرەپ قاينىغۇچىلار بۇ مەھەللە قاينىغۇچىلار قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغانلىقتىن بىردىنلا جىمىپ قالدى، ھەممەيلەن ئېغىر مۇسىبەتكە چۆمدى. ئانچە يىراق بولمىغان يەردە كۆرۈنۈپ تۇرغان ھەيۋەتلىك ئابرال تېغىمۇ قايغۇغا پاتقاندەك، ئاق قاردىن بېلىگە ئاق پوتا باغلاپ قارىلىق تۇتقاندەك مۇڭلىنىپ، سۈكۈتكە چۆمۈپ، جىمجىت تۇراتتى.

25

ئۇزاق قىشنىڭ قارا تۇنلىرى ئاخىرلىشىپ، كۈنلەر ئىللىپ، قارلار ئاستا ـ ئاستا ئېرىپ چېكىلىشكە باشلىدى. مەھمۇدنىڭ ئۆچ ياشلىق ئوغلى ئانىسى ئامىنە تۈگەپ كەتكەندىن كېيىن مەھمۇدتىن زادىلا ئايرىلمىدى. كېچىسى مەھمۇدنى قۇچاقلاپ قوينىدا ياتاتتى. كۈندۈزى بولسا، مەھمۇدنىڭ پېشىنى تۈتۈۋېلىپ نەگە بارسا ئەگىشىپ يۈردى. چۈنكى، بالا ئانىسىنىڭ ئۆلۈمىدىن قورقۇپ چۆچۈپ قالغانىدى. مەھمۇد ھەر قېتىم ئوغلىغا قارىغىنىدا ئىچى ئۆرتىلىپ، ئۆپكىسى ئۆرۈلدى. ئامىنەنىڭ دائىم كۈلۈپلا تۇرىدىغان مۈلايىم، يېقىملىق چىرايى ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ ئۇنى ئازابلاپ قىينىدى. ئامىنەنى ھمايە قىلىپ قوغداپ قالالمىغانلىقىدىن ئازابلىنىپ ئۆز ـ ئۆزىنى ئەيىبلىدى. ئۆزىنى ئامىنەگە مەڭگۈ قەرزدارەدەك ھېس قىلدى. ئوغلى ئابدۇغوپۇرنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى تولىمۇ يارىماس دادا ھېسابلىدى. مەھمۇد ھەر پەيشەنبە كۈنى ئوغلىنى يېتىلەپ، چىلان تۈپراق ئاستىدا ئۇنسىز ياتقان ئامىنەنىڭ قەبرە بېشىغا بېرىپ ئۇزۇن قىرائەت قىلىپ، كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ تۇرۇپ دۇئا قىلدى، ئەپۇ قىلىشىنى ئۆتۈندى. ئۇنىڭ ئۆزىنى بەكلا بالدۇر تاشلاپ كەتكەنلىكىدىن ئۆكۈندى...

مەھمۇدقا كەينى ـ كەينىدىن كەلگەن قىسمەت،

دىشۇارچىلىقلار ئۇنى خىيالا شۇكىلەشتۇردى، ھالسىزلاندۇردى، ئۇنىڭغا ھار كەلدى. ئەمدى ئۇنىڭ قەلبىدە ئامانەتنى سېغىنىشتىن ئىبارەت بىر ئوت يېلىنجاپ كۆيۈشكە باشلىدى. ئۇنىڭ بېشىغا كەينى ـ كەينىدىن كەلگەن كەچمىشلەر ئۇنىڭ ئىرادىسىنى تاۋلىدى، پىشۇردى.

كۇنلەر بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى قوغلىشىپ ئۆتمەكتە. تىرىكچىلىك ھارۋىسىنى سۆرىگەن جانلار بۇ يولدا يەنە سەپىرىنى داۋام قىلماقتا. قۇياش ئىللىق نۇرىنى چېچىپ زېمىنىڭ باغرىنى ئىسسىتماقتا. دېمەك، باش باھار بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلمەكتە. ئېدىرلارنىڭ كۇنگەيگە قاقلانغان تەرەپلىرىدە قارلار ئېرىپ، يەرلەر قارىيىپ ئېچىلىشقا باشلىغان، ئېچىلغان يەرلەردىن شۇاقلار بۆرتۈپ چىقماقتا، نۇرلۇق قۇياش ئاپپاق قار بىلەن پۇركىلىپ ياتقان يەر ـ زېمىنغا جان كىرگۈزمەكتە. ئېغىل ـ قوتانلاردىكى ئات ـ كالىلار ئۆزلىرىنى ئاپتاپقا سېلىپ، دۇمبىسىدىن ئۆتكەن ئىللىق ئاپتاپتىن مۇگدەشمەكتە. ئەگىز سۇلىرى شىلدىرلىشىپ ئېقىپ قار ئاستىغا كىرىپ يوقاپ، نەلەرگىدۇر ئاقماقتا...

بىراق، ئەتىيازنىڭ ھاۋاسىمۇ كىچىك بالىنىڭ يىغىسىدەك شۇنداق تېزلا ئۆزگىرىشچان كېلىدۇ. مانا، تۇيۇقسىزلا قىبلىدىن شامال چىقىپ ھاۋا ئۆزگىرىشكە باشلىدى. ئارقىدىن بىردىنلا شۇنىرغانغا ئايلىنىپ، ھەش ـ پەش دېگۈچە پۇتۇن ئالەمنى ئاق قار قاپلىدى. قىشنىڭ بىر كۇنىدىن قورق دېگەندەك، ئادەملەر «نەلەردە قېلىپ قالغان قىش بۇ؟ !» دەپ، قۇلاقلىرىنى تۇتۇپ قوللىرىنى ئۇۋۇلاپ، شۇنىرغاندىن قاقشىماقتا. قىش يەنە ئۆزىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى. پۇتۇن مىدىرلىغان جانلىقلار يەنە شۇمشىيىپ ئۇچەكلىرىگە كىرىپ كەتتى. بوران بارغانسېرى ئۆزىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى، سوغۇق كۇچەيمەكتە...

ئەتىسى چۈشكە يېقىن جىمجىت ياتقان بۇ خىلۋەت مەھەللىگە

قەيەردىندۇر كەلگەن قوراللىق ئەسكەرلەر چۈمۈلىدەك يىغىپ كەتتى. ئەسكەرلەر ئۆيمۇ-ئۆي كىرىپ ئاختۇرۇپ ئادەملەرنى توتۇپ باغلاپ، ئالدىغا سېلىپ ئەرشىدىن شاڭيونىڭ ھويلىسىغا يىغماقتا.

— قاچ، مەنسۇر ! سېنى تۇتقىلى كەپتۇ. جېنىڭنى ئەپقاچ ! — دېدى مەنسۇربايىنىڭ ئۆيىگە يۇگۇرۇپ كىرگەن توختاخۇن مەزىن.

— نېمە بولدى ۋۇي، ئاكا !

— ئۇلار سەن ئېتىۋەتكەن ئەسكەرنىڭ خۇنىنى ئالغىلى كەلگەندەك تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەلپازى بەكلا يامان. بىرەرى ئاشكارىلاپ قويغان ئوخشايدۇ، نۇرغۇن ئادەمنى تۇتقۇن قىلدى. تېز ئۆزۈڭنى دالدىغا ئال ! سېنى ئىزدەۋاتىدۇ، — توختاخۇن مەزىن بەكلا جىددىيلىشىپ قورقۇپ كەتكەندى. مەنسۇرباي خادىغا باغلاقلىق قاراگىر ئېتىغا مىندى ـ دە:

— خوش، ئاكا، يەر يۈزىدە بولساق كۆرۈشەرمىز، — دەپلا ئاتنىڭ بېشىنى سۈپتاينىڭ شەرقىدىكى كۆكچوقاقا تەرەپكە قارىتىپ قويۇۋەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قالغان توختاخۇن مەزىن ئۆز يۈرتىدىن قاچقۇن بولۇپ قېچىپ چىقىپ كېتىۋاتقان مەنسۇربايغا قاراپ كۆزىگە ئىسسىق ياش ئالدى. مەنسۇربايىنىڭ قارىسى بارغانسېرى يىراقلىشىپ بارماقتا. يىراقتا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئېگىز ئاق باش چوققىلار، يېشىل قارىغايلار ئۆز ئوغلىغا كەڭ باغرىنى ئېچىپ، ئۇنى قوينىغا چاقىرماقتا. چۈنكى، بۇ تاغلار ئۇنىڭ ئانا ماكانى، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن تۇپراق، زېمىن ! ئۇنىڭ ھەربىر ھۈجەيرىسى مۇشۇ تۇپراقتىن يارالغان. مەنسۇربايىنىڭ ۋۇجۇدىدىكى باتۇرلۇق، قارامىلتىقنى، ئەل ـ يۇرتىغا بولغان ئوتتەك كۆيۈمچانلىقنى، مېھرىبانلىقنى، تاغدەك يۈرەكنى ئاشۇ تاغلار، مۇشۇ تۇپراق ئاتا قىلغان، بېغىشلىغان ئەمەسمۇ !...

مەنسۇربايىنىڭ كېتىشى بىلەن نۇرغۇن ئەسكەرلەر ئۇنىڭ

ئۆيگە كىرىپ ئاختۇرۇپ ئۇنى تاپالماي، ئۇنىڭ ئىنىسى ئابدۇل بىلەن مەھمۇدنى تۇتۇپ باغلاپ ئەرشىدىن شاڭيونىڭ ھويلىسىغا ئېلىپ كەلدى. كىملەردۇر بىرلىرى مەھمۇدنى چېقىپ قويغانىدى. ئەرشىدىن شاڭيولارنىڭ ھويلىسىدا ئەرشىدىن شاڭيو قۇتقۇزۇۋېلىپ، بالا قىلىپ بېقىۋالغان ھېلىقى بالا ئەسكەر ئۆز ئادەملىرىنى كۆرۈپ، جان كىرىپ ئۆز ئادەملەرگە بىرنېمىلەرنى دېمەكتە.

ئەرشىدىن شاڭيونىڭ ھويلىسىغا نۇرغۇن ئادەملەرنى تۇتۇپ ھەيدەپ كەلگەنىدى، ھويلا ئىچىدە لىق ئادەم. ئەسكەرلەر قوراللىرىنى ئۇلارغا تەڭلەپ ھازىرلا ئېتىۋېتىدىغاندەك ھالەتتە تۇراتتى.

— قېنى، دېگىنە؟ ! مۇشۇلارنىڭ ئىچىدە بىزنىڭ ئادەملىرىنى ئېتىپ ئۆلتۈرگەن ھېلىقى مەنسۇر دېگىنىڭ بارمۇ؟

— يوق.

— مەنسۇر دېگەن قاتىلنى كىم قاچۇرۇۋەتتى؟

...

— گەپ قىلىشە، ئەگەر مەنسۇر تۇتۇلمىسا، بىرسىگە ئونىنىڭ جېنىنى ئالىمىز ! — دەپ سۆزلىمەكتە ئەسكەر باشلىقى. ھويلىدىكى بارلىق ئادەم يەرگە قاراپ سۈكۈتتە تۇرماقتا.

— بىز مەنسۇرنى تۇتماي قويمايمىز، ئاسمانغا چىقسا تاپىنىدىن، يەرگە كىرسە كوكۇلىسىدىن تارتىپ چىقىمىز. مەنسۇرنى كىم قاچۇرغان، يوشۇرغان بولسا، شۇ ئادەمنى ئۇرۇق - توخۇمى بىلەن قوشۇپ جازالايمىز. مەنسۇرنىڭ نەدىلىكىنى ئېيتىپ بەرگەنلەرنى مۇكاپاتلايمىز ! — ئەسكەر باشلىقى ھەيۋە قىلىپ، قولىنى ئاسماندا پۇلاڭلىتىپ سۆزلىمەكتە، خەلققە ھەيۋە، كۈچ كۆرسەتمەكتە. ئەرشىدىن شاڭيومۇ بۇ ئىشلارغا ئامال قىلالماي بېشىنى ساڭگىلىتىپ يەرگە قاراپ تۇرماقتا.

— ئەرشىدىن، سەن مۇشۇ يۇرتنىڭ ئاتىسى تۇرۇپ

ئادەملەرنىڭ ياخشى باشقۇرماي، دۆلەتنى ئارمىيەسىنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ئۆلۈشىگە سەۋەبچى بولدۇڭ، سېنىڭمۇ جىنايىتىڭ ئېغىر ! سېنىمۇ قوشۇپ جازالاشقا تېگىشلىك. بىراق، سەن ھۆكۈمەتكە ئىزچىل سادىق بولۇپ خىزمەت قىلىپ كەپسەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىزنىڭ مۇنۇ ئەسكەرنى قۇتقۇزۇۋاپسەن، بېقىپسەن، بالا قىلىۋاپسەن، بىز ئۇنىڭدىن ھەممە گەپنى ئاڭلىدۇق، — دېدى ئەسكەر باشلىقى پىشايۇاننىڭ سۇپىسىغا چىقىۋېلىپ. ئۇنىڭ يېنىدا ئەرشىدىن شاڭيو بېقىۋالغان بايىقى بالا ئەسكەر تۇراتتى.

— ئەرشىدىن، — دېدى ئەسكەر باشلىقى يەنە سۆز باشلاپ، — سەن مەنسۇربانىنى يەرنىڭ تېگىدىن بولسىمۇ تېپىپ، ئەكېلىپ بېرىسەن، بۇ ساڭا بېرىلگەن بۇيرۇق. ئەگەر تۇتۇپ بېرەلمىسەڭ، سېنىڭ بالاڭ يۇنۇس، مەنسۇربانىنىڭ ئىنىسى بىلەن مەھمۇد ئوچى ئۇنىڭ ئۈچۈن جازالىنىدۇ. قاچان مەنسۇربانىنى تۇتۇپ بەرسەڭ، شۇ چاغدا ئۇلارنى قويۇپ بېرىمىز.

— جانابلىرى... باشلىق، ئۇنداق قىلمىسىلا، بىز ئەزەلدىن تىنچ ياشاۋاتقان خەق، باشتا ئەسكەرلەر ئۆيلەرگە كىرىپ بۇلاڭچىلىق قىلىپ، ئادەم ئۆلتۈردى. شۇ جان ئاچچىقىدا بولغان ئىش... ئەپۇ قىلىڭ ! — ئەرشىدىن شاڭيو تىترەپ ئۆتۈنۈش بىلەن سۆزلىدى. ئەسكەر باشلىقى ئۇنىڭغا ئالىيىپ قويۇپ:

— پۈقرالارنىڭ ئارمىيەنى بېقىش مەجبۇرىيىتى بار، بۇنى ئوبدان بىلىسىلەر، ئەسكەرلەرمۇ ئامالسىز قېلىپ، ئۆيلەرگە كىرگەن گەپ. سىلەرمۇ ئۇلارغا ئىسسىق تاماق بەرسەڭلار بولمامدۇ؟! نېمىشقا قارشىلىق قىلىپ كالتەك كۆتۈرۈپ چىقتىڭلار، ئۇلار ئۆزىنى قوغدىغان گەپ !

— بىز ئۇلارغا ئىسسىق چاي، ئىسسىق جاي، ئىسسىق گۆش، تاماق بەردۇق. بىراق، ئۇلار بۇلاڭچىلىق قىلىپ قولىدا كۆسەڭنىڭ سۇنۇقىمۇ يوق بىر ئايالنى ئېتىۋەتتى.

— بولدى. گەپ توگىدى، مەن بىلەن تاكاللاشساڭلار تۇرمىگە بېرىڭلار ! بۇلارنى ئېلىپ مېڭىڭلار ! — هويلا ئىچىدە يىغا - زار باشلاندى. ئەرشىدىن شاگىيونىڭ ئايالى ئوغلى يۇنۇسقا ئېسىلىپ يىغلىماقتا. مەھمۇدنىڭ ئانىسى، قېرىنداشلىرى ئۇنى قۇچاقلاپ يىغلاشماقتا. هويلا ئىچىدە قوي - قوزىلار بىر - بىرىنى تاپالماي مەرىگەندەك قىيا - چىيا باشلاندى. ئەرشىدىن شاگىيو ئۆزى قۇتقۇزۇپ بېقىۋالغان بالا ئەسكەرگە بىر نېمىلەرنى دەپ يالۋۇرماقتا. ئەرشىدىن شاگىيو ئۇ ئەسكەرنى ئۆز بالىسىدەك كۆرۈپ ياخشى يېگۈزۈپ، ياخشى قاراپ كەلگەنىدى. ئۇنىڭ بېشىغا كۇن چۈشكەندە بېشىنى سىلىغان. بالا ئەسكەرمۇ ئۆز ئاكىسىدەك بولۇپ قالغان يۇنۇسنى تۇتۇپ كېتىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ تۇرۇپلا قالدى. ئەسكەر باشلىقىنىڭ يېنىغا كېلىپ بىرنېمىلەرنى دېدى. بىراق، ئۇ ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالمىدى. هويلا ئىچى قالايمىقانلىشىپ كەتكەن بولۇپ، ئەسكەرلەر ئادەملەرنى ئىتتىرىپ مەھمۇد، ئابدۇل، يۇنۇسلارنى باغلىماقتا ئىدى. «پاك» قىلىپ ئېتىلغان ئوق ئاۋازى بىلەن هويلا ئىچىدىكى ۋاراڭ - چۇرۇڭ، يىغا - زار بىردىنلا بېسىقتى. ئوق ئاۋازىدىن ئىتلار قاۋىشىپ، قۇشلار قوناقلىرىدىن ئۇچۇشۇپ ئۇركۇپ كەتتى.

— بىز بۇلارنى ئاتقىلى ئېلىپ ماڭمىدۇق. گۆرۈگە تۇتۇپ تۇرىمىز. قاچان مەنسۇر تۇتۇلسا، خۇن تۆلىسەڭلار، ئاندىن بۇلارنى قويۇپ بېرىمىز ! — دېدى ئەسكەر باشلىقى هەيۋە كۆرسىتىپ. ئۇنىڭ بۇ گەپلىرىدە مال - دۇنيا تەمە قىلىۋاتقانلىقىنىڭ پۇراقلىرى چىقىپ تۇراتتى.

— سەن مەھمۇد، ئاكاڭ مەنسۇر بىلەن بىرلىشىپ، بىزنىڭ ئەسكەرلەرنى ئۆلتۈرۈپسەن، سەن بۇنىڭ جازاسىنى تارتىسەن ! — دېدى ئەسكەر باشلىقى مەھمۇدقا قولىنى شىلتىپ.

— مېنىڭ بالامدا گۇناه يوق، قويۇۋېتىڭلار، ئۇنىڭ ئايالى

ئامـــنەئى ئـەسكەرلەر نـاھەق، بىكـاردىن ئېلىـۋېتتى! ــ دەيدى ئابابەكرى شاڭيو توپ ئىچىدىن چىقىپ. ئاڭغىچە مەھمۇدنىڭ ئوغلى مىسساخان ئانىنىڭ قولىدىن چىقىپ باغلاقلىق ئادىسىنىڭ يېنىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ ئادىسىنى قۇچاقلاپ يىغلاپ كەتتى.

ــ مېنىڭ كېلىن قىزىمنى ئېتىۋېتىپ، ئەمدى بالامنى تۇتامسىلەر؟ ھەقىقەت، ئادىللىق دېگەن زادى بارمۇ بۇ دۇنيادا؟ ــ مىسساخان ئانا يىغلىغىنىچە مەھمۇدنىڭ قېشىغا ماڭدى، بىراق، ئەسكەرلەر قورال تەڭلەپ يېقىن بارغۇزمىدى.

ــ بۇ كىملەر، نېمە دەيدۇ؟ ــ دەپ يېنىدىكى ئادەملەردىن سوريدى ئەسكەر باشلىقى، تاپانچا ئاسقان بىرسى ئۇنىڭ قۇلىقىغا بىرنېمىلەرنى دېدى:

ــ بىز ئېنىقلايمىز، ئادەم ئۆلتۈرگەندىن كېيىن خۇن تۆلەيدۇ، بۇ قانۇن!

ــ ئەسكەرلەر بىگۇناھ پۇقرالارنى ئۆلتۈرسە خۇن تۆلىمەمدىكەن؟ ــ ئابابەكرى شاڭيونىڭ بۇ گەپلىرىگە ھېچكىم قۇلاق سالمىدى.

ــ ئېلىپ مېڭىڭلار!

يەنە يىغا ـ زار باشلاندى. كۆپچىلىك ئۇلارنى قۇتقۇزۇپ قالالمىدى. ئەرشىدىن شاڭيو بىلەن بالا ئەسكەرمۇ ئامال قىلالمىدى. ئەسكەرلەر مەھمۇد، يۇنۇس ۋە ئابدۇلنى باغلاپ ئېلىپ ماڭدى. ئاتقا مىندۈرۈپ نىلقا تەرەپ بىلەن توققۇزتاراغا ئېلىپ كەتتى. بىردىنلا ئابابەكرى شاڭيونىڭ بېشى پىرقىراپ:

ــ مەن بولالمىدىم، مېنى يۆلەڭلار! ــ دېيىشى بىلەن ئوڭدىسىغا چۈشتى، كۆپچىلىك ئېتىلىپ كېلىپ ئابابەكرى شاڭيونى يۆلىدى، ئابابەكرى شاڭيو ئاغزىدىن شالى ئېقىپ جىمجىت يېتىپ قالدى. شۇ ياتقىنىچە ئۆرە بولالمىدى، مەھمۇدنىڭ تۇتۇلۇپ كېتىشى ئۇنىڭغا قاتتىق ھار كەلگەنىدى.

سۈيتاي خەلقىنىڭ كۆزىدىن يەنە بىر قېتىم ئەلەم،

هەسرەت، ئازاب ياشلىرى تۆكۈلدى. ئانىلارنىڭ باغرى ئېزىلىپ قان بولدى، ئاتىلارنىڭ قەددى ئېگىلىپ پۈكلەندى، يىگىتلەرنىڭ غەزەپتىن مۇشتلىرى تۈگۈلدى...

— بۇ مېنىڭ كاساپىتىم. ئۇلار مېنىڭ سەۋەبىمدىن تۇتۇلدى. مەن بېرىپ ئۆزۈمنى مەلۇم قىلىپ، بۇ قېرىنداشلىرىمنى قۇتقۇزۇپ چىقىمەن، مېنىڭ بولارىم بولغان ئادەم! — دېدى مەنسۇرباي ئەسكەرلەر كېتىپ خېلى ۋاقىتلاردىن كېيىن يۈرتقا قايتىپ كېلىپ.

— ئۇلار ئادەم ئۆلتۈرسە بولىدىكەن، بىز خۇن ئالساق بولمامدىكەن؟! سەن ئۆزۈڭنى تۇتۇپ بەرسەڭ بولمايدۇ، بۇنىڭ بىلەنلا ئىش تۈگىمەيدۇ. بىز باشقا چارە تېپىپ ئۇلارنى قۇتقۇزۇپ چىقايلى، بۇ چىرىك، زالىم ئەمەلدارلارغا پۇل، مال - دۇنيا كېرەك، — دېدى غىياسىدىن ئەرشىدىن شاڭيولارنىڭ ئۆيىدە.

— مەن ئىككى يۈز تۇياق قويۇمنى سېتىپ ئالتۇن - كۈمۈش، پۇل خەجلەيمەن. ئوغلۇم ئۈچۈن بارلىق مال - دۇنيايىم كەتسىمۇ، ھەممىدىن ئايرىلسامۇ مەيلى... — دېدى ئەرشىدىن شاڭيو كۆزىگە ياش ئېلىپ.

— مەنمۇ مال - دۇنيايىمنى بۇ ئىككى قېرىنداشىمغا ئاتىدىم. بۇ پارىخورلارغا پۇل - دۇنيا كېرەك! — دېدى مەنسۇرباي.

— پۈتۈن ۋەسلىمىزدىن كەچسەكمۇ مەيلى، ئاكىمىزنى قوتقۇزۇپ چىقىمىز، — دېدى مەھمۇدنىڭ سىدىق، ئەھمەد، ھاكىم، ھېزىم قاتارلىق قېرىنداشلىرى.

ئەرشىدىن شاڭيولارنىڭ ئۆيىگە سۈپتايدىكى يۇرت كاتتىلىرى يىغىلغانىدى. ئۇلار بۇ ئۇچ قېرىندىشىنى قانداق قۇتقۇزۇپ چىقىش توغرىسىدا ئۇزاق سۆزلىشىپ باش قاتۇردى. بۇ يالغۇز ئەرشىدىن شاڭيو بىلەن ئاتابەكرى شاڭيونىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەت بولماستىن، پۈتۈن يۇرت خەلقىنىڭ بېشىغا چۈشكەن

ئازاب ۋە دەرد ئىدى. ئەرشىدىن شاڭيو بىلەن مەنسۇربانىڭ شۇ ئىشتىن كېيىن ئۇيقۇسى قاچتى، بېشى قاتتى، يانىسا ـ قوپسا ئۇلارنى قانداق قىلىپ قۇتقۇزۇپ چىقىشنىلا ئويلايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىككى ئاننىڭ يىغىسى يۈرىكىنى زېدە قىلىۋەتتى.

ـــ بالام، زەي يەردە نېمە كۈنلەرنى كۆرۈۋاتقاندۇ؟ نېمە يەۋاتقاندۇ؟ ئاچ قالغاندىمۇ، مۇزلاپ قالغانمىدۇ؟ ھاياتمىدۇ؟ جېنى بارمىدۇ؟ جېنىم بالام، قوزام بالام !... ـــ دەپ، بۇ ئىككى ئاننىڭ قوشاققا قېتىپ يىغلاشلىرى ئۇلارنىڭ يۈرەكلىرىنى قان قىلاتتى.

ئەرشىدىن شاڭيو بىلەن مەھمۇدنىڭ قېرىنداشلىرى ۋە مەنسۇرباي ئاخىر مالىلرىنى سېتىپ پۇل راسلىدى. ئەرشىدىن شاڭيو باشلىق غىياسىدىن، ھاجى نادىروپ قاتارلىقلار يۈرت خەلقىگە ۋەكىل بولۇپ توققۇزتاراغا قاراپ يولغا چىقتى. يۈرت خەلقى ئاتىغانلىرىنى بېرىپ، ئۇلارغا ئاقيول تىلەپ ئاتلاندۇرۇپ قويدى.

ئەسكەرلەر مەھمۇد، ئابدۇل ۋە يۇنۇسنى توققۇزتاراغا ئاپىرىپ، ئالدى بىلەن تۇرمىگە تاشلىدى، ئاندىن بىرقانچە كۈندىن كېيىن ئايرىم ـ ئايرىم قاراڭغۇ سوراقخانىدا سوراق قىلدى.

ـــ ئىسمىڭ نېمە؟

ـــ مەھمۇد.

ـــ مەنسۇر نېمەڭ؟

ـــ نەۋرە ئاكام.

ـــ ئاكاڭ، بىزنىڭ ئەسكەرنى ئېتىپ ئۆلتۈرگەندە بارمىدىڭ؟

ـــ يوق.

ـــ نەگە كەتكەن؟

ـــ مەن ئاچالغا مالىلارغا قارىغىلى كەتكەن، ـــ دېدى مەھمۇد سوراقچىغا يالغان ئېيتىپ.

— ئاچال دېگىنىڭ نە ئۇ؟
— جىڭ تەرەپ، بىزنىڭ ماللار قىشلايدىغان قىشلاق.
— ھازىر ئاكاڭ، نەدە؟ مىلىتسىلارنى نەگە تىقتى؟
— ئۇقمايمەن.
— راست بىلمەمسەن، يا خۇپسەنلىك قىلىۋاتامسەن؟
— راستلا بىلمەيمەن.
— ئاكاڭ، مەنسۇر قېچىپ نەگە باردۇ؟
— بىلمىدىم، ئاچال تەرەپكە كەتتىمىكىن!
— مىلىتسىلار نەدە؟
— ماڭا دېمىدى.
— ئۇرۇڭلار، بۇنى زۇۋانغا كەلتۈرۈڭلار! — سوراقچىنىڭ ئېغىزىدىن چىقىۋچە سىم قامچا مەھمۇدنىڭ باش ـ كۆزىگە تەگكىلى تۇردى. ھەر تەرەپتىن ئۇرۇپ ـ تېپىشلەر باشلاندى. ئۇ بۇ قاراڭغۇ سوراقخانىدا ئۆزىنى كىملەرنىڭ قايىقتىن ئۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلەلمەيتتى. ئۇ بۇ ئازابلارغا چىشىنى چىشلەپ چىدىدى، ئۇلار ئۇ ھوشىدىن كەتكەندىلا ئۇرۇشنى توختاتتى. ئۇلارنى ئۆلتۈرۈپ قويماسلىق توغرىسىدا غوجايىنلىرىنىڭ بۇيرۇقى بار ئىدى. چۈنكى، مەقسەت مەھمۇد بىلەن يۇنۇسنى يەمچۈك قىلىپ مەنسۇربايىنى تۇتۇش ئىدى، يەنە بىر تەرەپتىن ئەمەلدارلارنىڭ مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ مال ـ دۇنيا تېپىۋېلىش خىيالى بار ئىدى. ئابدۇل، يۇنۇسنى بىرلا قېتىم سوراق قىلىپ سولاپ قويدى، ئۇلارنى مەھمۇدنى ئۇرۇپ سوققاندەك ئۇرمىدى.

بىر كۈنى ئۇلارنى تۇرمىنىڭ ھويلىسىغا ئېلىپ چىقىپ يالىڭاچ قىلىپ يوغان قارىياغاچقا باغلاپ قويدى. قاتتىق سوغۇق، تاياق زەربىسى ئۇلارنى يېرىم جان قىلىپ قويغانىدى. بۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ھېلىقى بالا ئەسكەر ئۇلارنى تۈيۈقسىز كۆرۈپ قالدى ـ دە، ئۇلارنىڭ يېنىغا يۈگۈرۈپ كەلدى. ئۇلارنىڭ

ئېچىنىشلىق ھالىنى كۆرۈپ چىرايى بىر قەدەر بولۇپ قالدى. بىر ياخشىلىق ئۇنتۇلمايدۇ، بىر يامانلىق دەپ، ئەينى ۋاقىتتا ئەرشىدىن شاڭيو بۇ ئەسكەرنى قۇتقۇزۇۋېلىپ بالا قىلىۋالغاندى، يۇنۇس ئۇنىڭغا ياخشى قارىغانىدى. ئۇمۇ ئادەم دە، ئۇنىڭ يۈرىكىدە قانداقلا بولسۇن ئادەمىيلىك ھېسسىياتى بار ـ دە ! ئۇ:

ـــ بەك قىينىلىپ مۇزلاپ كېتىپسەن، ئاكا ! ـــ دېدى ـ دە، دەرھال باشلىقنىڭ قېشىغا چاپتى.

ـــ بىزنىڭ ئەسكەرلەرنى ئۆلتۈرگەنلەر ئۇلار ئەمەس، ئاۋۇ يۇنۇس ئاكام ماڭا ياخشى قارىغان، ئۆز ئىنىسىدەك كۆرگەن، ئۇلارغا ئازراق كەڭچىلىك قىلسىڭىز ! سوغۇقتا بەكلا مۇزلاپ، قىينىلىپ كېتىپتۇ، ئىسسىقراق يەرگە ئەكىرىپ قويغان بولساق؟! ـــ دەپ يالۋۇردى باشلىقىغا. يالۋۇرۇشلار ئالدىدا باشلىقىنىڭمۇ رەھمى كېلىپ قالدى بولغاي، قول ئاستىدىكىلەرگە ئۇلارنى باغلاقتىن يەشتۈرۈپ تۈرمە ئىچىگە ئەكىرگۈزۈپ قويدى. ئۇلار تاياق ـ توقماقتىن قۇتۇلۇپ قالدى. بالا ئەسكەر ھەر كۈنى يۇنۇس ئاكىسىغا تاماق ئەكىرىپ تۇردى. ئالدى بىلەن ئەكىرگەن تامقىنى يۇنۇسقا يېگۈزەتتى، ئاز بىر قىسمىنلا مەھمۇد، ئابدۇلغا بېرەتتى. بىراق، يۇنۇس تامقىنىڭ تەڭ يېرىمىنى ئۇلارغا بۆلۈپ بېرەتتى .

ـــ تاماقنى كۆپرەك ئۆزۈڭ يە، ئاكا ! ـــ دەپ يۇنۇس ئاكىسىغا كۆيۈنەتتى.

ـــ تەڭ يەيلى، ھەممىمىز ئوخشاش قېرىنداش، ـــ دەپ، خەيرخاھلىق بىلدۈرەتتى.

كۈنلەر ئاستا ـ ئاستا ئۆتۈشكە باشلىدى. ئۇلار بالا ئەسكەرنىڭ ياردىمى بىلەن تاياق، توقماقتىن، ئورۇنسىز سوراقلاردىن بىر ئاز قۇتۇلۇپ قالدى. بالا ئەسكەر ئەرشىدىن شاڭيونىڭ باققانلىقىنى ئۇنتۇپ قالماي ۋاپادارلىق يەتكۈزدى.

بىراق، ئۇلار زەي، قاراڭغۇ تۇرمىدە پىت، بۇرگىلەرنىڭ تالاشلىرىدىن قۇتۇلۇپ قالالمىدى.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇلارنىڭ قېشىغا ئەرشىدىن شاڭيو، غىياسىدىن قاتارلىقلار كەلدى. غىياسىدىنلار مىڭبىر تەسلىكتە سۇرۇشتە قىلىپ يۈرۈپ بالا ئەسكەرنى تېپىپ، شۇ ئارقىلىق تۇرمە باشلىقىنىڭ يېنىغا كىردى. ئەكەلگەن مال ـ دۇنيا، پۇلنى تۇرمە باشلىقىنىڭ ئالدىغا قويۇپ:

ـــ بۇ بالىلارغا بىر كەڭچىلىك قىلغان بولسىڭىز، ـــ دېدى ئەرشىدىن شاڭيو ئۆتۈنۈپ.

ـــ بۇ ھۆكۈمەتنىڭ ئىشى، قانۇن بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ، ئادەم ئۆلتۈرگەندىن كېيىن چوقۇم خۇن تۆلەيدۇ.

ـــ خۇن تۆلىسەكمۇ تۆلەيلى، يۈرت خەلقى بۇ ئوچ بالىنى سوراپ كەلدى، قويۇپ بەرگەن بولساڭلار!

ـــ بۇ ئادەم مەسلىسى، بىر ئەسكەرنىڭ ئۆلۈمى، ئۇنداقلا ئاددىي بىر تەرەپ قىلىشقا بولمايدۇ. قېنى سىلەر قايتىپ تۇرۇڭلار، بىز ئويلىشىپ كۆرەيلى! ـــ دېدى تۇرمە باشلىقى.

ئۇنى ئەسنەك تۇتتى، ئەتىمالىم ئەپيۇن خۇمارى تۇتۇپ قالغان چېغى، ئاق سېرىق چىرايى تاتىرىپ كەتكەنىدى.

ئۇلار ئامالسىز قايتىشتى. ئەرشىدىن شاڭيولار توققۇزتارادىن قايتار چېغىدا بىر ئۇچۇر ئىگىلىدى. باشقىلارنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، تۇرمە باشلىقى ئەپيۇنكەش بولۇپ، ئەپيۇنگە ئامراق ئىكەن. ئەرشىدىن شاڭيولار سۇيتايغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئەپيۇن ئىزدەشكە، ئاتا ـ بوۋىسى قىلىپ باقمىغان بۇ ئىشنى قىلىشقا باشلىدى. ئەرشىدىن شاڭيو، مەنسۇربايلار كۆپ سۇرۇشتە قىلىش ئارقىلىق بىر يۈرتتا ئەپيۇن تېرىيدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئاغىنىسى ئىمىر شاڭيونىڭ ئۆيىگە باردى.

مەنسۇرباي ئىمىر شاڭيونىڭ ياردىمىدە نۇرغۇن پۇل خەجلەپ كۆپ ئەپيۇن سېتىۋالدى. ئەرشىدىن شاڭيو، مەھمۇدنىڭ

قېرىندىشى سىدىقلار بولسا، يەنە نۇرغۇن مال ـ دۇنيا، پۇل يىغدى. شۇنداق قىلىپ سۇپتايدا كۆزگە كۆرۈنگەن بۇ بايلار قېرىندىشى، بالىلىرىنى تۇرمىدىن چىقىرىش ئۈچۈن مال ـ دۇنياسىنىڭ يېرىمىدىن ئايرىلدى. ئاباباكرى شاڭيو بولسا، شۇ يىقىلغىنىچە ئورنىدىن تۇرالماي، گەپ ـ سۆزدىن قېلىپ ئاخىرى بۇ دۇنيا بىلەن تىنچلا خوشلاشتى. سۇپتاي خەلقى بۇ يۇرت ئوغلىنى، ئەلنىڭ باشلامچىسىنى يىغا ـ زار قىلىپ ئۇزىتىپ قويدى. مەھمۇد بولسا تۇرمىدە بولۇپ، قېرىنداشلىرى قاتاردا بىلىگە ئاق باغلاپ دادىسىنىڭ نامىزىغا قاتنىشىپ، قەبرىسىگە يەتتە كەتمەن توپا تاشلىيالمىدى.

باھارنىڭ كېلىشى بىلەن يەر ـ زېمىن قايتىدىن كۆكىرىشكە باشلىدى. يىراقلارغا ئۇچۇپ كەتكەن باھار قۇشلىرى قايتىپ كېلىپ، يېقىملىق سايراشقا باشلىدى. قاقىرلار سەپ تارتىپ قايتىپ كېلىشكە باشلىدى. تەبىئەت باشقىدىن ھۆسن تۇزەپ دىل زوقىنى تارتتى. باغبارلىق، ئېدىر ـ سايلاردىن تارىلىۋاتقان شۇاق، گۈل ـ گىياھلارنىڭ ھىدلىرى ئادەمنىڭ دىلىغا ھۇزۇر بېرىشكە باشلىدى. مۇشۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئەرشىدىن شاڭيو بىلەن غىياسىدىن، سىدىقلار مەھمۇد، يۇنۇس ۋە ئابدۇلنى تۇرمىدىن چىقىرىش ئۈچۈن يەنە توققۇزتاراغا قاراپ يول ئالدى.

بۇ دەل شېڭ شىسەيىنىڭ 1933 ـ يىلى «12 ـ ئاپرىل» ئۆزگىرىشىدىن كېيىن شىنجاڭنىڭ ھوقۇقىنى قولغا ئېلىپ، شىنجاڭ ۋەزىيىتىدە قەسەمەن ياخشىلىنىشلار بولۇۋاتقان مەزگىلگە توغرا كەلدى. شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈپ ھەرقايسى جايلاردا ئۇيغۇر ئۇيۇشمىلىرىنى قورۇپ، يېڭى پەننىي مەكتەپلەرنى كۆپەيتىپ ئوقۇتۇش ئىشلىرىنى ياخشىلىدى. ناھەق قولغا ئېلىنغان ئادەملەرنى تۇرمىلەردىن بوشىتىپ چىقاردى. ۋاقتىنچە كىشىلەرنى خۇشال

قىلىدىغان ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى.

بۇ قېتىم تۇرمە باشلىقى ئەرشىدىن شاڭيو بىلەن غىياسىدىننى ئىشخانىسىدا باشقىچە بىر ھالەتتە كۆتۈۋالدى. ئۇنىڭ مۇز يېغىپ تۇرىدىغان چىرايىدا كۈلكە پەيدا بولغانىدى. ئۇ ئەرشىدىننىڭ ئېلىپ كەلگەن مال ـ دۇنيا، ئەپيۇننى كۆرۈپ كۆزلىرى تېخىمۇ پارقىراپ چەكچىيىپ كەتتى.

ـــ ھەي، بۇ نېمە قىلغىنىڭلار، ھەممە ئىش ئۆز يولى بىلەن بولىدۇ ئەمەسمۇ ! ھازىر شېڭ دۇبەن ياخشى سىياسەتلەرنى يولغا قويدى، نۇرغۇن ئادەملەرنى تۇرمىدىن بوشاتتۇق. سىلەرنىڭ ئادەملەرنىمۇ قويۇپ بېرىمىز. سىلەر خاتىرجەم بولۇڭلار، ـــ دەپ ھېيلىگەرلىك بىلەن ھەجىيىپ ئەرشىدىن شاڭيولارنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى. ئۇنىڭ كۆزى يەنىلا ئۇستەل ئۈستىدىكى مال ـ دۇنيا، ئەپيۇندا ئىدى.

ـــ ئاز بولسىمۇ قوبۇل قىلىڭ، بىزنىڭ كۆڭلىمىز.

ـــ يوقسۇ، يوقسۇ... بىكار ئاۋارە بولۇپسىلەر، ـــ دەپ ئۇستەل ئۈستىدىكى مال ـ دۇنيانى يىغىشتۇرۇپ يېنىدا تۇرغان قوغدىغۇچىسىغا شەرەت قىلدى. ئەپيۇننى كۆرۈپ ئۇنىڭ يەنە ئەپيۇن خۇمارى تۇتۇپ قالغانىدى.

ـــ بولدى، سىلەر قايتىپ ئارام ئېلىپ تۇرۇڭلار، ئەتە خەۋىرىنى بېرىمىز، ـــ دېدى تۇرمە باشلىقى.

ئەرشىدىن شاڭيو بىلەن غىياسىدىننىڭ بىرئاز بولسىمۇ كۆڭلى ئارامىغا چۈشتى.

ئەپيۇن ئۆز كۈچىنى كۆرسەتكەنىدى. دېگەندەك ئىككى كۈندىن كېيىن تۇرمە باشلىقى مەھمۇدلارنى قويۇپ بەردى. يەنە بىر تەرەپتىن شېڭ شىسەينىڭ ئەلنىڭ كۆڭلىنى ئۆزىگە مايىل قىلىش ئۈچۈن قوللانغان سىياسىتى بۇلارغا قايتا يورۇقلۇق ئاتا قىلدى. ئۇلار تۇرمە دەرۋازىسىنىڭ ئالدىدا قۇچاقلىشىپ

كۆرۈشتى. ئۇلارنىڭ يېنىدا ئەرشىدىن شاكىيو بىقۇالغان بالا ئەسكەرمۇ بار ئىدى. مەھمۇد بىلەن يۇنۇس خېلىلا چوڭەيىپ قاپ، تاتىرىپ قالغانىدى. مەھمۇدنىڭ يۈز - كۆزىدىكى تارتۇقلار ئونىڭ تۇرمىدە نۇرغۇن جەبىر - زۇلۇملارنى تارتقانلىقىنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى. غىياسىدىن بۇ ئىككى قېرىندىشىنى مەھكەم قۇچاقلاپ كۆزىگە ياش ئالدى. مەھمۇدمۇ كۆزىگە ياش ئالدى، مەھمۇدنىڭ كۆزىدىن ئىككى تامچە ياش ئېقىپ چۈشتى. مەڭزىنى بويلاپ ئاققان ئىككى تامچە ياشنىڭ بىرى سالامەت تۇرمىدىن چىقىپ قېرىنداشلىرى بىلەن كۆرۈشكەنلىك خۇشاللىق يېشى بولسا، يەنە بىرى بىگۇناھلا ئېتىلىپ كەتكەن يۇرەك پارىسى ئامىنەنىڭ ھىجران يېشى ئىدى.

مەھمۇد ئامىنەنى بىر كۈنمۇ ئۇنتۇپ قالغىنى يوق. ئۇنىڭ قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلىرىدا ھەسرەت ئوتلىرى لاۋۇلداپ كۆيمەكتە ئىدى. مەھمۇد ئىچىدە: «خاتىرجەم بول، ئامىنە ! يۇرەك پارەڭ بولغان ئوغلۇڭنى چوقۇم قاتارغا قاتىمەن، ئارمانلىرىڭ چوقۇم چېچەك ئاچىدۇ» دەپ ئۆزىگە خىتاب قىلاتتى.

مەھمۇد قايتىپ كەلگەندىن كېيىن قازان ئېسىپ، مال سويۇپ كاتتا نەزىر قىلدى. پۈتۈن مەھەللىنىڭ ھەممىسىنى چاقىردى. مەھمۇد بۇ كۈنى ئاتىسى ئابابەكرى شاكىيونىڭ ھازىسىنى ئاچتى. كىرگەنلەر: مەھمۇد بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭ ئامان - ئېسەن قايتىپ كەلگەنلىكىنى تەبرىكلىدى، ئۇنىڭغا تەسەللى بەردى. يىراق - يېقىندىكى ئەل يۇرت، ئاغىنە - ئۆڭگە، قوۋم - قېرىنداشلار ھال سوراپ كېلىپ ئامان قايتىپ كەلگەن مەھمۇد بىلەن يۇنۇس ۋە ئابدۇلنى قۇچاقلاپ كۆرۈشۈپ ھال - ئەھۋال سورىدى. ئۇلارنىڭ ئامان - ئېسەن قايتىپ كەلگەنلىكىدىن خۇش بولۇشتى. ئەتىسى ئەرشىدىن شاكىيومۇ ئۇلاپلا نەزىر قىلدى. جامائەت نەزىرگە ئېغىز تېگىپ چىققاندىن

كېيىن ئۇ مۇنۇلارنى دېدى:

— مۆھتەرەم جامائەت! سىلەردىن بىر ئۆتۈنۈشۈم بار، ئۆزۈڭلار بىلىسىلەر، بىرقانچە يىل شائىيولۇق قىلىپ خىزمىتىڭلاردا بولدۇم. بىرمۇنچە ئىشلار يۈز بەردى. بۇنىڭ سەۋەبىدىنمۇ ئەمەس، مەن ئاللا بۇيرۇسا ھەرھالدا بېرىشكە نىيەت قىلدىم. شۇ سەۋەبلىك شائىيولۇقىنى ئۆتكۈزۈپ بەرمەكچى، — كۆپچىلىك بۇ تۈيۇقسىز قارارىدىن بىر ھازا گەپ قىلالماي جىمجىت قالدى.

— يېقىندا يۈز بەرگەن ئىشلار ساڭا ئېغىر كەلدىمۇ؟! — دېدى زىياۋۇدۇن.

— ياق، مېنىڭ شائىيولۇقىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىشىمدىكى سەۋەب: ھەرھالدا بېرىپ ھەج قىلىپ بۇنىڭدىن كېيىنكى ئۆمرۈمنى دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىپ ئۆتكۈزۈش، مۇشۇ ئىشقا نىيەت قىلىپ قويدۇم. ئاللا خالىسا مۇشۇ كۈزدە ماڭمەن، — كۆپچىلىك ئەرشىدىن شائىيونىڭ قەتئىي، كەسكىن قىلغان قارارىغا ھەم ئۇلۇغ بىر ئىشقا نىيەت قىلغانلىقىغا قايىل بولۇشۇپ باش لىڭشىتىشتى.

— ئەمىسە، ئۆزىڭىزنىڭ ئويلىغانلىرى بارمۇ؟ ئورنىڭىزغا كىمنى كۆرسەتمەكچى؟ — دەپ سوراپ قالدى يۈسۈپئاخۇن ئاقساقال.

— مەن ئاتابەكرى شائىيونىڭ چوڭ ئوغلى سىدىقنى شائىيولۇققا كۆرسىتىمەن. ئۇنىڭ خېلى دىتى بار، يۈرت ئىشلىرىنى باشقۇرۇپ كېتەلەيدۇ، — كۆپچىلىك بىرئاز غۇلغۇلا قىلىشىپ، ئاخىر بىرلىككە كېلىپ سىدىقنى شائىيولۇققا كۆرسەتتى. ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا مەكتۇپ يازماقچى بولۇپ پۇتۇشتى. ئەرشىدىن شائىيو بولسا، ئۇستىدىكى ئېغىر بىر يۈكنى ئېلىپ تاشلىۋەتكەندەك يېنىكلەپ قالدى. ئاندىن خاتىرجەم ھالدا ھەرھالدا بېرىپ ھەج قىلىش ئىشلىرىغا كىرىشىپ كەتتى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلار ئىزدەش ۋە تاپقىلى بولىدىغان تور بېكەت

26

1933 ـ يىلى «12 ـ ئاپرىل» ئۆزگىرىشىدىن كېيىن سۈپتايدا ساۋۇت، مۇستاپا ئۇستا، مەسئۇد ئەللىكبېشى، ئوبۇل هاجى، مەنسۇرباي، هاجى كىچىك قاتارلىقلاردىن تەشكىللەنگەن ئاتا ـ ئانىلار كومىتېتى قۇرۇلدى. بۇ كومىتېتنىڭ رەھبەرلىكىدە مەكتەپتە بىرىنچى يىللىقتىن تۆتىنچى يىللىققىچە سىنىپ ئېچىلىپ رەسمىي باشلانغۇچ مەكتەپ بارلىققا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە سۈپتاي يېزىسىنىڭ تاغ سۈپتاي، بوربوسۇن قاتارلىق يەرلىرىدىمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن مەكتەپلەر قۇرۇلدى.

مەهمۇد ئۆز مەكتىپىگە قايتا مەكتەپ مۇدىرى بولدى. مەكتەپ ئىشلىرى قايتا جانلاندى. هۆكۈمەت ئورۇنلىرىمۇ مەكتەپنى قوللىدى. مەهمۇد، غىياسىدىن، هاجى كىچىك، يۇسۇپئاخۇن، هاجى نادىروپ قاتارلىق ئەپەندىلەر ئوقۇغۇچىلارغا دەرس ئۆتتى. مەكتەپنىڭ تۇرلۇك خىراجەتلىرىنى ئاتا ـ ئانىلار كومىتېتى خەلقتىن هەدىيە ـ ئىئانە يىغىش ئارقىلىق هەل قىلدى.

مەهمۇدنىڭ چوڭ ئاكىسى سىدىق شاڭيو بولدى. ئۇمۇ يۇرتنى دادىسى ئاباباكرى شاڭيودەك ئادىل سۇرىدى. ئۇ دائىم چوڭ ئىشلاردا ئىنىسى مەهمۇد بىلەن پىكىرلىشىپ تۇردى. يۇرتتىكى يېڭى ئۆزگىرىشلەر مەهمۇدنى خۇش قىلغان بولسىمۇ، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ قەلبىدىكى غەم ـ قايغۇ، هەسرەت ئوتلىرى ئۆچۈپ كەتمىگەنىدى. ئۇ ئامىنەنى بىر كۈنمۇ يادىدىن چىقىرالمىدى. هەر كۈنى ئوغلى ئابدۇغوپۇرنى كۆرگەندە ئىچىدە كۆيۈۋاتقان ئوت تېخىمۇ يېلىنجىدى. قەلبىدىكى هىجران، سېغىنىش ئوتلىرى بارغانسېرى كۈچىيىپ ئۇلغايدى. پەقەت سىنىپقا كىرىپ ئوقۇغۇچىلارغا دەرس ئۆتكەندىلا ئۇ ئىشلار

يادىدىن بىرئاز كۆتۈرۈلۈپ قالدى. مەھمۇد ئارىلاپ غۇلجىغا كىرىپ ئۇستازى نوغاي دامولللىنى يوقلاپ تۇردى. ئۇ تەرەپلەردە بولۇۋاتقان يېڭىلىقلارنى يۈرتقا چىقىپ سۆزلەپ بەردى.

— ئاڭلىسام، مەھمۇد، شەگە كىرىپسەن، شەرىگدە نېمە گەپ، نېمە يېڭىلىقلار بار؟ — دېدى مەنسۇرباي ئاتتا سىگارىان ئولتۇرۇپ، قىرلىق قامچىسىنىڭ سېپى بىلەن قوشباش ئېگەرنى تىرەپ تۇرۇپ.

— نېمىسىنى دەي، شەرىڭ ئاۋات، بازارلىرىڭ قايناق ئىكەن، ئادەملەرنىڭ چىرايىدا بىرئاز بولسىمۇ كۈلكە پەيدا بوپتۇ. ھەرقايسى مىللەتلەردىن ئۇيۇشمىلار قۇرۇلۇپ مەكتەپلەر ئېچىلىپ، مەدەنىي ئاقارتىش ئىشلىرى قالتىس راۋاجلىنىپتۇ. بۇ شېڭ شىسەيىنىڭ ئالتە بۇيۇك سىياسىتىنىڭ كارامىتى ئىكەن. ھەممىلا ئادەم شېڭنى ماختاۋاتىدۇ، ئالتە بۇيۇك سىياسەتنى ئېغىزىدىن چۈشۈرمەي ماختاۋېتىپتۇ.

— ۋاھ، مۇنۇ شېڭ دېگىنىڭ بولۇپ قالامدۇ نېمە؟ ! مېنىمۇ، سېنىمۇ شۇ شېڭ دېگەن دۇبەنىڭ تۇرمىدىن بوشاتتى ئەمەسمۇ؟ !

— شۇنداق، ھەممە ئادەم ئۇنى ماختاۋاتىدۇ. تۇرمىلەردىن بىگۇناھ تۇتۇلغان ئادەملەرنى قويۇپ بېرىپتۇ. ئۇر، چاپ، تۇتۇشلار پەسىيىپ قاپتۇ.

— بىزگە ئەمدى يورۇق كۈنلەر بولامدۇ نېمە؟ ھە، راست، خەنزۇ بازىرىڭ قايناپ تۇرۇپتىمۇ، ئاۋاتمۇ؟ سودا ـ سېتىقىڭ قانداقكەن؟

— نېمىسىنى دەيسەن، خەنزۇ بازىرىدا مىڭچىدە ئادەم، ئاشپۇزۇللارنىڭ ئالدىدىن ئۆتسەڭ، مانتىپەزلەر ۋارقىراپ: ئەركەك قوينىڭ مانتىسى، دەپ چاقىرىپ تۇرغان، — دېدى مەھمۇد مەنسۇرباي ئاكىسىنىڭ خەنزۇ بازىرىنىڭ مانتىسىغا ئامراقلىقىنى ئەتەي تىلغا ئېلىپ.

— ۋاھ، ئادەمنىڭ ئېغىزىدىن قاراسۇ كەلتۈردىڭا، ئادەم

خەنزۇ بازىرىغا بېرىپ، تازا ئوخشىغان ماتتىدىن شورىسىنى ئېقىتىپ تۇرۇپ ئوننى يەپ چىقسا ـ ھە !... ھەسسىسىي بۇنۇ تۇگىمەس تىرىكچىلىك !... شەگە بىر كىرىپ چىقارمىدى ئادەم ھە؟ !...

ـــ مەن ئاز ۋاقىتتىن كېيىن ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىغا كىرىمەن، شۇ چاغدا بىلەن كىرەيلى، ئاكا !

ـــ شۇنداق قىلايلى، نوغاي دامۇللامنىمۇ كۆرمىگىلى خېلى زامانلار بولۇپ قاپتۇ. مەن بىر پاقلاننىڭ گۆشىنى سۇر قىلاي، ئۇ زاتنى بىر يوقلاپ چىقاي.

مەنسۇرباي مەھمۇدلارنى تۇرمىدىن ئېلىپ چىقىش جەريانىدا نۇرغۇن مال ـ دۇنياسىدىن ئايرىلىپ قالغانىدى. پۇل ـ دۇنيا ئەمەلدارلارنىڭ كۆھىقاپنىڭ ئېغىزىدەك ئېچىلىپلا تۇرىدىغان ئېغىزلىرىنى ھىم، زۇۋانلىرىنى جىم قىلدى. قانداقلا بولسۇن مەھمۇد، يۇنۇس، ئابدۇللارنى تۇرمىدىن ساق ئاچىقىۋالدى، شۇنىڭغا خۇش. پۇل، ئالتۇن، ئەپيۇن ئۇلارنىڭ جېنىنى ئامان ساقلاپ قالدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئەسكەرنىڭ خۇن داۋاسىمۇ بېسىقىپ قالدى. مەنسۇربايمۇ خاتىرجەم تىرىكچىلىك قىلىپ، ئۇۋ ئۇۋلاپ، توي ئويناپ، ئوغلىنىنى تارتىپ قالپاقنى قىرلاپ يۇرىۋەردى. ئۇنىڭ تاغنىڭ كامارلىرىغا تىقىپ قويغان مىلتىقلىرىنى ھېچكىمۇ سۇرۇشتە قىلىپ دېرىكىنى قىلمىدى. يېڭى ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى مەھمۇد بىلەن مەنسۇربايىنى پۇتۇنلەي ئۇنتۇپ كەتتى.

بىراق، ئامىنەنىڭ داۋاسىنىڭ سورىقىمۇ بولمىدى. مەھمۇد بۇ كۈنلەردە چىشىنى چىشلەپ يۇردى. يۇرت چوڭلىرى:

ـــ ئامىنەنىڭ داۋاسىنى قىلساق بېسىقىپ قالغان ئىش باشقىدىن چۈۋۈلۈپ چىقىدۇ. يۇرت خەلقى يەنە پاراكەندە بولۇپ قالارمىكىن، قازاغا رىزا بولايلى، پىشانىگە يېزىلغان تەقدىر شۇدۇ، كۆرىدىغان كۈنى شۇنچىلىكتۇ، ئاللا ئۇنىڭ ئۇ

ئالەملىكىنى بەرسۇن ! ــ دەپ تەسەللى بېرىشتى. ياشلار:

ــ ئامىنەنىڭ قېنى بىكارغا ئاقامدۇ؟ داۋاسىنى قىلىمىز ! ــ دېيىشتى. كۆپچىلىك ئاشۇنداق تالاش ـ تارتىش قىلىش ئارقىلىق ئىشلار ئۆز يولىغا چۈشۈپ ئاستا ـ ئاستا بېسىقىپ قالدى.

ئاي ـ كۈنلەر يىللارنى قوغلاپ بۇ يۈرتتا بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى، قانلىق ۋەقەلەرنى ئۇنتۇلدۇرۇشقا باشلىدى.

ھايات يەنە ئۆز يولى بىلەن داۋام قىلماقتا. ئابرال ئېتىكىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان كىچىككىنە بۇ يۈرتتا چوڭ ئۆزگىرىشلەر بولمىدى. بېيى باي، گادىيى يەنىلا گاداي بولۇۋەردى. چوڭ ئۆزگىرىش دېيىلسە، سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپتىن يەنە نۇرغۇن ئادەملەر كەلدى.

يۈرت خەلقى ئۇلارنى قىزغىن قارشى ئېلىپ مېھرىبانلىق يەتكۈزدى. يەنە بىر جەھەتتىن ئۇلارنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىمۇ بۇ يۈرتنى ئاۋاتلاشتۇردى. ئۇلار دەسلەپتە توپلىشىپ بىر يەردە گەمە كولاپ ئولتۇردى. كېيىن ئاستا ـ ئاستا يەر، سۇغا ئىگە بولدى. ئۆيلەرنى چىرايلىق قىلىپ سالدى. بۇ يۈرتتىكى يەرلىكلەر ئۇلارغا قولىدىن كېلىشچە ياردەم قىلدى. يەر، سۇ بەردى. ئۆي سېلىشقا ياغاچ ـ تاش ياردەم قىلدى. سوۋېتىتىن كەلگەنلەرمۇ قۇرۇق قول كەلمىگەنىدى. ئۇلارمۇ تېجەپ قالغان پۇللىرى ئارقىلىق يەر سېتىۋالدى. بۇ يۈرتقا يېڭىلىق، مەدەنىيەت ئېلىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىلىملىك كىشىلەر، زىيالىيلار بۇ يۈرتنىڭ ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا زور ھەسسە قوشتى. بۇنى كۆرگەن بىر قىسىم يەرلىكلەر:

ــ بىزنى ئەمدى سايۇزلۇقلار سورامدۇ نېمە؟ ــ دەپ چاقچاق قىلىشتى.

بىر تويدا پولۇ يەۋاتقان مەسئۇد ئەللىكبېشى يېنىدا بىر تاۋاقتا ئولتۇرۇپ تاماق يەۋاتقان نادىروپقا چاقچاق قىلىپ:

ــ ھۆكۈمەتنى كىم سورىسا مەيلى ئەمەسمۇ، بىزگە

خاتىرجەملىك، تىنچلىق كېرەك، ــ دېدى.

ــ ھە راست، بىزگە غوجىنىياز دەيدىغان قوۋۇللۇق قوزغىلاڭچىلارنىڭ باشلىقى رەئىس بوپتۇ دەيدىغۇ، بۇ راست گەپمۇ؟!

ــ بۇ قانداق گەپ بولاتتى، راست گەپ، غوجىنىياز دېگەن ئادەم مۇئاۋىن رەئىس بولدى. باش رەئىس شېڭ شىسەي.

ــ ھەر نېمە بولسا، بىزگىمۇ رەئىسلىك تېگمپتۇ.

ــ شۇنداق بولدى.

ــ ھە شۇ، قومۇل تەرەپتە يېغىلىق بولدى دەۋاتقان، راستكەن ــ دە! بايا، ئاشۇ ئادەم سوقۇشۇپتىكەن ــ دە!

ــ غوجىنىياز دېگەن ئادەم تاغ باتۇرى. نەچچە يىل ياڭ زېڭشىن، جىن شۇرېنلار بىلەن سوقۇشتى. ئاخىر سوۋېت ئىتتىپاقى ئارىغا چۈشۈپ شېڭ شىسەي بىلەن ياراشتۇرۇپ قويدى.

نادىروپ ئۆز ۋاقتىدا ۋېلىباينىڭ كاتىپى بولۇپ ئىشلىگەن بولۇپ، بىلىملىك ئوقۇغان كىشى ئىدى. ئۇلار تويدىن ئاشۇنداق تالاش ــ تارتىش بىلەن تارلىپ قايتتى. بۇ سۆھبەتلەردىن بىرلىرى غەمكىن بولۇپ قايتقان بولسا، بىرلىرى ھېچنېمىنى چۈشەنمەيلا قايتىشتى.

مەھمۇدقا ئانا باشقا، ئاتا بىر ئاكىسى سىدىق شاڭيو بىرقانچە قېتىم بېشىنى ئوڭشۇپلىش توغرىسىدا گەپ ئاچتى. بىر كۈنى:

ــ مەھمۇد، ئامىنە ئۆلۈپ كەتكىلى مانا ئۈچ يىلمۇ بولۇپ قالدى، ئوغلۇڭ ئابدۇغوپۇرمۇ چوڭ بولۇپ ئالتە ياشقا كىرىپ قالدى. ئۇنىڭغىمۇ بىر ئانا تېپىپ بەر. بۇنداق كېتىۋېرىشكە بولمايدۇ، بېشىڭنى ئوڭشۇال، ئانىمىزمۇ ياشىنىپ قالدى، سېنىڭ غېمىڭنى يەپ كېتىۋاتىدۇ، ــ دېدى.

ــ رەھمەت، ئاكا، راست دەيسەن، ئەل ــ ئاغىنىلەرمۇ كۆپ دېدى، مېنىڭمۇ ئوغلۇمغا بىر ئاپا تېپىپ بەرگۈم بار. بىراق،

ئامىنەنى ئۇنتۇيالمىدىم. مەندە ئۆيلىنىش خىيالى پەيدا بولسىلا ئامىنە كۆز ئالدىمغا كېلىۋالىدۇ. ئۇنىڭغا يۈز كېلەلمەيدىغاندەكلا، قەرزدارەكلا ھېس قىلىمەن، ــ مەھمۇدنىڭ كۆڭلى بىرئاز بۇزۇلۇپ قالدى.

ــ ئوغۇ شۇ، ئاجايىپ ياخشى ئايال ئىدى، قانداق قىلىمىز، تەقدىر شۇ. ئۆلگەننىڭ كەينىدىن ئۆلگىلى بولمايدىكەن، بۇ دۇنيانىڭ قانۇنىيىتى شۇكەن، بىرسى تۇغۇلسا بىرسى ئۆلىدىكەن. ياخشى ئويلاشقىن، ئۆزۈڭنىڭ ئويلىغىنىڭ بارمۇ يا؟...

ــ ماڭا ئازراق ۋاقىت بەرگىن.

ــ بولىدۇ، ئاپام بىلەن بىزنى خاتىرجەم قىلغىن، بولمىسا ئۇلار ساڭا قاراپ تۇگىشىپلا كېتىدىكەن، ــ مەھمۇد ئاستا بېشىنى لىڭشىتتى. ئۇ خىيال بىلەن بېشىنى كۆتۈرۈپ يىراقلارغا نەزەر تاشلىدى. ئانچە يىراق بولمىغان يەردە ئابرال تېغى خۇددى گىگانت شىرەڭ شەرقتىن غەربكە سوزۇلۇپ ياتاتتى. بۇ زېمىندا بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى ئۇزاق زامانلاردىن بېرى باغرىغا مەھكەم بېسىپ، گويا بۇ زېمىندا ھېچقانداق ئىش يۈز بەرمىگەندەك غەمسىز، پەرۋاسىز، مۇگدەپ ياتماقتا. باغرىنى يېرىپ ئاققان قاش دەرياسى، ئۆز قىنىدا قورام تاشلارغا شىددەتلىك ئۇرۇلۇپ شاۋقۇن ـ سۇرەن بىلەن ئاقماقتا. ئۆز تىلىدا ئابرال تېغىغا شۇنىرلىماقتا، سۆزلىمەكتە !...

ــ ھەي، مەھمۇد، يۇر ! ئېتىڭنى توقۇغىن، مازارغا تويغا بارىمىز، ــ مەنسۇرباي مەكتەپنىڭ ئىشكى ئالدىغا كېلىپ مەھمۇدقا ۋارقىرىدى. مەھمۇد مەكتەپتىن چىقىپ مەنسۇرباي ئاكىسىغا سالام بەردى.

ــ كىمنىڭ تويىكەن؟

ــ داداڭنىڭ مازارلىق ئاغىنىسى مەمۇربايىنىڭ ئوغلىنىڭ تويىكەن، چوڭلار ئاتلىنىپ مېڭىپ كەتتى. مېنى سەن بىلەن بارغىن دەپ بۇ يەرگە ئەۋەتتى.

www.yipurkitap.com

ـــ هەي، ئاكا، ئوغلاق خۇماريڭ تۇتۇپ قاپتۇ ـ ده !

ـــ ئوغلاق دېگەننى ئوغۇل بالىسىغۇ، تېخىمۇ، بىلمىگەنده كۆچى بار ئادەم تارتىدۇ. يۇر، بۇگۈن سېنىڭ كۆڭلۈڭنى ئېچىپ كېلەي، ـــ مەھمۇد دائىم مەنسۇرباي بىلەن ئوۋ ئوۋلاشقا، ئوغلاق تارتىشقا باراتتى. مەھمۇدمۇ ئات مىنىشكە ئۇستا، ئوغلاقچى ئىدى.

مەنسۇرباي بىلەن مەھمۇد ئۆزلىرى ئامراق قاراگىر ئېتى بىلەن تورۇق ئېتىغا مىنىپ، قۇيۇندەك چاپتۇرۇپ مازارغا يېقىن قالغاندا، ئالدىدا كەتكەن توپقا يېتىشىۋالدى. ئاكىسى سىدىق شاڭيو بىلەن مەنسۇرباي يېقىن ئاغىنىلەر بولۇپ، قۇدا ـ باجا كېلەتتى. مازار بىلەن سۇپتايدىن ئىبارەت بۇ ئىككى يۇرت خەلقى ئۆزئارا قىز بېرىشىپ، قىز ئېلىشىپ يېقىن باردى ـ كەلدى قىلاتتى. ئاتابەكرى شاڭيو مەھمۇدنىڭ نەۋرە سىڭلىسىنى مازارلىق قۇتبىدىن دېگەن ئادەمگە بەرگەنىدى.

مەھمۇد مەنسۇربايىنىڭ ئىككىنچى قىزى شاراپەتنى كىچىك چاغلىرىدا بىرقانچە قېتىم كۆرگەن. بىراق، يېقىنقى يىللاردىن بېرى ئالدىراشچىلىقتا ئانچە كۆپ ئۇچراتمىغانىدى. بۇگۈن تويدا شاراپەتنى تۇيۇقسىزلا كۆرۈپ يۇرىكى «جىغ» قىلىپ قالدى. ئۆزىدە تۇيۇقسىز پەيدا بولغان بۇ تۇيغۇغا ھەيران قالدى. «كۆڭۈل دېگەن ئاجايىپ، قىز بالا شەيتان دەپ بىكارغا ئېيتمىغان ـ ده !» دەپ ئويلىدى مەھمۇد. شاراپەتنىڭ يەر تېگىدىن مەھمۇدقا قىيا بېقىپ يېقىملىق جىلمىيىشى مەھمۇدنىڭ جېنىنى ئېلىپ يەردە قويغانىدى. شاراپەت زىلۋا، قاش ـ كۆزلىرى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان چىرايلىق قىز بولۇپ، قارا قاشلىرى ئاستىدىكى ئۇزۇن قارا كىرپىكلىرى گويا ئوقيا ئوقىدەك سانجىلىپ جانىنى ئالاتتى. كۆلۈپ تۇرىدىغان ئوتلۇق كۆزلىرى ھەرقانداق يۇرەكنى تىترىتەتتى. ئۇنىڭ يېنىك، لەرزان مېڭىشلىرى، ماڭغاندا ئىككى يانپاشقا تاشلىنىپ تۇرىدىغان قارا، توم سۇمبۇل چاچلىرى

ئادەمنى دارغا ئاساتتى. مەھمۇد شاراپەتنى كۆرۈپ ئاجايىپ بىر ھېسسىياتقا چۆمدى. ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا شاراپەتكە قادىلىپ قاراپ قالدى. شاراپەتنىڭ خۇمارلىق بېقىشى ئۇنى ھوشىغا كەلتۈرمىگەن بولسا، ئۇ يەنە قانچىلىك قاراپ تۇرىدىغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. مەھمۇد چۆچۈپ ئېسىگە كېلىپ ئەتراپقا قارىدى. ئۇنىڭغا مەنسۇربای ئاكىسى دېققەت قىلغانىدى.

مەھمۇد ئۆزىنىڭ بۇ ھالىتىدىن ئوڭايسىزلىنىپ قالدى ـ دە، دەرھال ئەسلىگە كەلدى. تۇرۇپلا ئامىنە يادىغا يېتىپ، ئۇنىڭغا خيانەت قىلىۋاتقاندەك خجىللىق ھېس قىلدى. مەھمۇد ئۆزىگە: «مەن نېمە بولدۇم، تۇنجى قېتىم ئامىنەنى كۆرگەندىمۇ مۇشۇنداق روھىي ھالەت يۈز بەرگەنىدى. بۇ نۆۋەتمۇ شۇنداق بولدى. بۇ سۆيگۈنىڭ سېھىرلىك كۈچىمۇ ياكى كۆڭۈلنىڭ ئېزىقىشىمۇ؟ ئادەمنىڭ كۆڭلى نېمانداق سىرلىق، تېخى ئامىنەنىڭ ئوتلىرى يۈرىكىمدىن ئۆچمەي تۇرۇپلا يەنە باشقا بىرسىگە بۇ قەلبىم تەلپۈنىدىغۇ؟ ! ئادەم قەلبىدىكى ھېسسىيات ئىرادىگە باقمامدۇ نېمە؟ يات بىر جىنسقا ئىنتىلگەن ھېسسىيات كۈچىيىپ چېكىگە يەتكەندە ئادەم ئۆز كونترولىلۇقىنى يوقىتامدۇ، قانداق؟ بۇ مەندىكى مۇھەببەتمۇ، جىنسىي تەلپۈنۈشمۇ؟» مەھمۇد دەمالىلىقا ئېچىدە ئاشۇ ئويلارنى كاللىسىدىن ئۆتكۈزدى. قېرىنىشقاندەك شاراپەتمۇ ھەر خىل باھانە ـ سەۋەبلەرنى قىلىپ مەھمۇدنىڭ يېنىدىن نېرى كەتمەيۋاتاتتى. ئۇ مەھمۇدقا ئوغرىلىقچە قارايتتى، ئىللىق تەبەسسۇم قىلاتتى، باشقىلارغا ئەركىلەپ نازلىناتتى، ئۇنىڭ بۇ قىلىقلىرى مەھمۇدنى تېخىمۇ ۋەسۋەسىگە سالدى. شاراپەت مەمۇربايىنىڭ ئەركە، ئەتىۋارلىق قىزى ئىدى، نېمە دېسە دادىسى شۇنى قىلىپ بېرەتتى.

كەچتە مەمۇربای ھەر يەردىن كەلگەن مېھمانلارنىڭ ھۆرمىتىگە يەنە بىرقانچە قوينى سويۇپ مېھمانلارنى باشقىدىن

كۆتۈۋالدى. قويلارنىڭ باشلىرى پىشۇرۇلۇپ تاۋاقلاردا تارتىلدى، مېھمانلار قوينىڭ باشلىرىغا دۇئا بېرىپ بەكلىرىنى ئېلىپ باش گۆشلىرىنى توغراشقا باشلىدى. سەدىق شاڭيو بەكسىنى بىلەن قوينىڭ بېشىدىكى گۆشلەردىن بىرقانچە توغرامنى توغراپ، تاۋاققا تاشلاپ بىر چىشلەم گۆشنى ئاغزىغا سالدى، ئاندىن باشنىڭ بىر قۇلىقىنى كېسىپ ئېلىپ ئىشىك يېنىدا تۇرغان بىر كىچىك بالىغا سۇنۇپ بېرىپ: «مۇنۇ قۇلاقنى يەپ گەپ ئاڭلايدىغان بول ـ هە !» دېدى. يەنە باشنى ساھىبخانىغا قايتۇرۇپ بېرىۋېتىپ: «قالغىنىنى خىزمەت قىلىۋاتقانلار يېسۇن» دېدى. تاماق پىشىلىپ بولغاندىن كېيىن شۇ مەھەللىدىكى ناخشىچى، سازچىلارنى چاقىرىپ نەغمە ـ ناۋا قىلدى.

مانا، يېقىملىق، مۇڭلۇق ئېيتىلىۋاتقان مۇقام ھەممە ئادەمنى سۈكۈتكە چۆمدۈرۈپ، مۇڭلۇق، تەگسىز خىياللارغا غەرق قىلماقتا. مەھمۇدمۇ بۇ خىل ھېسسىياتتىن نېرى بولالمىدى. ئۇنىڭ قەلبى، يۈرىكى ئىككى خىل ھېسسىياتنىڭ تەڭداشسىز ئوتىدا پۈچىلىنىپ كۆيمەكتە. بىرى ئامىنەنىڭ جۇدالىق ئوتى بولسا، يەنە بىرى شاراپەتنىڭ ئۇنىڭ يۈرىكىگە تۇتاشقان سۆيگۈ ـ مۇھەببەت ئوتلىرى ئىدى. ئۇنىڭ قەلبى بۇ ئىككى ئوتنىڭ تەڭداشسىز يالقۇنىدا پۈچىلىنىپ كاۋاپ بولۇپ كۆيمەكتە. سازچىلار مۇقامنى ئېيتىپ بولۇپ، ئاخىردا ئىلى سەنمىگە چۈشتى. ساھىبخانا، مېھمانلار ئۆزئارا بىر ـ بىرىنى ئۇسسۇلغا تارتىشىپ بېقىشىپ ئويناپ سورۇننى قىزىتماقتا. بىر چاغدا شاراپەت ئۇسسۇلغا چۈشتى. ئۇنىڭ ئاجايىپ لاتاپەتلىك، نەپىس ھەرىكەتلىرى، بولۇپمۇ ھەر قېتىم ئۆزىنى تاشلاپ پىرقىراشلىرى مەھمۇدنىڭ يۈرىكىنى ئېچىشتۇردى. قولىدىن قاس چىقىرىپ ئويىنىغاندىكى قولىدىن چىققان ئاۋاز ئۇدۇل كېلىپ مەھمۇدنىڭ يۈرىكىگە ئۇرۇلدى. بىر چاغدا شاراپەت ئېگىلىپ كېلىپ مەھمۇدنى ئۇسسۇلغا تارتتى. مەھمۇد نېمە قىلارىنى بىلەلمەي

قىزىرىپ، تاتىرىپ كەتتى، ئۆي ئىچىدىن قىيقاس كۆتۈرۈلدى.

— قېنى، تۇرە، مەھمۇد. سەنمۇ ئاتا بالىسىغۇ ! ئاتاڭ سېنى ئوغۇل دەپ باققانغۇ؟ قوپە ! بېقىشىپ بىر ئويىنىۋەت ! — دېگەن ئاۋازلار ھەر تەرەپتىن كەلمەكتە. مەھمۇد ئاخىر ئۇسسۇلغا چۈشتى. شوخ ئىلى سەنىمى ئەۋجگە چىقتى. مەھمۇد بىلەن شاراپەت بىر جۈپ گۈلگە قونغان كېپىنەكتەك شۇنچە ئەركىن، شۇنچە لەرزان بىر ـ بىرىگە بېقىشىپ ئويىناقتا. خۇددى بىر جۈپ ئاشىق ـ مەشۇقلار ئۇزاق يىللار ريازەت چېكىپ ئاخىر ۋىسالغا يېتىپ جەم بولغاندەك، خۇددى مۇشۇ ئىككىسىنىڭ تويى بولغاندەك ھەممە ئادەم خۇشال، بارلىقىنىڭ چېھرىدە كۈلكە جىلۋە قىلاتتى. چاۋاكلار چېلىنىپ ئۇلارنىڭ ئۇسسۇللىرىغا ھەشقاللا، رەھمەتلەر ئېيتىلدى. مۇزىكا ئاخىرلاشتى. شاراپەت يۇزىنى تۇتقىنىچە سىرتقا يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى.

تۆردە ئولتۇرغان سىدىق شاكىيو بىلەن مەنسۇرباي ئۆزئارا قۇلاق يېقىشىپ بىرنېمىلەرنى دېيىشتى. مەھمۇدمۇ تەرلەپ، ئىسسىپ كەتكەنلىكتىن سىرتقا چىقتى. ئۇ ئۆيدىن چىقىپلا پېشايۋاندا شامالداپ تۇرغان شاراپەتنى كۆرۈپ سەل ھودۇقۇپ قالدى.

— ئۇسسۇلنى بەكمۇ چىرايلىق ئويناپدىكەنسىز، مېنى ئېلىپ قويدىڭىز.

— نەدىكىنى، زادىلىق قىلماڭە، سىزگە يېتەلمەيمەن، سىزمۇ ياخشى ئوينايدىكەنسىز، خۇددى كۆكتىكى بۇركۇتتەك.

— مەن ياخشى ئوينىيالمايتتىم، سىزنى كۆرۈپلا نېمە بولدىكىنتاڭ، ئۆزۈمنى يوقتىپلا ئوينىپ كېتىپتىمەن، — مەھمۇدنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرىدىن شاراپەت شەلپەردەك قىزىرىپ كەتتى. كۆكتە پارلاپ تۇرغان تولۇن ئاينىڭ كۈمۈش نۇرلىرىدا شاراپەتنىڭ پارقىراپ، نۇرلىنىپ، ئوماقلىشىپ كەتكەن چىرايى، خۇمارلاشقان كۆزلىرى مەھمۇدقا خۇددى كۆكتىن چۈشكەن

پەرىزاتتەك بىلىنىپ كەتتى.

ــ ۋاقىت چىقىرىپ بىز تەرەپلەرگىمۇ چىقىپ ئويناپ كېلىڭ، ــ دېدى مەھمۇد نېمە دېيىشىنى دەماللىققا بىلدۈرمەي. مەھمۇدنىڭ بالىلارغا دەرس بەرگەندىكى بۇلبۇلدەك جارانگلىق ئاۋازى مۇنۇ قىزنىڭ ئالدىدا ئەمدىلىكتە تۇتۇلۇپ قېلىۋاتاتتى.

ــ چوقۇم چىقىمەن، ئويناتارسىز؟ قېچىپ كەتمەسسىز ــ ھە؟!

ــ مەن ئۇنداق قاچىدىغانلاردىن ئەمەس، سىز چىقسىڭىزلا، كۆكچوققا، مىكمارال يايلاقلىرىغا ئاچىقىپ ئويناتىمەن.

ــ قېنى، ۋاقتى كەلگەندە كۆرەرمىز، ــ ئاي ئۇلارغا كۈلۈپ باقماقتا، تەبىئەت ئۇلارنى مەدھىيەلىمەكتە. يېقىنلا يەردىكى ئابرال تېغىدىن كېلىۋاتقان سالقىن، مەيىن شامال ئۇلارنىڭ يۈز ــ كۆزلىرىنى، چاچلىرىنى سىيپاپ، سۆيۈپ ئۆتمەكتە. دەرەخ شاخلىرىدىكى يوپۇرماقلار ئۆز تىلىدا شىلدىرلىشىپ، ناخشا ئېيتماقتا.

ئۇلارنىڭ يېقىملىق سۆھبىتىنى ئۆيدىن چىققان مەنسۇربايىنىڭ ئاۋازى بۇزۇۋەتتى.

ــ ۋاھ! بىر جۇپ قىزىلگۈل ئىشىك تۈۋىدىلا ئۇنۇپ قاپتا! ــ مەنسۇربايىنىڭ بۇ قوپال چاقچىقىنى ئاڭلىغان شاراپەت ئىزا تارتىپ پېشايۋان بىلەن يۈگۈرۈپ بېرىپ ئاشخانا ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

ــ ھە، مەھمۇد، چىقىشىپ قالدىڭلارمۇ، نېمە؟! كاككۇك بىلەن زەينەپتەك بوپ كېتىپسىلەرغۇ؟

ــ نېمە دەيدىغانسەن، ئاكا، ئادەمنى خىجىل قىلمىغىن! ئۇنداق ئىش يوق، ئۆزىمىز پاراڭ قىلىپ تۇرۇپتۇق شۇ...

ــ بولدى، بولدى، تارتىنما، ياراپ قالغان بولسا دېگىن، مەن ئەلچى بولۇپ ئېلىپ بېرىمەن، مەنسۇربايغا بىزدىن بىر قىزنىڭ ئايىمايدۇ. ئەدەپ ــ ئەخلاقلىق، مۇلايىم، نومۇسچان قىزكەن،

ئاكاڭغىمۇ ياراپ قالدى. بايام سىلەر ئۇسسۇل ئويناۋاتقاندا ئىككىمىز سىلەر توغرۇلۇق پاراڭلاشتۇق، — بۇ گەپلەر مەھمۇدنىڭ كۆڭلىدىكى گەپلەر بولسىمۇ، بوپتۇ دېيىشتىن ئۆزىنى قاچۇردى.

— كېيىنچە بىر گەپ بولسۇن ئاكا، — دېدى مەھمۇد.

مەھمۇد ئامىنەنى تېخىچە ئۇنتۇپ كېتەلمەيۋاتاتتى. ئۇنىڭ بىلەن كۆڭۈللۈك، خۇشال ئۆتكەن كۈنلىرى ئۇنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلىپ ئاۋۇندۇرسا، ھىجران ئوتلىرى يۈرىكىنى تاتىلاپ ئېچىشتۇراتتى. ساپ مۇھەببەتنىڭ يادنامىسى بولغان ئالتۇن زۇننارنى قوغداش يولىدا ۋاقىتسىز ئايرىلغان غۇنچىسىنىڭ ھەسرەت ئوتلىرى قەلبىدە يېلىنجايتتى. ۋاھالەنكى، مەھمۇد ئامىنەدىن ئايرىلىپ: «ئەمدى ھېچكىم بىلەن توي قىلمايمەن، ئامىنەدىن مۇھەببەت يادنامىسى بولغان ئوغلى ئابدۇغوپۇرنى بېقىپ چوڭ قىلىپ ئۇنىڭ چىرىغىنى ئۆچۈرمەيمەن. » دەپ ئۆزىگە ۋەدە قىلغان بولسىمۇ، بىراق ھايات قانۇنىيەتلىرى، تۇرمۇش، ئۆرپ ـ ئادەت، قائىدە ـ يوسۇنلار ئالدىدا ئۇنىڭ بۇ ئىرادىسى ئاجىزلىق قىلىۋاتاتتى. كۈنلەر، ئايلار، يىللار ئۆتۈشى بىلەن ھىجران ئوتلىرى سەل پەسىيىپ ھاياتقا يەنە باشقىدىن يېڭىچە كۆز بىلەن قاراۋاتاتتى.

ئاتا ـ ئانىسىنىڭ، ئاغىنە ـ ئۆڭگىلىرىنىڭ توختىماستىن ئۇنىڭغا قىلغان نەسىھەت، دەۋەتلىرى ئۇنى قىستىماقتا ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە يالغۇزلۇق، تەنھالىق بىلەن تولغان ئۆزۈن تۈنلەر ئۇنى قىينىماقتا، تامنىڭ ئويۇقىغا قويۇلغان قارا چىراغنىڭ پىلىلداپ كۆيۈشىدىن چىققان سۇس، ئاجىز نۇرلىرى ۋە ئۇنىڭدىن چىققان قاڭسىق ئىسلار بىلەن تورۇسقا قاراپ تاڭلار ئاتقۇچە مۇڭدىشىپ چىقىش مەھمۇدقا ئېغىر كېلىۋاتاتتى. كۈندۈزلىرى تالاغا چىقىپ، بالىلارغا دەرس ئۆتكەندە بۇ ئازابلىق تۇيغۇلار ئۇنتۇلۇپ كەتكىنى بىلەن قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن

ئۆيگە كىرگەندە، ئۇنىڭ قەلبىنى بىر خىل غەمكىنلىك، غېرىبلىق، مىسكىنلىك كەلكۈندەك يامراپ كېلىپ باساتتى. ئۇنىڭ بۇ خىل چۈشكۈن ھالىتىنى كۆرگەن يېقىنلىرىنىڭ يۈرىكى ئېچىشاتتى. بولۇپمۇ مىساخان ئانىنىڭ كۆڭلى بەكلا يېرىم بولاتتى. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە:

— ھەي سىدىق بالام، مەھمۇد بەكلا تۇگىشىپ كەتتى. كۈندە ئۇنىڭ چۈشكۈن روھىي ھالىتىنى كۆرۈپ چىدىماي قالدىم. بىر چارىسىنى قىلساڭچۇ؟ ! بىرەر لايىق تېپىپ ئۆيلەپ قويايلى ! ئامىنەنىڭ ئوتلىرى بېسىلىپ قالار، مۇڭدىشىدىغان ئادىمى يېنىدا بولسا، ئازراق بولسىمۇ دەردلىرى يېنىكلەپ قالار، يالغۇزلۇق ئادەمنى يەيدۇ، — دېدى مىساخان ئانا ياغلىقىنىڭ ئۇچى بىلەن كۆز ياشلىرىنى ئېرتىپ مىشىلداپ يىغلاپ. ئوغلى سىدىق شاڭيو بولسا:

— مېنىڭ يۈرىكىمنى ئېچىشمايۋاتىدۇ، دەمسەن، ئانا؟ ! ئۇنىڭ بۇ تۇرقىغا قاراپ مېنىڭمۇ ئىچىم سىيرىلىپ كېتىۋاتىدۇ، مەنمۇ ئويلىشىۋاتىمەن، مەنسۇر بىلەنمۇ مەسلىھەت قىلدىم، بىر ئامالىنى قىلىمىز. بولدى قىل، كۆزۈڭنىڭ سۇيىنى ئېقىتما ! ماڭمۇ ئوڭاي بولۇۋاتىدۇ دەمسەن، ئامىنە ئېسىل كېلىنىمىز ئىدى، خەپ، ئەبلەخلەر، دوزاخقا كىرەرسەن ! — سىدىق شاڭيو ئاچچىق بىلەن تىللاپ، كۆرپە ئۈستىدە يېنىچە يېتىپ يېنىغا ئۆرۈلۈپ قويدى.

مانا بۇگۈن مازار يېزىسىدىكى مەمۇرباينىڭ ئوغلىنىڭ تويىغا مەھمۇدنى ئالاھىدە ئېلىپ بېرىشىنىڭ سەۋەبىمۇ شۇ ئىدى. مەقسەت مەھمۇدقا مەمۇرباينىڭ ئەتىۋارلىق قىزى شاراپەتنى كۆرسىتىش ئىدى. تويدا مەھمۇد بىلەن شاراپەتنىڭ كۈلكە ـ چاقچاق بىلەن يېقىن بولۇپ يۈرۈشى سىدىق شاڭيو بىلەن مەنسۇربايىنى تولىمۇ خۇش قىلىۋەتكەنىدى. ئۇلار مەھمۇدنىڭ بۇنداق كۈلكىسىنى كۆرمىگەنگە ئۇزاق ۋاقىتلار بولغانىدى.

مەھمۇد مازاردىكى تويدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، شاراپەتنى ئۆزىمۇ بىلمىگەن ھالدا پات ـ پات ئويلايدىغان، خىيال قىلىدىغان بولۇپ قالدى. بۇ خىل ھېسسىيات دەسلەپتە ئامىنەنى كۆرگەندىمۇ پەيدا بولغانىدى. ئۇ چاغدا تۇنجى سۆيگۈنىڭ كۆچى بولغان بولسا، ئەمدىچۇ؟ نېمىنىڭ كۆچى؟ بۇنىڭغا مەھمۇد ئۆزىمۇ جاۋاب بېرەلمەيتتى. «ۋاھ ! مەن نېمە بولۇۋاتىمەن، راستلا، شاراپەتنى ياخشى كۆرۈپ قالدىمۇ نېمە؟ بۇ مۇھەببەتنىڭ سېھرىي كۈچىمۇ ؟ راستلا بىر يۈرەككە ئىككى ئادەم سىغامدۇ؟ مەن بۇنداق قىلسام ئامىنەگە يۈز كېلەلەمدىم؟ !» مەھمۇد ئۆيىدە تەكىيىنى بېشىغا قويۇپ، ئىككى قولىنى كىرىشتۇرۇپ ئوڭدىسىغا يېتىپ شۇ خىياللارنى قىلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ قەلبىدە رېئال تۇرمۇش بىلەن خىيال دۇنياسى ئۆزۈكسىز كۈرەش قىلماقتا ئىدى. چىنلىق، تۇرمۇش، مۇھەببەت ئۇنى قىينىماقتا. خىيال دۇنياسى ئۆتمۈشلىرىنى ئەسكە سېلىپ، ئازابلىماقتا. بىراق، رېئاللىق ھەممىدىن غالىب كەلمەكتە. ئۇ بۇ ھاياتلىقتا مەڭگۈ تەنھا، يالغۇز، سىرداشسىز ئۆتۈپ كەتمەيدۇ ـ دە. تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق قامچىلىرى تەگمەي قالامدۇ؟ ھاياتلىق ئۇنىڭغا يەنە نېمىلەرنى سوۋغا قىلىدۇ؟ بۇنى ھېچكىمۇ بىلمەيدۇ. مەھمۇدنى قاتمۇ ـ قات ئوراپ تۇرغان تۇرمۇش مۇھىتى ھەرگىز يالغۇز تاشلاپ قويمايدۇ ـ دە. ئۇنىڭ ئائىلە شارائىتىدىن ئالغاندىمۇ شۇنداق. ئاباباكرى شاڭيو ئۆز زامانىسىدا يۈرت سورىغان، بۇ تۆڭگىرەكتە ئۇنى تونۇمايدىغان، بىلمەيدىغان بىرمۇ ئادەم يوق. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاكىسى سىدىق شاڭيو بولدى، مەھمۇدنى ھەرگىز ئازاب ئىچىگە بويتاق تاشلاپ قويمايدۇ. قائىدە ـ يوسۇن نۇقتىسىدىن ئالغاندىمۇ ئۇنى ئۆيلىشى كېرەك.

دېمەك، مەھمۇد بۇلاردىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە قايسى كۈنى شاراپەت دېگەن شەيتان قىز ئۇنىڭ ئىچىگە بىر پارچە چوغنى تاشلاپ قويدى. ئۇ ئوت بارغانسېرى ئۇلغىيىپ

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

كۆيمەكتە ئۇنىڭ كېچىلىرىنى ئۇيقۇسىز قىلماقتا. مانا، بۇ تۇرمۇش، مانا بۇ قاش دەرياسىدەك توسالغۇسىز ئۇرغۇشلاپ ئېقىۋاتقان ھايات قانۇنىيەتلىرى ! مەھمۇد بۇ ئېقىنلارنىڭ تالاي ئاقىدۇ تېخى !...

27

مەھمۇد ئاخىرى مازارلىق مەۋرىيىنىڭ قىزى شاراپەت بىلەن تۇي قىلدى. تۇي ئىككى يۇرت ئوتتۇرىسىدا كاتتا بولدى. بۇ ئىككى يۇرتنىڭ بايلىرى بىر - بىرىگە ئۆزلىرىنىڭ مال - دۇنياسىنى، يۇز - ئابرۇيىنى كۆز - كۆز قىلماقتا. تويغا يېقىن ئەتراپتىكى يۇرتلاردىن نۇرغۇن ئادەملەر كەلدى، نۇرغۇن مالالار سويۇلۇپ، ئاشلار تارتىلدى. يۇرت - يۇرتلاردىن سازەندە، ناخشىچىلار كەلدى. نەغمە - ناۋا قىلىشتى. ھەرقايسى يەرلەردىن كەلگەن سازەندىلەر بىر - بىرىگە كەكلىكلەردەك ئۇن ئۆتكۈزۈپ ساز چېلىشتى، ناخشا ئېيتىشتى. ئاخىردا ھاجى كىچىكىنىڭ يېقىملىق، مۇڭلۇق ئاۋازى بىلەن ئېيتىلغان مۇقام، ناخشىلار ھەممىسىنى جىم قىلىپ شۇكلەشتۇردى، مۇڭلاندۇردى. ناخشا - مۇزىكىلارنىڭ ئاجايىپ سېھرىلىك كۈچىدىن ئادەملەر بۇ دۇنيانى ئۇنتۇشقان، دۇنيانىڭ غەم - قايغۇلىرى ئۇلارنىڭ يادىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندى. پەقەت دۇنيادا مۇشۇ سورۇن، دۇنيادا مۇشۇ سورۇندىكى ئادەملەر ياشايدىغاندەك تۇيغۇغا كېلىشكەنىدى. ناخشا - ساز ئۇلارنىڭ تومۇرلىرىغا، پۈتۈن ۋۇجۇدىغا سىڭىپ كەتكەن. شۇڭا، بۇ خەلق خۇشال بولسىمۇ، قايغۇ - ھەسرەت چەكسىمۇ ناخشا ئېيتىپ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىشقا ئادەتلەنگەن. شۇڭىمۇ بۇ ناخشىلار يېقىملىق، مۇڭلۇق بولۇپ، ئادەم ئاڭلىسا ئاڭلىغۇسى كېلىدۇ، ئاڭلاپ زېرىكمەيدۇ، تويمايدۇ.

توي كېچىسى مەھمۇدقا ئۆمرىدە يەنە بىر قېتىم پەرىشتە

سۇپەت نازلىق قىز ھەمراھ بولدى. شاراپەتنىڭ نازۇك، زىلۋا قامىتى، يېقىملىق خۇلقى، ئالىمدەك كۆتۈرۈلۈپ چىققان كۆكسى، تولىمۇ يۇمران، يۇمشاق بەدىنى، خۇمارلىق كۆزلىرى مەھمۇدنى مەست قىلدى. شېرىن كېچىدىكى يېقىملىق ئىگراشلىرى مەھمۇدقا چەكسىز بەخت ئاتا قىلدى. ئوتلۇق سۆيگۈنىڭ مېھرىلىك قوللىرى ئۇلارنى بەخت بۆشۈكىدە تەۋرەتمەكتە. شاراپەت راستلا تەڭرى مەھمۇدقا ئاتا قىلغان ھاياتلىق شەربىتى بولدى، مەھمۇد بۇ كېچە ئۇنى قېنىپ ئىچتى...

يىللار شامالدەك تېز ئۆتمەكتە. گۈل ـ گىياھلار نەچچە ئىچىلىپ، دەل ـ دەرەخلەر نەچچە قېتىم يوپۇرماق تاشلىدى. ھاياتلىق بىر خىل رىتىمدا ئۆز ئوقىدا چۆرگۈلىمەكتە. مەھمۇد پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا كىرىشىپ كەتتى، مەكتەپتە ئوقۇيدىغان بالىلار بۇرۇنقىغا قارىغاندا كۆپەيگەن، بۇنىڭ بىلەن مەھمۇدنىڭ بېشىغا چۈشكەن بېسىم بارغانسېرى ئارتماقتا ئىدى. مەھمۇدنىڭ ئەتراپىدا يەنىلا دىنىي ئەسەبىي كۈچلەر لالما ئىتتىلاردەك تىمىسقىلاپ يۈرسىمۇ، ئەمما مەھمۇد ئۇلارنىڭ تۇمشۇقلىرىنى سوزۇپ قاۋاشلىرىغا پەرۋا قىلمىدى. ئەكسىچە بارغانسېرى جەسۇر ۋە قەيسەر بولدى. ھەر دائىم غۇلجىغا كىرىپ ئۇستازلىرىنى يوقلاپ، ئوقۇش ماتېرىياللىرىنى ئېلىپ چىققاندا شۇنداق روھلىنىپ كېتەتتى. ئۇ ئوقۇتۇش ئۇسۇللىرىنى ئىسلاھ قىلىپ يېڭىچە ئوقۇتۇش ئېلىپ بارىدى. مەھمۇدنىڭ ئەتراپىنى پىرقىراپ يۈرگەن سوپى ـ ئىشانلار مەھمۇدقا چىش ـ تىرنىقى بىلەن ئۆچ بولۇپ، بىر كۈنمۇ مەھمۇدنى قارىغاشتىن، پۈتلاشتىن، پۈرسىتى كەلسە ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا دەپ ئۇنى جايلىۋېتىشتىن توختىمىدى. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە:

ـــ مەھمۇد هەددىدىن ئاشقىلى تۇردى، يەنە كونا سەنىمگە

www.uyghurkitap.com

دەسسەپ، نەدىكى بىرنېمىلەرنى ئۆتكىلى تۇردى، دىنىي دەرسلەر توختاپلا قالدى. بۇنداق كېتىۋەرسە بولمايدۇ، ــ دېدى يەھمۇد بىلەن قارشىلىشىپ، پەننىي مائارىپقا جان ـ جەھلى بىلەن ئوچ بولۇپ كېلىۋاتقان نىيازئاخۇن يۇغان سەللىسىنى تۇزەپ قويۇپ.

ــ شۇنداق، ئەۋۋەلى زاماندىن ئۆتۈلۈپ كېلىۋاتقان دىنىي ئوقۇتۇش توختاپ قالسا قانداق بولىدۇ؟ بۇنىڭغا قول قوشتۇرۇپ قاراپ تۇرساق بولمايدۇ، ــ دېدى ئۇزۇن چەكمەن چاپان كىيىپ، ئىككى تىزىنى پۈكلەپ ئولتۇرۇپ ئىشتىها بىلەن بىر چىشلەم گۆشنى يەۋاتقان پاكار، يۇمۇق كۆز دانىش سوپى.

ــ ئۆتكەنكىدەك شەرئى ئىسلامغا ئەرز سۇنايلى.

ــ ھازىر شەرئى ئىسلامنىڭ كۇچى بۇرۇنقىدەك ئەمەس، ــ دېدى نىيازئاخۇن، ــ مۇنۇ شېكىڭ دېگەن نەدىن چىقتى، پەننىي مەكتەپلەرنى ئېچىپ، ــ دەپ نىيازئاخۇن شېكىڭ شىسەينى قارغىدى.

ــ ئەمىسە قانداق قىلىمىز؟ ياتامدۇق؟ ــ دېدى دانىش سۇپى.

ــ پۇرسەت كۇتەيلى!

ئۇلارنىڭ پاراڭلىرى يېرىم كېچىگىچە داۋاملاشتى.

سۇپىتايغا بىر زامانلاردا كۆچۈپ كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان سادىق مۇسلىموپ باشچىلىقىدىكى تاتارلار نىلقا ناھىيەسىگە كۆچۈپ كەتتى. ئۇلارنى سادىق ھاجىنىڭ بىر قورساق ئىنىسى فاتىخ مۇسلىموپ ئېلىپ كەتتى. ئۇلار يەر ـ جايلىرىنى يەرلىك ۋە يېڭى كۆچۈپ كەلگەن ئادەملەرگە سېتىۋەتتى. مال ـ چارۋىلىرىنىڭ بىر قىسمىنى ھەيدەپ ئېلىپ كېتىشتى. بۇ يۇرتتا ئۇلارنىڭ ئوتتۇز نەچچە يىل جەريانىدا قالدۇرغان ئۆچمەس ئىزلىرى قالدى. تاتارلار بۇ يۇرتقا يېڭىچە مائارىپ، مەدەنىيەت ئېلىپ كەلدى. سۇپىتايدىكى ھەر بىر ئۆي ئۇلارغا تونۇش، ھەر بىر ئادەم ئۆز قېرىنداشلىرىدەك بولۇپ

كەتكەنىدى. بۇ ئىككى قوۋم بىر - بىرىگە سىڭىپ كەتكەنىدى. شۇنچە يىللاردىن بېرى بىر چىنە چاينى تەڭ تالمىشىپ ئىچىپ، بىر پارچە نانىنى تەڭ بۆلۈپ يەپ كەلگەنىدى. ياخشى - يامان كۈنلەردە بىر - بىرىگە يار - يۆلەك بولۇشقان، غەم - قايغۇ، خۇشاللىقلاردا بىللە بولغانىدى. بىللە مال بېقىپ، بىللە ئوۋ ئوۋلاپ، بىللە مەشرەپ ئوينىغانىدى. يېڭىچە مەكتەپنى بىللە ئىچىپ، بالىلىرىنى بىللە ئوقۇتقان، قاراڭغۇ دىللارغا بىللە چىراغ يېقىقان ئىدى. ئەمدى ئۇلار ماڭماقچى، كەتمەكچى بولۇۋاتىدۇ. ئەمدى ئۇلارنىڭ بۇ يۇرتقا قايتا كېلىشى ناتايىن.

سۇپىتايدىكى سادىق ھاجى باشچىلىقىدىكى تاتارلار بۇ يۇرتتىن، يۇرت خەلقىدىن رەنجىپ، كۆڭلى قېلىپ كەتمەكچى بولۇۋاتقىنى يوق. سۇپتاي خەلقى ئۇلارغا قوينىنى كەڭ ئاچتى، مېھرىنى بەردى. ئۆزلىرى يېمەگەننى يېگۈزدى، ئۆيلەرنىڭ تۆرىگە چىقاردى، ئەزىزلىدى. ئۇلارمۇ بۇنىڭغا يارىشا بۇ يۇرتقا مېھنەت - ئەجرىنى، ھالال تەرىنى سىڭدۈردى. ئۇلارنىڭ بۇ يۇرتتىن كەتكۈسى يوق، بۇ يەرگە، كىشىلەرگە كۆنۈپ قالغانىدى. ئۇلارنىڭ كېتىشىگە بەزى ئىجتىمائىي سەۋەبلەر تۇرتكە بولماقتا ئىدى. يەنى سادىق ھاجىنىڭ ئىنىسى فاتىخ مۇسلىموپ نىلقا ناھىيەسىنىڭ تاشقى سودا - سانائەت ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولدى، فاتىخنىڭ بۇ ناھىيەدە يۈز - ئابرۇيى، ئىناۋىتى خېلى بار ئىدى. بۇ مەزگىللەردە ئۇ قولىنى نەگە سۇنسا شۇ يەرگە يېتەتتى. ئۇ ئۆز ئاكىسىنى، قېرىنداشلىرىنى سۇپتايغا تاشلاپ قويۇپ، نىلقىدا يالغۇز ياشاشنى خالىمىدى. بىر قانچە قېتىم ئاكىسىنىڭ يېنىغا كېلىپ نەسىھەت قىلىپ مەسلىھەتلەشتى. باشتا سادىق ھاجى ئانچە قوشۇلمىدى. چۈنكى، سادىق ھاجى بۇ يۇرتقا، ئاق كۆڭۈل، سەمىمىي، مېھماندوست سۇپتاي خەلقىگە كۆنۈپ قالغانىدى. يەنە بىر جەھەتتىن سادىق ھاجىنىڭ نۇرغۇن مال - چارۋىلىرى بولۇپ، بۇ يەرنىڭ يايلاق، قىشلاقلىرى سادىق

www.ghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاپ توپلىمى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

هاجىنىڭ مال بېقىشىغا قولايلىق ئىدى. بىر كۈنى سادىق هاجى ئىنىسى فاتىخقا:

— ئىنىم فاتىخ، بىز بۇ يەرگە كۆنۈپ قاپتۇق، يۇرت-خەلقىمۇ ئۇنىمايۋاتىدۇ، بىز قېپ قالايلى، ئارىلىقمۇ يىراق ئەمەس، بېرىپ كېلىپ تۇرمامدۇق؟ ! — دېدى.

— بۇ دېگىنىڭمۇ توغرا، بۇ يۇرت خەلقىمۇ كۆپ رەھمەت ! يامان، ئېغىر كۈنلەردە بىزنى قوينىغا ئالدى، قېرىنداشلىق مېهرىنى بەردى، بېشىمىزنى سىلىدى، سېخىي قولىنى سۇندى، بەرىكەتلىك داستىخانلىرىنى يايدى. بۇلارنى هەرگىز ئۇنتۇپ قالمىدۇق، هازىر ۋەزىيەت ياخشى، قېرىنداشلار بىر يەردە تۇرساق، دەيمەن. بارلىقىڭلارغا يەر، سۇ، ياپلاق هەل قىلىپ بېرىمەن. بىز ئايرىلىپ يۇرمەسەك، بىر يەردە ئۆم، ئىناق بولۇپ، بىر - بىرىمىزگە يار - يۆلەك بولساق. ئاپامۇ سىلەرنى نىلقىغا قايتۇرۇپ كېلىشنى كۆپ دەپ كەتتى. ئانىمىزمۇ ياشىنىپ قالدى، ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىساق بولماس، — دېدى فاتىخ ئانىسىنى تىلغا ئېلىپ.

— ئانامنى تىلغا ئېلىپ قالدىڭ، ئانىنىڭ سۆزى مۇقەددەس، ئۇنى يەردە قويسام بولمايدۇ، خەير، ئامال يوق، بۇ يەرنىڭمۇ توپىسى ئېغىر ئىكەن، كۆنۈپ قالغان، — دېدى سادىق هاجى هەسرەت بىلەن.

سادىق هاجىلار ماڭار چاغدا سۈپتاي خەلقى ئۇلارنى قىيالماسلىق بىلەن ئۇزىتىپ قويغانىدى. ئۇزىتىپ چىققانلار ئىچىدە: مەهمۇد، غىياسىدىن، سىدىق شاڭيو، مەنسۇرباي، توختاخۇن مەزىن، ئەرشىدىن هاجى، هاجى بالا قاتارلىقلار بار ئىدى. سادىق هاجى يۇرتتىكىلەرنى بىرمۇ - بىر قۇچاقلاپ، كۆزىگە ياش ئېلىپ تۇرۇپ دېدى:

— ئامان بولۇڭلار، قېرىنداشلىرىم، يەر يۈزىدە بولساق كۆرۈشۈپ تۇرارمىز، سىلەرنى رەنجىتكەن يەرلىرىمىز بولسا،

ئەپۇ قىلىڭلار، كەچۈرۈڭلار ! بىز سىلەردىن مىڭلارچە رازى !

— سىلەرگە ئۆگىنىپ قالغان، يۈرىكىمىزنى ئېلىپ كېتىپ باردىلەر، بىر يېتىمىزنى بۆسۈپ ئېلىپ ماڭدىڭلار، تۇرۇپ قالساڭلار ياخشى بولاتتى. بۇ يەر بىزگە يېتىشەتتى، — دېدى مەھمۇد كۆزىگە ئىسسىق ياش ئېلىپ، ئەتراپتىكىلەرمۇ كۆزلىرىگە تەڭلا ياش ئېلىشتى. ئاياللار مىشلىشىپ بىر - بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى.

— بىز داداڭ ئابابەكرى شاڭيونىڭ تۇز - تائامىنى كۆپ تېتىدۇق، ئۇ رەھمەتلىك بىزگە قوچاق ئېچىپ مېھرىنى بەرگەن، بىزنى ھەرگىز يات كۆرمىگەن، بىزگە، يۇرتقا كۆپ ياخشىلىقلارنى قىلغان، بىر چىنە تامىقىنى ئايمىغان. ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، رەھمەتلىكنىڭ ! — دېدى سادىق ھاجىنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ. ئۇ ياغلىقىنى يانچۇقىدىن ئېلىپ سېرىق يۈزلىرىدىن ئېقىپ چۈشۈۋاتقان ياشلىرىنى سۈرتتى، — سۈيتاي خەلقىدىن كۆپ راپاۋەت كۆردۇق، ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمايمىز، بىز يەنە بىللە بولىمىز، ئۆتەر يولىمىز، چۈشۈپ تۇرىمىز...

— شۇنداق، بىز مەڭگۈ ئايرىلماس قېرىنداش ! نە ئامال، توپاڭلارنى بۇ يەردىن ئالمىغان چېغى ! كەتمەكچى بولۇۋاتىسىلەر، نەدە بولساڭلار ئامان بولۇڭلار ! — دەپ مەھمۇد، سىدىق شاڭيو، مەنسۇربايلار مەھكەم قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى.

سادىق ھاجىلار ھارۋىلارغا، ئاتلارغا يۈك - تاقلىرىنى بېسىپ مېڭىش ئالدىدا قەبرىستانلىققا بېرىپ قورئان ئوقۇپ دۇئا قىلدى. قەبرىستانلىقتا ئۇلارنىڭ مەڭگۈلۈك يادنامىسى سۈپىتىدە قالغان نوغاي دامولىنىڭ قىزى مەغپىرەت بىلەن ئۇنىڭ قەبرىسىنىڭ يېنىغا قويۇلغان بىرقانچە تاتارلارنىڭ قەبرىسى بار ئىدى. مەرھۇملار ئۇلاردىن ئايرىلغۇسى كەلمىگەندەك ئۇلارنىڭ كەينىدىن مۇڭلىنىپ ئەگەشكەندەك، ھەسرەت بىلەن ياش تۆككەندەك مىسكىن بولۇپ، بويۇن قىسىپ قالدى. مەرھۇملار ئۇلارغا كەينىدىن ۋارقىراۋاتقاندەك بىلىندى...

مانا، سۇپتايدىكى سادىق ھاجى مۇسلىموپ باشچىلىقىدىكى تاتارلارنىڭ كۆچۈپ كەتكىنىگە بىر قانچە يىللار بولۇپ قالدى. بۇ قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەر بولدى. سىياسىي ۋەزىيەتمۇ ياخشىلىنىپ جەمئىيەتمۇ مۇقىم بولۇپ قالدى. شېڭ شىسەينىڭ ئالتە بۇيۇك سىياسىتى ئۆز كۈچىنى كۆرسەتمەكتە ئىدى. مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش شارائىتلىرى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى، ئەلنىڭ چېھرىدە بىر ئاز بولسىمۇ كۈلكە پەيدا بولدى. بىراق، ئالۋان ـ سېلىق يەنىلا دېھقانلارنىڭ گەجگىسىدىن بېسىپ تۇراتتى.

بۇ يۇرتتىكى ئادەملەر ھېچ ئىش بولمىغاندەك خاتىرجەم ھالدا ئەتىيازدا بىرقانچە ئون خو بۇغداينى تېرىپ قويۇپ، قىش ـ قۇرۇندا قارغا مىلەپ ئاشلىقىنى ئېلىپ، يەنە ئوغلاق تارتىپ، بەيگە ئويناپ، ئۆزۈن قىش كۈنلىرى مەشرىپىنى داۋاملاشتۇرۇپ يۇرىۋەردى. شائىيولار ئالماشتى، ئەمدى سىدىق شائىيونىڭ ئورنىغا ساۋۇت زايىت شائىيو بولدى. بۇ يىللاردا مەھمۇدمۇ بىر ئوغۇل، ئىككى قىزلىق بولۇپ قالدى. ئوغلىنىڭ ئىسمىنى تېيىپجان، قىزلىرىنىڭ ئىسمىنى شەمشىقەمەر، ئاسىيە قويدى.

يۇرت ئىچىدىكى كاللىسى سەزگۈر، يىراقنى كۆرەر كىشىلەر بالىلىرىنى يۇقىرى ئورۇنلاردا ئوقۇتۇشقا باشلىدى. مانا، ھۆكۈمەت تەرەپتىن مەھمۇد ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيەسىگە ئوقۇشقا ماڭدى. مەھمۇد بىلەن ئوقۇشقا ماڭغانلار قاتاردا مازارلىق باجىسى ھېۋىزۇللام بار ئىدى. ھېۋىزۇللام ئېگىز بوي، زېھنى ئوچۇق، بۇغداي ئۆڭ كەلگەن، دائىم ساقال ـ بۇرۇتىنى پاكىز قىرىپ پۇتىغا خۇرۇم ئۆتۈك كىيىپ يۈرىدىغان ئادەم بولۇپ، مەھمۇد بىلەن ياش جەھەتتە ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيتتى. ئۇ مەھمۇد بىلەن يېقىن ئۆتەتتى، پىكىرداش، سۆھبەتداش، مۇڭداش ئىدى. ئىككىسى بىر يەرگە كەلسە ۋەزىيەت، جەمئىيەت، مەكتەپ توغرۇلۇق سۆزلىشەتتى. ئۇنىڭ

ئىلىم سۆيەر، ئەل سۆيەر مەجنۇن ـ خاراكتېرى مەھمۇدقا بەكلا ياقاتتى، ئۇ مازار يېزىسىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلاتتى. تەمبۇرنى ياخشى چالاتتى، ناخشىنىمۇ ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئېيتاتتى. مەھمۇد مازارغا بېرىپ قالار بولسا، ھېۋىزۇللام ئىككىسى تەمبۇر چېلىشىپ ناخشا ئېيتىپ كۆڭۈل ئاچاتتى. ئۇلار مۇشۇ جەھەتلەردىن بىر ـ بىرى بىلەن چىقىشىپ ئىناق ئۆتۈپ، ئىناق ياجا، يېقىن دوستلاردىن بولۇپ قالغانىدى.

مەھمۇد ئايالى شاراپەت بىلەن خوشلىشىپ يۈك ـ تاقلىرىنى كۆتەك ھارۋىسىغا باستى، شاراپەتنىڭ كۆزىدە ياش ئەگىيتتى. مەھمۇدنىڭ شاراپەتتىن بولغان ئوغلى ئاپىسىنىڭ ئېتىكىنى چىڭ سىقىملاپ تۇتۇپ تۇراتتى. دادىسىنىڭ نەگە ماڭغانلىقىنى ئاڭقىرالماي بىر ئاپىسىغا، بىر دادىسىغا قاراپ قويياتتى. مىسساخان ئانىنىڭ يېنىدا ئامىنەدىن بولغان چوڭ ئوغلى ئابدۇغوپۇر تۇراتتى.

ئوقۇشقا ماڭىدىغان كېچىسى مەھمۇد شاراپەتكە:

ـــ بالىلار ساڭا قالدى، ياخشى قارا، ئابدۇغوپۇرنىڭ كۆڭلى سۇنۇق، ئازار يەپ قالمىسۇن ! ـــ دېدى.

ـــ بالىلاردىن غەم قىلمايمۇ، ھەممىسى يۈرەك پارىلىرىم، قانات ئاستىمغا ئالىمەن، خاتىرجەم ئوقۇپ كېلىڭ !

ـــ رەھمەت، شاراپەت، سېنى تەڭرىم ماڭا راستلا شەرىبەت قىلىپ بېرىپتىكەن، بارلىق غەم ـ قايغۇلىرىمنى يوق قىلدىڭ، يەنە ساڭا جاپا سېلىپ بالىلارنى تاشلاپ كېتىۋاتمەن، ـــ دېدى مەھمۇد شاراپەتنىڭ قاپقارا، يۇمران، ئۇزۇن چاچلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ. تۇرۇپلا ئونىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى. ئونىڭ يادىغا تۇيۇقسىزلا ئامىنە كېلىپ قالدى. كۆزلىرىدە ياش ئەگىدى. مەھمۇدتىكى بۇ ئۆزگىرىشلەرنى مەھمۇدنىڭ كۆكسىگە بېشىنى قويۇپ ياتقان شاراپەت سەزمىدى. سەزگەن بولسا بەلكىم، شاراپەتمۇ ئازابلانغان بولار ئىدى...

مەھمۇد يۇرتتىكى قېرىنداشلىرى، بالىلىرى بىلەن قېيىنغان هالدا خوشلىشىپ غۇلجىغا ئوقۇشقا مېڭىپ كەتتى. مەھمۇدنىڭ قەلبىدىكى ئۇلۇغۋار ئارمانلار ئۇنىڭغا قانات پۈتكەنىدى. ئەمما قوشۇلغان كۆتەك هارۋىسى مەھمۇدنى يەنە غۇلجىغا ئېلىپ ماڭدى.

مەھمۇدنىڭ ئوقۇشقا ماڭغان ۋاقتى 1940 ـ يىلى كۈز ئىدى. مەھمۇدنى يېڭى بىر مۇهىت، يېڭى بىر هايات قۇچاق ئېچىپ كۈتىمەكتە ! ئۇنىڭ بىلىمخۇمار، ئەل ئىشقىدا كۆيگەن ئاتەش يۈرىكى ئۇنى ئەل ـ يۇرتىدىن، ئۇرۇق ـ تۇغقان، بالىلىرىدىن ئايرىپ، مېڭىشقا ئۇندىمەكتە ئىدى. ئۇلۇغۋار غايىلەر ئۈچۈن بارلىق راهەت ـ پاراغەت، ئىمتىيازلاردىن كېچىشكە قەلبىدىكى بىر كۈچ دەۋەت قىلماقتا ئىدى. بۇ هارماس ئابرال بۈركۈتى ئابرال تېغىنىڭ ئېگىز قىيالىق چوققىلىرىدىن قاناتلىنىپ كەڭ، كۆك ئاسماندا پەرۋاز قىلىشقا قانات قاققانىدى. هەيۋەتلىك ئابرال تېغى، دولقۇنلۇق قاش دەرياسى بۇ ئابرال بۈركۈتىگە تىلەكلەر تىلەپ ئۇزىتىپ قويدى...

28

ـــ ... ئاللا !... ئاللا ! ۋاي ئاللا !...

ـــ ... ئاللا ! ئاللا ده ! ـــ مانا، ساۋۇت شاڭيونىڭ ئۆيىدە پېره بولماقتا، ئۆي ئىچى ئادەم بىلەن لىق تولغان، ئۇلار بىر ـ بىرىنىڭ قۇچىقىدا دېگۈدەك قىستىلىشىپ ئولتۇرماقتا. بەزىلەر دېرىزىلىرگە چىقىۋالغان. ئۆي ئىچىنى گازۋاي لامپا سۇس يورۇتۇپ تۇرىدۇ. دېرىزە سىرتىدىمۇ ئۆيگە پاتماي قالغان نۇرغۇن ئادەملەر قىزىقىشىپ قاراشماقتا. هويلىدا قازانلاردا گۆشلەر ۋاراقلىشىپ قاينىماقتا، بىرمۇنچە ئادەملەر ئۇياق، بۇياقتا چېپىشىپ يۈرمەكتە، بەزىلەر ئوتۇن يارماقتا، سۇ ئەكىرمەكتە،

بەزىلەر سۇ قاينىتاماقتا، كىچىك بالىلار ھويلىدا بىر - بىرىنى قوغلىشىپ مۆكىمۆكىلەك ئويناشىپ چۈرقىراشماقتا، بۇ يەر قاينىق بىر بازارغا ئوخشاپ قالغانىدى.

ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا ئارقاندا تۇغ باغلانغان، ساۋۇت شاگىيو تۇغنىڭ يېنىغا سېلىنغان كۆرپە ئۈستىگە ياتقۇزۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئاغزى مايماق، كۆزلىرى قىيسىق چىققان، ئېغىزىدىن توختىماي شالى ئېقىپ تۇراتتى. ئايالى مەريەم بېشىدا يەكتىز ئولتۇرۇپ، چوڭ ياغلىق بىلەن ساۋۇت شاگىيونى يېلپۇپ ئولتۇراتتى.

ساۋۇت شاگىيو بىر تويدىن كېلىۋېتىپ تۇيۇقسىزلا ئاتتىن يېقىلىپ چۈشۈپ مۇشۇنداق پارالىچ بولۇپ قالغانىدى. مانا ئورۇندا ياتقىنىغا بىر يىلمۇ بولۇپ قالدى. كۆرسەتمىگەن تېۋىپ، موللا، رەمچى، داخان قالمىدى، ھەممىسىلا مەسلىھەت قىلىۋالغاندەك «شامال دارىپتۇ!» دېيىشتى. ساۋۇت شاگىيونى كۆرگەن رەمچىلەر بولسا، قەست بار ئىكەن، دېيىشتى. شۇنداق قىلىپ ساۋۇت شاگىيونى سۆرەپ ئاپارمىغان يېرى قالمىدى. ئاخىلىغاننى قىلدى. بىراق، ھېچبىر ياخشىلىنىش بولمىدى. ئاخىر مەنسۇرباي ئۇقۇشۇپ يۈرۈپ ئاغىنىلىرى ئارقىلىق بۇ تۆتكۈرەكتە ئابرۇيلۇق، نامى بار ئېچەك باخشىنى تېپىپ كەلدى.

ئېچەك باخشى ئىلى تەۋەسىدىكى خېلى نامى چىققان ئاتاقلىق باخشى ئىدى. ئۇ يوغان، سېمىز، گەۋدىلىك كەلگەن ئادەم بولۇپ، كۆزلىرى ئادەمگە سۈرلۈك كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ داپچىلىرى ھەر يەرلەردىن كەلگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە خۇدىياريۇزىدىن كەلگەن ھۇسەن داپچىمۇ بار ئىدى.

بۇگۈنكى بۇ قاتناشقانلار ئىچىدە سۈپىتايدىكى يۈرت ئاقساقاللىرىدىن مەنسۇرباي، ئەرشىدىن ھاجى، ھوشۇر قۇنىياز، توختاخۇن مەزىن، ئىسمائىل ئىمام، يۇسۇپئاخۇن ئاقساقال قاتارلىقلار بار ئىدى.

مەنسۇربايىنىڭ يېنىدا تەكىيىگە تايىنىپ ئېگىز، گۈدۈلۈك كەلگەن، كۆزلىرى سىرتقا پولتىيىپ چىققان، ئاق پۈز، چاچلىرىنى قىرىپ چۇشۇرگەن، تاقىرباش بىر ئادەم ئولتۇراتتى. بۇ ئادەمنىڭ بىلەكلىرى كىچىك بالىلارنىڭ يانپىشىدەك كېلەتتى، چىرايى سۇرلۇك بولۇپ، ئادەم ئەيمىنەتتى. بۇ ئادەمنى مەنسۇرباي قاتارلىق بىرقانچىسىلا تونۇيتتى، قالغان ئۆي ئىچىدە ئولتۇرغانلارنىڭ كۆپىنچىسى تونۇمايتتى، شۇڭا، ھەممىسى بۇ ئادەمگە قىزىقىپ قارىشاتتى.

بۇ ئوغرىلىق بىلەن نامى چىققان غېنى ئىدى. ئۇنىڭ كۇچىتۇڭگۇرلۇكىگە بىرقانچە ئادەم تەڭ كېلەلمەيتتى. بايلار ئۇنىڭدىن قورقاتتى، كەمبەغەللەر بولسا، ئۇنىڭدىن سۆيۈنەتتى، چۈنكى ئۇ ئۆزى ئوغرىلاپ كەلگەن مالىلىرىنى كۆپىنچە ھالىلاردا كەمبەغەللەرگە تارقىتىپ بېرەتتى.

ھەر ئادەمنىڭ قىزىقىشى ئۇزگىچە، دېگەندەك بۇ ئادەم پېرىگە ئامراق ئىدى ئۇ نەدە پېرە بولسا، ئاڭلىسىلا كېلەتتى. خۇدىيارىيۇزلۇك ھۇسەن داپچى بىلەن يېقىن ئۆتەتتى. ئۇ مەنسۇرباي بىلەن تونۇش بولۇپ، ئاغىنىدارچىلىق، بۇرادەرچىلىكى بار ئىدى. نىلقا تەرەپلەرگە ئۆتەر بولسا، مەنسۇربايىنىڭ ئۆيىگە چۈشمەي ئۆتمەيتتى. مەنسۇرباي غېنى بىلەن تاسادىپىي بىر تويغا بېرىپ ئوغلاقتا تونۇشۇپ قالغان. بۇ ئىش مۇنداق بولغانىدى:

بىر كۈنى مەنسۇرباي قاش يېزىسى تەرەپكە تويغا باردى. تويدىن كېيىن ئوغلاق تارتىشىش باشلىنىپ كەتتى. بۇ تويغا يۇرت ـ يۇرتلاردىن مېھمانلار كەلگەن بولۇپ، ئادەم نۇرغۇن ئىدى. سۇپتايدىن تويغا بارغان بىرقانچىسىنىڭ تېقىمى قىچىشىپ تۇرالمايى قالدى. مەنسۇربايىنىڭ مىنگەن تورۇق ئېتى توپىنى كۆروپ تېپىرلاپ بىر ئورۇندا تۇرالمايى قالدى. ئۇ ئاتنى بىر دېۋىتىپ، چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلۈۋاتقان توپقا قاراپ قويۇۋەتتى.

ئۇ بارغان پېتى توپقا قاراپ ئاتنى بىر دېۋىتىپ، بىر قامچا سالدى ـ دە، توپ ئىچىگە ئوقەتكە ئېتىلدى. تورۇق ئات خوددى كېمە دەريا سۈيىنى ئىككى تەرەپكە يېرىپ ماڭغاندەك توپنى ئىككى چەتكە يېرىپ ئوغلاقنىڭ يېنىغا باردى. بۇ چاغدا ئوغلاقنى يوغان بىر ئادەم تېقىمىغا بېسىۋېلىپ ھېچكىمگە بەرمەيۋاتاتتى. باشقىلارمۇ ئۇنىڭدىن ئەيمىنىپ تۇتالمايۋاتاتتى. مەنسۇرباي بارغان پېتى ئوغلاقنىڭ پاچىقىدىن تۇتۇپ تېقىمىغا باستى ـ دە، قامچىنى ئېغزىغا چىشلەپ، ئاتنى دېۋىتتى. بۇ چاغدا توپ ئىچىدىن بىرى:

ـــ قايسى قاپ يۈرەك ئوغلاقنى ئاكىمىزدىن تارتىۋالماقچى بولۇۋاتقان؟! ـــ دەپ مەنسۇربايغا ۋارقىرىدى. بۇ دەل ئوغلاقنى بېسىۋېلىپ ھېچكىمگە بەرمەيۋاتقان ئادەمنىڭ چوماقچىلىرى ئىدى. ئاڭغىچە ئوغلاقنى بېسىۋالغان يوغان، سۈرلۈك ئادەم:

ـــ سەن نەدىن بولسەن؟ يۈرىكىڭ بارىكەن، بەلكىم مېنى تونۇمايسەن، قېنى تارت، ئوغۇل بالىكەنسەن! ـــ دېدى. توپ ئىچىدىن قىيقاس ـ چۇقان كۆتۈرۈلدى.

مەنسۇرباي ئۆزىنىڭ يامان ئادەم بىلەن تۇتۇشۇپ قالغانلىقىنى بىلدى. شۇنداقتىمۇ «يولۋاس ئىزىدىن، ئوغۇل بالا سۆزىدىن يانماس» دەپ، ئاتنىڭ بېقىنىغا كۇچەپ دېۋىتتى. ئات توپ ئىچىدىن سىرتقا قاراپ ئېتىلدى. ئىككى تەرەپ بىر ھازا تارتىشىپ قالدى. توپ ئىچىدىن تېخىمۇ قىيقاس كۆتۈرۈلدى. بىر چاغدا ھېلىقى يوغان ئادەم ئوغلاقنى قويۇۋەتتى. مەنسۇرباي ئوغلاقنى ئۇچقاندەك ئاپىرىپ، توي بولغان ئۆيگە تاشلىدى. كەينىدىن كەلگەن يوغان ئادەم كۆپچىلىك بىلەن كېلىپ، توي ئىگىسىگە:

ـــ بۇ ئادەمگە تون كىيدۈرۈڭلار، ھەقىقىي يۈرىكى بار ئوغۇل بالىكەن، ـــ دېدى. توي ئىگىسى ئۆيدىن بىرقانچە مېتىر تاۋارنى ئېلىپ چىقىپ مەنسۇربايىنىڭ بېلىگە باغلىدى ـ دە:

— يول بولسۇن ! سەنمۇ ھەقىقىي يىگىتكەنسەن، غېنى باتۇرنىڭ قولىدىن ئوغلاقنى تارتقاندىن كېيىن، — دېدى ئۇ چاغدا مەنسۇرباي ئۆزىنىڭ خاتا قىلغانلىقىنى بىلىپ، غېنى باتۇرنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ھۆرمەتسىزلىك قىلغانلىقىنى ئېيتىپ كەچۈرۈم سورىدى. غېنى باتۇر بولسا:

— ھېچقۇسى يوق، ئوغۇل ئىكەنسەن، كېلە دوست بولۇپ قالايلى ! — دەپ، قول ئۇزارتتى. مەنسۇرباي خجىل بولغان ھالدا قول ئېلىشتى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇلارنىڭ باردى ـ كەلدىسى ئۇزۇلمەي، يېقىن ئاغىنىلەردىن بولۇپ قالغانىدى.

ئېڭەك باخشى كەڭ ئاق ماتا ئىشتان، ئاق ماتا كۆڭلەك، بېشىغا ئاق نېپىز دوپپا كىيگەن، بىر قولىغا خەنجەر، يەنە بىر قولىغا قارچىغىنىڭ قانىتىنى تۇتقان بولۇپ، ھېلىدىن ـ ھېلىغا قارچىغىنىڭ قانىتىنى سۇغا چىلاپ ئادەملەرگە سۇ چاچماقتا، «ئاللا دە» دەپ «خەنجەرلىمەكتە»، ئۆي ئىچىدە ئولتۇرغان ھەممە ئادەم قورقۇپ توپلىنىۋالغان، بەزى ئادەملەرنى ئېڭەك باخشى ئولتۇرغان يېرىدىن ئۆزى تارتىپ چىقىپ «خەنجەرلىسە»، بەزى ئادەملەر ئىختىيارىي چىقىپ ئۆزىنى «خەنجەرلەتمەكتە» ئىدى. پېرە قىزىپ بارغانسېرى ئەۋجىگە چىقماقتا. داپچىلار قىزغان داپلىرىنى ھە دەپ ئالقانلىرى بىلەن ئۇرۇپ ھۆكمەت ئوقۇماقتا. ئېڭەك باخشى تۇغنى پىرقىراپ بىر قولىدا خەنجەرنى تۇتۇپ بىر نېمىلەرنى دەپ ۋارقىرىماقتا، ئادەملەرنىڭ تېنى شۇركەنمەكتە. يانپاشلاپ ياتقان غېنىغا كەلگەندە بولسا ئەگىپ ئۆتۈپ باشقىلارغا خەنجەر تەڭلىمەكتە، ئەتمالىم، غېنىنىڭ سۇر ـ ھەيۋىسىدىن باخشىمۇ ئەيمەنگەن بولسا كېرەك. غېنى بولسا مەست قىلمايا ياتاتتى. غېنىنىڭ يوغان كۆزلىرى ئېڭەك باخشىغا تىكىلگەندە باخشىمۇ كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن ئېلىپ قاچاتتى.

پېرە ئويناش داۋاملاشماقتا، مانا، ھۇسەن داپچى داپنى ئۆزگىرىشلىرى بويىچە رىتىملىق چالماقتا، ئۇنىڭ دېپىدىن

چىققان ئاۋاز بىلەن ناخشىسىنىڭ مۇڭلۇق شۇنچىلىك يېقىملىق، رېتىملىق، ياڭراق بولۇپ، ئاڭلىغۇچىلارنىڭ قۇلىقىغا ياقاتتى. شۇڭا، ھۈسەن داپچىنىڭ بۇ تۆڭگىرەكتە داڭقى بار ئىدى. ئېڭەك باخشى نەگە بارسا، ئۇنى ئېلىپ ماڭاتتى. مانا، ھۈسەن داپچى يەتتە ئاۋۇشنى ئاخىرلاشتۇراي دەپ قالدى. ساۋۇت شاڭيو تۇغ يېنىدا ئېغىزىدىن كۆپۈك چىقىرىپ، گەپ ـ سۆزسىز ياتماقتا. ئۇنىڭ بېشى تەرىپىدە ئايالى مەريەم قولىدا يوغان بىر ياغلىق بىلەن ساۋۇت شاڭيونى يەلپۈمەكتە. ھۈسەن داپچى ساۋۇت شاڭيونىڭ ئايالى مەريەمنىڭ مېھرىبانلىقىدىن، ۋاپادارلىقىدىن تەسىرلەندى بولغاي، ئېيتىۋاتقان يەتتە ئاۋۇشقا مۇنۇ قوشاقنى سالدى:

مەپىگە چۈشكەن بىلەن،
ھېچ يەرلەر كۆرۈنمەيدۇ.
يارنىڭ كۆزىگە قاراپ،
ئۆتكەن كۈنلەر بىلىنمەيدۇ.
...

ئۇي ئىچىدە باياتىن مۇڭلىنىپ ئولتۇرغان ئادەملەر مەريەمنىڭ ساۋۇت شاڭيونى يەلپۈپ ئولتۇرغان ھالىتىگە قاراپ پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى. ھۈسەن داپچى كەينى ـ كەينىدىن بىرقانچە قىزىق قوشاقلارنى ئېيتىپ، ئۇي ئىچىدىكىلەرنى يەنە بىر قېتىم كۈلدۈرۈۋەتتى. ھۈسەن داپچىنىڭ چالغان دېپىغا، ئېيتقان ناخشا ـ قوشاقلىرىغا ئىخلاسمەن سوپى ھوشۇر قۇنىياز ئالاھىدە دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىپ ئولتۇراتتى.

ئېڭەك باخشى يەتتە ئاۋۇشتىن كېيىن كىچىك ئويۇنغا ئۆتتى، كىچىك ئويۇندىن كېيىن چوڭ ئويۇنغا ئۆتتى. ئەمدى ئېڭەك باخشى ئېغىزى كۆپۈكلەنگەن ھالدا، تەرلەپ ـ پىشىپ،

هاسراپ ـ هۆمۈدەپ، تۇغنى ئايلىنىپ پىرقىرىماقتا. ھېلى كەتمەننى قىزىتىپ، تاپانلىرى بىلەن دەسسەپ، قىزىغان تامنى بىلەن ساۋۇت شاكىيونىڭ يۈز ـ كۆزلىرىگە، بەدەنلىرىگە يامىشىپ ھېلى توخۇنى بوغۇزلاپ قان چىقىرىپ ساۋۇت شاكىيونى ئۇچۇقدايىتتى. تۇرۇپلا ئېغىزىدىن ئوت چىقىرىپ ئويۇن كۆرسىتەتتى. بۇ كارامەتلەرنى كۆرگەن ئادەملەر: «يا ئاللا... يا ئاللا...» دەيىشىپ ياقىلىرىنى تۇتۇشماقتا، بەزىلىرى يىغلاشماقتا، ھەمدۇ سانالار ئېيتىپ ئۇلۇغ ئاللادىن ساۋۇت شاكىيوغا شىپالىق، دەردىگە دەرمان تىلەپ دۇئالار قىلىشماقتا...

پېرە ئويۇنلىرى تۇگىگەندىن كېيىن، كۆپچىلىك ھوشۇر قۇنىيازنى دۇئا قىلىشقا تەكلىپ قىلدى. چۈنكى، ھوشۇر قۇنىياز ئابدۇمۇتائالى خەلپىتىمگە قول بېرىپ، ئۇ زات بىلەن تالاي سۆھبەت، مەسائىل مەرىپەتلەردە بىللە بولغان. ئۇنىڭ تەلىمىنى ئاڭلىغان، ئۇنىڭدىن ئىلىم ئالغاندى. شۇڭا، يۇرت ئىچىدە ئۇنىڭ يۈز ـ ئابرۇيى، ئىناۋىتى يۇقىرى ئىدى. ھوشۇر قۇنىياز سودا ـ سېتىق بىلەن شۇغۇللىناتتى. ئۇنىڭ بۇ مەھەللىدە كىچىك بىر مىلىچمالىلار دوكىنى بار بولۇپ، دائىم غۇلجىغا كىرىپ مال ئېلىپ چىقاتتى. ھەر كىرگىنىدە ئابدۇمۇتائالى خەلپەتنى يوقلىماي چىقمايتتى. ھوشۇر قۇنىياز ئۇزۇن دۇئا قىلدى، كۆزىگە ياش ئالدى، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئۇلۇغ ئاللادىن ساۋۇت شاكىيوغا شىپالىق، يۇرتقا ئامان ـ ئېسەنلىك، ئاسايىشلىق تىلىدى.

ئەتىسى ھوشۇر قۇنىياز ئېچىك باخشىلارنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلدى. بۇلارنىڭ ئارىسىدا غېنىمۇ بار ئىدى. ھوشۇر قۇنىيازنىڭ كۆزى ھۇسەن داپچىغا چۈشكەندى، ئۇ ئۇنىڭ داپ چېلىپ ناخشا ئېيتىشىنى ياقتۇرۇپ قالغانىدى.

— بالام، ئۆيۈڭ نەدە؟

— خۇدىياريۇزىدە.

— ئاتا ـ ئاناڭ بارمۇ؟

— ئاتا ـ ئانام بالدۇرلا ئۆلۈپ كەتكەن، بىر ئاكام بار.

— ھە، ياخشى... — دېدى ھوشۇر قۇنىياز ئۇزۇن قارا قاشلىرى ئارىسىدىكى كۆزىنى يۇمۇپ تۇرۇپ. ئۇ كۆڭلىگە بىر ئىشنى پۈككەنىدى. ھۇسەن داپچىنىڭ داپ چېلىپ ئېيتقان ناخشىسى ھوشۇر قۇنىيازغا بەكلا ياراپ قالغانىدى.

— ھوي، سوپۇم، ساڭا بۇ داپچى ياراپ قالدىمۇ نېمە؟ بالا قىلىۋالاي دەمسەن؟ — دەپ چاقچاق قىلدى غېنى بىر پارچە گۆشنى ئىشتىھا بىلەن چايناپ تۇرۇپ.

— بالىلىرىمىزنى كۆرگەنلا يولۇچىغا تۆتتۇرۇپ قويمايمىز ـ دە، بۇرادەر، — دېدى مەنسۇربای چاقچاق ئارىلاش گەپكە ئارىلىشىپ.

— بەرسەڭلار قولۇڭلاردىن، بەرمىسەڭلار يولۇڭلاردىن ئالىمىز، — دېدى غېنى قوپال چاقچاق قىلىپ.

— ئوغرىلاپ قاچىدىغان ئايدالادىكى مال ئەمەس ـ تە ! — دېدى مەنسۇربای غېنىنىڭ ئوغرىلىقىنى شىپى كەلتۇرۇپ.

— ئېغىلدىكى مال بولسىمۇ ئوغرىلاپ قاچمىز، — دېدى غېنى چاقچاق قىلىپ. ئۇلار كۈلكە ـ چاقچاق بىلەن مېھمان بولۇشتى.

راستلا، نىكاھ غايىب دەپ يېرىم يىلدىن كېيىن ھۇسەن داپچى ھوشۇر قۇنىيازغا ئېچ كۆيۈئوغۇل بولۇپ ئۇنىڭ ئۆيىگە كىردى. يەنى ھوشۇر قۇنىياز چاچلىرى بەلدە، قاشلىرى قويۇق، چىرايلىق چوڭ قىزى رىزۋانگۈلنى نىكاھ قىلدۇرۇپلا ھۇسەننى ئۆيىگە ئەكىرىۋالدى. ئېڭەك باخشى، غېنى قاتارلىقلار ئوغۇل تەرەپ بولۇپ نىكاھىغا قاتناشتى. نىكاھ تۈگىگەندىن كېيىن غېنى:

— خەپ، بۇ قىز جالاپ خوتۇننىڭ بالىسىغا زايە كەتتى ـ دە ! بۇ قىزنى بۇرۇنراق كۆرگەن بولسام، بەرسە قولىدىن، بەرمىسە

www.uyghurkitap.com

يولـدىن ئۆزۈملا ئـەپـقەچـىپ كېتـەتـتـىكـەن ـ دە! ـ ئـۇ دەپ تاكلىمىنى قېقىپلا قالدى. رىزۋانگۈل راستلا زىۋۇل قارا قاش چىرايلىق قىز ئىدى. دەرۋەقە، غېنىنىڭ لېۋىنى چىشلەپ، ئاكلاي قېقىپ قالغۇچىلىكى بار قىز ئىدى.

29

بۇ مەھەللىنىڭ ئورما ئايلىرى ئاخىرلىشىپ، تېپىن ئايلىرى باشلاندى. ھەممە ئادەم تىرىكچىلىك كويىدا ئالدىراش. كۈن قىزىماقتا، توپلىق يوللاردا توپىنىڭ قىزىقلىقىدىن يالاڭ ئاياغ مېڭىش مۇمكىن ئەمەس. ئادەملەر بىلەن بارلىق جان ـ جانىۋارلار دەرەخ سايىلىرىغا قاچماقتا. قۇشلار دەرەخ شاخلىرىغا قونۇۋېلىپ، قاناتلىرىنى سالپايتىپ، سالقىنلاپ تىللىرىنى چىقىرىپ سايىدىماقتا. كۈنگەيگە قاقلىنىپ، يانپاشلاپ ياتقان ئادەمدەك كۆرۈنگەن بۇ قەدىمىي مەھەللە گويا تونۇردەك قىزىق. يامغۇر ياغمىغىلى خېلى ئۇزاق ۋاقىتلار بولۇپ قالدى. يوللاردىكى توپا پۈتنىڭ ئوشۇقىغا كېلىدۇ. كىشىلەرنىڭ بىنەملىكلىرىگە بارىدىغان يوللاردىكى توپا گويا سۈدەك ئاقىدۇ.

سۈسىزلانغان دەرەخلەردىكى سارغايغان ياپراقلار ئاستا لەيلەپ بىر ـ بىرلەپ يەرگە چۈشمەكتە، كۈنگەيگە قاقلىنىپ ياتقان ئېتىزلىقلاردىكى ئوت ـ چۆپلەر كۈننىڭ قىزىقىدىن سارغايغان، گويا ھاياتتىن ئۈمىدى ئۈزۈلگەن مىسكىن، غېرىب ئادەمدەك مۇڭلۇق. كۆشۈكلەرگە چىڭداپ سامان قاچىلاپ ئۆكۈزلەرگە ئارتىۋالغان ئىككى بالا ئۆكۈزلەرنى مېڭىشىغا قويۇپ بېرىپ مۇڭدىشىپ كەلمەكتە:

ـــ ئاخشام ئولتۇرۇشقا لىۋەك بىلەن قادىر قانغا مىلەنگەن ئاي پالتىنى كۆتۈرۈپلا كىرىۋىدى، پۈتۈن ئولتۇرۇشتىكى بالىلار قورقۇپ جېنى چىقىپ كېتەيلا دېدى. نېمە قىلىشىنى بىلەلمەيلا

قالدى.

ــ هه شۇنداقمۇ. نېمه بوپتۇ، ۋوي !... قېنى، سۆزلىگىنه؟

ــ مەنمۇ ئېرى ـ بېرىسىنى بىلمەپ كەتمىدىم. ئىشقىلىپ، ئۇلارنىڭ ئۇستىبېشى قىپقىزىل قان، كۆزلىرى غەزەپتىن چەكچىيىپ كۆز چانقىدىن چىقىپ كېتەيلا دەپتۇ. ھەممىمىز ئۇلارغا قاراپ ھاڭۇېقىپ تۇرۇپلا قالدۇق. بىرىمىزنىڭمۇ ئېغىزى گەپكە كەلمەي قالدى. ئادەم قورقۇپ كەتسىمۇ غەلىتە بولۇپ قالىدىكەن، مىدىر ـ مىدىر قىلماي قېتىپلا قالىدىكەن. بىر چاغدا ئېسىمىزگە كەلسەك، ئۇ سۆزلەۋېتىپتۇ: « بىز بۇگۈن بىر ئەبلەخ بىلەن بىر بۇزۇق خوتۇننى ئۆلتۈرۈۋەتتۇق، بۇ ئىككىسى بىزنى دەپسەندە قىلدى، غۇرۇرىمىزنى خارلىدى، زالىم ئەمەلدارلار بىلەن بىرلىشىپ بىزنى بوزەك قىلدى، قاقتى ـ سوقتى قىلدى. ئۇزۇن بولدى بىز بۇ خورلۇق، ھاياسىزلىقلارغا چىداپ كەلگەنىدۇق، ئەمدى چىدىغۇدەك ھالىمىز قالمىدى، يۇرتىمىزنىڭ شەنىگە داغ چۈشۈرگەن بۇ بۇزۇق، مەلئۇنلارنى يۇرتىمىزدىن يوقاتمىساق بىزگە ياخشىلىق، يۇرت ئەھلىگە بەرىكەت يوق ئىدى. بىز ئىسىق جېنىمىزنى بۇ مۇناپىقلارنى يوقىتىشقا ئاتىدۇق. بېشىمىزغا نېمە كەلسە شۇنى كۆرىمىز !...» دېدى.

ــ ۋاي توۋا، ئۇلارنىڭ نېمە قىلغىنىدۇ ! ياش جېنىنى ئايىماي، قاراپ تۇرۇپ ئەمدى تۆگىمەس بالاغا قالدى ـ دە !...

ــ بىر ھېسابتا ئۇلارنىڭ قىلغىنىمۇ توغرا بولدى. بۇ ئېقىپ كەلگەن ئايشەم بىلەن قاسىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەن. ھە دېسىلا ھېلىقى باج يىغقىلى كەلگەن پاكىنەك بىلەن ئاپاق ـ چاپاق بولۇپ، خەقنى قاڭغىر ـ قاقشىتىپ باج يىغىپ ھېچ ھالىنى قويمىغان. ئاشۇ پاكىنەك باجگىر ئۇلارنىڭ ئۆيىدىن كېچە ـ كۈندۈز چىقمايتتى. ھاراق ئىچىپ كۆڭۈل ئاچاتتى، ئىشقۇازلىق قىلاتتى.

www.uyghurkitap.com

— مۇنداق دە ! مۇشۇنداق ئىشلارمۇ بولغانمۇ؟ — ئاسسم ھەيران بولۇپ سادىرنىڭ ئېغىزىدىن يەنە نېمە گەپلەر چىقاركىن دەپ ئاغزىنى تەمشىپ قارىدى.

ئۆكۈزلەر ئۇخلاپ قالمىغاندەك توپلىق يولدا ئېرىنچەكلىك بىلەن لىڭشىپ ماڭماقتا. بۇ يۇرتتا شۇنچە چوڭ، قانلىق ئىشلار يۈز بەرسىمۇ بۇ ئىككىسىنىڭ ئانچە قاپتىلمىغىنىمۇ كىرىپ چىقمىغاندەك قىلاتتى، ئۇلار ئانچە ئىرەن قىلىپ كەتمىگەندەك، ھېچ ئىش بولمىغاندەك بىپەرۋا ھالدا، پاراڭنى دوڭ سوقۇپ كەلمەكتە.

— ھېلىقى باجگىر ئۆلۈپتىمۇ؟

— شۇنداق، ئايشەم بىلەن بىر ئورۇندا ياتقان يېرىدە ئۆلۈپتۇ، قاسىم قېچىپ كېتىپتۇ، ئۇنى تاپالماپتۇ...

— ھە، ئەمدى لۇەكلەر قانداق قىلار؟ ئۇلارنى ھۆكۈمەت بوش قويمايدۇ، بۇلار خۇن تۆلەيدۇ. ئۇنداق قىلمىسىمۇ بوپتىكەن، ۋاي، ئىسىت ! ... ياش جېنى قىينىلىدىغان بوپتۇ ـ دە ! — دېدى ئاسسم ئۇھ تارتىپ.

— لۇەكلەر جىگىرى بار، ۋىجدانلىق يىگىتلەر. ئۇلار ۋىجدانىغا ئېلىپ كەتتى. يۇرتنىڭ ئاھۇ زارىغا چىدىمىدى.

— دېمىسىمۇ، ئۇ پاكىنەك باجگىر كەلسىلا، يۇرت پاراكەندە بولىدۇ، بىر دەم مال بېجى دېسە، بىر دەم قان بېجى دەۋاتقان، پۇتۇن يۇرت ئەنسىزلىكە چۇشىدۇ. نېمانچە تۆگىمىگەن باج، سېلىق، لەڭ دە بۇ. ئەكسىچە ئازايماي بارغانسېرى كۆپىيىپ كېتىۋاتىدۇ !...

— ھەي، بۇ خەق ئادەمنى جان باققىلى قويامدۇ ـ يوق؟

— دەرد دېگەن ئۇلارنىڭمۇ جېنىغا پېتىپ كەتكەن ـ دە، ئامالسىزلىقتىن ئاشۇ مەلئۇنلارنى ئۆلتۈردى ئۇلار، بۇ تاتلىق جاندىن كىم كېچىدۇ دەيسەن !

— شۇنداق، شۇنداق، بۇ شېرىن جاندىن كەچمەك ئوڭايمۇ !...

— دېدى ئاسىم.

— كېيىن قانداق بولدى، بالىلار ئۇلارنىڭ پالتىلىرىنى كۆرۈپ قېچىپ كەتتىمۇ؟

— بىرلىرى دېرىزىلەردىن چىقىپ قاچقىلى تۇردى، كېيىن لۇۋەكلەر بىزنى باشلاپ ئادەم ئۆلگەن قاسىملارنىڭ ئۆيىگە ئاپاردى. بارساق، راستلا باجگىر بىلەن ئايشەم قانغا مىلىنىپ يېتىپتۇ. كۆرۈپ قورقۇپ كەتتۇق. ئۆيگە كېلىپ، تاڭ ئاتقۇچە ئۇخلىيالماي، ئاسمانغا قاراپ ئويغاق ياتتىم. بۇنداق ئۆلۈم بەكمۇ ئېچىنىشلىق، قورقۇنچلۇق بولىدىكەن.

— قادىر، لۇۋەكلەر ئۇلارنى پايلاپ يۇرۇپتىكەن — دە؟

— شۇنداق ئوخشايدۇ، لۇۋەكلەر يۇرتنىڭ ئار — نومۇسىنى دەپ، جېنىنى ئايمايدۇ ئەمەسمۇ، ھەرقانداق ئىشقا سەكرەپ مەيدانغا چۈشىدۇ. ھەرگىز بىلمەسكە، كۆرمەسكە سېلىپ بىر چەتتە قاراپ تۇرمايدۇ.

— شۇنداق، ئۇلار ھەممىنى قىلىدىغان نوچىلار ئىدى، ئەمدى تۈگەشتى...

— لۇۋەكلەرنىڭ دېيىشىچە، ئۇلار قاسىم بىلەن ئايالى ئايشەمگە نەچچە قېتىملاپ ئەلنى قاقشاتماسلىق، ئار — نومۇسنى دەپسەندە قىلماسلىق توغرۇلۇق دەپتۇ، مەھمۇد ئەپەندىمۇ نەچچە قېتىم دەپتىكەن، بىراق ئۇلار قۇلاق سالماپتۇ. ئەلگە ئەسكىلىك قىلىپ، بۇزۇقچىلىق قېلىۋېرىپتۇ، خەلق نارازى بوپتۇ. ئاخىرى «ئەمدى يەنە شۇنداق قىلساڭ ئۆلتۈرۈۋېتىمىز» دەپ قاتتىق ئېيتىپتۇ، بىراق، قاسىم ئۇلارنىڭ گېپىگە قۇلاق سالماپتۇ. ئۇلارنى ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا: «لۇكچەك، ئوغرى، قىمارۋاز، بىزگە تەھدىت سالدى» دەپ چېقىپتۇ. ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى ئۇلارنى تۇتماقچى بولۇپتۇ. ئۇلار: « تۇرمىدە بىكاردىن سېسىپ ياتقۇچە ئۇلارنى ئۆلتۈرۈۋېتىپلا بىراقلا ياتمامدۇق» دەپ، مۇشۇ قانلىق ۋەقەنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپتۇ.

www.uyghurkitap.com

— پاھ! ئۇلارنىڭ يۈرىكى تاغدەك چوڭكەن — ھە؟!

بۇ قانلىق ۋەقەدىن شۇ كېچىسىلا بۇ مەھەللىدىكى بارلىق ئادەم خەۋەر تاپتى. غەلاق شاڭيومۇ ئالدىراپ — تېنەپ يېتىپ كېلىپ قانلىق ۋەقەنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى. مەنسۇرباي، مەھمۇد، غەياسىدىن، ھاجى بالا قاتارلىقلارمۇ ئاڭلاپ يېتىپ كەلدى. يۈرت ئاقساقاللىرى، شاڭيولار بىر يەرگە يىغىلىپ بۇ ۋەقەنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش توغرۇلۇق باش قاتۇردى. مەھمۇد بىلەن مەنسۇرباي لۇۋەكلەرنى مەخپىي قاچۇرۇۋەتتى. ئۇلارنىڭ شۇ كېچىسى نەگە كەتكەنلىكىنى مەھمۇدتىن باشقا ھېچكىم بىلمىدى.

ئەتىسىدىن باشلاپ سۇپتايغا ئەسكەرلەر يېغىپ كەتتى. ئۆيمۇ — ئۆي كىرىپ ئاختۇرۇپ لۇۋەكلەرنى ئىزدىدى. ئۇلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك بارلىق ئادەملەرنى تۇتۇپ كېلىپ سوراق قىلماقتا. شۇ قاتاردا مەھمۇد، مەنسۇربايلارمۇ چەتتە قالمىدى، لۇۋەكلەرنىڭ پالتىسىدىن قۇتۇلۇپ قالغان قاسىم بولسا، بىر توپ ساقچىلارنى ئەگەشتۇرۇپ لالما ئىتتەك ئۆيمۇ — ئۆي، كوچىمۇ — كوچا قاتراپ يۈرمەكتە، ئۇنىڭ كۆزىگە قان تولغان بولۇپ، ئىنتىقام ئېلىشنى، ئۆز قولى بىلەن لۇۋەكلەرنى ئۆلتۈرۈپ بىر قوشۇق قېنىنى ئىچىپ، جىمى ئادەمگە ئىبرەت قىلىپ، غوجىلىرى ئالدىدا خىزمەت كۆرسىتىپ سادىقلىقىنى بىلدۈرمەكچى بولۇۋاتاتتى. مەھمۇدنىڭ نىيازئاخۇن باشچىلىقىدىكى دۇشمەنلىرى يەنە باش كۆتۈرۈپ چىققانىدى. ئۇلار قويۇنلىرىدىن خەنجەرلىرىنى چىقىرىپ، زەھەرلىك قولىنى سۇنۇپ مەھمۇدقا تىغ ئۇرۇشقا تەييارلاندى. مەھمۇدنى كەلگەن ساقچىلارغا چاقتى. نىيازئاخۇن كېچىدە كېلىپ ساقچىلارغا:

— مەھمۇد شەھەردە ئوقۇپ چىققاندىن بويان تىنچ يۈرمەيۋاتىدۇ، ھە دېسىلا جامائەت يىغىلغان يەرلەردە نەدىكى بىرنېمىلەرنى دەپ قوتراتقۇلۇق قىلىدۇ، بالىلارنى يولدىن

چىقاردى، بۇرنىنىڭ بېزى ئۆسۈپ كەتتى، ئېلىپ قويۇش كېرەكتى، — دېدى. شۇنىڭ بىلەن ساقچىلار مەھمۇدنى چاقىرتىپ كەلدى.

— مەھمۇد، ئېيتىشلارغا قارىغاندا سەن لۇۋەكلەرگە قۇتراتقولۇق قىپسەن، قاچۇرۇۋېتىپسەن، بۇ راستمۇ؟ — ساقچى باشلىقى شەپكىسىنى يوقىرى كۆتۈرۈپ قويۇپ، تەرلەپ - پىشىپ مەھمۇدنى سوراق قىلدى.

— بۇ تۆھمەت ! بۇ قايسى ئەبلەخنىڭ دېگىنى، مەن ھالىلارنى ئوقۇتۇشتىن باشقىنى بىلمەيمەن، لۇۋەكلەرنىڭ بۇ ئىشلىرىدىن مېنىڭ خەۋىرىم يوق ! — دېدى مەھمۇد ساقچى باشلىقىغا بوش كەلمەي. بۇ مەھمۇدنىڭ ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيەسىنى يېڭىلا پۈتكۈزۈپ چىققان مەزگىلى ئىدى. مەھمۇدنىڭ بىرقانچە قېتىملىق تۇرمە ھاياتى ئۇنى خېلىلا تەجرىبىلىك قىلىپ قويغانىدى. ئۇ بۇنداق سوراقلارغا كۆنۈپ قالغانىدى.

— سەن يەنە ھۆكۈمەتكە قارشى نۇرغۇن سۆز - چۆچەك، گەپلەرنى دەپسەن، شۇنداقمۇ؟

— مەن كۆپچىلىككە بالىلارنى ئوقۇتۇش توغرىسىدا سۆزلىدىم، بۇ شېكى دۇبەننىڭ سىياسىتىگە خىلاپ ئەمەسقۇ؟ ! — مەھمۇد شېكى شىسەينىڭ گېپىنى چىقىرىپ سوراقچىلارنىڭ ئاغزىنى توڭاقلاپ قويدى. بىراق، ساقچىلار بۇنىڭ بىلەن بولدى قىلمىدى.

— سەن، خەتەرلىك ئادەمكەنسەن، گېپىڭ چوڭغۇ؟ !

— مەن يېقىندا ھۆكۈمەتنىڭ تەربىيەسىنى ئېلىپ چىقتىم، بالىلارغا يامان ئىشلارنى قىلماسلىق توغرىسىدا تەربىيە قىلىمەن، يامان يولغا باشلىمايمەن.

— ئەمىسە لۇۋەكلەرگە قانداق تەربىيە قىلدىڭ، ھۆكۈمەت ئادەملىرىنى ئۆلتۈر دېدىڭما؟

— بۇ ئىشلاردىن خەۋىرىم يوق ! — دېدى مەھمۇد ئۆزىنى

ئاقلاپ.

— سېنى تۇرمىگە ئاپىرىپ ئوبدان سوراق قىلىش كېرەك، ئۇ يەردە زۇۋانغا كېلىسەن!

ساقچىلار مەھمۇدنىمۇ تۇتماقچى بولۇپ باغلىدى. مەھمۇدنى نىلقا ناھىيەلىك ساقچى ئىدارىسىغا ئېلىپ ماڭغاندا چاغدا غىلاق شاڭيو، مەنسۇرباي قاتارلىق يۇرت ئاقساقاللىرى ئارىغا چۈشۈپ، مال ـ دۇنيا بېرىپ، يول مېڭىپ بىر ئامالالار بىلەن مەھمۇدنى بۇ قېتىملىق تۇرمىدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالدى.

بۇ ۋەقە ئارانلا كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرۈپ، تۇرلۇك زۇلۇم، ئېزىلىشلەر دەردىدىن جېنىنى جان ئېتىۋاتقان سۈپتاي خەلقىگە ئاپەت بولدى. نۇرغۇن ئادەم بىگۇناھ قولغا ئېلىندى، تۇرمىگە تاشلاندى. بىراق، لۈەكلەرنى تۇتالمىدى، ساقچىلار ئۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرىنى، قېرىنداشلىرىنى سولاپ قويدى. لۈەكلەرنىڭ نەگە قېچىپ كەتكەنلىكىنى ھېچكىم بىلەلمىدى. بىرلىرى: «ئاچال تەرەپكە قېچىپ كېتىپتۇ» دېيىشسە، بىرلىرى «تاغ كەينىگە ئۆتۈپ كېتىپتۇ» دېيىشتى. ئۇلارنى تۇتالمىغان ساقچىلار ھەسرەت چېكىپ، زەردىگۆش بولدى. بىر ـ بىرىگە ئاچچىق قىلىشتى، تىللاشتى، قېيداشتى...

مەھمۇد بولسا، لۈەكلەر قېچىپ كەتكەن كۆكچوقا، مىڭمارال، كۆگىرچىن تاغلىرىغا قاراپ ئۇھ تارتىپ خىيال سۈرمەكتە، ئازابلانماقتا، ھەسرەت چەكمەكتە. ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ، يۇرت ئوغلانلىرىنىڭ نەلەردە، قايسى تاشنىڭ كامارلىرىدا، قايسى تاغنىڭ ئۆڭكۈرلىرىدە پاناھلىنىپ، ئاچ ـ زېرىن، سەرسان ـ سەرگەردان بولۇپ يۈرگەنلىكىنى ئويلىغاندا يۈرىكى ئېچىشتى. «ئۇلار يۇرتىنى دەپ قان تۆكتى. بىراق، يۇرتىدا تۇرالمىدى. يۇرت ئۇلارنى قوغداپ قالالمىدى. ئۇلار ئەل ـ يۇرتنى تاشلاپ قېچىشقا مەجبۇر بولدى. ئەمدى ئۇلارنىڭ ئۆمرى قېچىش، سەرگەردانلىقتا ئۆتەرمۇ؟» مەھمۇدنىڭ

ئويلىغانسېرى يۈرىكى پۇچىلاندى، ئۆرتەندى.

ۋاقىت ئاتقان ئوقتەك تېز ئۆتمەكتە، 1943 ـ يىلىنىڭ كەچ كۈز ئايلىرى باشلاندى. بۇ يىل سۇپتايدا قاتتىق قەھەتچىلىك بولدى، چوڭ ساينىڭ سۇيى قۇرۇپ كېتەيلا دېدى، بۇلاقلارنىڭ سۇيى تارتىلىپ كەتتى، يەر ـ جاھان قاغجىراپ يېرىلىپ، ئوت ـ چۆپلەر بالدۇرلا سارغىيىپ كەتتى، بىنەمىنىڭ بۇغدايلىرى ئازراقلا ئۆرلەپ چۆچەباش چىقىرىپلا قۇرۇپ كەتتى، دېھقانلار ئاشلىق ئالالمىدى. نۇرغۇن ئادەم جان بېقىش ئۈچۈن يۇرتلىرىنى تاشلاپ سىرتلارغا چىقىپ كەتتى.

بۇ شېكىڭ شىسەينىڭ زۇلۇمى چېكىدىن ئېشىپ، پۈتۈن شىنجاڭنى ئاق تېررورلۇق قاپلىغان ۋاقىت ئىدى، شېكىڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىدىن يۈز ئۆرۈپ گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئېتىپ بېگۈناھ ھەر مىللەت خەلقىنى رەھىمسىزلەرچە تۇنقۇن قىلىپ تۇرمىگە تاشلاپ، شەپقەتسىزلەرچە قىرغىن قىلماقتا ئىدى. ھەر مىللەت خەلقى جان قايغۇسىدا بولۇپ قالغان، بۇگۈنى ئەتىسىگە كۆزى يەتمەي، نېمە قىلارىنى بىلمەي گاڭگىراپ قالغانىدى. جاسۇس، ئىشپىيون، ساتقىن، مۇناپىقلار كۆپەيگەنىدى. ھەر بىر ئادەمنىڭ كەينىدە بىردىن دېگۈدەك ئىشپىيون بار ئىدى.

مەھمۇدنىڭمۇ ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيەسىنى پۈتكۈزۈپ چىقىپ مەكتەپ مۇدىرى بولۇپ ئىشلەۋاتقىنىغا ئىككى يىل بولدى. ئۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش ئىشلىرى بىلەن ئالدىراش، بىراق ئۇنىڭ كەينىدىمۇ پايلاقچى، چېقىمچىلار كۆپ. نەگىلا بارسا نازارەت ئاستىدا يۈرەتتى.

مانا بۇگۈن ئۇنىڭ ئۆيىگە مازارلىق باجىسى ھېۋىزۇللام كەلدى. ئۇلار غۇلجىدا بىللە ئوقۇغاندىن بۇيان بىر ـ بىرى بىلەن تېخىمۇ يېقىن ئاكا ـ ئۇكا، ساۋاقداش، دوستلاردىن بولۇپ قالغانىدى. ئۇلار غۇلجىدا ئوقۇش جەريانىدا نۇرغۇن ئىشلارنى

www.uyghurkitap.com

كۆردى، ئاڭلىدى. ئۇستازلاردىن بىلىم، ئەقىل ئالدى. سۇۋېت ئىتتىپاقى ھەققىدىكى، ئۇ يەردىكى ئەمگەكچى خەلقنىڭ بەختىيار، ئەركىن تۇرمۇشى توغرىسىدىكى گەپ ـ سۆزلەرنى سۇۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەنلەردىن، دەرس ئۆتكەن ئۇستازلىرىدىن ئاڭلىدى. چىكىدىن ئاشقان شېكى شىسەينىڭ رەھىمسىز زۇلۇمى ئاستىدا ئىگىراۋاتقان ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئاھۇ زارىنى كۆردى. «تۇن قانچە قاراڭغۇلاشسا، يۇلتۇزلار شۇنچە يارقىنلىشىدۇ» دېگەندەك بۇ يەردە زۇلۇمغا قارشى ئويغانغان ئىلغار پىكىرلىك زىيالىيلارنى كۆردى، سۆھبەتتە بولدى. زۇلۇم، خورلۇق، ئېزىلىش قەيەردە بولسا شۇ يەردە قارشىلىق بولىدۇ، دېگەن ماركسىزمنىڭ پىرىنسىپى بويىچە بۇ يەردىمۇ ئاشكارا، يوشۇرۇن قارشىلىقلار بولۇۋاتاتتى. شېكى شىسەينىڭ بارغانسېرى يامۇزلىشىپ ھەر مىللەت خەلقىنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىپ رەھىمسىزلەرچە ئۆلتۈرگەنلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى، ئاڭلىدى. شۇڭا، بۇ ئىككى سىرداشنىڭ پىكىرلىرى بىر يەردىن چىقاتتى، پاراڭلىرى تۈگىمەيتتى.

ـــ سۇپتايدا بىر قانلىق ۋەقە يۈز بېرىپتۇ دەپ ئاڭلىدۇق، سېنىمۇ تاس قاپتۇ تۇتۇپ كەتكىلى، بالا ـ قازا سېنىلا ئەگىيدىغان بولدىغۇ ! ئەلنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈنلەر چۈشۈپتۇ، نېمە ئىشلىقىنى بىلەلمەي، ھال سوراي دەپ كەلدىم، ـــ دېدى ھېۋىزۇللام.

ـــ ئۇ ئەزىمەتلەر ئەل ـ يۇرتنىڭ ئار ـ نومۇسىنى ئاقلىدى، يۇرتتىكى نىجىسلارنى يوقاتتى، بىراق بۇ ئىش ئەلگە بالا ـ قازا بولدى. ئەلنىڭ كۆڭلى يارا، يۇرتنىڭ كۆزى قان ـ ياش. ھازىر ئۇلار نەلەردە ئاچ ـ زېرىن، يېلىڭ ـ يوپۇق بولۇپ، مۇزلاپ يۇرىدىكىن، بىلمىدۇق. بولسا، ئۇلارنىڭ دېرىكىنى ئالساق، ئازراق بولسىمۇ ياردەم قىلساق بولاتتى. ياتسام ـ قوپسام ئويۇم شۇلاردا، يېگەن ـ ئىچكىنىم بۇ كۈنلەردە زەھەر بولۇۋاتىدۇ...

— بەك يامان ئىش بوپتۇ. ئۇ بىچارىلەر نەلەردە قېچىپ يۈرىدىكىن؟!

— بۇ ۋەقە ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنى چۆچۈتۈپ قويدى. ھازىر ئۇلارنى تۇتۇش ئۈچۈن تەرەپ - تەرەپكە ساقچىلارنى چىقاردى، ئۇلارنى ئىگىسى پاناھىدا ساقلىسا بولاتتى، — دېدى مەھمۇد كۆڭلى يېرىم بولۇپ.

— نەگىلا بارسا ئادەم تۇتۇش ئەۋج ئېلىۋاتىدۇ، ئەمدى بۇ ئىش زالىملارغا باھانە بولدى، قانچىلىك ئادەمنىڭ بېشىغا چىقىدۇ، كىم بىلىدۇ، — دېدى ھېۋىزۇللام.

— ھازىر مېنىڭ كەينىمدىمۇ پايلاقچى، ئايغاقچى كۆپ.

— ھەممە يەردە پايلاقچى، ساتقىن بار، بەلكىم مېنىڭ بۇ يەرگە كەلگەنلىكىم بۇ كەمگىچە ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا يېتىپ بارغاندۇ.

— بىرنېمە دەپ بولغىلى بولمايدۇ. سەن بىلمەسەن، سۈپتايدا مال - چارۋا قىلىپ ئولتۇرغان سادىق مۇسلىموپنىڭ ئىنىسى فاتىخ مۇسلىموپنى تۇتماقچى بوپتىكەن، خىزمىتىنى، ئۆي - ژاران، بالىۋاقىسىنى تاشلاپ تاغقا قېچىپ كېتىپتۇ، ھازىر ئۇنى تۇتۇش ئۈچۈن نۇرغۇن ساقچىنى چىقىرىپتۇ دەيدۇ.

— ئۇنداقتا فاتىخلار بېرەر ئىش قىلماقچى بولۇپ ئاشكارىلىنىپ قالدىمۇ، نېمە؟

— بۇنىسى ماڭا، ئېنىق ئەمەس، ئىشقىلىپ، شېڭ شىسەينىڭ پەيلى يامان، غالجىرلاشتى. قۇيرۇقىنى تالاۋاتىدۇ، بېشىنى يەيدىغاندەك.

— ئىلاھىم، بۇ زالىملار ئۆز بېشىنى يېسىدى، ئەل يورۇق دۇنياغا چىقاتتى.

— زۇلۇم پىچقى سۆڭەككە يەتتى، ھەر تەرەپتە قارشىلىق بولۇۋاتىدۇ، ھەر مىللەت خەلقى ئويغىنىۋاتىدۇ. خەلق ئويغانسا، خەلق تەڭداشسىز كۈچكە ئايلىنىدۇ.

مەھمۇد بىلەن ھېۋىزۇللام تۇن يېرىمىغىچە پاراڭلاشتى. لېكىن، ئۇلارنىڭ پاراڭلىرى تېخىچە تۈگىمىدى. ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى ئۇلۇغۋار ئىشلار ئوت بولۇپ كۆيمەكتە. ئۇلار باشى توخۇ چىللىغاندا ئۇخلاپ قالدى. تاڭ بەلگە بەرمەكتە، خوراز چىللىماقتا...

... قىق... قىق... قىق !

30

— ھەي سۇنۇر، ئاڭلىدىڭمۇ؟

— نېمىنى ئاڭلايدۇ؟

— ماۋۇ بىزنىڭ كۆكچوقا، سىگىمارالاردا ئاق چاپانلىق، قورالىق ئوغرىلار پەيدا بوپتۇ دەيدىغۇ !

— نېمە دەيدىغانسەنۇي، ئادەمنى قورقۇتمىساڭچۇ !

— قورقۇتقانلىق ئەمەس، راست گەپ، ئوغرىلارنىڭ ئۆتۈكىدىن تارتىپ، باش كىيىملىرىگىچە ئاق ئىكەن. ئادەملەرگە زادى گەپ قىلمىغۇدەك !

— نېمانداق سىرلىق، قورقۇنچلۇق، قورالىق ئوغرىلىق قىلامدىكەن؟

— ھە... قاچان، قەيەردە پەيدا بولىدىغىنىنى ھېچكىم بىلمەيدىكەن.

— پاھ !... يائاللا... نېمە دەيدىغانسەنۇي !

— كۇندۇزى كۆرۈنمەي، كېچىسى پەيدا بولىدىكەن !

— خۇدا ساقلىسۇن !

— ئوغرىلار، ئۇزۇن جۇۋىلارنى تەتۈر ئۆرۈپ كىيىۋالغۇدەك !

— ئادەم ئۆمرىدە ئاڭلىمىغانلا گەپلەرغۇ؟ ئۇلاردا خىسلەت بارمۇ نېمە؟ !

— ھەي، نېمانچە قورقىسەن، ئوغرىلىغۇدەك سەن بىلەن

مەندە نېمە بار دەيسەن، كۈندۈزى ئۇيىمىزدىن قولغا چىققۇدەك بىرەر نەرسە تاپالمايمىز، نېمەڭنى ئالاتتى!

— ئوغۇ شۇ، بىراق، ئادەم ئەنسىرەيدىكەن.

باھارنىڭ ئاپتېپىغا قاقلىنىپ، توپىغا مىلىنىپ مەھەللىنىڭ تۆت كوچا ئېغىزىدا يېپىنچە ياتقان بىر توپ ئادەملەر ئۆزلىرى ئاڭلىغان پاراڭلىرىغا چۈشكەنىدى.

— نېمانداق ئەنسىز جاھان بولۇپ كەتتى، بىر تەرەپتە ھۆكۈمەت ئادەمنىڭ ئارامىنى قويمىسا، ئەمدى مۇنۇ قوراللىق ئوغرىلار چىقتى دەمدۇ نېمە؟!

— ھەي، ئۇ ئوغرىلارمۇ بايلارنىڭ مالىلىرىنى، ئۈيۈر - ئۈيۈر يىلقىلىرىنى ئوغرىلايدىكەن دەيدۇ.

— توۋا، مۇنداقمۇ ئوغرىلار بارکەن - ھە؟! — دەپ ياقىسىنى چىڭ سىقتى سۇنۇر.

— ھەي، بىزنىڭ لۈەكلەرمۇ ئۇلارغا قوشۇلۇپ كەتمىگەندۇ - ھە؟

— باردەك دەپ ئاڭلىدۇق.

— نېمە دەيدىغانسەنۇي، لۈەكلەرمۇ ئەمدى ئوغرى بولۇپ كېتىپتىما!؟

— ئاڭلىغان گەپ، ئېنىق ئەمەس، بىراق شۇنداقتەك قىلىدۇ.

— ياخشى ئادەملەرنىڭ بالىۋاقىسى ئىدى، ئۇلارنىڭ تۇخۇمىدىن بىرەر ئوغرى چىقىپ باقمىغان، كۈننىڭ قاتتىقلىقىدىن شۇنداق قىلدى - دە!...

— ئەمدى ئۇلارنىڭ توخۇمىدىنمۇ ئوغرى چىقىدىغان بوپتۇ.

— ئەمدى ئۇلار چىشىغا تەگكەن بايلارنىڭ مالىلىرىنى ئوغرىلاپ ئۆچىنى ئالارمۇ؟

— ياق، ھەر نېمە بولسا، ئىت باققان ئىگىسىنى چىشلىمەس - ھە!

كوچا - كويلاردا گەپ - سۆزلەر ئاۋۇشقا باشلىدى.

كەچلىكلىرى ئادەملەر ھويلا ـ ئاران، ئېغىل ـ قوتانلىرىنىڭ ئىشكلىرىنى مەھكەم تاقاپ، ئۆيىنىڭ بۇرۇن ئىلمەي ياتىدىغان ئىشىك مۇجۇقىنى ئىلىپ ياتىدىغان بولدى.

بىر كۈنى كەچلىكى مەھمۇدنىڭ ئۆيىگە سودىگەرچىلىك قىلىدىغان تاغ ئۇلاستايلىق ئابدۇراخمان دەيدىغان توكۇر قازاق ئادەم كېلىپ مېھمان بولدى. ئابدۇراخمان دائىم دېگۈدەك مەھمۇدنىڭ ئۆيىگە چۈشۈپ بەزىدە قونۇپ، بەزىدە چاي ئىچىپ ئۆتۈپ كېتەتتى، غۇلجا بىلەن ئۇلاستاي ئوتتۇرىسىدا سودا ـ سېتىق قىلاتتى، مەھمۇد بىلەن يېقىن ئىدى. مەھمۇد بىلەن ئابدۇراخمان تاماق يەپ بولۇپ، چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ پاراڭلىشىپ قالدى. ئابدۇراخمان غۇلجا بىلەن تاغ ئۇلاستايىدا بولۇۋاتقان ئىشلارنى شۇنچىلىك ئېنىق قىلىپ مەھمۇدقا سۆزلەپ بېرەتتى. بۇ ئادەم نىلقا، ئۇلاستاي، سۈپتاي، غۇلجا ئوتتۇرىسىدا سودا ـ سېتىق قىلاتتى، ھارۇسىنى ھەيدەپ بارمايدىغان يېرى يوق ئىدى. مانا، بۈگۈن مەھمۇد بالىلارغا دەرس ئۆتۈپ ئۆيىگە يېڭىلا كىرىپ تۇرۇشىغا ئابدۇراخمان ھويلىغا كىرىپ ئۇنىڭ بىلەن سالاملىشىپ، ئۆيىدە كەچلەپ قالغاندى.

ـــ يول قاياقتا؟ ـــ دەپ سوراپ قالدى مەھمۇد چاي ئىچىۋېتىپ.

ـــ تاغ ئۇلاستايغا.

ـــ غۇلجىدا نېمە يېڭىلىقلار بار؟

ـــ شەھەر ئىچى ئەنسىزلىك، كۆزگە كۆرۈنگەن بايلار، ئوقۇمۇشلۇق ئادەملەر تەرەپ ـ تەرەپكە قاچماقتا، ساقچىلار ئادەم تۇتماقتا، ۋەزىيەت جىددىي، ـــ دېدى ئابدۇراخمان ئەتكەنچايىنى ئالدىرىماي بىر يۇتۇپ قويۇپ، ـــ تاڭ ئاتقۇچە ئۇلاستايغا يەتمەسەم بولمايدۇ.

ـــ مىڭمارال، كۆكسايلاردا قوراللىق ئادەملەر پەيدا بوپتۇ دەيدىغۇ؟!

ـــ هه، ده‌ل شۇلارنىڭ ئىشى، هازىر نىلقىدىن قېچىپ كەتكەن فاتىخ، ئەكبەرلەر قولىغا قورال ئېلىپ ئادەم توپلىدى. رەپىق بايچۇرىن، خەمىتلەر سوۋېت كونسۇلى ئارقىلىق چېگرادىن قورال كىرگۈزمەكتە. سوۋېت يېرى بىر ئاتقا بىر مىلتىق، بەش يۈز پاي ئوق سېتىپ بېرىۋاتىدۇ. يېقىندا ئۇلار چوڭ ئىش قىلماقچى، ئىنقىلاب ئاچماقچى.

ـــ خەقنىڭ قوراللىق ئوغرىلار پەيدا بوپتۇ دەۋاتقىنى شۇ ئىكەن ـ دە؟

ـــ ئۇلار ئوغرى ئەمەس، بۇ گومىنداڭنىڭ تەشۋىقاتى، هازىرچە بايلارنىڭ يىلقىلىرىنى ئېلىپ تۇرۇپ كېيىنچە قايتۇرۇپ بەرمەكچى، ئادەملىرى بارغانسېرى كۆپەيمەكتە.

ـــ مۇنداق دە، قالتىس ئىش بولۇۋېتىپتىغۇ!

ـــ سەندىن يۇشۇرار يېرى يوق، بۇ يىل (1944 ـ يىلى) ئۈمىت ئېيىنىڭ 9 ـ كۈنى ئابدۇكېرىم ئاببىاسوف، قاسىمجان قەمبىرى، مۇھەمدىن ئەخمەدى، رەھىمجان سابىرھاجى، زۇنۇن تېيىپوف قاتارلىقلار غۇلجىدا گومىنداڭغا قارشى «ئازادلىق تەشكىلاتى» قۇردى. سەن ئۆز ئادەم، مەن ئاشۇلارنىڭ بەزى خەۋەرلىرىنى سەن دەۋاتقان ئوغرىلارغا يەتكۈزۈپ بېرىمەن، ـــ دېدى ئابدۇراخمان مەھمۇدقا گەپنى يوشۇرمايلا. مەھمۇد بىلەن كونا دوست بولغاچقا ئۇنىڭغا ئىشىنەتتى. ئابدۇراخمان سودىگەر قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ ئاخبارات يەتكۈزۈۋاتاتتى. بۇ ئىشلاردىن مەھمۇدنىڭمۇ ئانچە ـ مۇنچە خەۋىرى بار ئىدى.

ـــ ياشاپ كەت، ئەل ئوغلانلىرى ئاخىرى قولىغا قورال ئاپتۇ ـ دە! بۇ ياۋۇز هۆكۈمەتنىڭ گۆرىگە كىرىدىغان ۋاقتى كەلدى. بۇ گەپلەرنى باشقىلارغا دېمە! ـــ مەھمۇد هاياجانلىنىپ سۆزلەپ كەتتى.

ـــ سەنمۇ ئىدىيەدە تەيىارلىق قىلىپ قوي، يېقىن ئادەملىرىڭنى ئۆزۈڭگە تارت، پات ئاردىدا چوڭ ئىش چىقىدۇ،

ئىنقىلاب بولىدۇ، ــ دېدى ئابدۇراخمان.

ــ خاتىرجەم بول، شۇنداق كۈن كېلىدىغان بولسا، بۇ جېنىمنى ئاتىدىم، ــ مەھمۇد ئالدىدىكى بۇ كۆرۈمسىز توكۇل ئاددىي سودىگەر ئاغىنىسىگە باشقىدىن سۆيۈنۈش ئىچىدە ھۆرمەت بىلەن قاراپ كەتتى.

ــ ئەسكى چاپان ئىچىدىمۇ ئادەم بار دېگىنى راست ــ تە ! يارايسەن، ئەزىمەت بىــ دەپ مەھمۇد ئابدۇراخمانىنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ مەھكەم قۇچاقلاپ باغرىغا باستى.

مەھمۇد شۇ كۈندىن باشلاپ ئارامخۇدا ئۇخلىيالمىدى، كۆزىدىن ئۇيقۇ قاچتى، ئىشتىھاسى تۈتۈلدى. ئەس ــ يادى، خىيالى مىڭمارال، ئۇلاستاي يايلاقلىرىدا قولىغا قورال ئېلىپ ئات چاپتۇرۇپ يۈرگەن «ئوغرىلار»دا ئىدى. ئۇخلىسىمۇ چۈشىدە ئاشۇ باتۇرلار بىلەن كېچىچە ئات چاپتۇرۇپ چىقاتتى.

مەھمۇد بۇ خەۋەرنى ئالدى بىلەن كىمگە يەتكۈزۈش ھەققىدە كۆپ ئويلاندى، ئاستىرتىن ھەربىكەت قىلىشقا باشلىدى. ئالدى بىلەن مازاردىكى قېينىئاتىسى مەمۇربايىنى يوقلاپ كېلىش باھانىسى بىلەن باجىسى ھېۋىزۇللامغا يەتكۈزدى. بۇگۈن ئۇلار دائىمقىدەك دۇتار، تەمبۇر چېلىپ ناخشا ئېيتىپ كۆڭۈل ئاچمىدى.

ــ بىز كۈتكەن، تەقەززا بولغان كۈنلەر ئاخىرى يېتىپ كەلدى، ــ دېدى مەھمۇد ھېۋىزۇللامنىڭ ئۆيىدە كەچلىك تاماقنى يەۋېتىپ، ھېۋىزۇللامنىڭ ئايالى چىقىپ كېتىپ ئىككىسى يالغۇز قالغاندا.

ــ نېمە؟ بىرەر كومزەك ئالتۇن تېپىۋالدىڭمۇ نېمە؟ ــ دېدى ھېۋىزۇللام مەھمۇدنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى بىلەلمەي چاقچاق قىلىپ.

ــ ئالتۇندىنمۇ قىممەت، بىزنىڭ ئەزىمەتلەر قولىغا قورال ئاپتۇ، خەلق ئەركىنلىك ئۈچۈن ئاتلىنىپتۇ، بۇ روھ ھەرقانداق

ئالتۇن، كۆمۈشتىنمۇ قىممەتلىك.

— نەدە ئىنقىلاب باشلىنىپتۇ؟!

— ياق باشلانمىدى، باشلىنىش ئالدىدا، بۇران چىقىش ئالدىدا، ھازىر بىزنىڭ بورانقۇشلىرىمىز كۆكتە پەرۋاز قىلماقتا، — مەھمۇد ئابدۇراخمان خەۋەرچىدىن ئاڭلىغانلىرىنى ھېۋىزۇللامغا قالدۇرماي بىرمۇ - بىر سۆزلەپ بەردى.

— سەن مازاردىن ئۆزۈڭگە ئىشەنچلىك دېگەن ئادەملىرىڭنى تارت، ھازىرچە ئۇلارغا ھېچنېمە دېمە، ۋاقتى كەلگەندە دەيمىز.

— خاتىرجەم بول، بىر پاي ئوق ئېتىلسىلا بىز تەييار، قورالغا ئىگە بولساقلا، مۇنۇ مازار ساقچىخانىدىكى چېرىكلەرنى ئۆزىمىز جايلايمىز.

— شۇنداق، ئەڭ مۇھىمى قورال، قورالغا ئىگە بولىشىمىز، ئىشلىتىشنى بىلىشىمىز كېرەك، — مەھمۇدنىڭ يادىغا تۇيۇقسىز 1933 - يىلدىكى مەنسۇرباينىڭ ئىشى يادىغا يېتىپ قالدى.

— شۇ چاغدا مەنسۇرباي ئاكام جاڭ پېيىۋەننىڭ ئىككى ئەسكىرىنىڭ بىرىنى ئوۋ مىلتىقى بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ، بىرىنى تىرىك تۇتۇپ ئىككى قورالنى ئېلىۋالغان ئەمەسمىدى. كېيىن تاغقا قېچىپ كېتىپ قورالنىمۇ بىللە ئېلىپ كەتكەن. ھازىرغىچە بۇ قوراللارنىڭ دېرىكى بولمىدى، ھېچكىم سۈرۈشتىمۇ قىلمىدى، ھۆكۈمەتمۇ ئۆز ھەلەكچىلىكىدە بولۇپ كېتىپ ئۇنتۇپ قالغانىدى. بەلكىم مەنسۇرباي ئاكام بىرەر تاغنىڭ ئۆڭكۈرىگە تىقىپ قويغاندۇ؟ قايتىپ بېرىپ سوراپ باقمىسام، ئەمدى ئۇ قوراللارنىڭ جايىنى تاپىدىغان، ئىشلىتىدىغان ۋاقتى كەلدى، — دېدى مەھمۇد

— توغرا، بىز ئىشنى ئاشۇ قوراللاردىن باشلايلى!

— شۇنداق قىلايلى، مەن ساڭا خەۋىرىنى بېرىمەن، — مەھمۇد شۇنداق دەپ، باجىسى ھېۋىزۇللام بىلەن خوشلىشىپ

سۇپتايغا قايتىپ كەلدى.

مەھمۇد مەنسۇرباي ئاكىسىدىن بەكمۇ سۆيۈنەتتى. ئۇنىڭ قارام، قورقماس، مەرد، باتۇرلۇقىغا قول قويياتتى. ئۇتكەنكە ھۆكۈمەتنىڭ باج يىغقىلى كەلگەن ئەمەلدارلىرى باج تاپشۇرمىغان بىرقانچە نامرات ئادەمنى تۇتۇپ ماڭغاندا مەنسۇرباي ئۆزى مەيدانغا كۆكرەك كىرىپ چىقىپ ئېغىلىدىن نەچچە ئون تۇياق ئېشەك، قوينى چىقىرىپ بېرىپ ئۇ يۇرتداشلىرىنى تۇرمىدىن قۇتقۇزۇپ قالغانىدى. شۇڭا، مەھمۇد ئۆزىنى ئاشۇ مەنسۇرباي ئاكىسىغا سېلىشتۇرىدۇ، ئۇنى دوراپ باقىدۇ. ئۆزىنىڭمۇ بىر مىجەزلىرى بۇ ئاكىسىغا تارتىپ قالىدۇ. مەھمۇد مازاردىن قايتىپ كەلگەن كۈنىنىڭ ئەتىسىلا مەنسۇربايىنىڭ ئۆيىگە باردى.

31

— ھاي، مەھمۇد، بارمۇ سەن!

كەچكە يېقىن، تىزگىن سىيرىپ تۇرغان ئوچ ئارغىماقىقا مىنگەن ئادەملەر مەھمۇدنىڭ قاشاسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ۋارقىرىدى. ئاتلار قارا تەرگە چۆمۈپ كەتكەن بولۇپ، ئېغىزلىرىدىن ئاق كۆپۈك چىقىپ، ئېغىزدۇرۇقلىرىنى چاينىپ، بىر ئورۇندا تۇرمايتتى. بۇ ئادەملەر خېلى ئۇزۇن يول بېسىپ كەلگەندەك قىلاتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە قارا ئاتقا مىنگەن، يۈزلىرى قىزارغان، ئاق مالىخاي كىيگەن قازاق ئادەم يەنە ۋارقىرىدى.:

— ھاي، مەھمۇد، بارمۇ سەن، قاتىنىڭ قوينىدىن چىق بۇياقتا!

ئۇ مەھمۇدنى قازاقچە، ئۇيغۇرچە ئارىلاشتۇرۇپ چاقىردى. مەھمۇدنىڭ يوغان قارا ئىتى ئاتلىقلارنى ئاتتىن يۇلۇۋالمىغان ئەلپازدا ئۇلارغا قاۋاپ چىقتى.

— ھوي، قايسۇڭلارۇي، بۇ كېچىدە مېنى تىللاۋاتقان؟ —

دېدى مەھمۇد ھويلىغا چىقىپ، بىرقانچە ئاتلىقلارنى كۆرۈپ سەل دېلىغۇل بولۇپ.

ـــ ھوي، مەھمۇد، تانيالمىدىڭ با ! مەن جالىنقوللۇق قەسەن دوستۇڭ بولا مەن !

ـــ ھوي، قەسەنمۇ سەن، ئامانمۇ سەن؟ باۋرىم، ـــ مەھمۇدمۇ ئۈيغۇرچە، قازاقچە ئارىلاشتۇرۇپ ئاتلىقلار بىلەن ھال ـ ئەھۋال سوراشتى.

قەسەن جالىنقوللۇق بولۇپ، مەھمۇدنىڭ يېقىن دوستى ئىدى. ئۇ ئەينى ۋاقىتلاردا مەھمۇد بىلەن سۈپتايدا پەنىي مەكتەپتە بىللە ئوقۇغان ساۋاقداشلاردىن ئىدى. شۇڭا، ئۇلار بىر ـ بىرىنى كۆرسە چاقچاقلىشىپ ئېيتىشاتتى، بېرىش ـ كېلىشى قويۇق بولۇپ، يازلاردا يايلاققا، قىشتا ئۆيلىرىگە بىر ـ بىرىنى مال، سوقۇم يەپ كېتىشكە چاقىراتتى. توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغلاردا بىللە بولاتتى، بىر ـ بىرىنى مۇھىم ئىشلاردا ئايرىمايتتى.

ـــ ئاق بۇغرامنى قامچا بىلەن ئۇرۇپ يىقىتۇېتىپلا يوقاپ كەتتىڭغۇ؟! بۇغرام ئۆلۈپ قالدى، تۆلەپ بەر، ـــ دەپ چاقچاق قىلدى قەسەن مەھمۇدقا.

ـــ ۋاي تۆلەپ بېرەي دوستۇم، بىر تۆگە دېگەن نېمە !

بۇ ئىش مۇنداق بولغانىدى: بىر قىشتا مەھمۇدنى دوستى قەسەن سوقۇم يەپ كېتىشكە چاقىرغانىدى. شۇنىڭ بىلەن مەھمۇد ۋە غىياسىدىن ئاتلارغا مىنىپ جالىنقولغا قاراپ ماڭدى. ئۇلار قەسەنىڭ ئۆيىگە يېتىپ باراي دېگەندە يولدا بىر توپ تۆگىلەرنى ئۇچرىتىپ قالدى. تۆگىلەرنىڭ ئىچىدە بىر ئاق بۇغرا بار ئىدى. بۇغرا مەھمۇدلارنى كۆرۈپ بېشىنى يىلاندەك سۈزۈپ، ئاغزىدىن كۆپۈك قاينىتىپ، يەردە تىزلىنىپ، ئېغىناپ خىرىس قىلدى. غىياسىدىن: «يولدا بىر يامان ئاق بۇغرا بار، ئاگاھ بولۇڭلار، ئادەم ئالمىدۇ دەۋاتقان، مۇشۇ ئوخشىمامدۇ» دەپ، ئاتتىن

چۈشۈپ يول بويىدىكى تاللىقتىن بىر سويلىنى كېسىپ ئېلىپ تېقىمىغا قىستۇرۇۋالدى. ئاڭغىچە ھېلىقى بۇغۇز ئوق يالاندەك ئۇلارغا ئېتىلدى. مەھمۇد: «ھەي، بۇنداق پەيلى يامان، ئېتىڭ قىل!» دېدى ـ دە، قولىدىكى سەككىز قىرلىق قامچىنى چىڭ سىقىملاپ تۇتتى. بىر قولىدا ئاتنىڭ تىزگىنىنى مەھكەم تۇتۇپ، ئۆزىگە ئېتىلىپ جانىنى ئالىدىغان ئەزرائىلدەك كېلىۋاتقان بۇغراغا تىكىلدى. ئات چەكچىيىپ ئۈركۈدى. مەھمۇد ئوقتەك ئېتىلىپ كەلگەن بۇغرانى پەملەپ تۇرۇپ قامچا بىلەن ماڭلىيىغا بىرنى ئۇردى، بۇغرا بىر ۋارقىراپلا يەرگە يىقىلدى. غىياسدىن يەردە يېتىپ بېشىنى چايقاۋاتقان بۇغرىنىڭ ماڭلىيىغا سويلا بىلەن بىر ئۇرۇپ ياتقۇزۇپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ساق ـ سالامەت ئۆتۈپ قەسەنىڭ ئۆيىگە كەلدى. قەسەن: «يولدىكى بۇغرادىن قانداق ئۆتتۇڭلار ؟ تەگمىدىمۇ؟» دېگەندە، مەھمۇد: «ئۇرۇپ ياتقۇزۇپ قويدۇق، ئۆلدىمۇ، ئۇقمىدۇق» دېدى. قەسەن: «ھەي، ئۇ مېنىڭ بۇغرام، ئۇيات بوپتۇ، بۇغرامنى باغلاپ قويماپتىمەن» دېدى . مەھمۇدلار سوقۇم يەپ، قونۇپ ئەتىسى چۈش بىلەن قايتىپ، ھېلىقى تاللىقتا تال شاخلىرىنى يەپ يۈرگەن تۆگىلەرگە يەنە يولۇقۇپ قالدى. ھېلىقى ئاق بۇغرا ئۆلمىگەنىدى، بىراق ياۋاشلاپ كەتكەنىدى. ئاق بۇغرا مەھمۇدلارنى تونۇدى بولغاي، بوينىنى تولغاپ قاراپ قويۇپ نېرى كەتتى.

قەسەن ئەكبەرنىڭ يېقىن تۇغقىنى ھەم دوستى ئىدى. ئەكبەر بۇگۈن ئالايىتەن قەسەننى ئېلىپ سۈپىتايغا ئىنقىلاب ئاچماقچى بولغانلىقىنى تەشۇىق قىلىش ئۈچۈن كەلگەنىدى.

— بۇياق ئەكبەر ئېسىۋىسەن، — دېدى قەسەن تۆرده ئاق مالىخاي كىيىپ ئولتۇرغان، گەۋدىلىك، قىرقىم بۇرۇت، كۆزلىرى نۇرلۇق ئوتتۇز ياشلار ئەتراپىدىكى ئادەمنى كۆرسىتىپ.

ـــ ئەكبەرنىڭ نامىنى ئاڭلىغان، كۆرمەپتىكەنمەن، ـــ دېدى مەھمۇد ئورنىدىن سەل قوزغىلىپ.

ـــ بۇياق بولسا، ـــ دېدى قەسەن ئەكبەرنىڭ ئوڭ يېنىدا ئولتۇرغان ئېگىز، يوغان، ئاق سېرىق، بېشى چوڭ ئادەمنى تونۇشتۇرۇپ، ـــ ئوسمان ئىبراھىموپ بولىدۇ.

ـــ بىز ئىنقىلاب ئاچماقچى، زالىم ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرماقچى، زالىملارنىڭ زۇلۇمى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ جان ـ جېنىدىن، سۆڭەك ـ سۆڭىكىدىن ئۆتۈپ كەتتى. بىز ھازىر قولىمىزغا قورال ئالدۇق، تەييارلىق قىلىۋاتىمىز. ھازىر پۈتۈن ئۇلاستاي خەلقى ھەربىكەتكە كەلدى، بىزنىڭ سۈپىتايغا كېلىشتىكى مەقسىتىمىز ئىنقىلابنى سۈپتاي خەلقىگە تەشۋىق قىلىپ، خەلقنى ئىنقىلابقا ئاتىلاندۇرۇش، ـــ دېدى ئەكبەر يانچۇقىدىكى قازاقچە يازغان بىر تۇتام تەشۋىق قەغىزىنى مەھمۇدقا كۆرسىتىپ.

ـــ قالتىس ئىش بوپتۇ، بىزمۇ قوللايمىز، بۇ ئۆزىمىزنىڭ، خەلقنىڭ ئىشىكەن. بۇ يەردە مەنسۇرباي دەيدىغان ئاكام بىلەن مېنىڭ غىياسىدىن، ھاجى بالا دەيدىغان بىرقانچە ئەپەندى ئاغىنىلىرىم بار. شۇلارنى چاقىرتاي، ئۇلارمۇ ئوقۇغان، زىيالىي، ئىشەنچلىك يىگىتلەر، ـــ دېدى مەھمۇد، ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ تالاغا چىقىپ بالىسى ئابدۇغوپۇرنى مەنسۇرباي، غىياسدىنلارنى چاقىرىپ كېلىشكە بۇيرۇدى.

ـــ قېنى، چاي ئىچكەچ تۇرۇڭلار، ئۇلار كەلگۈچە، ـــ دېدى مەھمۇد مېھمانلارنى سۈپتاي تاغ چېيى ئىچىشكە تەكلىپ قىلىپ.

غىياسىدىن بىلەن مەنسۇرباي بىر ھازادىن كېيىن، ئۆيگە سالام بېرىپ كىردى. مېھمانلار بىلەن بىرمۇ ـ بىر قول ئېلىشىپ، قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. مەھمۇد مېھمانلارنى بىر قۇر تونۇشتۇرغاندىن كېيىن:

— مېهمانلار، تاغ ئۇلاستايدىن بولىدۇ. بىر چوڭ ئىشقا قوپۇپتۇ، بىز بىلەن بەزى ئىشلار توغرىسىدا مەسلىھەت قىلغىلى كەپتۇ، — دېدى مەھمۇد قولىدىكى بىر تۇتام تەشۋىق قەغىزىنى غىياسىدىنغا سۇنۇپ.

— ناھايىتى ياخشى بوپتۇ، قېنى، ئاڭلاپ باقايلى!

— مەن ئوسمان ئىبراھىموپ بولىمەن، قورغاس چىلپەكزىدىن. 1943 - يىلى 9 - ئايدا شېڭ شىسەينىڭ زۇلۇمىغا چىدىماي تۇنقۇن قىلىشىدىن قېچىپ تاغقا چىقتىم. كېيىن تاغدا سەرسان بولۇپ يۈرگەن رامىزان، مۇقاش، يەنە بىرقانچە موڭغۇل، شىبە يىگىتلىرى بىلەن ئۇچراشتىم. كېيىن ئادەم سانىمىز ئوتتۇز - قىرىققا يېتىپ «كەڭسای پارتىزانلىرى» بولۇپ ئۆيۈشتۇق. ئاندىن فاتىخ، ئەكبەر، نۇرۇم، خەمىت، ھوشۇرەم، بايچۇرىنلار بىلەن بۇلاقتا ئۇچراشتۇق، — دېدى ئوسمان ئىبراھىموپ. ئۇ بىرئاز تۇرۇۋېلىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — شۇنىڭدىن باشلاپ ئىنقىلاب قىلىش يولىنى ئىزدىدۇق. 1943 - يىلى كەچ كۈزدە گومىنداڭنىڭ ئۇرۇمچىدىن غۇلجىغا قاراپ ماڭغان ھەربىي قورال - ياراغ ۋە ئوق - دورا باسقان يەتتە ئاپتوموبىلىنى چۆل ئىدىرىنىڭ باش تەرىپىدىكى قوي قورا دېگەن يەردە توسۇپ، ئەسكەرلەرنى ئېتىپ پۈتۈنلەي دېگۈدەك يوقاتتۇق. ئوق - دورىلارنىڭ كۆپىنچىسىنى غەنىيمەت ئالدۇق. قىشچە ئاشۇ كەڭسای تاغلىرىدىكى قىشلاقلاردا ئىنقىلابنىڭ تەييارلىقىنى قىلدۇق. ئەتىياز كېلىشى بىلەن بارلىقىمىز قوزغىلىپ قارىغايساي، توغراسۇ قاتارلىق تاغ يوللىرى ئارقىلىق شەرققە مېڭىپ، قىشلاق، كۈزلەكلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ ئەل - يۇرت ئارىلاپ، تەشۋىق قىلىپ 6 - ئايلاردا مىڭمارال يايلاقلىرىغا يېتىپ كەلدۇق، خەلق ئىچىدە ئىنقىلابنى تەشۋىق قىلدۇق. ھازىر فاتىخ مىڭمارال تەرەپتە خەلقنى ئىنقىلاب قىلىشقا ئۇندەش، تەشكىللەش، ئىئانە توپلاش، قورال - ياراغ يىغىش

بىلەن بولۇپ، زەڭگى، يۇزبېشىلىرىنى ھەربىرىگە كەلتۈرمەكتە. ئۆزىگە ئىشەنچلىك دەپ قارىغان ئادەملەرنى ئۆز ئەتراپىغا يىغماقتا. بىز ئۇچىمىز سۇپتايغا ئىنقىلابنى تەشۋىق قىلىپ كەلدۇق، ــ دېدى ئوسمان باتۇر ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ. مەھمۇد ئاغىنىسى غىياسىدىنغا مەنىلىك قاراپ قويدى.

ــ فاتىخ سوۋېت يېرىگە بېرىپ كەلدى، سوۋېت ھۆكۈمىتى بىزنى قوللىدى، بىزگە قورال ــ ياراغ، ئوق ــ دورا سېتىپ بېرىدىغان بولدى. ئىنقىلابچىلار خەلقتىن ئات يىغىپ بىرىنچى تۈركۈمدە سېبانبېك، نۇرپولات، ئەلاربس، تولۇقباي قاتارلىق يەتتە ئادەم چېگرانى بېرىپ نۇرغۇن ئاتقا مىلتىق، ئوق ــ دورا تېگىشىپ كەلدى. ھازىر بىرمۇنچە قورال ــ ياراغقا ئىگە بولدۇق. پارتىزانلار قوشۇنىمىز كۈندىن ــ كۈنگە زورايماقتا. بىراق، قورال ــ ياراغ يەنىلا يېتىشمەيدۇ. بىز يەنە سوۋېت ھۆكۈمىتىدىن نۇرغۇن قورال ــ ياراغ سېتىۋالماقچى. ئەلۋەتتە، سوۋېت ھۆكۈمىتى بىكارغا قورال ــ ياراغ، ئوق ــ دورا بەرمەيدۇ، ــ ئوسمان باتۇر بۇ سۆزنى ئۇرغۇلۇق، مەنىلىك دېدى، ــ بىزنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىمىزدىكى سەۋەب ئىككىلا: بىرىنچىسى، خەلقنى ئىنقىلاب قىلىشقا ھەربىرىدە تەندۇرۇش، ئىككىنچىسى خەلقتىن ئىنقىلابقا ئىمانە توپلاش، ــ ئوسمان سۆزىنى تۈگەتتى. ئۇنىڭ يېنىدا ئەكبەر كۆتمەك بۇرۇتىنى سىلاپ سىنچى كۆزلىرىدە مەھمۇد، مەنسۇرباي قاتارلىقلارغا قاراپ ئولتۇراتتى.

ــ مەن بارلىق كۈچۈم بىلەن ئىنقىلابنى قوللايمەن، سىلەرنىڭ توپىڭلارغا قوشۇلىمەن، ئەلىنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن ئۆلۈشكە رازى، مەن مۇشۇنداق كۈنلەرنى كۈتۈپ يۈرگەن، سۇپتاي خەلقىنى ھەربىرىدە تەندۇرۇشكە، قوزغاشقا، ئىمانە توپلاشقا يارىدەم بېرىمەن، ئىشەنچلىك ئادەملەرنى توپلاپ پارتىزانلار سېپىگە قوشۇلىمەن، ــ دېدى مەھمۇد ھاياجانلىنىپ، قەتئىيلىك بىلەن.

ــ بىزمۇ سىلەر توغرۇلۇق مىش ــ مىش گەپلەرنى

ئاڭلىغان، «ۋاي، مۇمارال تەرىپلەردە قورالنىڭ ئوغرىلاپ پەيدا بوپتۇ» دېگەن گەپلەر بۇ يەرگىمۇ يېتىپ كەلگەن، قانداق ئىشلىتىشنى بىلەلمەي يۈرگەن. مانا، بۈگۈن ئىشنىڭ ئېنىقىنى ئوقتۇق. ئۆزۈڭلارمۇ چۈشەندۈردىڭلار، مەن جان پىدا قىلىمەن، ئۆزۈم ئون ئاتنى ئىنقىلابقا ئاتىدىم، يەنە... ــ مەنسۇرباي سۆزىنى دېيەلمەي مەھمۇدقا قارىدى. مەھمۇد مەنسۇرباينىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى بىلىپ ئېيتتى:

ــ ئاكامدا بىر ئوۋ مىلتىقى بىلەن ئىككى بەش ئاتار مىلتىق بار، تاغقا تىقىپ قويغان، ئەمدى ئۇ دات باسقان مىلتىقنى ئىشلىتىدىغان ۋاقىت كەلدى...

ــ شۇنداق، ھېلىمۇ ئۇ مىلتىقلار خېلى يىل بولدى ياتقىلى، ئاخىرى ئۆز جايىنى تاپىدىغان بولدى.

ــ مەن ئەتىلا تاغقا چىقىپ مىلتىقلارنى ئېلىپ كېلىمەن.

ــ جاراي سىز، مەھمۇد دوستۇم، ــ دېدى قەسەن باتۇر.

ــ ياق، رەھمەتنى بىز سىلەرگە ئېيتساق بولىدۇ. جېنىڭلارنى قولۇڭلارغا ئېلىپ شۇنچە ئىشلارنى قىلىپسىلەر، ئەل ـ يۇرت ئۈچۈن جېنىڭلاردىن كېچىپسىلەر، تاغ ـ تاشتا ئاچ زېرىن يۈرۈپ جاپا چېكىپسىلەر. خۇدايىم يولۇڭلارنى يورۇق، راۋان قىلغاي ! ــ دېدى مەھمۇد.

ــ گومىنداڭنىڭ زۇلۇمى چەكتىن ئاشتى، بىزنى ئادەم ئورنىدا كۆرمىدى، ھازىر ھەممە يەردە خەلق قوزغالدى. ئالتاي، چۆچەكلەردىمۇ خەلق قولىغا قورال ئالدى. گومىنداڭنىڭ كۈنلىرى ئۇزاقىغا بارمايدۇ. بىز گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنى ئاغدۇرۇپ، ئۇنىڭ تۆمۈر تاپىنى ئاستىدا يانجىلىۋاتقان خەلقنى قۇتۇلدۇرىمىز، خەلق ئۆز ئەركىنلىكىنى قولىغا ئالىدۇ. ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ھاكىمىيىتىنى قۇرىمىز، ــ دېدى ئەكبەر غەزەپلىنىپ.

ــ سىز ئېپەندى ئىكەنسىز، بۇ تەشۋىق ۋاراقىنى ئۇيغۇرچە

قىلىپ، سۆيتاي خەلقىگە تارقىتىپ بېرىڭ!... ئەمدى دۇشمەنلەرنىڭ بىزنى بوزەك قىلىشىغا ھەرگىز قاراپ تۇرمايمىز. قولغا ئالغان قورالنى ھەرگىز تاشلىمايمىز. ئۆزىمىزنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى تونۇتۇپ قويىدىغان ۋاخ كەلدى.

— بولىدۇ، مەن چوقۇم بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنلايمەن، — دېدى مەھمۇد بىر توپ تەشۋىق قەغىزىنى ئەكبەرنىڭ قولىدىن ئېلىۋېتىپ. مەھمۇد ئەكبەر باتۇرنىڭ راستلا تاغ يۇرەك ئەزىمەت ئىكەنلىكىگە چىن دىلىدىن قايىل بولدى، سۆيۈندى، ئۇنىڭغا ھۆرمىتى ئاشتى.

ئەكبەر چاي ئىچكەچ ئۆزىنىڭ كەچمىشىنى مۇنداق بايان قىلدى:

— 1944 - يىلى 2 - ئايدا ئەۋەلقان تۆرە ئاغرىق سەۋەبلىك ئۇرۇمچى تۇرمىسىدىن چىقىپ ئۆز ئاۋۇلىغا كەلدى. ئۇ ئادەم مېنىڭ ئانا جەمەت تۇغقىنىم بولىدۇ. ئەۋەلقان تۆرە جەمەتى چىڭ سۇلالىسى شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغاندىن باشلاپ ئەۋلادمۇ - ئەۋلاد گۇڭ(تۆرە) لۇق مەنسەپىدە ئولتۇرۇپ كەلگەن. بىراق، شېڭ شىسەي ئۆزىگە سادىق بۇ ئادەمدىنمۇ گۇمانلىنىپ تۇرمىگە تاشلىدى. مەن ئەۋەلقان تۆرىنىڭ تۇرمىدىن چىققانلىقىنى ئاڭلاپ ھال سوراپ، ئەھۋال ئىگىلەش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئۆيىگە كەلدىم. مەن كەلگەندە ئەۋەلقان تۆرىنىڭ ئىنىسى ئوبۇلخەيرى تۆرىمۇ شۇ ئۆيدە بار ئىكەن. ئەۋەلقان ئۇرۇمچى تۇرمىسىدە كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىنى مەن ۋە ئوبۇلخەيرى تۆرىگە يوشۇرماي سۆزلەپ بەردى. شېڭ شىسەينىڭ نۇرغۇن ئىلغار پىكىرلىك زىيالىيلارنى بىگۇناھ ئۆلتۈرگەنلىكىنى، شۇلارنىڭ ئىچىدە مەخسۇت، ئەبۇۋۇ، شېرىپقان تۆرىلەرنى قىيناپ ئۆلتۈرگەنلىكىنى، تاڭجارىقنىڭ تۇرمىدىكى ئېچىنىشلىق ئەھۋالىنىمۇ سۆزلەپ بەردى. مەن بولارنى ئاڭلاپ غەزەپلىنىپ: «تەقسىر، ئىجازەت قىلىپ، دۇئا بەرسىڭىز بىز قورالىق كۈرەش قىلماقچى، بىزنىڭ ئاۋۇلدا

مەرھۇم ئاتام ئېسىۋىسىن يىغىپ قويغان ئاز - تولا قورال بار. مەن بۇلتۇر يازدا سوۋېت يېرىگە بېرىپ ئۇلار بىلەن ئالاقە باغلاپ كەلدىم، فاتىخ شۇ ياقتا قالدى، مەن ئەلگە تەشۋىق قىلىپ، ئادەم ئۆيۈشتۇرغىلى كەلدىم.» دەپ ئەۋەلقان تۆرىگە چىن سۆزۈمنى ئېيىتتىم. ئەۋەلقان تۆرە قورقۇپ: «ئەخمەق بولماڭلار، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى كۈچلۈك، ئىلىنىڭ ئۆزىدىلا بىر قانچە مىڭ قوراللىق كۈچى بار، سىلەر ئاز ھەم ئاجىز، خەلقىقە پاراكەندىچىلىك كەلتۈرىسىلەر، تىنچ يۈرۈڭلار، بۇ گېپىمىزنى ئىككىنچى ئاڭلىماي» دېدى. ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان ئوبۇلخەيرى تۆرە: «ئەكىبەرگە يول قويغىنىمىز ياخشىمىكىن، ھازىر ۋەزىيەت ئىنقىلاب قىلىشقا پايدىلىق بولماقتا، قورال تۇتۇپ بىر باتۇر ئوتتۇرىغا چىقسا ھەر مىللەت خەلقى دەۋرەپ مەيدانغا چىقىدۇ. ئەگەر ئىنقىلاب قىلىشقا جۈرئەت قىلسا سوۋېت ھۆكۈمىتى ياردەم بېرىدۇ» دەپ مېنى قوللىدى. مەن ئوبۇلخەيرى تۆرىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشكەندىن كېيىن، ئۇلاستايغا قايتماي ئاغىلىرىمنى يوقلاش باھانىسى بىلەن چۇنجى، ئاقتۇبەك، كېلەڭ قاتارلىق جايلارغا بېرىپ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ قىلمىشلىرىنى پاش قىلىپ، خەلقنى ئويغىنىشقا، تەشۋىق قىلدىم. بۇ چاغدا نىلقا ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ نامدار ئىشپىيونى مالاي: «ئەكىبەر دېگەن ئادەم چۇنجى خەلقىگە تەتۇر تەشۋىق قىلىپ خەلقنىڭ ھۆكۈمەتكە قارشى نارازىلىقىنى قوزغاۋاتىدۇ.» دەپ ساقچىغا مەلۇم قىپتۇ. مالاي ساقچىخانىدىكى غوجايىنلىرىنىڭ ماختىشىغا ئېرىشىپ، ھاراق ئىچىپ مەست ئۆيىگە قايتىپ كېتىۋاتقاندا قاش دەريا‌سى كۆۋرۈكى بويىدا ماڭا ئۇچراپ قالدى. مالاي: «ئەكبەر، سېنى ساقچى چاقىرىۋاتىدۇ، يۈر، مەن سېنى باشلاپ باراي، مېنىڭ تونۇشلىرىم بار. ساڭا زىيان يەتكۈزمەي قايتۇرۇۋېتىمەن» دېدى. مەن مالاينىڭ رەزىل نىيىتىنى سېزىپ، ئاچچىقىم كېلىپ، قامچا بىلەن ئۇنىڭ

بېشىغا بىرنى ئورۇپ ئاتتىن مولاق ئاتقۇزۇپ چۈشۈرۈۋەتتىم. مالاي: «باتۇرۇم، مەن سىزنى ساقچىغا مەلۇم قىلغان ئەمەس، باشقا بىرى بولۇشى مۇمكىن» دېدى. مېنىڭ تازا ئاچچىقىم كېلىپ مالاينى ئۇرۇپ هوشىدىن كەتتۈردۈم. ئۇنى ئۆلتۈرمەكچى بولغىنىمدا ئادەملەرنىڭ قارىسى كۆرۈنۈپ قېلىپ، ناھىيە باشلىرىغا كىرمەي، قاش دەرياسىدىن ئۆتۈپ ئۇلاستايغا قايتىپ كەلدىم، ــ دېدى ئەكبەر.

ئەكبەرنىڭ زالىم هۆكۈمەتكە بولغان ئۆچمەنلىكى بالىلىق چاغلىرىدىنلا باشلانغانىدى. ئەكبەر باتۇر ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن كەچمىشلىرىنى قالدۇرماي سۆزلىدى، ئۇنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن كەچمىشلىرى دادىسى ئېسىۋىسىنىڭ ئەينى چاغدا بېشىدىن ئۆتكۈزگەن كەچمىشلىرىگە ئوخشاپ كېتەتتى. مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ئەكبەر دادىسى هەققىدە هېكايىسىنى مۇنداق باشلىدى:

ــ 1928 ـ يىلى دادام ئېسىۋىسىنى يەرلىك ئەمەلدارلار ئۆلتۈرگەندە مەن ئون ئۈچ ياشتا، ئىنىم ناۋان يەتتە ياشتا ئىدى. بارلىق مال ـ مۈلكىمىزنى باندىتلار بۇلاپ كەتتى. دادامنىڭ ئىنىسى قاسىم ئاكىسى ئۈچۈن ئىنتىقام ئالمەن دەپ، هۆكۈمەتكە قارشىلىق بىلدۈرگەنلىكى ئۈچۈن تۈرمىگە تاشلىنىپ ۋەهشىيلەرچە قىينىلىپ ئۆلتۈرۈلدى. مانا بۇ ۋەقەلەر سەبەبىدىن قەلبىمدە سىنىپىي دۈشمەنلەرگە بولغان ئۆچمەنلىكىنى ئورناتقان. مۇشۇ چاغدىن باشلاپلا، دادا ۋە كىچىك دادام ئۈچۈن قىساس ئېلىشنى ئويلاپ يۈردۈم. مانا، بۈگۈن ئەينى چاغدا دادام ئېسىۋىسىنىڭ بېشىدا ئەگىپ يۈرگەن قىسمەت قۇشلىرى مېنىڭمۇ بېشىمنى ئەگىشكە باشلىدى. دادامنىڭ باتۇرلۇقى هەققىدە ئانام مەرىيەم سۆزلەپ بەرگەن مۇنۇ ۋەقەلەر يادىمدىن چىقمايدۇ، ــ ئەكبەر ئۇلۇغ كىچىك تىنىپ ئالدىدىكى چايدىن بىر يۇتۇم ئىچتى، ئۇنىڭ قوشۇمىلىرى تۇرۇلگەن بولۇپ، سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ 1907 ـ يىلى ئىيۇل ئېيىدا «مای

www.uyghurkitap.com

تۆپىده مەجلىس ئېچىلىپ سايلاپ بولىدۇ» دېگەن خەۋەر ئېلى ۋادىسىدىكى قازاق رايونلىرىغا كەڭ تارقىلىپتۇ. بۇ مەجلىسنى ئىلىنىڭ جياڭجۈنى گۇەنفۇ باشقۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ قولچوماقلىرى خەلقتىن نۇرغۇن مال ـ دۇنيا يىغىپ، بۇلاپ، جياڭجۈنگە ئېلىپ كېتىۋاتقاندا دادام يولدا بايلىقنى بۇلىۋېلىپ نامراتلىرى كەمبەغەللەرگە تارقىتىپ بېرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئەمەلدارلار دادامنى «ئوغرى» دەپتۇ. خەلق بولسا «باتۇر» دەپ ئاتاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەمەلدارلار «كىمكى ئېسىۋىسىنى قولىغا چۈشۈرسە، ئۆلتۈرسە ئات، تۆگە مۇكاپات بېرىلىدۇ» دەپ يارلىق چۈشۈرۈپتۇ. دادامنىڭ كەينىگە پايلاقچى چۈشۈپتۇ. شۇ سەۋەبلىك دادام ئۆز يېرىدە تۇرالماي سوۋېت يېرىگە قېچىپ كېتىپتۇ. 1923 ـ يىلى ئۆز يۇرتىنى، ئاۋۇلىنى سېغىنغان دادام ئېسىۋىسىن ساقاناجىنىڭ ئاۋۇلىغا كېلىپ، قىز تويىغا قاتنىشىپ ئويناپ يۈرگەندە، پايلاقچىلار دادامنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى ساقچىغا يەتكۈزۈپتۇ. دادام ئەتە ماڭمەن دەپ تۇرغاندا، ئۇ جياڭجۈن مەھكىمىسىنىڭ ئۆزىنى تۇتۇشقا ئون ئەسكەر چىقارغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاڭلاپتۇ. ئۇ جياڭجۈننىڭ قېشىغا ئۆزۈم بارمەن، دەپ قىمىز، ئىككى بوتۇلكا هاراق ئېلىپ، بىر قوزىنى ئۆلتۈرۈپ مەھكىمىگە قاراپ مېڭىپتۇ. ئاقسۇ سۈيىنىڭ بويىغا كەلگەندە قورال ئاسقان ئىككى ئەسكەر ئالدىدىن چىقىپتۇ. دادام بۇ ئىككىسىگە تۆۋەنگە چۆپ چاپقىلى كېتىۋاتقان ئادەم ئىكەنلىكىنى دەپتۇ. ئەسكەرلەر:

ـــ ئىسمىڭ كىم؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ـــ ئىسمىم قاناتبېك، ساقاناجىنىڭ مالچىسى، ـــ دەپتۇ.

ـــ ساقاناجىنىڭ ئۆيىدە ئېسىۋىسىنى كۆردۈڭمۇ؟

ـــ كۆردۈم، ئۇ ساقاناجىنىڭ ئۆيىدە ئويۇن ـ تاماشا قىلىپ يۈرىدۇ، قولىدا مىلتىقى بار ئىكەن، كۈندۈزى بارساڭلار قورالى بار، ئادەملىرى بار. خەتەرگە ئۆچرايسىلەر، مەن سىلەرنى

كېچىسى باشلاپ باراي، ــ دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار سۇ بويىدا قىمىز، ھاراق ئىچىپ، گۆش يەپ تازا مەززە قىلىپ ئويناۋاتقاندا دادام مەست بولغان بىر ئەسكەرنى بىر تېپىكتە سۇغا چۈشۈرۈۋېتىپتۇ. يەنە بىرىنى ئۇرۇپ يىقىتىپ دەرەخكە باغلاپ قويۇپتۇ. قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن چېرىكلەرنىڭ ئىككى ئېتى بىلەن ئىككى قورالىنى ئېلىپ:

ــ ئېسىۋىسىن دېگەن مەن، بېرىپ جىياڭجۇنگە دەڭلار، مەن سوۋېتقا كەتتىم، ــ دەپتۇ.

ئەكبەر باتۇرنىڭ ھېكايىسى ئاخىرلاشتى. مەھمۇد ئەكبەر بىلەن دادىسىنىڭ بېشىغا چۈشكەن قىسمەتلەرنى ئاڭلاپ ئەكبەرنىڭ باتۇرلۇقىغا چىن كۆڭلىدىن قايىل بولدى. ئەكبەر ماڭار چاغدا:

ــ قېرىندىشىم مەھمۇد، بۇ يەردىكى ئەلنى ئويغىتىش ئىشى ساڭا قالدى، ــ دېدى.

ــ ئۆزۈڭنى ئاسرا، ئېھتىيات قىل، خائىن كۆپ، ــ دېدى ئوسمان ئىبراھىموپ.

ــ خاتىرجەم بولۇڭلار، بۇ يەردىكى خەلقنى ئىنقىلابقا سەپەرۋەر قىلىشقا مەن بار، ــ دېدى مەھمۇد.

ئەكبەر قاتارلىقلار مەھمۇدلار بىلەن خوشلىشىپ ئۇلاستاي تەرەپكە كېتىپ قالدى. مەھمۇد پەخىرلىنىش، سۆيۈنۈش ئىلكىدە ئۇلارنىڭ كەينىدىن قاراپ قالدى، ئۇلارغا چەكسىز نۇسرەتلەر تىلىدى.

مەھمۇد بىلەن مەنسۇرباي بىرقانچە كۈندىن كېيىن ئاتلىرىغا مىنىپ كۆكچوقتا تېغىغا قاراپ مېڭىپ كەتتى. بۇ تاغنىڭ ئۆڭكۈرىدە مەنسۇرباي تىقىپ قويغان مىلتىقلار بار ئىدى. بۇ مىلتىقلار نەچچە ۋاقىتتىن بېرى مەنسۇربايغا ۋەھىمە بولۇپ بىلىنگەن بولسا، ئەمدى چەكسىز بايلىق، تەڭداشسىز كۈچ بولۇپ تۇيۇلماقتا. مەنسۇرباي ئاتلىق كېتىپ بېرىپ:

www.uyghurkitap.com

ـــ ئەمدى ئىنقىلاب قىلىدىغان بولدۇق، ـــ دېدى.

ـــ شۇنداق ئاكا، مەنمۇ مۇشۇنداق كۆتلەرنىڭ كېلىشىنى كۈتكىلى نەۋاق. ئىككىمىز بۇ يەردىن قورال تۈتۈپ ئاتلىنىپ چىقساق بىزگە نۇرغۇن ئادەم ئەگىشىدۇ.

ـــ ئۇلۇغ ئاللا، خەيرلىك ئىشلارغا ئاسانلىق بەرگەيسەن ئەگىشىدىغان ئادەملەرغۇ چىقىدۇ. بىراق، سۈپىتايدىكى بىزنىڭ بايلىرىمىز ئىنقىلابقا يارىدەم قىلارمۇ؟

ـــ بايلارنى ئۆزۈمگە قويۇپ بەر، سەن ئادەم توپلاشقا ئىگە بول.

ـــ ئەمىسە شۇنداق پۈتۈشتۇق.

ئۇلار ئاتلىرىغا قامچا سالدى. ياندىشىپ كېتىپ بارغان بىر جۈپ تورۇق ئات ئىلدام مېڭىشقا باشلىدى. ئانچە يىراق بولمىغان يەردە ھەيۋەتلىك قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان كۆكچوققا، مىڭمارال، كۆكقامىر تاغلىرى بىر ـ بىرى بىلەن تۇتۇشۇپ مىنگىشىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئېگىز چوققىلىرىنى ئاپپاق بۇلۇتلار سۈيمەكتە، قىيالاردا ئۈسكەن يېشىل قارىغاي، ئارچىلار مەڭگۈ يېشىلماس، يېڭىلمەس ئەسكەرلەردەك تىك چوققىلارغا يامىشىپ قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. سۈپسۈزۈك تاغ سۇلىرى تاشتىن ـ تاشقا سەكرىشىپ بىر خىل رىتىمدا شارقىراپ، بۇ بىپايان گۈزەل زېمىن باغرىدا ئاقماقتا. ئۇلارنىڭ كۆزىگە ھەممە نەرسە گۈزەل، سۈيۇملۇك كۆرۈنمەكتە. ئۇلارنىڭ قەلبى شادلىققا تولغان بولۇپ، مۇنۇ تاغ سۇلىرىدەك ئوينىاق، جۇشقۇنلۇق ئىدى.

مەھمۇد بىلەن مەنسۇربای بۇنىڭدىن ئون يىل بۇرۇن تاغ ئۆڭكۈرىگە كىگىزگە ئوراپ تىقىپ قويغان مىلتىقلارنى قولىغا ئالدى، پاكىز سۈرتۈپ باغرىغا مەھكەم باستى، ئات بېشىدەك ئالتۇن تېپىۋالغاندەك خۇشال بولدى. مەنسۇربای ھەر يىلى بىر نۆۋەت كېلىپ بۇ قوراللارنى كۆرۈپ، مايلاپ قويۇپ كېتەتتى. ئەمدى ئۇلارنىڭ ئالدىدا يېڭى بىر يول، يېڭى بىر مەنزىل

تۇرماقتا، ئۇلارنى نەچچە ۋاقىتلاردىن بېرى كۆتۈپ كەلگەن گۈزەل بىر ۋىسال چىللىماقتا، تەقەززا قىلماقتا...

32

— ھەي غوجا دادا، مېنى قويۇۋەت، ئوغرى ئەپ كەتكەن جىرەن قاشقا بەيگە ئېتىشنى تېپىپ بېرىمەن!

— نېمە ۋارقىرايسەن، بۇ يەر سېنىڭ خالىغانچە ۋارقىرايدىغان ئايدالايىڭ ئەمەس! بۇ يەرنى نېمە كۆرۈپ قالدىڭ؟

— سەن بېرىپ نەزەرخان غوجامغا ئېيت، مېنى قويۇپ بەرسە، غوجامنىڭ يېتۈپ كەتكەن ئېتىنى تېپىپ بېرىمەن، — مانا بۇ غېنى ئوغرىنىڭ توققۇزتارا تۇرمىسىدە گۇندىپايلارغا يوغان كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، كۈچلۈك قوللىرى بىلەن تۇرمە ئىشىكىنىڭ تۆمۈر رېشاتكىسىنى ئىككى ياققا قايرىپ گۇندىپايغا ۋارقىراۋاتقان ئاۋازى ئىدى.

يېقىندا توققۇزتارا ناھىيەسىنىڭ ھاكىملىقىنى ئۆتەۋاتقان نەزەرخان غوجىنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان جىرەنقاشقا ئېتىنى ئوغرىلار ئېلىپ كەتكەچكە، بەكمۇ ئازابلىنىپ، كۆڭلى يېرىم بولۇپ يۈرەتتى، كەيپى ئۇچۇپ تىت ـ تىت بولۇۋاتقانىدى. ئۇ بۇ ئاتقا ئۆزىمۇ بەكلا ئۆگىنىپ ئىچەكىشىپ كەتكەنىدى، نەگىلا بارسا مىنىپ باراتتى، ئاتتىن زوقلىناتتى، ماختىناتتى. ئەمدىلىكتە بولسا ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن نەرسىسىدىن ئايرىلىپ قالغاندەك ئارامى بۇزۇلغانىدى. ھەممە يەرگە ئاتنى تېپىپ بەرگۈچىلەرگە سۆيۈنچە بېرىدىغانلىقى توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش چىقارغان بولسىمۇ ھېچبىر خەۋىرى بولمايۋ، ھەر تەرەپكە ئەۋەتكەن خەۋەرچىلىرى ئاتنىڭ دېرىكىنى ئالالمايۋ قورۇق قول قايتىپ كېلىۋاتاتتى. بۇ ئىشلار نەزەرخان غوجىنى تېخىمۇ تەقەززا قىلاتتى. شۇڭا، بۇ تۆگىگەرەكتە نامى چىققان، بۇرۇن

ئوغرىلىق قىلىپ تۇتۇلغان بارلىق ئوغرىلارنى تۆتۈپ كېلىپ تۇرمىگە قامىغانىدى. شۇ قاتاردا غېنىنىمۇ تۇرمىگە سولىغانىدى. ئۇ غېنىنىڭ بايا گۇندىپايغا دېگەن گېپىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ تۇرمىگە ئالايىتەن كەلدى. ئېگىز بوي، قارا قاش، بۇغداي ئۆڭ، كەلگەن نەزەرخان غوجا غېنى ياتقان كامېرنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاتىنىڭ ئۇچۇرىنى ئاڭلىماقچى بولدى:

— ھە، غېنى، ئاتىنى تېپىپ بېرىمەن دەپسەن، ئات نەدە؟

— غوجا دادا، ئاتىنى مەن ئالمىدىم، مېنى تۇرمىدىن چىقىرىۋەتسەڭ ئېتىكىنى تېپىپ بېرىمەن.

— ئاتىنى تېپىپ بېرىمەن دەپ، مېنى ئالداپ قويۇپ قېچىپ كەتمەسسەن - ھە؟!

— ھەي، غوجا دادا، قېچىپ نەگە بارىمەن؟ پۈتۈن يەر ئالىقانلىرىدا تۇرسا.

— گېپىڭ راستمۇ؟ مېنى ئالدىما، ئەگەر سەن راستلا، جىرەنقاشقا بەيگە ئېتىمنى تېپىپ بەرسەڭ، سېنى تۇرمىدىن قويۇۋېتىمەن، ئازاد قىلىمەن.

— مەن چوقۇم تېپىپ بېرىمەن، مېنى بۇ سېسىقچىلىقتىن ئازاد قىل!

— بولىدۇ، مەن ساڭا ۋاقىت بېرەي، ياخشى ئاتتىن بىرىنى مىنىۋېرەي، ئاتىنى قايتۇرۇپ كەل!

— ماقۇل، غوجا دادا!

شۇنداق قىلىپ، غېنى نەزەرخان غوجىغا راست - يالغان سۆزلەرنى قىلىپ سولاقخانىدىن چىقىۋالدى. ئەمدى تۇرمىدىن چىققان غېنىنىڭ بېشىغا غەم چۈشكەن ئىدى. ئاتىنى نەدىن، قانداق تېپىش كېرەك؟! ئاتىنى تاپالمىسا غوجا ئالدىدا يالغانچى بولىدۇ، قانداق قىلىش كېرەك؟ شۇ خىياللار بىلەن نەزەرخان غوجا بەرگەن تورۇق ئاتقا مىنىپ يالغۇز ئاياغ يول بىلەن قومۇش باسقان دەريا بويىغا كەلدى.

بۇ ئون ئىككىنچى ئايىنىڭ بېشى بولۇپ، يېڭى ياغقان قار ئاتنىڭ تىزىغا كېلەتتى. پۇتۇن زېمىن ئاق لىباسقا پۈركەنگەن، دەريا بويىدىكى قومۇشلۇقلار قىشنىڭ سېرىق شامىلىدا باشلىرىنى ئاستا ئىرغاڭلىتىپ شىلدىرلايتتى. دەريانىڭ قارشى قىرغىقىدا توشقان، قىرغاۋۇل ئوۋلاۋاتقان ئوۋچىلار ئۈيان - بۇيان يۈگۈرۈشۈپ يۈرەتتى. تايغان، ماشكا ئىتلار چاتقاللىقلارنى تىمىسقىلاپ ھىد ھىدلاپ چېپىشاتتى. قىرغاۋۇللار ئىتلاردىن ئۈركۈپ كۆككە كۆتۈرۈلەتتى، ئوۋچىلار ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ ئارقىسىدىن قوغلايتتى.

غېنى سۇدىن ئۆتۈپ ئارالغا كىرىشى بىلەن ئالدىدا ئېغىزىدىن كۆپۈك ئاقتۇرۇپ، بىر ئاق بۇغرا ئۇنىڭغا خىرىس قىلدى. بۇغرا بېشىنى تۆۋەن سېلىپ يىلاننىڭ بېشىدەك قىلىپ غېنىغا ئوقتەك ئېتىلدى. بۇغرانىڭ ئەلپازى بەكلا يامان بولۇپ، ئادەم ئالدىغان ئەپتى بار ئىدى. غېنى چاققانلىق بىلەن تۆت قىرلىق قامچا بىلەن ئەپلەپ بۇرغىنىڭ ماڭلىيىغا:

— ۋاي، ئاناڭنى ! — دېگەنچە بىر قامچا سالدى. بۇغرا بىر ۋاقىرىغىنىچە يەرگە يېقىلىپ يېتىپ قالدى. غېنى بۇغراغا بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن، ئارالدىن ئۆتۈۋېدى، قارشى قىرغاقتا ئوۋ ئوۋلاپ يۈرگەن قاشلىق بۇرادەرلىرى يولۇقۇپ قالدى.

— ھوي غېنى، يول قاياقتىن؟

— ۋاي، مۇنۇ نەزەرخان غوجامنىڭ جىرەنقاشقا بەيگىسىنى ئوغرىلاپ كېتىپتىكەن، غوجا دادامغا: ئېتىڭنى تېپىپ بەرسەم، مېنى سولاقتىن ئازاد قىلامسەن؟ دېسەم، ئاتنى تېپىپ كەلسەك تۇرمىدىن ئازاد قىلىمەن دېدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ تەرەپكە كېلىۋاتىمەن، نەدىن تاپارمەنكىنتاك، بىلمىدىم.

— ۋوي غېنى، ئاتنى ئۆزۈك ېېرىپ بىر يەرگە تىقتۇرۇپ قويغانسەن، تايىنلىق ! — دەپ كۈلۈشتى ئوۋچىلار.

— مەن سولاقتا تۇرۇپ نەدىن ئالمەن، ئەمدى سۇرۇشتۇرۇپ باقمەن ـ دە ! — دېدى غېنىمۇ كۈلۈپ، — ھە راستىنى ئاۋۇ ئارالدا بىر بۇغرا ماڭا خىرىس قىلغانتى، بىر قامچا بىلەن ياتقۇزۇپ قويدۇم، ئۇ بىر قامچىغا ئۆلۈپ قالمايدۇ. سىلەرگە خەتەر قىلىپ قويمىسۇن ! — دېدى ـ دە، غېنى ئېتىغا قامچا سېلىپ، مەھەللە تەرەپكە مېڭىپ كەتتى.

غېنى كېچىدە يولغا چىقىپ بەشدۆڭ تەرەپكە قاراپ ماڭدى. خېلى ئۇزاق ماڭغاندىن كېيىن ئالدىدا قارا ـ قۇرا بىر نەرسە كۆرۈندى. غېنى ئېتىنى ئىلداملىتىپ كەينىدىن قوغلاپ يېتىپ باردى ـ دە، ئالدىدا كېتىپ بارغان ئادەمگە قامچا سالدى، بۇ باتۇرلارنىڭ ئۆزئارا سىنىشىدىغان ئادەتلىرى ئىدى. بىراق، ھېلىقى ئادەم مىتمۇ قىلماي جىم تۇردى. غېنى سەل ئەيمىنىپ قالدى. مۇشۇ كەمگىچە غېنى ھەرقانداق ئادەمنى بىر قامچا بىلەن ئاتتىن تىك موللاق ئاتقۇزاتتى، بىراق بۇ ئادەمنىڭ مىت قىلماي تۇرغىنىغا قاراپ بىرئاز شۇبھىلىنىپ قالدى. غېنى ئۇنىڭ يېنىدىن ئاتنى چاپتۇرۇپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا:

— ھەي، قېينى، بۇ سىن با ! — دېدى ھېلىقى ئادەم، غېنى بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ ئۆزىنى بۇ ئادەمنىڭ كېچىدە قانداق تونۇغانلىقىدىن ھەيران بولۇپ، كەينىگە يېنىپ:

— سەن مېنى قانداق تونۇيسەن؟ — دېدى.

— بۇ تۇڭگىرەكتە، بىرلا قېينى تۇنده جالغۇز جۇرگەن ئادىمگى قامشا سالادۇ، سىن باتۇر، سول ئېسىڭدە بولسۇن، تۇنده جالغۇز جۇرگەن ئادەمگە قامشا سالما ! بوش ئادەم تۇنده جالغۇز جۇرمەيدۇ ! — غېنى ئوڭايسىزلىنىپ قالدى، ھېلىقى ئادەم غېنىغا سالام بېرىپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى.

— سەن كىم بولسەن؟

— مەن مالىك ھاجى بولامەن.

— مەنمۇ نامىڭنى ئاڭلىغان، — دېدى غېنى.

غەنى بىلەن مالىك ھاجى بىر قامچىلىشىپ يېقىن دوستلاردىن بولۇپ قالدى، قول بېرىشتى. بىردەم ماڭغاندىن كېيىن مالىك ھاجى سورىدى:

— ھە ئوغرى، جول قايان؟

— ھاي، مۇنۇ سەرسەباي دېگەن ئوغرىنىڭ يېنىغا ماڭدىم، نەزەرخان غوجامنىڭ جىرەنقاشقا بەيگە ئېتىنىڭ دېرىكىنى قىلىپ. ئوغرىلاپ كېتىپتىكەن، مەن غوجامغا مەن تېپىپ بېرىمەن، دەپ تۇرمىدىن چىقتىم. تېپىلارمىكىنتاڭ!

— ئۆز ئادەملىرىدىن سورا، تابىلادى، ئوۋرى ئوۋرىنى تابادۇ، — دەپ كۈلدى مالىك ھاجى. مالىك ھاجىمۇ ئېگىز، يوغان ئادەم بولۇپ، غەنىدىن قەددى ـ قامەتتە قېلىشمايتتى. ئۇلار بەشدۆڭگە بېرىپ ئاتلىرىنى ئاۋغانباينىڭ ئۆيى تەرەپكە قايرىدى. ئۇلار ئۆيگە كىرىپ بىر پىيالىدىن چاي ئىچكەندىن كېيىن:

— ھەي سەرسە، جىرەنقاشقا ئاتىنى قەيەرگە ئاپىرىپ تىقتىڭ؟! — دەپ سورىدى.

— قايداغى جىرەنقاشقا؟

— نەزەرخان غوجامنىڭ.

— ئابرال تېخىدىكى ئۆڭكۈردە، ئەتە ئەكېلىپ بېرەي، — دېدى ئاۋغانباي. بۇ داڭلىق ئوچ ئوغرى تاڭ ئاتقۇچە ئاۋغانباينىڭ ئۆيىدە مېھمان بولدى.

ئوچ كۈندىن كېيىن غەنىنى جىرەنقاشقا ئاتىنى يېتىلەپ يەنە دەريا بويىغا كەلدى. ئۇ يەنە قاشلىق ئاغىنىلىرىگە يولۇقۇپ قالدى.

— ھە غەنى، ئاتىنى تېپىپسەنغۇ! نەدىكەن؟

— جىڭغا ئاشۇرۇپ كېتىپتىكەن، شۇ ياقتىن ئېلىپ كېلىۋاتىمەن، — دېدى غەنى يالغان ئېيتىپ.

— پاھ، يامان ئوغرىلاركەن، بىراق شۇنداق تېز ئەكەپسەنا!؟ — دېدى ئاغىنىلىرى كۈلۈشۈپ. غەنىغا ئاغىنىلىرىنىڭ نېمە

دېمەكچى بولۇۋاتقانلىقى ئايان ئىدى. ئۇلارنىڭ تەنە ئازىلاش گەپلىرى غېرىنىڭ قاپتىلىغىمۇ كەلمىدى. ئۇ ئاتنى يېتىلەپ دەريادىن ئۆتۈپ، ئاتنى نەزەرخان غوجامغا تاپشۇرۇپ بېرىپ نەزەرخان غوجىمۇ ۋەدىسىدە تۇرۇپ، غېرىنىي تۇرمىدىن ئازاد قىلدى.

خېلى ۋاقىتلاردىن كېيىن بېشىغا قىزىل دوپپا، ئۇچىسىغا كونا چاپان، پۇتىغا يىرتىق ئاياغ كىيگەن، نۇقتىلىق ئالا ئاتقا يالاڭ توقۇمنى سېلىپ مىنگەن غېرىنى ئۇزۇن پۇتلىرىنى ساڭگىلىتىپ، سۇپتايىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىن ئاچال يولى ئارقىلىق مەھەللىگە كىرىپ كەلدى. نەزىردىن قايتقان بىر توپ جامائەت بۇ ئادەمگە ھەيرانلىق ۋە قىزىقىش بىلەن قاراپ دېيىشتى:

— بۇ يولۇچى كىمدۇ؟ تازىمۇ بەستلىك، تېرەكتەك ئېگىز ئادەمكەنا!

— راست، دەيسەن، نېمانچە سۇرلۇك، ئادەم ئەيمىنمىدىغان! تۇرقىدىن قارىغاندا بۇ ئادەم بوش ئادەمدەك قىلمايدۇ.

— ئاتنى يايداق مىنگىنىگە قارىغاندا، ئات ئوغرىسىمۇ تېخى!

— بىر يەردە كۆرگەندەكلا قىلمەن، كىمنىڭ ئۆيىگە ماڭغاندۇ؟ — دېيىشتى. نەزىردىن قايتقان جامائەت بۇ ئادەم توغرۇلۇق تۇرلۇك پەرەزلەرنى قىلىشىپ، ئۆزلىرىنىڭ كاللىسىغا كەلگەننى دېيىشتى. غېرىنى جامائەتنىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم كۆپچىلىك، ئامانمۇسىلەر؟ — دېدى بوم ئاۋازى بىلەن.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، — دېيىشتى ئەتراپتا تۇرغانلار.

— مەھمۇد ئۆيىدە بارمىدۇ؟

— بار، ئازراق ئالدىغا مېڭىپ سولغا بۇرۇلساڭ، بارىسەن.

— رەھمەت، ئاۋارە قىلدىم، — دېدى ـ دە، غېرىنى يايداق ئالا ئېتىنى ئۇزۇن پۇتلىرى بىلەن دۈپتىپ مېڭىپ كەتتى.

ئارقىسىدىن قاراپ قالغان ئادەملەر:

ــ ھەي، بۇ ھېلىقى غېنى ئوغرىمۇ نېمە؟ ھېلىقى ۋاقىتتا مەن ئۇنى ساۋۇت شاڭيونلۇق ئۆيىدە پېرىدە كۆرگەن.

ــ شۇنداقتەك قىلىدۇ.

ــ نەق شۇ، ئەمدى ئېسىمگە كەلدى، بىر يەردە كۆرگەندەكلا قىلغان.

ــ ئۇ نامى چىققان ئوغرى، ھۆكۈمەتمۇ تەڭ كېلەلمىدى.

بۇ غېنىنىڭ ئۇرۇمچى تۇرمىسىدىن قېچىپ كېلىۋاتقان مەزگىلى ئىدى. ئۇ ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ سۈپتايغا كېلىپ قالغانىدى.

غېنىنىڭ ئۇرۇمچى تۇرمىسىگە كىرىپ قېلىشىغا مۇنداق ۋەقە سەۋەب بولغانىدى. بىر كۈنى غېنى كۈزلىكىدە ياتسا، داۋۇر (خۇيزۇ) بىلەن ھاشىم توكۇر كىرىپ كەلدى. ئۇلار تىنچلىق ـ ئېسەنلىك سوراشقاندىن كېيىن ھاشىم توكۇر:

ــ غېنى بۇرادەر. بىز ئۇرۇمچى تەرەپكە ماڭدۇق، بىللە بېرىپ كېلەمسەن؟ ــ دېدى.

ــ نېمىگە بارىمىز؟

ــ ئويناپ كېلىمىز.

ــ بارسام باردىم، ئۇ شەرىكىنى بىر كۆرۈپ كېلەيچۇ؟ ــ دېدى غېنى. داۋۇر بىلەن ھاشىم توكۇر غېنىنى ئالداپ تۇزاقىغا دەسسىتىپ، ئۇنى ئوغرىلىقىغا سېلىش ئۈچۈن شىخوغا قاراپ يولغا چىقتى. ئۇلار ئۈچ ئاتقا مىنىپ ئاچال يولى ئارقىلىق بىر قونۇپ شىخوغا يېتىپ كەلدى. ئۇلار شىخو كۆۋرۈكىنىڭ يېنىدا ئولتۇرىدىغان، تېگى قاشلىق باقى دېگەن ئادەمنىڭ ئۆيىگە چۈشتى.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۈم، خۇدايى قوناق!

ــ ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام، يول بولسۇن!

ــ يول ئۇرۇمچىگە، بىر قونۇپ ئۆتۈپ كەتسەك! ــ دېدى

ئۇلار. باقى غېنىنى تونۇپ قالدى، بىراق غېنى ئۇنى تونۇمايتتى.

— ۋاي بولىدۇ، ھەركىم ئۆز رىزقى بىلەن ئۇلارنى قوندۇرۇپ قالدى. چاي، تاماق بېرىپ ياخشى كۈتۈۋالىمىز ياتارغا يېقىن باقى غېنىنى سىرتقا چىقىشقا شەرەت قىلدى.

— سەن مېنى تونۇمىدىڭ، بىراق مەن سېنى تونۇيمەن. مەنمۇ قاشلىق، زادى نەگە ماڭدىڭ؟ مۇنۇ ئىككىسىنىڭ پەيلى يامان، سېنى ئوتقا تىقىدۇ، كەينىڭگە قايت!

— ئاكا، باشقا كەلگەننى كۆرەرمەن، «يولۋاس ئىزىدىن، ئوغۇل بالا سۆزىدىن يانماس» دەپتىكەن، مەن بۇلار بىلەن چىقىپ قالدىم، نامەردلىك قىلسام بولمايدۇ.

— ئۇنداق قىلما، پوقۇڭنى يېمەي كەينىڭگە قايت! بۇ ئىككىسىدىن ساڭا ياخشىلىق كەلمەيدۇ، — باقى غېنىغا كۆپ نەسىھەت قىلىپ ئارقىسىغا قايتىپ كېتىشكە دەۋەت قىلدى. بىراق، غېنى ئۇنىمىدى.

بۇ ئوچى باقىنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ، ئەتىسى كېچىدە شىخودىكى بىر ئەمەلدارنىڭ ئۆيىگە ئوغرىلىققا چوشۇپ، ئادەم ئۆلتۈرۈپ، نۇرغۇن مال ـ دۇنيانى ئېلىپ چىقتى. ئۇلار قېچىپ چىقىپ بىر ئاشخانىدا تاماق يەپ ئولتۇرغاندا، داۋۇر بىلەن ھاشىم بىرى چىقسا، بىرى كىرىپ ئاشخانىدا ئولتۇرالماي قالدى. بىر چاغدا ئاشخانىنى ساقچىلار قورشاپ ئۇلارنى تۇتۇۋالدى. غېنى ئۆزىنىڭ سېتىلىپ كەتكەنلىكىنى بىلىپ، يەۋاتقان لەقمىنىنى پاكىز يەپ بولۇپ دېدى:

— ھە، ئىككىڭلاردىن كەلگەن ياخشىلىق مۇشۇ بولدىمۇ؟

— قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىل! — دېدى داۋۇر.

— داۋۇر مۇنۇ ئېگەرلىك ئېتىمنى ساڭا ئامانەت قويدۇم، ئامان بولسام سەندىن قايتۇرۇپ ئالىمەن.

— پېشانەمگە پۈتۈلگەننى كۆرەرمەن، — دېدى داۋۇر. ساقچىلار غېنىنىڭ پۇت ـ قولىغا كىشەن سېلىپ، ئوروۋمچىگە

ئاپىرىپ تۇرمىگە تاشلىدى. غېنى قاراڭغۇ تۇرمىگە كىرىپ، ھېچنېمىنى كۆرەلمەي قالدى. تۇرمە ئىچىدە ئازراق ماڭغاندىن كېيىن بىر نېمىگە پۇتلىشىپ كەتتى.

— قانداق شاۋچى بۇ ! — دەپ يەردە ياتقان بىرى غېنىنىڭ كۆتىگە بىرنى تەپتى. مۇشۇ ياشقىچە بىرەرىدىن كۆتىگە تېپىك يەپ باقمىغان غېنىغا بۇ ئىش ئېغىر كەلدى ـ دە، ھېلىقى ئۆزىنى تىللىغان ئادەمنى قولىدىكى كىشەن بىلەن ئىككى قوللاپ بىرنى ئۇرۇپلا ياتقۇزۇپ قويدى. ھېلىقى ئادەم ئاللا ـ تۇۋا دېگىنىچە يېتىپ قالدى. ئەسلىدە مۇشۇ ئادەم بۇ كامېرنىڭ نوچىسى بولۇپ باشقىلار ئۈنىگىدىن قورقۇپ بىرنېمە دېيەلمەي كەلگەندى. غېنى بىر مۇشت بىلەن بۇ كامېرنىڭ نوچىسىنى يىغىشتۇرغاندىن كېيىن، بىر چەتكە كېلىپ قومۇش بورا ئۈستىدە ئولتۇردى. بىر چاغدا:

— ۋوي، قېينىمۇسەن؟ — دەپ بىر قازاق ئادەم ۋارقىرىۋەتتى.

— ئۆزۈڭ كىمسەن؟

— ۋوي، تونۇمىدىڭمۇ، مەن ھەسەنغۇ !

— ئاغزىڭنى يۇم ! بۇ يەرگە قاچان كىردىڭ؟ ئوغرىلىق قىپسەن ـ دە؟

— ئۇزاق بولدى، — بۇ ئىككى بۇرادەر قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. خېلى ئۇزاق پاراڭلاشقاندىن كېيىن، غېنى ھېچكىمگە گەپ قىلماي قىبلىگە قاراپ دۇرۇت ئوقۇپ ئولتۇرغان ئاقساقاللىق بوۋاينى كۆرسىتىپ:

— بۇ كىشى كىم بولىدۇ؟ — دېدى.

— بۇ ئادەم بىر ھەپتە بولدى، ئېتىكاپتا ئولتۇرغىلى، — دېدى ھەسەن.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، چوڭ دادا !؟

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام بالام، ئاللا رەھمەت قىلسۇن ! بۇگۈن

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

بۇ يەرگە بىر چولپان چۈشتى. ئاللانىڭ قەھرىدىن، ھۆكۈمەتنىڭ زەربىسىدىن ساقلىغاي ! ــ دېدى بوۋاي ئۇرنىدىن قوزغىلىپ، ئىچىدە دۇرۇت ئوقۇپ.

ــ بۇ يەرگە كېلىپ مېنىڭ قېشىمدا ياتسىلا !

ــ بولدى بالام، رەھمەت، ھەممىزنى ئۆلۈمۈ ئاللا ئامان قىلغاي !...

كۆكتە ئەركىن ئۇچۇپ يۈرگەن قۇش قەپەسكە كۆنەلمىگەندەك غېنى تۇرمىگە كۆنەلمىدى. ئۇ تۇرمىگە كىرىشتىن ئىلگىرى ئىشتان قىرغىقىغا بىر مىخنى تىقىۋالغانىدى. غېنى بۇ قارغىش تەگكەن يەردىن قېچىپ كېتىشنى ئويلىدى. شۇنىڭ بىلەن ھەر كۈنى تۇرمىنىڭ خىشىغا سىيدى، كېيىن باشقىلارنىمۇ شۇ يەرگە سىيگۈزدى. ھەر كۈنى خىشنى مىخ بىلەن كولىدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇچ ئايدا تۇرمىنىڭ تېمىدىن ئادەم پاتقۇدەك تۆشۈك تەشتى. كۈندۈزى تۇشۇكنى ئورۇن ـ كۆرپىسى بىلەن توسۇپ قويىدى. كېچىدە تەشكەن تۆشۈكتىن سىرتقا چىقىپ ئەتراپنى كۆزىتتى. قېچىش يوللىرىنى پىلانلىدى. بىر كۈنى ئاخشىمى غېنى ھېلىقى نامراز ئوقۇپ ئولتۇرغان ئاقساقال بوۋايغا:

ــ چوڭ دادا ! بىزگە دۇئا بېرىڭ ! ــ دېدى.

ــ بالىلىرىم، سىلەر ئېتىكلارنى توقۇپ قويغىلى بۇگۈن ئۇچ كۈن بولدى، يول بولسۇن ! سىلەرگە ئامان ـ ئېسەن بېرىپ، ئەھلى مەھەللەڭلەرنى، بالا ـ چاقاڭلارنى كۆرۈشكە ئاللا نېسىپ قىلسۇن ! ئامىن ! ــ دەپ ئاقساقال بوۋاي چىن ئىخلاس بىلەن دۇئا قىلدى.

غېنى ئۇخلىدى. ئۇ چۈش كۆردى. چۈشىدە: بىر ئاقساقال بوۋاينىڭ: «ياتامسەن، قوپامسەن !» دېگەن ئاۋازىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى. ئۇ ئىرغىپ ئورنىدىن تۇرۇپ، يېنىدا ياتقان ھەسەننى نوقۇپ:

ــ قوپۇي، ياتامسەن؟ قاچىمىز ! ــ دېدى.

ـــ مانا هازىر...

ـــ چوڭ دادا، يۇرۇڭ، سىزنىمۇ ئېلىپ چىقىپ كېتەيلى!

ـــ رەھمەت بالام، مەن يەيدىغانىنى يەپ، كۆرىدىغانىنى كۆرۈپ بولغان ئادەم، ئاللا سىلەرگە يار بولسۇن!

غېنى بوۋاي بىلەن خوشلىشىپ، تەشكەن تۆشۈكتىن مىڭ قىستىلىپ سىرتقا چىقتى. تۇن قاراڭغۇ، يېرىم كېچە بولاي دېگەن چاغ ئىدى. ئۇلار ئاستا مېڭىپ ئېگىز سېپىل تۈۋىگە كەلدى.

ـــ كەل ھەسەن، مەن سېنى كۆتۈرەي، ئۈستىگە چىقىپ مېنى تارت!

ـــ ياق قېينام، مەن سېنى تارتالمايمەن، مەن سېنى كۆتۈرۈپ چىقىراي، ئاندىن مېنى تارتىۋال.

ـــ كېلە ئەمىسە، ـــ دېدى غېنى. ھەسەن غېنىنى مىڭ تەسلىكتە كۆتۈرۈپ سېپىلغا چىقاردى. ئاندىن غېنى ھەسەننى سېپىل ئۈستىگە تارتىپ چىقاردى.

غېنى سېپىل ئۈستىدە ئۇيان ـ بۇيان مېڭىپ يۇرگەن بىر ئەسكەرنى كۆردى ـ دە، ئاۋايلاپ مېڭىپ بارغىنىچە ئەسكەرنى كاپىلا قىلىپ بوينىدىن تۇتۇپ بىراقلا جايلىۋەتتى.

ـــ سېپىلدىن قانداق چۈشىمىز؟

ـــ تامدىن سىيرىلىپ چۈشىمىز، ـــ دېدى غېنى. بۇنداق ئېگىز تاملاردىن چۈشۈش غېنىغا ئانچە قىيىن ئەمەس ئىدى.

ـــ مەن چۈشەلمەيمەن.

ـــ قورقما، مەن سېنى تۇتۇۋالىمەن، ـــ دېدى غېنى. شۇنىڭ بىلەن غېنى سېپىل تامدىن ئاسانلا چۈشۈۋالدى. ئارقىسىدىن ھەسەن چۈشتى. ھەسەن قاتتىق چۈشۈپ كەتتى بولغاي، «ۋايجان» دەپ ئاۋازى چىقىپ كېتىپ قالدى. ئاۋازنى ئاڭلىغان ساقچىلار چىراغلارنى ياندۇرۇپ سېپىل ئۈستىدە پەيدا بولدى. ئىككىسى سېپىلنى ياقىلاپ قېچىپ سۇ ئېقىۋاتقان سۇڭگۇچ ئارقىلىق بىر

باغقا كىرىپ كەتتى. شۇ باغدا تۇپ نىسپىگىچە يېتىپ كېچىدە تەۋەككۈل قىلىپ ماڭدى. ھالىدىن كېتەي دېگەندە بىر ئىدىرلىققا كېلىپ قالدى. ئۇلار شۇ‌اقلىقتا يېتىپ قوينىڭ پوقىنىڭ ھىدىنى ئېلىپ قالدى.

— بۇ ئەتراپتا چارۋىچىلار بارىكەن، قاراپ باقايلى! — دېدى ھەسەن. ئۇلار ئىزدەپ يۈرۈپ بىر قازاق چارۋىچىنىڭ ئۆيىنى تاپتى. ئۆيگە سالام بېرىپ كىردى. ئۆيدىكى چال بىلەن كەمپىر ئۇلارنى كۆرۈپ قورقۇپ كەتتى. ئۇلار تۆرگە چىقىپ ئولتۇردى:

— ئاتاي، بىر كىشە چاي بېرگىن بولساڭىز؟ ئاشىقىپ كەتتۇق، — دېدى ھەسەن. چال بىلەن كەمپىر ئۇلارغا يېرىم تاۋا نېنى بىلەن چاي، سۈت بەردى. ئۇلار قورساقنى تويدۇرۇپ، رەھمەت ئېيتىپ، يولغا راۋان بولدى. غېنى ئۆيدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ ئۆي ئىگىسىگە تۇيدۇرماي قازان بېشىدا تۇرغان سەرەڭگىنى ئېلىۋالدى.

بۇ ئىككىسى كېچىسى مېڭىپ، كۈندۈزى نۆۋەتلىشىپ ئۇخلاپ، كەينىدىن قوغلاپ كېلىۋاتقان ئىزچىلاردىن ئۆزلىرىنى قاچۇرۇپ چىغىر يوللار، چۆل باياۋانلار بىلەن ماڭدى. بىر چاغلاردا بىر ئىدىرلىققا كېلىپ يېتىپ ئۇخلىدى. قورساقلىرى ئېچىپ ماڭغۇدەك ھالى قالمىدى. غېنى يىراقتا ئوتلاپ يۈرگەن قويلارنى ھەسەنگە كۆرسىتىپ:

— ھەي ھەسەن، داۋانغا ئۆرلەپ ئاۋۇ ئوتلاپ يۈرگەن قويلاردىن بىرىنى تۇتايلى، تېرىك تۇرغۇزۇپلا قۇيرۇقىدىن ئازراق كېسەيلى، كاۋاپ قىلايلى، ئاندىن قوينى قويۇۋېتىمىز.

— ئۇنداق قىلساق مالغا ئۇۋال بولمامدۇ؟

— بىزگە ئۇۋال بولمامدىكەن؟ ئۇنىڭغا قوي ئۆلۈپ قالمايدۇ. ئىگىسى كۆرۈپ بوغۇزلىۋېتىدۇ. ئەگەر قوينى بوغۇزلىۋەتسەك ئازراق يېسەك قالغان گۆش ئېشىپ قالىدۇ. مال ئىگىسىگە ئۇۋال بولىدۇ، — دېدى غېنى.

ئۇلار ئەپلەپ يۇرۇپ، داۋانغا ئۆرلەپ بېرىپ، قىردا ئوتلاپ يۈرگەن قۇيرۇقى يۇغان قويدىن بىرنى تۇتۇپ، قۇيرۇقىدىن ئازراق كېسىۋېلىپ قويۇۋەتتى. قۇيرۇقى كېسىلگەن بىچارە قوي سەكرەپ يۈگۈرگىنىچە قوي توپىغا قاراپ مېڭىپ كەتتى. ئۇلار بىر ساينىڭ ئىچىگە كىرىپ تېۋىلغا، تېزەكلەرنى يىغىپ، ئوت يېقىپ، تېۋىلغىغا قۇيرۇقنى ئۆتكۈزۈپ چالا ـ بۇلىلا كاۋاپ قىلىپ قورسىقىنى ئەستەرلىدى. ئاندىن ئارام ئېلىپ يېتىپ قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن يەنە مېڭىپ كەتتى.

ئۇلار ئون بەش كۈن دېگەندە شىخوغا يېتىپ، يەنە باقىنىڭ ئۆيىگە چۈشتى.

ــ ھەي، غېنى مەن نېمە دېدىم، گېپىمگە كىرمىدىڭ، بولغان كۈنۈڭ مۇشۇ بولدىمۇ؟ ــ دېدى باقى ئۇلارنىڭ ئۈستاپ، ئېچىرقاپ قالغان بىچارە ھالىنى كۆرۈپ.

ــ ئاكا، تۇرمىگە كىرگىنىم بىلەن بىر قېرىندىشىمنى قۇتقۇزۇپ چىقتىم، ــ دەپ كۈلدى غېنى ھەسەننى كۆرسىتىپ. باقى بۇ ئىككىسىنى بىر ھەپتە يەر ئاستى ئۆيىدە بېقىپ ئەھۋالنى كۆزەتتى. ئاندىن باقى:

ــ ئەمدى مېڭىڭلار، سىرت جىمىپ قالغانىدەك قىلىدۇ، قوغلاپ كېلىۋاتقانلار بولسا، مېنى بالاغا قويىسىلەر ! ــ دەپ ئۇلارغا بىر قۇر كىيىم، قولىغا ئازراق پۇل، راسخوت بېرىپ يولغا سالدى. غېنى ماڭار چاغدا سورىدى:

ــ بۇ ئەتراپتا كىمنىڭ ياخشى ئېتى بار، باقىكا؟

ــ ئاۋۇ كۆرۈنۈپ تۇرغان تاغنىڭ باغرىدا، بىر موڭغۇلنىڭ ئۆيى بار، ياخشى ئاتلىرى بار، ــ دېدى باقى ئۇلارغا ئەھۋال تونۇشتۇرۇپ.

ــ رەھمەت ئاكا، ياخشىلىقىڭنى ئۇنتۇمايمەن، ئامان بولساق كۆرۈشەرمىز.

غېنى بىلەن ھەسەن يېرىم كېچىدە موڭغۇلنىڭ قورۇسىغا

كەلدى. قورۇنىڭ ئالدىغا كېلىشى بىلەن ئايىنچىدەك يوغان ئىككى قازاق ئىتى يۈگۈرۈپ قاۋاپ چىقتى. ئىتلارنىڭ كالىدىغا ئىككى قوينىڭ بېشىنى تاشلاپ بېرىۋېدى، ئىككى ئىت قوينىڭ بېشىنى چىشلەپ كېتىپ قالدى. غېنى ئېغىلنىڭ قاشىغا ئورناتقان يوغان دىڭگەكنى قۇچاقلاپ قومۇرۇشقا باشلىدى، بىر چاغدا دىڭگەكنى ئورنىدىن يۇلۇۋالدى. ئىتلارنىڭ قاۋىشى بىلەن ئويغىنىپ كەتكەن ئۆينىڭ ئىگىسى موڭغۇل ئادەم دېرىزىدىن ھەممىنى كۆرۈپ تۇردى. «دىڭگەكنى يۇلۇپ تاشلىغىنىغا قارىغاندا بۇ ئادەملەر بوش ئەمەسكەن.» دەپ ئىچكىرى ئۆيگە كىرىپ ئوۋ مىلتىقىنى ئېلىپ چىقتى. ئاڭغىچە غېنى بىلەن ھەسەن ئىككىسى ئىككى ئاتنى نوختىلاپ ئۇلگۈردى. غېنى ئاتنى ياۋىداقلا مىندى ـ دە، قاچتى. ئاڭغىچە موڭغۇل ئوۋ مىلتىقىنى دېرىزىگە قويۇپ، ئۇلارغا قارىتىپ ئوق ئاتتى، غېنىنىڭ يانپېشىدىن ئىسسىق بىر نېمە ئاققاندەك بولدى ـ يۇ، ھەش ـ پەش دېگۈچە قېچىپ، ئىككىسى قاراڭغۇ كېچە قوينىغا كىرىپ غايىب بولدى.

ئۇلار شۇ قاچقانچە تاغ يوللىرى ئارقىلىق جىڭغا كېلىپ، ئاچال يولى بىلەن ئىلىغا ئاشىدىغان بىر تاغنىڭ ئىچىدە سۇ بويىدا توختىدى.

ـــ ھەي ھەسەن، قارا ئاۋۇ گۈينىڭ ئاتقان ئوقى يانپىشىمنى يالاپ كېتىپتۇ. سەن بىردەم ئۇخلا، مەن كۆزەتچىلىك قىلاي، كەينىمىزدىن ئىزچىلار كېلىپ قالمىسۇن!

ـــ سەن ئۇخلا، مەن كۆزەتچىلىك قىلاي، ـــ دېدى ھەسەن. غېنىنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا ئىلىنىشى بىلەن قۇلاق تۇۋىدە ئاتنىڭ ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى، ئۇ ئويغىنىپ دېدى:

ـــ ھەي ھەسەن، ئاتنىڭ ماڭغان ئاياغ تىۋىشى كېلىۋاتىدىغۇ! ئاڭلىدىڭمۇ؟ ئىزچىلار كېلىپ قالمىسۇن!

ـــ نەدە ئاتنىڭ ئاياغ تىۋىشى بولسۇن! ئۇخلاۋەر، ساڭا

شۇنداق بىلىنمىۋاتقان ئوخشايدۇ، مەن بار، ئۇخلاۋەر ! — دېدى ھەسەن. غېنىنىڭ كۆزى يەنە ئۇيقۇغا كېتىشى بىلەن ئاتنىڭ ماڭغان ئاياغ ئاۋازى ئاڭلاندى. غېنى چۆچۈپ ئويغىنىپ:

— ھەي ھەسەن، ئوبدانراق قارىغىنا ! ئاتلىق يېقىنلاپلا قالدىغۇ !

— نەدىكى گەپنى دەيسەن، نەنىڭ ئاتلىقى؟ — دېدى ھەسەن. غېنى ئورنىدىن تۇرۇپ قارىدى. سۇنى ياقىلاپ كېلىۋاتقان ئاپپاق ساقاللىق بوۋاينى كۆرۈپ:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم بوۋا ! — دېدى.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، بالام. يول نەگە؟

— ئىلىغا ماڭغان. مۇنۇ سۇنىڭ قەيەردە كېچىكى بارکىن؟

— ئازراق ئۆرلەپ ماڭساڭلار، سۇدىن ئۆتىدىغان كېچىك بار. شۇ يەردىن ئۆتسەڭلار، ئىلىغا كىرىپ كېتىسىلەر.

— ھەي قېينام، كىمگە گەپ قىلىۋاتىسەن؟

— كۆرمىدىڭمۇ؟

— نېمىنى كۆرىدۇ؟

— ئەمىسە ئېغىزىڭنى يۇم، بولدى ماڭايلى ! — دېدى غېنى ھەسەنگە. غېنى ئارقىسىغا قايرىلىپ قارىدى. بىراق، بايىقى بوۋاينىڭ سايىسى كۆزدىن غايىب بولغانىدى. غېنى شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ كىم ئەقىللىك قىلىپ بايىقى بوۋاي بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشمىگىنىگە پۇشايمان قىلدى.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئاچال يولى ئارقىلىق جىڭدىن ئىلىغا تۇز توشۇيدىغان ئېشەكچىلەر بىلەن ئىلىغا ساق ـ سالامەت قايتىپ كېلىۋالدى.

مانا، غېنى بۈگۈن ئاغىنىسى ھەسەننى ئۆز يۇرتىغا يولغا سېلىپ قويۇپ، ئۆزىنى بىرنەچچە كۈن دالدىغا ئېلىش ئۈچۈن سۇپتايغا كەلگەنىدى.

غېنى مەھمۇدنىڭ ئۆيىدە بىر ھەپتە مېھمان بولۇپ، ئوبدان

ئارام ئېلىپ، بىر كېچىسى ئېتىنى ئېگەرلەپ بازار ئارقىلىق توقايغا بېرىپ، ئاندىن قاش دەريادىن ئۆتۈپ، قاش يېزىسىنىڭ يېنىدىكى ئېرەنلىككە كىرىپ كەتتى.

33

1944 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا، ئۇلاستايدىكى ئاققىساڭنىڭ ئاراچ تەكچىسىدە فاتىخ، ئەكبەر، ئوسمان، سېيىت، ناۋان قاتارلىقلار كىچىك بىر يىغىن ئاچتى. بۇ چاغدا سوۋېت يېرىدىن سېتىۋالغان ئوچىنچى قېتىملىق قوراللار يېتىپ كەلگەنىدى. يىغىندا فاتىخ:

ــ ھازىر ئۇرۇمچى تۇرمىسىدىن قېچىپ چىققان غېنى قاش يېزىسىدا يوشۇرۇنۇپ يۈرمەكتە. گومىنداڭ دائىرىلىرى ئۇنى تۇتۇش ئۈچۈن نۇرغۇن ساقچىنى ئىشقا سالدى. ئۇ باتۇر، قارام قورقۇمىسىز. ئۇنى سېپىمىزگە قوشۇشمىز كېرەك، ئۇ سېپىمىزگە كەلسە، قوشۇنىمىزغا بىر يولۋاس قوشۇلغاندەك، ئاجايىپ بىر ياخشى ئىش بولىدۇ. بىزگە غېنىدەك باتۇرلار كېرەك. ئۇ شۇنچە قاتتىق ئۇرۇمچى تۇرمىسىدىن قېچىپ قاتمۇ ـ قات مۇھاسىرە، توسۇقلاردىن ئۆتۈپ، دۇشمەننى سارىسىمىگە سالدى، ئۇ زامانىمىزنىڭ سادىر پالۋانى!

ــ غېنى كەم تېپىلمىدىغان باتۇر، ئۇنىڭ ئالدىغا ئادەم ئەۋەتەيلى!

ــ ئەمىسە، كىمنى ئەۋەتسەك بولار؟ ــ دېدى فاتىخ ئولتۇرغانلارغا سەپسېلىپ قاراپ.

ــ مېنىڭچە، ــ دېدى ئەكبەر كالتە بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ، ــ ئىنىم ناۋان بارسۇن، ئۇ غېنىنى تونۇيدۇ. ئۇنىڭغا قەسەننى قوشۇپ بېرەيلى، سۇپتايغا بېرىپ مەھمۇد بىلەن بىللە بارسۇن! غېنىنىڭ ئالدىغا قوش ئات ئېلىپ بارايلى.

ـــ ناۋان، سەن بوگۈن كەچتىلا سۈپتايغا بار، ئاندىن قاشقا بېرىپ غېنىنى تېپىپ ئېلىپ كېلىڭلار ! ـــ دېدى فاتىخ ناۋانغا ئىش تاپىلاپ.

ـــ بولىدۇ. مەن چوقۇم غېنى باتۇرنى ئېلىپ كېلىمەن، ئۇ بۈركۈتنىڭ ئۇۋىسى ئۇلاستاي، ـــ دېدى ناۋان.

كېچە، ئابرال ئۇستىدە پارلىغان ئاي كۈمۈشتەك ئاپپاق نۇرلىرىنى بۇ گۆھەر زېمىنغا سېخىيلىق بىلەن چاچماقتا. يۇلتۇزلار ئۆزئارا كۆز قىسىشىپ پىچىرلاشماقتا. كۆكقامىر تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدە يانپاشلاپ ياتقان چەكسىز كەتكەن ساي ـ جىرا، ئېدىرلىق گويا بۇ يەردە ھېچ ئىش بولمىغاندەك جىمجىت ۋە تىنچ ئۇيقۇدا. ئىيۇل ئايلىرىنىڭ ئارامبەخش، سالقىن تاغ شامىلى بۇ تۈپراقنىڭ ئوت ـ چۆپ، گۈل ـ گىياھلىرىنى مېھرى بىلەن سىيلاپ سۆيمەكتە. ئانچە يىراق بولمىغان يەردە بىر خىل رېتمدا ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان قاش دەرياسى بۇزغۇن چاچرىتىپ، توقايلىقلارنى ياشارتىپ، سۆيۈپ ئېقىپ ئابرال تېغىنىڭ قوينىغا كىرىپ، تېخىمۇ شاۋقۇنلۇق، جۇشقۇن ئاقماقتا.

كۆكقامىر تېغىنى ياقىلاپ، ئۇچقۇر ئاتلارغا مىنگەن ناۋان بىلەن قەسەن ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ سۈپتاي تەرەپكە قاراپ كەلمەكتە. ئۇلار ئاقچىغ، جالىنقول، جارتوغان، تۇپچىنلەرنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، يېرىم كېچىلەر بىلەن سۈپتايغا كېلىپ، مەھمۇدنىڭ ئىشكى ئالدىدا ئاتلىرىنى توختاتتى. قەسەنگە مەھمۇدنىڭ قورۇسى بەكلا تونۇش ئىدى. قەسەن ئات ئۇستىدە تۇرۇپ:

ـــ ھەي مەھمۇد، ئۆيگە قونىاق كەلدى ! ـــ دەپ ئۇنلۇك ۋارقىرىدى. قەسەننىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان مەھمۇدنىڭ ئىتلىرى ناۋان بىلەن قەسەننى ئاتتىن چۈشۈرۈپ يەۋېتىدىغان ھەيۋە بىلەن ئېتىلىپ چىقتى. ئاتلارنىڭ قۇيرۇقىنى تالىدى، ئاتلار خارتىلداپ

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتاپلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

كەينىچىلەپ تېپىپ ئىتىلارنى يېقىن كەلتۈرمىدى. بىر چاغدا پەشمەت چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ چىققان مەھمۇد:

— قايسۇڭلارۇي، بۇ كېچىدە كەلگەن؟ — دېدى.

— دوستۇڭ، قەسەنغوي ! — دېدى قەسەن مەھمۇدقا تونۇشلۇق بېرىپ.

— ۋوي قەسەنمۇ سەن، مۇنۇ ئەنسىز جاھاندا كىمكىن دەپتىمەن، قېنى ئاتتىن چۈشۈڭلار ! ئۆيگە كىرىڭلار،... چىق... — دېدى مەھمۇد تولا قاۋاپ قۇلقىنى يەپ كېتىۋاتقان ئىتلىرىغا ۋارقىراپ. ئىتلار مەھمۇدنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، قۇيرۇقلىرىنى شىپاڭشىتىپ جىمىپ قالدى.

— بولدى، ئالدىرايمىز، مۇھىم ۋەزىپە بىلەن ماڭدۇق، — دېدى ناۋان مەھمۇدقا كېلىش مەقسىتىنى ئېيتىپ.

— شۇنداقتىمۇ، يەڭگەڭنىڭ چېيىنى ئىچىپ مېڭىڭلار !

— يەنە بىر نۆۋەت ئىچەرمىز، بىزنى قاشقا باشلاپ بارساڭ ! — دېدى ناۋان.

— نېمىگە باشلاپ بارىمەن؟

— قېينىنىڭ يېنىغا، بىز ئۇنىڭ ئالدىغا ماڭدۇق، — دېدى ناۋان قازاقچە، ئۇيغۇرچە ئارىلاشتۇرۇپ.

— بولىدۇ باشلاپ باراي، ئۇ يېقىندىلا مېنىڭ ئۆيۈمدىن كەتكەن.

— ئۇنداق بولسا، ئېتىڭنى مىنىپ چىق ! بىز بالدۇرراق ماڭايلى ! ۋاقىت قىس ! — دېدى ناۋان مەھمۇدقا. مەھمۇد هويلىسىغا كىرىپ كېتىپ، بىر هازادىن كېيىن ئېتىغا مىنىپ چىقتى.

بۇ ئۇچەيلەن غېنىغا ئېلىپ ماڭغان قوش ئاتنى يېتىلەپ، سۇپتايدىن چىقتى ـ دە، مازارنى ئەگىپ مېڭىپ قاش دەرياسىدىن ئۆتۈپ، كۇن بىلەن تەڭ قاش يېزىسىغا بېرىپ غېنىنىڭ دېرىكىنى قىلدى. سۇرۇشتە قىلىش ئارقىلىق غېنىنىڭ تۇرار

جايىنى تاپتى. غېنى ئۇرۇمچى تۇرمىسىدىن قېچىپ كەلگەندىن كېيىن، سىرتقا ئوچۇق ـ ئاشكارا چىقمىدى. ھەممىلا يەردە ئۇنى تۇتۇش بۇيرۇقى چىقىرىلغانىدى. شۇڭا، ئاقيول دېگەن ئادەم قاش دەريا بويىدىكى قەدىمىي ئېرەنلىك ئىچىگە لەمپە ياساپ شۇ توقايلىق ئىچىدە ئۇنى مەخپىي بېقىۋاتاتتى. چۈنكى، جىڭدىن موڭغۇلنىڭ ئاتلىرىنى ئوغرىلاپ ئېلىپ قاچقاندا يانپىشى ئوۋ مىلتىقىنىڭ ئوقىدا ئازراق يارىلانغانىدى. غېنى شۇ توقايلىق ئىچىدە يوشۇرۇنغان ھالدا يارىسىنى داۋالىتىپ ياتاتتى.

غېنى تاڭ سەھەردە چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى، ئۇنى قارا باسقاندەك بولدى. كۆكسىنى ئېغىر بىر نەرسە باسقاندەك قىلدى. غېنى كۆزىنى ئىچىپ مەيدىسىدە بىلەكتەك يوغان بىر چار يىلاننىڭ تۇگۇلۇپ ياتقىنىنى كۆردى، ئۇنىڭ تېنى بىرئاز شۇركەندى. يىلان غېنىنىڭ ئىسسىق كۆكسىدە بەخىرامان ياتاتتى. غېنى يىلاننى كۆرۈپ، كۆزىنى قىيا ئېچىپ جىم يېتىۋالدى. مىدىرلاپلا كەتسە يىلاننىڭ چېقىۋېلىش ئېھتىماللىقى بار ئىدى. چار يىلان بىرئازدىن كېيىن ئاستا مىدىرلاپ بېشىنى كۆتۈرۈپ غېنىنىڭ كۆكسىدىن سىيرىلىپ تۆۋەنگە چۈشۈشكە باشلىدى. غېنى:

ـــ ئۇھ ! ـــ دەپ ئېغىر بىر تىنىق ئالدى. غېنى يىلاننىڭ پەسكە چۈشكەنلىكىنى كۆرۈپ چاتقاللار ئىچىگە قاراپ ماڭدى، ئۇ يوغان بىر توقماقنى ئالدى ـ دە، يىلاننىڭ بېشىغا بىرنى ئۇردى. يىلان تولغىنىپ، تۇگۇلۇپ تۇرۇپ قالدى. غېنى توقماق بىلەن بىر قانچىنى ئۇرۇپ، ئاندىن پۇتى بىلەن يىلاننىڭ بېشىنى دەسسەپ مىجۇۋەتتى. غېنى بۇ ئىشقا ھەيران بولۇپ:

ـــ ئاجايىپ ئىش ـ ھە ! پاھ، نېمىدېگەن يوغان يىلان !؟ ھېلىمۇ چاقماپتۇ، بولمىسا، ئۆلتۇرۇپلا قويىاتتىكەن ـ دە ! خۇدا ساقلاپتۇ، ـــ دەپ تۇرۇشىغا ئاقيول دېگەن ئادەم ناۋان، قەسەن، مەھمۇدلارنى باشلاپ غېنىنىڭ تۇرالغۇسىغا يېتىپ كەلدى.

غەنىنىڭ تۇرۇۋاتقان يېرى قاش يېزىسىنىڭ غەربىدىكى ئېگىزلىك بولۇپ، دەريانىڭ بويى ئىدى. بۇ يەرگە قويۇق ياتقاللىق قوموشلۇق بىلەن قاپلانغان توقايلىقلار ئارىسىدىكى چىغىر يولمۇ ئارقىلىق كەلگىلى بولاتتى. ئاقيول دېگەن ئادەم ئۇنىڭغا ھەر كۈنى گۆش، نان توشۇپ بېرىپ بېقىۋاتاتتى. غەنى يىراقتىن كېلىۋاتقان ئادەملەرنى كۆرۈپ ئاقيولنى تونۇغاندىن كېيىن ئاسمىغا چىقىپ يېنىچە ياتتى.

— ھە نېمە گەپ، ئاقيولكا؟ — دېدى يېقىنلاپ كېلىپ قالغان ئاقيول دېگەن ئادەمگە. ئارقىدىن مەھمۇد، قەسەن، ناۋانلارنى كۆرۈپ:

— ھوي مەھمۇد بۇرادەر، قەسەن، ناۋان باۋرىم، قانداق ئەھۋالىڭلار؟ سىلەرنى قانداق شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى؟ — دېدى غەنى بۇم ئاۋاز بىلەن. ئۇلار بىلەن بىرمۇ - بىر قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. چۈنكى، بۇلار يامان كۈنلەردە بىللە بولغان، بېشىغا كۈن چۈشكەندە ياردەم قىلىشقان دوستلار ئىدى. ئۇلار ئامانلىق سوراشقاندىن كېيىن، مەھمۇد، ناۋان بىلەن ئۆزىنىڭ بۇ يەرگە كېلىش مەقسىتىنى ئېيتتى:

— بىز ئىنقىلاب ئاچماقچى، ھازىر ئۇلاستاي تاغلىرىغا نۇرغۇن پارتىزانلار توپلاندى. فاتىخ بىلەن ئەكبەر بىزنى قوش ئات بىلەن سېنى ئېلىپ كېلىشكە ئەۋەتتى. ئۇلار سېنىڭ چاققانراق ئۇلاستايغا كېلىشىڭنى كۈتۈۋاتىدۇ. سەن بىر شىر يۈرەك ئەزىمەت، سەن توپىمىزغا قوشۇلساڭ بىزگە يولۋاسقا قانات پۈتۈلگەندەك بولىدۇ.

— مەن بىر ئوغرى تۇرسام قولۇمدىن نېمە كېلىدۇ، ئات ئوغرىلاش، خوتۇن ئەپقېچىشتىن باشقىسى كەلمەيدۇ. ئۇۋ مىلتىقى ئېتىشتىن باشقىنى بىلمىسەم يا ! — دەپ كۈلدى غەنى.

— بىز سۇۋېت يېرىدىن نۇرغۇن قورال - ياراغ ئېلىپ

كەلدۇق. ھازىر يەنە ئالغىلى كەتتى. بىر ئاتقا بىر مىلتىق، ئوقلىرى بىلەن سېتىۋالدۇق، — دېدى ناۋان ئەھۋال تونۇشتۇرۇپ.

— فاتىخ دېگىنىڭ كىم؟

— فاتىخ ھازىر بىزنىڭ توپ باشلىقىمىز. ئۇنى ھۆكۈمەت تۇتماقچى بولغاندا سوۋېت يېرىگە قېچىپ كەتكەن، شۇ ياقتا بىر تۇركۈم ئادەملەر بىلەن ھەربىي مەشىق قىلىپ، يېقىندا قايتىپ كەلدى. سوۋېت يېرى بىلەن ئالاقە باغلىدى.

— بىزمۇ بۇ ئىنقىلابقا قوشۇلدۇق. سۇپتاي خەلقىگە ئىنقىلابنى تەشۋىق قىلىۋاتىمىز. ئون نەچچە يىل ئىلگىرى تاغقا تىقىپ قويغان مىلتىقنى ئېلىپ كەلدۇق. ھازىر مەھمۇد سۇپتاي ۋە مازار ياشلىرىغا تەشۋىق قىلىۋاتىدۇ، — دېدى قەسەن.

— بۇ يەردە مۆكۈنۈپ، قېچىپ يۈرەمسەن، بىز بىلەن ئىنقىلابقا قوشۇل. ئەكبەر ئاكام سېنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتۈۋاتىدۇ. ئەسلىدە ئۆزى يېنىڭغا كەلمەكچىدى، ئالدىراش بولۇپ، ئورنىغا مېنى ئەۋەتتى، بىزنىڭ توپقا قوشۇل ! — دېدى ناۋان.

يېقىنلا يەردە قاش دەرياسى شارقىراپ ئاقماقتا، غېنى يوغان، پۇلتىيىپ چىققان كۆزلىرى بىلەن يىراقلارغا نەزەر تاشلىدى، ئابرال تېغىغا قاردى، ئابرال تېغىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى ئۆزنگە تەقەززا بولۇپ كۈتۈۋاتقان بۇرادەرلىرىنى كۆرگەندەك بولدى. ئۇلار ئۇنى چاقىرماقتا، ئۇ تاغ يۈرەك باتۇرلارنىڭ ئاۋازىنى، ھۇررا سىنى ئاۋۇ شارقىراپ ئېقىۋاتقان قاش دەرياسىدىن ئاڭلىغاندەك بولدى...

— مېنى دەپ شۇنچە يەردىن كەپسىلەر، يۈزۈڭلارنى قىلمىسام بولماس، بارسام باراي، ھۇ ئاناڭنى... نېمە كۆرمەكەن باش بۇ، يامىنى كەلسە، ماڭا يەنە شۇ تۇرمىدۇ، كۆرمىگەن يەرلەر ئەمەسقۇ ! بۇ يەردە ياتساممۇ بەربىر ئوخشاش مېنى تۇتىدۇ. توشقاندەك قورقۇپ

ئون يىل ياشىغاندىن يولۇاستەك بىر كۈن يالغا دەپتىكەنغۇ، بۇ يەرگە تەقلىپ يېتىپ ئىچىمۇ سىقىلىپ كەتتى. بارسام، بارماي. خوتۇن، بالىۋاقامنى ئاۋۇالى خۇداغا، ئاندىن قالساڭ كۆيۈمە تاپشۇردۇم، ئاناڭنى... خوتۇن دېگەن يولدا، بالا دېگەن بەلدە!... — دەپ كۈلدى غېنى. ئاندىن ئۇ ئاقيولغا قاراپ دېدى، — ئاقيولكا، ساڭا كۆپ رەھمەت! ئاۋارە قىلدىم، ياخشىلىقىڭنى ئۇنتۇپ قالمايمەن. يۇر ماڭايلى! ئۇ بىر نېمىلەرگە ئۆزۈمنى بىر كۆرسىتىپ قويماي! — غېنى مۇشتىنى تۇگدى، ئۇنىڭ كاللىسىغا تۇرمىلەردە كۆرگەن ئازابلىق كۈنلىرى كەلدى بولغاي، قوشۇمسى تۇرۇلگەندى.

— جارايدۇ، باتۇرۇم! سەن ئاتلىنىپ قولغا قورال ئېلىپ چىقساڭ، نۇرغۇن ئادەم ساڭا ئەگىشىدۇ، بۇ تاپانچىنى فاتىح بىلەن ئەكېلىر ئاكام ساڭا سوۋغا قىلدى، قوبۇل قىل باتۇر! — دېدى ناۋاۇ قويىنىدىن بىر تاپانچىنى چىقىرىپ ئۇنىڭغا بېرىپ.

— بۇ نېمەڭنى قانداق ئاتىدۇ ۋوي، سەن بىلەمسەنۇي، مەھمۇد؟

— ياق، مەن ئوۋ مىلتىقى بىلەن بەش ئاتار مىلتىقنى ئېتىشنىلا بىلىمەن، بۇ نەرسىنى ئىشلىتىپ باقمىدىم.

— يۇر ئاقيولكا، مېنىڭ كۈزلۈكۈمگە بارايلى، بىر مال سويۇپ بۇ باتۇرلارنى مېھمان قىلايلى! شۇنچە يەردىن مېنى چوڭ بىلىپ كەپتۇ. بۇلارنى قۇرۇق يولغا سالسام بولماس، — دېدى غېنى باتۇر تاپانچىنى قولىغا ئېلىپ.

— بۇ نەرسەڭنى قانداق ئاتىدۇ، ناۋان؟ ھېلىقى مېنى تۇتۇپ بەرگەن گۇيىنىڭ بالىلىرىنىڭ ئانىسىنى كۆزنگە كۆرسىتىمەن! — دېدى غېنى ئۆزىنى سېتىۋەتكەن، تۇرمىگە سولاتقان داۋۇر بىلەن ھاشىم توكۇرنى يادىغا ئېلىپ، تىللاپ.

— بولىدۇ. بىللە قوزغىلىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئورتاق دۇشمىنىنى يوقىتىمىز.

ـــ ئاۋۋال بۇ نەرسەڭدە داۋۇر بىلەن ھاشىم توكۇرنى ئاتىمەن.

ـــ بىز ئاتىدىغان ئادەملەر كۆپ، ـــ دېدى مەھمۇد ئېغىر بىر تىنىپ، چوڭ بىر ئۇھ تارتىپ قويدى. ئۇنىڭ قەلبىدە يېنىۋاتقان ئارمان ئوتلىرى بارغانسېرى لاۋۇلدىماقتا ئىدى.

ئۇلار غېنى باتۇرنىڭ كۇزلىكىدە بىر پاقلاننى سويۇپ يەپ قورساقنى راسا تويدۇردى. غېنى باتۇر ئېغىلدىكى جىڭدىن ئوغرىلاپ كەلگەن ئېسىل ئاتنى ئېگەرلىدى ۋە:

ـــ ئاقيولكا بۇ يەردىكى ئىشلار ساڭا قالدى. مەنمۇ پات ـ پات كېلىپ تۇرىمەن، خۇداغا ئامانەت، مەن ماڭدىم. بىزگە بىر دۇئا بەر ! ـــ دېدى.

ئېگىز بوي، چاچلىرىنى ئاقلار ئارىلىغان، يۇزلىرىگە قورۇق چۈشۈپ قارىيىپ كەتكەن ئاقيول كۆزىگە ئىسسىق ياش ئېلىپ تۇرۇپ دۇئاغا قول كۆتۇردى. ئۇنىڭ كۆزىدىن سىرغىپ چىققان ئىككى تامچە ياش مەڭزىنى بويلاپ ئاقماقتا ئىدى. ئۇ چىن ئىخلاسى بىلەن ئۇزۇن دۇئا قىلىپ ئاقيول تىلىدى:

ـــ خەير، ئاللا يار بولسۇن ! نۇسرەت قازانغايسىلەر، ئىشىڭلار ئوڭۇشلۇق بولغاي ! ـــ ئاقيولنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى تىترەپ يۇرىكىدىن چىقتى. غېنى باتۇر بىلەن ماڭغانلارنىڭمۇ كۆڭۈللىرى بىرئاز يېرىم بولدى. غېنى:

ـــ بولدى ئاقيولكا، كۆڭلۇڭنى بۇزما ! مەن ئۆلۈمگە كېتىپ بارمىدىم. ئامان بولساق يەنە كۆرۈشەرمىز، ـــ دېدى. ئۇلار كۈن ئولتۇرۇش بىلەن ئاتلىرىغا قامچا سالدى. ئاتلار قانات چىقارغاندەك شەرقە قاراپ ئۇچماقتا، ئۇلار كۆكتە پەرۋاز قىلىۋاتقان بىر توپ بۇركۇتلەرگە ئوخشاپ قالغانىدى. ئۇلار ئارىسىدا غايەت زور بىر سۇمۇرغ قاناتلىرىنى كەڭ كېرىپ پەرۋاز قىلماقتا ! ئابرال تاغلىرىدىن ھالقىپ ئۇلاستاي تاغلىرىغا قاراپ قاناتلىرىنى سوزمەكتە ! كۆكقامىر تاغلىرى ئۇلارنى باغرىغا

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

چاقىرماقتا!...

— ھەي ناۋان، — دېدى غەيرەت يولۋاسقا قاراپ كېتىۋېتىپ، — بىز ئۇ يەرگە قورۇق قول بارمىزمۇ؟

— ئەمىسە قانداق قىلىمىز؟

— بايام سەن ئاتقا قورال ئالماشتۇرىمىز دېگەنتىڭغۇ؟!

— شۇنداق.

— ئەمدى، مېنىڭ ئوغرىلىق ھۈنىرىمنىڭ ئەسقاتىدىغان ۋاقتى كەلگەندەك قىلىدۇ. بىز مۇنۇ ئابرانىڭ كۈنگەيى، بەشدۆڭ تەرىپى بىلەن ماڭايلى، ئاڭلىسام، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى باجغا خەلقتىن نۇرغۇن ئات يىغىپتۇدەك، ئەسكەرلەرگە بېرىدىغان ئوخشايدۇ. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، ئاتلارنى دوستەي زەڭگىنىڭ قورۇسىغا يىغىپتۇ. كېچىدە ئوغرىلاپ باسىلگەن داۋىنى بىلەن ئۇلاستايغا بېرىۋالىمىز. ئۇ ئاتلار خەلقنىڭ، ئۇ گۈيلارنىڭ ئانىسىنىڭ ھەققى يوق، ئاناڭنى...

— شۇنداق قىلايلى! نۇرغۇن ئات ئاپارساق قالتىس ئىش بولىدۇ. بىر ئات دېگەن بىر مىلتىق، بىر مىلتىق كۆپەيسە نۇرغۇن دۈشمەننى يەر چىشلەتكىلى بولىدۇ.

— ئاتلارغا قاراۋاتقان ئەسكەرلەر باردۇ؟

— ئاۋۋال بېرىپ كۆزىتىپ باقارمىز.

— ئالدى بىلەن يولۇچى بولۇپ بېرىمىز كېرىپ ئەھۋال ئۇقايلى.

— بولىدۇ، — ئۇلار شۇنداق مەسلىھەت قىلىشىپ، دوستەي زەڭگىنىڭ ئۆيىنىڭ ئەتراپىغا بېرىپ يوشۇرۇندى. ناۋان يېقىن بېرىپ كۆزىتىپ باقتى، ئىشىك ئالدىدا ئۈچ ئېگەرلىك ئات باغلاقلىق تۇراتتى. ئۆي ئىچى جىمجىت بولۇپ ئادەملەر غەرق ئۇيقۇغا كەتكەنىدى.

ناۋان قايتىپ بېرىپ غەيرەتكە خەۋەر قىلدى.

— ناۋان، بىز ئاتلارنى قورۇدىن چىقىرايلى، سەن مىلتىق

بىلەن كۆزەتتە تۇر ! ئەسكەرلەر تۇيۇپ قالغۇدەك بولسا ئات، ئىنقىلابنىڭ بىرىنچى پاي ئوقىنى بىز ئاتايلى !ــ دەپ كۇلدى غېنى. ئۇلار ئۇچۇن ئات ئوغرىلاش ئانچە قىيىنمۇ ئەمەس ئىدى. ناۋان بىر تامنىڭ كەينىدە ئۆزىنى كۆزىتىپ تۇردى. غېنى، مەھمۇد قاتارلىقلار كېلىپ ئالدى بىلەن باغلاقلىق تۇرغان ئېگەرلىك ئاتلارنى ئالدى، ئاندىن قاشانىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ قىرىقتەك ئاتنى ھەيدەپ چىقىپ كەتتى. ئاتلارنىڭ دۇپۇرلىگەن ئاۋازىدىن، ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرىدىن ئويغىنىپ قالغان بىرى ئىشىكنى ئېچىپ تالاغا چىقىشىغا «گۇم» قىلغان ئوق ئاۋازى ياڭرىدى، تالاغا چىققان ئەسكەر ئۆينىڭ ئىچىگە يېنىپ كىرىپ كېتىپ قايتا چىقمىدى. ناۋان خېلى ئۇزاق كۆزەتتى. ئەسكەرلەر ئۆينىڭ ئىچىدە قورقۇشۇپ، ئالاقزەدە بولۇپ كەتتى بولغاي، قايتا بىرەرى تالاغا چىقمىدى. ناۋان ئىشىككە قاراپ بىرەر ساەتچە ياتقاندىن كېيىن، ئىشىككە قارىتىپ يەنە بىر پاي ئوقنى «پاڭ» قىلىپ ئېتىۋېتىپ، ئۇچقۇر ئېتىنى مىنىپ غېنىلار كەتكەن تەرەپكە قاراپ كەينىدىن قۇيۇندەك چېپىپ كەتتى.

غېنى بىلەن مەھمۇدلار ئاتلارنى ھەيدەپ باسئىلگەن داۋىنىغا ئاز قالغاندا ناۋان ئارقىدىن قوغلاپ يەتتى.

ــ كەلدىڭمۇ؟ كەينىمىزدىن قوۋچى يوقتۇ؟

ــ يوق، ماڭار چاغدا يەنە بىر پاي ئوق ئېتىپ ئۇلارنى ئۆيدىن چىقالماس قىلىۋەتتىم، تاڭ ئاتقۇچە تالاغا چىقالمايدۇ، ئۆيگە سىيىپ، چىچىپ ياتىدۇ، ــ دەپ كۇلدى ناۋان.

ــ ئەمدى ئۇ بىچارىلەر باشلىقلىرىدىن غۇنجىن ئازابىنى كۆرىدىغان بولدى ــ دە، خەپ گۇيلارنىڭ مىلتىقلىرىنى ئالالمىدۇق ــ دە !

ــ مانا، مۇشۇ قىرىق ئاتنىڭ ئۆزى قورال، سوۋېت يېرىگە بىر ئاپىرىپ كەلسەك، قورال دېگەن گەپ. قالغان قوراللارنى مۇشۇ قوراللار ئارقىلىق تارتىۋالىمىز، ــ دېدى ناۋان.

— مېنىڭ ئۆمرۈمده تۇنجى قېتىم ئوغرىلىق قىلىشىم، ئەمدى رەسمىي ئوغرى دەپ ئاتالدىم ـ ده ! ـ دەپ كۈلدى مەھمۇد.

— ئوغرىلىقنىمۇ يۇرىكى بار ئادەملەر قىلىدۇ. ئۆيىدە خوتۇنىنىڭ قوينىدىن چىقالمايدىغان گۈيلار نېمە قىلالايدۇ دەيسەن؟ — دېدى غېنى ئاغزىنى بۇزۇپ. ئۇلار كۈلكە ـ چاقچاق بىلەن باسئىلگەن داۋىنىنىڭ ئىچىدىكى سايغا كىرىپ كەتتى.

ئەتىسى قاش تەرەپتە بىرلىرى: «ۋاي، ئاخشام بىر توپ قوراللىق ئوغرىلار كېلىپ دوستەي زەڭگىنىڭ قورۇسىدىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنىڭ ئاتلىرىنى ئوغرىلاپ كېتىپتۇ.» دېسە، يەنە بىرلىرى: «ھەي، يامان قىپتۇ ـ ده، ھۆكۈمەت بىلەن تەڭ بولالمايدۇ، يامان ئېتىشىپ قويۇپتۇ، ئەمدى ھۆكۈمەت ئۇلارنى بوش قويمايدۇ.» ، «... ھوي، ئەمدى ئوغرىلار قوراللىق مال ئوغرىلايدىغان بوپتىمۇ نېمە؟» دېگەندەك ئەپقاچتى گەپلەر تارقالدى. بىراق، بۇ ئىشلار بىرقانچە كۈن داۋاڭ بولۇپلا ئۆزلۈكىدىن جىمىپ قالدى. ئەسكەرلەرنىڭ شۇنچە ئاتنى ئوغرىلىتىپ قويغانلىق ئىشى ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىغا ئېغىر كەلدىمۇ، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ جىمىپ كەتتى. ئۇلار دەردىنى ئۆزلىرى بىلدى ...

34

— يا جەمشىد ! ۋاي، ئاناڭنى !...

— ئەمدى سەن ئاتە !

— يا، پىر...

— چۇ چۈشتى، ئۇتتۇردۇڭ.

— سىيا، ئۇتتۇڭ...

— ...

سۆپتاي، مازاردىن بولۇپ بىرقانچە قىمارۋاز سۆپتايدىكى بەستلىك، قىسقا بۇرۇت قويغان ئاقموللىنىڭ ئۆيىدە ئوشۇق ئېتىپ قىمار ئوينىماقتا. ئۇلار غۇۋا چىراغ نۇرىدا ئۆيگە سېلىنغان كىگىزلەرنى قايرىۋېتىپ داق يەرگە ئوشۇق ئاتماقتا. ئون نەچچىسى بېشىنى بىر يەرگە قىلىۋالغاندى. قىمارۋازلار ئوشۇقنى ئېلىپ «يا» دەپ ئېتىپ مەيدىسىنى، تىزىنى ئۇرغاندا چىققان توپا ـ چاڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ ئۆي ئىچىگە لىق تولغاندى. ئۇلار توپا قوللىرى بىلەن يۈز ـ كۆزىنى سىيپاپ، قوللىرىغا تۈكۈرۈۋېرىپ، توپا ـ لاي دەستىدىن بىر ـ بىرىنىڭ چىرايلىرىنى تونۇغۇسىز ھالەتكە يەتكەندى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى پارقىرىشىپلا قالغانىدى. ئۇلار پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن تۆت ئوشۇققا تىكىلىشىپ قادالغاندى. مۇشۇ تاپتا ئۇلار بارلىق نەرسىسىنى، ھەتتا قورسىقىنىڭ ئاچقانلىقىنىمۇ ئۇنتۇغانىدى. قازاندا قاينىۋاتقان گۆشنىڭمۇ شورپىسى سوغۇلۇپ، گۆشلىرى ئۇستىخىنىدىن شىلىنىپ كەتكەن، ئۇنى يەيدىغانغا ۋاقىت يوق. ئوشۇقنى «ئەنە كېلە، مانا كېلە» دېگەن ۋەسۋەسە ۋە ئىشتىياق ئۇلارنى مۇشۇ كويغا سېلىپ قويغانىدى. ئۇلار دائىم تاڭ ـ تاڭلار ئاتقۇچە ئولتۇرغان يېرىدىن قوپماي قىمار ئويناپدۇ. پۇلى قالمىسا، مال ئوغرىلاپ ساتىدۇ. ئۇلار مۇشۇ يۇرتنىڭ قىمارۋازلىرى، ئوغرى، لۇكچەك ھەم نوچىلىرى. بۇگۈنكى بۇ سورۇنغا قاتناشقانلار ئىچىدە سۆپتايدىن ئاقموللا، غوجى، مايدىن، مىردىن، ئوسمان قاتارلىقلار بار ئىدى.

كېچىدە تۇيۇقسىز مەھمۇد بىلەن غىياسىدىنىڭ كىرىپ كېلىشى ئۇلارنى ھودۇقتۇرۇپ قويدى. ئۇلار ئوشۇقلىرىنى يىغىشتۇرۇپ، ئۆزلىرىنى تۇزەشتۈرۈپ، كىگىزلەرنى ئوڭلاپ ئارقىسىغا چېكىنىپ تامغا يۆلىنىپ ئولتۇردى. مەھمۇدنىڭ بۇ يۇرتتا خېلى يۈز ـ ئابرۇيى، ئىناۋىتى بار بولۇپ، يۇرتتىكى بارلىق ئادەم ئۇنىڭدىن تەپ تارتاتتى، ھۆرمەت قىلاتتى. «ۋاي،

ئەپەندىم» دەپ چوڭ بىلەتتى. مەھمۇدنىڭ بىرىنچى، كەسكىن، ئىشلارنى كۆڭۈل تىندۇرۇپ سالماقلىق بىلەن قىلىدىغان ئىجادىي بارلىق كىشىلەرگە ياقاتتى. مەھمۇدلار ئۆيگە كىرىپ، ئالدى بەرگەندىن كېيىن:

— ئويۇنۇڭلارنى بۇزۇپ قويدۇقمۇ؟ ئەپۇ قىلىڭلار، — دېدى مەھمۇد جىددىي ۋە كەسكىن تەلەپپۇزدا.

— ياقەي، بىزمۇ ئىچ پۇشۇقى قىلىپ ئولتۇرغان، مۇنۇ مازارلىق بۇرادەرلەر كېپ قاپتىكەن، — دېدى ئاقمۇللا سۆز قوشۇپ.

— بەلكىم خەۋىرىڭلار باردۇ، ئاڭلىغانسىلەر، «مىڭمارال، ئۇلاستايدا قوراللىق ئوغرىلار پەيدا بولۇپ قاپتۇ» دېگەن گەپلەرنى.

— ئاڭلىغان، ئۇلارنى ئۆيۈر - ئۆيۈر يىلقا ئوغرىلايدىكەن دېيىشىدۇ. ئۇلار ئوغرىلاركەنغۇ؟!

— يەنە كېلىپ ساپ بايلارنىڭ مالىرىنى ئوغرىلايدۇ دەيدىغۇ!

— دېگىنىڭلار توغرا، سۆزۈڭلارنىڭ ئاساسى بار. ھازىر ئۇلار ئەمەلدارلارنىڭ، بايلارنىڭ مالىرىنى ئېلىۋاتىدۇ. ئۇلار ئوغرىلىغان مالىرىغا سوۋېت يېرىدىن قورال ئەكىرمەكتە، ئىنقىلاب ئاچماقچى، زالىم ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرماقچى، خەلقنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرماقچى. ئۇلارنى ھازىر ھۆكۈمەت، ئەمەلدارلار «ئوغرى» لار دەپ تىللىماقتا. ئەمەلىيەتتە ئۇلار ھەق يولىنى تاللىغان بىر توپ باتۇر، ئەزىمەتلەر! ھازىر ھەر يەرلەردىن باتۇرلار ئۇلاستاي تاغلىرىغا يىغىلدى، قوللىرىغا قورال ئالدى. ئۇلار بىزنىڭ يېنىمىزدا، بېقىنىمىزدا ھەربىكەت قىلىۋاتىدۇ. بىز بۇ يەردە قىمار ئويناپ، ھېچنېمىدىن خەۋىرىمىز يوق ياتساق بولماس!

مەھمۇدنىڭ سۆزى ھەممىنى شۇك قىلدى. ئۇلار بىر - بىرىگە ھەيرانلىق ئىلكىدە بېقىشتى.

— ئۇلار بىزدەك قارا قورساق، دۆرەكلەرنى توپىغا قوشماس -

هه؟ !

ــ قوشىدۇ، ئۇلار دەل سىلەردەك دۆرەكىلەرگە موھتاج. ئۇلارمۇ سىلەردەك ئېزىلىشكە، زۇلۇم، خورلۇققا ئۇچرىغان، غۇرۇرلۇق، ۋىجدانلىق ئەزىمەتلەر !

ــ بىز ئۇلارغا نېمە قىلىپ بېرىمىز؟ مال ئوغرىلاپ بېرىمىزمۇ؟ ! ــ دېدى غوجى. ئولتۇرغانلار كۈلۈشۈپ كەتتى.

ــ مال ئوغرىلايسەن، قىمار ئويناپ، ئوشۇق ئېتىپ دۇشمەنلەردىن قورال ئوتۇپ بېرىسەن، ــ دېدى ئاقمۇللا. ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى قاقاھلىشىپ كۈلۈشتى.

ــ ئەمدى، مۇنۇ تۆت ئوشۇقنىڭ ۋاقتى كېتىپ، مۇنۇ ئوۋ مىلتىقىنىڭ ۋاقتى كەلدىمۇ نېمە؟ ــ دېدى ئاقموللا يەنە.

ــ شۇنداق، بىز قولىمىزغا قورال، تاياق ــ توقماق ئالساقمۇ ھېساب، يەم ــ خەشەك، ئوت ــ چۆپ توشۇپ بەرسەكمۇ ھېساب. باتۇرلار يېنىمىزدا ھەر مىللەت خەلقى ئۇچۇن، يۇرت ئۇچۇن جېنىنى قولىغا ئېلىپ ئات چاپتۇرۇپ يۇرسە، بىز قاراڭغۇ بۇلۇڭغا تىقىلىپ ياتساق بولماس.

ــ ئەمىسە بىز قانداق قىلىمىز؟ يول كۆرسەتكىن، ــ دېدى غوجى.

ــ بىز ھازىرچە مۇشۇ يەردە تۇرىمىز، فاتىخلار ھازىر سوۋېت يېرىدىن، كۆپرەك قورال كىرگۈزۈشنىڭ ئامالىنى قىلىۋاتىدۇ. بىز خەلق ئىچىگە تەشۋىقات ئېلىپ بارىمىز. ھازىر ھۆكۈمەت ئۇلارنى «ئالتە ئوغرى» دېيىشمەكتە. ئەمەلدارلارمۇ شۇنداق دەپ تىللاۋاتىدۇ. خەلقە ئۇلارنى ئوغرى دەپ تەشۋىق قىلماقتا. بىلمىگەن خەلق ئۇلارنى راستلا ئوغرى دەۋاتىدۇ. شۇڭا، خەلقە تەشۋىقاتنى ياخشى قىلىپ، ئادەم توپلايمىز، باتۇر ئەزىمەتلەرنى يېغىمىز. ھەر مىللەت خەلقىنى ئىنقىلاب قىلىشقا سەپەرۋەر قىلىمىز.

ــ بولىدۇ، سەن نېمە دېسەڭ بىز شۇ، بىز ئوقۇمىغان قارا

قورساق ئادەملەر، ــ دېدى ئوسمان قۇتبىدىن.

تام ئويۇقىغا قويۇلغان جىن چىراغ ئۆي ئىچىنى يورۇتماقتا. ئاقمۇللا بايا قىمار ئويناش ئۈچۈن قايتىۋىتىلغان ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا سېلىنغان بوز كىگىزنى قايتىدىن تۈزەشتۈرۈپ قويدى. پىلىلداپ يانغان جىن چىراغدىن چىققان قاڭسىق ئىس دىماقلارغا ئۇرۇلماقتا.

ــ قالتىس گەپ قىلدىڭ، مەھمۇد. بايا دېگەنلىرىڭ راست بولسا بىزنى شۇ تەرەپكە باشلا، بىزنىڭ بۇ ئىشىمىز قاملاشماپتۇ. ئۇ باتۇرلار بىز ئۈچۈن قورال تۈتۈپ، جېنىنى ئالىقىنىغا ئېلىپ يۈرسە، بىز بۇ يەردە توپىغا مىلىنىپ سېسىق ئوشۇقنى ئېتىپ بىر ـ بىرىمىز بىلەن قىمار ئويناپ تەييارتاپ بولۇپ يۈرسەك بولمايدۇ، ــ دېدى مەردىن. مەھمۇد ھەممىگە بىر قۇر قاراپ چىققاندىن كېيىن:

ــ يېقىندا ئەكىبەر، قەسەن، ئوسمان باتۇرلار بىزنىڭ ئۆيگە كېچىدە كېلىپ كەتتى. مەنمۇ ئۇلار بىلەن بىر كېچە سۆھبەتتە بولدۇم. ھازىر ئىنقىلاب تەييارلىقى پۈتۈپ قاپتۇ. ناۋادا باتۇر بىلەن مەن قوش ئات ئاپىرىپ قاشلىق غېنى باتۇرنى چاقىرىپ ئۇلاستايغا ئېلىپ باردۇق. پات يېقىندا ئىنقىلابنى باشلىماقچى. بىزمۇ ئۇلارغا ياردەم قىلايلى، ئۆتكەندە ھېلىقى گومىنداڭنىڭ باج يىغىش ئۈچۈن كەلگەن باج كادىرىنى ئۆلتۈرۈپ قېچىپ كەتكەن لۇڭ بىلەن قادىرلارمۇ ئۇلارغا قوشۇلۇپتۇ. فاتىخلار بىزنىڭ ئۆيگە كەلگەن كۈنى شۇنداق دېدى، ئۇ ئەزىمەتلەرمۇ ئۆز جايىنى تېپىپتۇ. ھازىر ئۇلار ئۇلاستايدا، پارتىزانلارنىڭ ئاساسلىق ئادەملىرىگە ئايلىنىپ، قالتىس مەرگەنلەردىن بولۇپ يېتىلىپتۇ.

ــ ۋاھ! ئۇ باتۇرلار ئاخىرى ماكانىنى تېپىپتۇ ـ دە، يارايدۇ!

ــ توغرا، ــ دېدى مەھمۇد، ــ بىزمۇ ئاشۇلار ئىچكەن قاش دەريا سىنىڭ سۈيىنى ئىچكەن، ئاشۇلار يېگەن ئاق بىنەم نېنىنى

يېگەن، مۇشۇ ساپ تاغ ھاۋاسىدىن نەپەسلىنىپ ئەر يەتكەنمىز. ئۇ ئەزىمەتلەر بۇركۈتتەك كۆكتە پەرۋاز قىلسۇن، بىز نېمىشقا توك قاغىدەك پوق چوقۇلاپ يۈرىمىز؟ !... نېمىشقا زالىملارنىڭ، قانخورلارنىڭ ئاياغ ـ ئاستى قىلىشىغا چىداپ ياتىمىز !... ـــ دېدى مەھمۇد سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ.

ـــ بىزنى ئۇلاستاي باتۇرلىرىنىڭ قېشىغا باشلاپ بار ! ئالدىغا بارايلى، قول بېرەيلى ! ئۇلارنى مەھكەم قۇچاقلايلى، قورال تۇتقان قوللىرىغا سۆيەيلى ! ـــ دېدى ئاقموللا.

ـــ بۇگۈن سىلەر قايتىپ تەييارلىق قىلىڭلار، مەن سىلەرنى پات يېقىندا ئاشۇ باتۇرلارنىڭ قېشىغا، ئۇلاستاي تاغلىرىغا باشلاپ بارايى ! ھە، راست، بۇ يەردە مازاردىن كەلگەن يىگىتلەرمۇ بارىكەن، بايامقى بولۇنغان گەپنىڭ ھەممىسىنى ئاڭلىدىڭلار، مازار، سۇپتاي خەلقى ئۇرۇق ـ تۇغقان، قېرىنداش خەلق. بۇ زۇلۇم پۈتۈن خەلقنىڭ بېشىغا چۈشۈۋاتىدۇ. سىلەرمۇ يۈرتقا بېرىپ ئۆز يېقىنىڭلارغا، ئىشەنچلىك ئادەملىرىڭلارغا ئىنقىلابنى تەشۋىق قىلىڭلار ! ئادەم توپلاڭلار، بىزمۇ پات ئارىدا مازارغا بارىمىز، ئېھتىيات قىلىڭلار، خائىن جىق !...

ـــ بولىدۇ ئەپەندىم. خاتىرجەم بولۇڭ، بارلىق گەپنى ئاڭلىدۇق، بىزمۇ ئوغۇل بالا، بىزمۇ تىنچ ياتمايمىز. تاغ بۇركۈتلەرگە بىر قانات بولىمىز.

ـــ ئەمىسە شۇنداق بولسۇن، بىز قايتايلى. بېلىڭلارنى مەھكەم باغلاڭلار ئەزىمەتلەر، ئېتىڭلارنى مىنىپ تەييار بولۇڭلار، مەن سىلەرنى پارتىزانلارنىڭ يېنىغا، تاغ يولۇاسلىرىنىڭ قېشىغا باشلاپ بارىمەن، ـــ دېدى مەھمۇد گەپنى كېسىپلا.

ـــ توختاڭلار، ـــ دېدى ئاقموللا، ـــ مۇنۇ قازاندىكى گۆشكە ۋابال بولدى، يەۋېتەيلى !

ـــ بولدى، ئۆزۈڭلار يەڭلار ! بىز غىياسىدىن ئىككىمىز قايتايلى.

www.uighurkitap.com

— ياق ئەپەندىم، ئورنۇڭلاردىن قوزغالماڭلار، تەڭ بەيمىز. ياخشى ئادەم تاماق ئۈستىگە دەپ، رىزقىڭلار چۈشۈپتۇ، تەڭ يېگەن تەنگە سىڭار ئەمەسمۇ. باياتىن ئۆزلىرىنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىدۇق، ئەمدى بىزنىڭمۇ گېپىمىزنىمۇ ئاڭلاڭ! — دېدى ئاقمۇللا چاقچاق قىلىپ. ئۇ ھەرقانداق ۋاقىتتا گەپ قىلسا ئاخىرىنى چاقچاق بىلەن چۈشۈرۈشكە ئادەتلەنگەنىدى. مەھمۇد غىياسىدىنغا قارىدى. غىياسىدىن:

— گەپتە تۈتۈلۈپ قالدۇق، تۆرگە مەرھەمەت! — دېدى.

ئۆي ئىچىدىكىلەر بىر قۇر تالا ـ تۈزگە چىقىپ كىرىپ قوللىرىنى قايتىدىن چايقىشىپ ئولتۇرۇشتى. ئاقمۇللا قازاندىكى گۆشنى ياغاچ تەڭنىگە ئالدى ـ دە، شىرە ئۈستىگە قويدى. ئاندىن:

— قېنى، مېھمانلار ئېلىڭلار! — دېدى. ھەر بىرى تەڭنىدىكى گۆشكە قول سالدى. مەھمۇد بىلەن غىياسىدىنمۇ بىر پارچىدىن گۆشنى قولىغا ئېلىپ ئىشتىها بىلەن يېيىشكە باشلىدى.

ئەتىسى مەھمۇد سۈپتاينىڭ بىر توپ قارام، قىمارۋاز، ئوۋچىلىرىدىن بولۇپ ئون نەچچە يىگىتنى باشلاپ ئۇلاستاي تەرەپكە قاراپ مېڭىپ كەتتى. مەھمۇدنىڭ تېقىمىدا مەنسۇرباي ئاكىسى بەرگەن بەش ئاتار مىلتىق، ئاقمۇللىنىڭ مۇرىسىدە قارا ئوۋ مىلتىقى بار ئىدى. قالغانلارمۇ ئۆز ئاتلىرىغا مىنگەن بولۇپ، ئالا خۇرجۇنلارغا نان ـ توقاچ قاچىلاپ، ئېگەرنىڭ كەينىگە بۆكتەرلەپ ئالغانىدى. ئۇلار كۈلكە، چاقچاق بىلەن سۈپتاينىڭ شەرقىي شىمالىدىكى ئېگىز يولغا چىقتى. بۇ تۆپىلىك سۈپتايدىكى ئەڭ ئېگىز يەر بولۇپ، بۇ يەردىن قارىغاندا غەرب تەرەپتە دۆڭمازار، مازار تەرەپلەرنى ئېنىق كۆرگىلى، شەرقىي شىمال تەرەپتە پۈتۈن كۆكقامىر ئېتىكىدە بىر ـ بىرى بىلەن مىنگىشىپ، تۈتۈشۈپ كەتكەن ئېدىر، سايلارنى،

جالىنقول، جارتوغان، ئۇلاستاي، قاراسۇ يېزىلىرىنى كۆرگىلى بولاتتى. شەرق تەرىپىدە نىلقا ناھىيەسىنى، ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان قاش دەريا سىنى، چەكسىز كەتكەن قېلىن توقايلىقلارنى كۆرگىلى بولاتتى. قاراۋۇللۇق قىلىشقا تولىمۇ ئەپلىك جاي ئىدى. مانا ئۇلارنىڭ ئالدىدا پايانسىز يېيىلىپ ياتقان، يىراقتىن قارىسىڭ تۇزلەڭلىككە ئوخشاپ كېتىدىغان ئېدىر، بەل، غوللار كۆرۈنمەكتە. يىراقتىن قارىغاندا بۇ يەرلەر ھازىر جىمجىت ۋە تىنچ. ھېچ ئىش بولمىغاندەك، خۇددى ئۇيقۇدا ياتقان ئادەمدەك، ئۇزۇنغا يۇگۇرىدىغان بەيگە ئېتىدەك مۇگدەپ ياتماقتا. بىراق، ئاۋۇ كۆرۈنۈپ تۇرغان كۆكقامىر تېغىنىڭ ئىچى ئوندا قلا تىنچ ئەمەس. ئۇ يەر جەڭگە ئاتلىنىش ئالدىدا تۇرغان بىر توپ شىرمەتلەر ماكانى. ئۇلار ئۇلار زۇلۇم - زورلۇققا قارشى كۈرەشكە تەييارلىق قىلماقتا. بۇ يەرگە ھەرقانداق يىرتقۇچلارمۇ كىرىشكە پېتىنالمايدۇ، قورقىدۇ.

مانا، بۇ تاغ جىلغىسى مۇنۇ تاغ يۈرەك ئەزىمەتلەرنى چاقىرماقتا، ئۇلارنى ماگنىتتەك ئۆزىگە تارتماقتا. مانا، بۇ يەردە يېڭى بىر ھايات باشلىنىپ، يېڭى بىر تارىخ يېزىلىش ئالدىدا تۇرماقتا، بۇ يەردە ئۆز زامانىسىنىڭ تارىخىنى قىزىل قانلىرى بىلەن مۇنۇ كۆرۈنۈپ ياتقان تاغۇ تاشلارغا، ساي - جىرالارغا، گۈل - گىياھ، دەل - دەرەخلەرگە يازىدىغان قەھرىمانلار يىغىلغانىدى.

مەھمۇد ئادەملىرىنى باشلاپ تۆپچىن، جارتوغان، جالىنقوللارنى بېسىپ ئۆتۈپ چۈشكە يېقىن تاغ ئۇلاستايغا يېتىپ كەلدى. بۇ يەرگە مەھمۇد مەنسۇرباي ئاكىسى بىلەن بىرقانچە قېتىم كەلگەنىدى. بۇ نۆۋەت مەھمۇد بىر توپ باتۇر يىگىتلەرنى باشلاپ كەلگەنىدى.

ئۇلار تاغ ئۇلاستاينىڭ ئوتتۇرىسىنى قاق يېرىپ ئۆتىدىغان ئاراچ تەكچىسى تەرەپتىن ئېقىپ كېلىدىغان سۇنىڭ بويىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشتى. سۇپسۇزۇك شارقىراپ ئېقىۋاتقان تاغ

سۈيـدىن قانـغۇچە ئـچـشـتـى. ئۆزلـرى ئـېلىۋالـغان تـانـالارنـى زۇمـرەتتەك، پاكـىز ئـېقىن سـۇغا چىلاپ قـورساقلـىرىنى تويدۇرۇپ ئـەستـەرلـىدى. ئاندىن سـاينـى ئـۆرىـلـەپ ئـەكـبـەر باشلىرىنىڭ تۈرالغۇسىغا، يەنى پارتىزانلار ئىشتابىغا قاراپ مېڭىپ كەتتى.

ئۇلاستاي سېيىنىڭ كىرىش ئېغىزى تار، ساينىڭ ئىككى تەرىپى ئېگىز، قىيا تاشلىق بولۇپ، يېشىل ئارچا، تېۋىلغا، تۈرلۈك ئوت ـ چۆپلەر بىلەن ئورالغان. بۇ ساينى ئۆرلەپ ماڭسا، مىڭمارال، ئاچاللاردىن ئېشىپ جىڭ، بورتالا تەرەپلەرگە ئۆتۈپ كەتكىلى بولىدۇ. بۇ بىر ئىنتايىن مۇھىم ئىستراتېگىيەلىك جاي بولۇپ، پارتىزانلار مۇشۇ جاينى تاللىغانىدى. ساينىڭ ئېغىزىدا بىر قوراللىق ئادەم پىلىموتنى قۇرۇپ تۇرۇۋالسا بىرمۇ ئادەم ئۆتەلمەيتتى. ئانچە يىراق بولمىغان يەردە كۆرۈنۈپ تۇرغان ئېسىۋىسىن چوققىسىدىن قارىغاندا پۈتۈن ئەتراپ ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

مەھمۇدلار ساينىڭ ئېغىزىغا كىرىشىگە ئۇلارنىڭ ئالدىنى ئىككى ئاتلىق قوراللىق قازاق يىگىتى توسۇدى:

ـــ قايدا جۇردىڭدار؟ كىم ئۇزۇڭدەر؟

ـــ بىز سۇپىتايدىن، فاتىخ، ئەكبەر، غېنىلارنىڭ يېنىغا ماڭدۇق.

ـــ هې! ئوندا مېنى باستاپ بارايسىن، مېنى ئېرىڭدەر! ـــ قازاق يىگىت ئۇلارنى باشلاپ خېلى ئۇزاق ماڭغاندىن كېيىن، تىك قىيالارنى ئارقىدا قالدۇرۇپ ياپيېشىل يايلاقىغا ئېلىپ چىقتى. بۇ يايلاق ئاجايىپ چىرايلىق بولۇپ، چۇغلۇق، سېرىق سەبدە قاتارلىق رەڭمۇرەڭ تاغ گۈللىرى ئېچىلغان، بولۇق ئۆسكەن ئوت ـ چۆپلەر ئارىسىدا قوي، كالىلار ئەركىن ـ ئازادە ئوتلاپ يۈرەتتى. تەرەپ ـ تەرەپتىن بۇلاق سۇلىرى شىلدىرلىشىپ ساي ئىچىگە چۈشكەن بولۇپ، ئادەمنىڭ زوقىنى تارتاتتى. مەھمۇد بىلەن سەپداشلىرى بۇ كۆز ئالغۇسىز مەنزىرىلەردىن

هۇزۇرلىنىپ، گۈللەر ھىدىغا قانماي كەلمەكتە. ئانچە يىراق بولمىغان يەردە نۇرغۇن ئاق ئۆيلەر تىكىلگەن بولۇپ، توشۇلا ئەتراپىغا نۇرغۇن ئېگەرلىك ئاتلار باغلانغانىدى. توپ ـ توپ قوراللىق پارتىزانلار ئۇيان ـ بۇيان چېپىشىپ، ئات ئۈستىدە قارىغا ئېتىپ مەشىق قىلىۋاتاتتى. ھېلىقى قازاق يىگىت مەھمۇدلارنى ئۈدۈل توشۇلا يىنىدىكى ئاق كىگىز ئۆينىكى ئالدىغا باشلاپ باردى. قازاق يىگىت چەبدەسلىك بىلەن ئاتتىن چۈشۈپ، ئۇلارنى ساقلاپ تۇرۇۋاتقان دەپ، توشۇلا يىنىدىكى چوڭ بىر ئاق ئۆيگە كىرىپ كەتتى. بىردەمدىن كېيىن:

ـــ كىرىڭدەر، چاقىرىپ جاتىر ! ـــ دېدى ـ دە، ئۆزى ئاتقا ئىرغىپ مىنىپ، كەلگەن يولى بىلەن ئارقىغا يېنىپ ئاتنى قامچىلاپ چېپىپ كەتتى.

مەھمۇد سالام بېرىپ ئاق ئۆينىكى ئىچىگە كىردى.

ـــ ۋوي، مەھمۇدمۇ سەن، بۇرادەر؟! ـــ دېدى ئاق ئۆينىكى تۆرىدە ياستۇقنى يېنىچە قويۇپ يانپاشلاپ ياتقان غېنى باتۇر مەھمۇدنى كۆرۈپ.

ـــ ئامانمۇ سەن، باۋىرىم، ـــ دېدى ئەكبەر باتۇر ئورنىدىن تۇرۇپ مەھمۇدنى قۇچاقلاپ. ئۇلار قىزغىن ھال ـ ئەھۋال سوراشتى. ئۆيدە نۇرغۇن ئادەم بولۇپ، ئۆينىكى تۆرىدە، غېنىنىكى يېنىدا ئاق سېرىق، قىرقىما بۇرۇت، بېشىغا قالپاق كىيگەن، گەۋدىلىك كەلگەن فاتىخ ئولتۇراتتى. فاتىخنىكى ئوڭ يېنىدا غېنى باتۇر يېنىچە ياتاتتى. يېنىدا نۇرۇم، ھوشۇرەملەر، سول تەرەپتە ئەكبەر باتۇر، قەسەن باتۇر، سېبانبېك، ئەلەرس باتۇرلار ئولتۇراتتى. فاتىخ، غېنى، ئەكبەرلەر مەھمۇدلارنى قىزغىن قارشى ئالدى. ئۇلار چاي ئىچىپ بولغاندىن كېيىن، فاتىخ:

ـــ غېنى، بۇ يىگىتلەر سېنىكى پارتىزانلار توپۇغا قوشۇلسۇن، ئادەملىرىكى بۇ يىگىتلەرنى ياخشى مەشىق قىلدۇرسۇن ! ـــ دېدى غېنى باتۇرغا بۇ يىگىتلەرنى تاپشۇرۇپ.

فاتىخنىڭ گېپى تۇگىشى بىلەن غېنى باتۇر يوغان كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ قويدى ـ دە، ئادەملەرگە شەرەت قىلىپ:

ـــ بۇ يىگىتلەرنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇڭلار، بىلىڭلار ئېتىشنى ئوبدان ئۆگەنسۇن ئۆلمەي دېسە ! ـــ دېدى. مەھمۇد ئۇلار بىلەن ئارقىسىغا مېڭىشىغا ئۇنىڭغا ئەكېلىپ بىلەن فاتىخ تەڭلا:

ـــ مەھمۇد، سەن قال، سۆزلىشىدىغان ئىش بار، ـــ دېدى.

مەھمۇدنىڭ ئادەملىرى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇلار مەھمۇدتىن سۈپتاي، مازاردىكى تەشۋىقات ئىشلىرىنى بىرمۇ ـ بىر سورىدى. مەھمۇد ئۇياقتىكى ئەھۋاللارنى قالدۇرماي تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى. ئاخىردا ئۆزىنىڭ ئون نەچچە ئادەمنى باشلاپ كەلگەنلىكىنى ئېيتتى.

ـــ يارايسەن، ئوغۇل بالا، بىر توپ بۇركۇتلەرنى ئېلىپ كەپسەن، يىگىتلەر ياخشى مەشىق قىلسۇن ! ئۇرۇش قىلىش ماھارەتلىرىنى ياخشى ئۆگەنسۇن ! ئاز كۈندىن كېيىن سىلەر سۈپتايدا تۇرىسىلەر، شۇ يەردە ھەربىكەت قىلىسىلەر، خەلقنى قوزغايسىلەر. بىزنىڭ بىر تۈركۈم ئادەملىرىمىز سوۋېت يېرىگە قوراللا كەتتى. شۇلار يېتىپ كەلسىلا، نىلقىغا ھۇجۇمنى باشلايمىز. سىلەر بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇرىمىز، ـــ دېدى فاتىخ.

ـــ مەنسۇرباي ئاكاڭغا مەندىن سالام دەپ قوي، ئاز ۋاقىتتىن كېيىن ئىزدەپ بارىمەن، ئامان تۇرغاندۇ؟ ـــ دېدى غېنى.

ـــ ياخشى تۇرۇۋاتىدۇ. بىزنى شۇ ئاكىمىز يولغا سېلىپ ئاتالاندۇردى.

ـــ ئۇ بىر باتۇر ئەزىمەت، ئەل ئوغلى، يۇرت سەركىسى، ـــ دېدى غېنى باتۇر يېنىچە يېتىپ تاقىر بېشىنى سىلاپ، مەنسۇرباينى ماختاپ.

ـــ يۇرت ئۇچۇن جېنىنى ئايىمايدۇ، يۇرت ئىشىنى ئۆز ئىشىم دەپ بىلىدۇ. ئۇ سۈپتايدىن چىققان بىر باتۇر.

— ئاشۇنداق ئەزىمەتلەر قانچە كۆپەيسە، مۇنۇ زالىم ھۆكۈمەت چاپسان بېشىنى يەيتتى! — دېدى فاتىخ قوشۇمىسىنى تۇرۇپ.

شۇ كۈندىن باشلاپ مەھمۇدنىڭ باشلاپ بارغان يېگىتلىرى غېنى باتۇرنىڭ ئادەملىرى بىلەن مەشىقنى باشلىۋەتتى. ئىلگىرى سۈپىتايدىن باجگىرنى ئۆلتۈرۈپ قېچىپ كەتكەن لەۋەك، قادىرلار بىلەن سۈپىتايدىن كەلگەن ئەزىمەتلەر بىرمۇ - بىر قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى، ھال - ئەھۋال سوراشتى، گومىندا‌ڭ ھۆكۈمىتىنى يوقىتىشقا قەسەملەر ئىچىشتى.

— ئاخىرى كەلدىڭلار، ياخشى بولدى؟

— نەلەردە سەرگەردان بولۇپ يۈردۇڭلار؟ قانداق قىلىپ پارتىزانلار بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىڭلار؟ — دېدى مەھمۇد.

— بىز ئاچالدا چارۋىچىلارنىڭ ئۆيلىرىدە جان ساقلاپ يۈرگەندە بۇ پارتىزانلار كېلىپ قالدى، شۇنىڭ بىلەن بۇلارغا قوشۇلۇپ ئۇلاستايغا كەلدۇق، — دېدى قادىر ئۆزلىرىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن كەچمىشلىرىنى قىسقىلا سۆزلەپ. ئۇلارمۇ غېنىنىڭ توپىدا ئىدى. بۇ بىر يۈرتلۇقلار بۇ يەردە قايتا ئۇچرىشىپ بەكلا خۇش بولدى. ئەلنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن بىر تامچە قېنى قالغۇچە جەڭ قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

35

قاز قاناتى — قاز قاناتى،
ئېر قاناتى ئات بولۇر.
چېت جېرلەردە كۆپ يۈرسەڭ،
سۆيگەن يارىڭ يات بولار.

...

سۈپتاينىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى غولدىن ئاڭلىنىۋاتقان بۇ

يېقىملىق ناخشا ئاۋازى بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلمەكتە. مانا بۇ ناخشىغا ئاتىتا سىڭارياڭ ئولتۇرغان غېنى قوپاڭ، بۇ ئاۋازى بىلەن جور بولۇپ قوشۇلدى.

ئاۋۇستىن ئايلىرىنىڭ مەيىن كەچكى شامىلى بۇ ناخشىغا قوشۇلغان بولۇپ، ناخشىنى ھەر يان ئېلىپ قاچاتتى. ئىزغىرىن شامال بۇ ئاۋازلارنى ئاپىرىپ دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلارنىڭ ئەۋرىشىم ياپراقلىرىغا ئاساتتى. تاغلاردىن كېلىۋاتقان لىرىك كۈيلەرگە، دەريالارنىڭ شاۋقۇنلىرىغا قوشاتتى. ئۇلارنىڭ ئاستىدىكى ئارغىماقلار ئۇلارنىڭ يۈرىكىدىن فونتاندەك ئېتىلىپ چىقىۋاتقان ناخشىلارنىڭ تەڭكەش بولۇشىدا، تېخىمۇ كۈچلۈك جۇرئەت ـ شىجائەت ئىلكىدە ئېچىلىپ ماڭماقتا ئىدى...

ـــ ئېيتە، نوغاي، جىرىڭنى... ئاناڭنى !... جەڭگىمۇ ناخشا ئېيتىپ كېرىمىز، ئۆلسەكمۇ ناخشا ئېيتىپ ئۆلىمىز، ھەي نوغاي ! مەن ئۆلسەم يىغلىماي، ناخشا ئېيتىپ كۆمۈپ قوي، جۈمۇ؟ !ـــ دېدى غېنى. ئۇنىڭ ئاستىدىكى ئالائات تىزگىن سىيرىپ توختىماي بېشىنى تۆۋەنگە ئەپقېچىپ كېتىپ باراتتى. فاتىخ، غېنى، ئوسمان، خەمىت قاتارلىقلار خېلى بىر مەزگىللەرگىچە جىم جىرلاپ ئىچ پۇشۇقىنى چىقاردى. كۆڭۈللىرىنى خۇش قىلىشتى. كۇن غەربىي ئۇپۇققا باش قويۇشى بىلەن تەڭ، ئۇلار سۇپىتاينىڭ باش تەرىپى بىلەن مەھەللىگە كىرىپ كەلدى.

كەچكى شەپەق تېخى ئۆچمىگەن گۈگۈم مەزگىلى بولۇپ، سىرتلاردا ئوتلاپ قايتقان مالالار قورۇلارغا ئېرىنچەكلىك بىلەن قايتقان، كالىلار موزايلىرىغا توختىماي مۆرەيتتى. قاپتال ـ ئېدىرلاردىكى قوزا ـ قويلارنىڭ يېقىملىق مەرەشلىرى بىلەن كىچىك بالىلارنىڭ موزايلارغا ئېسىلىپ ئويناشلىرى بۇ كىچىككىنە مەھەللىنى ئاۋات قىلغانىدى. پاكار ـ پاكار تۇرخۇنلاردىن چىقىۋاتقان كۆك ئىسلار ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ

ئاستا ـ ئاستا سۆزۈلۈپ، ئاقىرىپ كۆكتە يوقاپ كېتەتتى.

ـــ ئېتىڭنىڭ بېشىنى مەھمۇدنىڭ ئۆيىگە تارت ! ـــ دېدى غېنى يوغان كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ئوسمان باتۇرغا، ـــ مەھمۇدنىڭ ئۆيىدە ئەتكەنچايدىن قېيىپ ئىچىپ، ئاندىن ئۇنى ئېلىپ مېڭىپ كېتەيلى !

ـــ بولىدۇ، قورساقمۇ ئىچىپ كوركىراپ كەتكەن، ـــ دېدى ئوسمان باتۇر. ئۇلار ئاتلىرىنى گۈلدۈرلىتىپ، كۆز باغلىناي دەپ قالغاندا مەھمۇدنىڭ قاشاسىنىڭ ئالدىغا كەلدى. مەھمۇدنىڭ ئۇلاستايدىكى پارتىزانلار يېنىدىن قايتىپ كەلگىنىگە بىر ھەپتە بولۇپ قالغانىدى.

مەھمۇد سۈپتايدا بىر تەرەپتىن بالا ئوقۇتسا، يەنە بىر تەرەپتىن سۈپتاي ۋە مازاردىكى كەڭ خەلق ئاممىسىغا تەشۋىقات تەربىيە ئىشلەپ، خەلقنى ئىنقىلاب قىلىشقا قوزغاۋاتاتتى. ئارىلاپ مازار يېزىسىغا بېرىپ باجىسى ھېۋىزۇللام بىلەن بىرلىكتە مازار خەلقىگە ئۇلاستايدىكى پارتىزانلارنىڭ ئىنقىلاب ئاچماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى تەشۋىق قىلىپ بىر تۈركۈم ئادەملەرنى ئۆزىگە تارتقانىدى. مازاردىكى دۇشمەن ئەھۋالىنى ئىگىلەپ پارتىزانلارغا ۋاقتىدا مەلۇم قىلىپ تۇراتتى. شۇڭا، مەھمۇد كۈندۈزى بالىلارغا دەرس بەرسە، كېچىسى ئاغىنىسى غىياسىدىن بىلەن ئۆيمۇ ـ ئۆي كىرىپ، خەلققە «ئالتە ئوغرى» نىڭ ئىشلىرىنى تەشۋىق قىلىپ چۈشەندۈرۈپ ئىنقىلابقا ئاتلاندۇراتتى. دېمەك، بۇ يەردە گومىنداڭ بىلەن «ئالتە ئوغرى» ئوتتۇرىسىدا خەلقنى تالىشىش جېڭى بولماقتا ئىدى. گومىنداڭچىلارمۇ ھە دەپ خەلققە «ئالتە ئوغرى» نى ئوغرى، يامان دەپ تەشۋىق قىلىپ خەلقنى قايمۇقتۇرۇپ رايىنى قايتۇرۇشقا ئۇرۇنماقتا ئىدى.

ـــ ھەي مەھمۇد، چىق بۇياققا ! ياتامسەن ! ـــ دېدى غېنى مەھمۇدنىڭ ئۆيىنىڭ ئارقا دېرىزىسىنىڭ يېنىغا كېلىپ، شىر ھۆركىرىگەندەك قوپال، يوغان بوم ئاۋازى بىلەن. غېنىنىڭ

تونۇش ئاۋازىنى ئاڭلىغان مەھمۇد يۈگۈرۈپ ھويلىغا چىقتى. ئاڭغىچە يوغان تايىنچىدەك قارا ئىتمۇ مەھمۇدنىڭ ئالدىدا يۈگۈرۈپ چىقىپ جان - جەھلى بىلەن ئاتلىقلارغا قاۋاشقا باشلىدى.

— چاغ !... كەت ! — دېدى مەھمۇد ئىتقا ۋارقىراپ. ئىت قاۋاشتىن توختاپ، قۇيرۇقىنى شىپاڭلىتىپ، چاتىرىقىغا تىقىپ باغ تەرەپكە چىقىپ كەتتى. مەھمۇد غەنى قاتارلىقلار بىلەن قۇچاقلىشىپ:

— ئامانمۇسىلەر باتۇرلىرىم، شۆڭقارلىرىم؟... — دەپ ھەر بىرى بىلەن ئايرىم - ئايرىم باغرىنى يېقىپ كۆرۈشتى. مەھمۇد ئۇلارنى ئۆيگە باشلىدى. ئۆي ئىچى ئادەتتىكى سەرەمجانلاشتۇرۇلغان، ئۆينىڭ تۆرىسىگە قويۇلغان يوغان، ئاق ياغاچ ساندۇققا ئورۇن كۆرپىلەر چىرايلىق، رەتلىك قىلىپ تىزىلغان. ئۈستىگە كەشتىلەنگەن ياپقۇچ يېپىلغان. سۇپا ئۈستىگە ئاق بوز كىگىز سېلىنغان. ئىشىكتىن كىرگەندە بوسۇغىنىڭ ئۈدۈلىغا مانتا ئوچاق ياسالغان بولۇپ، كالىنىڭ پوقىنى ئارىلاشتۇرۇپ ئاق توپىدا شاتراق لاي قىلىپ، قول بىلەن قازان باشلىرى پاكىز، چىرايلىق قىلىپ سۈۋالغان. تاملار ھاك بىلەن ئاقارتىلغان بولۇپ، تاپسا تەرەپتىكى تاملارنىڭ تۆۋەنىدىكى بىر چارەكتىن ئۈشۈقراق ئېگىزلىكتىكى يېرىگە سېرىق گىل تەكشى قىلىپ سۈركەلگەن، ئۆي ئىچى سۇ چېچىپ پاكىز سۈپۈرۈلگەن بولۇپ، ئۆيگە كىرگەن ئادەمگە بىر خىل ئازادىلىك تۇيغۇسى بېرەتتى. بۇ خىل سەرەمجانلىق ئۆيدىكى ئايالنىڭ بەكمۇ پاكىز، چېچەن، سەرەمجان ئايال ئىكەنلىكىنى بىلدۈرەتتى.

غەنى ئۆينىڭ ئىشىكىگە لىقلا كېلىدىغان يوغان گەۋدىسىنى ئېگىپ ئىشىكتىن ئېڭىشىپ ئۆيگە كىردى. ئۇنىڭ كەينىدىن قەددى - قامىتى جەھەتتە غەنى باتۇرنىڭ سۆڭىكىدىن ئانچە قىلىشمايدىغان، ئاق سېرىق ئوسمان باتۇرمۇ كىردى.

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ـــ دەپ سالام بېرىپ ئۆيگە كىردى غېنى باتۇر.

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ـــ قازان بېشى تەرەپتە تۇرغان شاراپەت ئۇلارغا ئېگىلىپ سالام قىلدى. غېنى باتۇر شاراپەتكە لاپپىدە بىر قاراۋېتىپ سالمىنى ئېلىپ تۆرگە سېلىنغان كۆرپە ئۈستىدە ئولتۇردى. ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدە فاتىخ، خەمىت، سول تەرىپىدە ئوسمان باتۇر ئولتۇردى. ئۇلار دۇئادىن كېيىن، ئۆزئارا ئامان ـ ئېسەنلىك سوراشتى. شاراپەت بولسا ئالدىراشلىق بىلەن چاي تەييارلىقىغا قوپتى.

ـــ مەھمۇد، سۈپتاي، مازاردىكى خەلقنى ھەربىكەتلەندۇرۇش ئىشلىرىڭ قانداق بولۇۋاتىدۇ؟ ـــ دېدى فاتىخ قايماقلىق ئەتكەنچاينى بىر سۈمۈرۈپ قويۇپ.

ـــ بىز ھەر كۈنى توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغلاردا خەلقنى ئىنقىلابنى تەشۋىق قىلىۋاتىمىز. نۇرغۇن ئادەم بىزنى چۈشىنىپ بىزگە ئەگەشتى، ئىنقىلابنى قوللىدى. ئۆزلىرىنىڭ ياخشى ئاتلىرىنى ئىنقىلابقا ئىئانە قىلدى. بىراق، توسالغۇلارمۇ يوق ئەمەس. نادان خەلقنى قايمۇقتۇرۇپ، ئىشنى بۇرمىلاپ: «ۋاي، ئۇ تۆت تۇياق ـ توك ئوغرىنىڭ قولىدىن نېمە كېلەتتى، ۋاقتى كەلگەندە ھۆكۈمەت بىر يولىلا يىغىشتۇرۇپ، تۈتۈپ كېلىپ باشلىرىنى كېسىدۇ، ئۇلارغا ئەگەشكەنلەرمۇ ئامان قالمايدۇ، بالاغا قالىسىلەر» دەپ تەتۇر تەشۋىق قىلىپ خەلقنى ئارىسالدى قىلىۋاتقانلارمۇ بار.

ـــ ئۇنداق جالاپ خوتۇننىڭ بالىلىرىنى ئېتىۋەت ! ـــ دېدى غېنى باتۇر ئاغزىنى بۇزۇپ.

ـــ ئۇنداق قىلساق بولمايدۇ، ئۇلارمۇ بىزنىڭ قېرىنداشلىرىمىز، يۇرت ئىچىدە پاراكەندىلىك بولىدۇ. بىزنىڭ دۈشمىنىمىز گومىنداڭ، ـــ دېدى فاتىخ.

ـــ سۈپتايدا كىمنىڭ ئېتى بەيگىدە يۈگۈرۈك؟ ـــ دېدى غېنى

باتۇر بىر پارچە قىزىرىپ پىشقان نانىنى ئاغزىغا سېلىپ، مەززە قىلىپ چاينىدى.

— تۇرۇسنىڭ يۇلتۇزدىن ئېلىپ كەلگەن قوڭۇر يۇرغا ئېتىڭ ئەڭ يۇگۈرۈك.

— شۇ ئاتنى سەن مەن، ساڭا بەرسۇن!

— بىر قېتىم سوراپ كۆرگەن، ئاتقا قىيالماي بەرگۈسى كەلمىدى.

— ئاناڭنى، ئېتىۋېتىپلا ئاتنى ئېلىپ چىقمەن. بەرمىگەننىڭ ئانىسىنى كۆزىگە كۆرسىتىمەن. ئېتىغا تۇرامدىكىن، جېنىغا تۇرامدۇ؟ مەن بىر كۆرەي... — دېدى غېنى باتۇر بېلىدىكى تاپانچىسىنى تۇتۇپ، ئالدىغا سۇرۇپ قويۇپ.

— تورۇس بىزنىڭ قوشنا، ئاتساڭ بولمايدۇ. گەپ بىلەن قايىل قىلىپ ئالمىز، بېرىدۇ. شۇ، ئاتقا سەل قىيالمايۋاتىدۇ، — دېدى مەھمۇد.

— بىز ھازىر ئاتقا موھتاج، بولۇپمۇ يۈگۈرۈك ئاتقا، قوغلىساڭ يېتىدىغان، قاچساڭ قۇتۇلدىغان ياخشى ئاتلار كېرەك. پارتىزانلار مىنىدۇ، بىر قىسىملىرىنى قورالغا تېگىشمىز. سوۋېت يېرىگە قورالغا كەتكەن ئۇچىنچى تۈركۈمدىكى ئادەملىرىمىز پات يېقىندا كېلىدۇ. ئۇلار يېتىپ كەلسىلا ئىنقىلابنى باشلايمىز. پارتىزانلارغا ئۇچقۇر ئاتلار لازىم، — دېدى فاتىخ پېشانىسىدىكى مونچاق ـ مونچاق تەپچىرەپ چىققان تەر تامچىلىرىنى قول ياغلىقى بىلەن سۈرتۈپ. ئىسسىق، قايماقلىق ئەتكەنچاي ئۇلارنى خېلى ئىسسىتقاندى.

— مەھمۇد، سەنمۇ دۇشمەنلىك بولۇپ قالدىڭ، يامان ئادەملەر كۆپ، مۇنۇ ناگاننى يېنىڭغا سېلىپ يۈر، كېرەك چاغدا ئىشلەت! — دېدى غېنى يېنىدىن بىر ناگاننى ئوقلىرى بىلەن چىقىرىپ مەھمۇدقا سۇنۇپ، — گەپكە كىرمىگەنلەرنى مۇنۇ تۆمۈر زۇۋانغا كىرگۈزىدۇ، — دەپ كۈلدى ئۇ تاقىر بېشىنى سىلاپ قويۇپ، —

بىز قاش تەرەپكە ماڭدۇق. ئۇ يەردە نۇربەگ شاڭيونىڭ بىر ياخشى ئېتى بار دەيدۇ، شۇنى ئېلىپ كېلىمىز.

ــ شۇنداق، بىر جەھەتتىن ئاتقا ماڭدۇق، يەنە بىر جەھەتتىن ئۇ يەردىكى خەلقنى ئىنقىلابنى تەشۋىق قىلىمىز. سەنمۇ بىز بىلەن بار، ــ دېدى فاتىخ قىسقا، سېرىق بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ، ــ يېنىڭغا ئىشەنچلىك ئادەملىرىڭدىن بىرنى ئېلىۋال، ــ دېدى ئارقىدىن.

ــ بولىدۇ، مالچىم قەلبىنى ئېلىۋالاي، ــ دېدى مەھمۇد. قەلبي دېگەن قازاق يىگىت گەۋدىلىك، كۆچىتۇڭگۇر بولۇپ، مەھمۇدنىڭ ياخشى ياردەمچىسى ئىدى.

فاتىخ، غېنى، مەھمۇدلار شۇ كەچتە سۇپتايدىن ئاتلىنىپ مازار، توقايلار ئارقىلىق مېڭىپ، يېرىم كېچىلەر بىلەن قاشقا يېتىپ باردى. غېنى باتۇر ئۇلارنى ئۇدۇللا نۇربەگ شاڭيونىڭ ئۆيىگە باشلاپ باردى. بۇ يەرلەردىكى ئۆيلەر غېنىغا بەش قولدەك تونۇش ئىدى. دەرۋازىنى ئۇرۇپ نۇربەگ شاڭيونى ئويغاتتى. نۇربەگ شاڭيو بۇ كېچىدە كەلگەن ئادەملەردىن سەل ئەنسىرەپ قورقۇنچ ئىچىدە ئۆيدىن چىقتى، ئاڭغىچە بىر ئىشلەمچىسى ياندىكى ئۆيدىن ئېتىلىپ چىقتى. نۇربەگ شاڭيو دەرۋازىنى ئاچماقچى بولۇپ كېلىپ سىرتتىكى ئادەملەرگە ۋارقىرىدى:

ــ قايسۇڭلارۇي؟كىمسەن؟

ــ چىقە بۇياققا، ئاناڭنى، يۇرىكى يوق، ئۆي خوتۇنى، مەن غېنى!

ــ ۋوي، غېنىمۇ سەن، بۇ كېچىدە نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟ قېنى ئۆيگە كىرىڭلار! ــ دەپ نۇربەگ شاڭيو ئۇلارنى ياندىكى ئۆيگە باشلىدى. ئۇلار ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن، غېنى ئۆيگە كەلگەنلەرنى بىر قور تونۇشتۇردى. فاتىخ نۇربەگ شاڭيوغا كېلىش مەقسىتىنى كېسىپلا ئېيتتى:

ــ بىز ئىنقىلاب ئاچماقچى، سەن بىزگە ياردەم قىل!

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

ـــ مەن سىلەرگە قانداق ياردەم قىلىمەن؟

ـــ سەندە بىر ياخشى بەيگە ئېتى بارکەن، بىزگە بېرىپ تۇر.

ـــ مەندە ئۇنداق بەيگە ئېتى يوق، ـــ دېدى نۇربەگ شاڭيو. فاتىخنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان غېنىنىڭ بۆرتۈپ چىققان كۆزلىرى ئاچچىقتىن يوغىناپ كەتتى.

ـــ ئىنقىلاب غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، بىر ئېتىڭغا ئىككى ئات بېرىمىز.

ـــ راستلا، مەندە ئۇنداق ئات يوق، بار بولسا سىلەردىن ئايمايتتىم، ـــ دېدى نۇربەگ شاڭيو ئېتىنى بەرگۈسى كەلمەي.

ـــ بىز ئۇقمىساق كەلمەيتتۇق، ئۇنداق قىلماڭ، ئىنقىلاب قىلىش خەلقنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، نۇرغۇن ئادەم ئۆز جانلىرىنى تەسەددۇق قىلىپ توپىمىزغا قوشۇلدى، مال ـ دۇنيا ياردەم قىلدى، ـــ دېدى فاتىخ چۈشەندۈرۈپ.

ـــ خاپا بولماڭلار، مەنمۇ راستلا ئۇنداق بەيگە ئېتى يوق.

ـــ ھۇ ئاناڭنى، گومىنداڭنىڭ غالچىسى، ئالدى بىلەن سەندەك غالچىلارنى يوقاتماي ئىنقىلاب قىلغىلى بولمايدۇ! سېنىڭ جاجاڭ بىر پاي ئوق!... ـــ غېنى باتۇر تاپانچىسىنى بەلدىن سۇغۇرۇپ ئالدى ـ دە، نۇربەگكە تەڭلىدى، فاتىخ بىلەن ئوسمان باتۇر چاققانلىق بىلەن غېنىنىڭ قولىغا ئېسىلدى.

ـــ ئۇنداق قىلما، خەلقنى چۆچۈتمە!... ـــ دېدى فاتىخ. ئاڭغىچە نۇربەگ شاڭيونىڭ ئايالى غېنى باتۇرنىڭ پۇتىغا ئېسىلىپ يىغلاپ:

ـــ ئۇنداق قىلماڭ، باتۇر، بىر ئات ئۈچۈن قولىڭىزنى قانغا بويىماڭ! بىر ئات دېگەن نېمە؟ ئۇ بەرمىسە مەن بەردىم، بالىلىرىمنىڭ يۈزىنى قىلىڭ، ئات ئۆينىڭ ئاستىدىكى گەمىدە، ئات سىلەردىن ئايلانسۇن!... ـــ دەپ يېلىندى. نۇربەگ شاڭيونىڭ بالىلىرىمۇ يىغلاپ يالۋۇردى. غېنىنىڭ راستلا ئاچچىقى كەلگەندى، ئۇنى ئېتىپلا تاشلىماقچىدى. بىراق، ئايالى بىلەن

بالىلىرىنىڭ قاتتىق يىغلاپ يالۋۇرۇشلىرى بىلەن فاتىمنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، تاپانچىسىنى بېلىگە قايتا قىستۇردى.

ــ ھۆ ئاناڭنى، ئەقلىڭنى ئىت يەپ كەتكەن پوق ساقال... مۇنۇ ئايالىڭچىلىك ئەقلىڭ يوقكەن، بۇگۈن سېنىڭ جاجاڭ بىر پاي ئوق ئىدى، خەير، مۇنۇ ئايالىڭ بىلەن بالىلىرىڭ سېنى ساقلاپ قالدى. ھەي، كۆردۈڭمۇ، بارلىق ئادەم ئىنقىلابقا جېنىنى ئاتا قىلىۋاتسا، مۇنۇ گۈينىڭ بىر چىچاق ئېتىنى ئايىاپ كەتكىنىنى!... ــ غېنى باتۇرنىڭ ھەقىقەتەن ئاچچىقى كەلگەندى. نۇربەگ شاڭيو بىر ئات ئۇچۇن تاسلا قالدى بىر پاي ئوق بىلەن جەھەننەمگە ئۇزىغىلى.

ــ مەن بىلمەپتىمەن، مەن پوق يەپتىمەن، كەم ئەقىللىك قىپتىمەن، بىر قوشۇق قېنىمدىن كېچىڭلار، ئاتنى ئۆزۈم ئېلىپ چىقىپ بېرەي.

ــ بولدى قوي، غېنى، بۇمۇ بىزنىڭ قېرىندىشىمىز، ئازمايدىغان ئادەم يوق، قورالىڭنى ئەمدى ئۆز قېرىنداشلىرىڭغا تەڭلىمە! ــ دېدى فاتىخ.

ــ خەپ، ئاناڭنى ... ــ دېدى غېنى تاپانچىنى بېلىدىن نېرى سۇرۇپ قويۇپ.

راست، دېگەندەك نۇربەگ شاڭيو ئۆزى ياتىدىغان ئۆينىڭ ئاستىغا گەمە كولاپ، ئىشىكىگە يوغان ئورۇس قۇلۇپىنى سېلىپ، ئىشتان قىرغىقىغا ئاچقۇچلارنى ئېسىۋالغاندى. نۇربەگ شاڭيو ئاچقۇچلارنى شالدىرلىتىپ قۇلۇپنى ئېچىپ، جىرەتقاشقا ئېتىنى يېتىلەپ چىقىپ فاتىخنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى.

ــ خاپا بولماڭلار، باتۇرلىرىم، نادانلىق قېپتىمەن. مانا ئات، تەقسىر!... ــ دېدى تامدەك تاتىرىپ، كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كېتەي دەپ كەتكەن نۇربەگ شاڭيو غالىلداپ تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئاتنىڭ چۇلۇڭۇرىنى فاتىخقا سۇنۇپ

www.uyghurkitap.com

بەردى.

— باشتىلا مۇشۇنداق قىلساڭ بولاتتى. بىز شۇنچە يەردىن كېلىپ، يالۋۇرۇپ دېسەك ئۇنىمىدىڭ، — دېدى غەيرى باتۇر ئۇنىڭ بايىقى قارا بوراندەك كەلگەن ئاچچىقى يېنىپ، چىرايى قۇياش پارلىغاندەك ئېچىلىپ قالغانىدى.

— بىلمەي قاپتىمەن، ئېزىپتىمەن، باشتا سىلەرنى ئوغرى دېسە، راستلا ئوغرى ئوخشايدۇ دەپ قاپتىمەن. ئەمدى بىلدىم، سىلەر ئوغرى ئەمەس، توغرا ئىكەنسىلەر، ئەل غېمىنى يېگەن باتۇرلار ئىكەنسىلەر. مەن ئىنقىلابنى قوللايمەن، ئەلگە ئىنقىلابنى تەشۋىق قىلىمەن، ئات ئىئانە قىلىمەن، — دېدى نۇربەگ شاڭيو.

— بىز يېقىندا ئىنقىلاب ئاچىمىز. زالىم ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرىمىز، يوقىتىمىز. ھەر مىللەت خەلقىنى ئەركىنلىككە ئېرىشتۇرىمىز، خەلق ھاكىمىيىتىنى تىكلەيمىز، بىزنى سوۋېت ھۆكۈمىتى قوللاۋاتىدۇ، قورال بېرىۋاتىدۇ. ئۇلار قورالنى بىكارغا بەرگىنى يوق، ئاتقا تېگىشىپ بېرىۋاتىدۇ، — دېدى فاتىخ نۇربەگ شاڭيوغا پارتىزانلارنىڭ ئۇلاستاي تاغلىرىغا توپلانغانلىقىنى، پات يېقىندا ئىنقىلابنى باشلايدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ.

— بولىدۇ، باتۇرلىرىم، مەنمۇ بۇ يەردىكى ئادەملەرگە ئىنقىلابنى تەشۋىق قىلىمەن، ئادەم توپلايمەن، ئات يېغىپ بېرىمەن، — دېدى نۇربەگ شاڭيو ئۆزىنىڭ باشتا خاتا قىلىپ قويغانلىقىغا پۇشايمان يەپ.

ئۇلارنىڭ گەپلىرىگە قۇلاق سېلىپ تۇرغان مەھمۇد بىلەن قەلبي جىرەنقاشقا ئاتنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئاتنىڭ باش ـ كۆزىنى سىلاپ:

— ھەقىقەتەن قامىلاشقان، چىرايلىق تۇلپاركەن، قاچقانغا

يېتىدىغان، قاچساڭ قوتۇلىدىغان بۇ جانىۋارغا ئات تەڭلىشەلمەيدىغان ئوخشايدۇ، ــ دېدى. ئۇلارنىڭ نېرىسىدا غېنى باتۇر ئىككى چاتىرىنى كېرىپ يانچۇقىغا قولىنى سېلىپ، ئاتقا قاراپ تۇراتتى. قەلبىنىڭ قورسىقىغا بىردىنلا جىن كىردى. «غېنىنى باتۇر، باتۇر دەيدۇ بىر سىناپ باقايچۇ» دەپ، غېنى باتۇر چاتىرىنى كېرىپ تۇرغان پەيتتىن پايدىلىنىپ ئارقىدىن كېلىپ قولىنى غېنىنىڭ چاتىرىغا سېلىپ كۆتۈردى. بىراق، ئۇ بىر ئۈيۈل تاشنى كۆتۈرۈۋاتقاندەك، غېنىنى مىدىرلىتالمىدى. غېنى بولسا قەلبىنىڭ ئۆزى بىلەن كۈچ سىنىشىۋاتقىنىنى بىلىپ، مىت قىلماي جىممىدە تۇردى. قەلبى غېنى باتۇرنى كۆتۈرەلمىگەندىن كېيىن:

ــ ۋوي باياي، ئىككى ئاياغىم يەرگە كىرىپ كەتكەندەك بولدىغوي، تاس ئاسۋالدىڭبا؟ بىلمەپتىمەن، مىختى باتۇركىن سىن، قالتىس ئىكەنسەن... ــ دەپ قازاقچە، ئۇيغۇرچە ئارىلاشتۇرۇپ سۆزلىدى.

ــ ھەي، قەلبى، تاش ئېسىۋالمىدىم، باشقا نەرسە ئېسىۋالدىم، مېنى كۆتۈرىمەن دەپ ئىشتانغا چىقىرىۋەتمىگەنسەن ــ ھە ! ــ دەپ چاقچاق قىلدى غېنى. ئەتراپتىكىلەر قاقاھلىشىپ كۈلۈشۈپ كەتتى.

ئۇلار كېچىدە جىرەنقاشقا ئاتنى يېتىلەپ كەلگەن يولى بىلەن، ئابرال تېغىنىڭ شىمالىي تەرىپىنى بويلاپ ئاتلىرىنى يورغىلىتىپ ماڭدى. بىر توپ تۈلپارلارغا مىنگەن باتۇرلار كۆكتىن يەرگە شۇڭغۇغان بۇركۈتلەردەك ئۇچقاندەك ماڭماقتا. ئۇلار مازاردىن ئۆتۈپ قالماق يولى بىلەن سۈپتاينىڭ ئايىغىدىكى يالغۇز تامغا كەلدى. غېنى ئېتىنى چاپتۇرۇپ كېلىپ، قەلبىنىڭ گەجگىسىدىن بۇركۈتتەك قاماللاپ تۇتۇپ تۆۋەن قارىتىپ باستى. قەلبىنىڭ ئېتى يەرگە تىزلىنىپ قالدى، قەلبى غېنىغا:

www.uyghurkitap.com

— بولدى، قېينام، قالجىڭنى قوي، جېرگە كىرىپ ئولتۇرۇپ بولدۇم، قويىسېپر... ! — دەپ ۋارقىراپ كەتتى. ئېنى باتۇر قولىنى قەلىنلىكى گەجگىسىدىن تارتىۋالدى، تىزلىنىپ قالغان ئات لىككىدە تۇرۇپ كەتتى، قەلبى ئۇستىدىن ئېغىر بىر تاشنى ئېلىپ تاشلىۋەتكەندەك يېنىكلەپ قالدى.

— ھە، قانداق، مەن بىلەن ئېتىشامسەن؟

— بولدى، ساڭا چېقىلمايمەن، قالتىس باتۇر ئىكەنسەن، — دېدى قەلبى كۈلۈپ. بۇ ئىككىسى بىر - بىرى بىلەن ئەنە شۇنداق كۈچ سىنىشىپ، كۆڭۈللۈك مېڭىشتى.

مەھمۇد بىلەن قەلبى ئىككىسى سۈپتاينىڭ ئۇدۇلىدىكى توغرا قىر دېگەن يەرگە كەلگەندە، فاتىخلاردىن ئايرىلىپ:

— بىز مەشھەدە خۇشلىشايلى، ئامان بولۇڭلار ! — دېدى.

مەھمۇد بىلەن قەلبى ئاتلىرىنى يورغىلىتىپ سۈپتايغا كىرىپ كەتتى. قالغانلار ئاتلىرىنى بوراندەك چاپتۇرۇپ ئۇلاستاي تاغلىرىغا قاراپ قامچا سالدى.

كۆكتىكى تولۇن ئاي ئۇلارنى تەبرىكلىگەندەك، ئۆزىنىڭ كۈموش كەبى نۇرلىرىنى ئۇلارنىڭ يوللىرىغا ئايماي چاچماقتا. ئابرالدىن يۇزلىرىگە يېقىملىق ئۇرۇلۇۋاتقان ئىزغىرىن شامال مېھرى بىلەن سۆيمەكتە. ئابرال تېغىنىڭ ئېگىز، بۇركۇت قونغان چوققىلىرى ئۇلارغا ئېھتىرام بىلەن ھۆرمەت بىلدۇرمەكتە، يېقىنلا يەردە قاش دەرياسىنىڭ شارقىرغان، يالقىراق، جۇشقۇن ئاۋازى ئاڭلانماقتا، ئۇلارنىڭ ئاتلىرىنىڭ تۇياقلىرىدىن كۆتۈرۈلگەن توپا - توزانلار كۆككە كۆتۈرۈلمەكتە، ئاتلىرىنىڭ تۇياقلىرىدىن ئاڭلانغان دۇپۇرلىگەن سادالار يىراق - يىراقلارغا ھاۋادا ئۇچۇپ، خۇددى ئۆلمەس يېقىملىق بىر ناخشىدەك يالقرىماقتا. گويا بىر ھەيۋەتلىك بەخت يارانقۇچى سۈمۈرغ قۇش شەرقە قاراپ ئۇچۇپ كېتىۋاتقاندەك بىلىنمەكتە...

36

1944 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا ئۇلاستاي ئاققىساڭنىڭ ئاراچ تەكچىسىدە مەخپىي ھالدا پارتىزانلار قوماندانلىق ئىشتابى قۇرۇلدى. فاتىخ باشلىق بولدى. ئەكبەر، غېنىلار ئۇنىڭ يارده‌مچىسى بولدى. مەھمۇد بىلەن مەنسۇرباي بۇ قېتىمقى يىغىنغا كېلىپ قاتناشتى. بۇ ۋاقىتتا سېبانبېك، ئەلاريس، ئىسھاقجان، قورمانبېك، تولقباي قاتارلىق بىر گۇرۇپپا ئاده‌م سوۋېت يېرىدىن ئۇچىنچى قېتىم قوراللارنى ئېلىپ كەلگەنىدى. ئۇلارنى جالىنقولنىڭ بېشىدىكى ئۇچبۇلاقتا ئولتۇرىدىغان قەسەننىڭ ئۆيىده مال سويۇپ تىلەك تىلەپ، قۇرئان ئوقۇپ يولغا سالغانىدى. ئۇلارنىڭ ئېلىپ كەلگەن قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورىلىرى بىلەن پارتىزانلار قوشۇنى زورىيىپ كۇچەيدى.

فاتىخ قوماندانلىق ئىشتابتا يىغىن ئېچىپ مۇنداق بىرقانچە ئىشنى ئورۇنلاشتۇردى:

ـــ بىرىنچىدىن، بىر تۇركۇم ئاده‌مىنى تەشكىللەپ، سوۋېت ئىتتىپاقى يېرىگە بېرىپ شوكمان (قازاق) ۋە كىرىلونكى دېگەن رۇس بىلەن ئالاقىلىشىپ قورال ئېلىپ كېلىش؛ ئىككىنچىدىن، رازۋېدكا قېلىشنى كۇچەيتىش، نۇرغالى، ئىسھاقجانلارنى نىلقىغا ئەۋەتىپ دۇشمەن ئەھۋالىنى ئىگىلەش؛ ئۇچىنچىدىن، ئەكبەر، غېنى، نۇرۇم، ھوشۇرەم، مەھمۇد، مەنسۇربايلار بىلەن بىرلىشىپ سۇپتاي، مازارلارغا بېرىپ دۇشمەن ھەربىتىنى كۆزىتىپ، خەلققە ئىنقىلابنى تەشۋىق قىلىپ، مازاردىكى دۇشمەنگە يالغاندىن تېگىش قېلىپ، ئەپلىك يەرگە ئېلىپ چىقىپ يوقىتىش لازىم.

مۇشۇ ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە غېنى، ئەكبەر، نۇرۇم ھوشۇرەم، مەھمۇد، مەنسۇربايلار سۇپتاي تەرەپكە قاراپ مېڭىپ كەتتى. ئۇلار سۇپتايغا كېلىپ ئۇ يەردىكى پارتىزانلاردىن:

غىياسىدىن، ئاقمولىلا، غوجى، مايدىن، مىردىن، لىۋەك، قادىر، ئوسمان قۇتبىدىن، نۇرمۇھەممەد، سۇنۇر، ئىدرىس، ئىسمائىل، تۇرسۇن، مىنىۋەر قاتارلىقلارنى ئەگەشتۈرۈپ مازارغا يۈرۈپ كەتتى.

ئۇلار كېچىدە مازارغا بېرىپ نىلقا بىلەن غۇلجا ئارىسىدا تارتىلغان تېلېفون سىمىنىڭ تۈۋرۈكلىرى ۋە كۆۋرۈكلەرنى بۇزۇپ تاشلىدى. غېنى باتۇر بىرقانچە ئادەمنى بىلەن بېرىپ سۇلتان ئۇۋەيسخان مازىرى ئورۇنلاشقان شەيخ مەھەللىسىدىكى نەجمىدىن دېگەن يېقىن ئاغىنىسىنىڭ ئۆيىگە سۈپتاي سۈيى ئېقىپ كېلىدىغان ساينى بويلاپ كېلىپ ياردىن چىقىپ كەردى. ئاتلارنى بولسا، يار تۈۋىدىكى قارىياغاچقا باغلاپ قويدى. ئۇلار ئۆيگە كىرىپ تىنچلىق ـ ئامانلىق سوراشتى. غېنىنىڭ ئۆيگە كىرگەنلىكىنى كۆرگەن نەجمىدىنىڭ ئايالىنىڭ ئۆكسۈلى ئۆچۈپ، مۇرددەك تاتىرىپ، داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. بەستلىك كەلگەن بۇ ئايالنىڭ قارامتۇل چىرايى سۆرۈن بولۇپ، بىر خىل شۇملۇق يېغىپ تۇراتتى. ئۇ غېنى باتۇرلارغا ئېرىنچەكلىك بىلەن خۇشياقمىغاندەك داستىخان راسلاپ چاي بەردى. ھېلىدىن ـ ھېلىغا تالاغا چىقىپ، ئۇزاقتا كىردى. غېنى باتۇر بىر نېمىنى سەزگەندەك تالاغا چىقىپ چاندۇرماي سىرتنى كۆزەتتى، تۆيۇقسىز نۇرغۇن ئەسكەرنىڭ ئۆزلىرى تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى ـ دە، ئۆيگە كىرىپ:

ـــ ھەي، نەجمىدىن! ئايالىڭ بىزنى سېتىۋېتىپتۇ، بىزگە مۇناپىقلىق قىلدى، ئېتىۋېتىمەن! ـــ دەپ قورالىنى ئالدى.

ـــ ۋاي، ئۇنداق قىلما، نېمە بولدى؟

ـــ بىزنى گومىنداڭغا سېتىۋېتىپتۇ، تالاغا چىقىپ قاراپ باق!

نەجمىدىن تالاغا چىقىپ راستلا ئەسكەرلەرنىڭ بېسىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىردى ـ دە، ئايالىغا غەزەپ بىلەن ھوميىپ:

— بولدى، باتۇرۇم، بۇ نەچچىنچى قېتىم بىلەن قولۇڭنى بويىما، مازار خەلقىنى چۆچۈتۈپ، ئۇركۈتۈپ قويمايلى، بۇنىڭ جاجىسىنى ئۆزۈم بېرىمەن، — دېدى ئېنى باتۇرغا يالۋۇرۇپ، ئاندىن جىددىيلىك بىلەن ۋارقىرىدى — چاپسان قېچىڭلار!

— خەپ، قانجۇق! ساتقۇنلۇق قىلغىنىڭنىڭ جازاسىنى كېيىن تارتىسەن! — دېدى ئېنى. ئۇلار ئۆيدىن چىقىپ، ياردىن چۈشۈپ ئاتلىرىغا مىندى ـ دە قاراڭغۇدا كۆزدىن غايىب بولدى. ئۇلارنى قوغلاپ كەلگەن ئەسكەرلەرنى ھېلىقى ئايال يارنىڭ بېشىغا باشلاپ كېلىپ:

— مۇشۇ يەردىن ھازىرلا چۈشۈپ كەتكەن، نەگە كەتكەنىدۇ؟! ھېلىلا مەشھەد بار ئىدى، — دەپ ئەسكەرلەرگە ئېنى باتۇرلار چۈشۈپ قويۇندەك يوقاپ كەتكەن يارلىقنى كۆرسەتتى. ئەسكەرلەر يارلىققا قارىتىپ قالايمىقان ئوق ئۇزدى.

— بۇلار ئادەممۇ يا، كۆزگە كۆرۈنگەن ئالۋاستىمۇ؟ — دېدى ھېلىقى ئايال ياقىسىنى تۈتۈپ.

مەھمۇد بىلەن ئېنىلار ئاللىبۇرۇن جىنىدەك يوقاپ كەتكەن بولۇپ، دۈشمەنلەرنى ھەيران قالدۇردى. ئەسكەرلەر يارغا چۈشۈپ، ئۇلارنى ئىزدەشتىن قورقۇپ كەينىگە يېنىپ كەتتى.

نەجمىدىن بۇ ئايالنى ئىككىنچى قېتىم ئالغان بولۇپ، ئۇ سىرتتىن بۇ مەھەللىگە كېلىپ قالغاندى. بۇ ئايالنىڭ تېگى ـ تەكتىنى نەجمىدىن تازا بىلىپ كەتمەيتتى. ئۇنىڭ مازاردىكى گومبەزداڭ ساقچىلىرى بىلەن ئالاقە قىلىپ يۈرگەنلىكىنى تېخىمۇ بىلمەيتتى. ئۇ ئايال گومبەزداڭغا سېتىلغان ئىشپىيون بولۇپ، مازاردىكى ئەھۋاللارنى قالدۇرماي ساقچىلارغا مەلۇم قىلىپ تۇراتتى. ئېنىنىڭ بىر قانچە قېتىم مازارغا كېلىپ ئۇلارنىڭ ئۆيىگە چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى غوجايىنلىرىغا مەلۇم قىلغان ھەم ئېنىنى تۈتۈپ بېرىشكە ۋەدە قىلغاندى. بۇگۈن ئۇنىڭ تەلىيى كاج كېلىپ، سۈيىقەستى ئىشقا ئاشماي، ئۆزى

ئاشكارلىنىپ قالدى. نەجمىدىن ئۆزىنىڭ ئېسىق قوينىغا بىر زەھەرلىك يىلاننى سېلىپ ياتقىنىنى بىلمىگەنىدى.

غېنى، مەھمۇد قاتارلىق بىرقانچىسى مازار شەيخ مەھەللىسى قېچىپ چىقىپ، تېلېفون سىملىرى بىلەن كۆۋرۈكلەرنى بۇزۇپ، يۇرگەن پارتىزانلار بىلەن مازارنىڭ شەرقىدىكى ناغرىچىدا ئۇچراشتى.

— بىز بىر ئېزىتقۇ ئالۋاستىنىڭ قولىدا ھالاك بولغىلى تاس قالدۇق، — دېدى مەھمۇد بولغان ۋەقەلەرنى ئەكىبەرگە سۆزلەپ بېرىپ.

— بارماڭلار، دېسەم ئۇنىمىدىڭلار، خەتەرگە ئۇچرىغىلى تاس قاپسىلەر، خۇدا ساقلاپتۇ. يۇرۇڭلار، تاڭ يورۇغۇچە مازار سۈيىدىن ئۆتۈپ جاڭگاللىققا كىرىپ يوشۇرۇنايلى! — دېدى ئەكبەر.

— ئۇ يەردە نېمە قىلىمىز؟ مازار ئارا مەھەللىدە نۇرغۇن گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بار كەن، يەرگە يورۇق چۈشۈشى بىلەن ئاتلىرىنى سۇغارغىلى ئېلىپ چىقىدۇ، ئۇلارنى جايلىۋېتىپ، قورال، ئاتلىرىنى بۇلاپ قاچىمىز، — دېدى غېنى.

— شۇنداق قىلايلى.

— ئەكبەر، سەن سۇغا چىققانلارنى جايلىۋەت، مەن دۇشمەن بار قورۇغا باستۇرۇپ كىرەي! — دېدى غېنى.

— قارامىلىق قىلما!

— خاتىرجەم بول، ئامان چىقىمەن! — دېدى غېنى باتۇر. نۇرۇم، ھوشۇرەم قاتارلىقلار غېنىنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپ، تۈيدۇرماي قاراڭغۇدا دۇشمەن ياتقان ئۆينىڭ يېنىغا بېرىپ ئۆزلىرىنى دالدىغا ئالدى.

تاڭ بەلگە بېرىشى بىلەن تەڭ ئۈچ گومىنداڭ ئەسكىرى ئاتلارنى يېتىلەپ، دۆگدىيىپ، ئەسنىشىپ بوربوسۇن سۈيىنىڭ بويىغا كېلىپ ئاتلارنى سۇغاردى. پارتىزانلار ئەپلەپ تۇرۇپ ئىككى پاي ئوق بىلەن ئىككى ئەسكەرنى مولاق ئاتقۇزدى،

مەھمۇد بىلەن غوجى ئېتىلىپ بېرىپ، بىر ئەسكەرنى تىرىك تۇتۇۋالدى. ئۇ ئەسكەر ئۇيغۇر ئىدى. مەھمۇد بىلەن غوجى ئەسكەرنى باغلاپ، ئاتنىڭ ئالدىغا ئۆڭتۇرۇپ، تېپىرلىتىپ ئوغلاقنى ئېلىپ قاچقاندەك ئەپقېچىپ كەتتى. كەينىدىنلا دۇشمەنلەر ياتقان ئۆڭ تەرەپتە غېنى باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار ئېتىشىپ كەتتى. غېنى ئاتلىق دۇشمەن ئارىسىغا باستۇرۇپ كىرىپ بىرقانچە ئەسكەرنى ماۋزېر بىلەن ئېتىپ يەر چىشلەتتى. بۇ تۇيۇقسىز ھۇجۇمدىن دۇشمەنلەر چۆچۈپ كېتىپ، نېمە قىلارىنى بىلەلمەي، ھاڭۇبېقىپ قاراپلا قالدى. غېنى ئاتنى چاپتۇرۇپ كېلىپ بىرقانچە ئەسكەرنىڭ قولىدىن قورالىرىنى تارتىۋالدى. پارتىزانلار بىرپەس ئېتىشىپ، بورانداك كېلىپ، قۇيۇندەك يوقالدى. دۇشمەنلەر ئۆزلىرىنى ئوڭلاپ بولغۇچە پارتىزانلار ئاللىبۇرۇن كۆزدىن غايىب بولدى.

بۇ ئۇشتۇمتۇت زەربىدىن مازاردىكى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ھوشىنى يوقاتتى. ئۆزلىرىنىڭ كىملەر تەرىپىدىن ھۇجۇمغا ئۇچراۋاتقانلىقىنى بىلەلمەي، ئالا ئاتلىق غايەت زور تىلىسىم قولىنىڭ ئۆزلىرىنىڭ قوللىرىدىكى قورالىرىنى بۇلاپ كەتكەنلىكىنى بىلمەيلا قالدى. ئالا ئات ئۇلارغا گويا لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان بىر ئوت بولۇپ كۆرۈندى. ھايات قالغان ئەسكەرلەر باشقىلارغا بۇ ۋەقەنى ئاجايىپ رىۋايەتلەشتۈرۈپ سۆزلەپ بېرىپ، غوجايىنلىرىنىڭ كۆزلىرىنى ئالاچەكمەن قىلىپ، ۋەھىمگە سېلىۋەتتى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئەسكەرلەر كېچىلىرى تۇزۇك تالا ـ تۇزگە چىقالماس بولۇپ قالدى.

غوجى ئەسىرگە چۈشكەن ئەسكەرنى ئاتنىڭ ئالدىغا ئۆڭتۇرۇپ، مەھمۇد بولسا غوجىنىڭ ئېتىنى يېتىلەپ، ھەش ـ پەش دېگۈچە سۈپتايغا يېتىپ كەلدى. مەھمۇدنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئەسىرنى ئاتتىن چۈشۈردى. دۇشمەن ئەسكىرى تامدەك تاتىرىپ، غالمىداپ تىترەپ تۇراتتى. مەھمۇد سورىدى:

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

— سەن ئۇيغۇرمۇ؟

— مەن ئۇيغۇر، مەجبۇرىي ئەسكەرلىككە تۇتۇلغان ئاكتىلار مېنى ئۆلتۈرمەكچىلەر، بىر قوشۇق قېنىمدىن كېچىكتىلەر، مۇسىلەرگە ئات، ئېشەك ئورنىدا خىزمەت قىلاي.

— سەن خىزمەت كۆرسىتىپ، دۇشمەن ئەھۋالىدىن توغرا مەلۇمات بەرسەڭ، بەلكىم، ئىت جېنىڭ ئامان قالىدۇ، — دېدى مەھمۇد.

— مەن سىلەرنىڭ توپ باشلىقىڭلارغا بارلىق ئەھۋالنى دەپ بېرەي.

— سەل تۇرۇپ دەيسەن، ئالدىرىما، — دېدى مەھمۇد.

بىرەر سائەتكە يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە غېنى، ئەكبەرلەر ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ سۇپىتايغا يېتىپ كەلدى. پارتىزانلارنىڭ مۇرەسسە ئىككىدىن مىلتىق تۇراتتى. ئۇلار نۇرغۇن قوراللارنى ئولجا ئېلىپ ساق ـ سالامەت قايتىپ كەلگەنىدى.

پارتىزانلار دۇشمەنلەرنىڭ ئۆزلىرىنىڭ كەينىدىن قوغلاپ كېلىش ئېھتىماللىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، مەھمۇد باشچىلىقىدىكى پارتىزانلارنى دۇشمەن ئەھۋالىنى كۆزىتىشكە سۇپىتايدا قالدۇرۇپ، قالغانلىرى ئەسىرگە چۈشكەن گومىندالڭ ئەسكىرىنى ئاتقا مىندۈرۈپ ئۇلاستاي قوماندانلىق ئىشتابقا قاراپ مېڭىپ كەتتى.

ئۇلاستايغا بارغان پارتىزانلار ئارام ئالغاچ مەشىق قىلىپ مازار تەرەپتىن قوغلاپ كېلىدىغان دۇشمەنلەرنى ساقلاپ ياتتى. غېنى باتۇر ئەكبەرنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ ياندىشىپ مېڭىپ، قارىغا ئېتىپ مەشىق قىلىۋاتقان پارتىزانلارنىڭ يېنىغا كەلدى.

— ئەكبەر سېنى مەرگەن، مەرگەن دەيدۇ، راستلا مەرگەنمۇ، بىزگە كۆرسىتىپ باقمامسەن؟ — دېدى غېنى ئۇنى دەيدىگە سېلىپ.

— قانداق كۆرسىتىپ باقمەن؟

— قانچىلىك ئارىلىقتىكىنى ئاتالايسەن؟

— كۆزگە ئىلىنغانىنى ئاتالايمەن.
— ئەمىسە، مەن قالپىقىڭنى كىيىپ تۇراي، قالپاقنى ئېتىپ چۈشۈرۈپ باققىنە.
— ئۆز ئادىمىمگە، دوستۇمغا قورال تەڭلىسەم بولمايدۇ، بۇ نامەردلەرنىڭ قىلىقى.
— سەن مەرگەن، باتۇر، مەن قالپىقىڭنى كىيىپ تۇرۇپ بېرىمەن، ئەگەر قالپاقنى ئېتىپ چۈشۈرۈۋەتسەڭ، مەرگەنلىكىڭگە قول قويىمەن.
— سەن ئوق تېگىپ كېتىشتىن قورقمامسەن؟
— مەندە قورقۇش دېگەن نەرسە يوق، سەن قورقماي ئاتساڭلا.
بۇ ئىككى باتۇرنىڭ چاقچىقىغا پارتىزانلارمۇ ئارىلاشتى، بىرلىرى ئۇلارنى توسۇدى، بىراق غېنى باتۇر ئۇنىمىدى.
— قېنى، بىر قىزىقچىلىق بولسۇن، بۇ يەردە قورال تۇتقان قوللار قىچىشىپ كەتتى، — دېدى ـ دە، غېنى باتۇر ئەكىبەرنىڭ بېشىدىن ئاق مالىخاينى ئېلىپ كىيدى. ئاندىن بىرەر يۈز مېتىر ئارىلىققا بېرىپ تىك تۇردى. غېنى دېگىنىنى قىلىپ ئادەتلىنىپ قالغانلىقتىن باشقىلارنىڭ گېپىگە قۇلاق سالمىدى. ئەكىبەر ئامالسىز بەش ئاتار مىلتىقنى قولىغا ئېلىپ بىر قۇرام تاشقا قويۇپ قارىغا ئالدى. ئەتراپتىكى پارتىزانلار بۇ چاقچاقتىن يامان بىر ئاقىۋەتنىڭ چىقىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، جىددىيلىشىپ قالدى. ئەكىبەر مىلتىقنى چىڭ تۇتۇپ جىمىپ كەتتى. ئەكىبەردىمۇ قورقۇش، جىددىيلىشىش، ئەنسىرەش كەيپىياتى پەيدا بولدى. ئۇنى قارا تەر باستى. سەللا بىخەستەلىك قىلسا، يېقىن ئاغىنىسىدىن، بىر باتۇرىدىن ئايرىلىپ قالاتتى. ئۇنىڭ شەنىگىمۇ ئۆمۈرۋايەت چىقمايدىغان داغ چۈشەتتى. بۇ ئەكىبەرگە قاتتىق بېسىم بولدى. ئەكىبەر تاغ تېكىلىرىنى، دۈشمەنلىرىنى بىر قاراپلا قارىغا ئېلىپ ئېتىپ يىقىتىپ يۈرگىنى بىلەن بۇ قېتىمقى مۇنۇ ئىش ئۇنچىلىك ئاددىي ئەمەس، ئاسانغا

چۈشمىدى. بىراق، غەنى لەۋزىدىن قايتىمايۋاتاتتى. پارتىزانلار ئەندىشىگە چۈشۈپ كەتتى. بىر چاغدا غەنى بىر قارا تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ:

— ھەي، ئاتامسەن، يۈرىكى يوق! — دەپ چاقچاق قىلىپ ۋارقىرىدى.

«پاك» قىلغان ئوق ئاۋازى بىلەن غەنى باتۇرنىڭ بېشىدىكى ئاق مالىخاي يەرگە ئۇچۇپ چۈشتى. پارتىزانلار ۋارقىرىشىپ كەتتى. غەنى باتۇر بولسا ئولتۇرغان ئورنىدا مەست قىلماي ئالدىغا قاراپ تۇراتتى. پارتىزانلار يۈگۈرۈپ بېرىپ بۇ ئىككى قاپ يۈرەك باتۇرنى قۇچاقلىشىپ كەتتى. غەنى بىلەن ئەكبەرمۇ غۇلاچلىرىنى كەڭ كېرىپ قۇچاقلاشتى. ئەكبەر:

— جانىمنى ئالدىڭغۇي، يۈز دۈشمەننى ئېتىپ ئۆلتۈرگەندىنمۇ تەس كەلدى، راستلا باتۇركەنسەن، — دېدى.

— سەنمۇ راست مەرگەنكەنسەن، قول قويدۇم ساڭا، ئاپىرىن، ئاپىرىن! — غەنى شۇنداق دەپ ئەكبەرنى باغرىغا چىڭ باستى. ئەتراپتا تۇرغان پارتىزانلار بۇ ئىككى شىر يۈرەك باتۇرغا چىن دىلىدىن قايىل بولدى. ئۇلارنىڭ قەيسەر، قورقماس، قايتماس باتۇرلۇقىغا ئاپىرىنلار ئېيتىشتى.

دەل مۇشۇ پەيتتە سۈپتايدىن مەھمۇد بىلەن بىرقانچە پارتىزان يېگىت جارتوغان، جالىنقوللارنى ئارقىدا قالدۇرۇپ ئات چاپتۇرۇپ ئۇلاستايغا يېتىپ كەلدى ۋە:

— مازاردىن چىققان ئوتتۇزغا يېقىن گومىنداڭ ئەسكىرى ئۇلاستاي تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتىدۇ، — دەپ خەۋەر قىلدى. فاتىخ:

— ياخشى بوپتۇ، ئاخىر ئۆزلىرى كەپتۇ، ئۇلارنى ياخشى كۈتۈۋالايلى، — دېدى. دېگەندەك مازاردىن ئاتلانغان ئەسكەرلەر قاراسۇدىن ئۆتۈپ، تاغ ئۇلاستاي تەرەپكە قاراپ كەلمەكتە ئىدى.

دۈشمەنلەر ئۇلاستاي سېيىنى بويلاپ كىرىشىگە، پارتىزانلار

ئۇلارنى ئوچ تەرەپتىن قورشىۋالدى. توپ باشلىقلىرى مەرگەنلەرنى ئەپلىك يەرلەرگە ئورۇنلاشتۇردى. دۇشمەنلەر سايغا ئۆرلەپ كەلمەكتە، ئۇلار بىر ساينىڭ دوقمۇشىنى ئەگىپ چىقىشقا قاتىخ:

ــ ئېتىڭلار !... ــ دېدى.

بۇيرۇق بېرىلىشى بىلەن تەڭ بىر مەرگەن پارتىزان ئالدىدا كېلىۋاتقان ئەسكەردىن بىرىنى ئاتتىن تىك موللاق ئاتقۇزۇپ چۇشۇردى. دۇشمەنلەر تۇيۇقسىز زەربىدىن هودۇقۇپ، جان ساقلاش كويىغا چۇشۇپ، ئۆزلىرىنى قۇرام تاشلارنىڭ دالدىسىغا ئالدى. ئىككى ياندىن پارتىزانلار يوپۇرۇلۇپ هۇجۇم قىلدى. غېنى باتۇر ماۋزېر بىلەن توختىماي ئوق ئۇزۇپ، بىرقانچە دۇشمەننى يىقىتتى. مەهمۇدمۇ غېنى باتۇرنىڭ ئارقىسىدىن قالماي دۇشمەنلەرگە توختىماي ئوق ئۇزدى. ئەكبەر باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار قاچماقچى بولغان دۇشمەنلەرنى ئارقىدىن قوغلاپ زەربە بەردى. ساي ئىچىنى قىيا ـ چىيا، تۇپا ـ چاڭ، ئىس ـ تۇتەك قاپلاپ، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى بىلەن تاشلانغان گىرانات، ئېتىلغان مىلتىقنىڭ ئاۋازلىرى زىلزىلىگە سالدى، يەر ـ جاهاننى تىترەتتى. دۇشمەنلەر نۇرغۇن جەسەتلىرىنى تاشلاپ قېچىشقا باشلىدى. پارتىزانلار كەينىدىن قوغلاپ هۇجۇم قىلىپ دۇشمەنلەرنى پاك ـ پاكىز يوقاتتى. ئوتتۇزغا يېقىن قورال ـ ياراغ، ئاتنى ئولجا ئالدى.

بۇ پارتىزانلارنىڭ ئۇلاستايىدىكى تۇنجى جەڭ غەلىبىسى ئىدى. بۇ قېتىمقى جەڭ پارتىزانلارنىڭ روهىنى كۆتۇرۇپ، جەڭگىۋارلىقىنى ئاشۇردى.

شۇنىڭدىن باشلاپ قوماندانلىق ئىشتابى خەمىت بىلەن سېيىتنى ماۋزېر بىلەن تاشداۋاندا چارلاشقا قويدى. ئۇلار كېچىدە تاشداۋاننى چارلاپ يۇرۇپ، گومىنداڭنىڭ سادىق غالچىلىرىدىن ماناپقان بىلەن تۇبېكىنى تۇتۇۋېلىپ قوماندانلىق ئىشتابقا

www.uyghurkitap.com

تاپشۇرۇپ بەردى.

فاتىخ بىلەن ئەكبەر ئۇلارغا گومىنداڭغا ئەگىشىپ ئۆتكۈزگەن گۇناھىنى يۇيۇش، ياخشى ئادەم بولۇش، ھەقىقەتكە قايتىش توغرۇلۇق تەربىيە بېرىپ، قويۇپ بەردى. ئۇلار ئارقىلىق نىلقىدىكى دۇشمەن ئەھۋالىنى بىلىپ تۇردى. غۇلجا تەرەپكە رەپىق بايچۇرىنىڭ ئەۋەتىپ سوۋېت كونسۇلى ئارقىلىق غۇلجىدىكى دۇشمەن ئەھۋالىنى ئوقۇشتى.

37

پارتىزانلارنىڭ مازار ۋە ئۇلاستايدىكى جەڭلەرگە قاتنىشىپ، نۇرغۇن دۇشمەننى يوقاتقانلىقى، مازاردىن بىر دۇشمەننى ئەسىر ئېلىپ، نۇرغۇن قورال ـ ياراغ بۇلاپ كەلگەنلىك خەۋىرى سۇپتايدىكى يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغان ئادەملەرنىڭ ھەممىسگە پۇر كەتتى. نۇرغۇن ئادەملەر بۇ ۋەقەنىڭ تەپسىلىي ئەھۋالىنى بىلىش ئۈچۈن، بەزىلىرى قىزىقىپ، يەنە بەزىلىرى قىزىق پاراڭلارنى ئاڭلاش ئۈچۈن مەھمۇدنىڭ ئۆيىگە كەلدى. كەلگەنلەر:

ـــ مەھمۇد، سىلەرنى دۇشمەنلەرنىڭ ئەدىپىنى راسا بېرىپتۇ دەيدىغۇ؟

ـــ ئوغرىلار بىلەن بېرىپ دۇشمەنلەرنى ئۆلتۈرۈپ، قورال بۇلاپ كەپتۇ دەيدىغۇ؟

ـــ غېنىنى تۇتۇلۇپ قالغىلى تاسلا قاپتۇ دەيدىغۇ؟ ئۇ خوتۇن ئوۋلىغىلى كىرگەن ئوخشىمامدۇ؟ ـــ دېگەندەك گەپلەرنى قىلىشتى.

ـــ بۇ قېتىمقى جەڭدە پارتىزانلار دۇشمەننىڭ راسا دەككىسىنى بەردى، خەلق پارتىزانلارغا ئىشەندى، ئەمدى بىزنى «ئوغرى» دېمەيدىغان بولدى، ـــ دېدى مەھمۇد بۇ قېتىمقى ئۇرۇش

ئەھۋالىنى يېغىلغان ئادەملەرگە چۈشەندۈرۈپ.

— كارامەت جەڭ قىپسىلەر، يارايسىلەر، باتۇر ئەزىمەتلەر! — دېدى بىر ئاقساقال مەھمۇدلارنىڭ خەيرلىك ئىشلىرىغا نۇسرەت تىلەپ دۇئا قىلىپ.

يەنە نۇرغۇن گەپلەر بولدى، كەلگەنلەر مەھمۇدتىن گەپ سوراشتى، بۇ گەپلەر ئارىسىدا مەھمۇدنى بۇ يولدىن توسۇپ ئاگاھلاندۇرغان پاراڭلارمۇ بولدى، بىراق مەھمۇد بۇ گەپلەرگە ئانچە پىسەنت قىلىپ كەتمىدى. ھەممىسىگە ئۆز لايىقىدا سالماقلىق بىلەن جاۋاب بەردى.

ئەمدى مەھمۇد يوشۇرۇن ھالەتتە ھەربىرىدىن قىلىشتىن ئاشكارا ھەربىرىدىن ھالىتىگە ئۆتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن نۇرغۇن ئەزىمەتلەر ئەگەشكەنىدى.

ئۇلارنىڭ بۇ ئىنقىلابىي ھەربىرىدىكى بىر قىسىم گومىنداڭچەرەس كىشىلەرنى ئەسىرىتىپ قويدى. مەھمۇد ئىنقىلابقا ئىئانە توپلاش جەريانىدا بىر قىسىم باي، ئەمەلدارلارنىڭ چىشىغا تېگىپ قويغانىدى. مەھمۇدنى كۆرەلمەي، ئىچىدە غۇم ساقلاپ، چىشىنى بىلەپ، ئۆچمەنلىك ساقلاپ يۈرگەنلەر قوينىدىكى خەنجەرلىرىنى چىقىرىشقا باشلىدى. ئۇلار يەڭ شىمايلاپ چىقتى. پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ مەھمۇدنى كۆزدىن يوق قىلىشقا نىيەت قىلدى.

گومىنداڭنىڭ سادىق ئالچىلىرى ھۆكۈمەتكە ئۆزلىرىنىڭ ساداقەتمەنلىكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ھەر يان چېپىشقا باشلىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە نىيازئاخۇن باشچىلىقىدىكى ھېلىقى دىنىي كۆچىلەرمۇ بار ئىدى.

بۇگۈن گومىنداڭنىڭ ئۇلاستايىدىكى پارتىزانلارنى يوقىتىش ئۈچۈن سۈپتايىدىن ئۆتۈپ كەتكەن بىرقانچە ماشىنا ئەسكەرلىرىنى كۆرگەن ھۇسەنباي كېرىلگىنىچە دېدى:

— مەن دېدىمغۇ، ھۆكۈمەت بىلەن تەڭ بولغىلى بولمايدۇ،

www.uyghurkitap.com

ھۆكۈمەت ئۇلارنى بىر ھۇجۇم بىلەنلا يوقىتىۋەتكىدەك كاللىسىنى ئالىدۇ. ئۇلارنىڭ قانچىلىك كۈچى بار؟ نېمىگە ئىگە يېتىدۇ؟ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ قانچىلىك ئەسكىرى بار؟ بىلەمسىلەر! قاراپ تۇرۇڭلار، ئەتە ـ ئۆگۈن ئىچىدە ئۇلارنىڭ باشلىرىنى ئېلىپ كېلىدۇ.

ـــ مەھمۇدمۇ ئەپەندىچىلىكىنى قىلماي، نەدىكى بىر ئوغرىلارنىڭ كەينىگە كىرىپ، ئۇلار بىلەن بىرلىشىپ كەتتى، يامان قىلدى، بىزگە بالا ئېلىپ كېلىدىغان بولدى. يۇرتنىڭ تىنچلىقى بۇزۇلدى، يۇرتقا ئاپەت بولىدىغان بولدى، ـــ دېدى ھۇسەنباينىڭ يېنىدا ئولتۇرغان قىرىق ياشلارنىڭ قارىسىنى ئېلىپ قالغان ئاق سېرىق، ئۆچكە ساقال قويۇۋالغان ھېلىم.

ـــ بۇگۈن مەھمۇد، غىياسىدىن، مەنسۇربايلار قېچىپ ئۇلاستايغا كەتتى، ئەتە ئۇلارنىڭ كۈنى نېمە بولىدۇ، كىم بىلىدۇ؟ بۇ مەنسۇر دېگەن ئادەم تىنچ يۈرمەيدۇ، ئىش تېپىپلا يۈرگەن. ئۇلارغا نەسىھەت قىلىپ بۇ يولدىن قايتۇرساق بولاتتى. ھۆكۈمەتكە توۋا قىلسا، جېنىنى ساقلاپ قالار بولغىيدى، ـــ دېدى چالا ساۋاتلىق ھۇسەنباي بىر تۇتام ساقلىنى قايتا ـ قايتا سىلاپ تۇرۇپ.

ـــ بىز مەھمۇد، مەنسۇربايلار ئۇستىدىن بىر پارچە ئەرز يېزىپ ھۆكۈمەتكە ئاپىرىپ بېرەيلى، بولمىسا بىزمۇ بالاغا قالىمىز، بۇ بىزنىڭ ئوغرىلارنى يوقىتىشتىكى ھۆكۈمەتكە قوشقان تۆھپىمىز بولۇپ قالىدۇ، ـــ دېدى نىيازئاخۇن شۇملۇق يېغىپ تۇرغان ھېيلىگەر كۆزلىرىنى ئوينىتىپ.

ـــ بۇ يۇرت ئەزەلدىن تىنچ، خاتىرجەم ئىدى، بۇ ئەنسىزچىلىكنى يۇرتقا مەھمۇد، غىياسىدىن، مەنسۇربايلار تاپتى، ـــ دېدى ھۇسەنباي. ئۇ دائىم مەنسۇرباي بىلەن ئۇزەكتىگە سوقۇشتۇرۇپ يۇرىدىغان پىتىنخور، كۆرەلمەس، پىخسىق باي ئىدى.

ـــ ئوتنى كىم تۇتسا، شۇنىڭ قولى كۆيىدۇ، ـــ دېدى ھېلىم.
ـــ بىز چاققانراق ئۇلارنىڭ ئۇستىدىن ئەرز يېزىپ، يامۇلغا ئەكىرەيلى، مەھمۇدلارنى كۆزدىن يوق قىلىشنىڭ پۇرسىتى كەلدى، ـــ دېدى ئورنىدا پۇتى كۆيگەن توخۇدەك تۇرالماي قالغان نىيازئاخۇن. ئۇنىڭ قىسىق كۆزلىرى تېخىمۇ يۇمۇلۇپ كەتكەنىدى.
مانا بۇ ھۇسەنباينىڭ ئۆيگە يىغىلغان بىرقانچە چېقىمچى، قارا نىيەت ئادەملەرنىڭ مەھمۇدلارنى كۆزدىن يوق قىلىش ئۈچۈن تىل بىرىكتۈرۈپ، كۆڭۈل قويۇپ قۇرۇۋاتقان تۇزىقى ئىدى.
ـــ مەھمۇدلارنى دارغا ئېسىش كېرەك !ـــ دېدى ھېلىم ئاخىرىدا. جاننى قولىغا ئېلىپ ئەل بەختىنى كۆزلەپ دۈشمەن بىلەن جەڭ قىلىۋاتقان بۇ ئەزىمەتلەرنى بۇ ھۇۋقۇشلار شۇملۇق تىلەپ قارغىماقتا، سىرتماق تەييارلىماقتا ئىدى. شۇنداق قىلىپ، بۇ يۇرتنىڭ پارازىت قۇرتلىرى مەھمۇدلار ئۈستىدىن بىر پارچە ئەرز يېزىپ يوشۇرۇن ھالدا قەغەزگە قول قويۇپ يولغا سالدى. ئۇلارنىڭ ئادەمنىڭ تېرىسى بىلەن گۆشىنىڭ ئارىسىغا كىرىۋېلىپ قىلىۋاتقان سۈيىقەستىنى ئۆزلىرىدىن باشقا ھېچكىم بىلمىدى.
مانا، بۇ بىر تۈپراقتا چوڭ بولغان، بىر تاغنىڭ، بىر ساينىڭ سۈيىنى ئىچىپ، بىر ھاۋادا نەپەس ئېلىپ، بىر پارچە نانىنى تەڭ تالىشىپ يەپ، بىر يۇرتتا ھايات كەچۈرگەن ئادەملەر ئىدى. ئەمدى ئۇلار ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ كەينىدىن پىچاق ئۇرماقتا، قەستلىمەكتە. مەھمۇدلار بولسا ئۆز جانلىرىنى قولىغا ئېلىپ ئەلنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن ئىسىق جانلىرىنى ئاتىماقتا. بۇ يۇرتتىمۇ ئوخشىمىغان تەبىقىدىكى ئادەملەر ئارىسىدا كۆرەش بولماقتا ئىدى.
بۇ نائەھلىلەر مەھمۇد، مەنسۇربايلارنى يوقىتىش پىلانلىرىنى تۇزۇۋاتقاندا مەھمۇدلار ئۇلاستايدا ھەر مىللەت خەلقىگە زورلۇق

ئىشلىتىپ، زۇلۇم سېلىپ ئەزگەن، خورلىغان ئەكسىيەتچى ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرۇپ، ئەل يۇرتقا ئەركىن، بەختىيار ھايات بەرپا قىلىش يولىدا ئىسسىق جانلىرىنى ئاتىماقتا، قۇربان بولماقتا قوراللىرىنى مەھكەم تۇتۇپ، ئۇلارنى يوقىتىش ئۈچۈن كەلگەن ئىككى ماشىنا ئەسكەر بىلەن جەڭ قىلىش تەييارلىقىنى قىلماقتا ئىدى. مەھمۇدلار سۈپتايغا گومىنداڭنىڭ ئىككى ماشىنا ئەسكىرى كېلىشتىن بۇرۇن، بۇ خەۋەرنى مازاردىكى ئايغاقچىلاردىن ئاڭلاپ، ئۇلاستايغا بېرىپ فاتىخلارغا خەۋەر يەتكۈزگەنىدى.

ئەكبەر، فاتىخلار خەلق ئىچىدە تەشۋىقات قىلىپ يۈرگەن يەرلىرىدىن يۆتكىلىپ، دۈشمەننىڭ كېلىشىنى كۈتتى. بىراق، دۈشمەنلەر ماشىنا بىلەن ئۇلاستاينىڭ ئاقسىڭ سېيىنىڭ ئېغىزىغا كېلىپ، دۈربۈن بىلەن ئىككى ياقتىكى غولغا قارىدى. بىردىن قورقۇنچ پەيدا بولدى ـ دە، بۇ ساينىڭ ئىچىگە كىرسە ساق قايتىپ چىقالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتىپ، كەلگەن يولى بىلەن كەينىگە قايتىپ نىلقا بازىرىغا كىرىپ كەتتى. قايتىپ بېرىپ نىلقىدىكى غوجايىنلىرىغا:

ـــ فاتىخ، ئەكبەر باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار ئۈچ يۈزدىن ئارتۇق قوراللىق خىلالانغان ئادەملەركەن، سوۋېت ھۆكۈمىتى ئۇلارغا نۇرغۇن ياردەم قىلىپتۇ، ھازىر ئۇلار خېلى زور كۈچكە ئىگە بولۇپ قاپتۇ، ـــ دېگەن مەلۇماتنى يەتكۈزدى.

نىلقا ناھىيەلىك ھۆكۈمەت بىلەن ناھىيەلىك ساقچى ئىدارىسى پارتىزانلارنى بىر يولىلا يوقىتىش ئۈچۈن قوشۇن تەييارلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە يەرلىك ئەمەلدارلارمۇ، زورلۇق بىلەن ئېلىپ ماڭغان خەلق ئاممىسىمۇ بار ئىدى. ئۇلار ئۇلاستاينى ئۈچ تەرەپتىن، قورشاپ پارتىزانلارنى يوقىتىشنى پىلانلىدى. ئوقاس مامپاڭ، جامى كەسكى، رىن دۈسا باشچىلىقىدىكى يۈزگە يېقىن ئەسكەر پۈقرالارنى مەجبۇرىي ئالدىغا سېلىپ ئۇلاستاينىڭ

ئېغىزىدىن ھۇجۇم قىلىشنى، نۇرساپا باشچىلىقىدىكى ئەسكەرلەر ئۇلاستاينىڭ كۇنچىقىش تەرىپىدىكى كۆكەباي، ئىرىمۇدىن تەرەپتىن، شىڭشىڭ، مەتكېرەم، رەخىم باشچىلىقىدىكى ئەسكەرلەر غەربىي يۆنىلىشتىكى يېشىل كۆل تەرەپتىن پارتىزانلارنى قورشاپ يوقاتماقچى بولدى.

بۇ خەۋەرنى نىلقا ناھىيەسىدىكى خەۋەرچىلەر فاتىخ، ئەكبەرلەرگە يەتكۈزدى. قوماندانلىق ئىشتابى بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، جىددىي يىغىن ئېچىپ، جەڭ پىلانىنى تۈزۈپ چىقتى.

ــ ساينىڭ ئېغىزىدىن كېلىدىغان ئەسكەرلەر كۆپ بولسىمۇ، يەر شارائىتى بىزگە قولايلىق، دۈشمەن سايغا كىرگەندە ئىككى تەرەپتىن يېقىن بېرىپ زەربە بېرىپ يوقىتىمىز. غەرب، شەرقتىن كېلىدىغان دۈشمەنلەر ئاز، تاغ ئېشىپ ئۇزاقتا كېلىدۇ. ئالدى بىلەن ئۇلاستاي ئېغىزىدىن كېلىدىغان دۈشمەننى يوقىتىمىز. ئىككى تەرەپتىن دۈشمەنلەر چېكىنمەي كېلىدىغان بولسا، ئۇلارنىمۇ ساينىڭ ئىچىگە ئالداپ ئەكىرىپ يوقىتىمىز، ــ دېدى فاتىخ جەڭ پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ. پارتىزانلار مۇشۇ جەڭ پىلانى بويىچە ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلدى.

قوماندانلىق ئىشتابى يىغىندىن كېيىن پۈتۈن پارتىزانلار توپىنى ئۈچ بۆلەككە ئايىردى. بىرىنچى توپقا ئەكبەر توپ باشلىقى بولدى. ئۇنىڭ تايانچ ئەزالىرى ۋە مەرگەنلىرى: سېيىت، نۇرغالى، ئابدۇماناپ، دوسىنقان، مۇساقان، شىمىت قاتارلىق ئىككى يۈز ئادەمدىن تەركىب تاپتى. ئىككىنچى توپقا غېنى توپ باشلىقى بولدى. ئۇنىڭ تايانچ ئادەملىرى: ئوسمان، سېبانبېك، ھوشۇرەم، نۇرۇم، مەھمۇد، مەنسۇرباي، ئاقمولا، ھاجى بالا، قادىر، لۇەك، غىياسىدىن قاتارلىق ئىككى يۈز ئادەمدىن تەركىب تاپتى. ئۇچىنچى توپقا ئىۋان توپ باشلىقى بولدى. ئۇنىڭ تايانچ ئادەملىرى: خەمىت، رەپىق بايچۇرىن قاتارلىق ئىككى يۈز

ئادەمدىن تەركىب تاپتى. ھەر بىر توپ قىرىق ـ ئەللىك دانە قورال ھەم بىردىن ـ ئىككىگىچە ئاپتوماتىر يالىمان قورالاندۇرۇلدى. قالغانلار ئوۋ مىلتىقى، تاياق ـ توقماق بىلەن قورالاندى. ئۇچ توپقا خەمىت توپ باشلىقى بولدى.

ھەرقايسى توپنىڭ پارتىزانلىرى ئەكبەرنىڭ ئاۋۇلىغا يىغىلدى. ئۇلار ئۆزئارا تونۇشۇپ پاراڭلاشتى. ئاققساڭنىڭ ئاراچ تەكچىسى ئەزەلدىن بۇنداق، قاينام ـ تاشقىنلىققا چۆمۈپ باقمىغانىدى. بۇلار بۇنىڭدىن نەچچە مىڭ يىللار ئىلگىرى ئات چاپتۇرۇپ يايلاق مەدەنىيىتىنى يارىتقان باتۇر ئەجدادلارنى ئەسلىتەتتى. بۇ مۇنبەت تۇپراققا ئاشۇ قەيسەر ئەجدادلىرىمىز تالاي ئۆچمەس ئىزلارنى سېلىپ، ئەۋلادلارغا بۇگۈنكىدەك شانلىق تارىخلارنى قالدۇرغانىدى. ئۇلارنىڭ ئۆلمەس روھلىرى بۇگۈن مۇنۇ ئەۋلادلىرىغا مەدەت بەرمەكتە، قوللىماقتا، ئۇلارغا روھىي كۈچ ئاتا قىلماقتا. بۇ يەرگە بىرەر مىڭدىن ئوشۇق ئات باغلانغانىدى. پىدائىيلار ھەر يەرلەردىن كەلگەن بولۇپ، بۇيۇك ئىشلار ئۈچۈن قوللىرىغا قورال ئېلىپ كۆكتىن يەرگە شۇڭغۇيدىغان بۇركۈتلەردەك تەييار تۇراتتى. ئەكبەر باتۇر يەرگە يىقىتىلىپ پۈتلىرى باغلانغان، بۇيۇك ئىشلار ئۈچۈن قۇربانلىق قىلىنىپ، قەسەم ئۈچۈن تەييارلانغان كۆك قاشقا تايىنىڭ يېنىغا كېلىپ:

ـــ قېنى، ئاقساقاللار، ئامىن! ـــ دېدى. فاتىخ باشچىلىقىدىكى ئاقساقاللارنىڭ «ئامىن» دېگەن ئاۋازىغا قوشۇلۇپ، تەرەپ ـ تەرەپتىن «ئامىن، ئامىن!...» دېگەن بىرەر مىڭدىن ئارتۇق ئادەمنىڭ سادالىرى تاغلارنى لەرزىگە كەلتۈرۈپ جاراڭلىدى. تاش غارلارنىڭ كامارلىرىدىكى ئۇچار قاناتلار بۇ ئاۋازدىن ئۈركۈپ ئۇچۇپ چىقتى. ئانچە يىراق بولمىغان يەردە مەغرۇر قەد كۆتۈرۈپ، كۆككە بوي سوزۇپ تۇرغان ئابرال تېغى، ئېسىلىپ چوققىسى بۇ ئاۋازلاردىن تەۋرەندى، سىلكىندى.

چوققىلار تېخىمۇ ئېگىزلەپ كەتكەندەك بىلىنىدى، ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ بۇ خاسىيەتلىك ئىشىنى قوللىغاندەك ئەكس سادا قايتۇردى. قاش دەرياسى بۇزغۇن چاچرىتىپ قاتتىق ئۆركەشلىدى. ئانچە يىراق بولمىغان يەردىكى ئابرال تېغى ھەيۋەتلىك گەۋدىسىنى ئاستا مىدىرلىتىپ: قېنى باتۇرلار، بۇ خەيرلىك ئىشىڭلار ئۈتۈقلۇق بولسۇن ! بۇ يولدىن ھەرگىز تايماڭلار، مەن سىلەرگە مەدەتكار، نۇسرەت قازانغايسىلەر !» دەپ تىلەك تىلەۋاتقاندەك بىلىندى ...

ئەكبەر بېلىدىكى يالىلداپ تۇرغان پىچىقىنى ئېلىپ، كۆك قاشقىنىڭ گېلىغا تۇغرىلاپ پىچاق ئۇردى، كۆك قاشقا بىر - ئىككى تېپىرلاپ جىمىپ قالدى. قىپقىزىل قان ئوت - چۆپلەرنى قىزىل رەڭگە بويىدى. بارلىق پارتىزانلار يوپۇرۇلۇپ كېلىپ، بارماقلىرىنى قانغا چىلاپ، قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ قەسەم قىلدى. قەسەم بىلەن پارتىزانلارنىڭ روھى تەڭداشسىز كۈچكە تولدى، تومۇرلىرىدا قانلار ئۆركەشلىدى، ۋۇجۇدى شادلاندى. بۇ مەنزىرىنى كۆرگەن ئاقسۇن، قوشاقچىلار بۇنى ئۆلۈمگە، ناخشىلىرىغا قېتىشتى. ئۇلار قىمىز، بوز ئىچىشىپ، ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇللارغا چۈشتى، ئويناشتى، كۈلۈشتى، ئاۋازىنىڭ بارچە تۇۋلاشتى. ئۇلار ئۆمرىدە بۇگۈنكىدەك بۇنداق ئەركىن كۈلۈشۈپ، چىن يۈرىكىدىن خۇشال بولۇپ باقمىغانىدى. ئۇلارنىڭ ئۇزاقتىن بېرى تارتىپ كەلگەن ئازاب - ئوقۇبەتلىرى، خورلۇق، قايغۇ - ھەسرەتلىرى مۇشۇ تاپتا پۈتۈنلەي يادىدىن كۆتۈرۈلۈپ ئۇنتۇلغانىدى. ئۇلارنىڭ قەلبىدە مەۋج ئۇرغان ئاشۇ ھېسسىياتلار ئۇلارنىڭ قەلبىدە تەڭداشسىز كۈچكە ئايلانغانىدى.

ئەتىسىدىن باشلاپ پارتىزانلار جەڭگىۋار ھالەتكە ئۆتۈپ جەڭگە تەييارلىق قىلدى. ساينى ئۆرلەپ كەلگەن دۈشمەنلەرنىڭ ئالدىدىن ئەكبەر توپى توسۇپ زەربە بېرىدىغان بولدى. ئوڭ، سول قاناتتىن غېنى بىلەن ئىۋان توپى ھۇجۇمغا ئۆتىدىغان بولدى. بۇ

ئۇچ توپقا خەمىت مۇسلىموپ باش بولدى. مۇشۇ پىلان بويىچە پارتىزانلار بەلگىلەنگەن يەرلىرىگە بېرىپ، بۇيرۇق كۈتۈپ ياتتى.

گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بىرقانچە قېتىم دەككە-سىنى يېگەندىن كېيىن قاتتىق چارىنىڭ ئەمەلگە ئاشمايدىغانلىقىنى بىلىپ يېتىپ، يۇمشاق، قاتتىق ئۇسۇلنى تەڭ قوللىنىپ پارتىزانلارنى يوقىتىش پىلانىنى تۈزدى. شۇنىڭ بىلەن نىلقا ناھىيەسىدىكى ئەۋەلقان تۆرە قاتارلىق ئاقساقال، يۇرت مۆتىۋەرلىرىدىن تەركىب تاپقان ئەكبەر، فاتىخلارغا ئەسمەت قىلىش ئۆمىكىنى تەشكىللەپ، ئۇلارنى ئالدىغا سېلىپ ئىككى يۈزدەك قوراللىق ساقچى، ئەسكەرلەرنى ھەربىكەتلەندۈرۈپ تۆۋەنكى ئۇلاستايىدىن ئۆرلەپ تاغ ئۇلاستايىغا قاراپ يولغا سالدى. گومىنداڭچىلار تاغ ئۇلاستايىدىكى ساينىڭ ئېغىزىغا يېتىپ كېلىشى بىلەن ئەكبەر باشچىلىقىدىكى بىرقانچە پارتىزان ئۇلارغا يېقىن بېرىپ، دۇشمەنلەرنىڭ ئالدىدا كېلىۋاتقان توپتىكى كۆپىنچە ئادەمنىڭ خەلق ئاممىسى ئىكەنلىكىنى بايقاپ، يېنىدىكى پارتىزانغا:

ــ سەن ئالدىدا كېلىۋاتقان بىرىنى ئېتىپ دوملىتىۋەت، خەلق بۇلاردىن ئايرىلىپ قاچىدۇ. بىز ئايرىلىپ قالغان دۇشمەنلەر بىلەن ئېتىشىمىز، ــ دېدى. ئەكبەر بۇيرۇق بېرىشى بىلەن دوسمقان بەش ئاتار مىلتىقنى بىر تاشنىڭ ئۈستىگە قويۇپ، ئەۋەلقان چالنىڭ قېشىدا كېلىۋاتقان بىرىنى قارىغا ئېلىپ تەپكىنى باستى. «گۇم» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئەۋەلقان تۆرىنىڭ قېشىدا كېلىۋاتقان چالبارنىڭ ئاق قالپىقى ئۇچۇپ چۈشتى. شۇنىڭ بىلەن زورلاپ ئېلىپ كېلىۋاتقان خەلق توپى پىتىراپ كەينىگە قاراپ قاچتى. خەلقتىن ئايرىلىپ قالغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرىگە پارتىزانلار تۈشمۇ ـ تۈشتىن ئۇچ تەرەپتىن ھۇجۇم باشلىدى. بۇ تۈيۇقسىز زەربىدە نۇرغۇن

گومىنداڭ ئەسكەرلىرى جېنىدىن ئايرىلدى.

غېنى باتۇر ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ بىرقانچە دۇشمەننى ماۋزېرى بىلەن يەر چىشلىتىپ، مىلتىق ئاتالماي دېرىلداپ تىترەپ قالغان بىرقانچە دۇشمەننىڭ مىلتىقلىرىنى ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ بۇلاپ ئېلىپ كەتتى. مەھمۇد باشچىلىقىدىكى پارتىزانلارمۇ غېنى باتۇرنىڭ كەينىدىن قالماي ئات چاپتۇرۇپ جەڭ قىلدى. ئۇلارمۇ غېنى باتۇرنى دوراپ يۇگۇرۇپ كېتىپ بېرىپ ئاتنىڭ ئىككى يېنىغا چۈشۈپ ئۆزلىرىنى ئوقتىن قوغداپ، دۇشمەن بىلەن ئېلىشتى. مەھمۇدنىڭ قولىدا غېنى باتۇر بەرگەن تاپانچا، مەنسۇربايىنىڭ قولىدا بولسا ئۆزى بۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل بۇرۇن تاغ كامېرىغا تىقىپ قويغان مىلتىقى بار ئىدى. مەنسۇرباي بۇ قوراللارنى شۇنچە يىللار ساقلاپ يۈرگىنىگە بۇگۈن رازى بولدى. ئۇ بۇ مىلتىق بىلەن بىرقانچە دۇشمەننى يەر چىشلىتىپ هاردۇقى چىقتى، ئىچى بوشاپ قالغاندەك بولدى.

— مەھمۇد، — دېدى مەنسۇرباي ئاتلىق چېپىپ كېتىپ بېرىپ، — مەن بۇ مىلتىقتا تۇنجى قېتىم بىرقانچە دۇشمەننى يوقاتتىم، پۇخادىن چىقتىم، ئەمدى ئۆلۈپ كەتسەم ئارمىنىم يوق.

— ياق، ئاكا، بىزنىڭ دۇشمىنىمىز بۇلا ئەمەس، ئالدىمىزدا نۇرغۇن دۇشمەن بار، هازىر ئۆلۈسەك بولمايدۇ، بۇ ئاتقان ئوقلىرىمىز ئىنقىلابنىڭ باشلىنىشى، تالاي جەڭلەرنى قىلىمىز تېخى ئاكا !... — دېدى مەھمۇد ئات چاپتۇرۇپ كېتىپ بېرىپ.

پارتىزانلار ئۇچ تەرەپتىن شىددەتلىك هۇجۇم قىلىپ، باتۇرلارچە جەڭ قىلغانلىقتىن دۇشمەنلەر بىردەمدىلا تارمار بولدى. گومىنداڭ هۆكۈمىتىنىڭ زورلىشى بىلەن قايمۇقۇپ ئەگىشىپ كەلگەن بىر قىسىم خەلق ئاممىسى ئەل بولۇپ، ئۇۋ قوراللىرىنى تاپشۇردى. ئۇلار:

— سىلەرنى ئوغرى دېسە راستلا ئوغرىمىكىن دەپ قاپتىمىز،

سىلەر راستىلا ھەقىقىي ئىنقىلابچى ئىكەنسىلەر، بىزنى ئەپۇ قىلىڭلار! — دەپ پارتىزانلار سېپىگە قوشۇلدى. ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بىر قىسىم ئەسكەرلىرىنى باشلاپ قېچىپ، تاشداۋان بىلەن كېتىشتىن قورقۇپ، ئۇپا زەڭگىنىڭ ئاۋۇلىغا بېرىپ:

— بىزنى قاش دەرياسىدىن ئۆتكۈزۈپ قوي، بىرقانچە ئات تەييارلاپ بەر! — دەپ ئۇپا زەڭگىگە قورال تەڭلىدى. ئۇپا زەڭگى ئامالسىز بىرقانچە ئات تەييارلاپ، ساقچى باشلىقىنى قاش دەرياسىغا قويۇلىدىغان كوسۇر دېگەن ئېغىزدىن چۈنجىغا ئۆتكۈزۈپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن ساقچى باشلىقى ئالدى ـ كەينىگە قارىماي چۈنجى ئارقىلىق قېچىپ نىلقا بازىرىغا بېرىۋالدى.

بۇ قېتىمقى جەڭنىڭ غەلىبىسىدىن پۈتۈن كۆكقامىر غەلىبە شادلىقىغا چۆمدى. پۈتۈن خەلق ئاممىسى پارتىزانلار توپىغا ئۆتتى، كىشىلەر ئارقا ـ ئارقىدىن پارتىزانلار توپىغا قوشۇلدى. خەلقتە ئىشەنچ تۇرغۇزۇلدى، ئۇلار پارتىزانلاردا ئۈمىد بارلىقىنى ھېس قىلدى. ئارىلىقتا نېمە قىلارىنى بىلەلمەي تەمتىرەپ تۇرغانلارمۇ پارتىزانلار تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى. بۇ قېتىمقى جەڭنىڭ داغدوغىسى، داۋرىڭى چوڭ بولدى. غەلىبە خەۋىرىنى ئاڭلىغان سۇپتاي، مازار يېزىلىرىدىكى خەلق ئاممىسى جەڭ غەلىبىسىنى تەبرىكلەپ، نان، توقاچ، يېمەك ـ ئىچمەك ئېلىپ كېلىپ تەبرىكلىدى، پارتىزانلار سېپىگە قوشۇلدى. ئۇلاستاي جېڭىدىن كېيىن، مەھمۇد بىلەن مەنسۇرباي سۇپتايغا كېلىپ، جەڭ ئەھۋالىنى خەلقتە تەشۋىق قىلدى. يەنە نۇرغۇن ئادەمنى توپلاپ ئۆز يېنىغا ئېلىپ پارتىزانلار تەرەپكە ئەكەتتى.

نىلقىغا قېچىپ كەتكەن ئەۋەلقان چالنىڭ يارەمچىسى چالبارنىڭ قالپىقىنى پارتىزانلار ئېتىپ چۈشۈرۈۋېتىپتۇ، دېگەن گەپ پۈتۈن ناھىيەگە تارقىلىپ كەتتى. گومىندالڭ ئەمەلدارلىرى

بۇ گەپنى باسالماي ئاخىرى چالبارنى ساقچىخانىغا سولاپ قويۇپ تىنچىتتى. بىراق، خەلق ئىچىدە ئۇلاستاي جېڭى توغرىسىدىكى گەپ ـ سۆز بېسىلمىدى. نىلقا ناھىيەسىدىكى ھەر مىللەت خەلقى شادلىقتا چۆمدى، خەلق ئويغاندى، پارتىزانلار تەرەپكە ئۆتتى. ئۇلار پارتىزانلار بىلەن يوشۇرۇن ئالاقە باغلىدى. ئىچكى ـ تاشقى جەھەتتىن پارتىزانلار بىلەن ماسلاشتى.

38

مەھمۇد سۇپتاي، مازارلاردا ئۇلاستاي جەڭ غەلىبىسىنى تەشۋىق قىلىپ، مازاردىكى دۇشمەن ئەھۋالىنى ئىگىلەپ، بىر تەرەپتىن بالا ئوقۇتۇپ يۇرگەن كۇنلەردە، ئۇلاستايدىكى پارتىزانلار قوماندانلىق ئىشتابى مەھمۇد، غىياسىدىن، مەنسۇرباي قاتارلىقلارنى چاقىرتىپ كەتتى.

ئۇلار ئۇلاستايغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن، ئۇلاستاي ئاققىساڭ ئاراچ تەكچىسىدە 10 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا نىلقا ناھىيەسىنى قانداق ئېلىش توغرىسىدا چوڭ مەجلىس ئېچىلدى. بۇ يىغىنغا ھەرقايسى چوڭ ـ كىچىك توپ باشلىقلىرى قاتناشتى. يىغىننى فاتىخ باشقۇردى. فاتىخ سۆز قىلىپ:

ـــ ھەرقايسىڭلارنىڭ ئامال ـ چارىسى، پارتىزانلارنىڭ باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىشى نەتىجىسىدە ئۇلاستايدىكى جەڭ غەلىبىلىك بولدى. گومىنداڭغا ئالىتە ئوغرىنىڭ كارامىتىنى، خەلقنىڭ كۆچىنى كۆرسىتىپ قويدۇق. ئەمدى ئۇلار بۇ يەرگە كېلىشكە پېتىنالمايدۇ. بۇ قېتىمقى جەڭ پارتىزانلارنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى يۇقىرى كۆتۈردى، بىرلىكىنى ئاشۇردى. ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى بىز تەرەپكە ئۆتتى. بىز خەلقنىڭ قوللىشىغا ئېرىشتۇق، خەلق قوللىغان، خەلقنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشكەن كۈچ تەڭداشسىز، قۇدرەتلىك، يېڭىلمەستۇر ! ـــ

فاتىخ هاياجان بىلەن قاپىقىنى تۇرۇپ سۆزلىمەكتە، ــ ھازىر بىزنىڭ ئالدىمىزدا قانداق ھۆجۇم بىلەن نىلقىنى ئېلىشتىن ئىبارەت قىيىن ئىش تۇرماقتا. قانداق قىلغاندا قان تۆكۈلۈشسىز قۇربان بېرىشنى ئاز قىلىپ نىلقىنى ئالالايمىز؟! بۇ يەردە ئولتۇرغان ھەرقايسىڭلار ئامال ـ چارە كۆرسىتىڭلار! ــ دېدى فاتىخ. ئۇي ئىچى بىر پەس سۈكۈتكە چۆمدى. ئاردىدىن ئەكبەر سۆز ئېلىپ:

ــ نىلقىنى ئېلىشتا ئىچكى ـ تاشقى جەھەتتىن ماسلىشىپ جەڭ قىلىپ دۈشمەننى يوقىتىش چارىسىنى قوللىنايلى. ئۆزىمىزنىڭ ناھىيە ئىچىدىكى ئادەملىرىمىزنى ئىشقا سېلىپ، دۈشمەن ئەھۋالىنى ئىگىلەيلى، ئاندىن ھۆجۇم قىلىش ۋاقتىنى بېكىتىپ بىرلا ۋاقىتتا ھۆجۇم قىلىپ ناھىيەنى ئالايلى.

ــ ۋاي، ئاناڭنى، نىلقىغا يەنە ئوغرىلىقچە ھۆجۇم قىلىپ كىرەمدۇق؟! ئات چاپتۇرۇپ، قىلىچ ئوينىتىپ كىرىپ، دۈشمەننىڭ بېشىنى ئالمامدۇق؟ ــ دېدى غېنى تاقىر بېشىنى سىيلاپ قويۇپ، ــ بۇ يەردە قورۇق گەپ قىلماي، ھۆجۇم قىلايلى، دۈشمەننىڭ جاجىسى ئوق، ئۇلار ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىسا كىرگەن تۆشۈكىدىن چىقالماي قالىدۇ.

ــ ھۆجۇم بىلەن كىرىمىز، بىراق، پەم بىلەن ئالىمىز. ياخشى پىلان قىلساق ئورۇنسىز قۇربان بېرىش ئاز بولىدۇ، ــ دېدى فاتىخ غېنى باتۇرغا يەر تېگىدىن قاراپ. مۇزاكىرە جىددىي بولماقتا. ھەرقايسى توپتىكىلەر ئۆزلىرىنىڭ كۆز قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. مەھمۇد سۈپتايدىكى پارتىزانلارنىڭ كىچىك توپىغا ۋاكالىتەن سۆز قىلدى:

ــ ھازىر پارتىزانلارنىڭ روھى ئۇستۇن، جەڭگىۋارلىقى يۇقىرى، خەلق بىز تەرەپتە، بۇ بىزنىڭ بايلىقىمىز، قورالىمىز. بۇ ئوچ كۈچ تەڭداشسىز. بىز ھەرقايسى يۇرتلارغا ئادەم ئەۋەتىپ خەلقنى ھەمدەم بولۇشقا ھەرىكەتلەندۈرەيلى، ئارقا سەپىمۇ كاپالەتكە ئىگە بولىدۇ. پارتىزانلارمۇ ئۆز خەلقىنىڭ ئارقىسىدا

تاغدەك يۆلەك بولۇپ تۇرغىنىنى كۆرسە، جەڭگىۋارلىقى، باتۇرلۇقى تېخىمۇ ئاشىدۇ، ــ دېدى مەھمۇد.

نىلقىنى قانداق ئېلىش توغرىسىدىكى يىغىن خېلى ئۇزاق داۋاملاشتى. ئاخىرىدا بىرلىككە كېلىپ مۇنداق قارار چىقىرىلدى. فاتىخ قارارنى ئېلان قىلدى.

ــ نىلقىغا ئوچ تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىمىز. ئەكبەر توپى نىلقىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى تۇرك مەھەللە تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىدۇ. تۇرك مەھەللىدىكى خەلقنى ھەمدەم بولۇپ بېرىشكە تەشكىللەيدۇ. غەنى توپى نىلقىنىڭ غەربىي جەنۇب تەرىپىدىن، يەنى قاش دەريا‌سى كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ ھۇجۇم قىلىدۇ. چۈنجى خەلقنى ھەمدەم بولۇپ بېرىشكە تەشكىللەيدۇ. ئىۋان توپى نىلقىنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى كونا بازاردىن ھۇجۇم قىلىدۇ. كونا بازار خەلقنى ھەمدەم بولۇپ بېرىشكە تەشكىللەيدۇ. بۇ ئوچ توپقا خەمىت مۇسلىموپ باش بولىدۇ. قوماندانلىق ئىشتاب ئۇلاستايدىن يۆتكەلمەيدۇ، ــ دېدى فاتىخ يىغىن قارارىنى يەتكۈزۈپ.

ھەرقايسى توپ ئۆزلىرىگە بېرىلگەن ۋەزىپە بويىچە جەڭ تەييارلىقىنى قىلدى. ھەرقايسى يۇرتلارغا ئادەم ماڭدۇردى. جەڭ تەييارلىقى پۈتكەن كۈنى ئۇلار يەنە ئەكبەرنىڭ ئاۋۇلىدا سېرىقباش قوينى بوغۇزلاپ، تىلەك تىلەپ، قۇرئان ئوقۇلدى. ئاۋۇلدىكى قەبرى ـ ياش، بالىلار ئۇلارغا ئاق يول تىلەپ، دۇئا قىلدى، كۆز ياش قىلدى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن ئېقىۋاتقان ياش خۇشاللىق يېشىمۇ، ياكى ھىجران، جۇدالىق يېشىمۇ، بۇنى ھېچكىم بىلمەيتتى...

بىرەر مىڭغا يېقىن پارتىزان ھەرقايسى توپلار بويىچە سەپلەرگە تىزىلىپ، ئاتلىرىغا مىنىپ، بۆيرۇق كۈتۈپ تۇرماقتا. پارتىزانلارنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى كۆچكە تولغان، قاپاقلىرى تۇرۇلگەن، كۆزلىرى تاغ بۇركۈتلىرىنىڭ كۆزلىرىدەك نۇرلۇق

www.uighurkitap.com

هەم ئۆتكۈر بولۇپ، ئوت چاقناپ تۇراتتى. مەنگەن ئارغىماقلىرى ئۇلۇغ بىر يۇرۇشكە ئاتلانغىنىنى بىلگەندەك، يەر چاپچىپ بىر يەردە جىم تۇرمايتتى. پارتىزانلارنىڭ كەينىدە ئۆزلىرىنىڭ ئاتلىرىغا مىنىپ تاياق، توقماق تۇتقان خەلق ئاممىسى تۇراتتى. 10 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا، فاتىخ كەچتە قوماندانلىق ئىشتابىنىڭ ئالدىغا يىغىلغان پارتىزانلارغا:

ـــ باتۇرلار، ئاتلىنىڭلار، دۈشمەننى يەر بىلەن يەكسان قىلىڭلار !... ـــ دېگەن بۇيرۇقنى بەردى. پارتىزانلار:

ـــ ھۇررا !... ھۇررا... ـــ دەپ توۋلاشتى. ھەرقايسى توپ ئۆزلىرىنىڭ نىشانلىرىغا قاراپ ئات سالدى. ئۇلارنى ئۇلاستاي تېغىدىكى كۆككە بوي سوزۇپ تۇرغان ھەيۋەتلىك ئېسىۋىسىن چوققىسى ئاق دۇئاسىنى بېرىپ ئۇزىتىپ قويدى.

مانا، غېنى، مەھمۇدلار توپى تۆۋەنكى ئۇلاستايغا يېتىپ بېرىپ قاش دەريا سىدىن ئۆتتى. زۇمرەتتەك سۇزۇك، سوغۇق، شىددەتلىك قاش دەريا سىنىڭ دولقۇنلىرى ئۆركەشلەپ، پارتىزانلار مىنگەن ئاتلارنىڭ كۆكسىگە ئورۇلۇپ تەھدىت سالماقتا. ئاتلار قۇلاقلىرىنى يوپۇرۇپ، دىڭگايتىپ، ئالدى ـ كەينىگە قىلىپ دەريادىن ئۆزۈپ ئۆتمەكتە. قارشى قىرغاقتىكى قەدىمىي ئورمانلار دەريادىن ئۆتكەن پارتىزانلارنى يوپۇرماقلىرىنى شىلدىرلىتىپ قارشى ئالماقتا، شەرقتىن كېلىۋاتقان كۈزنىڭ سوغۇق، كېچە شامىلى يېقىملىق ناخشا ئېيتىپ، پارتىزانلارنى ئىللىق باغرىغا چىللىماقتا. پارتىزانلارنى كۆرۈپ ئۇركۈپ تىك كۆتۈرۈلگەن قىرغاۋۇل قاراڭغۇ تۇنده قەيەرلەرگىدۇر ئۇچۇپ بېرىپ چۇشمەكتە. توشقان، ياۋا توڭگۇزلار چىرقىرىشىپ، خارتىلدىشىپ قورقۇپ قاچماقتا.

غېنى باتۇر باشلىغان پارتىزانلار توپى توقايلىقلار ئارىسىدىكى چىغىر يوللار ئارقىلىق ئابرال تېغىنىڭ شىمالىي باغرىغا جايلاشقان چۇنجىغا يېتىپ كەلدى.

چۈنجى نىلقا ناھىيەسىدىكى تۆت چوڭ قەدىمىي يۇرتلارنىڭ بىرى. غېنى باشچىلىقىدىكى ئۈچ يۈزدەك پارتىزان چۈنجىغا كېلىشى بىلەن بۇ يەردە ئۇلارنى ساقلاپ تۇرغان ھەر مىللەت خەلقى قىزغىن قارشى ئالدى. غېنى:

ــ يۇرتداشلار، بۇگۈن كەچ نىلقىغا ھۇجۇم قىلىمىز. تۇرمىلەرنى پاچاقلاپ تاشلاپ، ئۇ يەرگە قامالغان بىگۇناھ قېرىنداشلىرىمىزنى قۇتقۇزىمىز. سىلەر بىزنىڭ ئارقىمىزدىن دۈشمەنگە ھەمدەم بولۇپ بېرىڭلار ! يارىلانغان، ئوق تەگكەن ئەزىمەتلەرنى قۇتقۇزۇڭلار، قىيقاس ـ چۇقان سېلىپ، ھۇررا توۋلاپ بېرىڭلار ! بىراق، ئوقنىڭ كۆزى يوق، ئۆزۈڭلارغا ئاگاھ بولۇڭلار !... ــ دېدى ئاتىنىڭ ئۈستىدە يېنىچە ئولتۇرۇپ، غېنى باتۇرنىڭ ئىككى يېنىغا ئىككى ماۋزېر قىستۇرۇلغان، سول يان تەرىپىگە قىلىچ ئېسىۋالغانىدى.

ئۇنىڭ يېنىدا ھوشۇرەم، نۇرۇم، مەھمۇد، مەنسۇربای، غىياسىدىن، ھاجى بالا قاتارلىقلار تۇراتتى. چۈنجى خەلقى ھۇررا توۋلاپ پارتىزانلار بىلەن بىللە قان كېچىپ جەڭ قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. ئۆزلىرىنىڭ ئاتلىرىغا مىنىپ، قوللىرىغا تاياق ـ توقماق ئېلىپ، پارتىزانلارنىڭ كەينىدىن مېڭىشتى. ئۇلار كېچىدە قاش دەرياسى كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ، پىلان بويىچە نىلقىنى غەربىي جەنۇب تەرەپتىن قورشاۋغا ئالدى.

باش ئىشتابنىڭ بۇيرۇقى بويىچە كېچە سائەت ئىككىدە پارتىزانلار ئۈچ تەرەپتىن نىلقا بازىرىغا بورانداك ئات چاپتۇرۇپ كىرىپ، ناھىيەلىك ساقچى ئىدارىسىگە ھۇجۇم باشلىدى. مىلتىق، گىراناتالارنىڭ قۇلاقنى يارغۇدەك ئاۋازى، ھەر تەرەپتىن ۋارقىرىغان ھۇررا سادالىرى قوشۇلۇپ نىلقا بازىرىنى زىلزىلىگە كەلتۈردى. بەخىرامان ئۈيقۇدا ياتقان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئۈيقۇدىن كۆزلىرىنى يىرتىپ ئېچىپ ھۇجۇمنىڭ قاياقتىن بولۇۋاتقانلىقىنى بىلەلمەي، قالايمىقان ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى.

ساقچى باشلىقى مىلتىق ئاۋازىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى. ئىشتان ـ چاپانلىرىنى ئالدىراپ كىيىپلا، تاپانچىسىنى ئېلىپ:

ـــ ئاناڭنى، ئوغرىلار بۇ يەرگىمۇ كەپتۇ ـ دەپ ـــ دەپ تىللىغىنىچە ياتقان يېرىدىن سىرتقا قاراپ يۈگۈردى، ئۇ سىرتتا تاتاتلاپ، تاڭ ـ تۇڭ قىلىپ ئېتىلىۋاتقان مىلتىق ـ ئاپتومات ئوقىنىڭ ئاۋازلىرى، گۈمبۈرلەپ پارتلاۋاتقان قول بومبىلىرىنىڭ ئاۋازلىرى بىلەن نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ ھۇررا ساداسىنى ئاڭلاپ، بۇ تۈيۇقسىز زەربىدىن نېمە قىلارنى بىلەلمەي غالجىراپ تىترەپ كەتتى. ئۇ ئەسكەرلەرنى تىللاپ:

ـــ ئات... قىر... چاپ... ھۇ، ئاناڭنى، نان قېپىلار! ـــ دەپ تىللاپ بۈيرۇق بەرمەكتە. ئەسكەرلەر بولسا، جېنىنى ئېلىپ قاچماقتا، بىر قىسىملىرى جان تالىشىپ تىركەشمەكتە. پارتىزانلار قەدەممۇ ـ قەدەم ساقچى ئىدارىسىگە يېقىنلاپ كەلمەكتە. ئىككى تەرەپتىن ئېتىلىۋاتقان مىلتىق، بومبىلارنىڭ ئېتىلغاندىكى ئوت يالقۇنى نىلقا ئاسمىنىنى كۈندۈزدەك يورۇتماقتا. بۇ قانلىق جەڭلەرگە قاش دەرياسى بىلەن سۇكۇتتە ياتقان ئابرال تېغى گۇۋاھ بولماقتا.

بۇ گىگانت ئابرال تېغى، مۇقەددەس قاش دەرياسى ئۆز بېشىدىن تالاي جەڭلەرنى ئۆتكۈزگەن، سانسىزلىغان باتۇر ئەجدادلارنىڭ قانچە قېتىملاپ بۇ دەريادىن ئۆتۈپ، بۇ ئابرال تېغىدىن قانچە قېتىملاپ ھالقىپ قانلىق جەڭلەرنى قىلغانلىقىنى دەپ بېرەلمەيدۇ، بىراق، گۇۋاھ بولالايدۇ. لېكىن، بۇگۈنكىدەك مىلتىق، قول بومبىلىرى بىلەن بولۇۋاتقان بۇ قانلىق جەڭنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشى ئىدى. قاش دەرياسى شاۋقۇنلاپ گۈركىرەپ، باتۇرلارغا مەدەت بەرمەكتە، ئابرال تېغى سۇكۇت ئىلكىدە ئۆز باغرىدا ئۇسكەن ئوغلانلىرىغا تىلەك تىلىمەكتە. ئۆي ـ ئۆيلەردە ئاپىياق ساقال بوۋايلار پارتىزانلارغا نۇسرەت تىلەپ دۇئا قىلماقتا، خۇداغا سىغىنماقتا...

پارتىزانلار باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ، ئۇزۇكسىز ئالغا ئىلگىرىلىدى. تاڭغا يېقىن گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ناھىيەنىڭ چوڭ كۇلۇبىغا ئوت قويۇۋەتتى. غېنى باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار كۇلۇبقا يېتىپ كەلدى. ئوسمان باتۇر، مەھمۇدلار كۆيۈۋاتقان ئوتقا قارىماي كۇلۇبقا ئېتىلىپ كىردى. كۇلۇب ئىچىگە سولانغان يۇرت ئاقساقاللىرىدىن ئوبۇلخەيرى تۆرە، باۋدۇن خەلىپەت، نۇسۇپقان كۇنباي، ئوسمان چوپان، شاكىر ئەۋزى، ئوقاس قاتارلىقلار كۇلۇبقا ئوت كەتكەندىن كېيىن، ئۆزلىرىنىڭ كۆيۈپ كېتىشىدىن قورقۇپ، ساقچى ئىدارىسى تەرەپتىكى تامنى ئۆرۈپ، ئاق بايراق چىقاردى. بۇ تۇتقۇنلارنى ئوسمان باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار ساق ـ سالامەت قۇتقۇزۇۋالدى.

خەمىت ئىككى نەپەر قازاق جەڭچىنى باشلاپ كېلىپ، ساقچى ئىدارىسىنىڭ دەرۋازىسىغا ئوتۇن دۆۋىلەپ، كىرسىن چېچىپ ئوت قويۇپ چېكىندى، كۇتۇلمىگەندە دۇشمەن ئۇلارغا تاشلىغان گىرانات ئىككى قازاق جەڭچىنىڭ ئالدىغا چۈشتى. گىرانات قوڭدىن كۆك ئىس چىقىرىپ، يەردە پىرقىراپ، بۇ ئىككى جەڭچىنىڭ ھاياتىغا تەھدىت سالماقتا ئىدى. بۇ خەتەرلىك ئەھۋالنى كۆرگەن خەمىت باتۇرلۇق بىلەن ئېتىلىپ بېرىپ:

ـــ يېتىڭلار! ـــ دېدى ـ دە، گىراناتنى ئېلىپ يىراققا تاشلىشى بىلەن گىرانات قولىدا پارتلاپ كېتىپ خەمىت ئوڭدىسىغا يىقىلدى. ئىككى قازاق جەڭچى ئورنىدىن تۇرۇپ يۇگۈرۈپ كېلىپ خەمىتنى قۇچاقلاپ باغرىغا بېسىپ:

ـــ باۋرىم... باتۇرۇم... ـــ دەپ ھۆكۈرەپ يىغلاپ كەتتى. ئاڭغىچە خەمىتنىڭ يېنىغا غېنى، ئوسمان، مەھمۇد، مەنسۇربايلار يېتىپ كەلدى. غېنى خەمىتنىڭ قانغا مىلىنىپ ئېغىر يارىلىنىپ ياتقان ھالىتىنى كۆرۈپ، ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ ئۇنىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ باغرىغا باستى، ئەتراپتىكىلەرنىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى. غېنى:

— چاپسان، خەمىتنى قوتقۇزۇڭلار! — دەپ ئۆزى ئاتقا ئىرغىپ مىنىپ، ماۋزېرنى چىقىرىپ، كۆيۈپ كەلگەن ئايلىنىۋاتقان ساقچى ئىدارىسى دەرۋازىسىدىن پارتىزانلارغا قارىتىپ ۋارقىرىدى:

— ئالغا... دۇشمەنلەرنى، قىرىڭلار!...

غېنىي باتۇرنىڭ ئارقىسىدىن هوشۇرەم، مەهمۇدلارمۇ دەرۋازىدىن ئۇچقاندەك بېسىپ كىردى.

پارتىزانلار قايغۇنى غەزەپكە، كۈچكە ئايلاندۇرۇپ قەيسەرلىك بىلەن جەڭ قىلىپ ساقچى ئىدارىسىگە هۇجۇم قىلىپ كىرىپ، ساقچى باشلىقى قاتارلىقلارنى تىرىك قولغا چۈشۈردى. تۈرمىلەرنى پاچاقلاپ تاشلاپ نۇرغۇن مەھبۇسلارنى ئازاد قىلدى. پارتىزانلار شۇ كۈنى كۈندۈزى چىگىچۈشلەر بىلەن پۈتۈن نىلقا بازىرىنى تولۇق ئازاد قىلدى.

بۇ قېتىمقى نىلقىنى ئېلىش جېڭىدە پارتىزانلاردىن ئانچە كۆپ چىقىم بولمىدى. بۇنداق بولۇشنىڭ سەۋەبى پارتىزانلار پەم — پاراسەت بىلەن جەڭ قىلدى. يەنە بىر تەرەپتىن پارتىزانلار روهىنىڭ ئۇستۇن، گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ روهى چۈشكۈن بولۇشى ئاساسىي سەۋەبمۇ بولدى.

نىلقا ناهىيەسىنىڭ ئازاد قىلىنغانلىق خۇش خەۋىرى دەرهال ئۇلاستايغا ئات چاپتۇرۇپ يەتكۈزۈلدى. شۇ كېچىسى ناهىيەلىك هۆكۈمەتنىڭ رەهبەرلىك ئاپپاراتى تەشكىل قىلىندى. ئوسمان چوپان، ئورازقانلار نىلقا ناهىيەسىنىڭ هاكىم، مۇئاۋىن هاكىملىقىغا، جاقاباي ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى. پارتىزانلار باش ئىشتابى يەنىلا ئۇلاستايدا تۇرىۋەردى.

نىلقا بازىرى ئازاد بولۇشى بىلەن ئىنقىلاب غەلىبىسىنى كۆرگەن هەر مىللەت خەلقى هەر تەرەپتىن كەلكۈندەك يامراپ كېلىپ بەس — بەس بىلەن پىدائىي بولۇپ پارتىزانلىقا

تىزىملاتتى. ئاياللار ئۆي ـ ئۆيلەردە تۇرلۇك تاماقلارنى ئېتىپ كېلىپ پارتىزانلارنى تەبرىكلىدى. ھەر بىر توپنىڭ ئادەملىرى مىڭغا يەتتى. پارتىزانلار قوشۇنى زورايدى. نىلقا خەلقى تارىختا مىسلى كۆرۈلۈپ باقمىغان شادلىققا چۆمدى.

بىراق، يەنىلا قورال كەمچىل بولۇۋاتاتتى. نىلقىنى ئازاد قىلغاندا غەنىيمەت ئالغان مىڭ تالغا يېقىن مىلتىق، بىرقانچە پىلىموت ھېچنېمىگە دال بولمىدى. غېنى باتۇر پارتىزانلارنى تىزىملاۋاتقان ئۇستەلنىڭ يېنىدا تۇراتتى. غېنى مەھمۇدقا قاراپ ئۇنىڭ مەرگەنلىكىنى سىناپ باقماقچى بولۇپ:

ــ ھەي، مەھمۇد، ئاۋۇ ئاسماندىكى ئەگىپ يۇرگەن ئىككى قۇمايىنىڭ بىرىنى ئېتىپ چۈشەرگىنە ! ــ دېدى. مەھمۇد بەش ئاتار مىلتىقنى قولىغا ئېلىپ ئاسماندا ئەگىپ يۇرگەن قۇمايىنى قارىغا ئالدى. مىلتىق «گۇم» قىلىپ ئېتىلىشى بىلەن قۇماي يەرگە پالاققىدە چۈشتى. غېنى باتۇر:

ــ يارايسەن، مەرگەنلىكتە يېتىلىپسەن، ئەكەلگىنە قورالنى، ــ دەپلا بىر قولى بىلەن مىلتىقنى كۆتۈرۈپ ئاسماندا ئەگىپ يۇرگەن يەنە بىر قۇمايىنى قارىغا ئالدى، «گۇم» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ قۇماي مەھمۇدنىڭ ئالدىغا پالاقلاپ چۈشتى. پارتىزانلار غېنى بىلەن مەھمۇدنىڭ باتۇر، مەرگەنلىكىگە قايىل بولۇپ، ئاپىرىن، تەشەككۈرلەر ئېيتتى.

بىراق ئۇلارنىڭ خۇشاللىقى ئۇزاققا بارمىدى، خەمىت مۇسلىموپنىڭ قۇتقۇزۇش ئۇنۇم بەرمەي، ئۇچ كۈندىن كېيىن، ۋاپات بولغانلىق خەۋىرى پۈتۈن نىلقا خەلقىنى قايغۇغا چۆمدۇردى. ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى بۇ باتۇر، زېرەك، جەڭگە ماھىر قەھرىمانىغا يۇرىكىدىن ئېچىنىپ ياش تۆكتى، ياقىلىرىنى يىرتىپ يىغلاشتى. خەمىت ئەمدىلا يىگىرمە سەككىز ياشقا كىرگەن نەۋقىران يىگىت ئىدى، ئۇ نىلقا بازىرى ئېلىنىپ ئۇچىنچى كۈنى ۋاپات بولدى. ئۇنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك نۇرغۇن

ئىشلىرى بار ئىدى، ئۇ بارلىق ئارزۇ، ئارمان، ئۇمىدلىرىنى كېيىنكىلەرگە قالدۇرۇپ، ئارمان بىلەن كۆز يۇمدى.

خەمىت ئۇچ توپنىڭ توپ باشلىقى بولۇپ، پەم ـ پاراسەتلىك چېۋەر، چېچەن ئىدى. پارتىزانلار خەمىتنى بەكلا ھۆرمەتلەيتتى، ئۇنىڭ ۋاقتىسىز ئۆلۈمى پارتىزانلارغا بەك ئېغىر كەلدى، چوڭ يوقىتىش بولدى. فاتىخ ئۆزىنىڭ بۇ بىر نەۋرە ئىنىسىنىڭ جەسىتىنى ئۇلاستايغا قايتۇرۇپ كېلىپ، ئۇلاستاي تاغ ئېغىزىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى تۆپىلىككە ئۆز قولى بىلەن يەرلىدى. فاتىخ بۇ قېرىندىشىغا قاتتىق قايغۇرۇپ ئېچىندى، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي ھۆكۈرەپ يىغلاپ كەتتى. ئۇ خەمىتنى يەرلىككە ئۆز قولى بىلەن قويۇپ خەمىتنىڭ پىشانىسىنى سىپاپ ۋىدالاشقاندا، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي كېپتەردەك بۇقۇلداپ يىغلاپ، بوزلاپ، خەمىتنىڭ قەبرە توپىسىنى كۆزلىرىگە سۈرتۈپ ئېچىنىشلىق نالە قىلدى. ئەتراپتا تۇرغان بارلىق ئادەملەر بۇ ھالنى كۆرۈپ، ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالالماي تەڭلا يىغلاپ كۆز يېشى قىلىشتى. فاتىخقا ئىنىسى خەمىتنىڭ ۋاقتىسىز ئۆلۈمى بىلەن فاتىخنىڭ ئاپىسى، ئايالى، بالىلىرىنى گومىنداڭنىڭ تۇتۇپ كەتكەنلىكى ئېغىر كەلدى. پارتىزانلار نىلقا ناھىيەسىنى ئېلىشتىن بۇرۇن ئۇلارنى غۇلجا تۇرمىسىگە ئېلىپ كەتكەندى. ئۇلارنىڭ ھايات ياكى ئۆلگەنلىكىدىن ھېچ خەۋەر يوق ئىدى.

نىلقا ناھىيەسىنىڭ ئازاد قىلىنىشى بىلەن تەڭ خەۋەرچىلەر ئۇلاستايدىكى قوماندانلىق ئىشتابتىكى فاتىخقا ئۇلجىدىن ئاتالانغان بىر تۈەن گومىنداڭ ئەسكىرىنىڭ تاشداۋانغا يېتىپ كەلگەنلىكىنى خەۋەر قىلدى. بۇ چاغدا فاتىخنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ، ئىنىسى ئۇچۇن ياش تۆكۈۋاتقان مەزگىلى ئىدى. فاتىخ ھەرقايسى توپلارنىڭ توپ باشلىقلىرىنى چاقىرىپ:

ـــ ھازىر گومىنداڭنىڭ بىر پولك ئەسكىرى بىزنى يوقىتىش ئۈچۇن تاشداۋانغا يېقىنلاپ كەپتۇ. بىز ئۇلارنىڭ گۆرىنى

تاشداۋانغا قارايلى، يەر شارائىتىدىن پايدىلىنىپ دۇشمەنلەرنى يوقىتايلى. ئەكسىچە ئوچ توپقا باش بولىدۇ. ئەسلىدىكى ئەكسىچە توپىغا سېيىت توپ باشلىقى بولىدۇ. ئوچ توپ ئۆزئارا ماسلىشىپ دۇشمەننى يوقىتىڭلار ! ــ دېدى غەزەپ بىلەن.

ــ بولىدۇ، ۋەزىپىنى ئورۇنلايمىز، دۇشمەن بىلەن جان تىكىپ ئېلىشىمىز ! ــ دېيىشتى توپ باشلىقلىرى.

ــ ئەمىسە، دەرھال ئاتلىنىڭلار، بۇ ئەبلەخلەرنى نىلقا ناھىيەسىگە كىرگۈزمەي ئالدىنى توسۇپ، تاشداۋاندا يوقىتىڭلار ! ــ دېدى فاتىخ جەددي بۇيرۇق بېرىپ. پارتىزانلار ئاتلىرىغا مىنىپ دەرھال ئاتلاندى. فاتىخ ئۆزىمۇ ئۇرۇشقا ئاتلاندى.

گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئېراموددىنىڭ سۇيى ئېقىپ قاش دەريا سىغا قۇيۇلىدىغان ساينى توڭۇنلەپ نىلقا ناھىيەسىگە قاراپ كەلمەكتە. دۇشمەنلەر يىراقتىن ئالدىنى توسۇپ كېلىۋاتقان پارتىزانلارنى كۆرۈپ تاشنىڭ كامارلىرىغا كىرىۋېلىپ يامغۇردەك ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. ئەگەر دۇشمەنلەرنى مۇشۇ ساينىڭ ئىچىدە توسۇپ زەربە بېرىپ يوقاتمىسا، ئۇلارنىڭ ناھىيە ئىچىگە كىرىپ كېتىش ئېھتىماللىقى يۇقىرى ئىدى.

دۇشمەنلەر تاشلارنى دالدا قىلىپ ئوق چىقىرىپ، پارتىزانلارنى ئالغا ئىلگىرىلەتمىدى. ئەھۋال پارتىزانلارغا پايدىسىز بولماقتا ئىدى. دۇشمەنلەر ئىلغار قوراللار ئارقىلىق پارتىزانلارغا ئوت ئېچىپ ئالغا قاراپ كەلمەكتە. مۇشۇنداق جەددي پەيتتە ئەكسىچە باتۇر ئوچ توپنىڭ توپ باشلىقلىرىنى يىغىپ جەڭ پىلانىنى تۇزدى:

ــ سېيىت، سەن بىر توپ پارتىزانلارنى باشلاپ، دەريانى ياقىلاپ يېقىن بېرىپ، دۇشمەنگە ئوق ئات، دۇشمەن سىلەرگە ئوق ئېتىپ ھوجۇم قىلغاندا يالغاندىن چېكىنگەن بولۇپ، نىلقا تەرەپكە قاچ. غېنى، سەن تاغدىن ئېشىپ، دۇشمەننىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ ھوجۇم قىل. ئىۋان، سەن پارتىزانلار توپىنى باشلاپ

تاغدىن ئېشىپ دۈشمەننىڭ ئوتتۇرا بېلىنى ئورۇۋەت، دۈشمەنلەر سېپىتىنىڭ ئادەملىرىنى قوغلاپ تۈزگە چىققاندا، تاغنى ئىگىلەپ، دۈشمەننى قىسماقتا ئېلىپ، بىراقلا يوقىتىمىز، دېگەن ئەكبەر.

ئۇچ توپ پىلان بويىچە ئۆز ئورۇنلىرىغا قاراپ چاپتى. دېگەندەك سېپىت بىر توپ پارتىزانلارنى باشلاپ دەريانى ياقىلاپ كېلىپ دۈشمەنلەرگە ئوق ئۇزدى. گومىندالڭ ئەسكەرلىرى ئۆلەر - تىرىلىشىگە قارىماي، پارتىزانلارغا ئوق ياغدۇردى. سېپىتىنىڭ ئادەملىرى غېنى، ئىۋاننىڭ ئادەملىرى مەنزىلگە يېتىپ بارغۇچە دۈشمەن بىلەن ئېتىشتى. بىردەمدىن كېيىن، سېپىت باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار يالغاندىن ئېتىشقان بولۇپ، نىلقا تەرەپكە چېكىندى. دۈشمەنلەر ئوبدان ئوچۇقچىلىققا چىققاندىن كېيىن تاغنى ئىگىلىۋالغان پارتىزانلار ئۈچ تەرەپتىن تەڭلا ئوق ياغدۇردى، تاش دومىلاتتى. ساي ئىچىنى دۈشمەنلەرنىڭ قېيا - چىياسى بىر ئالدى. گۈمبۈرلىگەن قول بومبىلىرى بىلەن تاتالىغان ئاپتومات ئاۋازلىرى تاغلارنى لەرزىگە كەلتۈردى. دۈشمەنلەر تۈيۈقسىز زەربىدىن هوشىنى يوقاتتى. هەر تەرەپتىن بولۇۋاتقان هۇجۇمدىن قايمۇقۇپ، تاشلارنى دالدا قىلىپ، تاشنىڭ كامىرلىرىدىن نىشانسىزلا قالايمىقان ئوق ئېتىشقا باشلىدى.

جەڭ كەسكىن بولماقتا، پارتىزانلار تاغ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ قولايلىق شارائىتتىن پايدىلىنىپ زەربە بەرمەكتە. پارتىزانلار بارغانسېرى ئۈستۈنلۈكنى ئالماقتا. تاغ ئۈستىدىكى قارا بولۇپ كۆرۈنۈۋاتقان تاشلارنىڭ هەممىسى دۈشمەنگە پارتىزانلار بولۇپ كۆرۈندى.

ئەكبەر باتۇر ئاق مالىخىينى كالتەككە كىيدۈرۈپ، ئاۋۇال تاشتىن قالپاقنى چىقاردى، دۈشمەنلەر قالپاققا قارىتىپ ئوق ئۇزدى، شۇ چاغدا ئۇ ئەپلەپ تۇرۇپ دۈشمەنلەرنى بىر - بىرلەپ ئېتىپ ئۆلتۈردى. دۈشمەن ئوقلىرى ئاق مالىخايغا پىسلىداپ

تەگمەكتە. دۇشمەنلەر ئاخىرى بەرداشلىق بېرەلمەي، پىتىراپ جېنىنى ئېلىپ قاچتى. نۇرغۇن دۇشمەننىڭ جەستى سايدا قالدى، غېنى باتۇر بىلەن مەھمۇدنىڭ ئەزىمەتلىرى ھۇررا توۋلاپ دۇشمەننىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ ھۇجۇم قىلىپ كەلدى. ياندىن ئىۋان توپىنىڭ پارتىزانلىرى ھۇجۇمغا ئۆتتى. ئالدى تەرەپتىن سېيىتنىڭ پارتىزانلىرى ئېتىلىپ كېلىپ زەربە بەردى. قىسماققا ئېلىنىپ جاي تاپالماي قالغان دۇشمەنلەر قاش دەريانى بويى تەرەپكە قاچتى. نۇرغۇن دۇشمەنلەر دەريا قىرغىقىدىكى قۇرام تاشلاردىن جان ئاچچىقىدا ئۆزلىرىنى دەريانا ئېتىپ ئۆلدى. قاش دەريانى دۇشمەنلەر ئۇچۇن ئەجەل سىرتمىقى بولدى. بىر قىسىملىرى قاش دەريانىدىن مىڭ تەسلىكتە ئۆتۈپ، چۇنجى تەرەپ بىلەن قاچتى. ئۇلار شۇ قاچقانچە باسقىنلىگەن داۋنىدىن ئۆتۈپ، ئاقتېپىك ئارقىلىق غۇلجىغا كىرىپ كەتتى. ئېنەپ قالغان ئىككى ئەسكەرنى سۇغا چىققان چۇنجى ئايالىرى ئەپكەش بىلەن ئوروپ يىقىتىپ، قوراللىرىنى تارتىۋېلىپ ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ كەلدى.

تاشداۋان جېڭى ئىنتايىن كەسكىن، جىددىي بولدى. پارتىزانلار باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ نۇرغۇن دۇشمەننى يوقىتىپ، نۇرغۇن قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورىنى ئولجا ئالدى. بۇ قوراللار ئارقىلىق نۇرغۇن پارتىزانلارنى قوراللاندۇردى، پارتىزانلارنىڭ كۇچى بارغانسېرى زورايدى. بىر قانچە قېتىملىق غەلىبىلىك جەڭ پارتىزانلارنىڭ روھىنى كۆتۈرۇپ، جەڭگىۋارلىقىنى ئاشۇردى، ئۇلارنى نۇرغۇن جەڭ تەجرىبىلىرىگە ئىگە قىلدى.

تاشداۋان جېڭىدىن كېيىن، قوماندانلىق ئىشتابى غېنى باتۇر بىلەن مەھمۇدقا يېڭى ۋەزىپە تاپشۇردى. فاتىخ:

ـــ ھازىر سۇپىتاي، مازارلاردا دۇشمەنلەر بار، سىلەر دۇشمەنلەرگە زەربە بېرىپ، پاراكەندە قىلىپ ئۇلارنى مازار،

سۆپتاي يوللىرى ئارقىلىق نىلقىغا ماڭالماس قىلىپ تاغ يوللىرى ئارقىلىق مېڭىشقا مەجبۇرلايسىلەر ! ــ دېدى چىدەمسىز هالەتتە.

ــ خوپ، باشلىق ! ــ دېدى غېنى باتۇر. ئاندىن يېنىدا تۇرغان مەهمۇدقا قاراپ:

ــ ئەمىسە ماڭدۇق سۆپتايغا، مەهمۇد، خوتۇنۇڭنى سېغىنغانسەن ـ هە؟ بېرىپ خوتۇن، بالىلىرىڭنى كۆرۈپ كۆڭلۈڭنى ئېچىۋال ! ــ دەپ كۈلدى.

ــ هازىر خوتۇننى ئويلايدىغان ۋاقىت يوق، ئويلايدىغىنىمىز ئەل ـ يۇرت، قىلىدىغىنىمىز جەڭ ! قانداق قىلىپ گومىنداڭنى يوقىتىش ! ــ دېدى مەهمۇد.

ئۇلار شۇ كۈنى كۆز باغلىنىپ قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن سۆپتاي تەرەپكە قاراپ ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ مېڭىپ كەتتى.

39

غېنى باتۇر باشلىغان پارتىزانلار توپى سۆپتايغا كەلدى. مەهمۇد، مەنسۇرباي باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار بىرقانچە قېتىملىق جەڭلەرگە قاتنىشىپ جەڭ ماھارەتلىرىنى ئىگىلەپ، جەڭ قىلىشقا خېلىلا پىشىپ قالغانىدى. سۆپتايدىن يىگىرمىگە يېقىن ئادەم قورال تۇتۇپ پارتىزانلار توپىغا قوشۇلۇپ، جەڭلەرگە قاتناشقانىدى.

غېنى باتۇر باشلىغان پارتىزانلار يېرىم كېچىدە سۆپتايغا يېتىپ كەلدى. سۆپتايدىكى ئىبانىشنىڭ ئۆيىگە بېكىنىۋالغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى بىر هۇجۇم بىلەنلا سۇر ـ توقاي قىلىپ، تىرىپىرەن قىلىۋەتتى. غېنى باتۇرنىڭ شىددەك هۆركىرىگەن ئاۋازىنى ئاڭلىغان دۇشمەنلەر قورقۇپ، تىترەپ

قورال ئاتالماي، ئەجەل ئوقى يېدى. قالدۇق دۇشمەنلەر ئۆلەر - تېرىلىشىگە قارىماي مازارغا قېچىپ كەتتى. پارتىزانلارنىڭ ئەمدىكى نىشانى مازارنى ئېلىش ئىدى.

جەڭدىن كېيىن، سۇپتاي خەلقى پارتىزانلارنى ئۆي - ئۆيلەرگە باشلاپ، ئېسىل تائاملار، قايماقلىق ئەتكەنچايلار بىلەن مېھمان قىلىپ كۈتۈۋالدى. ئۇلار ئۆز باتۇرلىرىنى كۆرۈپ سۆيۈندى، پەخىرلەندى، مېھرى بىلەن قۇچاقلىدى، ئىشلىرىغا ئوڭۇشلۇق تىلەپ دۇئالار قىلىشتى.

غېنى باتۇر بىر توپ ئادەمنى باشلاپ مەنسۇربايىنىڭ ئۆيىگە كەتتى. مەھمۇد بولسا، هوشۇرەم، نۇرۇملارنى باشلاپ ئۆز ئۆيىگە كەلدى. مەھمۇد قاشاسىنى ئاتلاپ ئۆيىگە كېرىشىگە ئانىسى مىسساخان يىغىنى باشلىدى:

— ۋاي ... بالام... قوزام بالام... كۆزۈمنىڭ گۆھىرى بالام، بارمۇ سەن جاھانلاردا !... — دەپ يىغلاپ هازا ئېچىپلا كەتتى. مەھمۇد:

— ئانا ! يىغلىما، نېمىگە يىغلايسەن، مانا مەن ئالدىڭدا ئامان تۇرىمەنغۇ، مانا ! — دېدى.

— راستلا، مەھمۇدمۇسەن؟ ياخشىراق كۆرۈۋالاي، ساڭا ئوبدان قېنىۋالاي ! — مىسساخان ئانا مەھمۇدنى تېخىچە قۇچاقلاپ قويۇپ بەرمەيۋاتاتتى. ئۆيىدىن ئۇيقۇسىنى يېڭىلا ئېچىپ، كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ چىققان مەھمۇدنىڭ چوڭ ئوغلى ئابدۇغوپۇر بىلەن شاراپەتتىن بولغان تېيىپجان، شەمشىقەمەر، ئاسىيەلەر يۈگۈرۈپ چىقىپ دادىسىنى قۇچاقلىدى.

مەھمۇدنىڭ ئايالى شاراپەت بولسا، تونۇردا قىزىرىپ پىشقان بىنەم توغىچىدەك يۈزلىرىنى قىزارتىپ نومۇسچانلىق بىلەن ئۇلارغا قاراپ تۇراتتى.

مەھمۇد ئۆي ئىچىدىكىلەر بىلەن ئامانلىق سورىشىپ بولۇپ، كەلگەن مېھمانلارنى ئۆيگە باشلىدى، ئۆي ئىچى بايرام شاۋقۇنىغا چۆمدى.

بۇگۈن مەھمۇد سەھەر تۇرۇپ، بامدات نامىزىنى ئۆتەش ئۈچۈن مەسچىتكە قاراپ ماڭدى. ئۇ مۇشۇ بامدات نامىزىدىن پايدىلىنىپ مەسچىتكە بامدات نامىزىنى ئۆتەشكە كەلگەن جامائەتكە ئىنقىلابنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالىنى سۆزلەپ، تەشۋىق قىلماقچى ئىدى. بامدات نامىزى ئۆتۈلۈپ بولۇپ، دۇئادىن كېيىن مەھمۇد:

— كۆچىلىك، بىرئاز تۇرۇپ تۇرۇڭلار! — دەپ ئولتۇرغان ئورنىدىن تۇرۇپ ئىمامنىڭ يېنىغا، مېھراب تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئاندىن ئۇ بۇرۇلۇپ كۆچىلىككە قاراپ:

— سىلەرگىمۇ ئايان، ئىنقىلاب كۈندىن ـ كۈنگە غەلىبە قىلماقتا، ھەر مىللەت خەلقى ئىنقىلابنى قىزغىن قوللاپ، يارەدەم قىلماقتا، نۇرغۇن كىشىلەر ئىختىيارىي كېلىپ ئىنقىلابقا قاتنىشىپ پارتىزان بولماقتا. سۆيىتايدىنمۇ نۇرغۇن ئادەم ئىنقىلابقا قاتنىشىپ قورال تۇتۇپ جەڭ قىلماقتا. خەلقىمىز ئويغاندى، ھازىر ھەرقايسى ناھىيە، يۇرتلاردىن پىدائىلار كېلىپ پارتىزانلار توپىغا قوشۇلماقتا. پارتىزانلار قوشۇنىمىز گويا كەلكۈن سۈيدەك بارغانسېرى ئۇلغايماقتا. خەلقىمىز بۇ پارتىزان ئوغلانلىرىمىزدىن سۆيۈنمەكتە، پەخىرلەنمەكتە. پارتىزانلار قولىدىكى ئاددىي قوراللار، تاياق ـ توقماقلىرى ئارقىلىق قەيسەرلىك بىلەن جەڭ قىلىپ، ئىلغار قوراللار بىلەن قوراللانغان شۇنچە كۈچلۈك دۈشمەنلەرنى مەغلۇپ قىلدى. پارتىزانلار ئىنتايىن جەڭگىۋار، بۇ خەلقنىڭ كۈچى، خەلقنىڭ كۈچىگە ھېچقانداق نەرسە دال بولالمايدۇ، تۈسۈپ قالالمايدۇ! — دېدى ھاياجانلىنىپ. ئۇ يەنە سۆزلىمەكتە، مەسچىت ئىچى تىمتاسلىققا چۆمگەن، كۆچىلىك مەھمۇدنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان سۆزلەرگە قۇلاق سالماقتا، پۈتۈن زېھنى بىلەن تىڭشىماقتا. مەھمۇد

سۆزىنى يەنە داۋام قىلدى، ــ خەۋىرىڭلار بار، ھازىر سۆيتايغا نۇرغۇن پارتىزان كەلدى، سىلەر ئۇلارنى ئۆيۈڭلاردا قوندۇرۇپ، ئاش ـ تاماق بېرىۋاتىسىلەر، بۇ سىلەرنىڭ ئىقتىلابىنى قوللاپ، ياردەم قىلغىنىڭلار، كۆپچىلىككە رەھمەت، بۇ تۆھپەڭلارنى ئەۋلادلار مەڭگۈ ئۇنتۇپ قالمايدۇ. پارتىزانلار مازاردىكى دۇشمەنلەرگە ھۇجۇم قىلماقچى، شۇڭا سىلەر بىزگە ھەمدەم بولۇپ مازارنى ئېلىشىمىزغا ياردەم قىلسىڭلار!

ــ بىز پارتىزانلارنى قوللايمىز، جان تىكىپ دۇشمەن بىلەن ئېلىشىمىز، جېنىمىز تەسەددۇق! ــ دېيىشتى جامائەت مەھمۇدنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ تەسىرلىنىپ، بىرلىرى كۆزلىرىگە ئىسسىق ياش ئالدى، بىر چاغدا ئىمامنىڭ موڭلۇق قىرائەت ئاۋازى ئاڭلاندى، ئاندىن جامائەت پارتىزانلارغا ئامان ـ ئېسەنلىك، نۇسرەت تىلەپ ئۇزۇن دۇئا قىلدى.

ئەتىسى مەھمۇد تۆۋەنكى مەھەللىدىكى غىلاق شاڭيونىڭ ھويلىسىغا سۆيتايدىكى بارلىق ئادەملەرنى غېنى باتۇرغا يىغىپ بەردى. غېنى باتۇر يىغىلغان كۆپچىلىككە قاراپ:

ــ بۈگۈن كەچتە، مازاردىكى دۇشمەنلەرگە ھۇجۇم قىلىمىز. سۆيتاي خەلقى بۇ ئىنقىلابنى قىزغىن قوللاپ، نۇرغۇن قۇربانلىقلارنى بەردى، بىزنىڭ ھازىر ئادىمىمىز ئاز، قورال كەم، شۇڭا، سىلەر قولۇڭلارغا كالتەك ـ توقماق تۇتۇپ، دۇشمەنگە قارا بولۇپ قورقىتىسىلەر. مازارنى ئۇچ تەرەپتىن قورشايمىز. سىلەر مازار ئەتراپىدىكى تۆپىلىكلەرگە چىقىپ، دۇشمەنگە قارا بولۇپ، ئۇلارنى قايمۇقتۇرۇپ، ھۇررا توۋلاپ بېرىسىلەر!

ــ بولىدۇ، بىز دېگىنىڭىزدەك قىلىمىز، بىز تەييار، جېنىمىز تەسەددۇق! ــ دېدى غىلاق شاڭيونىڭ ھويلىسىغا يىغىلغان كۆپچىلىك ...

غېنى باتۇر كۆپچىلىككە رەھمەت بىلدۇردى ۋە:

ــ گەپ شۇنداق بولسۇن، قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن

بارلىقىكلار مەھمۇدنىڭ قورۇسىغا يىغىلىشىكلار ئۆلۈمىدىن قورقۇپ كەلمىسە، كېيىن سۆزلىشىمەن، جاجىسى بىر پاي ئۆزى دېدى ـ دە، «گۇم» لا قىلىپ ماۋزېدۇن ئوق ئۇزۇپ، ئۇنىڭ يېڭىلا قونۇپ ئولتۇرغان بىر قاغىنى تىك موللاق چۈشۈرۈۋەتتى. ئىتلار قاۋىشىپ قېچىشتى، قوتانلارغا قونۇۋالغان كۆك كەپتەر قۇشقاچلار چۇرۇقلىشىپ ئۇچۇپ چىقتى. غېنىنىڭ بۇ ھەيۋىسىدىن بۇ يەرگە يىغىلغانلاردىن بەزىلەر سۆيۈنسە، بەزىلىرى قورقۇپ چۆچۈپ كېتىشتى. نىيازئاخۇن باشچىلىقىدىكى مەھمۇدنىڭ دۈشمەنلىرى بۇ ئوقتىن چۆچۈپ يۈرەكلىرى ئورنىدىن قوزغىلىپ كېتەي دېگەن بولسىمۇ، يەنە مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەي يولدا كېتىۋېتىپ غۇدۇرىدى:

— قېنى كۆرىمىز، بۇگۈن جاھانغا پاتماي، مەيدىسىنى كېرىپ يۈرگىنى بىلەن ئەتە نېمە بولىدۇ، جاھان تېخى ئۇزۇن ـ دېدى يېنىدا بىللە كېتىۋاتقان ھېلىمغا.

— بۇ توت تۈكتۈك ئوغرىنىڭ قولىدىن نېمە كېلەتتى ! — دېدى ھېلىم. ئۇلارنى مۇنۇ كۆزىنىڭ سوغۇق شامىلى خېلىلا مۇزلاتقانىدى، ئۇلار غوللىرىنى قورۇپ، دۈگدىيىپ ئۆيلىرىگە قاتىراپ كىرىپ كېتىشتى...

— مەھمۇد، — دېدى غېنى ھاتۇر مەھمۇد بىلەن مەھمۇدنىڭ ئۆيى تەرەپكە يانمۇ يان كېلىۋېتىپ، — ئۆز ئادەملىرىڭنىڭ ئىچىدىن ماڭا بەش مەرگەننى تاللاپ بەر، مەن بىلەن مازاردىكى دۈشمەن ئىشتابىغا ھۇجۇم قىلىپ كىرىدۇ.

— بولىدۇ، مەن ئۇلارنى چاقىرتىپ كېلەي، — دېدى مەھمۇد. كەچكە يېقىن مەھمۇد ئۆز ئادەملىرىنىڭ ئىچىدىن ئاقمۇللا، مىردىن، ئەمىردىن، غىياسىدىن، نۇرمۇھەممەد قاتارلىق بەش مەرگەننى تاللاپ ئۆيىگە چاقىرتىپ كەلدى.

— مەن سىلەرگە بىردىن مىلتىق، بەش تالدىن ئوق بېرىمەن، بەش تال ئوق بىلەن بەش دۈشمەننى ئۆلتۈرىسىلەر،

قالغان ئوقنى دۇشمەن قولىدىن ئالىسىلەر، قالايمىقان ئاتساڭلار بولمايدۇ. بىر تال ئوقمۇ قان ـ تەر بەدىلىگە كەلگەن، ـــ دېدى غېنى باتۇر چىرايىدىن سۇر ياغدۇرۇپ، بۆرتۈپ چىققان يوغان كۆزلىرىنى ئالايتىپ، بۇيرۇق ئاھاڭدا.

قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن پارتىزانلار توپى ئالدىدا، خەلق توپى كەينىدە بولۇپ، ئاتلىق، پىيادە مازارغا قاراپ مېڭىپ كەتتى. سۇپتايدىكى قېرى ـ چۆرىلەر ئۇلارنىڭ ئىشلىرىغا ئوڭۇشلۇق تىلەپ دۇئا قىلىپ ئۇزىتىپ قويدى. مازارغا يېتىپ بارغاندا غېنى باتۇر كىچىك توپ باشلىقلىرىنى يىغىپ مازاردىكى دۇشمەنلەرگە ھۇجۇم قىلىش پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ:

ـــ نۇرۇم، سەن بىر توپ پارتىزان بىلەن قارا بولۇپ بېرىدىغان ئادەملەرنى باشلاپ مازار سۇيىدىن ئۆتۈپ غەرب تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىسەن؛ ھوشۇرەم، سەن بىر توپ پارتىزان بىلەن ئابرال تېغىنىڭ شىمالىي قاپتىلىدىكى توپىلىك ئارقىلىق ھۇجۇم قىلىسەن؛ مەن بىر تۈركۈم مەرگەنلەرنى باشلاپ مازارنىڭ شەرقىدىن ھۇجۇم قىلىمەن. مەن بىلەن مەھمۇد، مەنسۇربايلار بىللە ماڭىدۇ، ـــ دېدى.

پارتىزانلار يېرىم كېچە بولغاندا بەلگىلەنگەن نىشانلارغا يېتىپ بېرىپ، مازار يېزىسىنىڭ ئەتراپىدىكى ھەرقايسى تۆپىلىكلەرگە كالتەك تۇتقان ئادەملەرنى ئورۇنلاشتۇردى. ئۇلار كالتەكلەرنى مۇرىسىگە ئارتىپ توختىماي ئۇيان ـ بۇيان مېڭىپ، قىيقاس ـ چۇقان، ھۇررا توۋلاپ دۇشمەنگە ھەيۋە كۆرسىتىشكە باشلىدى.

غېنى باتۇر قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن مازارلىق ھەمدۇل مولىنىڭ ئۆيىگە چۈشتى. ھويلىغا دۇپۇرلىشىپ كىرگەن ئاتلارنىڭ تۇياق ئاۋازىدىن موللا قورقۇپ كېتىپ ئايالىغا دېدى:

ـــ خۇتۇن، چاپسان تۇر، ھويلىغا ئادەم كىردى.

ـــ ۋاي خۇدايىم نېمە ئىشتۇ ؟!

www.uyhurkitap.com

ھەمدۇل موللا دېرىزگە كېلىپ قارىدى. ئۇ ھويلىدا ئالتە ـ يەتتە ئاتلىق قوراللىق ئادەمنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى، ئاڭلىنىپ مەھمۇدنىڭ باجىسى مازارلىق ھېۋىزۇللام ھەمدۇل موللىنى چاقىردى:

ـــ ھەي موللام، قورقماڭ، بىز پارتىزانلار ! ـــ دېدى ئۇ.

ھەمدۇل موللا ئىشىكنى ئېچىپ تالاغا چىقتى. ھېۋىزۇللامنى كۆرۈپ، سەل ئۆزىنى بېسىۋالدى. ھېۋىزۇللام بىلەن مەھمۇد باشلىق يەتتە ئادەم موللىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەلدى. غېنى باتۇر باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار قورال ـ ياراغ، ئوقدان، قىلىچلىرىنى تامدىكى قوزۇقلارغا ئېسىپ قويدى. موللىنىڭ ئايالى پارتىزانلارغا قايماقلىق ئەتكەنچاي ئېتىپ ئەكىردى. غېنى باتۇر چاينى راسا قېنىپ ئىچىپ بولۇپ:

ـــ موللام، بىز مازاردىكى دۇشمەنلەرگە ھۇجۇم قىلماقچى، بىزگە بىر دۇئا بېرىڭ، ـــ دېدى.

ـــ بولىدۇ، بالىلىرىم، دۇئانى سىلەردەك باتۇرلارغا بەرمەي كىمگە بېرىمىز، قېنى، ئامىن !... ـــ دەپ دۇئاغا قول كۆتۈردى موللا. كۆپچىلىك ئەگەشتى، دۇئادىن كېيىن موللا ئورنىدىن تۇرۇۋاتقان غېنى باتۇرغا:

ـــ توختاپ تۇرۇڭلار باتۇرلىرىم، ـــ دېدى ـ دە، يېنىدىكى غىلاپتىن پىچاقنى چىقىرىپ، تامدىكى قوزۇقتا ئېسىپ قويغان قورال ـ ياراغ، ئوقدان، قىلىچلارنىڭ ئىزناسىنى پىچاق بىلەن تامغا ئۇيۇپ چۇشۇرۇشكە باشلىدى. موللا ئەستايىدىللىق، چېۋەرلىك بىلەن تامغا ئېسىلغان قوراللارنىڭ سۈرىتىنى تامغا چۇشۇرۋالدى ـ دە:

ـــ ئەمدى بولدى بالىلىرىم، قوراللىرىڭلارنى ئېلىڭلار ! ـــ دېدى.

ـــ موللام، بۇ نېمە قىلىق؟ ! ـــ دېدى مەھمۇد موللىنىڭ غەلىتە قىلىقلىرىغا، ھەربىكەتلىرىگە ھەيران بولۇپ.

— بۇ بىر مەڭگۈلۈك خاتىرە، ئەسلىمە بولۇپ قالسۇن دەيمەن، بالىلىرىم، كېيىنكى ئەۋلادلىرىمىز بۇ سۈرەتلەرنى كۆرسۇن، سىلەردەك باتۇرلارنىڭ تۇنجى قېتىم بىزنىڭ ئۆيگە كىرگەنلىكىنى مۇشۇ سۈرەتلەرگە قاراپ بالىلىرىغا سۆزلەيدىغان، پەخىرلىنىدىغان، ياد ئېتىدىغان بولسۇن.

— پاھ، موللام، ئاجايىپ چوڭقۇر ئويلاپسىز، پەمىڭىز بارکەن، — دېدى مەھمۇد.

— ئىشلىرىڭلار خەيرلىك بولغاي، نۇسرەت قازانغايسىلەر، دۇشمىنىڭلار يەر بىلەن يەكسەن بولغاي !... ئامىن !...

ھەمدۇل موللا يۈرت ئىچىدە بولغان ئىشلارنى، مۇھىم ۋەقەلەرنى خاتىرىلەپ قويۇشقا ئامراق، موللا بولسىمۇ بەزىدە ئانچە - مۇنچە رەسىملەرنى سىزىپ قويۇشقا قىزىقاتتى.

— خوش، موللام، ئامان بولۇڭ !...

— ئاللا، سىلەرنى ئامان قىلغاي، ئاق يوللۇق بولۇڭلار !... — دېدى ھەمدۇل موللا كۆزلىرىگە ئىسسىق ياش ئېلىپ، ئۇلارنىڭ كەينىدىن قاراپ.

پارتىزانلار ئاتلىرىغا مىندى، قاشادىن ئاتلىرىنى توشقانداڭ سەكرىتىپ موللىنىڭ ھويلىسىدىن چىقىپ كەتتى - دە، تۇن قوينىغا كىرىپ كەتتى.

پىلان بويىچە يېرىم كېچىدە جەڭ باشلاندى. غېنى باتۇر ئۆزى باشلىغان بىر توپ پارتىزانلار مازارنىڭ شەرقىدىن ساقچىخانىغا يېقىن بېرىپ، دۇشمەنگە ئوت ئاچتى. مىلتىق ئاۋازىنى ئاڭلىشى بىلەن تەڭ پارتىزانلار ئۈچ تەرەپتىن بىرلا ۋاقىتتا ھۇجۇمنى باشلىدى. تۇن كېچىدە بولغان بۇ ئۇشتۇمتۇت ئېتىلغان مىلتىق ئاۋازىدىن ساقچىخانىغا تىقىلىۋالغان دۇشمەنلەر ھەر تەرەپكە قالايمىقان ئوق يېغدۇرۇشقا باشلىدى. تەرەپ - تەرەپتىن، تۆپىلىكلەردىن قارا بولۇپ بېرىۋاتقان ئادەملەرنىڭ ھۇررا توۋلىغان قىيقاس - چۇقان ئاۋازلىرى دۇشمەنگە تۇنده سۇر،

www.uyghurkitap.com

هەيۋە پەيدا قىلىپ ئالاقزەدە قىلىۋەتتى. گومانداك ئارمىيەسىنىڭ قوماندانى دۇربۇن بىلەن ئەترەتلىكى تۆپىلىكلەرگە قاردى ـ دە، نۇرغۇن ئادەملەر توپىنى كۆردى. ئۇنىڭ كۆزىگە بىرى ئون بولۇپ كۆرۈنۈپ، كالتەكلەر قورال بولۇپ بىلىندى.

ـــ ئوغرىلار نۇرغۇن ئادەم بىلەن ھۇجۇم قىپتۇ، ئىش چاتاق... ـــ دېدى گومىنداڭنىڭ ھەربىي قوماندانى.

غېنى باتۇر، مەھمۇد، مەنسۇربايلار ئاق مولا قاتارلىق مەرگەنلەرنى باشلاپ، ساقچىخانىغا يېقىنلاپ باردى. غېنى باتۇر بارغانسېرى قارامۇلۇق قىلىپ دۈشمەنلەرگە يېقىنلاپ، ماۋزېردۇن ئوق ئۇزۇشكە باشلىدى. ئۇلار بىر تامنى دالدا قىلىپ دۈشمەنگە ئوق ئۇزدى. غېنى باتۇر يېنىغا ئېلىۋالغان مەرگەنلەرگە:

ـــ ھەر بىرىڭلار دۈشمەننى تازا چەنلەپ ئوق ئېتىڭلار، ئوق زايە كەتمىسۇن! ـــ دېدى. يېقىنلا يەردىن ئېتىلغان ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىغان دۈشمەنلەر ئېتىلىپ چىقىشقا باشلىدى. ئاقموللا يېقىندىن دۈشمەنلەرنىڭ ھۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ سەل جىددىيلىشىپ، ھودۇقۇپ قالدى بولغاي، غېنى باتۇر بەرگەن بەش پاي ئوقنى بىراقلا ئېتىۋەتتى. بىرمۇ دۈشمەن يىقىلمىدى. بۇنى كۆرگەن غېنىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ:

ـــ ھۇ، ئاناڭنى، يۇرىكى يوق، مۇنۇ ئوقنى يوق قارا كۆسىيىڭنى ئەمدى كۆتۈڭگە تىق! ـــ دەپ ئاقموللىغا ئاچچىقلاپ، تىللاپ كەتتى. ئاقموللا خىجىللىقتا نومۇس قىلىپ يېنىدىكى مىردىنغا قاردى. مىردىن بولسا، ئاقموللىنىڭ كۈلكىلىك ھالىغا قاراپ پىخىلداپ كۈلدى. ئاقموللا غېنى باتۇر بىلەن مەھمۇد تامنى ئاتلاپ ھۇجۇم قىلىپ كېتىشىگە:

ـــ مۇنۇ بەش تال ئوققا چىدىمىغان ئوغرىنىڭ ئىنقىلاب ئاچىمەن دەپ يۈرگىنىنى قارا! ـــ دەپ يېنىدا تۇرغان ئاغىنىسى

مەردىنغا قاراپ كۈلدى، ــ يۈر، ئاتلىنايلى، ئەمدى بۇ ئوغرىدىن ئوق يېمەيلى، ــ دەپ چاقچاق قىلدى. ئىككىسى مەھمۇدنىڭ كەينىدىن يۈگۈرۈپ جەڭگە كىرىپ كەتتى.

غېنى باتۇر ئىككى قولىدا ئىككى ماۋزېر بىلەن توختىماي ئوق ئۇزۇپ، ئالدىغا توسالغان تاملارنى بىر تېپىپ ئۆرۈۋېتىپ، دۈشمەنلەرگە يېقىنلاپ بېرىپ شىددەتلىك ھۇجۇم قىلدى. ئارقىسىدىن مەھمۇد، مەنسۇربای قاتارلىقلار قالماي ئەگەشتى. ئۇچ تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىپ باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلغان پارتىزانلار مازار ساقچىخانىسىدىكى دۈشمەنلەرنى تولۇق يوقاتتى. بىگۈناھ قامالغان ئادەملەرنى قۇتقۇزۇپ چىقتى.

مازار ئېلىنىشى بىلەن مازار ئەتراپىدىكى خەلقلەر تەۋرەپ كەتتى. ئۆي ـ ئۆيلەردە مالىلار سويۇلۇپ، تاماقلار ئېتىلىپ پارتىزانلار قىزغىن مېھمان قىلىندى. نۇرغۇن ئادەم كېلىپ پارتىزانلار سېپىگە قوشۇلدى.

بۇ قېتىمقى جەڭدىن كېيىن، غېنى باتۇرنىڭ قارامۇق، باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلغىنى ئەل ئىچىگە ھەر خىل شەكىل، رىۋايەت سۆپىتىدە تارقالدى. خەقلەر ئىچىدە: «غېنى باتۇردا ئالىلا پۈتكەن خىسلەت بارکەن، ئوق ئۆتمەيدىكەن، كەچلىكى ئۆيگە كېلىپ چاپىنىنى قاقسا ئوقلار تورۇكلاپ چۈشكۈدەك، مىنۇۋالغان ئالا ئېتى دۈشمەنلەرنىڭ كۆزىگە لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوت بولۇپ كۆرۈنگۈدەك» دېگەن گەپلەر تارقىلىشقا باشلىدى.

مەھمۇد مازارلىق باجىسى ھېۋىزۇللام بىلەن ئۇنىڭ ئۆيگە كەلدى. بۇ ئىككىسى مازارنى ئېلىش جېڭىنىڭ غەلىبىلىك بولغانلىقىدىن بەكمۇ سۆيۈندى.

ــ ھېۋىزۇللام، ــ دېدى مەھمۇد چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ، ــ بىز ئەتىدىن باشلاپ مازاردىكى ھەرقايسى مەسچىتلەرگە بېرىپ، تەشۋىق قىلايلى، خەلق ئاممىسىنى ئىنقىلابقا قاتنىشىشقا دەۋەت قىلايلى.

— ئالدى بىلەن بىز مەسچىت ئىمارىتىنى قولغا كەلتۈرەيلى، بىزنىڭ گېپىمىزگە قارىغاندا گۈمبىزلىك ئىمارەتلەرنىڭ گېپىنى ياخشى ئاڭلايدۇ، — دېدى ھېۋىزۇللام.

— توغرا دەيسەن، خەلقىمىزنىڭ ئېڭى تۆۋەن، ئۇلار ئەجىر قىلىپ ئويغىتىشقا توغرا كېلىدۇ. بىز باسقىنچىلار يولىدا تېخى ئۇزۇن، — دېدى مەھمۇد، ئۇلار بىر كېچە موكدىشىپ چىقتى.

خەۋەرچىلەر مازاردا مېھمان بولۇپ، تەرلەپ يۈرگەن ئېنى باتۇرغا غۇلجىدىن ئون ئىككى ماشىنا گومىنداڭ ئەسكىرىنىڭ قىزىلكۆتەلگە يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلىۋېدى، ئېنى:

— ھۇ، ئاناڭنى، كاساپەتلەر، يېقىنلاپ كەلسۇن، ئانىسىنى كۆزىگە كۆرسىتەي! — دېدى - دە، نۇرۇم بىلەن مەھمۇدقا تاپىلىدى:

— سىلەر تېزلىكتە قىزىلكۆتەل ئېگىزلىكىنى ئىگىلەپ، تاش يىغىپ جەڭگە تەييارلىنىڭلار، ئۇ دۆيۈزلەرنىڭ قىزىلكۆتەلدىن ئۆتكىنىنى مەن بىر كۆرەي.

پارتىزانلار تېزلىكتە مازارنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى قىزىلكۆتەل دەپ ئاتىلىدىغان مازارغا كىرىش ئېغىزىدىكى ئېگىزلىك، تۆپىلىكلەرگە يوشۇرۇندى. ئالدىغا پىلىموتلار قۇرۇلغان دۇشمەن ماشىنىلىرى ئېگىزلىككە يامىشىپ چىقىشى بىلەن پارتىزانلارنىڭ شىددەتلىك ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى. يېقىن ئارىلىقتىن پارتىزانلار تاشلىغان گىرانات دۇشمەن ماشىنىلىرىنىڭ چاقلىرىغا تېگىپ چاقلارنى ئاسمانغا ئۇچۇرۇپ چىقاردى، ئىككى تەرەپنىڭ ئېتىشىشى باشلىنىپ كەتتى. پارتىزانلار ئېگىزلىكتىن تاش دومىلىتىپ، يېقىنلاپ بېرىپ ئوق ئۇزۇپ، دۇشمەنلەرگە زەربە بەردى. گۇمبۇرلىگەن، تاتاتلاپ ئېتىلغان مىلتىق - ئاپتومات، گىرانات ئاۋازلىرى يەر -

زېمىنىنى بىر ئالدى. دۇشمەنلەر بىر دەم ئېتىشىپ پارتىزانلارغا تەڭ كېلەلمەي، بىرقانچە ماشىنا بىلەن نۇرغۇن جەسەتلەرنى تاشلاپ ئارقىسىغا چېكىنىپ دۆڭمازار تەرەپكە قاراپ قۇيرۇقىنى خادا قىلدى.

پارتىزانلار نۇرغۇن قورال - ياراغ، ئوق - دورا غەنىيمەت ئېلىپ غەلىبە بىلەن مازارغا قايتىپ كەلدى. غېنى باتۇر پالتۇاي مەھەللىسىدە تازا بىر ئويناپ، بىر كېچە ئىچ پۇشۇقىنى چىقاردى.

ئەتىسى غېنى باتۇرغا ئۇلاستاي قوماندانلىق ئىشتابىدىن كەلگەن جەددىي بۇيرۇقتا، پارتىزانلارنى باشلاپ ئۇلاستايغا كېلىش ئۇقتۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن غېنى باتۇر قىزىلكۆتەلگە نۇرۇم بىلەن مازارلىق مەھمۇدنىڭ باجىسى ھېۋىزۇللام باشچىلىقىدىكى يىگىرمىگە يېقىن پارتىزاننى دۇشمەن ئەھۋالىنى كۆزىتىشكە قاراۋۇللۇققا، كەلگەن دۇشمەنگە زەربە بېرىشكە قالدۇرۇپ، ھوشۇرەم، مەھمۇد، مەنسۇربايلارنى باشلاپ كېچىلەپ سۇپتاي تەرەپكە قاراپ ئاتلىرىنى قويۇۋەتتى.

ئۇلار تۇن يېرىم بىلەن سۇپتايغا يېتىپ كەلدى. پارتىزانلارنى ئۇلاستايغا يولغا سېلىۋەتكەن غېنى باتۇر مەھمۇدقا:

— ئېتىڭنىڭ بېشىنى ھۇسەن داپچىنىڭ ئۆيگە تارت! — دەپ، ئاتلىرىنى ھۇسەن داپچىنىڭ ئۆيگە بۇرىدى.

— ھەي ھۇسەن!...

يېرىم كېچىدە ئاڭلانغان قوپال، كۇچلۇك ئاۋازدىن بۇ قەدىمىي مەھەللىنىڭ ئۇخلاۋاتقان ئىتلىرى ئۈيغىنىپ كەتتى. ھەر تەرەپتىن ئەنسىزلىك بىلەن قاۋىغان ئىتلارنىڭ ھەرخىل ئۇنلىرى غەپلەت ئۇيقۇسىدا ياتقان ئادەملەرنىڭ شېرىن چۈشلىرىنى بۇزۇۋەتتى.

ئارغىماقتەك بەستلىك، ئويناقلاپ تۇرغان ئاتلارغا مىنگەن بىرقانچە ئاتلىق ھۇسەننىڭ پاكار سوقۇلغان قورۇق

تاملىرىدىن ئاتلىرىنى سەكرىتىپ، گۈلدۈرلىتىپ كېلىپ كەلدى. تۇيۇقسىز هويلىغا كىرگەن ئاتلىقلاردىن قورقۇپ كەتكەن هۇسەن ئۆندەرەپ ئورنىدىن تۇرۇپ، دېرىزە تۈۋىگە كېلىپ سىرتقا قارىدى. ئاينىڭ يورۇقىدا هويلىدا تۇرغان قوراللىق ئادەملەرنى كۆردى ـ دە، چۆچۈپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يوغان ئالا ئاتقا مىنگەن، بېشىغا سۆسەر قۇلاقچا، ئۇچىسىغا بۆره جۇۋا، پۇتىغا قونچىسى ئۇزۇن ئۆتۈك كىيگەن، تەمبەل بىر ئادەم ياندىكى ئادەملىرىگە بىر نېمە دەۋاتاتتى. ئۇنىڭ بوي ـ بەستىنىڭ ئېغىرلىقىدىن بولسا كېرەك، ئېتىنىڭ بېلى ئېگىلىپ كەتكەنىدى. ئاتلىرى بولسا بىر ئورۇندا تۇرالماي تېپىرلاپ هويلىنى تىلغۇۋەتكەنىدى. هېلىقى بەستلىك كەلگەن ئادەم قوپال، تاغ گۈلدۈرلىگەندەك ئاۋاز بىلەن يەنە ۋارقىراشقا باشلىدى:

— هەي، ئۆي خوتۇنى ! چىق بۇياققا، هۇ ئاناڭنى !

— هوي، قايسۇڭلارۇي؟ — قورقۇپ كەتكەن هۇسەن دەرهال ئىشتان ـ كۆڭلەكلىرىنى كىيدى ـ دە، چاپانىنى يېپىنچاقلاپ ئىشىكنى ئېهتىيات بىلەن ئاستا ئېچىپ تالاغا چىقتى.

— هەي، يۇرىكى يوق، قورقما، مەن غېنى، هۇ ئاناڭنى...

— ۋۇي، غېنى بۇرادەرمۇ سەن؟ ! سېنى قانداق شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى، قېنى باتۇرلىرىم ئۆيگە كىرىڭلار ! — بايات بىرى قورقۇپ جېنى چىقىپ كېتەي دېگەن هۇسەنگە ئەمدى ئازراق جان كىرىپ قالغانىدى. ئۇ هەيرانلىق ئىلكىده قىزغىنلىق بىلەن ئۇلارنى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى ۋە ئۇلار بىلەن بىرمۇ ـ بىر قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى.

— هوي، رىزۋان، چىراغنى ياق، ئەزىز مېهمانلار كەپتۇ، — رىزۋانگۈل ئالدىراشلىق بىلەن تامدىكى ئويۇققا قويۇلغان جىن چىراغنىڭ پىلتىسىغا ئوت يېقىشقا باشلىدى، ئوت بارغانسېرى ئۇلغىيىپ، ئۆي ئىچىنى سۇس يورۇتۇشقا باشلىدى. چىراغدىن

چىقىۋاتقان ئىسسىقاق قاڭسىق ھىدى ئۆي ئىچىگە تارىلىشقا باشلىدى. رىزۋانگۈل ئالدىراپ - تېنىپ ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا سېلىنغان ئورۇن - كۆرپىلەرنى يىغىشقا باشلىدى، ئۇ ياستۇقنى ئاق رەڭلىك ياغاچ سانduقنىڭ ئۈستىگە تىزىلغان ئورۇن - كۆرپىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ تۇرۇشىغا، ئۆلار قارا تەرگە چۈشۈپ كەتكەن ئاتلىرىنى ياغاچ خادىلارغا قاڭتۇرۇپ باغلاپ، گۈلدۇرلىشىپ ئۆيگە كىرىپ كېلىشتى. غېنى باتۇر ئىشىكتىن ئېڭىشىپ كىرىپ:

— ئەسسالامۇئەلەيكۈم ! — دەپ، بوم ئاۋاز بىلەن سالام بەردى. قازان بېشى تەرەپتە نېمە قىلارىنى بىلەلمەي تەمتىرەپ تۇرغان رىزۋانگۈل ئېڭىشىپ تۇرۇپ سالام قايتۇردى. غېنى باتۇر يەرنى گۈس - گۈس دەسسەپ ئۆينىڭ تۆرىگە چىقىپ كۆرپىدە ئولتۇردى، رىزۋانگۈل ئۇنىڭ ئاستىغا كۆرپە سېلىپ ئۇلگۇرگەندى. قالغانلىرى ئۇنىڭ ئىككى يېنىدا ئولتۇردى.

— ئامىن ئاللاھۇ ئەكبەر، — دەپ ھەممەيلەن تەڭ دۇئاغا قول كۆتۈردى ۋە ئورۇنلىرىدىن ئازراق قوزغىلىپ قويۇپ ھال - ئەھۋال سورىشىشقا باشلىدى:

— ھە ھۈسەن، ياخشى تۇردۇڭمۇ؟ يۇرت ئامانچىلىقمۇ؟

— خۇداغا شۈكۈر، ئامانچىلىق.

— ھە، پېرە ئويناپ تۇرۇۋاتامسىلەر؟ — دەپ كۈلدى غېنى باتۇر.

— ھەي... بۇ يىللاردا نەدىكى پېرە، ئاۋۇش دەيسەن؟ ھەممە ئادەم قورساق، جان قايغۇسىدا يۈرسە، — دېدى ھۈسەن سەل شۈكلىشىپ.

— نېمە قورقىسەن، مەن بار، ساڭا چېقىلغانىنىڭ يەتمىش پۇشتىنى يوق قىلىۋاتىمەن، — دېدى غېنى باتۇر سەل ئاچچىقلىنىپ.

— ھەي، غېنى بۇرادەر، سەپەر قاياقتا؟ — دېدى ھۈسەن.

— ئۇلاستايغا ماڭدۇق، بۇ يەرگە سېنى يوقلىغاچ سۆيىنىنىڭ قايماقلىق ئەتكەنچىيى بىلەن ئاپپاق بىنەم نېسىنى يەپ ئارام ئېلىپ كېتەيلى دەپ چۈشتۇق.

— ناھايىتى ياخشى بولۇپتۇ، بۇرادەر ! كۆرۈشمىگىلىمۇ خېلى بولۇپ قاپتۇ، — دېدى ھۈسەن ئورنىدىن تۇرۇپ. ئۇ:

— ھەي رىزۋان، چاينى تېز قاينات ! — دېدى ـ دە، سىرتقا قاراپ ماڭدى. رىزۋانگۈل بولسا ئوچاقتا قالىغىلى بۇغداينىڭ مەڭگىنىنى تاپسىغا دۆۋىلەپ ئەكىرىۋېلىپ، ئوچاقنىڭ ئىچىدە كۆيۈۋاتقان ئوتنى كالتە بىر تاياق بىلەن كوچىلاپ، ئاز ـ ئازدىن سامانىنى ئوچاقنىڭ ئېغىزىدىن ئىچىگە تىقىپ قالاۋاتاتتى.

سىرتقا چىقىپ كەتكەن ھۈسەن قارا كۈزدە ساقلاپ قويغان بىرقانچە تاۋۇزنى كۆتۈرۈپ كىردى ـ دە:

— ئۇسساپمۇ كەتكەنسىلەر يىگىتلەر، بۇ ئۆزۈم تېرىغان تاۋۇزلار، قېنى، يەپ بېقىڭلار، — دەپ داستىخان سېلىپ تاۋۇزلارنى تىلىشقا باشلىدى.

— پاھ ! نېمىدېگەن تاتلىق، ئۈسسىغان يەرگىلا باردى ـ دە، ـ دېدى غېنى باتۇر قولىدىكى ئىككىنچى تىلىم تاۋۇزنى ئىشتىھا بىلەن يەۋېتىپ.

— ئازراق ئۈزۈپ ساقلاپ قويغان، سىلەرنىڭ رىزقىڭلار بارىكەن، قېنى يەڭلار، — دېدى ھۈسەن ئۇلارغا تەۋەززۇ قىلىپ. ئۇلار تاۋۇزلارنى يەپ بولۇشىغا رىزۋانگۈل يوغان ـ يوغان قىلىپ بىنەم ئۈنىدا يېقىلغان قىزىرىپ پىشقان، يۈزىگە سۈت چېچىلغانلىقتىن مايلىشىپ پارقىراپ كەتكەن بىر دەستە نانىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ، ھۈسەنگە بەردى. ھۈسەن رىزۋانگۈلنىڭ قولىدىكى نانىنى ئېلىپ داستىخان ئۈستىگە قويدى، ئارقىدىن سېرىقماي، قايماقلارمۇ داستىخانغا قويۇلدى. رىزۋانگۈل يۈزلىرى قايماق بىلەن چەلگىنىپ تۇرغان بىر كورا چاينى ئەكىرىپ قاپاق چۆمۈچ بىلەن ئاپقۇرلارغا قۇيۇشقا باشلىدى. ھۈسەن چايلارنى

ئىككى قوللاپ، بىر پۇتى بىلەن تىزلىنىپ تۇرۇپ مېھمانلارغا سۇنۇپ بەردى.

— سۈپتايلىقلارنىڭ خوتۇنلىرى نان يېقىشقا ئۇستا جۇمۇ، — دېدى غېنى باتۇر بىر پارچە نانىنى قولىغا ئېلىپ، مەززە قىلىپ يەپ تۇرۇپ، ئاڭغىچە ھۇسەن نان ئوشتۇپ، ئۇنىڭ چىنىسىگە سېلىپ قويدى. ئۇلار بىرقانچە ئاپقۇردىن چايىنى زوق بىلەن ئىچىشتى. ئۇلار ئۇزاق يول بېسىپ كەلگەچكە قورساقلىرى خېلى ئېچىپ كەتكەنىدى. ھۇسەن ئورنىدىن تۇرۇپ:

— سىلەر چاي ئىچكەچ تۇرۇڭلار، مەن سىرتقا چىقىپ كىرەي، بىر مالنىڭ بېشىنى يەپ كېتىڭلار، سىلەر چاقىرىپمۇ ئەكېلەلمەيدىغان مېھمانلار، — دەپ، سىرتقا مېڭىشقا تەمشەلدى.

— ھەي، ئولتۇر، بىز ئالدىرايمىز، تەيياز گۆش بولسا سال، بولمىسا بولدى قىل ! — دەپ غېنى باتۇر ئۇنى توستى، ھۇسەن غېنىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ياغاچ تەختە كۆتۈرۈپ سىرتقا چىقىپ كەتتى.

— بۇ نۆۋەت مازارنى ئېلىشتا، سۈپتاي خەلقى كۆپ باتۇرلۇق كۆرسەتتى، — دېدى غېنى باتۇر مەھمۇدقا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ، — ھە، راست، شۇ چاغدا سېنىڭ ماڭا تاللاپ بەرگەن مەرگىنىڭنىڭ ئىسمى نېمىتى؟ — دەپ كۈلدى غېنى باتۇر.

— ئاقموللا، — دېدى مەھمۇد سەل خىجىل بولۇپ.

— سېنىڭ ئادىمىڭ بولۇپ قالدى، بولمىسا ئېتىپ تاشلايتتىم. ماڭا مەرگەن ئەمەس، يۈرىكى بار ئادەم كېرەك، — دېدى غېنى باتۇر. ئۇلار خېلى ئۇزاق پاراڭلاشتى.

— تاماقمۇ تەيياز بولۇپ قاپتۇ، — دېدى ھۇسەن. ئۇلارنىڭ پاراڭلىرى توختاپ قالدى. داستىخان قايتىدىن سېلىنىپ، تاۋاقلاردا سۈرلەنگەن گۆش سېلىنغان نېرىن ئەكىرىلدى. ھۇسەن ئۇلارنى تاماققا تەكلىپ قىلىپ:

— قېنى ئېلىڭلار، لايىقىڭلاردا بولمىدى، — دېدى.

— ئوبدان بوپتۇ، — دەپ غېنى باتۇر بىر ئىلىك گۈڭشى قولىغا ئېلىپ يېيىشكە باشلىدى. ئۇلار تاماقلىرىنى ئالدىراپ يېيىشتى، چۈنكى تاڭ بەلگە بېرىپ قالغانىدى. غېنى باتۇر مەھمۇد ئەپەندى قاتارلىقلار بىلەن مۇھىم ئىشلار توغرىسىدا بىر دەم پاراڭلاشقاندىن كېيىن، ئورنىدىن تۇردى ـ دە:

— بىزنىڭ كەلگەنلىكىمىزنى ھېچكىمگە ئېيتماڭلار، بولمىسا ئۆزۈڭلارغا بالا بولىدۇ، — دېدى.

— شۇ بىرلىرى دۈشمەنگە دەپ قويمىسا بولاتتى، — دېدى ھۈسەن سەل ئەنسىرىگەندەك.

— ھۇ، ئاناڭنى، بۇ يەرنىڭ شاڭيوسى كىمتى؟ — دېدى غېنى باتۇر خاپا بولۇپ.

— غىلاق شاڭيو، — دېدى ھۈسەن سەل جىددىيلىشىپ. غېنى باتۇر:

— خوش، مەھمۇد، سەن ئۆيۈڭگە كېتىۋەر، سەن بىرقانچە ئادىمىڭ بىلەن بۇ يەردە قال، دۈشمەن ئەھۋالىنى كۆزەت، بىز كېيىن يەنە كېلىمىز. سەن ھۈسەن، بىزنى غىلاق شاڭيونىڭ ئۆيىگە باشلا، سېنى دۈشمەنگە چاققانلىڭ ئېغىزىنى ئېچىلماس قىلىۋېتىمەن ! — دېدى ـ دە، قورالنى بەلگە قىستۇرۇپ تالاغا چىقتى. ئۇ سېمىز، ئويناقلاپ تۇرغان ئالا ئاتقا مىنىپ:

— يۈر، ھۈسەن ! — دەپ ئاتنىڭ بېشىنى كەلگەن تەرەپكە بۇراپ دېۋىتتى. ئۆزىگە قامچا تەگكۈزمەيدىغان بۇ جانىۋار غېنى باتۇر مىنىشىگە ئۆزىنى قاشا تەرەپكە ئاتتى، كەينىدىن پارتىزانلار تاراسلىتىپ ئاتلىرىغا قامچا سالدى. تۇيۇقسىز گۈلدۈرلىشىپ ماڭغان ئاتلارنىڭ تۇياقلىرىدىن چىققان ئاۋازدىن ئىتلار يەنە ئەنسىزلىك بىلەن قاۋاشقا باشلىدى.

— ھەي غىلاق، چىقە بۇياقتا ! — ئاتلىرىنى قورۇق تامنىڭ شورىسىدىن سەكرىتىپ غىلاق شاڭيونىڭ ھويلىسىغىلا كىرگەن غېنى باتۇر قوپال ئاۋاز بىلەن ۋارقىرىدى. بايىاتىن پارتىزانلارغا

توختىماي قاۋاۋاتقان ئىت قورقىنىدىن غىڭشىغىنىچە باغ تەرەپكە قاچتى.

قورقۇپ كەتكەن غىلاق شاڭيو نېمە قىلارىنى بىلەلمەيلا، ئىچ كىيىم بىلەن چاپانىنى يېپىنچاقلاپ ئىشىكنى ئېچىپ پېشايۋانغا چىقتى. ئۇ نېمە ئىش يۈز بەرگىنىنى بىلەلمەي غالىلداپ تىترەپ تۇراتتى. غېنى باتۇر قولىدىكى قامچىسىنى ئۇنىڭغا شىلتىپ تۇرۇپ سورىدى:

— سەن بۇ يەرنىڭ شاڭيوسىمۇ؟

— ھە، — دېدى غىلاق شاڭيو، ئۇنىڭ ئېغىزى قورقىنىدىن گەپكە كەلمەي قالغانىدى.

— مەن غېنى، ئەتە بارلىق ئادىمىڭنى يىغىپ ئېيىت، مېنىڭ ھۈسەنىنىڭ ئۆيىگە كىلگەنلىكىمنى كىم دۈشمەنلەرگە دەپ قويىدىغان بولسا، مەن كېلىپ شۇنىڭ تۇخۇمىنى قىرىۋېتىمەن! مۇشۇ گەپ، بارلىق ئادەملىرىڭگە دە! — دېدى. غېنى باتۇرنىڭ مىنىۋالغان ئالا ئېتى بىر يەردە تۇرماي تېپىرلاپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بىلىگە قىستۇرۇۋالغان قورالىرى تاڭ نۇرىدا ۋالىلداپ، ئۇنى تېخىمۇ سۈرلۈك قىلىۋەتكەنىدى. ئۇنى بۇ ھالەتتە كۆرگەن غىلاق شاڭيو تېخىمۇ ھودۇقۇپ:

— بولىدۇ... ماقۇل... باتۇرۇم... ھەرگىز دەپ قويمايدۇ، ئۆيگە كىرىڭلار، — دېدى ئارانلا.

— بولدى، مۇشۇ گەپ، — دېدى - دە، غېنى ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ كەينىگە بۇرىدى. ئاتلار كىرگەن قورۇق تامدىن توشقاندەك سەكرىشىپ چىقىپ كەتتى. غىلاق شاڭيو بۇ تۇيۇقسىز يۈز بەرگەن ئىشتىن گاڭگىراپ تېخىچە ھوشىنى يىغالماي داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى. پارتىزانلار ئۇلاستاي تاغلىرى تەرەپكە قاراپ ئاتلىرىغا قامچا سالدى. ئاتلارنىڭ تۇياقلىرىدىن چىققان دۇپۇرلىگەن ئاۋاز بارغانسېرى يىراقلىشىپ كېتىۋاتاتتى.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

40

«ئالته ئوغرى» نىڭ ئىشى ئۇلغىيىپ، نىلقا بازىرىنىڭ پارتىزانلارنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتكەنلىك خەۋىرى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى چۆچىتىپ ئالاقزەدىلىككە چۈشۈرۈپ قويدى. گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى ئەنسىزلىكتە تۇرالمايلا قالدى. يېڭىدىن شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ باشلىقى بولغان ۋۇ جۇڭشىن 8 ـ ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانى جۇ شاۋلىياڭنى چاقىرىپ، «ئالته ئوغرى» نىڭ توپلىڭنى قانداق تىنچىتىش توغرىسىدا مۇزاكىرىلەشىپ، ئۇرۇش پىلانى تۈزدى. بۇنىڭ بىلەن ئۆلكىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى لیۇ بىڭدې بىلەن دۇ شجاڭ «ئوغرىلارنى باستۇرۇش» پىلانىنى تۈزدى. مۇشۇ پىلان بويىچە نىلقا ناھىيەسىنىڭ ھەممە تەرىپىگە ئەسكەر يۆتكىدى. شۇنىڭ بىلەن نىلقىغا تەرەپ ـ تەرەپتىن ھۇجۇمنى باشلىۋەتتى. يەنە بىر تەرەپتىن نەسىھەت، تەشۋىقات گۇرۇپپىسىنى قۇرۇپ نىلقىغا ئەۋەتتى.

گومىنداڭنىڭ «ئوغرىلار» نى يوقىتىش پىلانىنى غۇلجا بىلەن نىلقا ئوتتۇرىسىدا ئالاقىچىلىك قىلىۋاتقان فاتىخنىڭ ھەدىسىنىڭ ئوغلى رەپىق بايچۇرىن سوۋېت كونسۇلى ئارقىلىق ئۇقۇپ، دەرھال ئۇلاستاي قوماندانلىق ئىشتابىغا يەتكۈزدى.

گومىنداڭ ئەسكەرلىرى خۇددى ئۇۋۇسى بۇزۇلغان چۈمۈلىلەردەك يامراپ كەلمەكته ئىدى. غۇلجىدىكى گومىنداڭ قوماندانلىق ئىشتابى شەرق تەرەپته داغىتى، توققۇزتارادىكى قىسىملىرىنى كۈنەس تۆته داۋىنىدىن ئۆتكۈزۈپ، جەنۇب تەرەپته توققۇزتارا، قاراباغ ئارقىلىق باسىلىگەن داۋىنىدىن ئۆتكۈزۈپ، غەرب تەرەپته سۇلتان ئۇۋەيىس مازىرى، سۇپتايلارنى بېسىپ ئۆتۈپ قاراسۇغا يېتىپ بېرىش ئارقىلىق ئۇچ قوشۇنىنى

بىرلەشتۇرۇپ نىلقىنى مۇھاسىرىگە ئېلىپ، پارتىزانلارنى بىراقلا يوقاتماقچى بولدى.

بۇنىڭغا قارشى ئۇلاستاي قوماندانلىق ئىشتابى ئۇرۇش پىلانىنى تۈزدى. فاتىخ ئۇلاستاي قوماندانلىق ئىشتابىدا بارلىق چوڭ ـ كىچىك توپ باشلىقلىرىنى يىغىپ جىددىي يىغىن ئاچتى:

ــ ھازىر بىزنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۈچ تەرەپتىن قورشاپ يوقاتماقچى، تۆتە، باسقىلىگەن، سۈپتاي، قاراسۇ ئۇلارنىڭ ئۈچ يولى. پارتىزانلارنىڭ ئۈچ توپى ئۆلىنىشكە بارىدۇ، ــ دېدى فاتىخ جىددىي ھالدا، ئۇنىڭ قاپاقلىرى تۇرۇلگەن بولۇپ سېرىق، قىسقا بۇرۇتلىرى تىكلىشىپ كەتكەنىدى، ــ غېنى، سەن ئۆز توپۇڭنى باشلاپ كۈنەس تۆتە داۋىنىدىن كېلىدىغان دۈشمەنگە زەربە بېرىسەن. ئەكبەر، سەن باسقىلىگەن داۋىنىدىن كېلىدىغان دۈشمەنگە توسۇپ زەربە بېرىسەن. ئىۋان، سەن مازار، سۈپتاي يولى ئارقىلىق كېلىدىغان دۈشمەنگە زەربە بېرىسەن، ــ فاتىخ ھەرقايسى توپلارغا ۋەزىپە ئورۇنلاشتۇردى. ھەرقايسى توپنىڭ باشلىقلىرى بىردەك:

ــ خوپ باشلىق، ۋەزىپىنى چوقۇم ئورۇنلايمىز ! ــ دەپ ۋەدە بېرىشتى.

ــ مەھمۇد، ــ دېدى فاتىخ غېنى باتۇرنىڭ يېنىدا تۇرغان مەھمۇدقا، ــ سەن ئىۋان توپى بىلەن مازار، سۈپتاي تەرەپكە بىللە بارغىن. ئۇ تەرەپنىڭ يەر شارائىتىنى بىلىسەن، خەلقنى ھەركەتكە كەلتۈرەلەيسەن.

ــ خوپ باشلىق، بۇيرۇققا بويسۇنمەن ! ــ دېدى مەھمۇد قەتئىيلىك بىلەن. بۇنىڭغا غېنى باتۇر سەل نارازى بولدى:

ــ ماڭا كىمنى بېرىسەن، مەھمۇدنى ئۇياقتا ئەۋەتىپ ؟

ــ ساڭا قالغان پارتىزانلاردىن تولۇقلاپ بېرىمەن، ــ دېدى فاتىخ. غېنى باتۇر مەھمۇدنى ئىۋان توپىغا قوشۇپ بەرگەنلىكىگە

تازا رازی بولمدی.

ـــ ئامان بول، قېرىندىشىم، سەندىن ئايرىلغۇم يوقتى.

ـــ سەنمۇ ئامان بول، ئاكا، ئۆزۈڭگە دىققەت قىل. ئەگەر ئامان قىلما !... ـــ دېدى مەھمۇد غېنى باتۇرغا. ئۇلار خۇددى ئەسىدى قايتا كۆرۈشەلمەيدىغاندەك قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى.

ئۇچ توپ ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ئىككى يۈز ئاتلىق پارتىزان، ھەر بىر پارتىزان بىردىن ئىككىگىچە گىرانات، پۈتۈن توپ ئىككى دانە پىلىموت ۋە مىلتىقلار بىلەن قوراللىنىپ، ئۆز ئورۇنلىرىغا مېڭىپ كەتتى.

ئەكبەر باتۇر چۈشكە يېقىن باسقىلىگەن داۋىنىغا كەلدى. بۇ چاغدا سېيىت، بايبەگلەر باشچىلىقىدىكى ئاتمىشتەك پارتىزان دۈشمەن بىلەن شىددەتلىك جەڭ قىلىۋاتاتتى. ئەكبەر جەڭ ئەھۋالىنى كۆزىتىپ ئۇرۇش پىلانى تۈزۈپ مۇنداق دېدى:

ـــ چۈنجى خەلقىنى قارا بولۇپ بېرىشكە ئادەم ئەۋەتىشىمىز كېرەك. تاغ چوققىلىرىنىڭ ھەممىسىگە تاش يىغىپ، بارلىق تاغلارنى پارتىزانلار ئىگىلىۋالغان قىلىپ كۆرسىتىڭلار. ساي ئېغىزىدىن نۇرغۇن يىلقىنى ئۇركۈتۈپ قوغلاپ، دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلىۋاتقان ھالەتنى شەكىللەندۈرۈڭلار، دۈشمەنگە يېقىنلاپ بېرىپ ئوق چىقىرىڭلار !

ئۇرۇش ئەكبەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە بولدى. ئەتىسى ئەتىگەندە ئۇچ يۈزدەك قارا كۆرسىتىشكە كەلگەن خەلق ئاممىسىنى دۈشمەن قاراۋۇلىنىڭ قارشىسىدىكى چىغىر يول بىلەن توپىنى چۆرگىلىتىپ، ياغاچ مىلتىق كۆتۈرتۈپ، بىر قانچە توپقا بۆلۈپ چۈشكىچە ماڭدۇردى. چۈشتىن كېيىن خەلق ئاممىسىنى دەم ئالدۇردى. ئۇچ يۈزدەك قارا كۆرسىتىشكە كەلگەن ئادەم دۈشمەنگە ئۇچ مىڭدەك بولۇپ كۆرۈندى. قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن ئېگىز ـ ئېگىز تۆپىلىكلەرگە قارانچۇق ياسالدى. تاڭغا يېقىن ئوبۇلخەيرى تۆرە بىلەن ئىمان دېگەن بايىنىڭ بىرقانچە يۈز

يىلقىسىنى ساينىڭ ئېغىزىدىن ھەيدەپ نۇرغۇن قوشۇن بېسىپ كېلىۋاتقان ھالەتنى شەكىللەندۈردى. دۈشمەنلەر چۆچۈپ قارا ئاغدا سايغا قارىتىپ قالايمىقان ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. ئۇركۈپ قاچقان يىلقىنىڭ ئاياغ تۈۋىشى يىتكىچە توختىماي ئوق ياغدۇردى. مۇشۇ پەيتتە پارتىزانلار تۈيدۇرمايلا دۈشمەننىڭ ئىككى بىقىنىدىن دۈشمەنگە يېقىن بېرىۋالدى.

تاڭ يورۇقى چۈشۈشى بىلەن دۈشمەنلەر ئۇركۈپ كەتكەن يىلقىلارنىڭ ئىزىغا قاراپ ھاڭۋېقىپ قالدى. ئارقىسىدىكى سايدىن ئېگىزلىككە چىقىپ پارتىزانلار تەرەپنى كۆزەتتى. دۈشمەنلەرنىڭ دۆڭگە چىققان قارىسىنى كۆرگەن پارتىزانلار يېقىن ئارىلىقتىن قارىغا ئېلىپ ئېتىشقا باشلىدى. دۈشمەنلەر چاپقان قومۇشتەك قىرىلىپ يىقىلدى. دۈشمەن سېپى بۇزۇلۇپ پاتمپاراق بولدى. ئەكسىر پارتىزانلارنى ئۈچ توپقا بۆلۈپ ئوچ تەرەپتىن ھۇجۇم قىلدى. دۈشمەنلەر قورقۇپ تاش كاۋاكلىرىغا تىقىلىپ ئوقنى قالايمىقان ئاتتى. جاڭاباي:

— ۋوي، ئەكسىگىنى ! — دەپ تاش كامېرىغا تىقىلىۋالغان بىر دۈشمەننى تاش بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ، بىرقانچىسىنىڭ قورالىنى تارتىۋالدى. سېيىت بىر توپ پارتىزاننى باشلاپ دۈشمەن پىلىموتچىلىرىنىڭ كەينىگە ئەگىپ ئۆتۈپ پىلىموتلىرىنى تارتىۋالدى ھەم دۈشمەنگە قارىتىپ ئاتتى. ئۇلار بىرمۇنچە دۈشمەننى يەر چىشلەتتى. بۇ تۈيۇقسىز زەربىدىن دۈشمەنلەر تېخىمۇ ھودۇقۇپ كەتتى.

پارتىزانلار باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلدى. تاش دوملىتىپ، گىرانات تاشلاپ، مىلتىق ئېتىپ دۈشمەنگە قاقشاتقۇچ زەربە بەردى. ساي ئىچىنى گۈمبۈرلىگەن، تاتاتلىغان ئاۋاز بىلەن ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى، پارتىزانلارنىڭ ھۇررا سادالىرى زىلزىلىگە كەلتۈردى.

قارا ئاغۇ چۈشۈشى بىلەن دۈشمەن پاتمپاراق بولۇپ قاچتى.

پارتىزانلار ئۇلارغا قوغلاپ زەربە بەردى. دۈشمەننىڭ ئاز بىر قىسمىلا قېچىپ قۇتۇلدى، قالغانلىرى پۈتۈنلەي يوقىتىلدى. پارتىزانلاردىن كۆپ چىقىم بولمىدى. پەقەت ئابدۇراخمان دېگەن پارتىزانغا ئوق تېگىپ قۇربان بولدى. دۈشمەندىن ئىككى يۈردىن ئارتۇق مىلتىق، بىر دېكتار پىلىموت، نۇرغۇن ئوق - دورا غەنىيمەت ئالدى.

باسقىلگەندىكى ئۇرۇش غەلىبىلىك ئاياغلاشتى. ئوبۇلخەيرى تۆرە پارتىزانلارنى ئوزۇق - تۈلۈك، ئات - ئۇلاغ بىلەن تەمىنلىدى. بىر تۇياق سېمىز كالىنى سويۇپ پارتىزانلارنىڭ غەلىبىسىنى تەبرىكلىدى. باسقىلگەندە ئۆچ كۈن داۋاملاشقان جەڭدە ئەكبەر باتۇر بېشىغا ئاق مالىخاي، قولىدا ئاق بەردەڭگە مىلتىق تۇتقان، ئاستىدا ئاق بوز ئاتنى مىنگەن هالدا ئۇخلىماي چېۋەرلىك بىلەن قوماندانلىق قىلدى. خەلق ئەكبەر باتۇرنىڭ باتۇرلۇقى هەققىدە مۇنداق قوشاقلارنى توقۇدى:

ئەكبەر دېگەن باتۇركەن،
پىلىموتنى ئاتۇركەن.
باسقىلگەن دېگەن يەردە
بەش يۈز دۈشمەن ئۆلتۈرگەن.

ئەكبەر ئاز بىر قىسىم پارتىزاننى باسقىلگەندە هۇجۇم قىلىپ كەلگەن دۈشمەنگە زەربە بېرىشكە قالدۇردى. ئۇ باتۇر پارتىزانلارنى باشلاپ قاش دەريا سىدىن ئۆتۈپ ئۇلاستاي سېپىنىڭ ئېغىزىغا كېلىشى بىلەن كۆڭۈلسىز خەۋەر كەلدى.

«غېنى توپى چېكىنىپ، نىلقىنى دۈشمەن ئىشغال قىلىۋاپتۇ، ئىۋان توپى قاراسۇغىچە چېكىنىپ دۈشمەن بىلەن شىددەتلىك جەڭ قىلىۋېتىپتۇ. دۈشمەننىڭ بىر قىسىم ئەسكەرلىرى پارتىزانلارنىڭ ئۇلاستايدىكى قوماندانلىق ئىشتابىنى يوقىتىش

ئۇچۇن ئۇلاستايغا مېڭىپتۇ» دېگەن خەۋەرنى خەۋەرچىلەر يەتكۈزدى. ئەكىسىچە دەرھال ئۆز توپىنى ئىككىگە بۆلدى. ئۇلاستايغا قاراپ ماڭغان دۇشمەنلەك ئارقا تەرىپىنى كېسىپ تاشلاپ يۆگەپ زەربە بېرىش ئۈچۇن مەدەلقان، سارقىتباي، ئەلەرس، رەپقەت قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان توپنى قاراسۇغا قارىتىپ يولغا سالدى. ئەكسىچە، سېيىتلار دۇشمەنگە ئوتتۇرا قىسىمدىن زەربە بېرىشكە ئاتلاندى.

پارتىزانلارنىڭ تەرەپ ـ تەرەپتىن كېلىشى بىلەن يەرلىك خەلق «ھۇررا... ھۇررا ! قابانباي... قابانباي !...» دەپ ۋارقىراشتى.

41

سۇپتاي، مازار تەرەپكە بارغان ئۇزان توپىنىڭ ئەھۋالى مۇنداق بولدى. ئۇزان باشلىغان پارتىزانلار توپى سۇپتايغا كېلىپ ئېبانىشنىڭ ئۆيگە ئورۇنلاشتى. مەھمۇدنىڭ كىچىك توپىدىكى پارتىزانلار ھەرقايسىسى ئۆز ئۆيلىرىگە بېرىپ بۇيرۇق كۈتۈپ تۇردى. ئۇزان ئېبانىشنىڭ ئۆيىنى ۋاقىتلىق قوماندانلىق ئىشتابى قىلدى. سۇپتاي ئەتراپىغا قاراۋۇللارنى قويۇپ، مازار تەرەپتىن كېلىدىغان دۇشمەنلەرنى كۆزەتتى.

ئېبانىش يوغان، گەۋدىلىك كىشىگەن خەنزۇ بولۇپ، ئۇنى رۇسچە ئۇزانۇچ دەپ ئاتايتتى، بۇ يۇرتتىكى ئۇيغۇرلار ئۇنى ئېبانىش دەپ ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇپ، ئۆزگەرتىپ ئاتىۋالغانىدى. ئۇنىڭ ئايالى رۇس بولۇپ، ئايالىنىڭ ئۇيغۇرچە ئىسمى نۇرخان ئىدى. ئۇزان ھەر قېتىم سۇپتايغا كەلسە ئۇلارنىڭ ئۆيىگە چۇشمەي، يالغۇز رۇس قېرىندىشىنى يوقلىماي ئۆتمەيتتى. ئېبانىش بۇ يۇرتتا كىچىك بىر دۇكان ئاچاتتى. غۇلجىدىن مال ئېلىپ چىقىپ سودا ـ سېتىق قىلاتتى. ئۇيغۇرچىنى پىششىق

بىلەتتى. سۈپتايدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە مالىرىنى نەق - نېسى بېرىۋېرەتتى. بۇ يەردىكىلەر سېرىقتاللىرىدە ئۇنىڭ دۇكىنىدىن كېرەكلىك نەرسىلەرنى ئېلىپ، كۈزدە پۇل ياكى مال بىلەن قايتۇراتتى. ئېبانىش سۈپتاي خەلقى بىلەن يېقىن ئۆتەتتى. بەزى ئادەملەرنىڭ يەيدىغان ئاشلىقلىرى تۈگەپ كەتسە، باشقا يەرلەردىن سېتىۋېلىپ ئەكېلىپ بېرەتتى. پۇل بەرسە ئالاتتى، بەرمىسە بەرمىدىڭ دەپ ئارقىسىغا كىرىۋالمايتتى. ئايالى نۇرخان بولسا، ئۇيغۇرچە، رۇسچىنى ئارىلاشتۇرۇپ سۆزلەپ، تارانچى ئاياللىرى بىلەن ئاچا - سىڭىللاردەك، قېرىنداشلاردەك ئېجىل - ئىناق ئۆتەتتى. ئۇلار بۇ يۇرتتىكىلەرنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىگە بەكلا ھۆرمەت قىلىپ، توي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يېتىم بولسا قاتناشماي قالمايتتى. ئاق كۆڭۈل، سەمىمىي تارانچى ئاياللىرى نۇرخانىنى ھۆرمەتلەپ ھەرقانداق ئىشىدىن ئۇنى ئايرىمايتتى. نۇرخانمۇ بۇ يەردىكىلەرنىڭ ئادەتلىرىنى بەش قولدەك ياخشى بىلەتتى. ئۇنىڭ يۇرۇش - تۇرۇش، كىيىنىش، ھەرىكەتلىرى ئۇيغۇر ئاياللىرىغا ئوخشاپ كەتكەنلىكتىن كۆرگەن ھەرقانداق ئادەم نۇرخانىنى رۇس ئايال دېمەيتتى.

ئېبانىشنىڭ يەنە دوختۇرلۇقتىنمۇ خەۋىرى بار ئىدى. ئۇ بۇ يۇرتتىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ كېسەللىرىنى كۆرۈپ ئەملەپ قويۇاتتى. ئالدىنقى يىلى چېچەك كېسىلى تارىلىپ كەتكەندە، مەھمۇد كىچىك بالىسىنى يېتىلەپ ئېبانىشنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كىرىپ :

— ھاي، ئېبانىش بارمۇسەن؟ — دەپ ۋارقىرىدى. سەي قورۇۋاتقان ئېبانىش ھويلىغا يۈگۈرۈپ چىقتى.

— مەن بار، ئۆيگە كىر ئاكاڭزا ! — دەپ، مەھمۇدنى ئۆيگە باشلىدى.

— مەھەللىدە بالىلارغا چېچەك كېسىلى تارىلىپ كېتىپتۇ،

ئاڭلىسام سېنى بالىلارغا ئۆكۈل سالىدۇ دەيدۇ، مۇنۇ بالامغا ئۆكۈل سېلىپ قوي.

— بولادۇ، ئۆيگە كىر، — دەپ ئۇ مەھمۇدلارنى ئۆيگە باشلاپ كىردى. ئۇ ئەملەش سايمانلىرىنى ئاچقىپ، بالىنىڭ بىلىكىنى ئېچىپ، ئىسپىرت سۈركىدى، ئاندىن ئىشلەتمىگەن قەلەمنىڭ ئۇچى بىلەن بىلەك تېرىسىنى ئىككى يەردىن سىزدى. بالا ئاغرىقتا چىدىماي ۋارقىرىۋەتتى:

— ئاغرىپ كەتتى، ئاناڭنى !...

— ياخشى بالاڭ، باتۇر بالاڭ، يىغلىمايدۇ، — دەپ بەزلىدى ئېبانىش. ئاندىن قەلەم بىلەن سىزىپ قويغان يەرگە بىر سۈيۇقلۇقنى تېمىتىپ قويدى. بالا بىردەم يىغلاپ توختاپ قالدى. مەھمۇد:

— رەھمەت، بۇرادەر، رەھمەت ! — دەپ، ئېبانىشقا پۇل تەڭلىدى، بىراق ئېبانىش مەھمۇدنىڭ پۇلىنى ئالغىلى ئۇنىمىدى... ئېبانىش شۇ يىلى يەنە نۇرغۇن بالىلارغا ۋاكسىنا سېلىپ بالىلارنىڭ هاياتىنى قۇتقۇزۇپ قالغانىدى. ئېبانىشنىڭ بۇنداق ياخشى ئىشلىرى بۇ يۇرتتا ناهايىتىمۇ كۆپ ئىدى. ئۇ مەھمۇد بىلەن مۇشۇنداق يېقىن ئۆتەتتى.

ئېبانىشمۇ گومىندالڭ هۆكۈمىتىنىڭ ئادالەتسىزلىكىگە كۆپ ئۇچرىغانلىقتىن بۇ هۆكۈمەتكە نارازى ئىدى. ئۇۋالچىلىقتا چىدىماي بۇ خىلۋەت يەرنى ماكان قىلغانىدى. ئۇ بۇ مۇنبەت يەردە بىر تەرەپتىن سودا ـ سېتىق قىلىپ، بىر تەرەپتىن مال ـ چارۋا بېقىپ، بۇ يەردىكى بايلار قاتارىدىن ئورۇن ئالغانىدى. بۇ يۇرتتىكىلەر ئېبانىشنى ئۆز قېرىندىشىدەكلا كۆرەتتى ...

ئۇيغۇر ئىككى يۈزدەك پارتىزاننى ئەگەشتۇرۇپ مازار تەرەپتىن هۇجۇم قىلىپ كېلىدىغان دۇشمەنگە زەربە بېرىش ئۈچۈن كەچكە يېقىن ئېبانىشنىڭ ئۆيگە چۈشتى. ئۇ ئېبانىشنىڭ ئۆيىنى قوماندانلىق ئىشتابى قىلىپ مازار، ئاچال تەرەپتىن كېلىدىغان

دۇشمەنلەرنى ساقلاپ، ھەرقايسى ياقلارغا ئايغاقچى، قاراۋۇل قويدى. ئۇ كەچكە يېقىن چوڭ ـ كىچىك پارتىزانلار توپ باشلىقلىرىنى يىغىپ ئېيانىشنىڭ ئۆيىدە يىغىن ئېچىپ ۋەزىيەتنى ئورۇنلاشتۇردى:

ـــ مەھمۇد، سەن ئۆز توپۇڭدىكى پارتىزانلارنى كىچىك توپلارغا بۆلۈپ، نۆۋەت بىلەن ئاچال تەرەپتىن كېلىدىغان دۇشمەن ئەھۋالىنى كۆزىتىپ، قاراۋۇل قويغىن ! پارتىزانلار جەڭگىۋار ھالەتتە تۇرسۇن !...

ـــ خوپ باشلىق، ۋەزىپىنى چوقۇم ئورۇنلايمەن ! ـــ دېدى مەھمۇد.

ـــ رەپىق بايچۇرىن، سەن مازار ئەتراپىدىكى تۆپىلىكلەرگە ئادەم قويۇپ، مازار ئىچىگە ئادەم كىرگۈزۈپ، دۇشمەن ئەھۋالىنى ئىگىلەپ، خەۋەر قىل، دۇشمەننىڭ يۆتكىلىش يۆنىلىشىگە دىققەت قىل. بىز ھەربىكەتچان ئۇرۇش قىلىپ، دۇشمەنگە زەربە بېرىمىز، ـــ دېدى ئىۋان كۆك كۆزلىرىدىن نۇر چاقنىتىپ. ئۇنىڭ ساقال ـ بۇرۇتلىرىدىكى سېرىق تۈكلىرى ئۇستىرا كۆرمىگىلى خېلى زامانلار بولغاندەك قىلاتتى. ئۇنىڭ كۆتۈرۈلۈپ چىققان ئىككى كۆكسىنىڭ ئارىسىدىكى تۈكلەر كۆڭلەك تۈگمىلىرىنىڭ ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ـــ قالغان پارتىزانلار مۇشۇ يەردە دەم ئالغاچ جەڭگە تەييارلىق قىلىدۇ، ـــ دېدى ئىۋان ھەرقايسى توپلارغا ۋەزىپە، نىشانلارنى ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىپ.

ئېيانىش بىلەن نۇرخان پارتىزانلارغا تاماق ئېتىش بىلەن ئالدىراش بولۇپ كەتتى. مالار سويۇلۇپ، گۆشلەر يوغان قازانلارغا پارچىلاپ سېلىنىپ ياغاچ، قىغ ئوتۇنلاردا ۋارتاقشىپ قاينىماقتا. پارتىزانلار ئالدىدا بولىدىغان شىددەتلىك ئۇرۇشلارغا تەييارلىق قىلغاچ قوراللىرىنى تازىلاپ، سۈرتۈپ ئارام ئېلىپ ياتماقتا.

مازاردا قىزىلكۆتەلىنى ساقلاۋاتقان نۇرۇم باشچىلىقىدىكى يىگىرمىگە يېقىن پارتىزان ئارقىمۇ - ئارقا ماشىنىدا كەلگەن، ئىلغار قوراللار بىلەن قوراللانغان كۆچلۈك دۈشمەنلىك شىددەتلىك ھۇجۇمىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، ئورۇن يۆتكەپ مازار ئارا مەھەللە يولى ئارقىلىق تار تەرەپكە سۈرۈلۈپ، تار ئارقىلىق ئۇلاستاي تەرەپكە چېكىنىپ كەتكەنىدى.

ئون تۆت ماشىنىدا كەلگەن گومىنداڭ ئەسكەرلىرى مازاردىكى ھاجى شاڭيونىڭ ئۆيىگە كېلىپ چۈشتى. ھاجى شاڭيونىڭ ھويلىسى ئەسكەر بىلەن لىق تولدى. مازار خەلقى قورقۇپ تار تەرەپكە قاچتى. مازارلىق قوقىدىن بىلەن كۆتەل ئاستىدىن دۈشمەنلەرنى باشلاپ كەلگەن ئىمىر شاڭيونىڭ ئوشۇقى ئالچۇ چۈشتى.

يېقىنقى يىللاردىن بېرى قوقىدىن بىلەن مەھمۇد ئەپەندى زىددىيەتلىشىپ قالغانىدى. قوقى مەھمۇدنىڭ نەۋرە سىڭلىسىنى خارلاپ دەپسەندە قىلىپ، خوتۇننىڭ ئۇستىگە خوتۇن ئېلىپ، ھەددىدىن ئاشقىلى تۇردى. مەھمۇد: «ئۇنداق قىلما» دەپ نەسىھەت قىلسا ئاڭلىماي، مەھمۇد ئەپەندى بىلەن تاكالىشىپ زىددىيەتلەشتى. ئاخىرى بېرىپ مەھمۇد ئەپەندىنىڭ سىڭلىسىنى قويۇۋەتكەنىدى. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇ مەھمۇد ئەپەندىنىڭ مازارغا كېلىپ، گومىنداڭغا قارشى تەشۋىق يۈرگۈزۈپ خەلقنى سەپەرۋەر قىلغانلىقى، بۇنىڭ بىلەن مەھمۇد ئەپەندىنىڭ ئابرۇيى ئۆسۈپ ئەل ئىچىدە ئىناۋەت تېپىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ چىدىيالماي قالغانىدى. شۇڭا ئۇ خېلىدىن بېرى قورسىقىدا مەھمۇدقا غۇم ساقلاپ كېلىۋاتاتتى. مەھمۇد ئەپەندىنىڭ بۇ ئىنقىلابىي ھەرىكەتلىرى قوقىنىڭ مازارنى يالغۇز ئۆزى سوراش خام خىيالىلىرىنى كۆپۈككە ئايلاندۇرۇپ، ماماكاپ گۇلىدەك توزىتىۋەتكەنىدى. بىراق، قوقى بۇنىڭ بىلەن بىر كۈنمۇ بوشاپ قالماي، بەل قويۇۋەتمەي پۈرسەت كۈتۈپ يۈرەتتى. ئاستىرتىن

مەھمۇدنى گومىندا‌ڭ ھۆكۈمىتىگە چېقىپ، بۇ كۈنىگە سانجىلغان تىكەننى ئېلىۋېتىش كويىدا يۈرەتتى. مانا بۇگۈن ئۇنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانلىرى ئىشقا ئېشىش ئالدىدا تۇراتتى.

غۇلجىدىن چىقىقان ھەربىي قوماندان مازارنى باش قوماندانلىق ئىشتابى قىلىپ «ئوغرىلارنى تازىلاش»، تەلتۆكۈس يوقىتىش پىلانىنى تۈزدى. ساقچى باشلىقى لیۇ بىڭدې بىر قىسىم ھەربىي ۋە يەرلىك ئەمەلدارلارنى بۇ يەرگە يىغدى. ئۇزۇندىن بېرى مازارنى قولغا ئېلىش، ئۆزى بىلەن ئۆچەكىشىپ قالغانلارنى مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ بىراقلا يوقىتىۋېتىش مەقسىتىدە يۈرگەن قوقىغا بۇ پۇرسەت ياغدەك ياقتى. شۇڭا، بۇ نۆۋەت ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتمەكچى بولۇپ، گومىندا‌ڭ ئەسكەرلىرىنى‌ڭ ھاجى شاڭيونى‌ڭ ئۆيىگە چۈشكەنلىكىنى ئاڭلاپ، بېشىغا دۆگىلەك تۆپە، ئۇچىسىغا ئۇزۇن پەرىجە كىيىپ پايپاسلاپ، قولىدىكى قامچىسىنى پۇلاڭلىتىپ يۈگۈرۈپ يېتىپ كەلدى.

ـــ نەگە؟ كىرىشكە بولمايدۇ ! ـــ دېدى ھاجى شاڭيونى‌ڭ دەرۋازىسىدا پوستتا تۇرغان ئىككى ئەسكەر قوقىغە قورال تەڭلەپ.

ـــ مەن سىلەرنى‌ڭ قوماندان بىلەن كۆرۈشمەكچى، ئۇنىڭغا دەيدىغان مۇھىم ئاخبارات بار.

ـــ قوماندانىنى‌ڭ رۇخسىتى بولمىسا، ھەرقانداق ئادەمنى‌ڭ كىرىشىگە بولمايدۇ، ـــ دېدى قاراۋۇل ئۇنى‌ڭ كۆكسىگە قورالنى تەڭلەپ، ئۇنى ئېتىۋېتىدىغان ھالەتتە تەرىنى تۈرۈپ. قوقى بۇ ئەسكەرلەرنى‌ڭ ئالدىدا ئىتتەك كۈچۈكلىنىپ كەتتى، ئۆزىنى بەكمۇ بىچارە ھېس قىلدى. قوقى ئەسكەرلەرنى‌ڭ ئەلپازىدىن قورقۇپ ئارقىسىغا چېكىندى. ئۇ بۇ قوپال مۇئامىلىدىن ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈپ سالپىيىپ قالدى.

ـــ ھەي، ـــ دەپ ۋارقىرىدى دەرۋازىدا پوستتا تۇرغان ئەسكەر

هاجى شاڭيونىڭ ئۆيىنىڭ سوپىسىدا تۇرغان ئەسكەرگە، ــ سەن قوماندانغا يەتكۈز، بىرى سىز بىلەن كۆرۈشمەكچىكەن دەپ.

ــ خوپ ! ــ ئەسكەر ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىرىپ كەتتى.

ــ ئىسمى كىمكەن؟ ــ دېدى ئىمىر شاڭيو ئەسكەردىن.

ــ قوقىدىن دەيدۇ، ــ دېدى ئۆيگە كىرگەن ئەسكەر. ئىمىر شاڭيو لىيۇ بىڭدېغا خۇشامەت قىلىپ:

ــ ئۆز ئادەم، كىرسۇن، ئۇ بۇ يەرنىڭ ئەھۋالىنى ئوبدان بىلىدۇ، ــ دېدى. ئەسكەرلەر قوقىنى ئۆيگە باشلاپ كىردى. گىلەملەر سېلىنغان ئۆينىڭ تۆرىدە قوماندان لىيۇبىڭدې، ئىمىر شاڭيو قاتارلىقلار كۆرپىدە ئولتۇراتتى.

ــ بىز بۇ قېتىم ئۇلاستاي كۆكقامىر دېگەن يەردىكى ئوغرىلارنىڭ ئۇۋىسىنى ئوچ تەرەپتىن قورشاپ، بىر ھۇجۇم بىلەن بىراقلا بىتچىت قىلىمىز، ــ دېدى قوماندان مەغرۇر ھالدا.

ــ ئوبدان گەپ، ياخشى چارە بوپتۇ، شۇنداق قىلىش كېرەك ئىدى، ئوغرىلارنىڭ خورىكى ئۆسۈپ قالدى. ئوغرىلارغا ياردەم بەرگەنلەرنىمۇ قوشۇپ جازالاپ، بۇرنىنىڭ بېزىنى ئېلىش كېرەك ! ــ دېدى قوقى سادىقلىقىنى بىلدۈرۈپ.

ــ بۇ قېتىم ئوغرىلارغا قاقشاتقۇچ زەربە بېرىپ، پۇتۇنلەي تارمار قىلىمىز. مازارنى باش قوماندانلىق ئىشتابى، سۇپتاي، قاراسۇلارنى ئالدىنقى سەپ قىلىپ، ئۇلاستاينى قورشاپ، ھەل قىلغۇچ جەڭ قىلىمىز. ئوغرىلارغا ياردەم بەرگەن، قوللىغانلارمۇ ئامان قالمايدۇ، ئۇلارنى پاكىز يوق قىلىمىز.

ــ شۇنداق قىلىش كېرەك ! بەرھەق ! ــ دېدى قوقى مەمنۇن بولۇپ، ئۇنىڭ گۈلقەلىرى ئېچىلىپ كەتكەندى.

ــ خەلقنى چۆچىتىپ، يۈرىكىنى مۇجۇپ، بۇنىڭدىن كېيىن ئوغرىلارغا ياردەم بېرەلمەس قىلىۋېتىمىز. ئەگەر كىم داۋاملىق ياردەم قىلسا، شۇنى بارلىق جەمەتىنى قوشۇپ قۇرىتىۋېتىمىز... ــ دېدى قوماندان مەغرۇر ھالدا ئىككى قولىنى كەينىگە قىلىپ،

ئۆي ئىچىده ئۇيان ـ بۇيان مېڭىپ.

شۇ كېچىسىدىن باشلاپ مازاردا ئادەم تۇتۇش باشلىنىپ كەتتى. قوقىنىڭ بەرگەن تىزىملىكى بويىچە قاچالمای قالغان ئوتتۇزغا يېقىن ئادەمنى تۇتتى. ئىبراھىمنىڭ هويلىسىغا ئەسكەرلەر كىرىۋىدى، ئىت ئەسكەرلەرگە قاۋاپ كەتتى، ئەسكەرلەر ئىبراھىمغا خاپا بولۇپ:

ـــ سەن قەستەن بىزنى ئىتىڭغا تالاتىنىڭ، ئىتىڭنى توسۇمدىڭ، ئاناڭنى !... ـــ دەپ، ئالدى بىلەن ئىتنى ئېتىۋېتىپ، ئاندىن ئىبراھىمنى ملتىق بىلەن ئېتىۋەتتى.

مازاردا ئادەم تۇتۇش، ئادەم ئۆلتۈرۈش داۋاملاشماقتا...

ـــ قاچ، جېنىڭنى دالدىغا ئال، گومىندىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ پەيلى يامان ! ـــ دېدى هېۋىزۇللامنىڭ ئاكىسى غوپۇر هېۋىزۇللامنى ئاتلاندۇرۇپ.

ـــ خەير، ئامان بول، ئاكا، يەر يۈزىدە بولساق كۆرۈشەرمىز، ـــ دېدى هېۋىزۇللام ئاتقا قامچا سېلىپ، ـــ مەن سۇپتايغا كەتتىم، مەھمۇدلارغا خەۋەر يەتكۈزىمەن، پارتىزانلارنى تاپىمەن.

غوپۇر ئىنىسى هېۋىزۇللامنى قاچۇرۇۋېتىپ، بىر ئازدىن كېيىن ئەھۋالنىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى هېس قىلدى. كەچكە يېقىن نۇرغۇن مازار خەلقى تار مەھەللىسىگە قاراپ ئۆرلەپ قاچتى. غوپۇر بۇنى كۆرۈپ ئۆزىگىمۇ خەۋپ يېتىپ قېلىشىنى ئويلاپ، ئاتىنى توقۇدى. كىچىك ئىنىسى مەخسۇمنى ئېلىپ قاچماقچى بولۇپ، دەرۋازا ئالدىغا چىقىشىغا: «پاك» قىلغان بىر پاي ئوق دەرۋازىنىڭ قانىتىغا تەگدى. غوپۇر بۇ ئاۋازدىن چۆچۈپ كېتىپ تۇرغان يېرىدە مىدىر قىلماي ياغاچتەك قېتىپ تۇرۇپلا قالدى.

ـــ نەگە قاچماقچىدىك؟ ـــ دېدى قوقى نۇرغۇن ئەسكەرنى باشلاپ كېلىپ. غوپۇر دەرھال گېپىنى ئوڭشاپ دېدى:

ـــ هە، مېهمانلارنى كەپتۇ دەپ ئاڭلاپ ئالدىڭلارغا ماڭغان.

— تولا، خۇپسەنلىك قىلما! ھېۋىزۇللام قېنى؟ چىقار ئۇنى!...
— خېلى ئۇزاق بولدى، ئۇنى كۆرمىدىم. ئۇنىڭ ئۆيى بۆلەك ئەمەسمۇ!
— سەن ئىنىڭنى تاپ، ئۇنىڭغا نەسىھەت قىل، يامان يولدىن قايتسۇن، قىلمىشىغا توۋا قىلسۇن، ئوغرىلارنى پاش قىلسۇن! شۇ چاغدىلا كەڭچىلىككە ئېرىشىپ، جېنى ئامان قالىدۇ، — دېدى قوقى قامچىسىنىڭ ئۇچىنى غوپۇرغا تەڭلەپ، ھەيۋە بىلەن ئات ئۈستىدە غادىيىپ.
— مەن، كۆپ نەسىھەت قىلدىم، گەپكە كىرمىدى. مەندىمۇ ئامال يوق! — دېدى غوپۇر.
— ئۇ سۈپتايلىق باجىسى مەھمۇدنىڭ كەينىگە كىرىپ كەتتى. مەھمۇد ئوغرى، ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن ئادىمى غېنى ئوغرى. بارلىق ئىشنى ئاشۇ تەلۈە غېنى قىلىۋاتىدۇ، — دېدى قوقى غەزەپلىنىپ.
— مەن بىلمىدىم، ئىنىمنىڭ نېمە ئىشلارنى قىلىپ يۈرگىنىنى، — دېدى غوپۇر يالغاندىن.
— بىزنى بىلمەيدۇ دېمە! جېنىڭنى ئامان قالسۇن دېسەڭ، ئىنىڭ قېچىپ كەتكەن سۈپتايغا بىزنى باشلا بار. بىز ھازىر ئوغرىلارغا يارىدىم بەرگەن، خەلقنى قۇتراتقان، ئادەم توپلىغان مەھمۇدنى يەرنىڭ تېگىدىن بولسىمۇ تېپىپ تۇتمىز، مەھمۇدنىڭ ئۈستىدىن ھۆكۈمەتكە ئەرزىمۇ بار. ئۇ ئەپەندىچىلىك قىلمايلا ئوغرىلارغا قوشۇلۇپ كەتكەن، ئۇ سېنىڭ ئىنىڭ بىلەن باجىكەن، يېقىن دېگەن گەپ، — دېدى گومىنداڭ ئوفىتسېرى.
— مەخسۇم، سەن ئۆيدە تۇرۇپ تۇر. مەن ماۋۇلارنى سۈپتايغا باشلاپ ئاپىرىپ قويۇپ، قايتىپ كېلىمەن، — ئامالسىز قالغان غوپۇر ئىنىسى مەخسۇمغا شۇنداق دەپ شەرتلىك كۆز قىسىپ قويدى.
غوپۇر نۇرغۇن گومىنداڭ ئەسكىرىنى تارنىڭ يولى ئارقىلىق

ئالدىرىماي باشلاپ ماڭدى. ئۇ تاڭنىڭ بالدۇراق ئېتىشىنى ئىچىدە مىڭنى تىلەيتتى. چۈنكى، بۇ كېچىدە نۇرغۇن گومىنداڭ ئەسكىرىنىڭ سۈپىتايدىكى ئىۋان باشچىلىقىدىكى پارتىزانلارنى يوقىتىپ مەھمۇدنى تۇتماقچى بولغانلىق خەۋىرىنى ھېچكىم بىلمەيتتى. غوپۇر كېچىدە نۇرغۇن گومىنداڭ ئەسكىرىنى قايمۇقتۇرۇپ باشلاپ تاردىن ئۆتكۈزۈپ كەتتى. دۇشمەنلەر ئاچال تەرەپتىن سۈپتايغا تۇيۇقسىز بېسىپ كىرىشنى پىلان قىلغانىدى. تۇن يېرىم بولغاندا تارنىڭ يۇقىرىسىدىكى قىسىاڭدىن ئۆتۈپ بوربوسۇنغا بارغاندا غوپۇر ئاتتىن چۈشۈپ:

— مەن تەرەت قىلىۋالاي، — دەپ يولنىڭ چېتىگە ئاتنى تارتتى، ئاندىن ئاتتىن چۈشتى. يالغان تەرەت قىلغان بولۇپ، ئەسكەرلەرنىڭ كۆزىنى غەلەت قىلىپ، ئۆزى قېچىشنى ئويلاپ قويغان يول بىلەن قاراڭغۇ تۇن قوينىغا كىرىپ كۆزدىن غايىب بولدى. گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىر قانچە پاي ئوق ئاتتى. بىراق، ئۇنىڭ كەينىدىن قوغلاشقا جۈرئەت قىلالمىدى. ئەسكەر باشلىقى شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ ئالدانغانلىقىنى بىلدى ـ دە:

— ئالدىنىپتۇق، ئارقىمىزغا يانايلى، — دېيىشگە، قوقى:

— توختاپ تۇرۇڭلار، بۇ يەردىن يول بىلىدىغان بىر ئادەم تاپايلى، بىزنى يېقىن يول بىلەن سۈپتايغا باشلاپ بارسۇن، — دېدى.

بىردەمدىلا بىر ئۆيدىن بىر چارۋىچى قازاق ئادەمنى تۇتۇپ كەلدى.

— بىزنى يېقىن يول بىلەن سۈپتايغا باشلا ! — دەپ مىلتىق تەڭلىدى ئۇلار. قورقۇپ كەتكەن چارۋىچى:

— بولىدۇ، مەن باشلاپ باراي، جېنىمنى ئامان قويۇڭلار، بالىلىرىم بار، — دەپ يالۋۇردى. ئۇ گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ، بوربوسۇنغا تەۋە قىزىل گېزەڭ دېگەن بەلدىن ئاشۇرۇپ

ئۇدۇل سۈپتايغا قاراپ يول ئالدى.

تاڭ بەلگە بېرىشى بىلەن سۈپتاينىڭ شىمالىدا ئاچال تەرەپتىن كېلىدىغان دۈشمەنلەرگە كۆزەتكە قويغان سۈپتايلىق غوجا باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار چارچاپ كەتكەن سەۋەبلىك تاڭ بىلەن تەڭ كۆزى ئۇيقۇغا ئىلىنىپ قالدى. دەل مۇشۇ پەيتتە سۈپتاينىڭ شىمالىدىن بېسىپ كەلگەن گومىنداڭ ئەسكەرلىرى سۈپتاينى ئۇچ تەرەپتىن قورشىۋالدى. سۈپتاينىڭ ئۇچ تەرىپىدىكى ئېگىزلىكلەرگە پىلىموت، زەمبىرەكلەرنى قۇرۇپ، ئىستېھكام ياسىدى. پارتىزانلارنىڭ بولسا دۈشمەنلەرنىڭ تۇيۇقسىز بېسىپ كەلگەنلىكىدىن تېخىچە خەۋىرى يوق ئىدى. كۆزەت قىلىۋاتقانلار دۈشمەنلەرنىڭ بېسىپ كەلگەنلىكىنى تۇيمىدى، پارتىزانلار خەۋپ ئىچىدە قالغانىدى.

مەھمۇد بولسا شۇ كۈنى مەسچىتكە سەھەر كېلىپ بامدات نامىزىنى ئوقۇدى. نامازنى تۈگىتىپ ئەمدى ئورنىدىن تۇرۇپ مېڭىشىغا مەسچىتتە ھۆكمەت ئوقۇش باشلىنىپ قالدى. بىر ھاپىز يىغلاپ تۇرۇپ، بەكمۇ موڭلۇق ئاھاڭ بىلەن ھۆكمەت ئوقۇدى، جامائەت دوست تارتىشىپ مىدىرلىماي جىم ئولتۇردى. بۇنىڭ بىلەن مەھمۇد مەسچىتتىن چىقىپ كېتىشىنى بىئەپ كۆرۈپ، قايتا ئولتۇرۇپ قالدى. ھۆكمەت خېلى ئۇزاق ئوقۇلدى، قۇل خوجائەھمەدنىڭ شېئىرلىرى تولىمۇ مۇڭلۇق ئاھاڭغا سېلىنىپ ئوقۇلدى. بىرلىرىنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، مەچىلداپ يىغلاشقا باشلىدى، بىرلىرى قۇل خوجائەھمەدنىڭ ئىسمى چىقىشى بىلەن «ئامىن» دەپ دۇئا قىلىشتى. شۇنداق قىلىپ، مەھمۇد بۇگۈن قېرىشقاندەك بامدات نامىزىدىن كېچىكىپ چىقتى.

مەھمۇد مەسچىتتىن چىقىپ ئۆيى تەرەپكە ماڭدى. تۇيۇقسىز ئەتراپقا قاراپ گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ سۈپتايىنى قورشاۋغا ئېلىپ بولغانلىقىنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى ۋە:

— ئاپلا، يامان بولدى ! — دەپلا ئۇچقاندەك ئىبانىشنىك ئۆيىدىكى پارتىزانلار قوماندانلىق ئىشتابىغا قاراپ يۈگۈردى. مەھمۇد دەرۋازىدىن كىرىپلا:

— دۇشمەن بېسىپ كەپتۇ، بىز قورشاۋدا قالدۇق، قېرىندىشلار، تېز قېچىڭلار ! — دەپ ۋارقىرىدى. ئوسمان باتۇر:

— ئېتىشايلى ! — دېدى.

— ياق، بۇ يەردە ئېتىشساق بولمايدۇ، سۇيىتاي خەلقى قىرىلىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە دۇشمەن كۆچلۈك، بىز ئاجىز، دۇشمەننى سىرتقا باشلاپ چىقىپ يوقىتايلى ! — دېدى ئۇزان بۇيرۇق قىلىپ. سۇيىتاينى قورشاۋالغان دۇشمەنلەر زەمبىرەكنى گۈمبۇرلىتىپ ئېتىپ ئىبانىشنىڭ ئۆيىنى توپقا تۇتتى، پىلىموتلار زوۋانغا كىرىپ سايراشقا باشلىدى. پارتىزانلار ئىنتايىن خەتەرلىك ئەھۋالدا قالدى. تەرەپ ـ تەرەپتىن ئېتىلىۋاتقان ئوقلار يامغۇردەك ياغدى.

— يىگىتلەر ! — دېدى ئوسمان باتۇر، — قورۇدىن توپ يۈگۈرۈپ چىقىشقا بولمايدۇ. بىر ـ بىرلەپ ئاتنىڭ يېنىغا چۈشۈپ، ئاتنى قالقان قىلىپ قېچىپ چىقىڭلار !

— خوپ !

دۇشمەنلەر غالجىرلىشىپ ئىبانىشنىڭ ئۆيىنى نىشان قىلىپ زەمبىرەك ئېتىپ، پىلىموتلارنى سايرىتىۋەتتى. زەمبىرەك ئوقلىرى ئىبانىشنىڭ ئۆيىنىڭ تاملىرىنى ئۆتمىتۆشۈك قىلىۋەتتى.

پارتىزانلار بۇيرۇق بويىچە بىر تەرەپتىن ئېتىشىپ، بىر تەرەپتىن ئاتنىڭ يېنىغا چۈشۈپ، ئۆزلىرىنى دۇشمەن ئوقىدىن دالدا قىلىپ، ئىبانىشنىڭ هويلىسىدىن بىر ـ بىرلەپ تېزلىكتە قېچىپ چىقتى. پارتىزانلارنىڭ چىقىپ كېتىشى بىلەن دۇشمەن زەمبىرەكلىرى ئىبانىشنىڭ ئۆيىنى زەمبىرەك ئېتىپ تۇزلىۋەتتى. پارتىزانلار ساي ـ جىرالار ئارقىلىق قېچىپ

دۇشمەننى قاراسۇ تەرەپكە باشلاپ ماڭدى. شۇ قاتاردا ئېبانىش ۋە ئۇنىڭ ئايالىمۇ پارتىزانلار بىلەن بىللە كەتتى. بىردەمدىن كېيىن بىر ئاق ئايروپىلان سۇپتاينىڭ ئۈستىنى ئەگىپ ئۇچۇپ نىلقا تەرەپكە كەتتى. سۇپتاينىڭ تۆز دېگەن يېرىگە قېچىپ چىققان مىردىننىڭ ئالدىغا دۇشمەننىڭ يىراقتىن ئوچۇپ كەلگەن بىر پاي ئوقى چۈشتى. مىردىن يېنىدىكى ئادەملەرگە چاقچاق قىلىپ ماختىنىپ دېدى:

— ۋوي، بۇ گومىندا‌ڭ دېگىنىڭ چاغلىقلا بىرنېمىلەركەن ئەمەسمۇ، مېنى چىنامىدى.

— ھەي، چىنامىغان گەپ ئەمەس، ساڭا ئىچى ئاغرىپ سېنى ئايىغان گەپ، — دېدى ئەمىردىن.

ئەتراپتىكىلەر كۈلۈشتى.

نۇرغۇن دۇشمەنلەر پارتىزانلارنىڭ كەينىدىن قوغلاپ سۇپتاينىڭ يۇقىرىسىدىكى چۆرۈلمە ئارقىلىق قاراسۇ تەرەپكە چۈشۈپ كەتتى.

42

— مەھمۇد، بارمۇ سەن؟ — مەنسۇرباي بىرقانچە سۇپتايلىق پارتىزانلار بىلەن بىللە ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ سەھەردە مەھمۇدنىڭ ئىشكى ئالدىدا ۋارقىرىدى.

— مەھمۇد، تېخى بامدات نامىزىدىن قايتىپ كەلمىدى، نېمە بولدى؟ — دېدى شاراپەت ئۆيدىن ئېتىلىپ چىقىپ، ئۆڭكۈلى ئۆچۇپ.

— ئاپلا، يامان بولدى، مەھمۇد خەتەرده قالدى، دۇشمەن بېسىپ كەلدى.

— نېمە دەيدىغانسىز ئاكا، مەھمۇدچۇ؟

— پارتىزانلار تەرەپكە كېتىپ قالدىمۇ - يا؟ — دېدى

غىياسىدىن.

— يۇر، بىرىپ باقايلى، چاپسان!

مەنسۇربايلار ئاتلىرىنىڭ باشلىرىنى ئىبانىشىنىڭ ئۆيىدىكى پارتىزانلار قوماندانلىق ئىشتابى تەرەپكە بۇرىدى. ئۇلار دۇشمەنلەرنىڭ ئىبانىشىنىڭ ئۆيىنى توپتۇز قىلىۋەتكەنلىكىنى كۆرۈپ توختاپ قالدى. يەرگە يوروق چۈشۈپ قالغاندى. بىردىنلا ئۇلارغا تاراسلاپ ئوقلار ئېتىلىشقا باشلىدى. مەنسۇربايلار بىردەم نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي تەمتىرەپ قالدى. ئوقلار يەنە ئېتىلىشقا باشلىدى.

— بولمىدى، ئۆزۈڭلارنى دالدىغا ئېلىپ، چېكىنىڭلار! — دېدى مەنسۇربای. ئۇلار ئامالسىز چېكىندى. ئەمدى تۇرىۋەرسە ئۆزلىرى ئورۇنسىزلا دۇشمەن ئوقىغا يەم بولاتتى. مەنسۇربای چېكىنىپ كېتىپ بىرىپ دېدى:

— ئۇلاستاي تەرەپكە چېكىنىپ، ئۇۋان، ئوسمانلارنى تاپايلى! بەلكىم مەھمۇدمۇ پارتىزانلار بىلەن چېكىنگەندۇ! — مەنسۇربای شۇنداق دەپ، پارتىزانلارنى باشلاپ، ئۇلاستاي تەرەپكە چېكىندى.

مەھمۇد بولسا، پارتىزانلارغا خەۋەر بىرىپ قاچۇرۇۋېتىپ ئۆيى تەرەپكە يۈگۈردى. ئۆيى بىلەن ئىبانىشىنىڭ ئۆيىنىڭ ئارىلىقى خېلى بار بولۇپ، ئۆيدە ئۇنىڭ ئېتى بىلەن قورالى بار ئىدى. بىراق مەھمۇد ئۇلگۈرەلمىدى. قوقى باشلىغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئاللىقاچان مەھمۇدنىڭ ئۆيىنى قورشاپ بولغانىدى. مەھمۇد ئۆيىگە كىرسە دۇشمەن قولىغا چۈشۈپ قالاتتى. مەھمۇد نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي بىردەم تۇرۇپ قالدى ـ دە: «مەنسۇر ئاكام باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار چېكىنىپ كەتكەنمىدۇ؟» دەپ ئويلىدى. مەھمۇد ئۆزىنىڭ خەتەرلىك ئەھۋالدا قالغانلىقىنى بىلدى ـ دە، دەرھال يېقىن تۇغقىنى باھام ئاكىنىڭ بېغىغا سەكرەپ چۈشۈپ ئاندىن ھويلىسىغا يۈگۈرۈپ كىردى. دۇشمەننىڭ مىنامیوت، مىلتىق ئاۋازلىرىدىن قورقۇپ كەتكەن

باھام ئاكا مەھمۇدنى ھويلىسدا كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى:

— ۋوي، بالام، بۇ يەردە نېمە قىلىسەن؟

— ئەھۋال چاتاق ئاكا، دۇشمەن بېسىپ كەلدى، قورشاۋدا قالدۇق. پارتىزانلار چېكىندى، مەن ئۇلگۈرەلمىدىم.

— سەن قېچىپ كەت ! دۇشمەنلەر سېنى تۇتماقچى، — باھام ئاكا شۇنداق دەپلا ئېغىلدىكى ئالا ئېتىنى نوختا بىلەن يايداق يېتىلەپ چىقتى.

— چاپسان بول، ماۋۇ ئاتقا مىن ـ دە، قاچ !

— رەھمەت، ئاكا، ئامان بول !

— بول، دۇشمەن كېلىپ قالىدۇ، ئامان بول !

مەھمۇد ئاتقا ئىرغىپ مىندى ـ دە، باھام ئاكىنىڭ ھويلىسىدىن ئېتىلىپ چىقتى. باھام ئاكا نېمە قىلىشنى بىلەلمەي مەھمۇدنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قالدى. مەھمۇدنى قاچۇرۇۋېتىپ، تالانىڭ ئىشىكىنىڭ غورۇسىنى سېلىۋتىپ، ئۆيگە قاراپ ماڭدى. بىراق، بىردەمدىن كېيىن مەھمۇد ئاتنى چاپتۇرۇپ باھام ئاكىنىڭ ھويلىسىغا قايتىپ كىردى.

— قېچىپ كېتىش ئىمكانىيىتى بولمىدى، دۇشمەن ھەممە يەرنى قورشۇاپتۇ، ئاكا.

— ئەمىسە ئاتنىمن چۈش، سېنى يوشۇرۇپ قويماي.

— ماقۇل، ئاكا !

باھام ئاكا مەھمۇدنى ئاتتىن چۈشۈرۈپ، ئات ئېغىلىغا ئەكىردى ـ دە، ئۆگزىنىڭ ئۈستىدىكى بېدىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ قويدى. ئۈستىگە توغرىغان بېدىنى بىلىنمەس قىلىپ تاشلاپ يېپىپ قويدى ۋە:

— مەن ئەھۋالنى ئىگىلەپ خەۋەر قىلمىغۇچە چىقمىغىن ! — دېدى ـ دە، ئۆگزىدىن چاپسان چۈشۈپ كەتتى.

دۇشمەنلەر سۈپىتايغا ئۇۋۇسى بۇزۇلغان چۈمۈلىدەك ھەر تەرەپتىن يامراپ كېلىشكە باشلىدى. ئاچال تەرەپتىن يەنە بىر

تۇركۈم گومىنداڭ ئەسكەرلىرى كەلدى. سۇپىدىنى يېشىۋالغان دۇشمەن ئەسكەرلىرى ئۆيمۇ ـ ئۆي كىرىپ، پارتىزانلارنىڭ سۇپىتاي، مازار يېزىلىرىنى دۇشمەندىن ئازاد قىلىشتا ئۇرۇشقان قاتناشقان، ياردەم بەرگەن، پارتىزانلارنى ئۆيلىرىدە قوندۇرۇپ نان ـ چاي بەرگەن ئادەملەرنى ئېنىقلاپ تۇتۇپ باغلىماقتا ئىدى. ئاق مالىخاي، ئاق جۇۋا، ئۆتۈك كىيگەن ئادەمنى كۆرسىلا تۇتۇپ قولىغا ئالماقتا، سەللا قارشىلىق قىلغانلارنى «پاڭ»لا قىلىپ ئاتماقتا. ئۇلار:

ـــ «ئوغرى» بارمۇ؟ ـــ دەپ، ئىشكىلەرنى تېپىپ، ئېچىپ كىرىپ ئۆي ئىچىنى ئوققا تۇتماقتا. ئۇلارنىڭ «ئوغرى» دېگىنىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن ساددا خەلق نېمە قىلارىنى بىلمەي باشلىرىنى تۆۋەنگە سېلىپ جىم تۇرۇشاتتى. بەزىلەر ئىشىك ـ دېرىزىلىرىگە كىگىز تارتىپ ئىشكىلىرىنى ئىلىپ، ئۆيلىرىنىڭ ئىچىگە كىرىۋالغاندى.

ـــ ئىشكىنى ئاچ ! ـــ ئەسكەرلەر كېلىپ ئىشكىنى تەپتى، مىلتىقىنىڭ پاينىكى بىلەن ئۇردى. مەھمۇدنىڭ قوشنىسى قۇنىياز ئىشكىنىڭ مۇجىقىنى مەھكەم ئېتىپ ياغاچ تىرەك بىلەن تىرەپ تۇرۇۋالدى.

ـــ ئىشكىنى ئېچىۋېتىڭ، بولمىسا ئېتىۋېتىمدۇ، ـــ دېدى ئايالى بالىلىرىنى باغرىغا بېسىپ. دېگەندەك «پاڭ» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ قۇنىياز ئۇچدىسىغا ئۇچۇپ چۈشتى. ئىشكىنى تېشىپ كىرگەن ئوق ئۇنىڭ كۆكرىكىگە تەگكەنىدى. ئۇ قانغا مىلىنىپ بىر ـ ئىككى تېپىرلاپ جىمىپ قالدى. ئۆيگە بېسىپ كىرگەن دۇشمەنلەر ئۆي ئىچىنى ئاختۇرۇپ قالايمقان ئوق ئېتىپ چىقىپ كەتتى. قوشنىسى مىرالارنىڭ ئۆيگە كىرگەن ئەسكەرلەر يۇكنىڭ كەينىگە تىقىپ قويغان ئۆتۈكنىڭ بېشىنى كۆرۈپ، يۇككە قارىتىپ ئوق چىقاردى، ئورۇن ـ كۆرپىنى تىتما ـ تىتما قىلىۋەتتى، ئاندىن:

— ئوغرىنى ئېلىپ چىق! — دەپ مىرانى مىلتىق بىلەن نوقىدى

— بۇ ئادەم ئەمەس، ئۆتۈك، — دېدى مىرا چۈشەندۈرۈپ. يۈكنى ئۆرۈۋېدى، ئىككى پاي ئۆتۈك ئەسكەرلەرنىڭ ئالدىغا دومىلاپلا چۈشتى، قورقۇپ كەتكەن ئەسكەرلەر ئۆتۈككە مىلتىق تەڭلىدى، ئوق ئاتتى، يېڭى ئۆتۈكنى ئۆتمەتۈشۈك قىلىۋەتتى. ئەسكەرلەرنىڭ كۆزىگە ئورۇن - كۆرپىنىڭ كەينىگە تىقىپ قويغان بۇ ئىككى پاي ئۆتۈك ئوغرى بولۇپ كۆرۈنگەنىدى. مىرا يەردىكى ئوق تېگىپ تۆشۈك بولۇپ كەتكەن ئۆتۈكنى قولىغا ئېلىۋېدى، شۇ چاغدا:

— بۇ ئوغرىنىڭ ئۆتۈكى، ئوغرى نەدە؟ — دېدى ئەسكەرلەر.

— بىلمەيمەن...

— ئوغرىنىڭ ئۆتۈكى، سەنمۇ ئوغرى، ماڭ!

— ۋوي، بۇ ئوغرىنىڭ ئۆتۈكى ئەمەس، غۇلجىدىن يېڭىلا ئېلىپ چىققان ئۆتۈك، — دېدى مىرانىڭ ئايالى دۇشمەنلەرگە يالۋۇرۇپ، بىراق دۇشمەنلەر ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سالمىدى، ئېسىلىۋالغان ئايالنى بىرنى تېپىپ يىقىتىپ، مىرانى باغلاپ ئېلىپ كەتتى...

— ئوغرى بارمۇ؟

— بار! — دېدى قورقۇپ كەتكەن جۇمەباينىڭ ئايالى ئۇلارنىڭ ئوغرى دېگىنىنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيلا.

— نەدە؟ — دېدى ئەسكەرلەر قورال تەڭلەپ.

ئېرىمنى نەدە دەپ سوراۋاتقان ئوخشايدۇ دەپ ئويلىدى جۇمەباينىڭ ساددا، ئاق كۆڭۈل ئايالى. ئېرىنىڭ ھېچقانداق ئىشقا ئارىلاشمىغىنى بۇ ئايالنىڭ كۆڭلىگە ئايان ئىدى.

— ئېيغىلدا؟ — ئەسكەرلەر بۇ سۆزدىن چۆچۈپ كەتتى. ئەسكەرلەر قورالنى بەتلەپ ئايالنى ئالدىغا سالدى. ئايال ئۇلارنى ئات ئوقۇرىنىڭ قېشىغا باشلاپ باردى - دە، ئوقۇردىكى داشقالنى

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

كۆرسەتتى. شىپىرلىغان ئاياغ ئاۋازىنى ئاڭلىغان جۇمابای كەلگەن موزای ئوخشايدۇ دەپ:

— ھەي، خوتۇن، موزاينى نېرى ھەيدە! — دەپ ۋاقىرىدى ئىچىدە تۇرۇپ ۋاقىرىدى.

— چىق بۇياققا، بولمىسا ئاتىمىز! — دېدى بىر ئۆيغۇر ئەسكەر.

قورقۇپ كەتكەن گۇناھسىز جۇمەباي ئات ئوقۇرىنىڭ ئىچىدىكى داشقالنىڭ ئارىسىدىن ئاق جۇۋا بىلەن ئاستا قوپتى. جۇمەباينىڭ ئاق جۇۋىسىنى كۆرۈپ ئەرۋايى قىرىق گەز ئۇچقان دۇشمەن ئوفتىسېرى:

— ئوغرى، باغلاڭلار! — دېدى. ئەسكەرلەر جۇمەباينى باغلىدى. شۇ چاغدىلا جۇمەباينىڭ ئايالى ئۆزىنىڭ خاتا قىلغانلىقىنى بىلىپ ئەسكەرلەرگە يالۋۇردى. بىراق، بىر تېپىك بىلەن ئايال ئوڭدىسىغا چۈشتى...

دۇشمەنلەر مەھمۇدنىڭ ئۆيىنى ئاختۇرۇشقا كەلدى. قورقۇپ كەتكەن شاراپەت كىچىك ئوغلىنى پولنىڭ ئاستىغا يۇشۇرۇپ قويدى. دۇشمەنلەر ئۆيگە باستۇرۇپ كىردى. ئۇلار ئۆيدىكى پولنىڭ ئاستىدا ئادەم بارلىقىنى بىلىپ قالدى. بىر چاغدا قورقۇپ كەتكەن شاراپەت ئوغلىنىڭ بىھۇدە ئېتىلىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ:

— ئوغلۇم بۇياققا چىق!... — دەپ ۋاقىرىدى. بالا پولنىڭ ئاستىدىن چىقىپ ئۆي ئىچىگە قاردى. ئۆيدە قوراللىق، قوراللىسز ئادەملەر لىق تولۇاتتى. بېشىغا دوگىلەك تۆپە، ئۇچىسىغا ئۇزۇن پەردجە، پۇتىغا مەسكاپ ئۆتۈك كىيگەن ئادەم ئاستا كىچىك بالىنىڭ بېشىنى سىيلاپ، ئالداپ تۇرۇپ:

— داداڭ مەھمۇد نەگە كەتتى؟ ئۆيگە كىملەر كىردى؟ — دەپ سورىدى.

— بىلمەيمەن.

بۇ دۇشمەنلەرنى باشلاپ كەلگەن قوقى ئىدى. ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغىنى ئىمىر شاڭيو ئىدى. بۇ كىچىك بالىدىن ئويلىغىنىدەك جاۋاب ئالالمىغان قوقى مەھمۇدنىڭ ئايالىدىن سورىدى:

— ئېرىڭ نەگە كەتتى؟ ئۆيگە مەھمۇد كەلدىمۇ؟

— ئۇقمايمەن، مەھمۇد ئۆيگە كىرمىدى.

قوقى يېنىدىكىلەرگە ئىشارەت قىلىۋىدى، ئەسكەرلەر شاراپەتكە ئېتىلدى، ئۇنى تۇتۇشقا تەمشەلدى. مەھمۇدنىڭ ئانىسى شاراپەتنى قوتقۇزۇپ قېلىش ئۈچۈن:

— چاي ئىچەمسىلەر، چاي قاينىتىپ بېرەي، قورسىقىڭلارمۇ ئېچىپ قالغاندۇ؟ — دەپ قازانىنى كۆرسەتتى. بىراق، ئەسكەرلەر ئۇنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقى بىلەن كارى بولمىدى. ئەسكەرلەر مەھمۇدنىڭ ئايالى شاراپەت بىلەن ئانىسى مىساخان ئانىنىڭ قولىنى باغلاپ هويلىنىڭ ئالدىغا ئاچىقىپ تۇرغۇزۇپ قويدى...

قىرغىنچىلىق، ئاق تېررورلۇق، بۇلاڭچىلىق بۇ يۇرتنى توپىدەك توزۇتماقتا، ئەلنى زارلاتماقتا. ئەل بېشىغا ئېغىر كۈنلەر كەلدى. بۇ يۇرت زۇلۇم دەستىدىن دۇزاخقا ئايلانغانىدى. يۇرت ئوت يۈرەك ئوغلانلىرىدىن، ئانىلار بالىلىرىدىن، ئايالىلار ئەرلىرىدىن ئايرىلماقتا. گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ زۇلۇمى خەلقنى قاڭغىرى قاقشاتماقتا.

بىر قانچە ئەسكەر كېلىپ ئابدۇلنىڭ ئۆيىنىڭ ئىشىكىنى تەپتى، ئىشىك ئېچىدىن ئىلىقلىق ئىدى. ئوڭ ئېچىدىن سىرتتىكى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتكەن بوۋاقنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ئانا بوۋاقنىڭ يىغىسىنى توختىتىش ئۈچۈن بۆشۈكنى ئۆينىڭ بۇلۇڭىغا ئاپىرىپ بالىنى ئېمىتىپ ئەمچەك سالدى. ئەسكەرلەر دېرىزىگە كېلىپ پەنجىرىلەرگە چاپلانغان قەغەزلەرنى يىرتىپ تاشلاپ ئوڭ ئېچىگە قارىدى. مىلتىقنىڭ ئۇچىنى دېرىزىدىن ئاستا ئوڭ ئېچىگە قارىتتى، قورقۇپ كەتكەن گۈلۈمنىڭ بالىلىرى بۇلۇڭلارغا بېرىپ

تىقىلدى. دېرىزىدىن «گۇم» قىلىپ كىرگەن بىر پاي ئوق بالا ئېمىتىۋاتقان گۇلۇمنىڭ كۆكسىگە تەگدى. ئانا ۋارقىرىغىنىچە ئوڭدىسىغا چۈشتى. بالىمۇ بىر چىرقىراپ جىمىپ قالدى. ئۆينىڭ بۇلۇڭلىرىغا مۆكۈۋالغان بالىلار ئېچىنىشلىق چىرقىراپ يىغلاپ كەتتى. گۇلۇم ئىڭرىغىنىچە ئۆينىڭ بۇلۇڭىدا جان تالىشىپ تېپىرلاپ ياتاتتى. بوۋاق قىپقىزىل قانغا مىلىنىپ بۆشۈكتە مىدىر قىلماي ياتاتتى. ئوق بالا ئېمىتىۋاتقان ئاننىڭ سول كۆكسىدىن تېگىپ ئارقا تاغىقىدىن چىقىپ كەتكەنىدى. بۇ ئاۋاز ئۆي ئىچىدىن چىقىپ سىرتلارغا ئاڭلاندى..

— گۇلۇم... گۇلۇم...

— ئانا... ئانا...

ئۆي ئىچىدىن يىغا ـ زار كۆتۈرۈلدى. ئىشكىنى بۇزۇپ كىرگەن دۇشمەنلەر ئابدۇلغا مىلتىق تەڭلىدى. ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا ئوڭدىسىغا ياتقان گۇلۇم ئاخىرقى قېتىم بىر ـ ئىككى خارتىلداپ، پۇتلىرىنى مىدىرلىتىپ بېقىپ، ئابدۇلنىڭ قولىدا جىمىپ قالدى. غەزەپ ۋە چەكسىز ئۆچمەنلىك، كۈچكە تولغان ئابدۇل مىلتىق تۇتۇپ دىرىلداپ تۇرغان بىر ئەسكەرنىڭ كانىيىدىن ئېلىپ بوينىنى بۇراپ يۇلۇنىۋى ئۈزۈۋەتتى. بۇ تۈيۇقسىز ھۇجۇمدىن چۆچۈپ كەتكەن ئەسكەرلەر مىلتىق بىلەن ئابدۇلنى گۇمىلا قىلىپ ئېتىۋەتتى. ئابدۇل ئايالى گۇلۇمنىڭ يېنىدا ئوڭدىسىغا چۈشتى. بالىلار چىرقىرىشىپ يىغلاشتى...

چۈشكە يېقىن قوماندان لیۇ بىڭدې سۈپتايغا ماشىنا بىلەن يېتىپ كەلدى. ماشىنىدا غۇلجا مۆتىۋەرلىرىدىن ۋاڭ تەيشى، ئەكرەم خان، مۇختەر ھاجى قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان پارتىزانلارغا نەسىھەت، تەشۋىق قىلىپ تەسلىم قىلىش ئۆمىكىدىكىلەرمۇ بار ئىدى.

بۇ يەردىكى ئوفىتسېرلار بايا كەلگەن قوماندانىنى ئۇدۇل مەھمۇدنىڭ ئۆيىگە باشلاپ باردى. ئەسكەرلەر مەھمۇدنىڭ

ئانىسىنى ھەيدەپ، قوماندانىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. قوماندان ھېيلىگەرلىك بىلەن ئۇيغۇر تىلىدا مىسساخان ئانىغا سىلىق گەپ قىلىپ سۆزلەشكە باشلىدى. ئۇنىڭ قىسىلغان كۆزلىرىدىن مەككارلىقى مانا مەن دەپلا چىقىپ تۇراتتى. ئۇ ئۇزاق يىللار ساقچىلىق خىزمىتىنى ئىشلىگەن بولۇپ، سوراق قىلىشقا، ئادەم ئالداشقا ئۇستا ئىدى، نۇرغۇن ئادەمنىڭ قان قەرزىگە بوغۇلغانىدى. ئۇ سۆزلەشكە باشلىدى:

— سەن مەھمۇدنىڭ ئانىسىمۇ؟

— شۇنداق.

— بىزگە مەھمۇد توغرۇلۇق ئەرز باردى. مەھمۇدنى ئوغرىلارغا قېتىلىپ كەتتى، ھۆكۈمەتكە قارشى چىقتى، ئادەملەرنى قايمۇقتۇردى، دەپ مۇشۇ يەردىن ئەرز خەت باردى. سەن مەھمۇدنىڭ نەدىلىكىنى دەپ بەر، ئەگەر دەپ بەرسەڭ ئۇنى يېنىكلىك بىلەن بىر تەرەپ قىلىمىز.

— مەن ئۆيدە تۇرۇپ ئۇنىڭ نەدىلىكىنى قانداق بىلەي؟

— ئەگەر سەن مەھمۇدنىڭ نەدىلىكىنى دەپ بەرسەڭ، بىز ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ يامان يولدىن قايتۇرىمىز، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىن ياخشى خىزمەت بېرىمىز، سىلەرگىمۇ تەگمەيمىز، — دېدى لېۋ بىڭدې مىسساخان ئانىنى ئالداپ.

— مەن راستلا ئۇقمايمەن.

— سەنچۇ؟ — دېدى ئۇ مىسساخان ئانىنىڭ يېنىدا تۇرغان شاراپەتتىن، — مەھمۇد نەچچە كۈندىن بېرى ئۆيدە بارىكەن، شۇنداقمۇ؟

— بار ئىدى، ئەتىگەن مەسچىتكە چىقىپ كەتكەن، شۇ پېتى ئۆيگە كەلمىدى، قالغىنىنى ئۇقمايمەن.

— ئەگەر مەھمۇدنى يوشۇرۇپ قويۇپ دەپ بەرمىسەڭلار، بارلىقىڭلار ئامان قالمايسىلەر ! — دېدى ساقچى باشلىقى، قوماندان لېۋ بىڭدې بېلىدىكى تاپانچىسىغا قول ئۇزىتىپ، —

بولمىسا، بارلىق ئۇرۇق ـ پۇشتۇڭلار قىرىپ تاشلىنىدۇ، ئۇ مەھمۇدنىڭ ئۆيىگە تۇتۇپ كېلىنگەن ئادەملەرگە ھەيۋە بىلەن قاراپ يەنە دېدى:

ـــ بىز پات يېقىندا بارلىق ئوغرىلارنى تەلتۆكۈس يوقىتىمىز، ئۇلار تېگىشلىك جازاسىنى يەيدۇ. ئوغرىلارنىڭ ئۇۋۇسىنىڭ كۆلىنى كۆككە سورۇيمىز. بۇ ئىشتا خىزمەت كۆرسەتكەنلەرنى تارتۇقلايمىز، قارشىلىق قىلغانلارنى قاتتىق جازالايمىز ! ـــ ساقچى باشلىقى يېنىدىكى ئوفىتسېر بىلەن قوقىغا بىر نېمىلەرنى دېۋېدى، ئەسكەرلەر مىسساخان ئاننى ئالدىغا سېلىپ، مىلتىقنىڭ پاينىكى بىلەن نوقۇشتۇرۇپ ھەيدەپ ماڭدى. ساقچى باشلىقى مەھمۇدنىڭ قېچىپ كېتەلمىگەنلىكىدىن ئاللىبۇرۇنلا خەۋەر تاپقاندەك قىلاتتى. ئەسكەرلەر مىسساخان ئاننى ئالدىغا سېلىپ كوچىمۇ كوچا سۆرەشتۇرۇپ سازايى قىلدى. بىللە ماڭغان قوقى:

ـــ مەھمۇد، ئوغۇل بولساڭ چىق بۇياقتا ! ساڭا ئانا كېرەكمۇ؟ جان كېرەكمۇ؟... ـــ دەپ ۋارقىرىماقتا.

قوقى يەنە كانىيى يىرتىلغۇدەك ئۇنلۇك توۋلىدى:

ـــ مەھمۇد، باتۇر بولساڭ چىقە بۇياقتا... ئاناڭنى قۇتقۇز... ئەگەر چىقمىساڭ، بارلىق تۇغقانلىرىڭنى قىرىپ تاشلايمىز. قېنى ئەركەك بولساڭ چىقە ! ئاناڭ بىلەن تۇغقانلىرىڭنى قۇتقۇزمامسەن؟ !

مەھمۇد بولسا يوشۇرۇنغان يېرىدە تۇرۇپ بايقاتمىن بېرى بۇ مەھەللىدە يۈز بېرىۋاتقان قىيا ـ چىيا، يىغا ـ زار، پەريادلارنى، قالايمىقان ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازلىرىنى چىشىنى چىشلەپ ئاڭلاپ ياتاتتى. ئۇ خەلقىنىڭ بېشىغا كېلىۋاتقان بالايىئاپەتكە چىدىيالماي ئىچ ـ ئىچىدىن ئۆرتىنەتتى، ئۆكۈنەتتى. «خەپ، قانخورلار، جەھەننەمگە يوللىنىدىغان ۋاقتىڭ ئاز قالدى !» دېدى ئىچىدە.

دۇشمەنلەر مەھمۇدنىڭ ئانىسىنى ئالدىغا سېلىپ، كوچىمۇ كوچا سازايى قىلىپ: «بالاڭنى تېپىپ بەر !» دەپ نوقۇشلاپ، مىلتىقنىڭ پاينىكى بىلەن ئۇرۇپ ئېلىپ كېتىۋاتاتتى. ياشىنىپ قالغان ئانا بولسا، ئايىغىنى تەسلىكتە يۆتكەپ ياشلىرىنى ياغلىقنىڭ ئۇچى بىلەن ئېرتىپ ئاستا ماڭماقتا ئىدى. بۇ خورلۇقنى كۆرۈۋاتقان ئادەملەر ھېچ ئامال قىلالماي قارىشىپ تۇراتتى. كىمكى مىدىرلاپ ئالدىغا چىقسىلا ئەسكەرلەر ئېتىۋېتەتتى. ئۇلارنىڭ ئەلپازى بەك يامان بولۇپ، ئىككى كۆزى قانغا تولغانىدى. دۇشمەنلەر مەھمۇدنىڭ ئانىسىنى سۆرەشتۇرۇپ، ئۇ يوشۇرۇنۇۋالغان يەردىن ئۆتتى ۋە ۋارقىراپ:

ـــ ماڭ، قېرى، بالاڭنى تاپ ! ... ـــ دېدى ـ دە، زورۇقۇپ مىڭ تەستە كېتىۋاتقان ئانىنى مىلتىقنىڭ پاينىكى بىلەن بىرنى ئۇردى، ئانا يەرگە دۇم چۈشتى. ئانا ئازابلىق ناله قىلدى، ئەسكەرلەر ئاننىڭ يەلكىسىدىن تارتىپ تۇرغۇزدى، بۇ ئاۋازنى مەھمۇد ئاڭلىدى، يۇرىكى پىچاق تىلغاندەك ئېچىشىپ كەتتى. ئانىسىنى بۇ زۇلۇمغا تاشلاپ قويۇپ، ئۆزى بۇ يەردە ئوغرى مۇشۇكتەك ماراپ يېتىشنى راۋا كۆرمىدى، بۇنى ئۆزىگە ھاقارەت بىلدى. ئۆزىنى بېقىپ چوڭ قىلغان ئانىسىنىڭ ئېچىنىشلىق ناله ـ پەريادىغا چىدىمىغان بۇ ئوت يۈرەك ئەزىمەت، ئابرال يۇركۇتى يوشۇرۇنۇپ ياتقان ئۆگزىنىڭ ئۈستىدىكى بېدە ئىچىدىن ئېتىلىپ چىقىپ ۋارقىرىدى:

ـــ ھۇ نائەھلىلەر، پارتىزانلارنى ئۆيگە چۈشۈرگەنمۇ مەن، ئۇلارنى باققانمۇ مەن، نېمە قىلىشساڭ مېنى قىلىش، ئانامنى قويۇۋەت !

تۇيۇقسىز چىققان بۇ مەردانە ئاۋازدىن ساقچى باشلىقى چۆچۈپ ئالاقزەدىلىككە چۈشۈپ، يېنىدىكى تاپانچىسىغا قول ئۇزاتتى. ئەسكەرلەر بولسا تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن مىلتىقلىرىنى مەھمۇدقا تەڭلىدى. قورقۇپ كەتكەن ساقچى باشلىقى:

www.uyghurkitap.com

— باغلاڭلار ! — دېدى.

مەھمۇد مەردانە قىياپەت بىلەن قەددىنى تىك تۇتۇپ ئەترەپ بىلەن دۈشمەنلەرگە قاردى. ئۇنىڭ بىر جۈپ نۇرلۇق كۆزىدە كۆچلۈك قەسەس ئوتى چاقنايتتى. ئەسكەرلەر يوپۇرۇلۇپ كېلىپ، بۇ قورقماس، قەيسەر ئوغلانىڭ قوللىرىنى كەينىگە قايرىپ باغلىدى.

ئۇ كۆپچىلىك بىلەن خوشلىشۇاتقاندەك ئەتراپىدىكىلەرگە قاردى. كۆپچىلىك ئۆزلىرىنىڭ بۇ تاغ يۇرەك، سۆيۈملۈك ئوغلىدىن ئايرىلىپ قېلىشنى خالىمايتتى، ئۇلار جان كۆيەر پەرزەنتىنى قۇتۇلدۇرۇپ قېلىش ئۈچۈن ئالدىغا دەۋرەپ ماڭدى. قورقۇپ كەتكەن ئەسكەرلەر غال ـ غال تىترىشىپ مىلتىقلىرىنى ئۇلارغا قاراتتى. بۇلارنىڭ ئىككى قولى قىزىل قان بىلەن بويالغاندى. كۆپچىلىكنىڭ ئېتىلىپ كېتىشىدىن ئەنسىرىگەن مەھمۇد:

— ئۆزۈڭلارنى بىھۇدە ئوققا تۇتماڭلار، ئورۇنسىز قان تۆكمەڭلار، هەممە ئىشنى قىلغان مەن، مېنى نېمە قىلسا قىلسۇن ! بۇ ياۋۇزلار هامان ئۆز بېشىنى يەيدۇ، بىزنىڭ ئەزىمەتلەر كېلىپ قان قىساسىنى ئالىدۇ ! ... — دېدى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇلاستاي تاغلىرىغا، ئابرال تاغلىرىغا قاردى. ئۇنىڭ قەلبى قاش دەريا سىدەك دولقۇنلىدى، شەرق تەرەپتىكى ئۇلاستاي تاغلىرىنىڭ ئوستىدىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان قۇياشنىڭ نۇرلىرىنى كۆردى، كۆكتامىر باغرىدا قوراللىرىنى مەھكەم تۇتۇپ، بۇركۈتتەك كۆكتىن يەرگە شۇڭغۇش ئالدىدا تۇرغان باتۇرلارنى كۆردى. ئۇلارغا نۇسرەت تىلىدى. كۆڭلىدە ئۇ غالىپلارنىڭ مۇبارەك قوللىرىنى چىڭ سىقىپ خوشلاشتى. دۈشمەنلىرىنىڭ نامەرد، بىچارە هالىتىگە قاراپ ئىچىدە كۈلدى. مەھمۇد يىراقلارغا نەزەر تاشلىدى. ئۇ ئانا يۇرتىنىڭ ساي ـ جىرالىرىغا، ئەتراپقا توپلاشقان خەلقىگە تويماي قاراۋاتاتتى. ئالدىغا دەۋرەپ كەلگەن خەلق

مەھمۇدنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ توختاپ قالدى.

— كىمكى ئالدىغا ماڭمىدىكەن، ئېتىپ تاشلايمىز، سىلەر ئەڭ ياخشىسى ئوغرىلارغا ياردەم بەرگەن، ئۇلارنى ئۆيلىرىدە باققان، قوللىغانلارنى دەپ بېرىڭلار! شۇنداق قىلساڭلار جېنىڭلار ئامان قالىدۇ، — ساقچى باشلىقى ئات ئۈستىدە تۇرۇپ ئۆز غەلىبىسىدىن مەغرۇرلىنىپ كۆپچىلىككە ھەيۋە كۆرسىتىپ سۆزلىمەكتە، — ئوغرىلارغا ياردەم قىلغانلارنىڭ ئاقىۋىتى مانا مۇشۇ!

ساقچى باشلىقى سۆيتايدىن ناھەق قولغا ئېلىنغان مەھمۇد، ھېۋىزۇللام، جۇمەباي، مىرا قاتارلىق ئون ئادەمنى كۆرسەتتى.

— ھەي، نائەھلى، ئوغرىلارغا ياردەم بەرگەن، قوللىغان، ئۇلارنى ئۆيدە قوندۇرۇپ نان، چاي، تاماق بەرگەنمۇ مەن. نېمە قىلساڭ مېنى قىلىش، ئۇلاردا گۇناھ يوق، قويۇۋەت!

— ئوغرىلار، بىزنىڭ دۆلەت ئارمىيەمىزنىڭ نۇرغۇن ئەسكەرلىرىنىڭ بېشىغا چىقتى. ئوغرىلارنى پاكىز قىرىپ يوقىتىمىز. مۇشۇ ئىككى كۈن ئىچىدە ئۇلارنىڭ باشلىرىنى كېسىپ كېلىپ سازايى قىلىمىز، — ساقچى باشلىقى، قوماندان ئۆز ئولجىسىدىن مەست بولۇپ ئات ئۈستىدە غادىيىپ ئېغىزىغا كۆپۈك ئېلىپ، شالىنى چاچرىتىپ سۆزلىمەكتە.

— كۆرىمىز، قېنى، سەنلەرنىڭ جەستىڭلار چۆل ـ باياۋاندا قالىدۇ، قاغا ـ قۇزغۇنغا يەم بولىدۇ، — دېدى مەھمۇد غەزەپ بىلەن.

— ئېلىپ مېڭىڭلار!...

ساقچى باشلىقىنىڭ ھۇيرۇقى بىلەن ئەسكەرلەر مەھمۇدنى ملىتىقنىڭ پاينىكى بىلەن ئۇرۇپ يالاپ ئېلىپ ماڭدى. مىسساخان ئاننىڭ ناله ـ پەريادلىق ئاۋازى ئاڭلاندى:

— جېنىم بالام، كۆزۈمنىڭ گۆھىرى قوزام! سېنى مەن بالاغا قويدۇم، نېمىشقا مۆككەن يېرىڭدىن چىقىسەن؟ مېنىڭ

قېرى جېنىم نېمە بولاتتى؟ مەن ئۆلسەم مەيلىتى ! نېمىشقىمۇ چىققانسەن بالام؟... ــ مىسساخان ئانىسىنىڭ ئېزىپ، ناله قىلىپ يىغلىغان ئەلەملىك يېشى بارلىق ئادەملەرنىڭ يۈرىكىنى لەختە قىلدى. بارلىق توپلاشقان ئادەملەر ئانا نالىسىگە چىدىماي يىغلاشتى، قۇشلارمۇ، يەر ـ زېمىنمۇ، دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلارمۇ ئازابلىق سىلكىندى.

ــ ئانا، يىغلىما، ساڭا ئازاب سالدىم، قارىيالمىدىم، ئوغۇللۇق بۇرچۇمنى ئادا قىلالمىدىم، مەندىن رەنجىمە ! ماڭا بەرگەن ئاق سۈتۈڭگە رازى بول ! ... بالىلار يەنە ساڭا قالدى... ــ مەھمۇد شۇلارنى دەپ كۆڭلى سەل يېرىم بولدى. ئۇنىڭ يۈرىكىمۇ بىر پارچە گۆش ـ دە، ئانىسىنى زار ـ زار ناله قىلدۇرۇپ، بالىلىرىنى يېتىم قىلىپ، يىغلىتىپ تاشلاپ مېڭىشقا قانداق چىدىسۇن؟! ئەمدى ئۇ يۇرتىغا ئىككىنچىلەپ قەدەم باسالامدۇ؟ بۇنىسى ئۇنىڭغا قاراڭغۇ ئىدى.

ــ بالىلىرىڭغا نېمە دەيمەن، قايسى يوللىرىڭغا قاراپ يىغلايمەن؟ ئورنۇڭدا مەن ئۆلسەم بولاتتىغۇ ! بالىلىرىڭنى ئۆزۈڭ بېقىپ قاتارغا قوشساڭ بولاتتىغۇ؟

ــ ئانا، بولدى، يىغلىما، قەيسەر بولغىن ! مەن ھەرگىز ساڭا، يۇرتۇمغا يۈز كېلەلمەيدىغان نومۇسلۇق ئىش قىلمىدىم، مېنىڭ قېنىم بىكارغا ئاقمايدۇ. مەن بۇگۈن ئۆلسەم ياتقان يېرىمدىن نەچچە ئون ئەزىمەت چىقىپ تۇرىدۇ. زالىملارنى يوقتىمدۇ، يەر چىشلىتىدۇ، ئەلنىڭ ئازادلىقىنى قولغا ئالىدۇ. باتۇرلار زالىم ھۆكۈمەتنى يوقاتماي ھەرگىز قورالىرىنى تاشلىمايدۇ، بىز شۇنداق قەسەم ئىچىشكەن !...

ــ دادا !... ــ مەھمۇدنىڭ ئون تۆت ياشلارغا كىرىپ قالغان ئوغلى ئابدۇغوپۇر بىلەن سىڭلىسى شەمشىقەمەر، ئاسىيە، ئىنىسى تېيىپجان يۈگۈرۈپ كېلىپ دادىسىغا ئېسىلىپ يىغلاشتى.

— دادامنى قويۇۋېتىڭلار، نېمىشقا دادامنى باغلايسىلەر؟ سىلەر ئەسكى ئىكەنسىلەر... — سەككىز ياشلارغا كىرىپ قالغان شەمشەمەر دادىسىنى تۇتۇۋالغان ئەسكەرنىڭ قوللىرىنى چىشلەپ ئاجراتتى، ئەسكەرلەر ئاغرىققا چىدىماي بالىلارنىڭ مەيدىسىدىن ئىتتىرىپ يىقىتىۋەتتى. بالىلار سەنتۇرۇلۇپ بېرىپ ئوڭدىسىغا چۈشتى.

— هوي، نامەردلەر، كىچىك بالىلاردا نېمە گۇناھ! ئۇرساڭ مېنى ئۇر، ئاتساڭ مېنى ئات! — دېدى مەھمۇد بالىلارنىڭ يەرگە يىقىلىپ توپىغا مىلىنىپ ئېچىنىشلىق يىغلاشلىرىغا چىدىماي.

— ۋاي، جېنىم بالىلىرىم ... ۋاي، باتۇرۇم، بۇركۇتۇم... ئەمدى بىز قانداق قىلىمىز، بىزنى نېمە قىلسۇن دېدىڭىز؟ — شاراپەت يۇگۇرۇپ كېلىپ بالىلارنى يۆلەپ، مەھمۇدنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ يىغلىدى. دۇشمەنلەر شاراپەتنى يۇلقۇشتۇرۇپ مەھمۇدتىن ئاجراتتى.

— شاراپەت، مەن ئەمدى قايتىپ كېلەلمەيمەن، بىلمەيمەن، مەن سىزنى ئازابقا قويدۇم، ياخشى قاريالمىدىم، جاپاغا قويدۇم، سىزنى بەختسىز قىلدىم، مېنى كەچۈرۈڭ! بالىلار سىزگە قالدى، ياخشى قارىڭ!... ئەگەر قايتىپ كېلەلىسەم...

— ئۇنداق دېمەڭ! سىز قايتىپ كېلىسىز، مەن سىزنى بىر ئۆمۈر كۆتىمەن، ساقلايمەن، خاتىرجەم بولۇڭ! بالىلارغا ياخشى قارايمەن... — شاراپەتنىڭ ياشلىرى يامغۇردەك تۆكۈلمەكتە، ئۇنىڭ يۈرىكىنى بىرى يۇلۇۋېلىپ ئەكېتىۋاتقاندەك ئېچىشىپ ئاغرىدى. ۋىسال شادلىقىغا چۆمگەن ئاشقىلار ئەمدى جۇدالىق ياشلىرىنى تۆكمەكتە، ۋىدالاشماقتا. ھايات بىر چاغلاردا ئۇلارغا خۇشاللىقلارنى بەرگەن بولسا، ئەمدى ئۇلارغا جۇدالىقنى، ھىجراننى تاڭماقتا...

— بالام، ئابدۇغوپۇر، سەن بالىلارنىڭ چوڭى، ئۇكىلىرىڭغا ياخشى قارا، ئاپاڭنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئال! ئاتاڭنىڭ

بالىسىدەك ئىش قىل !

ـــ خاتىرجەم بول، ئاتا، دېگىنىڭدەك قىلىمەن.

ـــ يارايسەن، ياخشى ئوقۇ، ئەلنىڭ خىزمىتىنى قىل، ئەل رازى، خۇدا رازى، بالام، ـــ مەھمۇد چوڭقۇر نەپەس ئالدى، ئۇ ئەل ـ يۇرتىنىڭ، تاغ ـ دەريالارنىڭ ھىدىنى تۇيماي ھىدلاپ، سۈمۈرمەكتە ! ...

ـــ ئەپ مېڭىڭلار ! ـــ ساقچى باشلىقى ئەسكەرلەرگە ۋارقىراپ بۇيرۇق بەردى. مەھمۇدنى سۆرەشتۇرۇپ ئېلىپ ماڭغىنىنى كۆرگەن ئانا ئىزتىراپقا چۈشتى.

ـــ جېنىم بالام...

ئانا بىر ۋارقىراپلا ھوشىدىن كەتتى. شاراپەت ئۇنى يۆلىدى. يۈرت خەلقى قان يىغلىدى، ئابرال تېغى يىغلىدى... ئارقىدىن يىغا ـ زار، ئاھۇ پەريادلار كۆتۈرۈلدى. ساقچى باشلىقى ئات ئۈستىدە غادىيىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ ئۆز ئولجىسىغا ئېرىشكەن چىلبۆرىلەردەك مەغرۇر كۈلۈپ ئەتراپتىكىلەرگە:

ـــ ئوغرىلارغا ياردەم قىلغانلارنىڭ ئاقىۋىتى مۇشۇ ! ـــ دەپ ۋارقىراپ ئىبرەت قىلىۋاتاتتى.

ئۇلار جۈمەباي، مىرا قاتارلىقلارنى بىر ـ بىرىگە چېتىپ باغلاپ، ئالدىغا سېلىپ ئېلىپ ماڭدى. مەھمۇد بىلەن ھېۋىزۇللامنى قوللىرىنى كەينىگە قايرىپ باغلاپ بىر ئاتقا مىندۈردى. مەھمۇدنىڭ ئاتىتىن چۈشۈپ قېچىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، ئىككى پۇتىنى ئارغامچا بىلەن ئاتنىڭ قورسىقىنى ئايلاندۇرۇپ چېتىپ باغلاپ قويدى.

مەھمۇدلارنى شۇ كۈنىلا مازاردىكى قوماندانلىق ئىشتابىغا ئېلىپ باردى. شۇ كېچىسى ھاجى شاڭيونىڭ ھويلىسىدىكى يوغان قارىياغاچقا مەھمۇدنى ئېسىپ قويۇپ سوراق قىلدى:

ـــ ئېيتە، ئوغرىلار بىلەن قانداق ئالاقەڭ بار؟

ـــ ھېچقانداق ئالاقەم يوق.

— ئۇلار هازىر نەدە؟
— ئۇلارنىڭ نەدىلىكىنى سەن بىلمىسەڭ مەن نەدىن بىلەي؟ — دېدى مەھمۇد قەھرى بىلەن دۇشمەن كۆزىگە تىكىلىپ.
— ئوغرىلارغا قانداق يارىدىم قىلدىڭ؟ ئۇلارغا قانداق خەۋەر يەتكۈزدۇڭ؟
— سىلەر يېگەن نانىنى، چاينى بەردىم.
— ئۇلارنىڭ قانچىلىك ئادىمى بار؟
— ناھايىتى كۆپ.
— قانچىلىك قورالى بار؟ ئوق ـ دورىسىنى نەگە تىقىدۇ؟
— ھەممىسىدە قورال بار، ئوق ـ دورىسىنى بېلىگە تىقىدۇ. قالغان ئوق ـ دورىنى سەنلەردىن ئالىدۇ.
— ئۇلار ئوغرى، باندىت!
— ئۇلار ئوغرى ئەمەس، خەلق باتۇرلىرى، تاغ بۇركۈتلىرى... مەھمۇدنىڭ ئېغىزىدىن تۆزۈكرەك گەپ ئالالمىغان سوراقچى ئەتراپتىكىلەرگە قارىۋېدى، قوللىرىغا قامچا، تاياق ـ توقماق تۇتقان بىرقانچە ئەسكەر كېلىپ، ئۇنىڭ باش ـ كۆزىگە قالايمىقان ئۇرۇشقا باشلىدى، بىرى لوم تۆمۈر بىلەن ئۇنىڭ بىقىنىغا قاتتىق ئۇردى. ئۇ ئاچچىق بىر ئىڭرىدى ـ دە، ھوشىدىن كەتتى. بىر پەستىن كېيىن ھوشىغا كەلگەن مەھمۇد جان ئاچچىقىدا ئۆزىنى ئۇرغان ئەسكەرنىڭ يۈزىگە:
— تۈفي... — دەپ تۈكۈردى، قان ئارىلاش خەپرۇك ھېلىقى لوم بىلەن ئۇرغان ئەسكەرنىڭ يۈزىگە چۈشتى. ساقچى باشلىقى مەھمۇدتىن رازى بولغۇدەك جاۋاب ئالالماي ۋارقىراپ:
— بۇلارنى ئاۋۇ دەرۋازىنىڭ ئىككى قانىتىغا ئېسىڭلار! — دەپ، ھاجى شاگىيونىڭ يوغان قوش قاناتلىق دەرۋازىسىنى كۆرسەتتى.
ئەسكەرلەر مەھمۇدنى ئېسىلغان قارىياغاچتىن چۈشۈرۈپ دەرۋازىنىڭ قېشىغا ئاپاردى. دەرۋازىنىڭ ئوڭ قانىتىغا مەھمۇدنى

پۈتىنى ئاسمانغا قىلىپ ئىككى ئوشۇقىدىن ئاستى. ئاندىن بىر تاپىنىغا مىخ قاقتى. مەھمۇد ئاغرىق ئازابىدىن ئۆزلىرىنى مەھكەم يۇمۇپ چىشلىرىنى چىڭ چىشلىدى. ئىككى ئامچە يالاڭ كۆز چاناقلىرىدىن سىرغىپ چىقىپ مەڭزىنى بويلاپ ئېقىپ چۈشتى. ھېۋىزۇللامنى دەرۋازىنىڭ سول قانىتىغا ئوخشاشلا ئىككى پۈتىنى ئاسمانغا قىلىپ ئېسىپ، تاپىنىغا مىخ قاقتى. ئۇلارنىڭ تاپانلىرىدىن ئېقىپ چىققان قىپقىزىل قان بەدىنىنى، دەرۋازىنىڭ قانىتىنى قىزىل رەڭگە بويىپ، يەرگە ئېقىپ چۈشتى. تۈپراق ئۇلارنىڭ ناھەق ئاققان قېنىنى بىلەن بويالدى. بىر ھازادىن كېيىن ئۇلار ئاغرىق دەستىدىن ھوشىدىن كېتىپ باشلىرى پۈلاڭلاپ قالدى. دۈشمەنلەر ئۇلارنى چۈشۈرۈپ يەنە قارىياغاچقا باغلاپ قويدى.

ئاي قاراڭغۇسى، قەيەرلەردىندۇر ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى، ھۇۋقۇشلارنىڭ شۇملۇق بىلەن ھۇۋلاشلىرى ئاڭلانماقتا. جاندىن ئۈتىدىغان سوغۇق بىلەن ئاغرىق ئازابى، ئاچلىق ئازابى قوشۇلۇپ مەھمۇد بىلەن ھېۋىزۇللامنى قىينىماقتا. ئۇلار باشلىرىنى تۆۋەن سېلىپ ئاغرىق ئازابىدىن ئىڭرىماقتا...

ھاجى شاڭيو كېچىدە ئۇخلىيالمىدى. ئۇ ئادەم قېلىپىدىن چىققان رەھىمسىز ئۇسۇللار بىلەن ئادەم قىيناشلارنى تۇنجى قېتىم كۆردى.

مەھمۇد ھاجى شاڭيونىڭ ئۆز بالىسىدەك بولۇپ كەتكەنىدى. ھاجى شاڭيو مەھمۇدنىڭ دادىسى ئابابەكرى شاڭيو بىلەن يېقىن ئاغىنە ئىدى. گەرچە ئابابەكرى شاڭيو ئۆلۈپ كەتكەن بولسىمۇ، بۇلارنىڭ يەنىلا بېرىش ـ كېلىشى قويۇق ئىدى. ھاجى شاڭيو تالاي قېتىم مەھمۇدنىڭ ئۆيىگە بارغان، تۇز ـ تائامىنى تېتىغاندى. ئۇ مەھمۇدنىڭ زېرەك، ئۆتكۈرلۈكىنى، بالىلارنى ياخشى ئوقۇتىدىغان يارامليق ئەپەندى ئىكەنلىكىنى بىلەتتى. شۇڭا، ئۇ بۇگۈن ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ھالىتىنى كۆرۈپ

چىدىيالمىغانىدى.

هاجى شاڭيو يېرىم كېچە بولغاندا ئاستا ئورنىدىن تۇردى - دە، مەھمۇدنىڭ ئەھۋالىنى بىلىپ بېقىش، ئۇلارغا بىر چىنە چاي بېرىشنى ئويلاپ چۆگۈن بىلەن چىننىنى ئېلىپ ئۆيىدىن چىقىپ سۇپىدىن چۈشتى.

— نەگە؟ — دېدى مەھمۇدلارغا قاراۋاتقان ئۇيغۇر ئەسكەر ئۇنىڭغا قورال تەڭلەپ.

— مەن ئۇلارنى تونۇيمەن، ئۇلار بىلەن يېقىن ئۆتەتتۇق. بىز ھەممىمىز ئەھلى مۇسۇلمان، قېرىنداش. ئەرۋاھ خاتىرىسى ئۈچۈن بىر چىنە ئۈسسۈزلۈق بېرىپ قويماي. ئۇلار بەك قىينىلىپ، ئۇۋال بولۇپ كەتتى.

— بولمايدۇ!

— ئۇنداق قىلماڭلار، بىز دېگەن قېرىنداش، ماۋۇ پۇلنى خەجلەڭلار، سىلەرنىڭمۇ ئاتا - ئاناڭلار، تۇغقانلىرىڭلار باردۇ؟ رەھىم قىلىڭلار! — ھاجى شاڭيونىڭ تەڭلىگەن پۇلىنى كۆرۈپ ئىككى ئەسكەر بىر - بىرىگە قارىشىپ، بولىدۇ، دېگەن مەنىدە باش لىڭشىتتى.

ھاجى شاڭيو چۆگۈن بىلەن چىننىنى كۆتۈرۈپ مەھمۇدنىڭ قېشىغا باردى:

— ھەي، مەھمۇد بالام، قانداق تۇرۇۋاتىسەن؟ ئامانمۇسىلەر بالىلىرىم؟ — مەھمۇدنىڭ بايا مىخ قېقىلغان تاپىنى داكا بىلەن ئوراپ قويۇلغان، قان توختىغان، ئەمما كۈپتەك ئىششىپ كەتكەنىدى، ئۇ قان ئېقىپ قېتىپ كەتكەن بېشىنى تەستە كۆتۈرۈپ كۆزىنى ئېچىپ ھاجى شاڭيوغا قارىدى.

— جېنىم بالام، سىلەرگە نېمە تارتقۇلۇق؟ ھەي، نېمە كەلگۈلۈك بۇ؟ ئادەم بالىسى سىلەر كۆرگەن بۇ كۈنلەرنى كۆرمىسۇن! مېنىڭ يۈرەك - باغرىم قان بولۇپ كەتتى... — ھاجى شاڭيو ئۇلارنىڭ بەكمۇ ئېچىنىشلىق، بىچارە ھالىتىنى

كۆرۈپ، ئۆزىنى باسالماي كەپتەردەك بۇقۇلداپ بىغلاپ كەتتى.

ــ بېشىڭنى كۈتۈر، بالام! ماۋۇ بىر چىنە تەسسۇن چاينى بولسىمۇ ئىچىۋال! سىلەرگە قارىيالمىدىم، قۇتقۇزالمىدىم، دېگى كەچۈرۈڭلار بالىلىرىم! مەندە ھېچ ئىلاج يوق! ــ ھاجى شاڭيونىڭ مەھمۇدقا چاي سۇنۇۋاتقان قوللىرى غالدىراپ تىترىمەكتە.

ــ رەھمەت، ئاتا! ناۋادا ئۆيدىكىلەرنى كۆرەر بولسىڭىز، مەندىن سالام دەپ قويۇڭ! بىراق بۇ ھالىمنى ئۆيدىكىلەرگە دېمەڭ! ئانام چىدىمايدۇ! ــ مەھمۇد بىلەن ھېۋىزۇللام ھالسىزلىنىپ، ئېغىزلىرى قورۇپ، كالپۇكلىرى گەز باغلاپ كەتكەندى، مىدىرلىسىلا پۈتى ئاغرىپ جېنىنى ئالاتتى. ھاجى شاڭيو ئۇلارغا ئىككى چىنىدىن چاي ئىچۈردى. ئاڭغىچە ئىككى ئەسكەر كېلىپ:

ــ بولدى قىل، باشلىق كۆرۈپ قالسا، بىزنىمۇ قوشۇپ ئەدەپلەيدۇ، ــ دېدى. بۇ ئەسكەرلەر مەھمۇدلارنىڭ ئېچىنىشلىق ئەھۋالىنى كۆرۈپ، ئىچى ئاغرىپ، رەھمى كېلىپ قالغانىدى. چۈنكى ئۇلارمۇ گومىنداڭغا مەجبۇرىي ئەسكەرلىككە تۇتۇلغانلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ كۈنىمۇ مۇنۇ مەھمۇد بىلەن ھېۋىزۇللامنىڭ كۈنىدىن قېلىشمايتتى.

ئەتىسى كۈن چاشقا بولغاندا ھاجى شاڭيولارنىڭ ھويلىسىغا ئىمىر شاڭيو بىلەن قوقى كىرىپ كەلدى. قارىياغاچقا باغلاقلىق تۇرغان مەھمۇد بىلەن ھېۋىزۇللامنى كۆرۈپ:

ــ ھە، مانا، تويدۇڭمۇ؟ ئوغرىلارغا يانتاياق بولغانلىقىڭ ئاقىۋىتى مۇشۇ، ــ دېدى ـ ده، قوقى ئۇلارغا ئالىيىپ قاراپ قويۇپ، ساقچى باشلىقى تۇرۇۋاتقان ھاجى شاڭيونىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. سەلدىن كېيىن قوقى بىلەن ئىمىر شاڭيو ئىككىسى قوللىرىغا كۆيۈۋاتقان مەشئەلنى كۆتۈرۈپ كېلىپ، مەھمۇدنى سوراق قىلدى. بۇ ئىككىسىنىڭ كەينىدە ساقچى

باشلىقى بەللىرىنى تۇتۇپ غادىيىپ تۇراتتى.

— ئېيتە، ئوغرىلار قانچىلىك ئادەم؟ ئۇلار نەدە؟ — مەھمۇد گەپ قىلمىدى. قوقى لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان مەشئەلنى مەھمۇدنىڭ قولىغا ياقتى. مەھمۇد كۆيۈك ئازابىدىن تولغىنىپ، ئىڭرىدى...

— تۇفىي، ئىت، مۇناپىق! ئىپلاس! ئوغرىلار ئۇلاستايدا، ئوغۇل بالا بولساڭ، ئۆزۈڭ بېرىپ ساناپ، تۇتۇپ كەلمەمسەن!

— قوراللارنى نەگە يوشۇردى؟

— يوشۇرمىدى، قوللىرىدا، سەنلەرگە ئەجەل ئوقى ئاتىدۇ.

— سەن ئوغرىلارغا نېمە بەردىڭ؟

— سەن يېگەن ئاش، نائىنى بەردىم.

— سەن سۈپىتاي، مازاردىن قانچىلىك ئادەمنى ئازدۇرۇپ ئوغرىلارغا قوشتۇڭ؟

— ئۇلار زۇلۇمغا چىدىماي ئەركىنلىك، بەخت ئۈچۈن ئاتلىنىپ چىققانلار، ئازغانلار ئەمەس، ئازدى دېسە سېنى دېسە بولىدۇ. سەندەك مۇناپىقلار بولمىسىكەن، خەلقە ياخشى كۈن يوق!

— سەن غېنىمنىڭ يېقىنى، ئۇنى ئالداپ بىزگە تۇتۇپ بەر، سېنى قويۇپ بېرىمىز، ئاتا ـ ئاناڭنى، بالىلىرىڭنى كۆرەلەيسەن.

— غېنى تاغ يولۇسى، سەندەك چۈپرەندىلەرگە تۇتۇلۇپ قالمايدۇ، يۈرىكىڭ بولسا، ئۆزۈڭ بېرىپ تۇتۇپ كەل، ئۇنى كۆرمەي تۇرۇپلا ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئىشتانغا چىقىرىۋېتەرسەن!

— ھۇ، بالا تەگكۈر، ئاغزىڭنى يۇم، بىلجىرلىما! — دەپ قوقى مەھمۇدنىڭ ئېغىزىغا بىر شاپىلاق سالدى.

— سەندەك مۇناپىقلاردىن خەلق ھامان بىر كۈنى ھېساب ئالىدۇ. غېنى باتۇر كېلىپ سەنلەرنى دارغا ئاسىدۇ! — مەھمۇدنىڭ بۇ سۆزلىرى ئونلۇك چىقتى. خۇددى غېنى باتۇرنىڭ ئاۋازىدەك چىقىپ كەتتى. ئابرال تېخىدىن ئەكس سادالار پەيدا بولدى. قوقى بۇ ئاۋازدىن چۆچۈپ كەتتى. گويا غېنى باتۇر يېنىغا يېتىپ كەلگەندەك، ئارقىسىدا تۇرغاندەك، كاپىلا قىلىپ

گېلىنى بوغدىغاندەك بىلىندى. ئۇلار ئالاقزادە بولدى، ئۇلارنى سوغۇق تەر باستى. پۈت ـ قولى تىترەپ ماغدۇرسىزلاندى، ئۇلار كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ئەتراپقا قارىدى، قورقۇپ، تىترەپ ساقچى باشلىقىنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋالدى. ئۇلارغا تۈيۇقسىز ئېغىر ۋەھىمە كەلدى. گويا ئابرال تېغىدىكى قورام تاشلار غۇلاپ چۈشۈپ ئۇلارنى بېسىپ ھالاك قىلىدىغاندەك بىلىنىپ كەتكەندى...

مازار كەنتى ئەسكەرلەر بىلەن تولدى. ئارقىمۇ ـ ئارقا كېلىۋاتقان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى مازارغا چۈمۈلىدەك يېغىپ كەتتى. كوچىلاردا كەنتتىكى ئادەملەرنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيتتى. ھەممىسى جان قايغۇسىدا ئۆيلىرىگە تىقىلغان. ئەسلىدە كوچىدا يۈرگەنلەردىن بىرمۇنچىسىنى ئەسكەرلەر تۈتۈپلا سولىغان، ئاتقاندى. شۇنداق قىلىپ، مازاردىنمۇ نۇرغۇن ئادەم تۇتقۇن قىلىنغانىدى. ئەمدى ھاجى شاڭيونىڭ ھويلىسى بىگۇناھ تۇتۇلغان ئادەملەر بىلەن تولۇپ كەتتى. ھېۋىزۇللامنىڭ كىچىك ئىنىسى مەخسۇمنى چوڭ ئاكىسى نەسىردىن ھېۋىزۇللام ئاكىسىنى كۆرۈپ كېلىش ئۈچۈن ئەۋەتتى. ئۆزى بارسا تۇتۇلاتتى.

ئون نەچچە ياشلىق مەخسۇم بېشىغا غازانىڭ ئۇزۇن، ئاق پېيىنى تاقاپ قولىدا بىر چىنە ئاشنى كۆتۈرۈپ، ئاستا مېڭىپ ھاجى شاڭيونىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلدى. ئاق پەيدىن بېشىغا بەلگە قىلىۋالغانلارنى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئۆز ئادەم دەپ قارايتتى. مەخسۇم دەرۋازىدىن كىرىپلا قارىياغاچقا باغلاقلىق تۈرغان ئاكىسىنى كۆرۈپ يىغلاپ كەتتى. بۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان قوقى ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ چالۋاقىدى:

— نېمىگە كەلدىڭ؟

— ئاكامنى كۆرگىلى.

— قولۇڭدىكى نېمە؟

— ئاش، ئاپام ئەۋەتكەن.

— بېرى ئەكەل، مەن بېرىپ قويايي، — مەخسۇم ساددىلىق

بىلەن ئاشنى قوقىگە سۈنۈپ بەردى.

— بولدى، سەن كەت! — مەخسۇم قولىدىكى ئاشنى بېرىپ قويۇپ، ئاكىسىنىڭ يېنىغا كەلدى.

— مەخسۇم، مېنىڭ بۇ تۇرقۇمنى ئاپامغا، ئاكىلىرىمغا ھەرگىز دېمە! ئۇلار چىدىمايدۇ. ئۆزۈڭلا بىل، ماڭا ۋەدە بەر!

— ماقۇل، ئاكا، — مەخسۇم ئاكىسىنى قايتا قۇچاقلاپ ئۆزىنى باسالماي ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى. ھېۋىزۇللامۇ كۆزىگە ياش ئالدى، بىراق يېشىنى مەخسۇمغا كۆرسەتمىدى. قوقى مەخسۇمنى غولىدىن ئىتتىرىپ دەرۋازىدىن چىقىرىۋەتتى. ئاندىن ئاشنى مەھمۇد بىلەن ھېۋىزۇللامغا كۆرسىتىپ تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ يېنىغا تۆكۈۋەتتى.

— ئىت ئىچسۇن، سەنلەر ئىچكىچە! — دېدى قوقى.

— ئەي، ئىمانسىز، ئاشۇ ئاش بىر كۈنى سېنى ئۆرار، ئاشۇ ئاشقا زار بولىدىغان كۈنلىرىڭ ئالدىڭدا، سېنىڭ بىزنىڭ ئورنىمىزدا دارغا ئېسىلىدىغان كۈنلىرىڭگە ئاز قالدى... — دېدى مەھمۇد.

— سەنمۇ ئادەم بولدۇڭمۇ؟ ھۇ قارايۇز، نەسلىدىن تانغان مۇناپىق! — دېدى ھېۋىزۇللام.

مەھمۇد كۆككە قاراپ ئۇلۇغ كىچىك تىندى. تۇن قاراڭغۇسىدا چاقناۋاتقان يۇلتۇزلارغا قاردى، يۇلتۇزلار شۇنچە يارقىن چاقنايتتى. يۇلتۇزلار پىچىرلىشىپ مەھمۇدقا گەپ قىلىۋاتقاندەك بىلىندى. مەھمۇد چوڭقۇر ئازابلىق خىيالىلار قوينىغا پاتتى. ئۇلاستايدا دۇشمەن بىلەن جەڭ قىلىۋاتقان پارتىزانلارنى ئويلىدى، ئۇلاستاي تەرەپلەردە ئېتىلىۋاتقان مىلتىق ئاۋازلىرىنى ئۇچقۇر شامالىلار بۇ جىمجىت كېچىدە ئۇنىڭ قۇلىقىغا يەتكۈزدى. «ئەنە، ئوق ئاۋازى ئاڭلىنىۋاتىدۇ، بىزنىڭ باتۇرلىرىمىز دۇشمەن بىلەن جەڭ قىلماقتا، بۇ يەرگىمۇ غەلىبە بىلەن يېتىپ كېلىدۇ.» مەھمۇد شۇلارنى ئويلاپ روھلاندى، ئۇ

باتۇر ئەزىمەتلەردىن سۆيۈندى. بۇنىڭ بىلەن ئاغرىۋاتقان ئاغرىق ئازابلىرى بىرئاز بولسىمۇ يېنىكلەپ قالغاندەك بىلىنىدى. مەھمۇد يەنە ئويلىدى: ئاخشام يېرىم كېچىدە ئۇيقۇسى كەلمەي يىغلاپ تۇرۇپ، ئىسسىق چاي بەرگەن ھاجى شاڭيومۇ ئۆز قېرىندىشىمىز. مانا بۇگۈن باشقىلار ئەكەلگەن ئاشنى ئۆز ئادەملىرىگە بەرمەي كۆرسىتىپ تۇرۇپ يەرگە تۆككەنمۇ ئۆز قېرىندىشىمىز. سىنىپىي زۇلۇم چىكىدىن ئاشتى، شۇڭا ھەر مىللەت خەلقى ئەركىنلىكنى قولغا ئېلىش ئۈچۈن ئاتلاندى، زالىم ئەمەلدارلارنى يوقاتماي ھەرگىز بولدى قىلمايدۇ، تاڭ چوقۇم ئاتىدۇ.

ئۇچ كۈندىن كېيىن ئەسكەرلەر مەھمۇد، ھېۋىزۇللام، جۇمەبايلارنى غۇلجىغا ماشىنا بىلەن ئېلىپ ماڭدى.

مەھمۇد ماشىنىدا كېتىپ بېرىپ قىزىلكۆتەلنىڭ ئۈستىگە چىققاندا ئارقىسىغا قارىدى. ئانچە يىراق بولمىغان يەردە ئانا يۇرتى، ئۇنىڭ نېرىسىدا كۆكچوققا، كۆكقامىر تاغلىرى كۆرۈندى. ئۇ جەنۇب تەرەپتىكى ئابرال تاغلىرىغا كۆز تاشلىدى. ئۇلاستاي، قاراسۇلاردا ئات چاپتۇرۇپ دۈشمەنلەرگە قاقشاتقۇچ زەربە بېرىپ، قانلىق جەڭلەرنى قىلىۋاتقان پارتىزانلارنى، ئۆز قېرىنداشلىرىنى كۆرگەندەك، ئېتىلىۋاتقان گىرانات، مىلتىق ئاۋازلىرىنى، «ئاناڭنى، نامەردلەر!» دەپ ئاغزىنى بۇزۇپ، ۋارقىراپ دۈشمەنلەرنى تىللاپ، ئېتىۋاتقان، قوللىرىدىكى مىلتىقلىرىنى يۇلۇۋېلىپ كېتىۋاتقان غەنى باتۇرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك، ئۇنى كۆرگەندەك بولدى. مەھمۇدقا كۆڭلىدە ئۆزى بۇ يەرلەرگە تىرىك قايتىپ كېلەلمەيدىغاندەك بىلىنىدى ـدە، ئىچىدە: «خوش، ئانا يۇرت! خوش، قېرىنداشلىرىم، خوش، ئانا تاغلار! خوش، مېنى بېقىپ چوڭ قىلغان ئابرال تېغىم! خوش، سۆيىنى ئىچىپ قانمىغان قاش دەريا‌سى! ئامان بول، باتۇرلار! سىلەرنىڭ غەلىبەڭلارنى كۈتىمەن!...» دېدى.

43

ئۇيغۇر تۇپى سۇپىتايدىن چىكىنىپ چىقىپ، دۇشمەننى ئەگەشتۈرۈپ سۇپىتاينىڭ جەنۇبىدىكى تۇغراقىر، قاراتاش، سىمتاش دېگەن يەرلەرگە چىقىپ، دۇشمەن بىلەن ئېتىشىپ، دۇشمەننى ئەگەشتۈرۈپ، سۇپىتاينىڭ شەرقىدىكى قاراسۇ يېزىسىغا ئېگىشىپ چۇشۇپ كېتىدىغان چۆرۈلمە دېگەن ساي - جىراغا ئېلىپ كەلدى. بۇ يەر ھۇجۇم قىلىشقا ئەپلىك، مۇداپىئەدە تۇرۇشقا قولايلىق جاي ئىدى. ئۇيغۇر ھاشچىلىقىدىكى پارتىزانلار يەر شارائىتىدىن پايدىلىنىپ، كەينىدىن قوغلاپ كەلگەن دۇشمەنلەرگە شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىپ، قاقشاتقۇچ زەربە بەردى. جەڭدە دۇشمەننى كۆپ تالاپەتكە ئۇچراتتى. ئۇرۇش قاتتىق بولدى. دۇشمەن ئۇلاردىن كۆپ ھەم كۇچلۇك، ئىلغار قوراللار بىلەن قوراللانغانىدى. بىراق، دۇشمەننىڭ جەڭگىۋارلىقى ئاجىز، روھى چۈشكۈن بولۇپ، قورال تۇتقان قوللىرى تىترەپ مىلتىقلىرىنى تۇزۇك ئاتالمايتتى. پارتىزانلار دۇشمەننىڭ بۇ ئاجىزلىقىنى ئوبدان تۇتۇۋېلىپ، ھەربىكەتچان ئۇرۇش قىلىپ ئورۇن يۆتكەپ زەربە بەردى. ئۇرۇش جىددىي بولۇۋاتقاندا پارتىزانلارنىڭ ئەترايقا قويۇلغان رازۋېدكىچىلىرى:

— قوماندان، دوكلات، ئاچال يولى تەرەپتىن ناھايىتى جىق گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئىككى قاناتقا بۆلۈنۈپ بىزنى قورشاپ كېلىۋاتىدۇ ! — دېدى.

بۇ گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ ئۇرۇمچىدىن يارەمگە ئەۋەتكەن قىسمى بولۇپ، جەمئى تەرەپتىن پىيادە تاغ ئېشىپ ئاچال ئېغىزى بىلەن چىققان قوشۇنى ئىدى.

— ئوسمان، ھەرقايسى پارتىزانلار توپىغا خەۋەر قىل ! پارتىزانلار چوڭ تاشيولنى بويلاپ بىر تەرەپتىن ئېتىشىپ، بىر

تەرەپتىن قاراسۇ ئارقىلىق ئۇلاستايغا چېكىنىشۈن!

ــ خوپ! ــ ئوسمان باتۇر ھەرقايسى توپلارغا قالاقچىلار ئارقىلىق بۇيرۇقنى يەتكۈزدى. كەچ كىرىشى بىلەن پارتىزانلار دۈشمەننىڭ كۆزىنى غەلەت قىلىپ، قاراسۇ تەرەپكە چېكىنگەن بولۇپ، ئۇلاستايغا چېكىنىپ كەتتى.

مەنسۇرباي بىلەن غىياسىدىن باشلىغان كىچىك پارتىزانلار توپىمۇ دۈشمەن بىلەن شىددەتلىك جەڭلەرنى قىلىپ ئاستا ـ ئاستا ئۇلاستايغا چېكىندى. مەنسۇرباي ئۇلاستايغا چېكىنىپ كېتىۋېتىپ سورىدى:

ــ غىياسىدىن، كۆڭلۈم بىر شۇملۇقنى سېزىپ تۇرىدۇ، مەھمۇدقا بىرەر ئىش بولۇپ قالماس ـ ھە؟ دۈشمەن قولىغا چۈشۈپ قالمىغاندۇ ـ ھە؟

ــ ئۇنىڭ ئۆيىدە بولمىغىنىغا قارىغاندا ئۇۋان توپىدىكى پارتىزانلار بىلەن كېتىپ قالغاندەك قىلىدۇ.

ــ ئىلاھىم، شۇنداق بولغىيدى، ــ مەنسۇرباي باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ، قاراڭغۇ تۈندە دۈشمەننى ئېزىقتۇرۇپ ئۇلاستاي تەرەپكە بوراندەك چېپىپ كەتتى.

بۇ چاغدا ئۇلاستاي تاغلىرىغا توپلانغان پارتىزانلار نىلقا ناھىيەسىگە تەرەپ ـ تەرەپتىن يارەمگە كېلىۋاتقان كۈچلۈك دۈشمەندىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، ئاجىز دۈشمەنگە زەربە بېرىۋاتاتتى. گومىنداڭ قىسىملىرى بوش قالغان سۈپتايىنى ئىشغال قىلىپ، نىلقا بىلەن مازار ئارىلىقىنى ئۇزۇپ تاشلىدى. گومىنداڭ ئابرال تېغىنىڭ شىمالى، جەنۇبى ۋە ئۇرۇمچى تەرەپلەردىن ئارقىمۇ ـ ئارقىدىن تېزلىكتە قوشۇن يۆتكەپ، سۇلتان ئۇۋەيىس مازىرى، سۈپتاي، چوڭ قاراسۇ، تۆۋەنكى ئۇلاستاي، ئەڭ ئاخىرىدا نىلقىنى بېسىۋالدى. يۇقىرى ئۆرلەپ جالىنقولنىڭ باش تەرىپىدىكى زاراتگاھلىققا يېتىپ باردى. بۇ

ئورۇنلارنىڭ ھەممىسىگە لىيەن، يىڭ، تۆھنلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇپ جەددىي ئىستىھكام قۇرۇپ، «ئوغرىلار» نى چوڭ قورشاپ يوقىتىشقا تەييارلىق قىلدى.

ئەكسەر توپى بىلەن غەلىبە توپى قاراسۇنى بېسىۋېلىپ، ئۇلاستاي قوماندانلىق ئىشتابىنى قورشاپ بىتچىت قىلىش ئۈچۈن ئۆرلەپ ماڭغان دۇشمەنلەرنىڭ ئارقىسىدىن قورشاپ، ئوتتۇرا بەلدىن ھۇجۇم قىلىپ سېپىنى ئۇزۇپ تاشلاپ، قاتتىق زەربە بەردى. ئىۋان توپى باش تەرىپىدىن ھۇجۇم باشلىدى. پارتىزانلار دۇشمەنلەرنىڭ ئويلىمىغان تەرەپلىرىدىن تۇيۇقسىز چىقىپ ھۇجۇم قىلدى. دۇشمەنلەر ئۆزلىرىنىڭ قايىقتىن ھۇجۇمغا ئۆچراۋاتقانلىقىنى بىلەلمەي قالدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار قورقۇپ ئۇلاستاي تەرەپكە ئىلگىرىلىيەلمەي يېرىم يولدا توختاپ قالدى. پارتىزانلارنىڭ ھەرقايسى توپلىرى شىددەتلىك ئۇرۇشلارنى قىلدى. بۇنى كۆرگەن ھەرقايسى يۇرت خەلقى قوزغىلىپ، خۇشال بولۇپ:

ــ ئالغا... ئالغا... ھۇررا... ھۇررا... قابانباي... قابانباي! ــ دەپ ۋارقىراشتى. بۇ سادالاردىن پارتىزانلارنىڭ ۋۇجۇدىغا چەكسىز كۈچ ـ قۇۋۋەت ۋە ئىلھام كەلدى. پارتىزانلار تېخىمۇ غەيرەت، جاسارەتكە تولۇپ باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلدى.

بىراق، گومىندالڭ بېسىۋالغان يۇرتلاردىكى ھەر مىللەت ئاممىسىنى ئېچىنىشلىق قىرغىن قىلدى، تۇتقۇن قىلدى، ئەمگەككە سالدى، ئىستىھكام ياساتتى. بۇ ئارقىلىق بىر تەرەپتىن خەلقنىڭ يۇرىكىنى مۇجۇپ، ئۇلارنى چۆچۈتۈپ باش كۆتۈرەلمەس قىلىپ، «ئوغرىلار»غا ياردەم بېرەلمەس قىلماقچى بولدى. لېكىن، خەلق ئاممىسى بۇنىڭدىن قورقۇپ قالمىدى. گومىندالڭ قانچە غالجىرلاشقانسېرى خەلق ئاممىسى غەزەپلىنىپ، غەيرەتكە كەلدى، ئارا، گۇرجەك، تاياق ـ توقماق كۆتۈرۈپ پارتىزانلارغا مەدەت بەردى، ئۇلارنىڭ سېپىگە قوشۇلدى.

مەنسۇرباي بىلەن ئىۋان توپى ئۇلاستاي قوماندانلىق ئىشتابىدا ئۇچراشتى. مەنسۇرباي بىلەن غىياسدىن، ئىۋان توپى ئىچىدىن مەھمۇدنى ئىزدىمەكتە. بىراق، مەھمۇد ھېچ كۆرۈنمەس ئەمەس. مەنسۇرباي بىلەن غىياسدىن مەھمۇدنى كۆرەلمىگەنسېرى جىددىيلىشىپ، يۈرىكى سېلىپ، ئەنسىرەشكە باشلىدى. مەنسۇرباي ئوسماندىن:

— مەھمۇد سىلەرنىڭ توپتا يوقما؟ — دەپ سورىدى.

— مەھمۇد، بىزگە خەۋەر بېرىۋېتىپ ئۆيىگە كەتكەن، نېمە، سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا يوقما؟

— ئاپلا !... چاتاق بوپتۇ... مەھمۇد... — مەنسۇرباي ئاخىرقى سۆزىنى دېيەلمەي قالدى.

— مەھمۇد، قاچالماي تۇتۇلۇپ قالغانمىدۇ؟

— بىرەر يەرگە يوشۇرۇنغان بولسا، كېلىپمۇ قالار.

— مەھمۇد دۇشمەنگە ئۇنداق ئاسان تۇتۇلۇپ قالمىغانلاردىن ئەمەس.

بۇ يەرگە يىغىلغانلارنىڭ ھەرقايسىسى ھەرنېمە دېيىشتى. ھەممەيلەننىڭ بېشى ساڭگىلاپ، شۇكلىشىپ قالدى. بىر - بىرىگە گەپ قىلىشمىدى. بىر چاغدا غېنى ئالاڭاتقا يېنىچە ئولتۇرۇپ ئاق قالپىقىنى قىرلاپ، يوغان كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ يېتىپ كەلدى:

— ھە، نېمانچە بېشىڭلار چۈشۈپ كەتتى، بىرەرى بىرنېمە بولدىما؟

— مەھمۇد يوق... — مەنسۇرباينىڭ كۆڭلى يېرىم بولۇپ، بۇ گەپنى ئارانلا دېيەلىدى.

— كىم يوق؟

— مەھمۇد.

— ھوي، ئاناڭنى، نان قېپىلا، بىر مەھمۇدنى قوغدىيالمىدىڭلارمۇ؟ — غېنىنىڭ كەڭ يۈزىدىكى يوغان كۆزلىرى

تېخىمۇ يوغىناپ، كۆزى چاناقلىرىدىن چىقىپ كېتەي دېدى. غېنى بىلەن مەھمۇد بەكلا يېقىن ئۆتەتتى. مەھمۇدنىڭ گەپلىرى ئۇنىڭ قۇلىقىغا ياقاتتى. ئۇ تالاي قېتىم مەھمۇدنىڭ ئۆيىگە كېلىپ مېھمان بولغان، پىكىرلەشكەن، سۆھبەتلەشكەنىدى. ئۇلار يېقىن بۇرادەرلەردىن ئىدى. غېنى مەھمۇدنىڭ يۈرت ئىچىدە ھۆرمەت ـ ئىناۋەتكە سازاۋەر ئىكەنلىكىنى بىلەتتى. ئۇ مەھمۇدتىن كۆپ مەسلىھەت ئالاتتى.

ـــ خەپ، نېمىشقىمۇ ئۇنى ئۇزان دېگەن سېرىق تۈككە قوشۇپ قويغاندىمەن، سۈپتاي تەرەپنىڭ يەر شارائىتىنى بىلمەي دېسە، ماقۇل دەپتىمەن !...

ـــ ھازىرچە مەھمۇدنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر يوق، ـــ دېدى مەنسۇرباي.

ـــ قاراڭغۇ چۈشكىچە ساقلايلى، كەلمىسە، ئۆزۈم بېرىپ تېپىپ كېلىمەن. ھۇ، ئاناڭنى، نان قېپىلا ! ـــ غېنى كىملەرنىدۇ ئېغىزىنى بۇزۇپ تىللاپ، قوماندانلىق ئىشتابى تەرەپكە كېتىپ قالدى.

ئۇلاستاي قوماندانلىق ئىشتابى نۇرغۇن دۇشمەننىڭ تەرەپ ـ تەرەپتىن بېسىپ كەلگەنلىكىدىن قورقۇپ كەتمىدى.

ـــ دۇشمەن قانچىلىك غالجىرلىشىپ، قانچىلىك كۆپ كەلسە، بىز شۇنچە جىق قورالغا ئىگە بولىمىز. بىز ئۇلارنىڭ يەنمۇ كۆپ كېلىشى ئۈچۈن سېپىگە تەرەپ ـ تەرەپتىن بۆسۈپ كىرىپ، پاراكەندە قىلىپ قايمۇقتۇرۇشمىز كېرەك ! ـــ دېدى فاتىخ قوماندانلىق ئىشتابىدا جىددىي يىغىن ئېچىپ. ئارقىدىن ئۇ تاپىلىدى:

ـــ ئەكبەر، سەن ئۈچ توپقا قوماندانلىق قىلىسەن، يەنە ئۆز توپۇڭغا مەسئۇل بولىسەن.

ـــ بولىدۇ، دۇشمەن بوسۇغىمىزغا كېلىپ قالدى. قېرىنداشلىرىمىزنى قۇتقۇزۇشىمىز كېرەك ! ـــ دېدى ئەكبەر

باتۇر.

— ئۇ نامەرد گۈيلارنى قىرىپ تاشلايمەن، مەھمۇدنى قوتقۇزۇپ چىقمەن ! — دەپ ۋارقىرىدى غېنى. ئۇنىڭ يوغان كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ، ئاۋازى گۈلدۈرماما گۈلدۈرلىگەندەك چىقىپ كەتتى. ئاق سېرىق كەلگەن، سېرىق بۇرۇت، يوغان گەۋدىلىك فاتىخ ئۇنىڭغا دېدى:

— ئۆزۈڭنى بېسىۋال، قىرغىن قىلىنغان قېرىنداشلىرىمىز - نىڭ قىساسىنى چوقۇم ئالىمىز.

شۇ كېچىسى غېنى بىلەن مەنسۇرباي ئۆزىنىڭ يارامليق ئادەملىرىدىن ئون نەچچىسىنى باشلاپ، مەھمۇدنىڭ دېرىكىنى قىلىش ئۈچۈن يېرىم كېچىدە سۈپتايغا كىرىپ، دۈشمەنلەرگە تۇيدۇرماي مەھمۇدنىڭ ئۆيىگە كەلدى. غېنى دائىم كېچىدە ۋارقىرايدىغان مەھمۇدنىڭ ئۆيىنىڭ ئارقا دېرىزىسىگە ئاتلىق كېلىپ:

— مەھمۇد ! مەھمۇد ! — دەپ ۋارقىرىدى. غېنىنىڭ قوپال، توم ئاۋازى مىسساخان ئانىغا بەكلا تونۇش بولۇپ كەتكەنىدى. غېنىنى ئاۋازىدىن تونۇغان مىسساخان ئانا ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ يىغىنى باشلىدى. غېنى ئانىنىڭ ھەسرەتلىك يىغىسىدىن بىر كۆڭۈلسىزلىكنى سەزدى.

— ۋاي، غېنى بالامۇ سەن، كەلدىڭمۇ بالام؟

— مەن كەلدىم، ئانا ! مەھمۇد بارمۇ؟

— ۋاي، مەھمۇد بالامدىن ئايرىلىپ قالدىم، كۆز نۇرۇمدىن ئايرىلىپ قالدىم... قۇرغۇيۇم بالام، بۇركۈتۈم بالام !

— يىغلىماڭ ئانا، مەھمۇدنى نەگە سولىدى؟

— ۋاي، بالام ! مەھمۇدنى بۇگۈن بۇ يەردىن مازارغا ئېلىپ كەتتى.

— خەپ ! كېچىكىپ قاپتۇق، مەھمۇدنى تۇتقان چاغدا، ماڭا بىر ئاتلىق ئادەم ئەۋەتسەڭلار بولمامدۇ؟ يېرىم يولدا دۈشمەن

قولىدىن ئاجرىتىپ قالاتتىم ئەمەسمۇ !... ــ دېدى يېنىدىكى مەنسۇربايغا ئالىيىپ.

ــ جېنىم، بالام، نېمە كۈنلەرنى كۆرۈۋاتقاندۇ؟ غېنى بالام، مەھمۇدنى قۇتقۇزۇپ چىق !

ــ خاتىرجەم بولۇڭ، ئانا ! مەھمۇد يەرنىڭ تېشىدىلا بولسا چوقۇم قۇتقۇزۇپ چىقىمەن، يەرنىڭ تېگىگە كىرىپ كەتكەن بولسا ئامال يوق !

ــ شۇنداق قىل، بالام ! غېنى بالام، سەندىن رازى بولىمەن... ساڭا ئاللا يار بولسۇن !

ــ ئانا، ئۆزلىرىنى ئاسرىسىلا، مەن مەھمۇدنى چوقۇم تېپىپ كېلىمەن ! ــ غېنى مىسىاخان ئانىغا ۋەدە بېرىپ مېڭىپ كەتتى.

شۇ كېچىسى غېنى مەنسۇربای، غىياسىدىن قاتارلىق ئون نەچچە پارتىزانىنى باشلاپ بېرىپ، سۇپىتايدىكى ئېبانىشنىڭ ئۆيىنىڭ يېنىغا جايلاشقان گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا كېچىدە تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ، دۇشمەننى تېرىپىرەن قىلىۋەتتى. پارتىزانلارنىڭ قايىقتىن كېلىپ زەربە بېرىۋاتقانلىقىنى بىلەلمىگەن دۇشمەنلەر ھەر تەرەپكە ئوق ئېتىشقا باشلىدى. پارتىزانلار دۇشمەن بىلەن قاتتىق ئېتىشتى. لېكىن، دۇشمەن كۆپ، كۆچلۈك، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىلغار قوراللار بىلەن قوراللانغان بولغاچقا پارتىزانلار دۇشمەن توپىغا بېسىپ كىرەلمىدى. مەرگەنلەر ئون نەچچە دۇشمەننى يەر چىشلىتىپ قاراسۇ تەرەپكە چېكىنىپ كەتتى.

قاراسۇغا گومىنداڭ ئەسكەرلىرى تولۇپ كەتتى. ئۇلار جىنبۇ دېگەن باي شىبەنىڭ چوڭ ھويلىلىق قورۇسىنى ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق ئىشتابى قىلدى. نۇرغۇن دېھقان ـ چارۋىچىلارنى تۇتۇپ كېلىپ ئىستىھكام، پوتەي ياساتتى. غۇلجىدىن كەلگەن ئەكرەمخان باشچىلىقىدىكى نەسىھەت، تەشۋىق قىلىش

ئۆمىكىدىكىلەرمۇ قاراسۇغا كېلىپ چۈشتى. گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ تاڭ فامىلىلىك قوماندانى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقتى. نۇرغۇن گومىنداڭ ئەسكەرلىرى قورۇنىڭ ئالدىدىكى چوڭ كۆۋرۈكنىڭ ئاستىدا ياغاچلارنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكنى ھەرىدەپ، ئۈچ قاتلىغان ئارغامچا بىلەن قارىياغاچلارغا تارتىپ باغلاۋاتاتتى. ئۇلار ئىستولبىلارنى يېرىم ھەرىدەپ قويغانىدى. ئەكرەرخان غوجا تاڭ قوماندانىدىن:

— نېمىشقا كۆۋرۈككە ئارغامچا تارتىپ قويدۇڭلار؟ — دەپ سورىدى.

— غېنى دېگەن ئوغرى كۆپىنچە كېچىسى كېلىدۇ. كۆرۈكتىن ئۆتسە، كۆۋرۈك ئۆرۈلۈپ، يارغا چۈشۈپ ئۆلۈسۈن دېدۇق، — دېدى قوماندان ئەكرەرخان غوجىغا ئەھۋال چۈشەندۈرۈپ. تەشۋىقات ئۆمىكىدىكىلەر بىر ـ بىرىگە قارىشىپ كۈلۈشتى. ئىشتابقا بارغاندىن كېيىن قوماندان ئۇرۇش ۋەزىيىتىنى چۈشەندۈرۈپ:

— چاڭ مەسلىھەتچى، سىز ئوغرىلارنىڭ قېشىغا بېرىپ كەلسىڭىز ! — دېدى چاڭ مەسلىھەتچىگە ۋەزىپە تاپشۇرۇپ.

— غېنى مېنى ئېتىۋېتمىدۇ، بارالمايمەن، — دېدى چاڭ مەسلىھەتچى قورقۇپ. قوماندان خاتىرە دەپتىرىگە قاراپ:

— ئەكرەرخان دېگەن قايسىڭلار؟ — دېدى.

— مەن.

— غېنىنى تونۇمسىز؟

— كۆرگەن، تونۇيمەن.

— سىزگە ئات تەييارلاپ قويدۇق، باشلاپ بارىدىغان ئادەملەر بار. غېنىنىڭ يېنىغا بېرىپ كەلسىڭىز، نېمە تەلىپى بولسا ئورۇنلىساق. چوڭ مەنسەپ بەرسەك، پەيلىدىن يېنىپ بىز تەرەپكە ئۆتسە ! ...

— غېنى بىر قارام، ئۇنىڭ ئوقى ئادەم تاللىمايدۇ، مېنىمۇ

ئېتىۋېتىدۇ...

شۇ چاغدا يېقىنلا يەردە تاك ـ تۇك قىلغان ئوق ئاۋازى ئاڭلاندى، شۇئان ھەممىسى ئۆرىتۆپە بولۇپ كەتتى. سارايسىمە ئىچىدە قوماندانداننىڭ ئەكرەرخاننى غېنىمەتكە قېشىغا ئەۋەتىش ئويى ئاللىقاياقلارغا غايىب بولغانىدى.

كەچ كىرىشى بىلەن ئەنسىزلىك باشلانىدى. تاك ئاتقۇچە گومىنداڭ ئەسكەرلىرى مىلتىق ئېتىپ چىقتى. سەھەرگە يېقىن:

ـــ دوكلات، لىيەنجاڭ، سىزنى مۇھاپىزەت قىلىشقا ئەكەلگەن پىلىموتنى ئوغرىلار بۇلاپ كەتتى، ـــ دېدى بىر ئەسكەر تاڭ قوماندانغا دوكلات قىلىپ.

ـــ ھۇ، ئاناڭنى، ھارام تاماقلار، نېمە قىلىشتىڭ قولۇڭدىكى قورالنى تارتتۇرۇپ قويغىچە!

ـــ لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان بىر ئوت كەلدى، بىز نېمە قىلىشىمىزنى بىلەلمەيلا قالدۇق، قارىساق قولىمىزدا پىلىموت يوق تۇرىدۇ.

ـــ يوقال، نان قېپى !ھارام تاماق! ـــ دېدى قوماندان خەۋەر ئېلىپ كىرگەن ئەسكەرنى ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاپ.

ـــ ئەھۋال مۇشۇنداق، ئەسكەرلەرنى جەڭگە دەۋەت قىلساق كۆڭۈل قويمايدۇ، بۇيرۇقنى ئىجرا قىلمايدۇ، بىز جىياڭ جېبشى ئۈچۈن ئۆلۈشنى خالىمايمىز دەپ، ـــ دېدى قوماندان مەيۈسلەنگەن ھالدا.

دېمىسىمۇ گومىنداڭ ئەسكەرلىرى جەڭگە سۈسلۇق قىلىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ سانى پارتىزانلاردىن نەچچە ھەسسە كۆپ، قوراللىرى خىل ئىدى. تاڭ قوماندان غۇلجىغا تېلېفون بېرىپ ئەھۋالنى ئېيتتى. غۇلجىدىن تەشۇىقات ئۆمىكىدىكىلەرنىڭ قايتىشىغا قوشۇلدى. تەشۇىقات ئۆمىكىدىكىلەر قايتار چېغىدا، ئۇلاستايدا يارىلانغان ئەسكەرلەرمۇ ماشىنىغا سېلىپ قويۇلدى.

ئەتسى قاراسۇغا يەنە نۇرغۇن ئەسكەر كەلدى. ئۇلارغا قوشۇلۇپ ئوغرىلارغا نەسىھەت قىلىش ئۈچۈن ئەسكىچى تۈركۈمدىكى مۇختەر ھاجى باشچىلىقىدىكى ئادەملەرمۇ كېلىپ جىنبۇنىڭ قورۇسىغا چۈشتى. ئۇلارنىڭ كەلگەنلىكىنى بىلىپ قالغان غېنى باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار ئەترىتى كېچىدە كېلىپ قوماندانلىق ئىشتابىنى قورشىۋالدى. جىنبۇنىڭ قورۇسىغا ئوت قويۇۋەتتى. ئۆگزىدىكى بىدىگە تۇتاشقان ئوت ئاسمان پەلەككە ئۆرلىدى، قىيا ـ چىيا كۆتۈرۈلدى، ئادەملەرنىڭ چىرقىراشلىرى، ئات ـ كالا، قويلارنىڭ كىشنەش، مەرەش، مۆرەشلىرى ئەتراپنى بىر ئالدى. ئوت يالقۇنى ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ تۇن كېچىدە قاراسۇ ئاسمىنىنى كۇندۇزدەك يورۇتتى. غېنى مۇختەر ھاجىلار ياتقان ئۆينىڭ ئۆگزىسىگە چىقتى. ئۆگزىنىڭ ياغاچلىرى ئۆرۈلۈپ چۈشىدىغاندەك غارسىلداپ كەتتى. بىر چاغدا غېنى ھاۋا گۈلدۈرلىگەندەك ئاۋازدا ۋارقىرىدى:

— ھەي، مۇختەر دېگەن ھەزىلەك! بۇياقتا چىق!... — قورقۇپ كەتكەن مۇختەر ھاجى يالاڭ كىيىم، يالاڭ ئاياغ بىلەن يېرىم كېچىدە ئۆيدىن چىقىپ، قوي قوتىنىغا مۆكۈنۈۋالدى. ئاندىن كېچىلەپ سۇنىڭ ئېقىشى بىلەن قاش دەريا‌سى تەرەپكە قېچىپ، سەھەردە سۇپتايغا كىرىپ ئىسكەندەرنىڭ ئۆيىگە كەلدى ۋە ئۇنىڭ ئاڭلىغان ـ ئاڭلىمىغىنى بىلەن ھېسابلاشماي:

— ھوي، ئىسكەندەر، مېنى قۇتقۇزۇڭال! جېنىم ئامان قالسا بولدى. مەن پوق يەپ ئۇ يەرگە بېرىپتىمەن، سەن بېرىپ غېنىغا ئېيتساڭ، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسە، جېنىم ئامان قالسا، نېمە دېسە بېرەي! مېنى ئۆلتۈرمەسۇن! — دەپ ئىسكەندەرگە يالۇۋردى.

— ھوي، قايسۇڭلاروي! — سەھەر بامدادتا تەرەت ئالغىلى

چىققان ئىسكەندەر مۇختەر ھاجىنىڭ تۇيۇقسىز ۋارقىرىغان ئاۋازىدىن چۆچۈپ كەتتى. قاشاسىنىڭ ئالدىدا مۇختەر ھاجىنىڭ سۇدىن چىققان چاشقاندەك غالمىداپ تىترەپ تۇرغان ھالىتىنى كۆرۈپ ھەيران بولدى. مۇختەر ھاجىنىڭ ئۇستىبېشى چىلىق - چىلىق ھۆل بولۇپ، بىر پۇتىدا ئاياغ يوق، دىرىلداپ تىترەپ تۇراتتى. ئىسكەندەر ئۇنىڭ بىچارە ھالىتىنى كۆرۈپ:

— ھوي، مۇختەرمۇ سەن، بۇ تاڭ ئاتماستا نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟ — دېدى.

— دېدىمغۇ، غېنى مېنى ئۆلتۈرمەكچى.

— سەن نېمە قىلغان؟

— ۋاي، قارىمامسەن، غېنىلارغا نەسىھەت قىل دېسە، پوق يەپ چىقىپتىمەن. تاس قالدىم، ئاخشام قاراسۇدا غېنىنىڭ ئوقىنى يەپ ئۆلگىلى !

— ئاپلا، يامان بوپتۇ، غېنى ئۆچەكىشىپ قالغان ئادەمنى تىرىك قويمايدۇ، — ئىسكەندەرنىڭ بۇ سۆزىدىن مۇختەر ھاجى قورقۇپ ئىشتانىغا چىقىرىۋېتەي دېدى.

— ۋاي، قارىمامسەن، ئاخشام غېنى ئازراقلا ئەسكەر بىلەن كېلىپ، گومىنداڭنىڭ شۇنچە كۈچلۈك ئەسكىرىنى سارايسىمىگە سېلىۋەتتى، گومىنداڭنىڭ نۇرغۇن ئەسكىرى ئۆلدى. قالغانلىرى قورۇدىن چىقالماي قالدى. بىر قىسمى ئوتتا كۆيۈپ ئۆلدى، ھازىرمۇ قاتتىق ئۇرۇش بولۇۋاتىدۇ. مەن جېنىمنى ئەپقېچىپ بۇ يەرگە ئاران كەلدىم.

— ھەي، يولۋاس بىلەن ئېتىشىپ قويۇپسەن، غېنى دېگىنىنى قىلىدىغان ئادەم، باشقىلارنىڭ گېپىنى ئاڭلىمايدۇ. شۇندىمۇ مەن ئامال قىلىپ دەپ باقاي !

— شۇنداق قىل، سەن غېنىنىڭ قېشىغا بېرىپ مەن ئۇچۇن ئەپۇ سورا، دېگىنىنى بېرەي، ھازىرلا بار، ماڭا خەۋىرىنى بەر ! — مۇختەر ھاجى ئەتىگەنلىك چاينى ئىسكەندەرنىڭ ئۆيىدە دەككە -

دۈككىدە ئىچتى. ئىتلار قاۋىسا، ئاتلار دۈپۈرلەپ ماڭسا، چۆچۈپ دېرىزىگە بېرىپ قارىدى.

غېنى توپى ئەتىسىمۇ قاراسۇدىكى قورشاۋنى بوشاتمىدى. جىنبۇنىڭ قوروسىغا سولىنىپ قالغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى پارتىزانلار بىلەن سوقۇشۇش بۇياقتا تۇرسۇن، ئۆز جانلىرىنى قۇتقۇزۇش بىلەن بولۇپ قالدى.

ئىسكەندەر مەنسۇربايىنى تېپىپ مۇختەر ھاجىنىڭ ئەھۋالىنى ئېيتتى، مەنسۇرباي جىنبۇنىڭ ئۆيىنىڭ غەربىدىكى قىرنىڭ ئۈستىدە ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلىۋاتقان غېنىنىڭ يېنىغا ئىسكەندەرنى باشلاپ كەلدى:

— غېنى، ئىسكەندەرنىڭ ساڭا گېپى بارکەن؟

— نېمە گەپ، تىلىڭنى چاينىماي ئېيتە ! — دېدى غېنى ئىسكەندەرگە. ئىسكەندەر مۇختەر ھاجىنىڭ ئەھۋالىنى بىر قۇر سۆزلەپ:

— ھاتۇرۇم، مۇختەر ھاجى نادانلىق قىپتۇ، سىزدىن ئەپۇ سورايدىكەن، — دېدى.

— مۇختەر دېگەن ھەزىلەكنىڭ گېپىمۇ؟ ئۇ جالاپ خوتۇنىنىڭ بالىسىدىن كېيىن ھېساب ئالمەن، ھازىر قېچىپ كېتىپ جېنى ئامان قالدى.

— سىزنى نېمە دېسە، شۇنى بەرسەم، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسە دەيدۇ.

— ئۇ ھەزىلەكنىڭ جېنىنى ئالمەن، سەن چاپان ياپما !

— بىزنىڭ يۈزىمىزنى قىلىڭ باتۇر ! — دېدى مەنسۇرباي ئارىغا كىرىپ.

— خەپ، سىلەر ئارىغا چۈشۈپ قالدىڭلار !

شۇنداق قىلىپ، مۇختەر ھاجى غېنىغا، يەنى پارتىزانلارغا نۇرغۇن ئات ـ كالا يارەم قىلىپ، جېنىنى ئاران ساقلاپ قالدى.

كەچتە گومىنداڭنىڭ بىرقانچە ماشىنا ئەسكىرى قورشاۋدا

قالغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى قوتقۇزۇش ئۈچۈن كەلدى. پەيتنى كۈتۈپ تۇرغان غەنى، مەنسۇرباي باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار كەلگەن دۇشمەنلەرگە ئوق ئۇزۇپ ئىككى تەرەپنى بىر - بىرى بىلەن ئۇرۇشتۇرۇپ قويدى. بىر - بىرى بىلەن توتۇشۇپ قالغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بىر - بىرىنى قىرىپ تۈگىتەيلا دېدى. غەنى، مەنسۇرباي، غىياسىدىنلار توپىلىكتە تاماشا كۆرۈپ ياتتى. تاڭ ئاتقاندا بىر - بىرى بىلەن ئېتىشىپ ھالى قالمىغان دۇشمەنلەرنى پاكىز يوقاتتى. نۇرغۇن قورال - ياراغ، ئوق - دورا غەنىيمەت ئېلىپ، جالىنقول تەرەپتە مۇستەھكەم ئىستىھكاملارغا ئورۇنلىشىۋالغان دۇشمەنلەر بىلەن ئۇرۇش تەييارلىقىدا تۇرغان ئەكبەر توپىغا قوشۇلدى.

ئەكبەر توپى بىلەن غەنى توپى بىرلىشىپ، ئوغۇز ئېيىنىڭ 27 - 28 - كۈنلىرى جالىنقول قىرلىرىدا قاتتىق جەڭ قىلدى. دۇشمەنگە شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىپ، ئىستىھكاملىرىنى تارمار قىلدى. جالىنقول زاراتگاھلىقىغا ئورۇنلىشىۋېلىپ، پارتىزانلارغا كۈچلۈك ئوت ئېچىپ ئالغا ئىلگىرىلەتمىگەن دۇشمەننىڭ ئىككى پىلىموتچىسىنى غەنى ئارقىسىدىن ئۆمىلەپ كېلىپ، ئىككىسىنىڭ شىللىسىدىن تۇتۇۋېلىپ يىراقتا ئېتىۋەتتى. ئاندىن ئېتىنى چاپتۇرۇپ كېلىپ دۇشمەنلەرنىڭ قولىدىكى مىلتىقلىرىنى تارتىۋېلىپ بۇلاپ كەتتى. شۇنداق قىلىپ، پارتىزانلارنىڭ غەلىبىلىك ئىلگىرىلىشىگە يول ئاچتى. ئىستىھكاملاردىن سۇرۇپ چىقىرىلغان دۇشمەنلەرنى ئاقچىغىدا پاكىز يوقاتتى.

بۇ قانلىق جەڭدە قاراسۇ چوڭ سۇيىنىڭ شەرقىي قىرىدا ئات چاپتۇرۇپ ئۇرۇش قىلىپ، دۇشمەنگە شىددەتلىق ئوت ئېچىۋاتقان ئەكبەر تۇيۇقسىزلا بىقىنىنى تۇتۇپ، ئاتتا قىيسىيىپ قالدى. سېيىت يۇگۇرۇپ كېلىپ ئەكبەرنى يۆلىدى.

— باۋرىم، نېمە بولدى ؟

— ماڭا، ئوق تەگدى. مېنى ئاۋۇلغا ئاپىرىڭلار، — دېدى ئەكبەر بېقىنىنى تۇتۇپ. قېپقىزىل قان ئەكبەرنىڭ بېقىنىنى تۇتقان بارماقلىرىنىڭ ئارىسىدىن ئېقىپ چىقتى. ئەكبەر ئېغىر يارىلانغانىدى. پارتىزانلار قاتتىق قايغۇرۇپ، ياش تۆكتى. ئوروش بىر مەزگىل تىمتاس بولۇپ قالدى. ئەكبەرگە ئوق تەگكەنلىكىنى ئۇققان غېنى ئالا ئېتىنى چاپتۇرۇپ يېتىپ كەلدى.

— جىگىرىم، قېرىندىشىم، باتۇرۇم! — دېگىنىچە غېنى باتۇر ئاتتىن ئىرغىپ چۈشۈپ، ئەكبەر باتۇرنى قۇچاقلىدى.

— غېنى دوستۇم، مەندىن ئەنسىرىمە، جەڭنى داۋاملاشتۇر.

— خاتىرجەم بول، قېرىندىشىم، سېنى ئاتقان گۇيلارنى قىرىپ تاشلايمەن!

— سېيىت، پارتىزانلار توپى ساڭا قالدى، ياخشى قوماندانلىق قىل! — دېدى ئەكبەر ئاغرىق ئازابىدىن تولغىنىپ.

پارتىزانلار ئەكبەرنى چاڭغىراقتا سېلىپ، ئۇلاستاي قوماندانلىق ئىشتابىغا ئېلىپ كەتتى. غېنى، سېيىت، ئىۋان، مەنسۇرباي، غىياسدىن باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار داۋاملىق دۈشمەن بىلەن شىددەتلىك جەڭ قىلدى. بارا ـ بارا پارتىزانلار ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىدى. پارتىزانلار ئەكبەر باتۇرنىڭ يارىلانغانلىقىدىن غەزەپلىنىپ، قايغۇنى كۈچكە ئايلاندۇرۇپ باتۇرانە جەڭ قىلدى. قىردىن ـ قىرغا، تۆپىلىكلەردىن سايغا ئات چاپتۇرۇپ يۇگۇرۇپ نۇرغۇن دۈشمەننى يوقاتتى. قالدۇق دۈشمەنلەرنىڭ بىر قىسمى قاراسۇ، ئۇلاستايلارغا بېرىپ تىقىلدى، يەنە بىر قىسمى سۇلتان ئۈۋەيس مازىرىغا چېكىندى.

غۇلجىدىكى گومىنداڭ قوماندانلىق ئىشتابى نىلقىغا توختىماي تۈركۈملەپ ئەسكەر يۆتكىدى. توققۇزتارا، قاراباغلارغا ئەسكەرلەرنى تولدۇرۇۋەتتى. سۇلتان ئۈۋەيس، سۇپتايلارغىمۇ ئەسكەر چۈمۈلىدەك يېغىپ كەتتى. ئۇلاستاي قوماندانلىق ئىشتابى جىددىي يىغىن ئاچتى، يىغىندا فاتىخ:

— هازىر گومىندا‌ڭ ئارمىيەسى نىلقىغا داۋاملىق ئەسكەر يۆتكىمەكتە. نىلقىنىڭ ئەتراپىدىكى يۇرتلارنى ئەسكەرگە تولدۇرۇۋەتتى، — دېدى سېرىق قىرقىما بۇرۇتىنى سىيلاپ قويۇپ.

— قانداق قىلاي دەيسەن؟ — دېدى غېنى باتۇر.

— بۇنىڭغا ئوبدان بىر چارىنى ئويلاپ قويدۇم. ئاخشام بىزنىڭ ئالاقىچىمىز غۇلجىدىن يېڭىلا كەلدى. غۇلجىدىكى «ئازادلىق تەشكىلاتى» بىزگە مەلۇمات ئەۋەتىپتۇ. ئابدۇكېرىم ئاباباسوپنىڭ سوۋېت كونسۇلىدىن ئۇقۇشچە، هازىر غۇلجىدا گومىنداڭنىڭ هېچقانچە كۈچى قالماپتۇ، بۇ بىزنىڭ غۇلجىنى ئىگىلىشىمىزنىڭ ياخشى پۇرستىكەن. بىز غۇلجىغا كىرىپ ئوق ئاتساقلا، ئۇلارمۇ تەڭلا قوزغىلىدىكەن.

— يارايسەن، نوغاي، ياخشى گەپ قىلدىڭ، قېنى سۆزلە!

— غېنى، ساڭا مۇشكۈل ۋەزىپە بار.

— هە، قېنى ئېيتە، تىلىڭنى چاينىماي!

— بىزنىڭ شەھەرگە يۇرۇش قىلىشىمىزدا سۇلتان ئۇۋەيىس مازىرىدىكى دۇشمەنلەر ئەڭ خەتەرلىك توسالغۇ. ئۇلارغا بىزنىڭ غۇلجىغا يۇرۇش قىلغىنىمىزنى بىلدۈرمەسلىك ئۈچۈن، سەن ئۆز توپۇڭنى باشلاپ مازاردىكى دۇشمەنلەرنىڭ قوماندانلىق ئىشتابىغا هۇجۇم قىلىپ، پارتىزانلارنىڭ ئامان ـ ئېسەن ئۆتۈپ كېتىشىگە كاپالەتلىك قىلىسەن. ئۇلارغا قوزغىلىشقا ئىمكانىيەت بەرمەيسەن، پارتىزانلار پۇتۇنلەي غۇلجىغا ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن، ئاندىن غۇلجىغا يۇرۇش قىلىسەن!

— مۇشۇ ئىشمۇ؟ بولدى، گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ۋەتۋەرىكىنى چىقىرىۋېتىمەن!

— سېيىت، سەن ئەكىبەرنىڭ توپىغا مەسئۇل بولىسەن.

— خوپ، باشلىق، ۋەزىپەمنى ئادا قىلىمەن!

فاتىخ، غېنى، سېيىت، مەنسۇرباي، غىياسىدىنلار يىغىندىن

كېيىن، ئەكبەر باتۇرنىڭ ئەھۋالىنى بىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئۇرۇش ۋەزىيىتىنى بىلدۈرۈش، ئۇنىڭدىن ئەقىل، مەسلىھەت سوراش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئۆيىگە كەلدى.

— قانداق تۇرسەن قەرىندىشىم؟ — دېدى غېنى ئەكبەرنىڭ قولىنى مەھكەم قىسىپ، سارغىيىپ كەتكەن چىرايىغا قاراپ مەيۈسلىنىپ. راستىنى دېگەندە غېنىغا ئەكبەرنىڭ يارىلىنىپ، ئېغىر يېتىقتا يېتىپ قېلىشى بەكلا ئېغىر كەلدى. بۇ ئىككى باتۇر بىر جان، بىر تەن بولۇپ كەتكەن، تالاي جەڭلەرنى بىللە قىلغان، ھېچقاچان بىر ـ بىرىدىن ئايرىلىپ باقمىغان، ئىنقىلاب باشلانغاندىن تارتىپ ھايات ـ ماماتلىق، جاپالىق كۈنلەردە بىللە بولغانىدى. ئەمدى بۇ جانجىگەر دوستىنى بۇ يەرگە يالغۇز تاشلاپ مېڭىشقا ئۇنىڭ كۆڭلى قىيمىدى. كۆڭلى سەل بۇزۇلۇپ يېرىم بولدى، غېنىنىڭ كۆزىدىن مۇشۇ كەمگىچە ياش چىقىپ باقمىغان ئىدى، ئۇنىڭ ئېغىزىدىن چىرايلىق گەپ چىقمايتتى، بۇ نۆۋەت ئەكبەرگە ئىنتايىن مۇلايىم، چىرايلىق گەپلەرنى قىلىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى. كۆزىگە ئىسسىق ياش ئالدى.

— مەن ياخشى، دوستۇم، جەڭ ئەھۋالى قانداق؟

— بىز غۇلجىغا يۇرۇش قىلماقچى، سېنىڭ قانداق ئەقىل ـ مەسلىھەتىڭ بارکىن؟ — دېدى فاتىخ ئۇرۇش ۋەزىيىتىنى ئەكبەرگە چۈشەندۈرۈپ، ئەكبەرنىڭ ئوڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ.

— ياخشى بوپتۇ، مەن سىلەردىن غۇلجىنى ئالدۇق دېگەن خۇش خەۋەرنى كۈتىمەن.

— خاتىرجەم بول، بىز ساڭا چوقۇم خۇش خەۋەر يەتكۈزىمىز، — دېدى غېنى باتۇر.

— سېيىت، پارتىزانلار توپى ساڭا قالدى. قېرىنداشلىرىڭغا ياخشى قوماندانلىق قىل، ئىتتىپاق، ئىناق بولۇڭلار. شۇ چاغدىلا غەلىبە قىلغىلى بولىدۇ. مەن سەندىن خۇش خەۋەر كۈتىمەن.

— ئاكا، خاتىرجەم بول، ئىنقىلاب ئۈچۈن بارلىقىمنى

بېغىشلايمەن. ساڭا، غۇلجىنى ئالدۇق دېگەن خەۋەرنى ئېلىپ چىقىمەن.

ــ ئۇلاستايدا سېنى قوغداپ قەسەن باشچىلىقىدىكى بىر توپ پارتىزان قالىدۇ. بىر تەرەپتىن نىلقىدىكى دۇشمەنلەرنى گالۋاڭ قىلىپ، ئۆزلىرىگە تارتىپ تۇرىدۇ، ــ دېدى فاتىخ غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىش پىلانىنى ئەكبەرگە چۈشەندۈرۈپ.

ــ بولىدۇ، سىلەرگە ئاق يول بولسۇن! ــ ئەكبەر باتۇرنىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى. نەچچە يىل بىللە يۈرگەن، ئىسسىق ـ سوغۇقلارنى بىللە كۆرگەن، تالاي جەڭلەرنى بىللە قىلغان مۇنۇ قەدىناس بۇرادەرلىرىدىن ئايرىلىپ قېلىش ئېغىر كەلدى. بولسا، ئۇلار بىللە ھۇررا توۋلاپ، ئات چاپتۇرۇپ، غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىپ كىرسە قانداق ياخشى بولاتتى ـ ھە! تەقدىر ـ قىسمەت، ئۇرۇش ئۇنى ئۇلاستايدا بۇرادەرلىرىدىن، سەپداشلىرىدىن ئايرىپ ئېلىپ قالدى. ئۇنىڭ بۇيۇك، ئۆلمەس ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى سەپداشلىرى ئېلىپ ماڭدى. ئەكبەر باتۇر پارتىزانلارغا دۇئا بەردى:

ــ ئاق يوللۇق بولۇڭلار، دۇشمەنلەر يەر چىشلىسۇن! ئىشلىرىڭلارغا ئاللا يار بولسۇن! بارلىقىڭلار ئامان ئېسەن بولۇڭلار!

ــ سەنمۇ ئامان بول، ئاكا! ساڭا، ئېسىۋىسىن چوققىسى، ئېسىۋىسىن روھى ھەمراھ، ئۇ سېنى ئۆز باغرىدا قوغدايدۇ، يار ـ يۆلەك بولىدۇ...

ــ بىز ئۇرۇشقا ماڭدۇق، ئوقنىڭ كۆزى يوق، ئەمدى كۆرۈشكىچە كىم بار، كىم يوق، ئاللا بىلىدۇ. ئۇلۇغ ئاللا بىزنى ئامان ـ ئېسەن كۆرۈشۈشكە نېسىپ قىلسۇن! ــ دېدى مەنسۇرباي.

ئۇلار ئەكبەر بىلەن بىرمۇ ـ بىر قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى.

ئۇلاستاي خەلقى ئوغلاق ئېيىنىڭ 5 ـ كۈنى پارتىزانلارنى

نەزىر ـ چىراغ، دۇئا ـ تىلاۋەت. قىلىپ، قۇرئان ئوقۇپ ئۇزىتىپ قويىدى. غېنى باتۇر شۇ كېچىسى ئۆز توپىنى باشلاپ، سۇلتان ئۇۋۇەيىس مازىرىغا قاراپ مېڭىپ كەتتى. ئۇنىڭ مەنسۇرباي، غىياسىدىن، نۇرمۇھەممەد، قادىر، لۇەك، تۇرسۇن، ئىدرىس، ھاجى بالا قاتارلىق سۇپتاي پارتىزانلىرىمۇ بىللە ماڭدى. غېنى يېنىدا كېتىپ بارغان مەنسۇربايغا:

ـــ مەھمۇد مازاردا ھېلىمۇ بارمىدۇ؟ ئۇ بار بولسا ياخشى بولاتتى! ـــ دېدى.

ـــ مازاردا نۇرغۇن تۇتقۇن قىلغان ئادەملەرنى ئۆلدى دەيدۇ، مەھمۇدنىڭ جېنى بارمىدۇ، بىلمىدىم.

ـــ ئۇ نامەردلەرنى قىرىۋېتىمەن، مەھمۇدنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولسا! ـــ غېنى غەزەپلەندى. ئۇنىڭ ئاچچىقى كەلگەندە كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيتتى، ھېچقانداق نەرسە كار قىلمايتتى.

ـــ مەھمۇدنى قۇتقۇزۇۋالساق بولاتتى، ـــ دېدى غىياسىدىن.

ـــ بىز مازارغا بېرىپ ئايغاقچىلار ئارقىلىق مەھمۇدنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇپ باقايلى! ـــ دېدى مەنسۇرباي.

ـــ مەن مىسساخان ئانىغا ۋەدە قىلغان، مەھمۇد بالاڭنى يەر يۈزىدىلا بولسا قۇتقۇزۇپ چىقىمەن، يەر تېگىگە كىرىپ كەتكەن بولسا ئامال يوق دەپ! ـــ دېدى غېنى سۇپتاينىڭ جەنۇبىي قىرىدىكى يالغۇز ئاياغ يولدا مازارغا كېتىپ بېرىپ. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ھەرقايسى كىچىك توپلار ـــ بىرەر مىڭغا يېقىن پارتىزان بىر ـ بىرىگە ئۇلىشىپ، ئاتلىرىنى ئويىنىتىپ كەلمەكتە.

ـــ بۇ قېتىم مەھمۇدنىڭ ئۆلۈك ـ تىرىكلىكىنى تاپمىساق بولمايدۇ، ـــ دېدى مەنسۇرباي يېنىدا كېتىپ بارغان غىياسىدىنغا.

ـــ بولمىسا ئەل ـ يۇرتنىڭ يۈزىگە قارىيالمايمىز، مىسساخان ئانىغا قارا يۈز بولىمىز، ـــ دېدى غىياسىدىن ئاتلىق كېتىۋېتىپ.

مەنسۇرباي ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرىغا مەھمۇدنىڭ گومىنداڭنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىشى ھەقىقەتەن ئېغىر كەلگەنىدى. ئۇلار بۇ ۋەجدانلىق، تاغ يۈرەك ئەزىمەتنى قۇتقۇزۇپ چىقىش ئۈچۈن قەتئىي نىيەتكە كېلىپ، بەل باغلىدى. بۇ يولدا جېنىنى ئايىمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. كۆكتىكى ئورغاقتەك ھىلال ئاينىڭ سۇس نۇرلىرى ئۇلارغا كۈچ ـ قۇۋۋەت، مەدەت بېرىپ، غەزەپكە تولغان باتۇرلارنىڭ يۈزلىرىنى تال ـ تال كۈمۈش نۇرلىرى بىلەن يورۇتۇپ تۇراتتى.

پارتىزانلار مازارغا يېتىپ كېلىپ، دۇشمەن ئەھۋالىنى تىكتىكلاپ، ھۇجۇم باشلىدى. تەرەپ ـ تەرەپتىن تۇيۇقسىز ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازىدىن دۇشمەن ئالاقزەدە بولۇپ، نىشانسىزلا قالايمىقان ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. غېنى قارامىلىق بىلەن دۇشمەن ئىستىھكاملىرىغا ھۇجۇم قىلىپ، ئۇلارنى ۋەھىمگە سېلىۋەتتى. لېۋىرنىڭ دېڭگە بېكىنۋالغان دۇشمەنلەرنى سۇر ـ توقاي قىلىپ چىقتى. ئىككى ماۋزېر بىلەن ئوختىماي ئوق ئۇزۇپ، دۇشمەن ئىستىھكاملىرىغا بېسىپ كىردى. دۇشمەنلەرگە يۇز مېتىر، ئەللىك مېتىر يېقىنلىشىپ، ئىستولبىلارنى دالدا قىلىپ ئوق ئۇزدى. ئالدىغا توغرا كەلگەن تاملارنى تېپىپ ئۆرۈپ، پارتىزانلارغا يول ئاچتى. مانا ئۇ باجخانىغا ئورۇنلىشىۋالغان دۇشمەنلەرگە يېقىنلاشتى. تۇنده دۇشمەن ئىستىھكامىغا ئۆملەپ بېرىپ، پارتىزانلارغا توختىماي ئوق ئېتىۋاتقان بىر ئەسكەرنىڭ ئارقىسىدىن كېلىپ، گەجگىسىدىن ئېلىپ باغقا قارىتىپ ئاتتى. پارتىزانلارغا ئوق ئېتىۋاتقان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بۇنىڭدىن قورقۇپ جېنىنى ئېلىپ، ئۆي ئىچىگە قېچىپ كىرىپ كەتتى. غېنى باغقا گەجگىسىدىن تۇتۇپ ئېتىۋەتكەن ھېلىقى ئەسكەردىن سورىدى:

ـــ تۇتقان ئادەملەرنى نەگە سولىدى؟

ـــ ھەممىسىنى يۆتكەپ كەتتى.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ـــ ھۆ ئاناڭنى، خۇمپەرلەر ! سۆيتايدىنن تۇتۇپ كەلگەن مەھمۇدنىچۇ؟

ـــ ئۇ بەكلا جاھىل ئادەمكەن، كۆپ سوراق قىلدى، قاتتىق قىينىدى، بىراق ھېچنېمە دېمىدى.

ـــ ئەمىسە، ئۇ نەدە؟

ـــ تۇنۇگۈن مەھمۇدنى بۇ ئوغرىلارنىڭ مۇھىم ئادىمى، بۇنى غۇلجىغا ئاپىرىپ سوراق قىلايلى دەپ ئېلىپ كەتتى.

ـــ ئىسسىت، ئىسسىت !... سېنى قۇتقۇزۇپ قالالمىدىم مەھمۇد... ـــ دېدى غېنى قاتتىق ئۆكۈنۈپ

غېنى، مەنسۇربای، غىياسىدىنلار مەھمۇدنى قۇتقۇزۇپ چىقىش ئۈچۈن كۆپ تىرىشقانىدى. بىراق، دۇشمەنلەر مەھمۇد بىلەن ھېۋىرۇللامنى ئاللىبۇرۇن غۇلجىغا ئېلىپ كەتكەنىدى. نۇرغۇن دۇشمەنلەر پارتىزانلار تەرەپكە قارىتىپ ئوق ئېتىپ چۈمۈلىدەك يامراپ كەلدى. غېنى توپىدىكى پارتىزانلار چېكىنىپ مازار سۇيىنىڭ شەرقىگە ئۆتۈپ، ئېقىننى چېگرا قىلىپ، بىر ئۆينى ئىشتاب قىلىپ ياتتى. غېنى ئىشتابى بىلەن گومىنداڭنىڭ ئىشتابى يېقىنلا ئىدى. غېنى توپى بۇ يەردە تۇرۇپ مازار غولى، ئارا مەھەللە تەرەپلەرنى كونترول قىلىپ دۇشمەننى مازاردىن چىقالماس، مىدىرلىيالماس قىلىپ قويدى. خەۋەرچى كېلىپ:

ـــ چوڭ قوشۇن ئۆتۈپ بولدى، ـــ دەپ خەۋەر قىلدى.

بۇ خەۋەرنى ئۇققاندىن كېيىن، غېنى كېچىدە مازاردىكى دۇشمەنلەرگە يەنە بىر قېتىم قاتتىق ھۇجۇم قىلغان بولۇپ، نىلقا تەرەپكە يالغاندىن چېكىنىپ، مازارنىڭ شەرقىدىكى ناغرىچى غولى بىلەن تار مەھەللىسىنىڭ يولىغا چۈشتى، ئاندىن غۇلجا تەرەپكە قاراپ ماڭدى. غېنى ئۇيناقلاپ تۇرغان ئالا ئاتقا مىندى ـ دە، پارتىزانلارنىڭ كەينىدىن غۇلجا تەرەپكە بورانداك چېپىپ كەتتى. ئۇنىڭ بىلەن بىللە مەنسۇربای، غىياسىدىن ۋە مازاردىن يېڭىدىن پارتىزانلار توپىغا قوشۇلغان ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى

قوللىرىغا تايانچ ـ توقماق ئېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ يايداق ئاتلىرىغا مىنىپ، پارتىزانلارنىڭ كەينىدىن ئات سالدى.

44

نىلقا پارتىزانلىرىنىڭ نىلقىدىكى ھەربىكەتلىرىنىڭ كۈچىيىشىگە ئەگىشىپ، گومىنداڭ دائىرىلىرى غۇلجىغا ئەسكەر كۆپەيتتى. گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ كۆپىيىشى بىلەن غۇلجا خەلقىنىڭ بېشىغا كەلگەن بالايىئاپەت كۈندىن ـ كۈنگە ئاشتى. شەھەر خەلقىنى كوچىلارغا ئاكوپ كولاش، پوتەي ياستىش ئۈچۈن مەجبۇرىي ئېغىر ئەمگەككە سالدى. شەھەر كوچىلىرىنىڭ مۇھىم ئايلانما بۇرجەكلىرىگە ئېگىز پوتەيلەرنى ياساتتى. پوتەيلەرنى ياستىشتىكى مەقسىتى «ئالتە ئوغرى» غۇلجا شەھىرىگە ھۇجۇم قىلىپ قالسا، مۇداپىئەدە تۇرۇپ، ئوغرىلارنى قىرىپ تاشلاش ئىدى. بۇ خىل ئېغىر ئەمگەكتىن يەككە تىجارەتچىلەر، ھۈنەرۋەنلەر، خىزمەتچىلەرمۇ خالىي قالمىدى. خەلق تۇرمۇش بۇيۇملىرىدىن قىسىلىپ زارلاندى. بۇنداق ھاشارغا قارشى چىققانلار گومىنداڭ چېرىكلىرىنىڭ قانلىق قامچىلىرى بىلەن ساۋالدى.

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى غۇلجا خەلقىگە زورلۇق ـ زومبۇلۇق قىلىشنى كۈچەيتتى. گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلدى، خانىم ـ قىزلارنى زورلۇق بىلەن ئاياغ ـ ئاستى قىلدى. بۇ خورلۇقلارغا چىدىمىغان غۇلجا خەلقىنىڭ غەزەپ ـ نەپرىتى كۈچىيىپ، سەۋر قاچىسى تاشتى. ھەر مىللەت ئوغۇل ـ قىزلىرى زالىم ھۆكۈمەتنى يوقىتىپ، خەلق ئەركىنلىكىنى قولغا كەلتۈرۈشكە ئاتلاندى. غۇلجىدا قورۇلغان «ئازادلىق تەشكىلاتى» نىڭ ھەربىكىتى جىددىيلەشتى. نىلقا پارتىزانلىرىنىڭ ئىنقىلابىي ھەربىكەتلىرى غۇلجىدىكى ھەر

مىللەت خەلقىگە زور ئىلھام ۋە مەدەت بەردى. «ئازادلىق تەشكىلاتى»دىكى ئىلغار ياشلار ھەربىر مىللەت خەلقىنى گومىنداڭغا قارشى ئىنقىلابقا ئاتلىنىشقا سەپەرۋەر قىلدى. كوچىلارغا: «زالىم ھۆكۈمەتنى يوقىتايلى!»، «نىلقا پارتىزانلىرىغا مەدەت بېرەيلى!»، «ياشىسۇن ئىنقىلابنىڭ مېۋىسى!» دېگەنگە ئوخشاش شوئارلار چاپلاندى. «ئازادلىق تەشكىلاتى» يوشۇرۇن ھەربىكەت قىلىشتىن ئاشكارا ھەربىكەت قىلىشقا باشلىدى.

ئوغلاق ئېيىنىڭ 2 ـ كۈنى نىلقا پارتىزانلار قوماندانلىق ئىشتابى نىلقا پارتىزانلىرىنىڭ غوللۇق ئادەملىرىدىن نۇرۇم بىلەن ئوسماننى غۇلجا شەھىرىگە ئالدىن «ئازادلىق تەشكىلاتى» بىلەن ئۇچرىشىپ، غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىش ۋاقتى، ھۇجۇم قىلىش نۇقتىلىرى ھەققىدە بىرلىككە كېلىۋېلىش ئۈچۈن ئەۋەتتى. نىلقا پارتىزانلىرى پۈگاچېۋنىڭ پۇخانىسىدا ئازادلىق تەشكىلاتىنىڭ بىرقانچە غوللۇق ئادەملىرى بىلەن كۆرۈشتى. ئۇلار مەخپىي ئۇچرىشىپ بولغاندىن كېيىن، كېچىدە گومىنداڭ قوماندانلىق ئىشتابى ئالدىدا دۇشمەنلىنىڭ ئىككى نەپەر چارلىغۇچىسىنى ئۆلتۈرۈپ، سۇ بويىدىكى ئازگالغا تاشلاپ، جەسەتلەرنىڭ يۈزىگە: «بۇلارنى ئۆلتۈرگەنلەر نىلقا پارتىزانلىرى» دېگەن ئالدىن تەييارلاپ قويغان خەتنى چاپلاپ قويدى.

ئەتىسى نۇرۇم، ئوسمانلار توغرا كۆۋرۈكتىكى ھېيىۋىلانىڭ ئاشخانىسىغا «ئازادلىق تەشكىلاتى»نىڭ ئادەملىرى بىلەن قايتا ئۇچرىشىپ مۇھىم ئىشلارنى مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن كەلدى. ئازادلىق تەشكىلاتىنىڭ ئادىمى ئاشپۇزۇلدا دۇشمەنىنىڭ كۆز ـ قۇلاقلىرى، ئىشپىيونلارنىڭ بارلىقىنى بىلىپ:

ـــ نۇرۇم، بۇ يەر بىخەتەر ئەمەسكەن، سىرتقا چىقايلى! ـــ دېدى.

ئۇلار ئاشخانىدىن ئاستا چىقىپ، شەھەرنىڭ شىمالىدىكى

ئايرودۇرۇم تەرەپكە ماڭغاچ، نىلقا پارتىزانلىرىنىڭ شەھەرگە ھۇجۇم قىلىدىغان ۋاقتى، كۆلىمى، دائىرىسى قاتارلىق ئىشلار توغرىسىدا قايتا مۇزاكىرىلىشىپ، بىرلىككە كېلىپ بېكىتتى. نىلقا پارتىزانلىرى مېڭىش ئالدىدا تۇرغاندا ئورمانلىقتىن: «ئادەم بارمۇ، قۇتقۇزۇڭلار !» دېگەن ئېچىنىشلىق ۋارقىرىغان ئاۋاز ئاڭلاندى. پارتىزانلار ئاۋاز چىققان تەرەپكە يۈگۈرۈشۈپ باردى - دە، بىر گومىنداڭ ئۇچقۇچىسىنىڭ رەنا دېگەن بىر قىزنى تانسىغا بارمىز دەپ خادىك بىلەن ئالداپ ئەكېلىپ، باسقۇنچىلىق قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى، قىزنىڭ ھە دەپ قارشىلىق قىلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. نۇرۇم تاپانچىسىنى چىقىرىپ:

ــ ھۇ ئاناڭنى، ئىپلاس، مانا باسقۇنچىلىق قىلە ! ــ دەپ گومىنداڭ ئۇچقۇچىسىنى بىر پاي ئوق بىلەن ئېتىپ تاشلىدى. جەسەتنىڭ يۈزىگە ئوخشاشلا «بۇنى ئۆلتۈرگەنلەر نىلقا پارتىزانلىرى» دېگەن خەتنى چاپلاپ قويۇپ يولغا راۋان بولدى.

نىلقا پارتىزانلىرىنىڭ بۇ ھەربىكەتلىرى غۇلجا خەلقىنى خۇش قىلىپ ئىلھاملاندۇرسا، گومىنداڭغا ۋەھىمە پەيدا قىلدى. كوچا - كويلاردا: «ۋاي، ئوغرىلار ئادەملەرگە نەيزە سانجىغاندا ئاتلىرى ئادەملەرنى چىشلەپ، چەيلەپ ئۆلتۈرىدىكەن»، «ئۇلار ئادەملەرگە زادى گەپ قىلمايدىكەن»، «بىرى ئون كىشىلىك خەنجەر، قىلىچ، مىلتىق، تاپانچا، بومبىلارنى ئېلىپ يۈرىدىكەن»، «نىلقىدىكى ئەسكەرلەرنى شۇنداق قىرىپ تۈگىتىپ، شەھەرنى تۈپتۈز قىلۋېتىپ، ئايىپ بولۇپ كېتىپتۇ»، «ئوغرىلار كۈندۈزى كۆرۈنمەي، كېچىسى پەيدا بولىدىكەن»، «ئۇلار ئادەملەرگە لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوت بولۇپ كۆرۈنىدىكەن، ئۇلار كەلسە ئەسكەرلەر قوراللىرىنى ئاتالماي ھاڭۋېقىپ قاراپ قالىدىكەن» دېگەن گەپ - سۆزلەر تارىلىپ، دۇشمەنلەرنى دەككە - دۈككىگە سالدى. بۇ گەپلەر ئېغىزدىن - ئېغىزغا، قۇلاقتىن - قۇلاققا ئاڭلىنىپ سىرلىقلىشىپ، ئۇلغىيىپ گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى

كېچىسى تۇرماق كۈندۈزىمۇ يۇرەكلىك، ئىشەنچلىك ھالدا تىالا ـ تۇزگە چىقالماس قىلىۋەتتى.

«ئازادلىق تەشكىلاتى» نىلقا پارتىزانلىرىنىڭ غۇلجىغا قىلىدىغان ھۇجۇمىنىڭ پۈختا، غەلىبىلىك بولۇشى ئۈچۈن غۇلجىدىكى گومىنداڭنىڭ ئىشتابى، ھەربىي، مەمۇرىي ئورگانلىرى ۋە تايانچ پونكىتلىرىنى ئېنىقلاپ، مەلۇماتنى نىلقا پارتىزانلىرىغا تولۇق يەتكۈزدى. ئۆزلىرىنىڭ نىلقا پارتىزانلىرى غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىپ بىر پاي ئوق ئېتىشى بىلەنلا ئىچكى جەھەتتىن ماسلىشىشى ئۈچۈن پۈختا تەييارلىق قىلدى. غۇلجىدىكى ئەھۋالنى تولۇق ئىگىلىگەن نۇرۇم بىلەن ئوسمان قاتارلىقلار كېچىلەپ ئاتلىرىنى نىلقا تەرەپكە قارىتىپ بولۇشىغا قويۇۋەتتى. ئۇلار بۇ خەۋەرنى پارتىزانلارغا بالدۇرراق يەتكۈزۈشكە ئالدىرايتتى. فاتىخقا خەۋەر يەتكۈزگەنلەر مۇشۇلار ئىدى ...

مەھمۇد، ھېۋىزۇللام، جۇمەبايلارنى گومىنداڭ ساقچى ئەتىرىتى سۈپىتايدىن تۇتۇپ كېلىپ، مازاردا قىيىن قىستاققا ئېلىپ، ئاخىرىدا توپاەڭدىكى تۇرمىگە سولىدى. بۇ تۇرمىمۇ بىگۈناھ تۇتۇلغان ئادەملەر بىلەن لىق تولغانىدى. قاراڭغۇ، زەي پۇراپ تۇرغان تۇرمىدە ئادەملەر قىستىلىشىپ، ئۆرە تۇرغۇدەكمۇ ئورۇن قالمىغانىدى. سېسىقچىلىق دەردىگە چىداپ تۇرغىلى بولمايتتى. بۇ تۇرمىگە يەنە نىلقا پارتىزانلىرىنىڭ باش ئاتامىنى فاتىخنىڭ ئانىسى، ئايالى، بالىلىرى ۋە خەمىت مۇسلىموپنىڭ ئېغىر ئاياغ ئايالىمۇ سولانغانىدى.

تۇن يېرىم بولغاندا مەھمۇدنى ساقچىلار يەنە سوراققا ئېلىپ چىقتى. مەھمۇدنىڭ پۇت ـ قولىغا ئېغىر كىشەنلەر سېلىنغان بولۇپ، ھالسىزلىنىپ كەتكەن، پۇتلىرىنى تەستە يۆتكەپ، سۆرەپ مېڭىپ سوراقخانىغا كىردى. سوراقچىلار قاراڭغۇ يەردە ئولتۇرغان بولۇپ، قاراڭغۇدا چىرايلىرىنى ئېنىق كۆرگىلى بولمايتتى. ئۇيغۇر سوراقچى مەھمۇدقا تولىمۇ ياد بولۇپ كەتكەن گەپ ـ

سۆزلەر بىلەن ئوخشاش سۆزلەرنى تەكرارلاپ سوراق قىلىشقا باشلىدى:

— ئىسمىڭ نېمە؟

— مەھمۇد.

— نېمە كەسىپ قىلىسەن؟

— ئەپەندىچىلىك.

— ئەپەندىلىك قىلماي، نېمىشقا ئوغرىلار قوشۇنىغا قاتناشتىڭ؟

— ئۇلار ئوغرى ئەمەس، ئەلنىڭ ھۆرلۈكىنى، بەختىنى قولغا ئېلىش ئۈچۈن ئاتلىنىپ چىققانلار؟

— ئوغرىلار ئارىسىدا قانداق ۋەزىپە ئۆتەيسەن؟

— ھېچقانداق.

— سەن ئۇلارغا نېمە بەردىڭ؟

— نان، چاي، — بۇ سوئاللار مەھمۇدقا بەكلا تونۇش بولۇپ كەتكەنىدى. سوراقچى مەھمۇدنى يەنە سوراق قىلدى:

— غېنى ئوغرىنىڭ قانچىلىك ئادىمى بار؟

— ئۇقمايمەن.

— ئوغرىلاردا قانچىلىك مىلتىق بار، ئوق - دورىنى نەگە يوشۇرىدۇ؟

— ئۇقمايمەن، مىلتىق، ئوق -دورىنى ئۆزۈڭلار ئاپىرىپ بېرىۋاتىسىلەر.

سوراق داۋاملاشماقتا. سوراقچى ئەمدى يۈمشاق ئۇسۇللار بىلەن مەھمۇدنى ئۇندەككە كەلتۈرۈشكە تىرىشماقتا.

— ئەگەر سەن ھەممىنى ئىقرار قىلىپ، ھەقىقەتكە قايتساڭ، ساڭا كەڭچىلىك قىلىمىز، سېنى قويۇپ بېرىمىز، ئوغرىلارغا نەسىھەت قىلىش ئۈمىدىكىلەرگە قوشۇلۇپ، غېنىغا نەسىھەت قىلىسەن.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇر كىتابلىرىنىڭ پېكى ئادرېسى

ـــ سەن دەۋاتقان قايسى ھەقىقەت؟ بىگۇناھ خەلقنى زۇلۇم سېلىش، ئۆلارنى ئۆلتۈرۈش، بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىش سەن دەۋاتقان ھەقىقەتمۇ؟ غېنى ھېچكىمنىڭ گېپىنى ئاڭلىمايدۇ، بىلكىم بۇ يەرگە كېلىپ سېنىڭمۇ جېنىڭنى ئېلىشى مۇمكىن.

سوراقچى ئەنسىزلىك بىلەن ئەتراپقا قارىدى. سوراقچىغا غېنى ھازىرلا تۇڭلۇكتىن سەكرەپ چۈشىدىغانىدەك، ئۆزىگە قىلىچ تەڭلەۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ، بىردىنلا تېنى شۇركەندى. ئۇ مەھمۇدنىڭ يېنىدا قامچا، تياق، داغمال تۈتۈپ تۇرغان ساقچىلارغا شەرەت قىلدى. ساقچىلار مەھمۇدنىڭ باش ـ كۆزىگە تياق ـ توقماق بىلەن ئۇرۇشقا باشلىدى، داغمالنى قىزىتىپ كۆكرىكىگە ياقتى. مەھمۇدنىڭ كۆكرىكىدىكى گۆشىنىڭ كۆيگەندە چىققان سېسىق ھىدى ئۆڭي ئىچىنى بىر ئالدى. مەھمۇد بىر ئىڭراپ ھوشىدىن كەتتى. ساقچىلار مەھمۇدنى سۇرەپ ئېلىپ چىقىپ زەي، قاراڭغۇ زىندانغا تاشلىدى.

ئەتىسى گومىنداڭ ساقچىلىرى مەھمۇد باشچىلىقىدىكى يىگىرمىگە يېقىن ئادەمنى ئۆلتۈرۈش ئۇچۇن لەڭزە بېشىدىكى يارنىڭ بويىغا ئېلىپ كەلدى. مەھبۇسلارنى يارنىڭ گىرۋىكىگە قاتار قىلىپ تىزدى. قىلىچ، مىلتىق تۇتقان جاللاتلار يەڭلىرىنى تۇرۇپ، باشلىرىنى ئاق لاتا بىلەن چېكىلەپ، قىلىچلىرىنى بىلىكىگە يۆلەپ، ئادەملەرنى چېپىشقا تەييار تۇراتتى. يەنە بىر تەرەپتە بىر بەن ئەسكەر مىلتىقلىرىنى ئوقلاپ تەق بولۇپ تۇراتتى. مەھمۇدنىڭ قېشىدا تۇرغان يۇرتداشى، بىلله تۇتۇلۇپ قامالغان جۇمەباي مەھمۇدقا دېدى:

ـــ ئارقاڭدىكى يارغا سەكرە، سەن ئەپەندى، سەن بولساڭمۇ ئامان قال ! مەن ساڭا پۇرسەت يارىتاي.

ـــ مەن توشقان يۇرەك ئەمەس، ھامىنى بىر ئۆلۈم، دۇشمەن ئوقى كۆكسۈمگە تەگسۇن، ھەرگىز ئارقامدىن تەگمىسۇن !

— راستلا، جىگىرىڭ باركەن، باتۇر ئەزىمەتكەنسەن.
— نېمە كۆرسەك بىللە كۆرىمىز، ھامىنى بىر ئۆلۈم! — دېدى مەھمۇد.
مەھمۇد بىلەن جۇمەباينىڭ گەپلىشۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ساقچى باشلىقى يېنىدىكى ئەسكەرلەرگە:
— مەھمۇدنى بۇ ياققا ئېلىپ كېلىڭلار، — دېدى. ئىككى ئەسكەر مەھمۇدنى سۆرەپ ساقچى باشلىقىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. ساقچى باشلىقى:
— سەن، ماۋۇلارنىڭ قانداق ئۆلىدىغانلىقىنى كۆرۈپ تۇر! — دېدى.
— ھوي، نائەھلى، مېنىمۇ قوشۇپ ئۆلتۈر! نامەرد!...
— ئوغرىلارغا ياردەم قىلغانلارنىڭ ئاقىۋىتى مانا مۇشۇنداق بولىدۇ، — دېدى ساقچى باشلىقى ئەتراپقا يىغىلغان ئادەملەرگە قاراپ.
ئۆلۈمگە بۇيرۇلغان ئادەملەر ئىچىدىن بىرى شوئار توۋلىدى:
— يوقالسۇن زالىم ھۆكۈمەت! ياشىسۇن خەلق ئىنقىلابى!...
— ئېتىڭلار!
ساقچى باشلىقىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن تەڭ نۇرغۇن ئادەم ئېتىپ تاشلاندى.
مەھمۇد بۇ ئازاب، خورلۇقلارغا چىدىمىدى:
— ھەي، نامەرد، قانخور ئەبلەخلەر! مېنىمۇ ئېتىۋەت! مېنىمۇ چاپ! — دېدى.
— ياق، سېنى ھازىر ئۆلتۈرمەيمىز، كېيىنكىڭ بار، سېنى غېنى دېگەن دوستۇڭ قۇتقۇزغىلى كېلىدۇ، غېنى دوستۇڭ نامەردلىك قىلماس! شۇ ۋاقىتتا سېنى غېنى بىلەن قوشۇپ ئۆلتۈرىمىز. ئۇلارنىڭمۇ ۋاقتى ئاز قالدى، بىزنىڭ غالىب قوشۇنىمىز ئۇلارنى تۇتۇشقا كەتتى. بۇگۈن ـ ئەتە ئۇلارنى تۇتۇپ

غەلىبە مارشىنى ئېيتىپ قايتىپ كېلىۋاتىمىز ــ دېدى ساقچى باشلىقى مەسخىرىلىك كۈلۈپ.

ــ غېنى تاغ يولۇسى، سەن چۈپرەندە توشقان يۈرەكلەردىن قورقۇپ قالمايدۇ، ئۇنى ھەرگىز تۇتالمايسىلەر، ئۇنىڭ تاغلارنى لەرزىگە سالىدىغان يولۇاس ھۆركىرىگەندەك ئاۋازىنى ئاڭلىساڭلار، كىرگەن تۆشۈكىڭلاردىن چىقالمايسىلەر ! سەنلەردىن ئەل قىساسىنى ئالىدۇ... ــ دېدى مەھمۇد غەزەپلىنىپ.

ــ ئاغزىڭنى يۇم، ئېلىپ مېڭىڭلار ! ــ ساقچى باشلىقى بۇيرۇق بەردى.

مەھمۇد شۇ كۈنى توپادىكى تۈرمىسىگە سولانماي، باش ساقچى ئىدارىسىنىڭ تۈرمىسىگە ئېلىپ كېتىلدى.

45

ئوغلاق ئېيىنىڭ 6 ـ كۈنى تۈن يېرىمدا غېنى، مەنسۇرباي، غىياسىدىن ۋە غېنى توپىنىڭ يېگىرمىدىن ئارتۇق تەجرىبىلىك پارتىزانلىرى تۆيۈقسىز توپادىكى ساقچىخانىسىغا ھۇجۇم قىلىپ، دۈشمەنلەرنىڭ ۋەتۋەرىكىنى چىقىرىۋەتتى. تۈرمە دەرۋازىلىرىنى پاچاقلاپ تاشلاپ، كامېرلارنىڭ قۇلۇپلىرىنى چېقىپ، نۇرغۇن مەھبۇسلارنى تۈرمىدىن ئازاد قىلدى. شۇ قاتاردا فاتىمخانىڭ ئانىسى، ئايالى، بالىلىرىنى، خەمىت مۇسلىموپنىڭ ئايالىنى تۈرمىدىن قۇتقۇزۇپ چىقتى. ئۇلارنى تەييارلاپ كەلگەن ئاتلىرىغا مىندۈرۈپ قاچۇردى. غېنى، مەنسۇرباي، غىياسىدىنلار بىر تەرەپتىن گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بىلەن ئېتىشىپ، مەھمۇدنى ئىزدىدى، بىراق ئۇنى ھېچ يەردىن تاپالمىدى. تۈرمىدىن ئازاد قىلىنغان بىر مەھبۇستىن مەنسۇرباي سورىدى:

ــ بۇ تۈرمىگە نىلقىدىن تۇتقۇن قىلىنغان مەھمۇد ئاتلىق

ئادەم سولانغانمۇ؟

ــ بار ئىدى، ئىككى كۈن بولدى كۆرۈنمىدى، باشقا ياققا ئېلىپ كەتتىمىكىن!

غېنى باتۇر مەھمۇدنى تاپالماي جىمە بولۇپ:

ــ ھۇ ئاناڭنى، نامەردلەر! كېلە، ئاكاڭ قارىغىنىڭ ئوقىنىڭ تەمىنى تېتىپ باق! ــ دېگىنىچە ئىككى قولىدا ئىككى ماۋزېرنى چاڭگىلدىتىپ ئېتىپ، بىرقانچە دۈشمەننى يەر چىشلەتتى. تاڭ يورۇپ قالغانىدى. كەينى ـ كەينىدىن كەلگەن ئەسكەرلەر كۆپىيىپ شىددەتلىك ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. غېنى پارتىزانلارغا:

ــ چېكىنمىگىلار، بۇ گۈيلارنى كېيىن جايلايمىز! ــ دەپ پارتىزانلارغا بۇيرۇق بەردى، پارتىزانلار چېكىندى.

ئەسلىدە 6 ـ چېسلا غۇلجىغا ئومۇميۈزلۈك ئۇچ تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىنماقچى ئىدى. ئەمما فاتىخ بىلەن «ئازادلىق تەشكىلاتى» رەھبەرلىرىنىڭ ۋاقتىدا ئالاقىلىشالماسلىقى، پارتىزانلارنىڭ يېتىپ كېلەلمەسلىكى سەۋەبىدىن، شەھەرگە ھۇجۇم قىلىش پىلانى ئەمەلگە ئاشماي قالغانىدى.

غېنى باش ساقچى ئىدارىسىغا ھۇجۇم قىلىپ كىرىپ مەھمۇدنى قۇتقۇزۇشنى ئويلىغان بولسىمۇ، بىراق يېنىدىكى ئادەملەرنىڭ مەسلىھەت كۆرسىتىشى بىلەن بۇ نىيىتىدىن يانىدى. فاتىخلارنى تېپىش ئۈچۈن پارتىزانلارنى باشلاپ شەھەرنىڭ شىمالىغا، تۇرپانىيۇزى، كېپەكيۇزى تەرەپلەرگە چېكىندى. ئۇ ئاساسىي قوشۇن بىلەن تۇرپانىيۇزىدە ئۇچراشتى. دۈشمەن ئايروپىلانلىرى غېنى توپىنى بومبارىمان قىلدى.

ــ بۇرادەرلەر، ئۆزۈڭلارنى دالدىغا ئېلىپ ئورمان، ئۆيلەرگە يوشۇرۇنۇڭلار! ــ دېدى غېنى. دۈشمەن ئايروپىلانلىرى پارتىزانلارنى تاپالماي، قالايمىقان بومبارىمان قىلىپ، كېتىپ قالدى.

گومبنداڭ ئەمەلدارلىرى پارتىزانلارنىڭ توپادەكدىكى تۇرمىگە ھۇجۇم قىلىپ، نۇرغۇن مەھبۇسلارنى قاچۇرۇۋېتىپ، شۇ قاتاردا فاتىخنىڭ ئانىسى، ئايالىنى قۇتقۇزۇپ چىقىپ كەتكەنلىكىنى بىلگەن بولسىمۇ، بۇنىڭدىن ئانچە ھەيرانلىق، چۆچۈش ھېس قىلمىدى. ساقچى باشلىقى:

— بۇ ئوغرىلارنىڭ فاتىخنىڭ ئانىسىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن قىلغان ئىشى، بىزنىڭ ئالتە مىڭدىن ئارتۇق خەل قوراللار بىلەن قوراللانغان قوشۇنىمىز نىلقىنى ھەر تەرەپتىن قورشاپ ياتماقتا، پات ئارىدا ئومۇمىي ھۇجۇم قىلىپ ئوغرىلارنى بىراقلا يوقىتىدۇ، — دېدى.

بۇ چاغدا ئۇچ مىڭدىن ئارتۇق جەڭگىۋار پارتىزانلارنىڭ شەھەرنى قورشاپ كەلگەنلىكىدىن، «ئازادلىق تەشكىلاتى» باشچىلىقىدىكى نۇرغۇن پارتىزانلار ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ مىلتىق، تاياق ـ توقماق، پالتا، ئورغاقلارنى تۇتۇپ شەھەر ئىچىدىن ماسلىشىپ جەڭ قىلىشقا تەق بولۇپ تۇرغانلىقىدىن گومبنداڭ ئەمەلدارلىرى خەۋەرسىز ئىدى.

غېنى فاتىخنىڭ ئانىسى، ئايالى، بالىلىرىنى ۋە خەمىتنىڭ ئېغىر ئاياغ ئايالىنى فاتىخقا تاپشۇرۇپ بېرىپ:

— ئاله نوغاي، مۇنۇ خوتۇن ـ بالىلىرىڭنى، سەن نوغايغا خوتۇن كېرەك ئەمەسما؟ يا خوتۇندىن تويغانمىدىڭ؟! — دەپ چاقچاق قىلدى.

— رەھمەت باتۇرۇم، قېرىندىشىم، — دېدى فاتىخ، گەرچە غېنىنىڭ تۇرمۇسىزلىك قىلىپ توپادەكنى تۇرمىسىگە ھۇجۇم قىلغانلىقىدىن رەنجىگەن بولسىمۇ تەنقىد قىلماي.

— بىراق مەھمۇدنى تاپالمىدۇق، نەگە قامىدىكىنىتاڭ، قارىغاندا باش ساقچىخانىغا قامىغان ئوخشايدۇ.

— ئامانلا بولسا قۇتقۇزىمىز، خاتىرجەم بول، — دېدى فاتىخ. فاتىخ ئانىسى ۋە بالىلىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى.

خەمىتىنىڭ ئايالى بىلەن قوچاقلىشىپ كۆرۈشكەنده، فاتىخ ئۆزىنى تۇتالماي قاتتىق يىغلاپ كەتتى ۋە:

ــ باغرىم، قېرىندىشىمدىن ئايرىلىپ قالدىم، خەمىتىنى قوغداپ قالالمىدىم، ــ دېدى ئۇ خەمىتىنىڭ ئايالىغا. بۇ شۇنچە خەۋەرنى ئۇققان خەمىتىنىڭ ئايالى باشقىدىن ئۇن سېلىپ، قاتتىق يىغلاپ كەتتى. فاتىخنىڭ ئانسى بىلەن ئايالى كېلىپ خەمىتىنىڭ ئېغىر ئاياغ ئايالىنى يۆلەپ، ئۆيگە ئەكىرىپ كەتتى. بۇ ئىچىنىشلىق مەنزىرىنى كۆرۈپ تۇرغان پارتىزانلار كۆز ياش قىلىشتى ۋە قاتتىق غەزەپلەندى. غېنى:

ــ ھۇ، ئاناڭنى، بۇگۈن كېچە باش ساقچىخانىغا ھۇجۇم قىلىپ، مەھمۇد قېرىندىشىمنى قۇتقۇزۇپ چىقىمەن. ھەي، نوغاي، بۇيرۇق بەرمەمسەن، قاچانغىچە مىسىلدايسەن؟! ــ دېدى غەزەپلىنىپ، شەھەرگە ھۇجۇم قىلىشقا ئالدىراپ.

ــ باش ئىشتابتىن خەۋەر يوق تېخى.

ــ نېمە؟ سەندىنمۇ چوڭ باشلىق بارما تېخى؟

ــ شەھەردىكى پارتىزانلار بىلەن ئالاقىلىشىپ، ئىچكى ــ تاشقى جەھەتتىن بىراقلا ھۇجۇم قىلىمىز.

ــ مۇنداق ــ دە، ئەمىسە چاپسان بول، قانچە تېز ھۇجۇم باشلىساق شۇنچە جىق ئادەملىرىمىزنى قۇتقۇزۇپ چىقىمىز.

ھەرقايسى توپنىڭ باشلىقلىرى شەھەرنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى ئېدىرلىقتا جىددىي يىغىن ئېچىپ، شەھەرگە ھۇجۇم قىلىش پىلانىنى تۈزدى. ھەرقايسى توپلارنىڭ ھۇجۇم قىلىش نىشانلىرى بېكىتىلدى. غېنى باشچىلىقىدىكى پارتىزانلارنىڭ باش ساقچى ئىدارىسىغا ھۇجۇم قىلىشى بەلگىلەندى.

ــ مەنسۇربای، غىياسىدىن ! ــ دېدى غېنى ئېگىز دۆڭلۈك ئۈستىدە يانپاشلاپ يېتىپ، ــ بۇگۈن باش ساقچىخانىغا ھۇجۇم قىلىپ ئۇ يەرنى ئېلىپ، مەھمۇدنىڭ ئۆلۈك ــ تىرىكلىكىنى تاپايلى. مەن مىسساخان ئانىغا ۋەدە قىلغان، مەھمۇدنى قۇتقۇزۇپ

چىقمەن دەپ،

— مەن جېنىمنى تىكتىم، سۈپتايدىن كىرگەن ئۇزىمۇ بەل باغلىدى. دۈشمەننىڭ ئۇۋۇسىنى بىتچىت قىلىمىز، بوگۇل قانداقلا بولسۇن قېرىندىشىم مەھمۇدنى تاپىممىز، — دەپ غىياسىدىن.

مەھمۇدتىن ئايرىلىپ قالغاندىن بۇيان غىياسىدىننىڭ كۆڭلى يېرىم بولۇپ بىر مىنۇتمۇ خاتىرجەم يۈرەلمىدى. ئاخشاملىرى ئۇيقۇسى قاچتى، ئۇنسىز ياش تۆكتى، ئۇنىڭ ئەس - خىيالى دوستى مەھمۇدنى قۇتقۇزۇشتىلا ئىدى. بۇ ئىككىسى بىر ئۆيدە چوڭ بولغان قېرىنداشلاردەك ئېجىل بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇلار سۈپتايدا پەننىي مەكتەپ ئىچىلغاندىن بۇيان ئۇزاق ئايرىلىپ باقمىغان، بىر جۇپ قوشماق مېغىزدەك بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇلار تالاي گۈزەل ئەسلىمىلەرنى، ئاچچىق كەچمىشلەرنى، جاپا - مۇشەققەتلەرنى بىللە تارتىپ، ھايات - ماماتلىق جەڭلەردە بىللە بولغانىدى. بىر جان - بىر تەندەك بولۇپ كەتكەنىدى. مەھمۇدتىن ئايرىلىپ قېلىشى غىياسىدىنغا بەكلا ئېغىر كەلدى، ئۇ قاتتىق ئازابلاندى. مەھمۇدنىڭ دۈشمەن قولىغا چۈشۈپ قېلىشىدا ئۆزىنىڭ سەۋەنلىكى بارەدەك، ئۆزىنى مەھمۇدقا يۈز كېلەلمەيدىغاندەك ھېس قىلدى.

مەھمۇد مەنسۇرباي، غىياسىدىنلار بىلەن بىللە ئىنقىلاب دەسلەپتە باشلانغاندىن تارتىپ پارتىزانلارغا ئەگىشىپ تالاي جەڭلەرنى قىلغانىدى. ئۇنىڭ دۈشمەن قولىغا چۈشۈپ قېلىشى پارتىزانلارنى بەكمۇ قايغۇغا سېلىپ كەلمەكتە ئىدى...

مانا، مەھمۇدنى باش ساقچى ئىدارىسىنىڭ قىيناقخانىسىغا ئاپىرىپ يەنە سوراق قىلدى. قاراڭغۇ، سۇرلۇك قىيناقخانىنىڭ بۇلۇڭىدىكى ئوچاقتا ئوت لاۋۇلداپ، ئۇچقۇنلىرىنى چاچرىتىپ كۆيمەكتە. ئوچاق ئىچىدە قىپقىزىل چوغدەك قىزارغان داغمال تۇراتتى. مەھمۇد باغلانغان تۆۋرۈكنىڭ يېنىدا بىر چېلەكتە لىق

سۇ قويۇلغان. جاللاتلار ئىنسان قېلىپىدىن چىققان ۋەھشىي ئۇسۇللار بىلەن مەھمۇدنى قىيناش ئالدىدا تۇراتتى. تاماكىسىنى قىزغىن چىشلىگەن جاللات قولىدىكى داغمالنى پۇلاڭلىتىپ مەھمۇدقا ھەيۋە قىلىپ كۆرسىتىپ:

ــ جىنايىتىڭنى تاپشۇر ! ئەگەر جىنايىتىڭنى تاپشۇرمىساڭ ساڭا ئۆلۈمدىن باشقا يول يوق !ــ دېدى.

ــ مەندە جىنانەت يوق ! خەلق ئازادلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش جىنايەت ئەمەس ! ــ دېدى مەھمۇد قەھرى بىلەن ھاسىراپ تۇرۇپ، ئۇ ھالسىزلىنىپ كەتكەندى.

ــ شەھەردىكى ئوغرىلارنى دەپ بەر ! كىملەر بىلەن ئالاقىلەشتىڭ؟ ــ دېدى سوراقچى. ئۇ مۇشۇ قېيىن قىستاق ئارقىلىق مەھمۇدتىن بىرەر يىپ ئۇچىغا ئېرىشمەكچى بولۇۋاتاتتى.

ــ بىلمەيمەن، ــ دېدى مەھمۇد غەزەپلىنىپ.

ــ سەن ئۆلۈمدىن قورقمامسەن؟ ــ دېدى سوراقچى مەھمۇدقا داغمالنى ھەيۋە قىلىپ.

ــ مەن خەلقىمنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن ئاللىبۇرۇنلا ئۆلۈمگە تەييارلىق قىلىپ قويغان، قولۇڭدىن كەلگەننى قىل !... ــ دېدى مەھمۇد.

سوراقچى تېرىكىپ مەھمۇدنىڭ بەدىنىگە داغمالنى يېقىپ بولىۋاتقان ئاشۇ پەيتتە تالادا ــ يېقىنلا يەردە كەينى ـ كەينىدىن ئېتىلغان ئوق ئاۋازى ئاڭلاندى. سوراقچى داغمالنى تاشلاپ سىرتقا يۈگۈردى...

ساقچىلار مەھمۇدنى سۆرەپ چىقىپ يەنە زەي، قاراڭغۇ تۇرمىگە تاشلىدى.

تۇرمىدە مەھمۇد جاللاتلار بىلەن تىغمۇ ـ تىغ ئېلىشماقتا ئىدى. غۇلجا ئەتراپىدا بولسا نىلقا، سۇپتاي، غۇلجا پارتىزان يىگىتلىرى بولغۇسى چوڭ جەڭگىۋار ھالەتتە

تۇرماقتا.

ئوغلاق ئېيىنىڭ 7 ـ كۈنى سەھەردە گومىنداڭ ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى لیۇ بىڭدې ماشىنا بىلەن ساقچى ئىدارىسىگە كېلىپ، ماشىنىدىن چۈشتى. ئۇ تۈيۇقسىز ئېتىلغان بىر پاي ئوق بىلەن ئوڭدىسىغا چۈشتى ـ دە، بىر تېپىرلاپلا جان ئۈزدى. ئوق ئۇنىڭ پېشانىسىگە تەگكەنىدى. شۇنىڭدىن باشلاپ گومىنداڭ قىسىملىرى ساقچى ئىدارىسىغا تىقىلۋېلىپ پارتىزانلارغا قارشىلىق قىلدى. كېچىدە غۇلجا شەھىرىنىڭ ھەممە يېرىدە قوماچ قوروغاندەك ئېتىلغان، پارتلىغان مىلتىق، بومبا، گىرانانىڭ قۇلاقنى يارغۇدەك ئاۋازى غۇلجا ئاسمىنىنى زىلزىلىگە سالدى، «گۇمباڭ، گۇم»، «تا ـ تات، تات»، «پاڭ ـ پۇڭ» قىلغان يەر ـ زېمىننى لەرزىگە سالىدىغان ئاۋازلار ئېغىر ئۇيقۇدا ياتقان غۇلجا ئاھالىسىنى ئويغىتىۋەتتى.

مىلتىق، تاياق ـ توقماق، ئارا ـ گۇرجەك، نەيزە، ئورغاق، پالتا، كەتمەن تۇتقان ئاتلىق، پىيادە ئادەملەر كوچىلاردا ئۇياقتىن ـ بۇياققا چېپىشماقتا. بۇ ئادەملەرنىڭ روھى كۆتۈرەڭگۇ، جەڭگىۋار بولۇپ، قەلبى ئىشەنچ ۋە ئۇمىدكە تولغان. ئۇلار پەقەت دۇشمەن ئىستىھكاملىرىغا ھۇجۇم قىلىپ، دۇشمەننى يوقىتىشتىن باشقىنى ئويلىمايتتى. غېنى باشچىلىقىدىكى نىلقا پارتىزانلار ئەترىتى باش ساقچى ئىدارىسىغا ھۇجۇمنى باشلىغانىدى.

غېنى بىر چاغدا ئالا ئاتقا مىنىپ، بېشىغا سۆسەر قۇلاقچا، ئۇچىسىغا بۆرە جۇۋا، پۇتىغا قونچى ئۆزۈن ئۆتۈك كىيىپ ئىككى قولىدا ئىككى ماۋزېرنى چاڭلىدىتىپ ئېتىپ، بىر توپ پارتىزاننى ئەگەشتۇرۇپ، باش ساقچى ئىدارىسىنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى ھادى ھاجىنىڭ مەسچىتىگە يېتىپ كەلدى. بۇ چاغدا نەچچە يۈز قوراللىق، قورالسىز ئادەملەر باش ساقچى ئىدارىسىنى قورشۇالغان بولۇپ، سېپىل تۈۋىنى كولاپ پارتلاتقۇچ دورىلارنى

جىددىي قويۇۋاتاتتى. بىر قىسىم پارتىزانلار دۇشمەنلەرگە توختىماي ئوق ئۇزۇۋاتاتتى. غېنى مەسچىت يېنىغا كېلىپ پارتىزانلارغا:

— قېنى، يىگىتلەر! ھەممىمىز تەييارلىنايلى! ھازىر باش ساقچىغا ھۇجۇم قىلىپ ئالمىز! — دېدى.

ھەر تەرەپتىن ياڭىرىغان «ھۇررا!» سادالىرى نەچچە مىڭ ئادەمنىڭ روھىنى ئويغاتتى، ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدى تەڭداشسىز كۈچكە تولدى. تەسىرلىك، سىرلىق، دىللارنى لەرزىگە سالىدىغان ئاۋازلار پەلەككە يەتتى. غۇلجا ئاسمىنى لەرزىگە كەلدى. بۇ سادانى ياڭىرىتىۋاتقان ئادەملەر ئۆلۈم دېگەننى ئويلىمىغان، پەقەت دۇشمەننى يوقىتىشنىلا ئويلىغانىدى.

ھۇجۇم باشلىنىشى بىلەن سېپىللارغا قويۇلغان بومبىلار پارتلىدى، پىلىموتلار سايرىدى. ئالغا!... ھۇررا!... دېگەن سادالار ھەر تەرەپتىن ياڭرىدى. پارتىزانلار باش ساقچى ئىدارىسىغا شىددەتلىك ھۇجۇمنى باشلىدى. لېكىن، دۇشمەنلەر ھالاكىتىگە تەن بەرمەي قاتتىق قارشىلىق قىلدى. ئىككى تەرەپ كەسكىن ئېتىشتى. ھايات ـ ماماتلىق جەڭ داۋام قىلماقتا. سېپىلنى پارتلىتىش ئۈچۈن دورا قويغان سۈپىتايلىق تۇرسۇنغا ئوق تېگىپ مىدىر قىلماي جايىدا يېتىپ قالدى. غېنى:

— ئەكەل كىگىزنى! — دېدى غىياسىدىنغا. غېنى باتۇر سۇغا چىلانغان كىگىزنى دۇمبىسىگە ئارتىپ يامغۇرەڭ يېغىۋاتقان ئوققا قارىماي سېپىلنىڭ تۇۋىگە ئۆمىلەپ بېرىۋالدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن غىياسىدىن، ئوسمان قۇتبىدىن، ئىدرىس، نۇرمۇھەممەد قاتارلىق سۈپىتايلىق يىگىتلەرمۇ سېپىل تۇۋىگە يېتىپ كەلدى. پارتىزانلار سېپىل تۇۋىنى كولاپ دورا قويۇشقا باشلىدى.

— غىياسىدىن مېنى كۆتۈر، سېپىلغا چىقىمەن! — دېدى غېنى ئىككى قولىدىكى ئىككى ماۋزېرنى بېلىگە قىستۇرۇپ. ئۇ

ئۆتۈكنىڭ قونچىدىكى ئىككى خەنجەرنى ئىككى قولىدا تۇتۇپ، غىياسىدىننىڭ مۇرىسىگە دەسسەپ، خەنجەرنى سېپىل تېمىغا سانجىپ، يامىشىپ ئۆرلەشكە باشلىدى. غېنىنىڭ سېپىلغا يامىشىپ چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن پارتىزانلار سېپىل ئۈستىدىكى دۈشمەنلەرگە شىددەتلىك ئوق ياغدۇردى. غېنى سېپىل ئۈستىگە چىقىپ ئىككى ماۋزېر بىلەن توختىماي ئوق ئۇزۇپ، ئۇ يەردىكى ئىككى دۈشمەننى تىك موللاق ئاتقۇزدى. غېنىنى كۆرۈپ قورقۇپ كەتكەن قالغان ئەسكەرلەر غالىلداپ تىترەپ ئوق ئاتالمايلا، ھاڭۇبقىپ قاراپ قالدى. غېنى بىر دومىلاپلا پەستىن ئوق ئېتىپ ئۇلارنى ئەپچىللىك بىلەن جايلىۋەتتى. پوتەينىڭ نېرىقى تەرىپىدە پارتىزانلارغا توختىماي شىددەتلىك ئوق ئېتىۋاتقان دۈشمەنلەرنىڭ كەينىدىن ئۆمىلەپ كېلىپ، گەجگىسىدىن تۇتۇپ، سېپىلدىن تۆۋەنگە قارىتىپ ئاتتى. ئاندىن ئۇ پوتەينىڭ تۆشۈكىدىن سەكرەپ چۈشتى، غېنىنى كۆرۈپ ھودۇقۇپ كەتكەن بەش ـ ئالتە دۈشمەن گەسكىرى مىلتىق ئاتالمايلا تىترىشىپ كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ تۇرۇشتى، غېنى ئۇلارنى ئىككى قولى بىلەن گەجگىسىدىن تۇتۇپ بىر ـ بىرىگە ئۇرۇپ، تېپىپ ئۆلتۈردى. غېنى باتۇرنىڭ كەينىدىنلا يېتىپ كەلگەن بىرقانچە يىگىت ئۇنىڭ بۇ باتۇرلۇق، قارامىلىقىنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئېيتىشتى. بىردىنلا قەلبى غەيرەت، جاسارەتكە تولدى ... پارتىزانلار سېپىلىنى پارتلىتىپ ساقچى ئىدارىسى قورۇسىغا كەلكۈندەك بېسىپ كىردى.

ساقچى ئىدارىسىغا بېسىپ كىرگەن پارتىزانلار دۈشمەنلەر بىلەن شىددەتلىك ئېتىشىپ، قۇچاقلاشما جەڭ قىلىپ، تۇرمە دەرۋازىلىرىنى پاچاقلاپ تاشلىدى. تۇرمە كامېرلىرىنىڭ قۇلۇپلىرىنى چېقىپ تاشلاپ، كامېرلارغا يوپۇرۇلۇپ كىردى.

مەنسۇرباي، غىياسىدىن قاتارلىقلار تۇرمىگە بېسىپ كىرىپ، نۇرغۇنلىغان ھەر مىللەت خەلقىنى ئازاد قىلدى. ئۇلار ھەر بىر كامېرغا كىرىپ مەھمۇدنى ئىزدىدى. ئاخىر ئۇلار ئەڭ ئىچكىرىدىكى بىر كامېردىن مەھمۇدنى تاپتى. مەسۇرباي بىلەن غىياسىدىنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش تۆكۈلدى. مەنسۇرباي مەھمۇدنى مېھرى بىلەن قۇچاقلىدى، ئارقىدىنلا ئاغىنىسى غىياسىدىن ئۇنى مەھكەم باغاشلىدى. ئۇلارغا بۇ يەردە كۆپ سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. ئۇلار مەھمۇدنى يۆلەپ ئېلىپ ماڭدى. شۇ چاغدا قوش ماۋزېرنى تۇتقان غېنى يۈگۈرگىنىچە ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلدى.

— ئۇكام، بۇ دۇنيادا باركەنسەن، ئەجەب خۇش قىلدىڭ مېنى. ئەمدى ئاپاڭنىڭ ئالدىدا يۈزۈم يورۇق بولىدىغان بولدى!

— رەھمەت ئاكىلار، ئاغىنىلىرىم! — ھاياجانلانغان مەھمۇد شۇنى ئارانلا دېيەلىدى.

پارتىزانلار ساقچى ئىدارىسىگە ھۇجۇم قىلغاندا گومىنداڭ دائىرىلىرى نۇرغۇن تۇتقۇن قىلىنغان ئادەملەرنى ئۆلتۈرۈپ، بىر قىسىم مەھبۇسلارنى ھەرەمباغقا ئېلىپ كەتكەنىدى. مەھمۇدنى بولسا غېنىنى تۇتۇشتا يەمچۈك قىلىش ئۈچۈن بۇ يەردە قالدۇرغانىدى. قىيناش، ئاچلىق، ئۇسسۇزلۇق دەستىدىن مەھمۇدنىڭ تېنى تولىمۇ ئاجىزلاپ كەتكەنىدى. مەھمۇد ئۆزى جەڭگە چىقىشنى تەلەپ قىلغان بولسىمۇ، غېنى، مەنسۇرباي قاتارلىقلار ئۇنىڭ ئاۋۇال كۇتۇنۇشنىڭ زۆرۈرلىكىنى ئويلاپ، غىياسىدىن باشچىلىقىدىكى بەش يىگىتكە ئۇنى تۇرپانىيۇزىدىكى ئەھمەد ھاجىنىڭ قورۇقىغا ئاپىرىپ قويۇشقا بۇيرۇدى. يىگىتلەر ھايال بولماي مەھمۇدنى ئاتقا مىندۈرۈپ ئۆزلىرى بىلىدىغان بىخەتەر يوللار بىلەن تۇرپانيۇزىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى ...

مانا ھەرەمباغ، لياڭشاڭ، ئايرودۇرۇم قاتارلىق جايلاردا

شـدده‌تـلـك ئـۇرۇش بـولـمـاقـتـا. پارتـىزانلار بـۇ يـەرلـەرنـى قورشـۇالغـلـى خـىلى ئـۇزاق بولدى. قـەھـرىتان ئـىينـاك كـەرىشى بـىلـەن قار قـېلـىن يـاغدى. سوغـۇق قـاتـتـىق بـولدى، تـۆكـورسـە تۆكـۇرۇك يـەرگـە چـۈشكـىچـە تـوڭـلايـتـتى. خـەلق جـەڭچـىلـەرگـە تـاڭ چاي، گـۆش تـوشـۇپ بـەرمـەكـتـە. قـاتـتـىق سـوغـۇق جـانـدىـن ئـۆتـەتـتـى. جـەڭچـىلـەر بـۇ سوغـۇقـلارغـا بـەرداشـلـىق بـېـرىـپ، جـان تـىكـىپ جـەڭ قـىـلـماقـتـا. ئـۇلار ئـۇرۇمـچـىـدىن يـاردەمـگـە كـەلـگـەن گـومـىنـداڭ قوشـۇنـلـىرىنى كـۆگـىرچـىن، ئـاچـال داۋانـلـىردا يـەرلـىك خـەلق بـىلـەن بـىرلـىشـىپ، تـوسـۇپ زەربـە بـېـرىـپ، ئـېچـىنـىشـلـىق مـەغـلـۇپ قـىـلـدى. گـومـىنـداڭـنـىڭ ئـۇرۇمـچـىـدىن كـېـلـىپ ئـايـرۇپـلان بـىلـەن تـاشـلـىغـان لازىـمـەتـلـىك نـەرسـىـلـىرى پارتـىزانلارنـىڭ قـولـىغا چـۈشـتى. پۈتـۈن ئـىلى خـەلقى هـەرىكـەتكـە كـەلگـەنـدى. هـەر مـىللـەت خـەلق ئـاممـىسـى ئـىتـتـىپاقـلـىشـىپ تـەڭداشـسـىز كـۈچكـە ئـايلانغانـدى.

مانا، پارتـىزانلار لياڭشاڭغا تـىقـىلـىۋالغان دۈشمـەنلـەرنى ئـاخـىر سـۈر ـ تـوقاي قـىـلـىپ قـوغلاپ چـىقاردى. ئـۇلارنـىڭ كـۆپـىنچـىسـى ئـۆلـۈپ، ئـاز بـىر قـىسـمـىلا هـەرەمـباغقا قـېچـىپ كـىرىـۋالدى.

نـىلقا پارتـىزانلـىرى هـەرەمـباغـنـىڭ جـەنـۇب تـەرىـپـىـدىن هـۇجـۇم قـىـلـماقـتـا. جـەڭ شـىـددەتـلـىك داۋام قـىـلـماقـتـا، ئـىككـى تـەرەپـتـىن پـىـلـمـوتـلار قـوماچ قـورۇغانـدەك ئـېتـىـلـماقـتـا. هـۇررا... ئـالغا... دېگـەن سادالار تـوختـمـاي ياڭـرىـمـاقـتـا. دۈشمـەنلـەر قـاتـتـىق تـىركـىشـىـپ قارشـىلـىق قـىـلـماقـتـا، ئـاخـىرقى ئـۈمـىدى بـولغان هـەرەمـباغـنى جـان تـىكـىپ قـوغدىـماقـتـا. هـەرەمـباغقا سـولـىنـىـپ قـالغـان گـومـىنـداڭ قوشـۇنـلـىرى بارغانسـىرى يـېمـەك ـ ئـىچـمـەك، ئـوزۇق ـ تـۆلـۈك، ئـوق ـ دورىـدىن قـىسـلـماقـتـا، ئـۇلاردا ئـاچارچـىـلـىق ئـەۋجـىگـە چـىقماقـتـا. غـالجـىرلاشـقان دۈشمـەنلـەر بـىر قـانچـە قـېـتـىم هـۇجـۇم قـىـلـىـپ چـىـقـتى. پـارتـىـزانلار قـاقـشـاتـقـۇچ زەربـە بـېـرىـپ ئـۇلارنـى چـېكـىـنـدۈردى. شـۇنـىـڭ بـىلـەن دۈشـمـەنلـەر كـەينـىگـە يـېنـىـپ

ھەرەمباغقا كىرىپ كەتتى. پارتىزانلارمۇ نۇرغۇن قېتىم ھۇجۇم قىلدى. بىراق، دۇشمەننىڭ كۈچلۈك ئوت كۈچى سەۋەبىدىن ئۇلارمۇ چېكىندى. ئىككىلا تەرەپتىن ئۆلۈم ـ يېتىم ئېغىر بولماقتا. نۇرغۇن شىر يۈرەك ئەزىمەتلەر ياش جانلىرىدىن ئايرىلدى. غۇلجا خەلقى بەللىرىگە ئاق باغلىدى، ئانىلار باشلىرىغا ئاق ياغلىق سالدى. كىشىلەر كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە يېنىدا ھېللىلا كۈلۈشۈپ، چاقچاقلىشىپ تۇرغان سەپداشلىرىدىن، دوستلىرىدىن، قېرىنداشلىرىدىن ئايرىلىپ قالماقتا. قەھرىتان ئېيىنىڭ سوغۇقى جاندىن ئۆتمەكتە، جەڭ ھېلىھەم قاتتىق داۋاملاشماقتا.

ئىلقا پارتىزانلىرى ھەرەمباغنىڭ جەنۇبىدىن يەنە بىر قېتىم ھۇجۇم قىلدى. مانا سۈپتايدىن كەلگەن پارتىزان ئىدرىسقا ئوق تەگدى. غىياسىدىن يۈگۈرۈپ كېلىپ ئۇنى يۆلىدى. ئىدرىس غىياسىدىنغا:

ـــ ئانامغا مەندىن سالام دەپ قوي، ـــ دېگەن گەپنى ئارانلا قىلدى ـ دە، غىياسىدىننىڭ قولىدا جان تەسەددۇق قىلدى. غىياسىدىن:

ـــ ئىدرىس !... ئىدرىس !... ـــ دەپ قاتتىق ۋارقىراپ، ئىدرىسنى سىلكىدى. بىراق، ئۇنىڭ نەپسى ئاللىبۇرۇن توختاپ قالغانىدى. ئوق ئىدرىسنىڭ كۆكرىكىگە تەگكەنىدى.

غىياسىدىن ئۆزى بىلەن ئىنقىلابقا تەڭ ئاتلانغان قەدىناس دوستلىرىدىن بىر ـ بىرلەپ ئايرىلىپ قېلىۋاتاتتى. دۇشمەنلەر يەنە ھۇجۇم قىلىپ كەلدى، غىياسىدىن قولىغا ئىدرىسنىڭ پىلىموتىنى ئالدى ـ دە، دۇشمەنگە يامغۇرەدەك ئوق ياغدۇردى. ئۇنىڭ يېنىدا نۇرمۇھەممەدمۇ ھۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقان دۇشمەنلەرگە شىددەتلىك ئوق ئۇزدى. بىرەر سائەت ئېتىشقاندىن كېيىن، دۇشمەنلەر بەرداشلىق بېرەلمەي چېكىنىپ ھەرەمباغقا

كىرىپ كەتتى. پارتىزانلار توپىغا باشچىلىق قىلىۋاتقان سېيىت ئۆز توپىدىكى پارتىزانلارغا ۋاقىرىدى:

— مەن پارتلاتقۇچ دورىنى ئېلىپ ھۇجۇمغا ئۆتىمەن، سىلەر قوغداڭلار، قورغاننى پارتلاتقاندىن كېيىن، ھۇجۇمغا ئۆتۈڭلار! ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە، پارتىزانلارنىڭ توسۇغۇنىغىمۇ ئۇنماي پارتلاتقۇچ دورىنى قولتۇقىغا قىستۇردى، ئاندىن يامغۇرەڭ يېغىۋاتقان ئوقلارغا قارماي يۈگۈرۈپ كەتتى. پارتىزانلار:

— سېيىت! ... سېيىت! — دەپ توۋلاشتى. سېيىت يۈگۈرۈپ، ئۆمىلەپ يۇرۇپ، تامنىڭ تۈۋىگە يېتىپ بېرىپ، پارتلاتقۇچنى تامنىڭ تۈۋىگە ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇپ، پىلتىسىگە ئوت ياقتى. ئۇ ئارقىسىغا يېنىشىغا دۇشمەن پىلىموتىدىن ئېتىلغان ئوق بىقىنىغا تەگدى، ئۇ ئۆڭدىسىغا يىقىلدى. سۈپىتايلىق لۈەك:

— سېيىت!... سېيىت! — دەپ ۋاقىراپ، سېيىتنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن يۈگۈردى، سېيىتقا ئاز قالغاندا لۈەككە ئوق تېگىپ ئۆڭدىسىغا چۈشتى. ئەجەل ئوقى لۈەككە تەگمىدى. سېيىت بىلەن لۈەك مەردلەرچە قۇربان بولدى. ئەڭ دەسلەپتە پارتىزان بولۇپ ئىنقىلابقا قاتناشقان بۇ ئىككى ئەزىمەت ھەرەمباغ ئۇرۇشىدا ھاياتىدىن ئايرىلدى...

46

ئەھمەد ھاجىنىڭ قورۇقىدا ئىككى ھەپتە ئوبدان كۈتۈلگەن مەھمۇد خېلىلا ئەسلىگە كېلىپ قالغاندى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بىر ئاخشىمى ئەھمەد ھاجىغا رەھمەت بىلدۇرۇپ، ئېتىغا مىنىپ غۇلجىدا جەڭ قىلىۋاتقان غېنى، مەنسۇربای ئاكىلىرىنىڭ يېنىغا

كەلدى. ئۇلار مەھمۇدنىڭ بۇ يەرگە كەلگەنلىكىدىن خاپا بولغان بولسىمۇ، ئىلاج قىلالمىدى. ھۆرلۈك، بەخت ئارزۇسىنى كۆڭلىگە پۈككەن مەھمۇد جەڭچىلەر سېپىگە قوشۇلدى. جەڭ داۋاملاشماقتا. مەھمۇد، مەنسۇرباي، غىياسىدىن قاتارلىق ئەزىمەتلەر كۆزلىرىدىكى ياشلارنى سۈرتۈۋېتىپ، ئەزىز قېرىنداشلىرىنى كۆمۈپ قويۇپ، قالدۇق دۇشمەن بىلەن باتۇرلارچە جەڭ قىلماقتا. بۇ جەڭلەردە يەنە قانچىلىك قېرىنداشلىرىدىن ئايرىلىپ قالدۇ، بۇ تەرىپى ئۇلارغا قاراڭغۇ. ئۇلار قايغۇنى كۈچكە ئايلاندۇرۇپ جەڭ قىلماقتا. ئۇلارنىڭ قەلبىدە گومىنداڭنىڭ زالىم ھۆكۈمرانلىقىنى يوقىتىشتىن ئىبارەت ئۇلۇغ بىر گۈلخان لاۋۇلداپ كۆيمەكتە ئىدى. چوڭ - كىچىك جەڭلەردىن كېيىن غۇلجا گومىنداڭدىن پۈتۈنلەي ئازاد قىلىندى.

غۇلجا ئاسمىنى سۈزۈلۈپ، يېڭى بىر تاڭنى كۈتۈۋالدى. غۇلجا خەلقى ئەزەلدىن بۇنداق شادلىققا، بۇنداق ئەركىنلىككە، بەختكە چۆمۈپ باقمىغانىدى. ھەممە ئادەمنىڭ چېھرىدە كۈلكە، ئىللىق تەبەسسۇم جىلۋە قىلاتتى. يېزا - قىشلاقلاردىن ھەر مىللەت خەلقى شەھەرگە كەلكۈندەك يامراپ كەلمەكتە. غۇلجا شەھىرى ئادەمگە لىق تولدى. خۇشاللىقتىن قان - قېنىغا پاتمىغان ئادەملەر بۇ كاتتا غەلىبىنى بىر - بىرىگە يەتكۈزۈپ تەبرىكلەشتى. ئازاد غۇلجا ئۆز خەلقىگە، ئۆز ئوغلانلىرىغا كۈلۈپ قۇچاق ئاچتى. غۇلجا كوچىلىرىدا يارىشىملىق ھەربىي فورما، چىرايلىق كىيىملەرنى كىيگەن ھەر مىللەت ئوغۇل - قىزلىرى رەتلىك تىزىلىپ قوراللارنى ئېسىپ مارش قەدەملىرىگە رىتىملىق دەسسەپ ماڭماقتا. غۇلجا ئۆز ئوغلانلىرىدىن پەخىرلەنمەكتە !...

غۇلجىدا ھەر مىللەت خەلقىدىن تەركىب تاپقان ۋاقىتلىق

www.uyghurkitap.com

هۆكۈمەت قۇرۇلۇپ، ئىنقىلابنى تۇغرا يۆنىلىشكە سېلىپ رەھبەرلىك قىلدى. مىللىي ئارمىيە قورۇلۇپ، پارتىزانلىق هالەتتە ئۇرۇش قىلىشقا خاتىمە بېرىلدى. هەرقايسى قىسىملار تەشكىللىنىپ هەرقايسى يۆنىلىشلەردە ئۇرۇش قىلىش قىسىملىرى بەلگىلەندى. ئىسهاقبېك قىسىملىرى ئوتتۇرا يۆنىلىش بىلەن يۈرۈش قىلىپ جىڭنى ئېلىشقا، پالىنوف قىسىملىرى بورتالا، چۆچەكلەر ئارقىلىق شىخونى ئېلىشقا، سوپاخۇن قىسىملىرى مۇزات داۋىنىدىن ئېشىپ جەنۇبىي شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىشقا بەلگىلەندى. ۋاقىتلىق هۆكۈمەتتە يىغىن ئېچىلىپ مۇنداق دېيىلدى:

— فاتىخ نىلقا ناهىيەسىنىڭ هاكىملىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ، غەنى ۋاقىتلىق هۆكۈمەتنىڭ سوت مەهكىمە باشلىقى بولدى.

فاتىخ بۇ مەنسەپكە رازى بولمىدى، ئۇ نارازىلىق بىلدۈرۈپ:

— يېڭى هۆكۈمەتتە بىزگە ئەمدى ئورۇن يوقكەن ـ ده ! — دېدى ـ ده، يىغىن تۈگىشى بىلەن هەممىنىڭ ئالدىدا يىغىندىن چىقىپ كەتتى.

شۇنداق قىلىپ، نىلقا پارتىزانلىرى ئىچىدىكى ياشىنىپ قالغان پارتىزانلار، غۇلجىغا يۈرۈش قىلغاندا ئائىلىسىگىمۇ دېمەي يايداق ئاتنى مىنىپ تاياق ـ توقماق، ئارا ـ گۈرجەكنى كۆتۈرۈپ غۇلجىغا هۇجۇم قىلىپ كىرگەن دېهقانلار ئۆيلىرىگە قايتتى. جۈملىدىن سۈپتايدىن غۇلجىغا بارغان پارتىزانلار ئىچىدىن ئوسمان، قۇتبىدىن، مىردىن، ئاقمولا، ئەمىردىن قاتارلىق ياشىنىپ قالغان پارتىزانلار سۈپتايغا قايتتى. مەهمۇدمۇ ئۇلار بىلەن بىللە قايتتى. مەهمۇدنىڭ ئەڭ يېقىن جان ـ جىگەر ئاغىنىسى غىياسىدىن، هاجى بالا ۋە مەهمۇدنىڭ

ئوقۇغۇچىلىرىدىن رەخمەتىن، ناسىراخۇن، سىراجىدىن، ئابلەت، ئىبرىسقان، ئەھەت، ياقۇپ، سەمەت، ھېزىم، تۇداخۇن، ئابدۇل، ئابدۇرېشىت قاتارلىقلار پىدائىي بولۇپ ھەرقايسى قىسىملارغا تەقسىم قىلىنىپ، ھەرقايسى يۆنىلىشلەردە ئۇرۇش قىلىشقا ئاتلىنىپ كەتتى. مەھمۇد بىلەن مەنسۇربايىنى بولسا فاتىخ بىللە ئېلىپ قايتتى.

فاتىخ نىلقىغا ئۆتەر يولىدا، مەھمۇد، مەنسۇرباي بىلەن بىللە سۇپتايغا چۈشۈپ، مەھمۇدنىڭ ئانىسىدىن ھال - ئەھۋال سورىغاچ ئۇنىڭ ئۆيىدە پەتە ئوقۇدى. مەھمۇدنى كۆرگەن مىسساخان بىلەن ئۇنىڭ سۆيۈملۈك، ژاپادار خوتۇنى شاراپەت خۇشاللىقتا كۆز يېشى قىلدى. مەھمۇدنىڭ بالىلىرىنىڭ شادلىقىنى دېمەيلا قويايلى. مىسساخان ئانا ئاغزىغا تەگمەي:

— جېنىم بالام، بۇركۈتۈم بالام، يۈزۈڭنى ئاخىر كۆردۈم! ئاللا تائالا بىزگە شاپائەت قىلدى، بىزنى دىدار كۆرۈشۈشكە نېسىپ قىلدى! — دەپ مەھمۇدنى قۇچاقلاپ قاتتىق يىغلىدى. مەھمۇد قۇچاقلىرىنى كەڭ يېيىپ بالىلىرىنى باغرىغا مەھكەم باستى. ئاندىن ژاپادار ئايالى شاراپەتكە چوڭقۇر مېھرى بىلەن قارىدى. شاراپەتنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىدە ياش ئەگمىدى.

فاتىخ نىلقىغا ماڭار چاغدا، مەنسۇربايىنىڭ يېنىدا تۇرغان مەھمۇدنىڭ ئون بەش ياشقا كىرىپ قالغان چوڭ ئوغلى ئابدۇغوپۇرغا دېدى:

— ئاتاڭ مەھمۇد ژىجدانلىق، يۈرىكى تاغدەك يوغان، باتۇر ئادەم. ئۇ تۇرمىدە نى - نى قېيىن قىستاقلارغا بەرداشلىق بەردى، جەڭدە باتۇرلۇق كۆرسەتتى. ئەمدى سەن داداڭنىڭ ئىزىنى باس، ئارمىيەگە قاتناش، ئاتاڭنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرىنى ئورۇنلا،

مەن سېنى ئارمىيەگە قوبۇل قىلىمەن. مېنىڭ يېنىمدا تۇر! — فاتىخ بۇ گەپلەرنى دەۋاتقاندا كۆڭلى يېرىم بولدى. چۈنكى ئۇ ئىنقىلاب ئاچقاندىن بۇيان نۇرغۇن قانلىق جەڭلەرنى قىلدى، بۇ جەريانداا سۆيۈملۈك ئىنىسى خەمىتتىن، دوستى ئەكبەردىن، سېيىتتىن، يەنە تالاي يېقىنلىرىدىن ئايرىلىپ قالدى، مەھمۇد دوزاخ ئازابىنى تارتتى. بۇ ئىشلار فاتىخنىڭ كۆڭلىنى بۇزدى، يېرىم قىلدى.

— ئاتىنىڭ ئىزىنى تاي باسمىدۇ، دەيدىغان گەپ بار، ئەمدى ئىشلار ساڭا قالدى. مەنمۇ ياشىنىپ قالدىم، — دېدى مەنسۇربای، قولىدىكى بەش ئاتار مىلتىقنى ئابدۇغوپۇرغا سۇنۇپ.

— رەھمەت چوڭ دادا، مەن چوقۇم ھەربىي بولىمەن، ئاتامنىڭ نامىغا لايىق ئىش قىلىمەن، ئاتامنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ئورۇنلايمەن.

— يارايسەن ئوغلۇم ! — دېدى مەھمۇد.

— يارايسەن، يىگىت، سەندە ھەقىقىي باتۇرنىڭ، ئاتاڭنىڭ قېنى بارىكەن ! — دېدى فاتىخمۇ ئابدۇغوپۇرنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ ھاياجانلىنىپ. ئابدۇغوپۇر بولسا، فاتىخ، مەھمۇد ۋە مەنسۇربای چوڭ دادىسىنىڭ ئالدىدا خۇددى قوماندانغا قەسەم بېرىپ ۋەزىپە تاپشۇرۇپ ئېلىۋاتقان پېشقەدەم ئەسكەرگە ئوخشاپ قالغانىدى. مەھمۇد ئوغلىغا مەمنۇنلۇق بىلەن قاراپ يەلكىسىگە ئۇرۇپ قويدى. ئابدۇغوپۇر جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن:

— مەن سىلەرنىڭ دېگىنىڭلاردەك قىلىمەن، كۆتكەن يېرىڭلاردىن چىقىمەن. ئاتامنىڭ ئۈمىدىنى ئاقلايمەن، ئاتام ماڭغان ئادالەت يولىدا ماڭىمەن ! — دېدى.

مانا، ئابدۇغوپۇرغا ئارمىيەنىڭ يارىشىملىق كىيىمى شۇنداق ياراشقان، ئۇنىڭ قامەتلىك گەۋدىسىگە ئېسىلغان بەش ئاتار

مىلتىق قۇياش نۇرىدا چاقنايتتى. بۇركۈتلەر ماكانى بولغان ئابرال تېغىنىڭ ئاسمىنىدا يەنە بىر قىران بۇركۈت پەرۋاز قىلماقتا. ھەيۋەتلىك ئابرال تېغى ئۆز قوينىدا يېتىلگەن بۇ بۇركۈتكە ھەۋەس ۋە پەخىرلىنىش ئىلكىدە باقماقتا، قاش دەريانىڭ سۈيى شادلىقتىن دولقۇنلىنىپ، تاشتىن ـ تاشقا سەكرەپ ئاقماقتا ! باتۇرلارنى قۇتلۇقلاپ ناخشا ئېيتماقتا...

ـــ خوش ئاتا، خوش ئانا، مەن ماڭدىم، ئامان بولۇڭلار ! ـــ دېدى ئابدۇغوپۇر ئاتا ـ ئانىسى بىلەن خوشلىشىپ. فاتىخ بىلەن مەنسۇرباي ئۇنىڭغا سۆيۈنۈش ۋە پەخىرلىنىش ئىلكىدە باقتى. مەنسۇرباي دېدى:

ـــ ھەقىقىي ئاتا بالىسى بوپسەن، ئاتاڭغا قۇيۇپ قويغانىدەك ئوخشاپسەن، ئاتاڭنىڭ ئۆزى بوپسەن، كۆز تەگمىسۇن ! يامان كۆزدىن نېرى بول ئوبدان بالام !...

ـــ خاتىرجەم بول، چوڭ دادا !

ـــ يارايسەن، ئاتا بالىسى ! ـــ دېدى مەنسۇرباي.

ـــ ئابرال تېغى ئۆز باغرىدىن چىققان ئوغلانلىرىنى، قۇربان بولغان باتۇرلىرىنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمايدۇ. قاش دەريانىڭ ئۆزىنىڭ شاۋقۇنلۇق كۈيلىرى ئارقىلىق ئاشۇ باتۇرلارنىڭ نامىنى مەڭگۈ يادلايدۇ ! ـــ دېدى فاتىخ ھاياجانلىنىپ، ئابدۇغوپۇرنىڭ مۇرىسىگە ئورۇپ تۇرۇپ.

1947 ـ يىلى كۈزدە مەھەللىدىكى چوڭ يولنىڭ بويىدىكى مەكتەپ ئالدىغا بىر كىچىك ماشىنا كېلىپ توختىدى. ماشىنىدىن بېشىغا گۈللۈك مەخمەل دوپپا، ئۇچىسىغا تىزىنى بېسىپ تۇرىدىغان ئۇزۇن كۈل رەڭ پەلتو، پۇتىغا قونچىلىق ئۆتۈك كىيگەن، قارا قاش، قىرقما بۇرۇت، ئىللىق چىراي، چېھرىدىن مېھرىبانلىق يېغىپ تۇرىدىغان، ئوتتۇرا بوي، قەددى ـ

قامەتى قاملاشقان بىر ئادەم چۈشتى. بۇ ئەھمەدجان قاسىمى ئىدى. ئارقىسىدىن مىللىي ئارمىيەنىڭ فورمىسى ئۈزۈگە تولىمۇ ياراشقان، قولىدا ئاپتومات تۇتقان بىر جەڭچى يېگىت چۈشۈپ ئەھمەدجان ئەپەندىنىڭ نېرىسىدا بۇركۇتنىڭ كۆزىدەك سەگەك كۆزلىرى بىلەن ئەتراپىنى كۆزىتىپ، ئاپتوماتنى چىڭ تۇتۇپ تۇردى. بايىقى ئادەمدىن بىرەر مېتىر ئارىلىقتا بېشىغا قارا شىلەپە، ئۇچىسىغا كۇل رەڭ كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيگەن، قىسقا بۇرۇت قويۇپ، ساقاللىرىنى پاكىز قىرغان، ئاق سېرىق فاتىخ تۇراتتى.

ماشىنا سۇپتاينىڭ تەۋەررۈك مەكتىپىنىڭ يېنىدا توختىغان ئىدى. مەھمۇدنىڭ قان ـ تەرى سىڭگەن بۇ مەكتەپ ئۇرۇش يىللىرىدا ئوقۇتۇشتىن توختاپ قېلىپ، ئەمدى يېڭىدىن دەرس باشلىغانىدى. ماشىنىنىڭ مەكتەپ يېنىدا توختىغانلىقىنى كۆرگەن مەھەللە ئادەملىرى بىلەن مەكتەپ هويلىسىدىكى مەھمۇد قاتارلىق بىرقانچە ئوقۇتقۇچىلار ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقتى. ئەھمەدجان قاسىمى مەھمۇدنىڭ قولىنى مەھكەم قىستى. ئۇنىڭ سۇپتايدا پەنىي مائارىپنى يولغا قويۇشتا كۆرسەتكەن تۆھپىسىگە يۇقىرى باھا بەردى. شۇ چاغدا مەكتەپكە يېقىن مەسچىت تەرەپتىن ئوتتۇرا بوي، بېشىغا دوگلەك مەخمەل تۆپە، ئۇچىسىغا ئۇزۇن پەشمەت چاپان كىيگەن، ئاپپاق ساقاللىق خىزىر سۇپەت ئادەم بىرقانچە مويسېپىتلار بىلەن چىقىپ كەلدى. ئەھمەدجان ئەپەندى يىراقتىنلا بايىقى ئاق ساقاللىق ئادەمنى تونۇدى بولغاي، ئىلدام مېڭىپ كېلىپ، بۇ مويسېپىت بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئاتا! ياخشى تۇردىڭىزمۇ؟

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، خۇداغا شۈكۈر، ياخشى تۇردۇق.

— بىز ئالدىڭىزدا بەكمۇ خىجىل. لۇتپۇللا مۇتەللىپنى

قوتقۇزۇپ قالالمىدۇق، بىر تالانت ئىگىسىدىن ئايرىلىپ قالدۇق، خەلقىمىز ئۇچۇن چوڭ يوقىتىش بولدى. ئاتا، سىزدىن ئەپۇ سورايمىز !

ــ ئامال قانچە، تەقدىر شۇنچىلىك ئىكەن، ــ دېدى لۇتپۇللانىڭ دادىسى ھېزىم موللا كۆزىگە ئىسسىق ياش ئېلىپ. بۇ ھېزىم موللىنىڭ سۆيتايغا كەلگەن ۋاقتى ئىدى. ئۇلار مەسچىتتىن پېشىن نامىزىدىن چىقىپ ئەھمەدجان ئەپەندى بىلەن ئۇچرىشىپ قالغانىدى. ئەھمەدجان ئەپەندى سۆيتايدىكى پەننىي مەكتەپنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئۈچۈن كەلگەنىدى. ئۇ ھېزىم موللىنى بۇ يەردە كۆرۈپ بەكلا خۇش بولۇپ كەتتى.

ــ بۇ ئىنقىلابتا نۇرغۇن ئادەم قوربانلىقلارنى بەردى، شۇنداقلا سۆيتاي خەلقى ئىنقىلابنى باشتىن ـ ئاخىر قوللاپ كۈچ چىقاردى. يۇرت ئوغلانلىرى ئىنقىلابقا كۆپ بەدەللەرنى تۆلىدى. خەمىت، لۇتپۇللا مۇتەللىپ، ئەكىبەر باتۇر قاتارلىقلار دۇشمەن قولىدا مەردلەرچە قۇربان بولدى. جەڭلەردە نۇرغۇن ئوت يۈرەك ئوغلانلار قۇربان بولدى. خەلقىمىز ئۇلارنى مەڭگۇ ئۇنتۇپ قالمايدۇ ! ئابرال ئۇلارنى مەڭگۇ ئۇنتۇمايدۇ ! ــ دېدى ئەھمەدجان ئەپەندى ھېزىم موللىنىڭ قولىنى مەھكەم قىسىپ تۇرۇپ.

ئادەملەر بارغانسېرى كۆپەيگىلى تۇردى. ئەھمەدجان ئەپەندى مەكتەپنىڭ پەلەمپەيلىك سۆپىسىغا چىقىپ سۆزلەشكە باشلىدى:

ــ مۆھتەرەم قېرىنداشلار !

مەن سىلەر بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ تۇرۇپتىمەن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ھەقىقەتنى دەپسەندە قىلىپ خەلقنى كەمسىتىپ، ھاقارەت قىلدى، شۇ سەۋەبتىن بىزمۇ مۇستەبىت ھۆكۈمەتكە قارشى كۈرەش قىلدۇق، قوراللىنىپ قوزغىلىپ چىقتۇق، ئاخىرىدا مەسلىنى تىنچلىق يولى بىلەن ھەل قىلدۇق، تىنچلىق بىتىمى ئىمزالىدۇق. بىتىمدە ئىمزالانغان باراۋەرلىك ئاممىباب

تىل بىلەن ئېيتقاندا، بارلىق مىللەتلەرنىڭ ھوقۇقىمۇ، مەجبۇرىيىتىمۇ ئوخشاش دېگەنلىكتۇر. بىزگە تېنىچلىق، ئىتتىپاقلىق، بىرلىك كېرەك. ھەممە ئىشنى بىرلىكتە ئىتتىپاقلىق بىلەن، مەسلىھەت بىلەن ئويلاپ قىلساق، ئىشلىرىمىز مۇۋەپپەقىيەت قازىنىدۇ. ئويلىماي قىلغان ئىشنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدۇ. بىزگە ئەڭ مۇھىم كېرەك بولغىنى ئىلىم - پەن، ماۋارىپ. كۆچمىزنىڭ بارچە ماۋارىپنى تەرەققىي قىلدۇرۇشىمىز ۋە كۆچەيتىشىمىز لازىم. مانا بۈگۈن بۇ يەردە يېڭى پەننىي مەكتەپ قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ، بۇ مەرىپەت ئوچىقى مەھمۇد ئەپەندى قاتارلىق ئەزىمەتلەرنىڭ نۇرغۇن قان - تەرى بەدىلىگە كەلگەن، بىز بۇ مەشئەلنى ھەرگىز ئۆچۈرۈپ قويماي، بارغانسېرى ئولغايتىشىمىز، يالقۇنلىتىشىمىز كېرەك! ئەۋلادلارنى ئىلىم - پەن بىلەن قوراللاندۇرۇشىمىز كېرەك. جۈڭگو ئىنقىلابىنىڭ ئازادلىق تېڭى ئېتىش ئالدىدا تۇرماقتا، بىزنىڭ ئەتىمىز تېخىمۇ گۈزەل ۋە پارلاق! ئابرال تېغى بۇ شانلىق ئىزلارنى، ئۆز باغرىدا ئەل بەختى ئۈچۈن قان تۆككەن، قۇربان بولغان بۇ ئەزىمەتلىرىنى مەڭگۈ ئۇنتۇپ قالمايدۇ، ئۇلار ئابرال تېغى بىلەن تەڭ مەڭگۈ ياشايدۇ. ئابرال تېغى ئۆزىنىڭ ئەڭ سۆيۈملۈك قىران بۈركۈتلىرىدىن ۋاقتىسىز ئايرىلىپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن، ئابرال تېغىنىڭ ئۈستىدىكى كۆك ئاسماندا سانسىزلىغان بۈركۈتلەر يەنە پەرۋاز قىلىدۇ!... زۇلمەتلىك قاراڭغۇ كۈنلەر كەلمەسكە كەتتى. بۈگۈنكى بۇ بەختىيار كۈنىمىز سانسىزلىغان باتۇرلارنىڭ قانلىرى بەدىلىگە كەلدى. ئابرال تېغى ئۆز باغرىدا قېنىنى ئاققۇزغان بۇ ئەزىمەتلىرىنى مەڭگۈ ئۇنتۇپ قالمايدۇ!

ئەھمەدجان ئەپەندىنىڭ ھاياجان بىلەن سۆزلىگەن نۇتقى ئەتراپقا يىغىلغان ئادەملەرنىڭ قەلبىنى ھاياجانغا سالماقتا،

ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سېلىپ تىترەتمەكتە. ئۇلارنىڭ كۆزلىرىگە پەخىرلىنىش ياشلىرى لىق تولدى. ئەھمەدجان ئەپەندىنىڭ جاراڭلىق، جەڭگىۋار يۈرەك ساداسى، مائارىپسۆيەر، خەلقسۆيەر روھى چەكسىز كۆككە تارىلىپ، پۈتۈن ئابرال ۋادىسىنى كەزمەكتە. ئەھمەدجان قاسىمىنىڭ «ئابرال ئۇنتۇمايدۇ...» دېگەن يارقىن ساداسى ھەر تەرەپتىكى تاغۇ تاشلاردىن، دەريا – ئېقىنلاردىن ئۇچۇپ ئۆتۈپ تارالماقتا، قۇلاقلارغا ئاڭلىنىپ، شۇئاق باسقان بۇ بىپايان گۈزەل ۋادىدا ياڭرىماقتا !

ئابرال ئۇنتۇمايدۇ...
ئابرال ئۇنتۇمايدۇ...
...

2014 ـ يىلى 30 ـ يانۋار تاماملاندى.
2015 ـ يىلى 20 ـ يانۋارغىچە تۈزىتىلدى.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بىرىنچى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئاخىرقى سۆز

ھەيۋەتلىك ئابرال تېغىنىڭ شىمالىدىكى قاش دەرياسى بويىغا جايلاشقان نىلقا ناھىيە سۆپتاي يېزىسى ئىلى دىيارىدىكى قەدىمكى يۇرتلارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. بۇ يەردە ئىلىدىكى يەرلىك ئۇيغۇرلار (تارانچىلار) توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان. مەن مۇشۇ قەدىمكى ماكاندا تۇغۇلۇپ، ئۆسۈپ چوڭ بولغان. مېنىڭ سەبىي قەلبىمگە بۇ ئانا يۇرت خەلقىنىڭ ئاق كۆڭۈل، ساددا ـ سەمىمىي، ئەمگەكچان، باتۇر، يېڭىلىققا ئىنتىلىدىغان، ئىلىمنى سۆيىدىغان ئەنئەنىۋى روھى چوڭقۇر ئورنىغان. مەن مۇشۇ يۇرت، مۇشۇ ئادەملەر ھەققىدە قەلەم تەۋرىتىشنى ئۇزاقتىن بېرى ئويلاپ كەلگەنىدىم.

19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى، 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا شىنجاڭدا، جۈملىدىن ئىلى دىيارىدا يېڭىچە پەننىي مائارىپ يولغا قويۇلۇشقا باشلىغان. بۇنىڭ بىلەن ھەرقايسى ناھىيە، يېزىلاردىمۇ پەننىي مەكتەپلەر قۇرۇلغاندى. شۇنىڭ بىلەن سۆپتاي يېزىسىدىمۇ 1910 ـ يىلى نوغاي دامۇللا (كەشفۇل ئەسرار) دېگەن مەرىپەتپەرۋەر كىشىنىڭ ياردىمىدە پەننىي مەكتەپ ئېچىلغان. بىراق، بۇ مەكتەپ دىنىي مۇتەئەسسىپ كۈچلەرنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىغان، شۇنداقتىمۇ كېيىن يېتىلىپ چىققان بىر قىسىم مەرىپەتپەرۋەر، يېڭىلىقپەرۋەر كىشىلەر قەتئىيلىك بىلەن تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق پەننىي مەكتەپنى ئۇمۇملاشتۇرۇشتا سەمەرىلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگەن. بۇ ئەسەردە كىشىنى چوڭقۇر ئويغا سالىدىغان

ۋە ھاياجانلاندۇرىدىغان مۇشۇ بىر بۆلەك ھادىسىلەر ئەكس ئەتكۈزۈلگەن. يەنى مەزكۇر ئەسەردە يېڭىلىققا ئىنتىلىدىغان ئىلغار پىكىرلىك كۆچلەر بىلەن يېڭىلىققا قارشى دىنىي مۇتەئەسسىپ كۆچلەر ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ـ توقۇنۇشلار ئاساسىي تېما قىلىنغان. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئەينى دەۋردە خەلقنىڭ ئازادلىق ئۈچۈن قىلغان كۈرەشلىرى تەسۋىرلەنگەن. شۇنداقلا مۇشۇ زىددىيەت، توقۇنۇشلارغا مۇناسىۋەتلىك تارىخىي شەخسلەر، تارىخىي ۋەقەلەر چىنلىق ئاساسىدا تەسىرلىك بايان قىلىنغان. رومانىدىكى باش قەھرىمان مەھمۇد ئاببابەكرى ھاللىق ئائىلىدە تۇغۇلغان، ئۇ ئەقىل تېپىپ ئىلىم ئۆگىنىپ، خەلقنىڭ بېشىغا چۈشكەن ئېغىر كۈلپەتلەرنى كۆرۈپ يۈرىكى ئېچىشقان مەرد ئوغلانلارنىڭ تىپىك ۋەكىلى. ئەسەردە ئۇنىڭ ئۆسمۈرلۈك چاغلىرىدىكى گۈزەل ھېس ـ تۇيغۇلىرى، بالاغەتكە يەتكەندىن كېيىنكى مۇھەببەتلىك چاغلىرى، قۇرامىغا يەتكەندىن كېيىنكى ئىنقىلابىي كۈرەش ھاياتى تەسۋىرلەنگەن.

رومانىدا يەنە مەشھۇر ئابرال تېغى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يېزا ـ قىشلاق، مەھەللە ـ كوچا، ساي ـ ئېدىرلار، باغ ـ ئورمان، ئېتىز ـ ئېرىقلار، شۇنداقلا ئابرال تېغى ئەتراپىدا ئولتۇراقلىشىپ ياشىغان خەلقلەرنىڭ ئەينى ۋاقىتلاردىكى تۇرمۇش ئەھۋالى، ئىجتىمائىي مۇھىتى، مىجەز ـ خاراكتېرى، ئۆرپ ـ ئادەتلىرى، جاھاندارچىلىق ئىشلىرى بايان قىلىنغان.

مەن بۇ رومانىدا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە مۇشۇ يۈرتتىكى يەرلىك خەلقلەرنىڭ سۆزلەش ئالاھىدىلىكىنى كۆرسىتىدىغان شېۋە سۆزلىرىنى مۇۋاپىق ئىشلىتىشكە، ھازىر ئۇيغۇر تىلىدا ئۇنتۇلۇپ كېتىۋاتقان سۆزلەرنى يەرلىك ئۇرغۇ ـ تۇس بىلەن بىرلەشتۈرۈپ تېخىمۇ گۈزەل ئىپادىلەشكە تىرىشتىم. ئالاھىدە كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىكى شۇكى، مەن مەزكۇر ئەسەرنى يېزىش جەريانىدا ئەسەرنىڭ چىنلىق ئاساسىنى كاپالەتلەندۈرۈش ئۈچۈن

كۆپ ئىزدىنىپ، ماتېرىيال توپلاپ، كۆپ كىتاب كۆردۈم، ھەر ساھەدىكى ئادەملەر بىلەن سۆزلىشىپ چوڭقۇرلاشتۇردۇم. بولۇپمۇ نەپىز ساتتار سالمىناق «ئىلى تاتارلىرى ۋە يېقىنقى زامان پەننىي مائارىپ ئىشلىرى» دېگەن ماقالىسى، ئابدۇللا ئاۋۇتنىڭ «ئىلىدىكى ئۈچ مازار» دېگەن ماقالىسى، مەسۇم باستىنىڭ «سۇپتاي تاغ چايلىرى» دېگەن ماقالىسى، مۇھەممەتخان كامالنىڭ «ئىلىدىكى ئوقۇش ئىشلىرى — ئۇسۇلى قەدىم ۋە ئۇسۇلى جەدىت توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسى، سىدىق ئىمىننىڭ «جاڭ پېيىۋەننىڭ ئىلىدىكى ئۆكتەملىكى ۋە ئۇنىڭ ئۆزىنى ئېتىپ ئۆلۈۋېلىشى» دېگەن ماقالىسى، سالاھىدىن سىدىقنىڭ «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى، توغرىسىدا ئەسلىمە» دېگەن ماقالىسى ۋە قوجاي دوقاسنىڭ «ئەكبەر باتۇر» نامىلىق ماقالىسىدىن ئاساسلىق ماتېرىيال مەنبەسى سۈپىتىدە پايدىلاندىم. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن مېنى ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىگەن يۇقىرىقى يولداشلارغا، بۇنىڭدىن باشقا كىتاب، ماقالىلىرىدىن پايدىلىنىلغان، ئەمما ئەسىرىنىڭ نامى ئەسكەرتىلمەي قالغان يولداشلارغا چىن كۆڭلۈمدىن رەھمەت ئېيتىمەن، ھەم سەمىمىيلىك بىلەن كەچۈرۈم سورايمەن.

ئەلۋەتتە، بۇ كىتابتا بايان قىلىنغان ئاشۇ يىراق ئۆتمۈشنىڭ بەدىئىي كارتىنىسىنى مۇكەممەل سىزىپ بېرىدىم دەپ ئېيتالمايمەن. شۇڭا، ئەسەردە مەزمۇن، بەدىئىيلىك قاتارلىق نۇرغۇن جەھەتلەردە مەلۇم سەۋەنلىك ـ يېتەرسىزلىكلەر ساقلانغان بولۇشى مۇمكىن. كەڭ ئوقۇرمەنلەرنىڭ تەنقىدىي پىكىر ـ تەكلىپلەرنى بېرىشىنى سەمىمىيلىك بىلەن ئۈمىد قىلىمەن!

ئابرال ئۇنتۇمايدۇ (رومان)

ئاپتورى: مىركايىل نۇرئالىم
مەسئۇل مۇھەررىرى: باربجان زەپەر
مەسئۇل كوررېكتورى: رەناگۈل ئابلىمىت
مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ
سۈرەتلەرنى تارتقۇچى: خالمۇرات قېيۇمبەگ
مۇقاۋا خېتىنى يازغۇچى: مەمەت ئەۋبەت
نەشر قىلغۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
شىنجاڭ خەلق باش نەشرىياتى
تېلېفون: 2827472 - 0991
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
پوچتا نومۇرى: 830001
باسقۇچى: بېيجىڭ شۇنچېڭ رەڭلىك مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتى
تارقاتقۇچى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى: 1230×880 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 17
نەشرى: 2015 ـ يىلى 10 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
باسمىسى: 2016 ـ يىلى 3 ـ ئاي 2 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 6000 - 3001
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 - 7 - 228 - 18538 - 2
باھاسى: 45.00 يۈەن

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com